

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, голова Правління ГО «Альянс відновлення України»

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кокорєв О. В. – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики, соціальних комунікацій та ІТ-права, Державний університет інтелектуальних технологій та зв'язку

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджієв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, начальник науково-дослідної частини, Запорізький національний університет

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Яковлев Д. В. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Яковлева Л. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 4 від 31 жовтня 2024 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 225 від 01.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-02644.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

**ISSN 2414-9616 (Print)
ISSN 2664-6013 (Online)**

© Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Наумкіна С. М., Манасарян А. Б. «Права людини» в науковому та публічному дискурсах.....	9
---	---

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Базик Р. Р. Роль соціальних медіа як інструменту поширення пропаганди та їх вплив на політичну активність суспільства.....	16
Бахметьєв А. Є. Блогінг як сучасний засіб політичної комунікації.....	24
Вовк С. О., Бадер А. В. Багатофакторний вплив війни на українське суспільство та громадян України: системний аналіз політичних, соціальних, психологічних і економічних складових.....	30
Voichuk A. Yu. The emergence and development of German parliamentarism.....	38
Гончаренко Є. С. Проблеми розвитку регіональних ЗМІ в умовах війни в Україні.....	43
Гороховський Д. І., Зенкін М. В. Еволюція української політичної системи після здобуття незалежності.....	51
Давиденко О. П. Система територіальної організації влади в Польщі: досвід для України.....	57
Кобетяк А. Р., Кірушок Ю. В. Роль православних церков у євроінтеграційних процесах: приклад Румунії.....	63
Матухно Г. Р. Інституційна структура та особливості нормативного регулювання як чинники функціонування інститутів молодіжної політики: проблемно-перспективний вимір.....	70
Назаров М. С., Лимонько А. О. Огляд державної політики України щодо забезпечення стійкості на рівні регіонів та територіальних громад.....	78
Назарчук О. М. Еволюція парадигми міжсекторальної взаємодії в контексті оптимальної моделі для України.....	83
Проноза І. І. Політичний консалтинг в умовах гібридних загроз та інформаційної війни: виклики для демократичних процесів.....	89
Свекла К. А. Технології е-голосування: політико-комунікативний вимір.....	95
Чигідін В. В. Політичне представництво в Україні: динаміка демократичних змін.....	101
Шиманова-Стефанишин О. В. Вплив політичної комунікації на державотворчі процеси в Україні.....	107

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Лисянський П. Л.

Використання освітнього процесу авторитарними режимами як інструмент ідеологічного підкорення населення.....113

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Антонюк Н. В., Краєвська О. А.

Інституційна структура Європейського Союзу: формальні та політичні межі.....122

Буряченко О. В.

Криза міжнародної безпеки: еволюція НАТО в умовах російсько-української війни.....131

Gurbanzada Fakhri Siyavush oglu

The influence of pull factors in the migration process (case of Germany).....137

Дмитрашко С. А.

Цінності й практика дипломатичної діяльності Генрі Кіссінджера.....142

Zavada Ya. I., Salo A. V.

The main areas of cooperation between China and Iran in the 21st century.....149

Зінченко О. І.

Політичні проблеми розвитку кібертероризму в міжнародному просторі.....154

Ільницька У. В.

Гуманітарні стратегії зовнішньої політики Європейського Союзу: актуалізація у контексті безпекових викликів та загроз.....161

Марусинець М. М.

Проблеми еміграції в Республіці Ірландія і розвиток ірландської діаспори в світі.....168

Милосердна І. М.

інформаційна безпека як елемент національної безпеки: теоретичний вимір та особливості впровадження.....179

Пархомчук О. С., Коппель О. А., Пархомчук А. Д.

Штучний інтелект як мегатренд: нові горизонти в глобальній політиці та міжнародних відносинах.....186

Hidayatova S. A.

Strategic shifts: the transformation of China-Russia relations from cold war to present.....192

Чередніченко А. Г.

Політика держав-сусідів Тайваню як фактор стримування ескалації конфлікту.....201

Ястребова В. А.

Участь сепаратистських рухів у створенні квазідержавних утворень на пострадянському просторі.....207

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Vabayeva G.

Armenian occupation actions against Azerbaijan and attempts to deceive the world (1990s).....214

Кокодзей Є. В.

Оцінка європейського досвіду політики мультикультуралізму:
історіографія проблеми..... 220

Мадрига Т. Б.

Участь кримських татар у політичному житті України після анексії Криму..... 225

Шпаченко Я. Б.

Етнокультурна автономія: характеристика історіографії проблематики..... 233

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Naumkina S. M., Manasaryan A. B.
 “Human rights” in scientific and public discourses.....9

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Bazyk R. R.
 The role of social media as a tool for spreading propaganda and their influence
 on the political activity of society.....16

Bakhmetiev A. Ye.
 Blogging as a modern means of political communication.....24

Vovk S. O., Bader A. V.
 The multifactorial impact of the war on Ukrainian society and citizens of Ukraine:
 a systematic analysis of political, social, psychological and economic components.....30

Voichuk A. Yu.
 The emergence and development of German parliamentarism.....38

Honcharenko Ye. S.
 Problems of regional media development in wartime Ukraine.....43

Gorokhovsky D. I., Zienkin M. V.
 Evolution of the Ukrainian political system after independence.....51

Davydenko O. P.
 The system of territorial organization of government in Poland: experience for Ukraine.....57

Kobetiak A. R., Kirushok Yu. V.
 The role of the Orthodox Churches in the Euro-integration processes: Romania’s case.....63

Matukhno H. R.
 Institutional structure and peculiarities of normative
 regulation as factors of functioning of youth policy institutions:
 problem-prospective dimension.....70

Nazarov M. S., Limonko A. O.
 Overview of the state policy of Ukraine on ensuring resilience
 at the level of regions and territorial communities.....78

Nazarchuk O. M.
 The evolution of the paradigm of intersectoral interaction
 in the context of the optimal model for Ukraine.....83

Pronoza I. I.
 Sociological research (survey) as a political technology
 of informational and manipulative influence on political consciousness.....89

Svekla K. A.
 E-voting technologies: the political and communication dimension.....95

Chigidin V. V.
 Political representation in Ukraine: dynamics of democratic changes.....101

Shymanova-Stefanyshyn O. V.
 The influence of political communication on state-building processes in Ukraine.....107

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Lisyansky P. L.

The use of the educational process by authoritarian regimes
as a tool for ideological subjugation of the population.....113

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Antoniuk N. V., Kraievska O. A.

Institutional structure of the European Union: formal and political framework.....122

Buriachenko O. V.

International security crisis: evolution of NATO in the context of the Russian-Ukrainian war.....131

Gurbanzada Fakhri Siyavush oglu

The influence of pull factors in the migration process (case of Germany).....137

Dmytrashko S. A.

Values and practice of the diplomatic activity of H. Kissinger.....142

Zavada Ya. I., Salo A. V.

The main areas of cooperation between China and Iran in the 21st century.....149

Zinchenko O. I.

Political issues in the development of cyberterrorism
in the international space.....154

Ilnytska U. V.

Humanitarian strategies of the foreign policy of the European Union:
update in the context of security challenges and threats.....161

Marusynets M. M.

The problems of emigration in the Republic of Ireland
and the development of the Irish diaspora in the world.....168

Myloserdna I. M.

Information security as an element of national security:
theoretical dimension and implementation features.....179

Parkhomchuk O. S., Koppel O. A., Parkhomchuk A. D.

Artificial intelligence as a megatrend:
new horizons in global politics and international relations.....186

Hidayatova S. A.

Strategic shifts: the transformation of China-Russia relations from cold war to present.....192

Cherednichenko A. H.

The policy of Taiwan's neighboring states as a factor in deterring conflict escalation.....201

Iastrebova V. A.

The participation of separatist movements in the creation
of quasi-state entities in the post-Soviet space.....207

SECTION 5. ETHNO-POLITICAL SCIENCE AND ETHNO-STATE STUDIES

Babayeva G.

Armenian occupation actions against Azerbaijan
and attempts to deceive the world (1990s).....214

Kokodziei Ye. V.

Assessment of the European experience of multiculturalism policy:
historiography of the problem.....220

Madryha T. B.

Participation of Crimean Tatars in the political life of Ukraine
after the annexation of Crimea.....225

Shpachenko Ya. B.

Ethnocultural autonomy: characteristics of the historiography of the problem.....233

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Наумкіна Світлана Михайлівна
Манасарян Ашот Борисович

«Права людини» в науковому та публічному дискурсах

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.1>

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри
політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X8

Манасарян Ашот Борисович
аспірант кафедри
політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0009-1336-8158

Актуальність дослідження зумовлена насамперед тим, що, незважаючи на свою контрверсійність і нечіткість, «права людини» є однією з базових наукових категорій, однією з найпопулярніших тематик наукових досліджень і публічних дискусій. Наразі на теоретичному та практичному рівні немає єдності в тому, що таке «права людини», як вони мають бути інституціоналізовані та захищені, а також як має бути інституціоналізований їх захист.

У літературі зустрічаються різні підходи до інтерпретації терміну «права людини»: природно-соціальний (потребовий), легістський (юридично-позитивістський), етичний (етико-нормативний), психологічний, релігійний тощо. Наразі домінуючими і найбільш поширеними серед усіх підходів визнаються два: природно-соціальний (потребовий) і легістський (юридично-позитивістський).

Протистояння юридично-позитивістського та природно-правового підходу до розуміння «прав людини» відбувається упродовж тривалого часу, і не обмежується лише сферою наукового дискурсу. Ці підходи отримали свій розвиток в конституціях сучасних держав, зокрема природно-правова концепція «прав людини» реалізована в конституціях Італії, Іспанії, Франції, США, а юридично-позитивістська – в конституції Австрії.

Концепція прав людини протягом історії набувала різних вимірів. Однак загалом можна сказати, що її трактування еволюціонувало від релігійно-етичних та філософських ідей до сучасного політико-правового дискурсу.

Існує певне розмежування між «політичними» та «метафізичними» обґрунтуваннями «прав людини». «Політичний» підхід наразі потіснив більш традиційний, філософський, зосередившись на «реальній політиці», так би мовити, на практиці «прав людини», намагаючись дистанціюватися від «метафізичного болота», яке, так чи інакше, породжують «метафізичні» теорії «прав людини».

Доволі дискусійним і політично забарвленим постає також питання вкоріненості ідеї «прав людини» в історії і в різних культурах. Перша позиція, значною мірою, виходить із уявлень про ізвічність та універсальність «прав людини», що нібито впливають із визнання «людської гідності» в різних культурах в різні часи. Друга позиція виражається у тому, що концепцію «прав людини» і концепцію «людської гідності» не слід змішувати, незважаючи на тісні теоретичні взаємозв'язки між ними: у незахідних суспільствах зазвичай визнається необхідність деяких соціальних гарантій, які виходять із концепції «людської гідності», але справжні «права людини» дуже далекі від подібних підходів.

Ключові слова: «права людини», права громадянина, інститут позитивного права, міжнародні норми, свобода, суспільство, еліта, політична партія, ідеологія, мультикультуралізм, науковий дискурс, публічний дискурс.

Вступ. Наразі «права людини», незважаючи на свою контрверсійність і нечіткість, є однією з базових наукових категорій, однією з найпопулярніших тематик наукових досліджень і публічних дискусій.

Причому «права людини» являє собою складний правовий та соціально-політичний феномен, який потребує глибокого та всебічного вивчення: як філософсько-етична концепція; як інститут позитивного права, як предмет юридичної та політичної практики тощо.

«Права людини» як категорія соціальних і політичних досліджень знаходиться в центрі уваги багатьох західних дослідників, зокрема Д. Альвареса [17], К. Бейнса [18], В. Буфаччі [19], Д. Дж. Вілана [21], Дж. Донеллі [21], А. Етінсона [24], К. Квацці [20], С.М. Ляо [24], Ж.К. Росаса [17], Е.Р. Хогеманн

[22], М. Пічовяка [25], Д.А. Райді [26], Дж. Тасіулас [27] тощо.

Зміст категорії «права людини», так чи інакше, розкривається та аналізується в роботах багатьох українських дослідників, серед яких М.М. Антонович [1], М.І. Галкіна [2], Т.В. Гулаткан [3], М.О. Єльнікова [4], В.В. Завальнюк [5], М.С. Іванов [6], І.В. Костенко [7], О.П. Кучинська [6], В.П. Линник [7], Ю. Малевич [8], Н.В. Мішина [9], Н.В. Пильгун [10], Н.В. Плис [10], Ю.С. Разметаєва [11], Н.В. Федіна [12], Г.В. Христокін [13], С.Б. Цебенко [14], В. Чернописька [15], І. Щербай [16] тощо.

Однак представлені роботи, на нашу думку, повною мірою не розкривають дискурсивний характер «прав людини».

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття змісту категорії «права людини» та харак-

теру її використання в науковому та публічному дискурсах.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, й дозволило критично переосмислити існуючі визначення та підходи до «прав людини». Були застосовані: загальнонаукові методи пізнання, зокрема індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування; а також спеціальні методи, зокрема дескриптивний і контент-аналіз, методи деконструкції та реконструкції.

Результати. Наразі на теоретичному та практичному рівні немає єдності в тому, що таке «права людини», як вони мають бути інституціоналізовані та захищені, а також як має бути інституціоналізований їх захист.

За словами М.І. Галкіної: «У політологічній і правовій літературі є різні підходи до визначення прав людини. Кожна правляча еліта, політична партія, соціальна група ... в поняття прав людини вкладає зміст, який відображає, насамперед, її цілі та інтереси» [2, с. 48].

У будь-якому разі, зазначає Н.В. Федіна, «права людини» є ширшим поняттям, ніж «права громадянина», адже права людини поширюються на всіх людей, які проживають у державі, а права громадянина – лише на тих осіб, які є її громадянами [12, с. 67].

За словами Ю.С. Разметаєвої: «Права людини – це явище, яке має не тільки юридичні, але й моральні, і соціокультурні характеристики. Забезпечення прав людини залежить не тільки від чітко налагоджених державних механізмів та процедур їх захисту, а й від факторів моральних, культурних» [11, с. 111].

Як зазначає С.Б. Цебенко, «права людини» є складним і багатогранним явищем, тому у літературі зустрічаються різні підходи до інтерпретації терміну «права людини»: природно-соціальний (потребовий), легістський (юридично-позитивістський), етичний (етико-нормативний), психологічний, релігійний тощо. Природно-соціальний (потребовий) підхід під «правами людини» розуміє певні можливості людини, котрі є необхідними для задоволення її потреб у конкретно-історичних умовах. Ці умови об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства та мають бути загальними та рівними для всіх членів суспільства. Легістський (юридично-позитивістський) підхід розцінює «права людини» виключно як можливості, які надані людині державою, шляхом їх закріплення у джерелах позитивного права. Етичний (етико-нормативний) підхід під «правами людини» розуміє певну форму або спосіб прояву принципів і приписів моралі. Психологічний підхід розглядає «права людини» як певні уявлення,

погляди та вимоги людини щодо надання їй суспільством чи державою певних благ. Релігійний підхід розглядає «права людини» як явище, встановлене позаземними силами (наприклад, Богом) [14, с. 92-96].

Наразі домінуючими і найбільш поширеними серед усіх підходів до інтерпретації «прав людини» визнаються два: природно-соціальний (потребовий) і легістський (юридично-позитивістський) [14, с. 92-97; 15, с. 56].

Як зауважує В. Чернописька, протистояння юридично-позитивістського та природно-правового підходу до розуміння «прав людини» відбувається упродовж тривалого часу, і не обмежується лише сферою наукового дискурсу. Ці підходи отримали свій розвиток в багатьох конституціях сучасних держав, зокрема природно-правова концепція прав людини реалізована в конституціях Італії, Іспанії, Франції, США, а юридично-позитивістська – в конституції Австрії [15, с. 56].

Як зазначає В.П. Линник і І.В. Костенко, концепція «прав людини» протягом історії набувала різних вимірів. Однак загалом можна сказати, що її трактування еволюціонувало від релігійно-етичних та філософських ідей до сучасного політико-правового дискурсу [7, с. 199].

На думку В. Буфачі, існує певне розмежування між «політичними» та «метафізичними» обґрунтуваннями «прав людини». Сучасне розуміння такого поділу задав Джон Ролз, який стверджував, що цілком можливо, навіть бажано, просувати концепцію правосуддя як справедливості без необхідності посилатися на філософські чи метафізичні претензії на універсальну істину, сутнісну природу й ідентичність людей. Зрештою, розбіжності між «політичними» та «метафізичними» теоріями «прав людини» ґрунтуються на питанні, чи потребують «права людини» фундаментальних основ чи ні. «Політичний» підхід наразі потіснив більш традиційний, філософський, зосередившись на «реальній політиці», так би мовити, на практиці «прав людини», намагаючись дистанціюватися від «метафізичного болота», яке, так чи інакше, породжують «метафізичні» теорії «прав людини» [19, с. 602-603].

Як зазначає К. Бейнс, «політична» концепція «прав людини» розглядає «права людини» насамперед в межах вже існуючого дискурсу та практики «прав людини», або того, що отримало назву «режиму прав людини». Незважаючи на розбіжності між окремими теоріями та теоретиками в рамках цього «політичного» підходу, існує спільне переконання, що «права людини» не варто розглядати як «природні права». Скоріше, «права людини» слід розуміти як міжнародні норми, спрямовані на захист фундаментальних інтересів людини та/або на забезпечення для окремих осіб можливості брати участь в політичному житті

суспільства. Отже, ці міжнародні норми є певним стандартом за яким оцінюється поведінка політичних об'єднань, а також урядових та неурядових організацій [18, с. 374-375].

Згідно з «політичною» концепцією, яку захищає автор «Ідеї прав людини» Ч. Бейтц, «права людини» найкраще розуміти як практику, що розвивається, і, отже, публічну доктрину, яка формулює її мету, можна розглядати лише в динаміці. Ключовим в роботі Ч. Бейтца є поняття «глобальної дискурсивної практики», яка через публічну доктрину надає низку аргументів і обґрунтувань для нормативної критики глобального порядку. Ці аргументи та обґрунтування не повинні покладатися на уніфіковану моральну концепцію волі чи моральної особистості, аби виконати цю дискурсивну роль. Водночас «права людини» є історичною реальністю, яка має сенс у нашому конкретному світовому порядку взаємозалежних територіальних держав, який визначається широким розпорошенням політичної влади та вкоріненням ставлення до певних патологій, як-от зловживання державною владою або агресивна зовнішня політика щодо своїх сусідів. На цьому тлі «права людини» є нормативною латкою для свого інституційного контексту. Проте концепція «прав людини» не може бути повністю ототожнена з правовим та доктринальним режимом, який вона регулює. Так само, її не можна розуміти як план ідеальної концепції глобальної справедливості [17, с. 1-2].

На сайті Організації Об'єднаних Націй дається таке визначення «прав людини»: «Це права, притаманні всім людям, незалежно від раси, статі, національності, етнічного походження, мови, релігії чи будь-якого іншого стану. Права людини включають право на життя та свободу, свободу від рабства та тортур, свободу переконань та їх вираження, право на працю та освіту і багато інших. Кожна людина має користуватися цими правами без дискримінації» [23].

За словами І. Щербай, «права людини – це певний мінімум необхідного для людини, який повинен забезпечуватись у будь-якому суспільстві, незалежно від особливостей його соціально-правової системи» [16, с. 638].

Як зазначає О.П. Кучинська та М.С. Іванов, узагальнотеоретичному значенні «прав людини» – це, так би мовити, напрями життєдіяльності людини, які виражають її природу. Ці права реалізуються людиною задля задоволення своїх життєвих потреб, зокрема реалізації, охорони і захисту власних свобод та інтересів. «Права людини» не можуть не визнаватися «правовою державою» і не мають відчужуватися від людини [6, с. 146].

В найзагальнішому розумінні, стверджує М. Пічовяк, «права людини» – це права, які належать кожній людині по праву її приналежності до людства. При цьому визнання «прав людини»

означає, що кожна людина має на щось невід'ємне право, просто тому що вона є людською істотою. Усвідомлення існування «прав людини» знаходить своє вираження в артефактах (особливо в літературі) різних культур різного часу [25, с. 3].

Як зазначає Т.В. Гулаткан, сам термін «права людини» увійшов у словниковий запас людства лише наприкінці XVIII ст. Термін «права людини» був запропонований у французькій «Декларації прав людини та громадянина» (1789 р.), а також у памфлеті відомого «просвітника» Т. Пейна «Права людини» (щоправда «Rights of Man», а не «Human Rights») (1791 р.) [3, с. 333].

За словами М.О. Єльнікової, у памфлеті «Права людини» Т. Пейн поділяв всі права на тісно пов'язані між собою: «природні права», властиві людині від природи (свобода слова, свобода друку, свобода совісті, рівність перед законом, право на щастя тощо), та «громадянські права», які належать людині як члену громадянського суспільства (право власності, право на захист тощо) [4, с. 74].

Щоправда, незважаючи на те, що термін «права людини» виник за часів ранньобуржуазних революцій, його стали широко вживати лише після II світової війни, із виникненням Організації Об'єднаних Націй (і прийняттям її установчих і базових програмних документів) [5, с. 11-12; 23; 25, с. 3].

Як зазначає Н.В. Мішина, формування та закріплення в нормах міжнародного права універсальної концепції прав людини відбулося лише після II світової війни, з прийняттям «Загальної декларації прав і свобод людини» (1948 р.), «Міжнародного пакту о громадянських і політичних правах» (1966 р.), «Міжнародного пакту об економічних, соціальних і культурних правах» (1966 р.), які всі разом часто називаються «Міжнародним біллем о правах» [9, с. 119-120].

Схожу думку висловлює і М. Пічовяк, за словами якого, широке використання категорії «прав людини» почалося лише після II світової війни, коли «права людини» стали загальною категорією в суперечках практичного характеру, не лише в галузі права, а й у політичній, морально-етичній і релігійно-філософській сферах [25, с. 3].

В післявоєнний час термін «права людини» досить швидко замінив і витіснив інші терміни – «природні права», «священні права», «невідчужувані права» [4, с. 73; 5, с. 11-12]. За словами М.О. Єльнікової, ці терміни були поширені на Заході з епохи Просвітництва: термін «природні права» означав, що відповідні права існують незалежно від якихось людських установлень; «священні права» розумілися у секулярному сенсі, як «безумовні», «незаперечні» та «над'юрідичні»; а «невідчужувані права» уявлялися як «невід'ємні», тобто такі, які ніхто й ніколи не може у людини відібрати, а сама людина не може від них відмовитись [4, с. 73].

Доволі дискусійним і політично забарвленим постає також питання вкоріненості ідеї «прав людини» в історії і в різних культурах.

Перша позиція, значною мірою, виходить із уявлень про ізвічність та універсальність «прав людини», що нібито впливають із визнання «людської гідності» в різних культурах в різні часи. За словами Т.В. Гулаткан: «Ранні уявлення про загальні права людини ... не зароджувалися виключно в одній місцевості або навіть у будь-якій конкретній формі правління, як от ліберальна демократія, але їх протягом віків поділяли мислителі з багатьох інтелектуально багатих культур у різних місцевостях, які виражали себе по-різному» [3, с. 330]. Зокрема ідеї «прав людини» Т.В. Гулаткан знаходить не тільки в Стародавній Європі, але й, наприклад, у Стародавньому Китаї і, навіть, Стародавньому Єгипті [3]. Н.В. Пильгун і Н.В. Плис, взагалі стверджують, що витoki «прав людини» можна знайти не тільки в Стародавній Греції і Стародавньому Китаї, але й в єврейській та християнській Біблії, в інших стародавніх міфах та віруваннях, які містять уявлення про цінність і недоторканність людського життя, про рівність людей перед вищими силами [10, с. 66]. В свою чергу, В.В. Завальнюк стверджує, що ідея «прав людини» має давнє коріння, яке, за її словами, переплітається з домодерними доктринами «природного права» Стародавніх Греції та Риму [5, с. 11]. За словами М.О. Ельнікової: «Ідеї природного права, які сформувалися в стародавньому світі [як греко-римському, так і на Сході, в Китаї] стали джерелом сучасного розуміння прав людини» [4, с. 73]. Хоча, за її жє словами, лише у XVII–XVIII ст. у працях видатних «просвітників», таких як Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Т. Джефферсон, Дж.-С. Мілль, І. Бентам були закладені основи сучасного розуміння «прав людини» (права на життя, права на свободу, права на власність), розроблена «договірна» теорія виникнення держави тощо [4, с. 73].

Друга позиція, яку займає зокрема Ю. Малевич, виражається у тому, що «права людини є характерним набором соціальних методів, прив'язаних до специфічного розуміння людської гідності, яке спершу виникло в сучасному західному суспільстві у відповідь на соціальні та політичні зміни, що відбулися в сучасних державах і в сучасній капіталістичній ринковій економіці» [8]. Незахідні культурно-політичні традиції, як правило, з обережністю, і навіть недовірою, ставляться не тільки до практичної реалізації «прав людини», але і до самої концепції «прав людини». У цих суспільствах зазвичай визнається необхідність деяких соціальних гарантій, які виходять із концепції «людської гідності», але справжні «права людини» дуже далекі від подібних підходів. Отже концепцію «прав людини» і концепцію «людської гідності» не

слід змішувати, незважаючи на те, що існують тісні теоретичні взаємозв'язки між ними [8].

За словами Г.В. Христокіна, «поширення на всі країни світу системи ціннісних координат, розроблених країнами Заходу, і розповсюдження їх як єдиного стандарту права» викликає відчутний протест багатьох незахідних країн (мусульманських, африканських, далекосхідних тощо) [13, с. 92-93]. Під впливом ідеології мультикультуралізму «права людини», які навязуються всьому світу країнами Заходу, не визнаються ані універсальними, ані прийнятними для незахідних суспільств [13, с. 93].

Висновки. Наразі на теоретичному та практичному рівні немає єдності в тому, що таке «права людини», як вони мають бути інституціоналізовані та захищені, а також як має бути інституціоналізований їх захист.

У літературі зустрічаються різні підходи до інтерпретації терміну «права людини»: природно-соціальний (потребовий), легістський (юридично-позитивістський), етичний (етико-нормативний), психологічний, релігійний тощо. Наразі домінуючими і найбільш поширеними серед усіх підходів визнаються два: природно-соціальний (потребовий) і легістський (юридично-позитивістський).

Протистояння юридично-позитивістського та природно-правового підходу до розуміння «прав людини» відбувається упродовж тривалого часу, і не обмежується лише сферою наукового дискурсу. Ці підходи отримали свій розвиток в конституціях сучасних держав, зокрема природно-правова концепція «прав людини» реалізована в конституціях Італії, Іспанії, Франції, США, а юридично-позитивістська – в конституції Австрії.

Концепція прав людини протягом історії набувала різних вимірів. Однак загалом можна сказати, що її трактування еволюціонувало від релігійно-етичних та філософських ідей до сучасного політико-правового дискурсу.

Існує певне розмежування між «політичними» та «метафізичними» обґрунтуваннями «прав людини». «Політичний» підхід наразі потіснив більш традиційний, філософський, зосередившись на «реальній політиці», так би мовити, на практиці «прав людини», намагаючись дистанціюватися від «метафізичного болота», яке, так чи інакше, породжують «метафізичні» теорії «прав людини».

Доволі дискусійним і політично забарвленим постає також питання вкоріненості ідеї «прав людини» в історії і в різних культурах. Перша позиція, значною мірою, виходить із уявлень про ізвічність та універсальність «прав людини», що нібито впливають із визнання «людської гідності» в різних культурах в різні часи. Друга позиція виражається у тому, що концепцію «прав людини» і концепцію «людської гідності» не слід змішувати, незважаючи на тісні теоретичні взаємозв'язки між ними: незахідних суспільствах зазвичай визнається

необхідність деяких соціальних гарантій, які виходять із концепції «людської гідності», але справжні «права людини» дуже далекі від подібних підходів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонович М.М. Права людини за конституційним та міжнародним правом: порівняльний аспект. *Наукові записки НаУКМА*. 2000. Т. 18. С. 16–20.

2. Галкіна М.І. Теоретична сутність, еволюція та зміст поняття «концепція прав людини». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. Вип. 36(1). С. 46–50.

3. Гулаткан Т.В. Витоки концепції прав людини. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 329–335.

4. Єльнікова М.О. Сучасні концепції розуміння прав і свобод людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 28(1). С. 72–76.

5. Завальнюк В.В. Концепція прав людини через призму антропології права. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 10–19.

6. Кучинська О.П., Іванов М.С. Загально-теоретичне та праксеологічне розуміння прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 142–148.

7. Линник В.П., Костенко І.В. Генезис прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 82. С. 198–202.

8. Малевич Ю. Незахідна концепція прав людини. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. Число 21. 2001. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n21texts/malevich.htm>

9. Мишина Н.В. Универсальная концепция прав человека : миф или реальность? *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса : Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 118–126.

10. Пильгун Н.В., Плис Н.В. Права людини як фундаментальна цінність в українському суспільстві. *Юридичний вісник*. 2022. № 4(65). С. 65–71.

11. Разметаєва Ю.С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: до постановки питання. *Юридичний вісник*. 2006. № 1. С. 110–113.

12. Федіна Н.В. Сучасні погляди на розуміння прав і свобод людини і громадянина в умовах реформування в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 4. С. 65–74.

13. Христокін Г.В. Ідея прав людини: пошук нових підходів обґрунтування в добу глобальних трансформацій. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1(21). С. 92–98.

14. Цебенко С.Б. Поняття прав людини: підходи до розуміння. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія : Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 91–98.

15. Чернописька В. Концепт прав людини: філософсько-правовий дискурс антитетичних позицій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 2018. № 906(20). С. 54–61.

16. Щербай І. Поняття та сутність прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 636–640.

17. Álvarez D., Rosas J.C. Developments and Challenges for a Political Ideal of Human Rights. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2020. P. 1–8.

18. Baynes K. Toward a political conception of human rights. *Philosophy and Social Criticism*. 2009. Vol. 35. №4. P. 371–390.

19. Bufacchi V. Theoretical Foundations for Human Rights. *Political Studies*. 2018. 66(3). P. 601–617.

20. Chwaszcza C. The Concept of Rights in Contemporary Human Rights Discourse. *Ratio Juris*. 2010. Vol. 23. № 3. P. 333–364.

21. Donnelly J., Whelan D.J. *International Human Rights*. N.Y. : Taylor and Francis. Sixth Edition. 2020. xx+372 p.

22. Hogemann E.R. Human Rights beyond Dichotomy between Cultural Universalism and Relativism. *Age of Human Rights Journal*. 2020. № 14. P. 19–36.

23. Human Rights. *United Nations* : web-site. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/human-rights>

24. Liao S.M., Etinson A. Political and Naturalistic Conceptions of Human Rights: A False Polemic? *Journal of Moral Philosophy*. 2012. Vol. 9(3). P. 327–352.

25. Piechowiak M. What are Human Rights? The Concept of Human Rights and Their Extra-Legal Justification. *An Introduction to the International Protection of Human Rights* / Ed. by Rajja Hanski, Markku Suksi. Turku : Abo Akademi University. 1999. P. 3–14.

26. Reidy D.A. An internationalist conception of human rights. *The Philosophical Forum*. 2005. Volume XXXVI. №. 4. 367–397.

27. Tasioulas J. On the nature of human rights. *The Philosophy of Human Rights*. 2011. P. 17–60.

REFERENCES:

1. Antonovych, M.M. Prava liudyny za konstytutsiynym ta mizhnarodnym pravom: porivnialnyi aspekt [Human rights under constitutional and international law: comparative aspect]. *Naukovi zapysky NaUKMA*. 2000. 18: 16–20. [in Ukrainian]

2. Halkina, M.I. Teoretychna sutnist, evoliutsiia ta zmist poniattia "kontsepsiia prav liudyny" [Theoretic aspects, evolution and definition of "concept of human rights"]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Pravo*. 2016. 36(1): 46–50. [in Ukrainian]

3. Hulatkan, T.V. Vytoky kontsepsii prav liudyny [Origins of the concept of human rights]. *Yurydychnyi visnyk*. 2020. 1: 329–335. [in Ukrainian]

4. Yelnykova, M.O. Suchasni kontsepsii rozuminnia prav i svobod liudyny [Modern concepts of understanding of human rights and freedoms]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Pravo*. 2014. 28(1): 72–76. [in Ukrainian]

5. Zavalniuk, V.V. Kontsepsiia prav liudyny cherez pryzmu antropologii prava [The concept of human rights through the prism of anthropology of law]. *Aktualni problemy polityky*. 2012. 47: 10–19. [in Ukrainian]

6. Kuchinska O.P., Ivanov M.S. Zahalnoteoretychne ta prakseolohichne rozuminnia prav liudyny [General theoretical and praxeological understanding of human rights]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. 2017. 1: 142–148. [in Ukrainian]

7. Lynnyk V.P., Kostenko I.V. Henezys prav liudyny [The genesis of human rights]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii Pravo*. 2024. 82: 198–202. [in Ukrainian]
8. Malevych, Yu. (2001) Nezakhidna kontsepsiia prav liudyny [Non-Western concept of human rights]. *Nezalezhnyi kulturolohichnyi chasopys «I»*. 21. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n21texts/malevich.htm> [in Ukrainian]
9. Mishyna, N.V. Universalnaya koncepciya prav cheloveka : mif ili realnost? [Universal Concept of Human Rights: Dream or Reality?]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia"*. Odesa : Yuryd. I-ra, 2012. 11: 118–126. [in Russian]
10. Pylgun N.V., Plys N.V. Prava liudyny yak fundamentalna tsinnist v ukrainському suspilstvi [Human rights as fundamental value in ukrainian society]. *Yurydychnyi visnyk*. 2022. 4(65): 65–71. [in Ukrainian]
11. Razmietaieva, Yu.S. Prava liudyny yak fundamentalna tsinnist hromadianskoho suspilstva: do postanovky pytannia [Human rights as fundamental value of civil society: question statement]. *Yurydychnyi visnyk*. 2006. 1: 110–113. [in Ukrainian]
12. Fedina, N.V. Suchasni pohliady na rozuminnia prav i svobod liudyny i hromadianyna v umovakh reformuvannia v Ukraini [Modern views on the understanding of rights and freedoms of man and citizen in terms of reforming in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Serii yurydychna*. 2015. 4: 65–74. [in Ukrainian]
13. Khrystokin, H.V. Ideia prav liudyny: poshuk novykh pidkhodiv obgruntuvannia v dobu hlobalnykh transformatsii [The Idea of Human Rights: Search for New Approaches to Justification in the Age of Global Transformations]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*. 2021. 1(21): 92–98. [in Ukrainian]
14. Tsebenko, S.B. Poniattia prav liudyny: pidkhody do rozuminnia [Concepts of human rights: approaches to understanding]. *Naukovyi visnyk Lvivskoi komertsiinnoi akademii. Serii : Yurydychna*. 2015. 2: 91–98. [in Ukrainian]
15. Chornopyska, V. Kontsept prav liudyny: filosofsko-pravovyi dyskurs antyetychnykh pozytsii [Concept of human rights in the philosophy and legal discussion of antitetic positions]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: Yurydychni nauky*. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky. 2018. 906(20): 54–61. [in Ukrainian]
16. Shcherbay, I. Poniattia ta sutnist prav liudyny [The concept and essence of human rights]. *Elektronne naukove vydannia "Analitychno-porivnialne pravoznavstvo"*. 636–640. [in Ukrainian]
17. Álvarez D., Rosas J.C. (2020) Developments and Challenges for a Political Ideal of Human Rights. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 1–8. [in English]
18. Baynes, K. (2009). Toward a political conception of human rights. *Philosophy and Social Criticism*. 35(4): 371–390. [in English]
19. Bufacchi, V. (2018). Theoretical Foundations for Human Rights. *Political Studies*. 66(3): 601–617. [in English]
20. Chwaszcza, C. (2010). The Concept of Rights in Contemporary Human Rights Discourse. *Ratio Juris*. 23(3): 333–364. [in English]
21. Donnelly J., Whelan D.J. *International Human Rights*. N.Y. : Taylor and Francis. Sixth Edition. 2020. xx+372 p. [in English]
22. Hogemann, E.R. (2020). Human Rights beyond Dichotomy between Cultural Universalism and Relativism. *Age of Human Rights Journal*. 14: 19–36. [in English]
23. Human Rights. *United Nations* : web-site. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/human-rights> [in English]
24. Liao S.M., Etinson A. (2012). Political and Naturalistic Conceptions of Human Rights: A False Polemic? *Journal of Moral Philosophy*. 9(3): 327–352. [in English]
25. Piechowiak, M. What are Human Rights? The Concept of Human Rights and Their Extra-Legal Justification. *An Introduction to the International Protection of Human Rights* / Ed. by Raija Hanski, Markku Suksi. Turku : Abo Akademi University. 1999. 3–14. [in English]
26. Reidy, D.A. (2005). An internationalist conception of human rights. *The Philosophical Forum*. 36(4): 367–397. [in English]
27. Tasioulas, J. (2011). On the nature of human rights. *The Philosophy of Human Rights*. 17–60. [in English]

“Human rights” in scientific and public discourses

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Political
Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X8

Manasaryan Ashot Borysovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0009-1336-8158

The relevance of the study is determined primarily by the fact that, despite its controversy and uncertainty, “human rights” is one of the basic scientific categories, one of the most popular topics of scientific research and one of the most popular topics of public debate. Currently, on the theoretical and practical level there is no unity about what “human rights” are, how they should be institutionalized and protected, and how their protection should be institutionalized.

There are various approaches to the interpretation of the term “human rights”: natural-social, positivist, ethical-normative, psychological, religious, etc. Currently, two of them are recognized as dominant and most widespread among all approaches: natural-social and positivist.

The confrontation between positivist and natural-law approaches to the understanding of «human rights» has a long history, and is not limited to the sphere of scientific discourse. These approaches have been developed in constitutions of modern states: in particular, the natural-law concept of “human rights” is implemented in the constitutions of Italy, Spain, France, and the United States, and the positivist one is implemented in the constitution of Austria.

The concept of “human rights” has acquired different dimensions in history. However, in general, its interpretations has evolved from religious, ethical and philosophical ideas to modern political and legal discourse.

There is a certain distinction between “political” and “metaphysical” understanding of “human rights”. The “political” approach has replaced a more traditional, philosophical one, focusing on “Realpolitik” – the real practice of “human rights”, trying to distance itself from the “metaphysical quagmire” which, one way or another, is generated by «metaphysical» theories of “human rights”.

The issue of the rootedness of the idea of «human rights» in history and in different cultures also becomes quite debatable and politically colored. The first position, to a large extent, comes from ideas of eternity and universality of “human rights”, which comes allegedly from the recognition of “human dignity” in different cultures at different times. The second position implies that the concept of “human rights” and the concept of “human dignity” should not be interfused, despite the fact that there are close theoretical relationships between them: in non-Western societies it is usually recognized the need of some social guarantees that come from the concept of “human dignity”, but real “human rights” are very far from such approaches.

Key words: “human rights”, citizen’s rights, institution of positive law, international norms, freedom, marriage, elite, political party, ideology, multiculturalism, scientific discourse, public discourse.

Базик Роман Романович

Роль соціальних медіа як інструменту поширення пропаганди та їх вплив на політичну активність суспільства

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.2>

Базик Роман Романович
магістр журналістики,
аспірант кафедри соціології
та політології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0009-0001-6105-2897

У статті детально вивчається зростаючий вплив соціальних медіа на глобальну політику та комунікацію, підкреслюючи їх трансформацію від простих засобів особистого спілкування до потужних інструментів політичного впливу та маніпуляцій. Соціальні медіа стали важливим каналом для політичних сил, здатних через них безпосередньо впливати на громадську думку, мобілізувати певні соціальні групи та поширювати інформацію з неймовірною швидкістю. Водночас у роботі досліджуються як позитивні, так і негативні аспекти цього явища. Позитивні сторони соціальних медіа полягають у сприянні демократичним процесам, активізації громадянської участі та забезпеченні широкого доступу до інформації для всіх верств населення. Проте разом із позитивними змінами підкреслюються і негативні виклики, серед яких поширення дезінформації, фейкових новин, маніпуляції суспільною свідомістю та поляризація суспільства. На основі аналізу конкретних випадків використання соціальних медіа у значущих світових політичних подіях дослідження показує, як алгоритми цих платформ формують новинні стрічки, підсилюють когнітивні упередження користувачів і сприяють створенню інформаційних «бульбашок», де люди взаємодіють лише з тим контентом, який відповідає їхнім поглядам. Досліджується роль штучного інтелекту та ботів у поширенні дезінформації, що створює серйозні занепокоєння щодо чесності політичних процесів і довіри до традиційних медіа. Використання ботів і фейкових новин стає поширеним інструментом, який підриває довіру до офіційних інформаційних джерел і формує спотворене сприйняття реальності в масовій свідомості. Крім того, розглядається роль соціальних медіа як інструмента для мобілізації масових протестів та інших соціальних рухів, які виникають під впливом політичних або економічних криз. У статті наголошується, що соціальні медіа – це двосічна зброя: вони можуть підтримувати демократизацію інформаційних процесів, але водночас створюють нові виклики для громадянського суспільства, включаючи небезпеку втручання у внутрішні справи держав, поляризацію населення, маніпуляції та зниження довіри до інформаційних джерел.

Ключові слова: соціальні медіа, пропаганда, дезінформація, політична активність, медіаграмотність, маніпуляція громадською думкою, авторитарні режими, штучний інтелект, поляризація суспільства, незалежні медіа.

Вступ. У сучасному світі соціальні медіа стали ключовим елементом глобальної комунікаційної системи, революціонізувавши способи взаємодії між людьми, урядами, та громадськими організаціями. Ці платформи не тільки забезпечують миттєвий обмін інформацією, але й формують громадську думку, створюючи нові можливості для політичного впливу та маніпуляції. Проте, разом з перевагами, розвиток соціальних медіа супроводжується рядом викликів, включаючи зростання інформаційних «бульбашок», дезінформації та цифрового розділення суспільства. Подальше інтегрування соціальних мереж у політичні процеси вимагає критичного переосмислення традиційних підходів до управління та регулювання цих платформ. Актуальність дослідження полягає у вивченні впливу соціальних медіа на формування політичних уподобань та поведінки, а також у розробці нових стратегій, що зможуть забезпечити збалансоване та відповідальне використання цих потужних інструментів. Вивчення

динаміки та наслідків цього процесу є важливим для розуміння механізмів демократичного впливу та захисту прав людини в епоху цифровізації.

Мета та завдання. Метою даної статті є аналіз ролі соціальних медіа як інструменту поширення пропаганди та їх впливу на політичну активність суспільства. Особлива увага приділяється вивченню механізмів поширення політичного контенту, впливу різних видів повідомлень на аудиторію та визначенню основних факторів, що сприяють активізації політичної діяльності громадян.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на системному, міждисциплінарному та дискурсивному підходах, застосування яких значною мірою сприяло досягненню поставленої мети. В процесі були використані загальнонаукові методи пізнання, такі як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння та аналогія, узагальнення та абстрагування, а також спеціально-наукові методи, такі як контент-аналіз, методи деконструкції та реконструкції тощо.

Виклад основного матеріалу. Соціальні медіа стали важливим елементом сучасної системи комунікації, суттєво змінивши способи взаємодії між людьми, державними інституціями та громадськими організаціями. Вони дозволяють користувачам швидко й легко отримувати інформацію з різних джерел, що сприяє їхньому перетворенню на один із ключових каналів поширення новин і політичної інформації. Станом на сьогодні кількість користувачів соціальних мереж перевищує 3,8 мільярда, і ця цифра продовжує зростати. Завдяки здатності соціальних медіа до миттєвого поширення інформації, вони сприяють не лише формуванню суспільних настроїв, але й мобілізації соціальних та політичних рухів. Хештеги, такі як #MeToo та «Black Lives Matter», демонструють, як ці платформи можуть стати інструментом організації громадських протестів і рухів.

Водночас розвиток соціальних медіа відкриває нові виклики, зокрема у сфері пропаганди та маніпуляції суспільною свідомістю. Сегментація аудиторії за інтересами, віком чи регіоном дає змогу ефективно таргетувати політичну рекламу та інші інструменти впливу на політичні процеси. Особливу роль у цьому відіграють лідери думок та інфлюенсери на таких платформах, як Instagram, YouTube та TikTok, які мають значний вплив на формування громадської думки. Блогери з аудиторією від 300 000 до 800 000 підписників стали важливими джерелами інформації, прирівнюваними до регіональних медіа.

Соціальні медіа мають значний вплив на процеси формування громадської думки, яка включає набір питань, важливих для суспільства. Вплив цих платформ може бути як позитивним, так і негативним. Позитивний аспект полягає в тому, що соціальні медіа сприяють розширенню можливостей для участі в інститутах громадської думки та залученню широких верств населення до суспільних дискусій.

Очевидно, що соціальні медіа стають важливим інструментом для поширення інформації про соціальні проблеми та виклики, які раніше не мали широкого розголосу. Яскравим прикладом цього є висвітлення протестів руху Black Lives Matter у 2020 році, які порушили питання расової дискримінації в США. Соціальні медіа стали основним елементом у формуванні громадської думки та впливі на суспільно-політичні процеси, збільшуючи видимість та популярність руху. Хештег #BlackLivesMatter перетворився на важливий засіб координації активістів та прихильників руху, забезпечуючи ефективну комунікацію та поширення інформації про випадки насильства, громадянську активність і мобілізацію.

Важливу роль соціальні медіа відігравали також у проведенні онлайн-акцій протесту та поширенні фото- і відеоматеріалів, що викривали поліцейське

насильство та стимулювали суспільну дискусію щодо расизму. Крім того, вони стали ефективним механізмом для збору коштів, зокрема через платформи на кшталт GoFundMe, що організовували кампанії підтримки активістів та сімей жертв.

Водночас соціальні медіа можуть сприяти поляризації громадської думки, оскільки вони дозволяють користувачам залишатися в межах інформаційного середовища, яке підтверджує їхні наявні переконання. Це призводить до зменшення відкритості до нових ідей та зниження толерантності до інших поглядів. Алгоритми, які регулюють відображення контенту у стрічках новин та рекомендаціях, є важливим компонентом онлайн-інформаційного середовища. Ці алгоритми спрямовані на максимізацію залучення користувачів, але водночас можуть формувати специфічні інформаційні бульбашки та впливати на формування певних поглядів і переконань.

Алгоритми соціальних мереж включають механізм персоналізації контенту, що адаптує інформаційні потоки відповідно до інтересів, поведінки та характеристик конкретних користувачів. Цей процес враховує такі параметри, як вік, географічне розташування та мова, що визначаються на основі профілю користувача. Наприклад, мешканці певного міста отримують більше інформації про події, що відбуваються в їхньому регіоні. Інтереси користувачів формуються на основі їхньої активності, зокрема історії переглядів та взаємодії з контентом.

Деякі алгоритми орієнтовані на збільшення рівня залученості, аналізуючи попередню поведінку користувачів та їх реакції на контент. Якщо користувач позитивно взаємодіє з певним типом матеріалів (через лайки, коментарі або поширення), алгоритми схильні показувати подібний контент, що підвищує ймовірність подальшої взаємодії. Однак такий підхід може призвести до того, що користувачі зосереджуються на вузькому колі тем або джерел інформації.

Основна проблема алгоритмічного відбору полягає в тому, що користувачі отримують інформацію, яка підтверджує їхні реальні погляди, що зменшує ймовірність зустрічі з альтернативними поглядами. Це сприяє звуженню світогляду і посиленню інформаційних «бульбашок», що обмежує розуміння різноманітності суспільних думок. Більше того, алгоритми, які пріоритизують високий рівень залученості, можуть сприяти поширенню дезінформації. Контент, що викликає сильні емоційні реакції або підтверджує стереотипи, може отримати пріоритет, навіть якщо його правдивість викликає сумніви.

З огляду на посилення занепокоєння щодо впливу алгоритмів на сприйняття інформації, деякі соціальні платформи почали впроваджувати заходи для підвищення прозорості та конт-

ролю над їх роботою. Зокрема, користувачам було надано більше можливостей щодо налаштування персоналізованого контенту та алгоритмічних рекомендацій. Наприклад, під час президентських виборів у США 2020 року підтримувачі різних кандидатів отримували інформацію, що підтверджувала їхні переконання, що своєю чергою ускладнювало сприйняття альтернативних аргументів та поглиблювало поляризацію суспільної думки.

Президентські вибори в Сполучених Штатах Америки 2016 року є ще одним із найяскравіших прикладів впливу соціальних медіа на політичні процеси. Ця виборча кампанія продемонструвала, як цифрові платформи можуть бути використані для маніпулювання громадською думкою та підриву демократичних процесів. Соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter та YouTube, стали важливими майданчиками для інформаційних атак, де різні політичні сили активно просували свої нарративи, дискредитували опонентів і маніпулювали емоціями виборців.

Особливістю виборчої кампанії 2016 року стало широке використання фейкових новин та феномену «постправди», який полягає в тому, що об'єктивні факти відходять на другий план, поступаючись емоційним закликам і персональним переконанням. Дослідження, проведене Стенфордським університетом, виявило, що фейкові новини на платформі Facebook отримували більше переглядів та поширень, ніж правдиві повідомлення з традиційних медіа. Це підтверджується даними про те, що однією з найпоширеніших фейкових новин було повідомлення про підтримку Дональда Трампа Папою Римським, яке зібрало понад 960 тисяч взаємодій у Facebook.

Виборча кампанія 2016 року підкреслила вразливість демократичних процесів до маніпуляцій через соціальні мережі. Політичні діячі активно використовували цифрові платформи для поширення спотвореної інформації та впливу на електорат. Це створювало умови для формування інформаційних «бульбашок», в яких користувачі отримували контент, що відповідав їхнім переконанням, знижуючи їхню здатність критично оцінювати альтернативні погляди. Таким чином, соціальні медіа стали не тільки інструментом політичної мобілізації, але й механізмом дезінформації та підриву довіри до демократичних інститутів [2].

Дослідження, проведене Оксфордським університетом, виявило, що під час президентської виборчої кампанії 2016 року приблизно 19% усіх твітів, пов'язаних з виборами, були створені автоматизованими акаунтами (ботами), які поширювали дезінформацію [12]. Ці боти не лише займалися поширенням фейкових новин, але й активно використовувалися для створення ілюзії масової підтримки або відторгнення окремих політичних кандидатів. Боти та так звані «тролі», значна час-

тина яких була пов'язана з Росією, мали на меті посилення політичної поляризації в суспільстві, створення відчуття розколу та дискредитацію опонентів, а також їхніх прихильників. Основною метою таких дій було підірвати довіру до демократичних інститутів та легітимності виборів.

Додатково, дослідження Південної Каліфорнійської школи комунікації виявило, що автоматизовані акаунти в Twitter активно використовувалися для поширення хештегів, що підтримували Дональда Трампа, таких як #MAGA (Make America Great Again), водночас боти також поширювали дезінформацію про кандидатку Гіларі Клінтон [13]. Аналіз показав, що боти сприяли вірусному поширенню таких хештегів, що в результаті сприяло формуванню негативного іміджу політичних опонентів Трампа. За підрахунками дослідників, у періоди найбільшої активності ці боти генерували до 25% усіх політичних твітів, що суттєво впливало на інформаційний потік у соціальних мережах.

Президентські вибори в США 2016 року стали яскравим прикладом того, як соціальні медіа можуть використовуватися для маніпуляції свідомістю виборців та підриву демократичних процесів. Використання ботів і автоматизованих акаунтів у цей період створило ілюзію масової підтримки або неприйняття політичних кандидатів, що сприяло поляризації суспільної думки та поглибленню політичного розколу. Це підкреслює необхідність посиленого аналізу й моніторингу впливу цифрових платформ на політичні процеси, а також розвитку технологій для виявлення та блокування дезінформації, яка може негативно впливати на демократичну стабільність [7].

Вплив соціальних медіа на результати референдуму щодо виходу Великобританії з Європейського Союзу (Brexit) також виявився значущим. Кампанія референдуму 2016 року була насичена дезінформацією, яка активно поширювалася через соціальні мережі. Дослідження показали, що велика частина контенту, поширюваного через платформи Twitter та Facebook, мала маніпулятивний характер і була спрямована на підсилення страхів щодо міграційної політики та можливих економічних наслідків членства Великобританії у Європейському Союзі. Окрім того, результати дослідження, проведеного Лондонською школою економіки, виявили, що понад 30% користувачів соціальних мереж під час кампанії референдуму повідомили про формування або суттєву деформацію своїх поглядів під впливом інформації, отриманої з цих платформ [3].

В авторитарних режимах соціальні медіа активно використовуються як інструмент для поширення пропаганди та контролю над інформаційним простором. Прикладом цього є Китай, де платформа WeChat функціонує не лише як засіб комунікації, але також як механізм для моніторингу

активності користувачів та поширення урядової пропаганди. Китайський уряд застосовує технології штучного інтелекту для автоматизованої цензури та блокування небажаного контенту, що сприяє ефективному розповсюдженню прокомуністичних наративів і пригніченню будь-яких форм інакодумства. Згідно з дослідженням, проведеним Гарвардським університетом, понад 60% контенту політичного характеру на платформі WeChat піддається модерації, при цьому багато повідомлень видаляються, а користувацькі акаунти блокуються у випадках, коли їхні публікації суперечать офіційній позиції Комуністичної партії [5].

Ще одним прикладом є Російська Федерація, де уряд активно використовує соціальні мережі, такі як VKontakte, Odnoklassniki та Rutube, для поширення прокремлівських наративів як на внутрішньому ринку, так і за його межами. Блокування платформи YouTube на території Росії у серпні 2024 року є наочним прикладом спроб влади ізолювати населення від небажаної інформації. Крім того, російські «кібервійська» активно застосовують ботів і так звані «фабрики тролів» для маніпуляції суспільною думкою, особливо під час військових та гібридних конфліктів, зокрема під час анексії Криму, військової агресії на сході України у 2014 році, втручання в сирійський конфлікт, а також повномасштабного вторгнення на територію України у лютому 2022 року. Згідно з дослідженням, проведеним у 2021 році, понад 80% контенту, який підтримував політику Кремля, було створено за допомогою автоматизованих акаунтів, що свідчить про значні масштаби та ефективність цієї пропагандистської стратегії.

Водночас розвиток соціальних медіа в Україні став особливо помітним у період 2014–2015 років, коли активну роль почали відігравати онлайн-спільноти громадських організацій, волонтерів, активістів, політиків та професіоналів. Ці ресурси стали важливим джерелом інформації під час таких подій, як Революція Гідності, анексія Криму та початок військових дій на Донбасі, і закріпилися як серйозна альтернатива традиційним засобам масової інформації та телебаченню.

Вплив соціальних медіа на політичну активність громадян має суттєві наслідки для демократії. Як вже зазначалося, алгоритми соціальних мереж створюють так звані інформаційні «бульбашки», в яких користувачі отримують переважно ту інформацію, що підтверджує їхні наявні переконання, що є результатом аналізу їхньої попередньої активності. Це сприяє політичній поляризації суспільства, коли воно поділяється на протилежні табори, що ускладнює можливість вести конструктивний діалог і досягати компромісу. Згідно з дослідженням Pew Research Center, понад 60% американців вважають, що соціальні мережі сприяють посиленню політичного розколу в країні [10]. Це явище

набуло особливого значення під час виборчих кампаній, коли громадська думка стає радикалізованою, а суспільні настрої – більш агресивними та напруженими.

Ще однією важливою функцією соціальних медіа є їхня здатність впливати на політичну поведінку громадян через механізми емоційної маніпуляції. Соціальні мережі використовують складні алгоритми, що аналізують поведінку користувачів та пропонують їм контент, який викликає сильні емоційні реакції, такі як страх, гнів, захоплення або обурення. Такі емоції стимулюють користувачів частіше взаємодіяти з контентом, поширювати його серед своїх контактів та генерувати обговорення. Згідно з дослідженням, проведеним науковцями Массачусетського технологічного інституту, контент, який викликає інтенсивні емоційні реакції, має вдвічі більше шансів стати вірусним порівняно з нейтральними повідомленнями. Це створює сприятливі умови для поширення пропаганди, яка часто використовує емоційні, чутливі або шокуючі аргументи для маніпуляції громадською думкою [4].

Посилення емоційного фону є ефективним методом мобілізації громадян на підтримку або протистояння певній політичній силі, оскільки емоції часто домінують над раціональним мисленням. Вплив на політичну свідомість, емоції, переконання та уподобання стає одним із ключових механізмів політичного впливу в соціальних мережах, що активно використовується для формування політичних поглядів та поведінки користувачів.

З метою протидії цим зарозам розробляються різні технологічні рішення. Одним із найбільш перспективних підходів є застосування штучного інтелекту для виявлення та блокування дезінформації. Наприклад, компанія Facebook розробила систему DeepText, яка використовує штучний інтелект для аналізу текстового контенту та виявлення ознак дезінформації. Ця система здатна обробляти понад 10 000 постів на секунду, що дозволяє ефективно виявляти та блокувати пропагандистський контент. Однак навіть найсучасніші технології мають свої обмеження, оскільки пропагандисти постійно адаптуються до нових умов, розробляючи способи обходу фільтрів і інших захисних механізмів [9].

Цензура в соціальних мережах, особливо у контексті блокування контенту, пов'язаного з військовими конфліктами, привертає значну увагу правозахисних організацій, науковців та користувачів. Соціальні медіа, з одного боку, відіграють важливу роль у забезпеченні інформаційної безпеки, видаляючи матеріали, що можуть сприяти ескалації конфліктів або розповсюдженню дезінформації. Це особливо актуально у контексті війни в Україні, де соціальні мережі стали основними каналами для оперативного поширення важливих новин

і сигналів про надзвичайні ситуації. Видалення публікацій, що містять непідтверджену інформацію або можуть використовуватися як інструменти гібридної війни, розглядається як засіб захисту національної безпеки та громадського порядку.

З іншого боку, така цензура може призводити до обмеження свободи слова та ускладнювати об'єктивне інформування суспільства про події на територіях військових дій. Проблема полягає в тому, що механізми фільтрації контенту не завжди здатні точно розпізнати реальні заклики до насильства або загрози, відрізняючи їх від легітимного висвітлення подій. Надмірне блокування контенту може призвести до того, що важливі свідчення чи документи про воєнні злочини не будуть доступними для широкої аудиторії, що може спотворити об'єктивне уявлення про конфлікт і вплинути на міжнародне сприйняття подій.

Окрім технологічних рішень, важливою стратегією протидії пропаганді є підвищення рівня медіаграмотності серед населення. Розвиток критичного мислення та навичок аналізу інформації, отриманої через соціальні медіа, є визначальним аспектом боротьби з дезінформацією. Згідно з дослідженням Університету Пенсільванії, участь у програмах з медіаграмотності значно підвищує здатність громадян розпізнавати фейкові новини. Близько 70% учасників таких програм змогли правильно ідентифікувати дезінформацію після завершення курсу, що свідчить про високу ефективність подібних ініціатив [6].

Соціальні медіа здійснюють значний політичний вплив, який можна розділити на три основні рівні. Перший рівень стосується впливу урядів на громадянське суспільство, коли соціальні мережі використовуються для впливу на громадську думку та поведінку населення. Другий рівень відображає вплив громадянського суспільства на уряди, оскільки соціальні медіа є потужним інструментом для поширення політичної інформації, донесення вимог та організації протестних рухів. Третій рівень стосується мобілізаційного потенціалу соціальних мереж, що об'єднують людей за спільними інтересами та цінностями, що сприяє збільшенню політичної участі громадян та зміцненню громадянського суспільства.

Соціальні медіа надають користувачам можливість ознайомитися з різними точками зору, розвивати навички прийняття колективних рішень, а також створювати мережі та вести діалоги. Дослідження міжнародних науковців дозволило визначити додаткові рівні політичного впливу соціальних медіа. Перший із них полягає у впливі соціальних медіа на добросовісність політиків, оскільки громадськість отримує доступ до інформації про діяльність політичних партій і можливість обговорювати її у віртуальних спільнотах, що підвищує прозорість та підзвітність політичної еліти. Дру-

гий рівень стосується впливу зовнішніх акторів, які використовують соціальні медіа для втручання у внутрішньополітичні процеси. Це може включати маніпулювання громадською думкою, поширення пропаганди, а також спроби вплинути на політичні рішення в країні.

Дослідження Ж. Клемана показало, що зовнішні суб'єкти можуть впливати на політичні процеси в державі за допомогою кількох механізмів [15]. Серед них – поширення пропаганди та дезінформації з метою формування громадської думки у бажаному напрямку, мобілізація громадян для підтримки або протидії певним політичним силам, а також втручання у виборчі процеси через дезінформацію щодо кандидатів та політичних партій.

Учасники дослідження, проведеного в період 2016–2019 років, вказали на негативний емоційний вплив політичних дискусій у соціальних мережах: 68% респондентів відчували стрес і розчарування під час обговорення політичних питань. Для порівняння, лише 27% опитаних у 2019 році розцінювали такі обговорення як інформативні та корисні. Дослідження, проведені в інших країнах, свідчать про зростаючий науковий інтерес до ролі соціальних медіа в політичних процесах. Ж. Клеман також підкреслює перевагу цифрових медіа над традиційними засобами масової інформації, що суттєво змінило підходи до моніторингу політичних подій та отримання новин. Згідно з опитуванням Pew Research Centre, значна частина американців отримує новини саме через соціальні мережі. Однак, дослідники відзначають, що політичний контент у соціальних мережах сприяє поляризації поглядів громадян, що впливає на їхні ставлення до політики та інститутів влади.

За результатами опитування Pew Research Centre, проведеного у 2019 році, 46% американських користувачів соціальних мереж заявили про втому та перенасиченість політичними дискусіями в цих платформах [10]. Політичні обговорення у соціальних мережах призводять до сегрегації суспільства за політичними переконаннями, оскільки користувачі, які беруть участь у таких дискусіях, часто виявляють меншу спільність у поглядах, ніж очікували. Ця тенденція не змінюється протягом останніх років і спостерігається як серед прихильників республіканців, так і демократів.

Соціальні мережі мають значний вплив на зацікавленість громадян у політичному житті, а також на формування їхніх політичних уподобань, що особливо проявляється під час виборчих кампаній. Вперше роль соціальних медіа в політичних процесах була визнана під час президентських виборів у США 2008 року, коли цифрова мобілізація стала стратегічним елементом політичної кампанії. Досвід використання соціальних мереж у виборчій кампанії Барака Обами у 2008 році значною мірою вплинув на виборчу кампанію Володимира Зелен-

ського в Україні у 2019 році, де потенціал соціальних медіа був також активно задіяний [8].

Загалом, варто відзначити, що сьогодні соціальні медіа відіграють значно більшу роль у сучасній політиці, ніж це було раніше. Вони дають можливість політикам спілкуватися з виборцями, поширювати інформацію про свою діяльність та позицію, мобілізувати виборців. На цьому наголошують вітчизняні та міжнародні політтехнологи. Зокрема, С. Гайдай вказує на три аспекти важливості соціальних медіа для політиків [1]. Соціальні мережі є важливим каналом поширення інформації, який політики активно використовують для інформування електорату про свою діяльність, позиції та майбутні плани. Крім того, ці платформи слугують інструментом комунікації між політиками та виборцями, надаючи можливість отримувати зворотний зв'язок. Така взаємодія є ключовою для розуміння потреб громадськості та формування політичних стратегій на їх основі. Важливим аспектом залишається можливість користувачів самостійно регулювати взаємодію через додавання чи блокування інших учасників.

За словами С. Гайдая, соціальні мережі мають великий потенціал для використання у виборчих кампаніях, і в майбутньому вони можуть стати основним інструментом для їх проведення. Ефективна діяльність у соціальних мережах може вирішити низку питань щодо побудови діалогу з електоратом. Дослідження підтверджують, що грамотне використання цих платформ сприяє успішній комунікації з виборцями, що підвищує шанси на успіх на виборах. Зокрема, кількість користувачів, які отримують політичну інформацію через соціальні мережі, зростає. У 2016 році 57% населення США дізнавалися про політичні події через телебачення, тоді як 38% використовували онлайн-джерела. До 2022 року ці показники змінилися до 50% і 43% відповідно [14].

Зростання ролі соціальних мереж у політичному процесі має низку важливих наслідків. Політики все частіше використовують громадську думку, сформовану в цих мережах, для досягнення власних цілей, що збільшує їх залежність від такої думки. Політичні технології, включно з таргетованою рекламою та інформаційними кампаніями, створюють нові можливості для політичної комунікації. Проте особливу увагу слід приділяти відповідальному використанню соціальних медіа, аби уникнути поширення дезінформації та маніпуляцій громадською думкою.

Відповідно до дослідження «Ставлення населення до медіа та споживання різних видів медіа у 2019 році», проведеного соціологічною компанією InMind на замовлення міжнародної неприбуткової організації Internews у межах «Української медійної програми», фінансованої USAID, соціальні мережі є найпопулярнішим джерелом новин серед українців. Згідно з даними, 68% респондентів

отримують інформацію через соціальні мережі, тоді як 66% – з телебачення. Третім за популярністю джерелом новин є новинні вебсайти (59%), четвертим – радіо (18%), а найменш популярними залишаються друковані газети, які використовують 15% респондентів. Ці результати вказують на перехід українського суспільства від традиційних джерел інформації до цифрових, з особливим акцентом на соціальних медіа [11].

Висновок. Соціальні медіа стали потужним інструментом політичної мобілізації та пропаганди в сучасних умовах. Вони сприяють швидкому поширенню інформації, організації масових рухів та активній участі громадян у політичних процесах. Проте, поряд із позитивними аспектами мобілізації та залучення до суспільних дискусій, соціальні платформи відкривають широкі можливості для маніпулювання свідомістю через поширення фейкових новин, політичну рекламу та алгоритмічне сегментування аудиторії. Це, у свою чергу, сприяє політичній поляризації та створенню інформаційних «бульбашок».

Соціальні мережі також використовуються для державної пропаганди в авторитарних режимах, де контроль за інформаційними потоками дозволяє поширювати офіційні наративи та обмежувати доступ до альтернативних джерел. При цьому вплив дезінформації, поширюваної через соціальні медіа, став загрозою для демократичних інститутів, що було особливо помітно під час виборчих кампаній і політичних референдумів останніх років. Цей феномен підкреслює важливість посилення регуляції цифрових платформ та розвитку механізмів боротьби з дезінформацією.

В українському контексті роль соціальних медіа як інструменту політичної мобілізації зростає після Революції Гідності та під час війни на Донбасі. Соціальні мережі сприяють координації волонтерських і громадських рухів, проте водночас створюють ризики для національної безпеки через можливість поширення пропаганди та інформаційних атак. Тому подальше вивчення впливу соціальних медіа на політичну активність та пропаганду є необхідним для розробки стратегій протидії маніпуляціям і посилення суспільної стійкості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Олегівна, А. (2022) Користувацький контент в соціальних медіа як джерело інформації запорізьких ЗМІ. DSpace at ZNU. Отримано з: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/10500> (дата звернення: 27 серпня 2024)
2. Гасяк, І. (2023) ChatGPT, Deep Text, розумний пошук – це та багато іншого, що вже потрібно знати про штучний інтелект. Na chasi. Отримано з: <https://nachasi.com/tech/2023/02/28/chatgpt-deep-text-rozumnyj-poshuk-tse-ta-bagato-inshogo-shho-vzhepotribno-znaty-pro-shtuchnyj-intelekt/> (дата звернення: 30 серпня 2024)

3. USAID (2019) Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р. detector.media. Отримано з: <https://detector.media/infospace/article/171769/2019-10-22-stavlennya-naselennya-do-zmi-ta-spozhyvannya-riznykh-typiv-media-u-2019-r/> (дата звернення: 27 серпня 2024)

4. Alodat, A. M. (2023) Social media platforms and political participation: a study of jordanian youth engagement. MDPI. Отримано з: <https://www.mdpi.com/2076-0760/12/7/402> (дата звернення: 29 серпня 2024)

5. Brookhouse, A., Derr, T., Karimi, H., Bernard, H., & Tang, J. (2020) Road to the White House: Analyzing the Relations Between Mainstream and Social Media During the U.S. Presidential Primaries. Proceedings of the 32nd ACM Conference on Hypertext and Social Media. Отримано з: <https://doi.org/10.1145/3465336.3475115> (дата звернення: 1 вересня 2024)

6. Characterizing networks of propaganda on twitter: a case study – Applied Network Science. (2020) SpringerOpen. Отримано з: <https://appliednetsci.springeropen.com/articles/10.1007/s41109-020-00286-y> (дата звернення: 30 серпня 2024)

7. Chen, B. X. (2023) The Future of Social Media Is a Lot Less Social. The New York Times. Отримано з: <https://www.nytimes.com/2023/04/19/technology/personaltech/tiktok-twitter-facebook-social.html> (дата звернення: 30 серпня 2024)

8. Stryker, C. (2020) Budding Digital Authoritarianism in Central Asia. Davis Center. Отримано з: <https://daviscenter.fas.harvard.edu/insights/budding-digital-authoritarianism-central-asia> (дата звернення: 29 серпня 2024)

9. Does Fake News Create Echo Chambers? (2022) SSRN. Отримано з: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4144897 (дата звернення: 27 серпня 2024)

10. Political Effects of the Internet and Social Media. (2020) annualreviews.org. Отримано з: <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev-economics-081919-050239> (дата звернення: 2 вересня 2024)

11. Rossetti, M., & Zaman, T. (2022) Bots, disinformation, and the first impeachment of U.S. President Donald Trump. PLOS ONE, вип. 18. Отримано з: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0283971> (дата звернення: 29 серпня 2024)

12. Shao, C., Ciampaglia, G., Varol, O., Flammini, A., & Menczer, F. (2017) The spread of fake news by social bots. ArXiv, abs/1707.07592. Отримано з: <https://doi.org/10.1038/s41467-018-06930-7> (дата звернення: 31 серпня 2024)

13. Social media manipulation by political actors an industrial scale problem – Oxford report. (2021) University of Oxford. Отримано з: <https://www.ox.ac.uk/news/2021-01-13-social-media-manipulation-political-actors-industrial-scale-problem-oxford-report> (дата звернення: 31 серпня 2024)

14. Thyne, C., & Hitch, K. (2020) Democratic versus Authoritarian Coups: The Influence of External Actors on States' Postcoup Political Trajectories. Journal of Conflict Resolution, вип. 64, с. 1857-1884. Отримано з: <https://doi.org/10.1177/0022002720935956> (дата звернення: 1 вересня 2024)

15. The Role of Alternative Social Media in the News and Information Environment. (2022) Pew Research Center. Отримано з: <https://www.pewresearch.org/journalism/2022/10/06/the-role-of-alternative-social-media-in-the-news-and-information-environment/> (дата звернення: 3 вересня 2024)

REFERENCES:

1. Olehivna, A. (2022) Korystuvatskyi kontent v sotsialnykh media yak dzherelo informatsii zaporizkykh ZMI [User content in social media as a source of information for Zaporizhzhia media]. DSpace at ZNU. Retrieved from: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/10500> (in Ukrainian) (accessed 27 August 2024).

2. Gasiak, I. (2023) ChatGPT, Deep Text, rozumnyi poshuk – tse ta bahato inshoho, shcho vzhe potribno znaty pro shtuchnyi intelekt [ChatGPT, Deep Text, smart search – this and much more that you already need to know about artificial intelligence]. Na chasi. Retrieved from: <https://nachasi.com/tech/2023/02/28/chatgpt-deep-text-rozumnyj-poshuk-tse-ta-bagato-inshogo-shho-vzhe-potribno-znaty-pro-shtuchnyi-intelekt/> (in Ukrainian) (accessed 30 August 2024).

3. USAID (2019) Stavlennia naselennia do ZMI ta spozhyvannia riznykh typiv media u 2019 r [Public attitudes towards media and consumption of different types of media in 2019]. detector.media. Retrieved from: <https://detector.media/infospace/article/171769/2019-10-22-stavlennya-naselennya-do-zmi-ta-spozhyvannya-riznykh-typiv-media-u-2019-r/> (in Ukrainian) (accessed 27 August 2024).

4. Alodat, A. M. (2023) Social media platforms and political participation: a study of jordanian youth engagement. MDPI. Retrieved from: <https://www.mdpi.com/2076-0760/12/7/402> (accessed 29 August 2024)

5. Brookhouse, A., Derr, T., Karimi, H., Bernard, H., & Tang, J. (2020) Road to the White House: Analyzing the Relations Between Mainstream and Social Media During the U.S. Presidential Primaries. Proceedings of the 32nd ACM Conference on Hypertext and Social Media. <https://doi.org/10.1145/3465336.3475115> (accessed 1 September 2024)

6. Characterizing networks of propaganda on twitter: a case study – Applied Network Science. (2020) SpringerOpen. Retrieved from: <https://appliednetsci.springeropen.com/articles/10.1007/s41109-020-00286-y> (accessed 30 August 2024)

7. Chen, B. X. (2023) The Future of Social Media Is a Lot Less Social. The New York Times. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2023/04/19/technology/personaltech/tiktok-twitter-facebook-social.html> (accessed 30 August 2024)

8. Stryker, C. (2020) Budding Digital Authoritarianism in Central Asia. Davis Center. Retrieved from: <https://daviscenter.fas.harvard.edu/insights/budding-digital-authoritarianism-central-asia> (accessed 29 August 2024)

9. Does Fake News Create Echo Chambers? (2022) SSRN. Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4144897 (accessed 27 August 2024)

10. Political Effects of the Internet and Social Media. (2020) annualreviews.org. Retrieved from: <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev->

economics-081919-050239 (accessed 2 September 2024)

11. Rossetti, M., & Zaman, T. (2022) Bots, disinformation, and the first impeachment of U.S. President Donald Trump. PLOS ONE, 18. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0283971> (accessed 29 August 2024)

12. Shao, C., Ciampaglia, G., Varol, O., Flammini, A., & Menczer, F. (2017) The spread of fake news by social bots. ArXiv, abs/1707.07592. <https://doi.org/10.1038/s41467-018-06930-7> (accessed 31 August 2024)

13. Social media manipulation by political actors an industrial scale problem – Oxford report. (2021) University of Oxford. Retrieved from: [https://www.ox.ac.uk/news/2021-01-13-social-media-manipulation-](https://www.ox.ac.uk/news/2021-01-13-social-media-manipulation-political-actors-industrial-scale-problem-oxford-report)

[political-actors-industrial-scale-problem-oxford-report](https://www.ox.ac.uk/news/2021-01-13-social-media-manipulation-political-actors-industrial-scale-problem-oxford-report) (accessed 31 August 2024)

14. Thyne, C., & Hitch, K. (2020) Democratic versus Authoritarian Coups: The Influence of External Actors on States' Postcoup Political Trajectories. Journal of Conflict Resolution, 64, 1857-1884. <https://doi.org/10.1177/0022002720935956> (accessed 1 September 2024)

15. The Role of Alternative Social Media in the News and Information Environment. (2022) Pew Research Center. Retrieved from: <https://www.pewresearch.org/journalism/2022/10/06/the-role-of-alternative-social-media-in-the-news-and-information-environment/> (accessed 3 September 2024)

The role of social media as a tool for spreading propaganda and their influence on the political activity of society

Bazyk Roman Romanovych

Master of Journalism,
Postgraduate Student at the Department
of Sociology and Political Science
Petro Mohyla Black Sea
National University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0009-0001-6105-2897

The article comprehensively examines the growing influence of social media on global politics and communication, emphasizing its transformation from simple means of personal interaction to powerful tools of political influence and manipulation. Social media has become a crucial channel for political forces, enabling them to directly impact public opinion, mobilize specific social groups, and disseminate information at unprecedented speeds. Concurrently, the study investigates both positive and negative aspects of this phenomenon. The positive aspects of social media lie in its facilitation of democratic processes, stimulation of civic participation, and provision of broad access to information for all segments of the population. However, alongside these positive changes, negative challenges are highlighted, including the spread of misinformation, fake news, manipulation of public consciousness, and societal polarization. Through analysis of specific cases involving social media usage in significant global political events, the research demonstrates how these platforms' algorithms shape news feeds, amplify users' cognitive biases, and contribute to the creation of information «bubbles» where individuals interact only with content that aligns with their views. The role of artificial intelligence and bots in disseminating disinformation is explored, raising serious concerns about the integrity of political processes and trust in traditional media. The deployment of bots and fake news has become a prevalent tool that undermines confidence in official information sources and forms a distorted perception of reality in mass consciousness. Furthermore, the study examines the role of social media as an instrument for mobilizing mass protests and other social movements that emerge in response to political or economic crises. The article emphasizes that social media is a double-edged sword: it can support the democratization of information processes while simultaneously creating new challenges for civil society, including the risk of interference in states' internal affairs, population polarization, manipulation, and diminished trust in information sources.

Key words: social media, propaganda, disinformation, political activism, media literacy, manipulation of public opinion, authoritarian regimes, artificial intelligence, polarization of society, independent media.

Блогінг як сучасний засіб політичної комунікації

УДК 323.21 (4776)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.3>

Бахметьев Андрій Євгенійович
аспірант кафедри
політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-8509-0003

У статті розглядається специфіка використання політичного блогу як інструменту політичної комунікації сучасних українських політиків.

Обґрунтовано, що останні роки стали переломним моментом у використанні блогінгу як засобу політичної комунікації, оскільки цей інструмент став важливим для взаємодії політиків з виборцями. Сьогодні, політичні лідери активно використовують блоги та соціальні мережі для просування своїх ідей та програм, політичний блогінг здобув статус ефективної технології комунікації, здатної протистояти традиційним ЗМІ та адміністративному ресурсу.

Визначено, що блогінг як сучасний інструмент політичної комунікації кардинально відрізняється від традиційних форм політичного впливу. Соціальні медіа та платформи для блогінгу забезпечують безпосередній і персоналізований зв'язок з електоратом, що робить цю форму комунікації унікальною та впливовою. Політики отримують можливість контролювати свої повідомлення без участі традиційних медіа, які раніше були монополістами у формуванні громадської думки.

Показано, що процес віртуалізації політичної комунікації не лише змінив форми взаємодії з громадськістю, але й призвів до появи нових інструментів аналізу громадської думки, що базуються на даних із соціальних мереж та блогів. Це дозволяє політичним акторам більш точно розуміти настрої виборців та адаптувати свої стратегії відповідно до змін у суспільстві.

Визначено особливості блогінгу як політичного інструменту, зокрема його здатність забезпечувати швидку реакцію на події, мобілізувати підтримку та впливати на формування громадської думки. Політичні лідери використовують блоги для просування своїх позицій, реагування на кризи та створення іміджу, орієнтованого на пряму комунікацію з електоратом.

Підсумовано, що блогінг, як засіб політичної комунікації, не є лише сучасною тенденцією, а представляє собою важливий елемент демократичного процесу, який дозволяє політикам більш ефективно взаємодіяти з громадськістю. Розвиток політичного блогінгу в Україні, попри виклики та труднощі, має позитивні перспективи та сприятиме поступовим змінам у масовій свідомості та політичній культурі країни.

Ключові слова: політичний блогінг, політичний блог, блогосфера, блогінг, політична комунікація, засоби масової інформації, політична свідомість, громадська думка, соціальні медіа.

Вступ. Сучасне інформаційне суспільство, яке стрімко розвивається завдяки новітнім технологіям, суттєво впливає на політичні процеси та методи комунікації між владою і громадянами. В останні роки особливої уваги набуває явище політичного блогінгу – використання соціальних медіа та онлайн-платформ для безпосередньої комунікації політиків з виборцями. Блогінг відкриває нові можливості для взаємодії з громадськістю, оминаючи традиційні медіа та створюючи більш персоналізовані й інтерактивні канали комунікації.

Україна, як молода демократія, що проходить етапи становлення політичних інститутів і засобів публічної комунікації, не залишилась осторонь цих змін. Починаючи з президентських і парламентських виборів 2019 року, політичні кампанії стали використовувати нові медіа-технології, що радикально змінило формат політичної комунікації. Політичні лідери та партії почали активно використовувати блоги та соціальні мережі як інструмент для мобілізації підтримки та впливу на громадську думку. Це явище відкрило нові перспективи для формування електоральних настроїв, водночас створюючи ризики маніпуляцій і дезінформації.

Підсумки останніх виборчих кампаній в Україні показали, що блогінг та соціальні медіа стають

важливими інструментами політичної боротьби. Платформи, такі як Facebook, Twitter, Instagram, YouTube, стають полем для політичної агітації, що змінює традиційний порядок ведення виборчих кампаній і підсилює політичну конкуренцію. Але з іншого боку, відсутність належного регулювання цих медіа відкриває двері для використання маніпулятивних технологій, фейкових новин і дезінформації, що ставить під сумнів етичність політичних процесів.

Однією з головних проблем залишається невіддале копіювання західних моделей використання блогінгу, без врахування національних особливостей і політичного контексту України. Це знижує ефективність політичної комунікації та ставить виклики перед політичними акторами у створенні справжньої діалогової платформи з виборцями.

Таким чином, блогінг як засіб політичної комунікації в Україні стає важливим дослідницьким об'єктом. Вивчення його ролі та особливостей використання у сучасних політичних процесах має як теоретичне, так і практичне значення. Аналіз тенденцій розвитку блогінгу та його впливу на політичні процеси дозволить краще зрозуміти, як змінюються методи політичної комунікації у цифрову епоху, а також визначити перспективи розвитку цього явища в Україні.

Мета та завдання роботи. Метою роботи є визначення специфіки використання блогінгу як сучасного засобу політичної комунікації та його впливу на формування громадської думки та електоральної поведінки в Україні.

Для реалізації цієї мети ставляться такі задачі:

- визначити ключові напрями розвитку політичного блогінгу в Україні та світі;
- за допомогою компаративістського підходу проаналізувати вплив блогінгу на політичну комунікацію в порівнянні з традиційними засобами масової інформації;
- виявити особливості використання блогінгу як інструменту взаємодії між політиками та електоратом;
- дослідити роль блогінгу у формуванні політичних наративів та мобілізації виборців під час виборчих кампаній в Україні;
- оцінити ризики використання блогінгу для політичної дезінформації та маніпуляцій у сучасному політичному процесі.

Методи дослідження. системний метод було застосовано для розгляду блогінгу як складової сучасної політичної комунікації, що включає взаємодію політиків, громадськості та медіа в умовах цифрового середовища; структурно-функціональний метод допоміг виявити основні функції політичного блогінгу, такі як формування політичних наративів, вплив на громадську думку та забезпечення безпосередньої комунікації між політиками і виборцями; компаративний метод було застосовано для порівняння політичного блогінгу з традиційними формами політичної комунікації, а також для аналізу досвіду використання блогінгу в політичних процесах різних країн; контент-аналіз використовувався для дослідження змісту політичних блогів та повідомлень у соціальних мережах.

Результати. Сучасний світовий та національний досвід переконливо свідчать про те, що саме інформаційно-комунікаційний фактор є визначальним для абсолютно усіх суспільно-політичних перетворень. Ефективність політичної комунікації визначає характер розробки політичних стратегій та вибору комунікативної тактики. Здатність політичних суб'єктів використовувати інноваційні технології, визначають результативність політичної комунікації, що дозволяє мобілізувати та активізувати людський потенціал навколо досягнення спільної мети. Технологічні підходи повинні відповідати суспільним можливостям та вимогам сучасності. У сучасній цифровій епохі комунікація переміщується у віртуальний простір, що вимагає оперативності та масової участі. Цей тренд поширюється на всі сфери життєдіяльності, включаючи політичні комунікації, тому важливо впроваджувати інноваційні засоби, які відповідають вимогам сучасності. Тому нам потрібно говорити про політичний блогінг.

Вивченням поняття політичного блогерства найбільш активно почали займатись американські та європейські політологи, після так званих «Твіттер революцій» у 2010–2011 роках, коли за допомогою публікацій на особистих сторінках, громадські діячі домоглись активізації та консолідації населення, що призвело до повалення авторитарних режимів у Тунісі та Єгипті. Тоді, активісти різних рівнів у свої публікаціях давали свою власну оцінку діяльності діючої влади та згодом закликали до участі у мітингах. Однак, тоді поняття «політичного блогерства» розглядалось як складова інформаційного механізму впливу в рамках феномену «гібридних війн». Окремо поняття «політичного блогерства» як самостійної категорії ніхто не вивчав. Саме це обумовлює не достатню наукову розробленість проблематики блогерства.

Говорячи про феномен «політичне блогерство», перш за все варто почати з етимології поняття. Через слабку наукову базу в сфері дослідження феномену «політичне блогерство», неможливо знайти єдине визначення даного поняття. Словник української мови фонду НАН України визначає «блог» як веб-сайт, головний зміст якого – записи, зображення та мультимедіа злободенної тематики, що регулярно додаються [6]. Дане визначення лише частково розкриває сутність поняття «блогерство», так як сьогодні, окремі блог-платформи, такі як «LiveJournal», майже повністю пішли у минули, поступившись місцем сторінкам в соціальних мережах. Тобто, сучасний блогінг – це процес створення та публікування контенту у вигляді записів в соціальних мережах, рідше на сторінці персонального блогу, з метою залучення аудиторії та створення особистого бренду. Блогери можуть створювати контент у різних форматах, включаючи тексти, фотографії, відео та аудіо, а також поєднання цих форматів.

Тобто, політичне блогерство – це активність блогера (громадського діяча, політика або журналіста), спрямована на аналіз політичних подій, процесів або дій уряду та коментування їх. Політичні блогери можуть висловлювати свою думку з питань політики, обговорювати політичні програми, закони, а також надавати інформацію про політичні постаті та їх діяльність.

Політичне блогерство в Україні є одним із найдинамічніших та найвпливовіших явищ у вітчизняному інтернет-просторі, роль блогерів в соціальних мережах та на інтернет-платформах значно зросла. Це особливо помітно сьогодні, коли Україна знаходиться у стані війни та коли більшість мас-медіа відображають різні сторони конфлікту. За останні два роки на просторах українського сегменту інтернету з'явилося багато нових обличь, які сформували свою аудиторію завдяки вмінню аналізувати різні інформаційні джерела та коментуючи поточну політичну ситуацію.

Варто зауважити, що сьогодні, пересічні користувачі Інтернету все частіше обирають саме блогерів як головне джерело новин та довіряють їхній думці, оскільки вважають що вони є незалежними, більш об'єктивним та не підлягають цензурі з боку влади або засобів масової інформації. Так, згідно дослідження яке проводила міжнародна організація USAID-Internews у листопаді 2022 року, щодо поточного стану українського медіа та рівня довіри до ЗМІ, виявилось, що загальний показник людей які користуються інтернетом для читання новин досяг відмітки у 85%, а соціальним мережами, як основним джерелом інформації, користується 74% [7].

Такі результати дослідження пов'язані з падінням рівня довіри до традиційних медіа – телебачення, друковані видання або радіо. Так, на загальнонаціональному рівні телебаченню, радіо та друкованій пресі довіряє 48%, 23% та 16% відповідно [7].

Саме 2022 рік став переломним, коли відбулися суттєві зміни у споживанні новин – соціальні мережі стали основним джерелом інформації, у той самий час, коли аудиторія телебачення, друкованої преси, радіо або навіть інтернет-сайтів, значно скоротилась. У минулому році саме Telegram став головною соціальною мережею не тільки для комунікації, а й як інформаційне джерело. У той самий час, Facebook та Viber значно скоротили охоплення аудиторії та втратили свої позиції як інформаційні джерела. Також, згідно результатів дослідження, близько 60% респондентів довіряють новинам отриманим з соціальних мереж, а майже половина – довіряє інформації отриманій на різних інтернет-сайтах [7].

Тобто, результати даного дослідження яскраво показують, що традиційні ЗМІ поступово втрачають аудиторію, а рівень довіри до них постійно знижується, що обумовлено значним рівнем цензури та контролем з боку влади або різних політичних сил. У той самий час, соціальні мережі значно збільшили свою аудиторію через те, що вони не лише можуть бути основним засобом комунікації з близькими, а й можуть оперативно надавати актуальні новини. Все це стимулювало та пришвидшувало розвиток політичного блогерства, зробивши його один з основних джерел новин.

Крім того, користувачі Інтернету все частіше обирають саме блогерів як головне джерело новин, довіряючи їхній думці та оцінці, оскільки вважають, що вони не підлягають тискам, цензурі та є більш об'єктивними.

В результаті, зареєстровано значний ріст кількості користувачів Телеграму та Ютубу, які відвідують блогерські канали, що свідчить про те, що віртуальні блогери стали впливовими інформаційними джерелами в Україні та є ключовими гравцями в онлайн-інформаційному просторі [7].

У контексті проведення телемарафону «Єдині новини» урядом України з метою повідомлення

населення про ситуацію, що склалася внаслідок російської агресії, стає важливим мати доступ до альтернативної інформації від блогерів-експертів, які мають авторитет у суспільстві.

Повертаючись до дослідження яке проводила USAID-Internews у листопаді 2022 року, найбільше українці читають Сергія Притулу (16%), Дмитра Гордона (10%), Олексія Арестовича (10%), Юрія Бутусова (4%) та Сергія Стерненка (4%) [7].

Також, серед найвідоміших політичних блогерів в Україні можна виділити Андрія Портнова, Сергія Притулу, Олексія Гончаренка, Тараса Березовця, Юрія Бутусова та інших. Частина з них є громадськими діячами, журналістами, істориками, політиками, але всі вони пишуть про політичні події, даючи власну оцінку поточній ситуації. Перш за все, це обумовлено тим, що кожний політичний блогер формував свою цільову аудиторію, яка використовує його як джерело інформації, спираючись на власний бекграунд.

Так, наприклад, Олексій Гончаренко відомий як народний депутат України та член ПАРЕ, завдяки своїм заявам та критиці в сторону діючої влади. Саме це сформувало його політичний капітал та надало йому певний рівень довіри, що дозволило стати успішним політичним блогером, який надає актуальні новини та надає власні коментарі поточній ситуації.

Журналіст і політичний експерт Віталій Портников є прикладом особи, яка забезпечує інтенсивне інформування під час воєнного конфлікту. Він щоденно публікує відео матеріали на своєму каналі на платформі YouTube, які дають оперативну оцінку головним фактам російсько-української війни. Його канал авторських коментарів має понад 349. тис. фоловерів, і він присвячений аналізу військової ситуації в Україні. Крім того, Віталій Портников також веде відеоблог «Точка зору» на Радіо Свобода Україна, де надає аналітику найважливіших подій в дещо коротшому форматі. Він розглядає широку проблематику від геополітики до емоційної оцінки дій ворога, викривання злочинів керівництва Росії та політичного прогнозування розвитку ситуації в Україні.

Окремо потрібно згадати телеграм канал «Лачен пише», який є одним із форtpостів інформаційного насичення українців має на різних платформах до двох мільйонів підписників. Автор цього каналу, Ігор Лаченков, акумулює з початку війни всі важливі події, насичуючи їх емоційними коментарями. Відмінна риса його блогосфери, що він активно висвітлює роботу з благодійним фондом «Повернись живим», який має сильну медійну популярність завдяки гучним зборам пожертвувачів і закупівлям військового спорядження чи техніки.

Умови війни дали поштовх для появи нових блогерів, які навряд чи знайшли б свою аудиторію в інший час. Звичайні аматори та спікери здобули

значний авторитет завдяки своїм висловлюванням в умовах нової інформаційної політики. Серед таких народних улюбленців, також слід зазначити, можна виділити Олексія Арестовича та Віталія Кіма.

Блогери отримали нову роль в публічній комунікації завдяки використанню раніше недоступних інструментів, що дозволяє кожному мати можливість висловлювати свою думку. Розвиток інтернетизації та глобалізації створюють безліч можливостей для комунікації. У контенті професійних комунікаторів, таких як Віталій Портников, використовуються журналістські стандарти підходів до висвітлення інформації, що відрізняється від іншого контенту блогерів. Однак, інший контент також є важливим в умовах війни, такий як офіційна оперативна інформація, інтерпретація важливої інформації або креативний контент, який залюбки споживає аудиторія.

Значення політичного блогінгу в аспекті політичного дискурсу виявляється в тому, що цей блогінг, який є частиною нових ЗМІ, представляє собою більш опосередкований голос політичного інституту або політика, що свідчить про домінування дискурсу мас-медіа. Лексико-стилістичні особливості та їх функції є особливим інтересом у вивченні політичного блогінгу, який має високий потенціал впливу на реципієнтів завдяки прийому маніфестації блогером власної думки. Вільність від нав'язування певної ідеології дає блогерам можливість спрямовувати свої думки на зняття двозначності в дискурсі політичних акторів та прояснення сутності певної політичної події. Політичний блог-дискурс забезпечує зворотний зв'язок, дозволяючи адресатам реагувати на дану інтерпретацію події, а вираз особистої позиції авторів робить блоги важливим інструментом для вираження думок і політичного аналізу [8].

Окремо, хотілось би виділити приклад, коли політичний блогінг допоміг створити суспільний резонанс та посприяв винесенню на засідання Верховної Ради України окремого законопроекту. Поговоримо про кейс Олексія Гончаренка та питання яке він публічно підняв, щодо повернення військовослужбовцям додаткових виплат у розмірі 30 тис.грн.

Спершу трохи цифр про аудиторію Олексія Гончаренка в соціальних мережах. Так, за даними порталу «Слово та діло», народний депутат займає 11-те місце серед найбільш Youtube-блогерів України [3]. На сьогоднішній день, загальна аудиторія народного обранця у всіх соціальних мережах складає приблизно 1,3 млн підписників, що є один з найбільш показників серед усіх українських політиків. Перш за все, це говорить про реальний важіль впливу політика на громадську думку саме за допомогою постійно зростаючої аудиторії в соціальних мережах.

Тепер власне поговоримо про кейс щодо повернення військовослужбовцям додаткових виплат у розмірі 30 тис грн. Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації, 8 березня 2022 року уряд прийняв постанову, яка передбачала виділення додаткових 30 тисяч гривень на місяць військовим Збройних сил, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, розвідки Міністерства оборони, Національної гвардії, Державної прикордонної служби.

Однак, 1 лютого 2023 року порядок виплат додаткових 30 тисяч гривень було змінено, про що народний депутат Гончаренко вже наступного дня повідомив у соціальних мережах, записавши декілька відео роликів з критикою діючої влади [9]. За новими правилами, виплат були позбавлені усі хто знаходиться поза зоною бойових дій.

В умовах війни та після сотень корупційних скандалів по усій країні новина про позбавлення військових додаткових виплат була гостро сприйнята суспільством та військовим окремо; тисячі публікацій в соціальних мережах з призивом до влади відмінити це рішення, стало явною ознакою гостроти проблеми. І вже 24 лютого 2023 року, на засіданні ВРУ Гончаренко вносить правку щодо повернення виплат, однак, її не прийняли [9].

21 березня на засіданні ВРУ підіймається питання щодо бюджету, однак виплати не приймають, Гончаренко підіймає гостро питання і заявляє що буде боротись. Про це він заявляє на своїй сторінці [4]. А вже через три дні, 24 березня 2023 року Олексій Гончаренко подає електронну петицію до президента України з проханням розглянути питання повернення військовослужбовцям премії 30 тис грн. Важливо, що у своїх соціальних мережах народний обранець жодного разу не пише про створення петиції та необхідності її підписати. Однак, існуючий резонанс у суспільстві швидко підхопив петицію, про що писали громадські діячі та активісти на своїх сторінках у соціальних мережах. Саме в цей момент аудиторія починає активно коментувати Гончаренка, а він у свою чергу починає піаритись на даній темі, стаючи рупором вирішення проблеми.

Вже 7 квітня, петиція набирає 25 тис. голосів та тепер на неї повинен відповісти президент. Про це Олексій пише у своїх соціальних мережах. Аудиторія сприймає це як перемогу, а народного обранця як людину, яка не боїться боротись з владою, задавати їй питання та досягати результату.

І ось, 10 квітня 2023 року на засіданні ВРУ приймається рішення про повернення додаткових виплат військовим [5]. Відео з О. Гончаренко, де він каже, що «дотиснув «слуг» та 30 тисяч повернуто військовим», набирає сотні тисяч переглядів [1]. Олексій Гончаренко стає новою месією для сотень тисяч військових, а його відео та публікації активно репостять.

Однак, вже 12 квітня депутат Володимир Цабаль з партії «Голос» вносить постанову 8312-П, щодо внесення правки до законопроекту, що тимчасово гальмує виплати до наступного засідання ВРУ. Про це О. Гончаренко пише та підіймає нову хвилю незадоволення народу. Того ж дня, 12 квітня О. Гончаренко надсилає листа до голови ВРУ з проханням про скликання позачергового засідання. Увесь цей процес супроводжується записом відеороликів з критикою до діючої влади. А вже 17 квітня 2023 року народний обранець подає петицію до президента, з прохання скликати позачергове засідання ВРУ та повернути виплати військовим [2]. На даний момент петиція збрала більше 18 тисяч підписів. Але тепер О. Гончаренко починає активно публікувати відеоролики, писати публікації в соціальних мережах та призиває до підтримки його петиції. В період з 17 квітня по 25 квітня 2023 року було записано 14 відеороликів, де О. Гончаренко звертається до своєї аудиторії з проханням підтримати петицію та критикуючи діючу владу.

Висновки. Підводячи підсумки щодо феномену «політичного блогерства, можна з упевненістю сказати, що політичні блогери можуть використовувати свої платформи, щоб підняти на громадське обговорення важливі політичні питання та поділитися своїми думками та ідеями. Вони можуть стати впливовими голосами в політичній арені та сприяти формуванню громадської думки. Однак політичне блогерство в Україні також стикається з проблемами, пов'язаними з цензурою та обмеженнями свободи слова. В останні роки ситуація погіршилася, особливо після введення закону про «медіа-концентрацію», який обмежує можливості для медіа-компаній та блогерів. Також було відмічено збільшення кількості тисків на блогерів з боку уряду та політичних сил. Попри ці проблеми політичне блогерство в Україні залишається важливим інструментом для громадськості, щоб висловлювати свою думку та стежити за діями політичних діячів.

Можна з впевненістю стверджувати, що саме за допомогою створення резонансу в соціальних мережах та підняття такого болючого питання в умовах війни, дозволяє О. Гончаренко не лише активізувати свою аудиторію та отримувати нових підписників, або майбутніх виборців, які віддадуть голос за нього, а впливає на прийняття політичних рішень та змушує діючу владу грати за його правилами. На даний момент уряд Зеленського знаходить в край складному становищі, так як не повернення виплат військовим вдарить по їх рейтингу та додасть додаткових політичних Гончаренко, але й повернення виплат також зробить останнього переможцем. Олексій Гончаренко чудово розуміє як комунікувати з аудиторією та продовжить збільшувати кількість своїх підписників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 30 тисяч повернено! Нарешті є справедливість! *Допис Олексія Гончаренко в Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/reel/Cq5GI3cOBUL/>
2. Закликаємо провести позачергове засідання Верховної Ради для розблокування рішення про повернення 30 тисяч гривень захисникам! Електронні петиції – Офіційне інтернет-представництво Президента України. *Електронні петиції – Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/189380>
3. Кого дивляться українці під час війни: топ вітчизняних YouTube-блогерів із найбільшою аудиторією. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/24/infografika/suspilstvo/koho-dyvylyatsya-ukrayinczi-vijny-top-vitchyznyanykh-youtube-bloheriv-najbilshoyu-audytoriyeyu>
4. Олексій Гончаренко. Збільшений державний бюджет більше, ніж на півтрильйона. *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/p/CqDtaQLu2Qp/>
5. Рада підтримала повернення 30 тисяч доплат військовим. Це зроблять коштом зарплат держслужбовців. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspiine.media/441186-rada-povernula-30-tisac-doplat-vijskovim/>
6. СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ONLINE. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=191052&page=180>
7. Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 р. *Опитування USAID-Internews щодо споживання медіа*. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf>
8. Формування україномовної блогосфери в контексті політичної комунікації в мережі Інтернет. *НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ПОЛІТИКУС»*. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10646/1/Dyachenko.pdf>
9. Щодо виплат 30 тис. грн військовим. *Допис Олексія Гончаренко в Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/alexeygoncharenko/posts/pfbid02frafbGz28ocCxxEXMDLUCCKs3hwHdAHjox6L6Nqa6ebTVPsGFno5UaLUw671NbsYI>
10. Щодо вирішення питання виплат по військовим. *Допис Олексія Гончаренко в Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/alexeygoncharenko/videos/747280436771864/>

REFERENCES:

1. 30 tysyach poverneno! Nareshti ye spravedlyvist! *Dopys Oleksiya Honcharenko v Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/reel/Cq5GI3cOBUL/>
2. Zaklykayemo provesty pozacherhove zasidannya Verkhovnoyi Rady dlya rozblokuvannya rishennya pro povernennya 30 tysyach hryven zakhysnykam! Elektronni petytsiyi – Ofitsiyne internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrayiny. Elektronni petytsiyi – Ofitsiyne internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrayiny. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/189380>
3. Koho dyvylyatsya ukrayintsi pid chas viyny: top vitchyznyanykh YouTube-bloheriv iz naybilshoyu audytoriyeyu. *Slovo i Dilo*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/24/infografika/suspilstvo/koho-dyvylyatsya-ukrayinczi-vijny-top-vitchyznyanykh-youtube-bloheriv-najbilshoyu-audytoriyeyu>

ukrayinczi-vijny-top-vitchyznyanyx-youtube-bloheriv-najbilshoyu-auditoriyeyu

4. Oleksiy Honcharenko. Zbilshenny derzhavnyy byudzhet bilshhe, nizh na pivtrylyona. Instagram. URL: <https://www.instagram.com/p/CqDTaqLu2Qp/>

5. Rada pidtrymala povernennya 30 tysyach doplat viyskovym. Tse zrobyat koshtom zarplat derzhsluzhbovtiv. Suspilne Novyny. URL: <https://suspilne.media/441186-rada-povernula-30-tisac-doplat-vijskovim/>

6. SLOVNYK UKRAYiNSKOYi MOVY ONLINE. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=191052&page=180>

7. Ukrayinski media, stavlennya ta dovira u 2022 r. Opytovannya USAID-Internews shchodo spozhyvannya media. URL: [https://internews.in.ua/wp-content/](https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf)

[uploads/2022/11/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf](https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf).

8. Formuvannya ukrayinomovnoyi blohosfery v konteksti politychnoyi komunikatsiyi v merezhi Internet. NAUKOVYY ZhURNAL «POLITYKUS». URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10646/1/Dyachenko.pdf>

9. Shchodo vyplat 30 tys. hrn viyskovym. Dopys Oleksiya Honcharenko v Facebook. URL: <https://www.facebook.com/alexeygoncharenko/posts/pfbid02frafbGz28ocCxxvEXMDLUCCKs3hwHdAHjox6L6Nqa6ebTVPsGFno5UaLUw671NbsYI>

10. Shchodo vyrishennya pytannya vyplat po viyskovym. Dopys Oleksiya Honcharenko v Facebook. URL: <https://www.facebook.com/alexeygoncharenko/videos/747280436771864/>

Blogging as a modern means of political communication

Bakhmetiev Andrii Yevheniiiovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8509-0003

The article examines the specifics of using a political blog as a political communication tool of modern Ukrainian politicians.

It is justified that recent years have become a turning point in the use of blogging as a means of political communication, as this tool has become important for the interaction of politicians with voters. Today, political leaders actively use blogs and social networks to promote their ideas and programs, political blogging has gained the status of an effective communication technology that can compete with traditional mass media and administrative resources.

It was determined that blogging as a modern tool of political communication is radically different from traditional forms of political influence. Social media and blogging platforms provide a direct and personalized connection with the electorate, making this form of communication unique and influential. Politicians are given the opportunity to control their messages without the participation of traditional media, which used to be monopolies in shaping public opinion. It is shown that the process of virtualization of political communication not only changed the forms of interaction with the public, but also led to the emergence of new tools for analyzing public opinion based on data from social networks and blogs. This allows political actors to more accurately understand the mood of voters and adapt their strategies according to changes in society.

The peculiarities of blogging as a political tool are identified, in particular its ability to provide a quick reaction to events, mobilize support and influence the formation of public opinion. Political leaders use blogs to promote their positions, respond to crises, and create an image focused on direct communication with the electorate.

It is concluded that blogging, as a means of political communication, is not only a modern trend, but is an important element of the democratic process, which allows politicians to interact more effectively with the public. The development of political blogging in Ukraine, despite the challenges and difficulties, has positive prospects and will contribute to gradual changes in the mass consciousness and political culture of the country.

Key words: political blogging, political blog, blogosphere, blogging, political communication, mass media, political consciousness, public opinion, social media.

Вовк Світлана Олександрівна
Бадер Антон Васильович

Багатофакторний вплив війни на українське суспільство та громадян України: системний аналіз політичних, соціальних, психологічних і економічних складових¹

УДК 323.2:316.485.26
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.4>

Вовк Світлана Олександрівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
та правознавства
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0001-6818-4107

Бадер Антон Васильович
доктор політичних наук, професор,
директор
Навчально-наукового інституту історії,
міжнародних відносин
і соціально-політичних наук
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0002-3670-5753

Російсько-українська війна, що розпочалася в 2014 р. з анексії Криму та переросла у повномасштабне вторгнення в 2022 р., стала одним із найбільших викликів для України за останні десятиліття. Військові дії вплинули на всі сфери життя українського суспільства, змінивши політичні, соціальні, економічні та психологічні умови буття. У статті проаналізовано комплексний вплив війни на національну ідентичність, соціальні зв'язки, економічні процеси та психологічний стан громадян.

Політична мобілізація, викликана війною, сприяла зміцненню державних інституцій, підвищенню національної свідомості та інтеграційним процесам з європейськими структурами. Попри численні виклики, політична система України демонструє адаптаційні механізми, спрямовані на зміцнення обороноздатності та мобілізацію ресурсів. Разом з тим, війна зумовила значні соціальні зміни, включаючи зростання волонтерського руху та консолідацію громадянського суспільства, але й загострила соціальну нерівність і проблему внутрішньо переміщених осіб.

Економічні наслідки війни включають руйнування інфраструктури, втрату виробничих потужностей та скорочення доходів населення. Проте, зменшення залежності від Росії та міжнародна фінансова допомога створюють нові можливості для економічного відновлення, зокрема розвиток оборонної промисловості. Психологічний вплив війни проявляється у значному поширенні посттравматичних стресових розладів серед військових та цивільних, що вимагає розробки комплексних програм реабілітації та підтримки.

Стаття акцентує на важливості вивчення взаємодії політичних, соціальних, економічних і психологічних факторів, що створюють нову суспільну реальність в Україні. Висновки підкреслюють необхідність розробки багатогалузевих стратегій для відновлення та стійкості українського суспільства в умовах глобальних викликів.

Ключові слова: російсько-українська війна, багатофакторний вплив, системний аналіз впливу; політичні наслідки, соціальні наслідки, економічні наслідки, психологічні наслідки, національна ідентичність.

Вступ. Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 р. з анексії Криму та набула характеру повномасштабного вторгнення у 2022 р., стала одним із найзначніших викликів для України за останні десятиліття. Військові дії вплинули на всі сфери суспільного життя, торкнулися кожного виміру буття українців і залишили слід у свідомості кожного громадянина.

Дослідження впливу російсько-української війни на українське суспільство та громадян України є однією з найактуальніших проблем сучасної науки, з огляду на глибокі й багатогранні наслідки цієї війни для української держави та її громадян. На сьогодні спектр наукових доробок представлений окремими дослідженнями з позиції певного аспекту, як от політичного, соціального, економічного тощо [1; 3; 4; 6; 7; 10; 12; 13]. Аналіз політичної складової фокусується на питаннях централізації державного управління, зміни довіри до інституцій влади та зміцнення демократичних процесів в умовах збройної агресії. Зміна соціальної структури українського суспільства,

зростання суспільної солідарності, розвиток громадянського суспільства, проблеми соціальної нерівності стали об'єктами соціальних досліджень. Економічні дослідження зосередилися на вивченні наслідків війни для української економіки, включно з руйнуванням інфраструктури, втратою територій та ресурсів, зниженням рівня життя, безробіттям і зменшенням інвестицій. Психологічний дискурс досліджень впливу російсько-української війни окреслив аналіз психічного здоров'я населення, особливо ветеранів, переселенців та жертв бойових дій. Поширеність посттравматичного стресового розладу, депресій та тривожних розладів стало предметом значної уваги як науковців, так і державних установ. Паралельно з цим, відбувається аналіз механізмів стійкості українців перед викликами війни, особливо в умовах постійної інформаційної агресії та дезінформації з боку Росії.

Окремий напрям дослідження представлений розробкою методологічної концепції проблемного поля вивчення впливу [15] та наслідків російсько-

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021.

української війни: «... виявлення та системного аналізу множини факторів, які є причинами російсько-української війни та її наслідків; проблеми побудови прогностичних моделей, які б дозволяли отримувати адекватні оцінки ризиків для національної, регіональної та глобальної безпеки в політичній, економічній, соціальній та гуманітарній сферах; проблеми, зумовлені зростаючою динамікою трансформації світового порядку, врахування яких є обов'язковим при оцінюванні вказаних ризиків в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі, що призводить до додаткових методологічних труднощів при побудові тих чи інших прогностичних моделей» [11].

Мета статті – здійснити аналіз складових впливу, які представляють собою комплексну структуру, що складається з політичних, соціальних, економічних і психологічних елементів, які проявляються на індивідуальному та колективному рівні. У взаємодії окреслені елементи утворюють складний багаторівневий контекст, у якому формується нова суспільна реальність, що впливає на національну ідентичність, соціальні зв'язки, індивідуальний стан громадян тощо.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовуватиметься комбінація методологічних підходів, таких як структурно-функціональний, компаративіський і соціокультурний підхід, системний аналіз. Через поєднання цих підходів стаття пропонує комплексне вивчення взаємодії політичних, соціальних, економічних та психологічних факторів, що створюють складну багаторівневу структуру впливу війни на суспільство. Останній підхід дозволяє оцінити не тільки кожен фактор окремо, але й їхню сукупну взаємодію.

Виклад основного матеріалу. Політична ситуація зазнала кардинальних змін у результаті війни, Агресія росії не лише вплинула на зовнішню політику країни, але й суттєво змінили внутрішньополітичні процеси. Передусім, війна активізувала політичну мобілізацію українського суспільства. Від початку конфлікту спостерігалось різке зростання національної свідомості та патріотизму, що стало визначальним чинником у формуванні нових політичних тенденцій. «Війна також зруйнувала один з головних комплексів українського на-роду – комплекс меншовартості, неповноцінності, який був штучно нав'язаний радянською ідеологією. Українці нарешті відчули себе справжньою нацією, зі своєю мовою, культурою, неповторним національним характером, здатною мужньо захищати свою Батьківщину. А такі поняття, як патріотизм і почуття гордості за приналежність до спільноти українських громадян в умовах війни, наповнилися реальним змістом» [3]. Громадяни дедалі більше відчували свою причетність до національної справи, що вилилось у підвищену політичну

активність на рівні як інституцій, так і індивідуальної участі у державотворчих процесах.

Одним із ключових аспектів змін стало зміцнення національної ідентичності та консолідація нації. Українське суспільство стало більш згуртованим перед зовнішніми загрозами, що суттєво змінило внутрішню політичну атмосферу. Консолідація сприяла посиленню довіри до ЗСУ, особливо у контексті оборонних та безпекових викликів. «повномасштабне вторгнення російської федерації як ніколи консолідувало українське суспільство – громадські організації, волонтери, благодійні фонди та звичайні активні громадяни об'єдналися і взялися розв'язувати безліч завдань, щоб підтримати армію та населення... ..визначальну роль, у протистоянні спроб розколоти країну, відіграє українська національна ідея, основна мета якої полягає в забезпеченні консолідації, згуртованості та національній єдності української нації» [10].

Однак адаптація політичної системи до умов війни супроводжувалася численними викликами. Перед державою постала необхідність розробки оперативних механізмів реагування на загрози національній безпеці та збереження суверенітету. Останнє вимагало швидкого прийняття нових законодавчих ініціатив і рішень, спрямованих на підвищення обороноздатності країни, зміцнення політичних і військових союзів та інтеграцію до європейських і міжнародних структур. Євроінтеграція набула ще більшого значення, оскільки підтримка західних партнерів, включаючи військову, фінансову та політичну допомогу, стала критично важливою для збереження стабільності та безпеки в Україні.

Війна дійсно суттєво перебудувала політичний простір України, зокрема вплинула на перерозподіл владних сил, зміну пріоритетів національної політики та посилення державних інституцій, зосереджених на безпеці та обороні. Проте, принципової трансформації в системі управління не відбулося. «Зберіглася основна структура державної влади, включаючи демократичні механізми, які продовжують функціонувати в умовах військового конфлікту. Водночас, зросла роль центрального керівництва, яке бере на себе більшу відповідальність за мобілізацію ресурсів і оперативне ухвалення рішень в екстремальних умовах» [8].

Політичні рішення, прийняті в умовах війни, зокрема мобілізація ресурсів, зміцнення військових структур та інтеграція до європейських інституцій, мають прямий вплив на добробут і права громадян. Мобілізація військових і економічних ресурсів вимагала перерозподілу державного бюджету та реформування систем управління, що спричинило значні соціальні й економічні зміни. Особливо важливими стали рішення, спрямовані на захист прав військовослужбовців, ветеранів і внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Законодавчі зміни, що торкаються цих категорій громадян, стали ключовими у політичному порядку денному. Зокрема, прийнято низку законів, що передбачають соціальну підтримку, реабілітацію та інтеграцію ветеранів війни, а також забезпечення прав і соціальних гарантій для ВПО. Це включає надання житла, соціальних виплат та доступу до медичних послуг. Важливим аспектом є також створення умов для реінтеграції тимчасово окупованих територій та захист прав громадян, які там проживають. Така активна законодавча діяльність є свідченням того, що війна стимулює політичну систему до швидких і масштабних змін, спрямованих на захист національних інтересів та добробуту громадян.

Таким чином, політична ситуація в Україні під впливом війни характеризується значним посиленням національної свідомості, консолідацією суспільства та зміцненням державних інститутів. Війна активізувала політичні процеси і спричинила необхідність адаптації політичної системи до нових викликів, що потребувало злагодженої роботи державних інституцій та ефективної інтеграції до європейських структур.

Одним із найбільш очевидних проявів впливу війни є руйнування інфраструктури в зонах бойових дій, що має прямі та довготривалі наслідки для соціальної стабільності. Руйнування житлових будинків, доріг, шкіл, лікарень та інших об'єктів інфраструктури спричинило значне погіршення якості життя мільйонів українців, позбавивши їх базових умов для існування. Відновлення інфраструктури після війни стане тривалим і дорогим процесом, який вимагатиме значних зусиль від держави та міжнародних партнерів.

Переміщення населення стало однією з наймасштабніших соціальних проблем, викликаних війною. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) стали новим соціальним явищем для України. За даними різних міжнародних організацій, кількість ВПО в Україні перевищує декілька мільйонів людей, що призвело до серйозного навантаження на соціальні послуги та системи охорони здоров'я в тих регіонах, куди переселилися біженці. Останнє створило додатковий тиск на державні і місцеві бюджети, а також на інфраструктуру соціального забезпечення, яка часто не була готова до таких великих потоків населення.

Зміни в демографічній структурі є ще одним важливим аспектом соціальних наслідків війни. Велика кількість громадян, особливо молодих та працездатних людей, були змушені покинути свої домівки. «...Понад 3,6 мільйона людей не мали іншого вибору, окрім як покинути свої домівки та втекти з країни в пошуках безпеки. Мільйони інших виявляються переміщеними на території України» [4]. Це вплинуло на ринок праці, зменшило кількість робочої сили в деяких регіонах

і підвищило попит на соціальні послуги в інших. Одночасно з цим, смертність серед цивільного населення та військових також змінила демографічну структуру країни, особливо в районах, що постраждали від прямих бойових дій.

Війна також змінила соціальні зв'язки та структуру громадянського суспільства. Нові форми солідарності й підтримки сформувалися на тлі війни. Особливо яскраво це проявилось через діяльність волонтерських організацій та громадських ініціатив. Волонтерський рух став одним із найбільш важливих елементів соціальної структури України в умовах війни. Громадяни об'єднувалися для допомоги армії, підтримки біженців та надання допомоги постраждалим від бойових дій. Роль цих організацій була ключовою у забезпеченні соціальної стабільності та мобілізації суспільства на подолання кризових ситуацій. Волонтери приймають участь у зборі гуманітарної допомоги, медичних засобів, наданні юридичної та психологічної підтримки. «...Волонтерські організації відіграють роль маркетингових компаній, які вивчають потреби фронту на локальному рівні, здійснюють мозаїчний збір коштів з різних джерел, здійснюють пошук, замовлення та придбання як в Україні, так і за кордоном певного обладнання, продуктів тощо та працюють як логістичні компанії, які забезпечують завезення, оформлення й транспортування до споживача... ...Волонтерський рух в Україні є проявом нових соціальних рухів постіндустріальних суспільств. Він є мережевим і складається не з членів, а з прихильників... ... Волонтери в Україні є одним з небагатьох проявів реальних демократичних рухів, які мають мозаїчне фінансування «знизу» і спрямовані на виконання соціальних функцій громадянського суспільства» [9].

Високий рівень соціальної відповідальності, продемонстрований українським суспільством, став одним із ключових факторів у збереженні його цілісності та опору зовнішнім загрозам. Ця здатність до самоорганізації у кризових ситуаціях відобразилася в нових формах взаємодії між громадянами, що часто виходять за межі традиційних державних інститутів. Однак цей позитивний ефект не є однозначним і вимагає комплексного підходу до оцінки його довгострокових наслідків.

На фоні підвищеної солідарності також загострилася проблема соціальної нерівності. Війна призвела до того, що багато громадян втратили роботу, джерела доходів та житло. Особливо постраждали ті, хто проживав у зонах активних бойових дій або був змушений евакуюватися. Це поглибило соціальне розшарування та збільшило рівень бідності серед значної частини населення. Доступ до якісних соціальних послуг, освіти та охорони здоров'я також став нерівним, особливо для внутрішньо переміщених осіб і мешканців прифронтових регіонів.

Державні механізми соціального захисту, попри їхню важливу роль, часто виявляються недостатніми для забезпечення всіх потреб постраждалих. Вимушена мобілізація ресурсів на воєнні потреби обмежила можливості держави у сфері соціального забезпечення, що ще більше ускладнило ситуацію для вразливих груп населення. Незважаючи на міжнародну допомогу та зусилля громадянського суспільства, питання соціальної нерівності залишається одним із найбільш актуальних на порядку денному для відбудови українського суспільства після війни.

Таким чином, соціальні наслідки війни в Україні проявляються у багатьох аспектах, охоплюючи руйнування інфраструктури, зміни в демографічній структурі, переміщення населення та формування нових соціальних зв'язків. Внутрішньо переміщені особи стали значним викликом для соціальних систем країни, тоді як волонтерський рух виявив потенціал для самоорганізації суспільства в умовах кризи. Водночас війна призвела до збільшення соціальної нерівності, що вимагає розробки комплексних заходів для подолання цих негативних наслідків.

Психологічні наслідки війни для українців є одними з найбільш глибоких і довготривалих. Війна створює постійні умови стресу та психологічного тиску, що впливає на різні верстви населення незалежно від їхнього соціального статусу чи віку. Одним із найсерйозніших наслідків цього є поширення посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед цивільних та військових. ПТСР є прямим результатом переживання травматичних подій, таких як загроза життю, участь у бойових діях, втрата близьких, вимушена міграція, зруйноване житло та втрата матеріальних цінностей.

Постійний стрес і невизначеність, що супроводжують війну, спричиняють поширення депресивних станів та тривожних розладів серед українців. Страх за своє життя та життя близьких, невпевненість у майбутньому, економічні труднощі та соціальна дезорієнтація призводять до зростання рівня психічних розладів. Особливо вразливими до цього є діти, підлітки та люди похилого віку, а також ті, хто зазнав безпосереднього впливу війни: ті, хто втратив житло, роботу або близьких. «...2024 рік загалом демонструє велику втому суспільства від війни, перенапруження, гіпервисокий стрес, і факт того, що люди перестали розуміти, коли це може скінчитися, призводить до такого зниження оцінки якості життя серед пересічних громадян» [2].

Одним із важливих аспектів психологічних наслідків війни є проблема адаптації військовослужбовців, які повертаються з фронту, до мирного життя. Ветерани бойових дій часто стикаються з труднощами у поверненні до повсякденної соціальної активності через отримані травми, як фізичні, так і психологічні. Війна змінює сприйняття

світу, формує нові, часто складні для інтеграції, поведінкові патерни, що можуть викликати конфлікти у мирному житті. Такі проблеми, як агресія, ізоляція, невміння впоратися з емоціями та спогадами про бойові дії, роблять реінтеграцію ветеранів в цивільне суспільство складним процесом.

Окреслені проблеми обумовлюють необхідність розробки державою спеціальних програм для психологічної реабілітації ветеранів та їх соціальної інтеграції [1]. Успішна реабілітація потребує створення комплексних послуг, включаючи психологічну допомогу, підтримку у пошуку роботи, а також соціальну адаптацію через участь у громадських чи освітніх програмах. Психологічна допомога повинна враховувати індивідуальні потреби ветеранів та бути спрямована на подолання травматичних переживань, зменшення рівня тривожності та агресії, а також на відновлення нормальних соціальних зв'язків.

Війна також змінила світогляд багатьох українців, вплинувши на їхні цінності та сприйняття світу. Поряд із негативними психологічними наслідками, можна виділити і певні позитивні зміни. Важливим є формування нової колективної ідентичності, заснованої на почутті національної гордості, патріотизму та єдності перед лицем зовнішньої агресії. Війна підвищила відчуття відповідальності за долю країни, що сприяє активізації громадянського суспільства та залученню населення до волонтерської діяльності, підтримки армії та постраждалих.

Нова колективна (соціальна) ідентичність «...дуже активно працює як механізм підтвердження значущості самої людини...» [6]. Громадяни дедалі більше ототожнюють себе з ідеєю незалежної та суверенної України, що зміцнює соціальні зв'язки та формує спільне відчуття мети. Окрім того, це стимулює до відбудови країни після завершення конфлікту і підвищує готовність суспільства до взаємодопомоги та активної участі у соціальному і політичному житті.

Незважаючи на глибокі травми, які залишає війна на психологічному стані українців, зростання почуття єдності та національної гордості може відіграти важливу роль у процесі колективного одужання суспільства після війни. Довготривала робота над психологічною реабілітацією, а також заходи, спрямовані на зміцнення громадянської ідентичності та солідарності, стануть ключовими для повернення до нормального життя та відновлення суспільства.

Економічний вплив війни на Україну є багатограним і має значні наслідки як для держави загалом, так і для окремих громадян. Одним із найпомітніших ефектів є руйнування економічної інфраструктури, особливо в східних регіонах країни, де війна знищила промислові об'єкти, транспортні мережі, енергетичні системи та житлові будинки. Це суттєво скоротило виробничі потуж-

ності країни, обмежило економічне зростання і знизило ВВП. Втрата промислових підприємств у регіонах, які традиційно були економічними центрами, таких як Донбас, зумовила значне падіння виробництва в металургійній, вугільній та машинобудівній галузях.

«Важкі економічні втрати від конфлікту та підвищена невизначеність додають викликів, з якими уряди вже зіткнулися через зростання інфляційного тиску та незбалансоване відновлення після пандемії. Зіткнувшись із негативним потрясінням пропозиції, спричиненим високими цінами на сировинні товари, невизначеною тривалістю та масштабу, грошово-кредитна політика повинна продовжувати забезпечувати міцне закріплення інфляційних очікувань та втручатися, якщо необхідно, для забезпечення належного функціонування фінансових ринків» [4].

Війна також порушила традиційні ланцюги поставок та торгівлі, що спричинило економічні втрати і дестабілізацію внутрішнього ринку. Проте на тлі цих негативних змін з'явилися й нові можливості. Міжнародна торгівля України зазнала значних трансформацій через санкції, запроваджені проти росії, а також скорочення торговельних відносин з цією країною. Зменшення залежності від росії стало поштовхом для пошуку нових ринків збуту продукції, а також співробітництва з іншими державами, особливо країнами Європейського Союзу. Євроінтеграційні процеси, які прискорилися в умовах війни, дали можливість Україні розширити свою економічну взаємодію з європейськими ринками.

Одним із важливих джерел економічної підтримки України стала фінансова допомога від західних країн та міжнародних організацій. Західні інвестиції і кредити, а також гуманітарна допомога стали ключовими факторами у стабілізації економіки в умовах війни. Ця допомога дозволила частково компенсувати втрати внаслідок руйнувань та спрямувати ресурси на відновлення інфраструктури і забезпечення нагальних соціальних потреб населення. Однак, попри значну міжнародну підтримку, виклики для української економіки залишаються масштабними, і процес відбудови після війни вимагатиме тривалого часу та значних фінансових ресурсів.

Для окремих громадян війна стала джерелом значних матеріальних втрат. Зокрема, багато людей втратили роботу через руйнування підприємств або вимушену міграцію, що призвело до зниження доходів і підвищення рівня безробіття. Зростання цін на основні товари та послуги, а також висока інфляція додатково погіршили економічне становище населення. За умов економічної нестабільності та невизначеності, багато українців зіткнулися з проблемами збереження своїх заощаджень та доступу до базових послуг. Все це разом

вплинуло на рівень задоволення життя. «Серед широкої аудиторії, 14% респондентів задоволені загальним досвідом життя в Україні, 39% надають нейтральну оцінку, а 48% – незадовільну. Серед широкої аудиторії найкращими є оцінки молодшої (до 25 років) та старшої (від 60 років) аудиторій та мешканців Києва» [2].

Однак, не всі сектори економіки зазнали скорочення або занепаду. Оборонна промисловість, зважаючи на потреби армії та мобілізацію ресурсів на військові цілі, навпаки, зазнала значного розвитку. Виробництво військової техніки, зброї та іншого військового спорядження стало одним із основних пріоритетів державної економічної політики, що сприяло створенню нових робочих місць у цій галузі.

ІТ-сектор також демонструє стабільний розвиток, попри війну. Україна зберегла свої позиції як один із важливих центрів ІТ-послуг у Східній Європі. Багато українських ІТ-компаній продовжують працювати та розвиватися, адаптуючись до нових умов і виконуючи замовлення як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. «Акумуляовані податкові надходження показують зростаючу динаміку ІТ-індустрії Одеської області у 2022 році. Приріст податкових надходжень у 2022 році склав на 18.7% більше, ніж у 2021 і становить 0.992 мільярда гривень. Частка Єдиного податку від ІТ-галузі в загальному обсязі сплати Єдиного податку міста становить 26.5% у 2023, або ж 0.22 мільярда гривень за 1 півріччя 2023» [5]. Гнучкість цієї галузі дозволила їй швидко реагувати на виклики війни та підтримувати економічний розвиток країни навіть у кризових умовах.

Отже, війна в Україні спричинила серйозні економічні виклики, руйнуючи інфраструктуру та скорочуючи виробничий потенціал країни. Водночас, зміни у міжнародній торгівлі, зменшення залежності від Росії, західна фінансова допомога та розвиток окремих секторів, таких як оборонна промисловість та ІТ, сприяють поступовій стабілізації економіки. Втім, економічні втрати для громадян, зокрема зниження доходів, зростання безробіття та інфляція, залишаються важливими проблемами, які потребують комплексного вирішення у процесі відбудови країни.

Взаємодія між політичними, соціальними, психологічними та економічними факторами створює складну динаміку, яка впливає на всі рівні українського суспільства. Політична мобілізація стимулює соціальні зміни, тоді як економічна нестабільність посилює психологічний тиск на громадян. Соціальні процеси, такі як волонтерська діяльність, сприяють згуртуванню суспільства, що, у свою чергу, зміцнює політичну єдність і моральний дух. Водночас, недостатнє реагування на психологічні проблеми може підірвати довіру до державних інституцій та послабити економічний потенціал через погіршення здоров'я громадян.

Висновки. Російсько-українська війна створила багаторівневий комплекс факторів, що потребує глибокого наукового аналізу з метою всебічного розуміння впливу цих факторів на розвиток українського суспільства. Взаємодія політичних, соціальних, психологічних і економічних складових формує нову суспільну реальність, яка суттєво змінює національну ідентичність, структуру соціальних зв'язків і рівень добробуту громадян. У цьому контексті особливої уваги заслуговує вивчення адаптивних механізмів стійкості населення та держави, що виникають як реакція на гібридні загрози і нові виклики. Формування таких механізмів є критично важливим для забезпечення довгострокової безпеки та стабільності країни. Нова реальність вимагає розробки комплексних, багатогалузевих стратегій, які повинні інтегрувати інноваційні підходи до економічного відновлення, політичної модернізації, соціальної реінтеграції та психологічної реабілітації населення. Лише через впровадження системних рішень, орієнтованих на довгострокову перспективу, можна забезпечити стійкість і розвиток українського суспільства в умовах сучасних глобальних викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боженко А. Психологічна реабілітація ветеранів: які державні програми діють в Україні та як ними скористатися [Електронний ресурс]. True UA. Strategic Communication. URL: <https://trueua.info/news/reabilitaciya-veteraniv-yaki-derzhavni-programi-diyut-v-ukraini-ta-yak-nimi-skoristatsiya>.
2. Вплив війни на якість життя в Україні – результати дослідження. URL: <https://np-resilience.com.ua/articles/vplyv-vijny-na-iyakist-zhyttia-v-ukraini-rezultaty-doslidzhennia/>.
3. Добровольська. Г. Вплив війни на політичну культуру українського суспільства. Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, 2023 126–128. URL: https://doi.org/10.54929/conf_21_11_2023-09-01.
4. Жила Г. Економічні та соціальні наслідки в Україні, вплив конфлікту на світову економіку. *Економіка та суспільство*, 2023 (47). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-35>.
5. IT-галузь в умовах війни: який стан найбільших технопарків України. Lviv IT cluster. URL: <https://itcluster.lviv.ua/it-galuz-v-umovah-vijny-yakuj-stan-najbilshyhtehhabiv-ukrayiny/>
6. Кривда Н. Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни? LB.ua. URL: https://lb.ua/culture/2024/03/16/603487_chomu_vazhlyvo_govoriti_pro.html.
7. Мигаль М. Розвиток громадянського суспільства в умовах війни: рекомендації для міжнародних партнерів. URL: <https://iaa.org.ua/articles/civil-society-development-in-times-of-war-recommendations-for-international-partners/>.
8. Політична система України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень,

матеріали круглого столу, 27.10.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovah-viynu>.

9. Потапенко В., Двігун А. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf

10. Сергієнко Т., Куріс Ю. Консолідація українського суспільства в умовах військової агресії російської федерації. *Humanities studies*. 2022. № 11 (88). С. 79–87. DOI: <https://doi.org/10.26661/hst-2022-11-88-08>.

11. Ситник Г. Атрибути проблемного поля дослідження наслідків російсько-української війни. Соціально-економічні наслідки війни російської федерації проти України та шляхи їх подолання: матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / за ред. Г. П. Ситника. Київ : навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023. С. 6–12. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2082/files/a540b679-f535-47a2-928f-75b6bd38bd08.pdf>.

12. Соціально-економічні наслідки війни російської федерації проти України та шляхи їх подолання: матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 30 лист. 2023 р.) / за ред. Г. П. Ситника. Київ : уавч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023, 88 с.

13. Стойко М. Вплив війни на становлення і розвиток соціальної держави. Актуальні проблеми політики. 2024. Вип. 73. С. 89–99. DOI <https://doi.org/10.32782/app.v73.2024.13>.

14. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. Н. Є. Головахи, д. соц. Н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maketvijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>.

15. Шевель І. Теорії впливу війни на суспільство, рівень соціальної напруженості, зміна масової свідомості та соціальних цінностей під час війни: соціологічний вимір. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 9 (15). Серія «Соціологія». С. 922–935. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/6689/6724>.

REFERENCES:

1. Bozhenko, A. (2024). *Psychologichna reabilitatsiia veteraniv: yaki derzhavni prohramy diiut v Ukraini ta yak nymy skorystatsiya* [Psychological rehabilitation of veterans: What government programs are available in Ukraine and how to use them]. True UA. Strategic Communication. Retrieved from <https://trueua.info/news/reabilitaciya-veteraniv-yaki-derzhavni-programi-diyut-v-ukraini-ta-yak-nimi-skoristatsiya> [in Ukrainian].
2. *Vplyv viiny na iyakist zhyttia v Ukraini – rezultaty doslidzhennia* [The impact of the war on the quality of life in Ukraine – research results]. (n.d.). np-resilience.com.ua. Retrieved from <https://np-resilience.com.ua/articles/vplyv-vijny-na-iyakist-zhyttia-v-ukraini-rezultaty-doslidzhennia/> [in Ukrainian].

3. Dobrovolska, H. (2023). Vplyv viiny na politychnu kulturu ukrainskoho suspilstva [The impact of the war on the political culture of Ukrainian society]. *Naukovo-osvitnii innovatsiinyi tsentr suspilnykh transformatsii*, 126–128. https://doi.org/10.54929/conf_21_11_2023-09-01 [in Ukrainian].

4. Zhyly, H. (2023). Ekonomichni ta sotsialni naslidky v Ukraini, vplyv konfliktu na svitovu ekonomiku [Economic and social consequences in Ukraine, the impact of the conflict on the global economy]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (47). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-35> [in Ukrainian].

5. IT-haluze v umovakh viiny: yakyj stan naibilshykh tekhnobiv Ukrainy [The IT industry in wartime: The state of Ukraine's largest tech hubs]. (n.d.). *Lviv IT Cluster*. Retrieved from <https://itcluster.lviv.ua/it-galuz-v-umovah-vijny-yakyj-stan-najbilshyh-tehnbiv-ukrayiny/> [in Ukrainian].

6. Kryvda, N. (2024). Chomu vazhlyvo hovoryty pro identychnist v umovakh viiny? [Why is it important to talk about identity during wartime?]. *LB.ua*. Retrieved from https://lb.ua/culture/2024/03/16/603487_chomu_vazhlyvo_govoriti_pro.html [in Ukrainian].

7. Myhal, M. (2023). Rozvytok hromadianskoho suspilstva v umovakh viiny: rekomendatsii dlia mizhnarodnykh partneriv [Development of civil society in times of war: Recommendations for international partners]. Retrieved from <https://iaa.org.ua/articles/civil-society-development-in-times-of-war-recommendations-for-international-partners/> [in Ukrainian].

8. Politychna systema Ukrainy v umovakh viiny [The political system of Ukraine in wartime]. (2022). *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen* [National Institute for Strategic Studies], materials of the round table, 27.10.2022. Retrieved from <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-vijny> [in Ukrainian].

9. Potapenko, V., & Dvihun, A. (2022). Analiz ukrainskoho volonterstva na osnovi metodolohii novykh sotsialnykh rukhiv [Analysis of Ukrainian volunteerism based on the methodology of new social movements]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen* [National Institute for Strategic Studies]. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf [in Ukrainian].

10. Serhiienko, T., & Kuris, Yu. (2022). Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva v umovakh viiskovoi ahresii

rosiiskoi federatsii [Consolidation of Ukrainian society under the conditions of military aggression by the Russian Federation]. *Himanites studies*, 11 (88), 79–87. <https://doi.org/10.26661/hst-2022-11-88-08> [in Ukrainian].

11. Sytnyk, H. (2023). Atrybuty problemnoho polia doslidzhennia naslidkiv rosiisko-ukrainskoi viiny [Attributes of the problematic field of research on the consequences of the Russo-Ukrainian war]. In H.P. Sytnyk (Ed.), *Sotsialno-ekonomichni naslidky viiny rosiiskoi federatsii proty Ukrainy ta shliakhy yikh podolannia: materialy nauk.-prakt. seminaru* (Kyiv, 30 lystop. 2023 r.) (pp. 6–12). Kyiv: Navch.-nauk. Instytut publ. upr. ta derzh. sluzhby Kyiv. Nats. Un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Retrieved from <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2082/files/a540b679-f535-47a2-928f-75b6bd38bd08.pdf> [in Ukrainian].

12. Sotsialno-ekonomichni naslidky viiny rosiiskoi federatsii proty Ukrainy ta shliakhy yikh podolannia: materialy nauk.-prakt. seminaru (Kyiv, 30 lystop. 2023 r.) / za red. H.P. Sytnyka. (2023). Kyiv: Navch.-nauk. instytut publ. upr. ta derzh. sluzhby Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka, 88 s. [in Ukrainian].

13. Stoiko, M. (2024). Vplyv viiny na stanovlennia i rozvytok sotsialnoi derzhavy [The impact of the war on the formation and development of the welfare state]. *Aktualni problemy polityky – Actual Problems of Politics*, 73, 89–99. <https://doi.org/10.32782/app.v73.2024.13> [in Ukrainian].

14. Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022: Kollektivna monohrafiia [Ukrainian society in wartime. 2022: Collective monograph] / S. Dembitskyi, O. Zlobina, N. Kostenko et al.; za red. Chlen.-kor. NAN Ukrainy, d. filos. N. Ye. Holovakhy, d. sots. N. S. Makeieva. (2022). Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 410 s. Retrieved from <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf> [in Ukrainian].

15. Shevel, I. (2023). Teorii vplyvu viiny na suspilstvo, riven sotsialnoi napruzhenosti, zmina masovoi svidomosti ta sotsialnykh tsinnostei pid chas viiny: sotsiolohichni vymiry [Theories of the war's impact on society, the level of social tension, and changes in mass consciousness and social values during war: A sociological dimension]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 9 (15), Seriya «Sotsiolohiya», 922–935. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/6689/6724> [in Ukrainian].

The multifactorial impact of the war on Ukrainian society and citizens of Ukraine: a systematic analysis of political, social, psychological and economic components

Vovk Svitlana Oleksandrivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political
Science and Law
State Institution "Luhansk Taras
Shevchenko National University"
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6818-4107

Bader Anton Vasylovych

Doctor of Political Sciences,
Professor, Director
Educational and Scientific Institute
of History, International Relations
and Socio-Political Sciences
State Institution "Luhansk Taras
Shevchenko National University"
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3670-5753

The Russo-Ukrainian war, which began in 2014 with the annexation of Crimea and escalated into a full-scale invasion in 2022, has become one of the greatest challenges for Ukraine in recent decades. The military conflict has impacted all spheres of Ukrainian society, altering the political, social, economic, and psychological conditions of daily life. This article examines the comprehensive effects of the war on national identity, social ties, economic processes, and the psychological well-being of citizens.

The political mobilization triggered by the war has strengthened state institutions, increased national consciousness, and accelerated integration processes with European structures. Despite numerous challenges, Ukraine's political system has demonstrated adaptive mechanisms aimed at reinforcing defense capabilities and resource mobilization. At the same time, the war has induced significant social changes, including the growth of the volunteer movement and consolidation of civil society, while exacerbating social inequality and the issue of internally displaced persons.

The economic consequences of the war include infrastructure destruction, loss of productive capacity, and a decline in household incomes. However, reduced dependency on Russia and international financial aid are creating new opportunities for economic recovery, particularly in the defense industry and the IT sector. The psychological impact of the war is evident in the widespread prevalence of post-traumatic stress disorder among both military personnel and civilians, necessitating the development of comprehensive rehabilitation and support programs.

This article emphasizes the importance of analyzing the interaction between political, social, economic, and psychological factors that are shaping a new societal reality in Ukraine. The conclusions highlight the urgent need for the development of multi-sectoral strategies to ensure the country's recovery and resilience in the face of global challenges. Moreover, the article underscores the role of international cooperation in addressing the long-term recovery needs of Ukraine and fostering sustainable development within a global context increasingly defined by geopolitical tensions and conflict-driven dynamics.

Key words: russo-Ukrainian war, multifactorial impact, systemic analysis of impact, political consequences, social consequences, economic consequences, psychological consequences, national identity.

Voichuk Alina Yuriivna

The emergence and development of German parliamentarism

UDC 321.72+328.1+342.53(430)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.5>

Voichuk Alina Yuriivna
PhD, Assistant at the Department
of Political Science
Taras Shevchenko National
University of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1925-1307

German parliamentarism is characterized by the supremacy of the parliament in the legislative sphere and its leading position in the system of higher state authorities. The process of formation of the German parliament has a long history. The key stages of parliamentary development included the establishment of the first parliaments in the Middle Ages, the impact of revolutionary events, the peculiarities of the Weimar Republic and the formation of the Federal Republic of Germany. The parliament of the Federal Republic of Germany is bicameral. The upper house is called the Bundesrat (Federal Council). The lower house is called the Bundestag. German parliamentarism is characterized by legal and informal features. The formal features of German parliamentarism are the separation of powers, the parliament's function of controlling the government, and the special status of parliamentarians. The division of state power in Germany is flexible. The Bundestag is assigned the function of controlling the activities of the government. In order to effectively perform this function, deputies have the right to receive comprehensive information about all aspects of state policy. For this purpose, special tools of parliamentary control are provided, such as «Small and Large Inquiries» and «Hour of Questions to the Government» («Topical Hour»), which allow deputies to receive answers to their questions and express comments on the work of the government. In order to exercise effective parliamentary control over the activities of the government, it is also envisaged to create special committees. The legal status of deputies of the Federal Republic of Germany is determined by the Basic Law of the Federal Republic of Germany of 1949. The main constitutional principles of the status of German deputies are the principle of a free or mandatory mandate, parliamentary indemnity, parliamentary immunity, and the incompatibility of a parliamentarian's mandate with other activities. The informal features of German parliamentarism are not directly enshrined in legislation. They concern the parliament itself and are manifested in its structure, the level of professionalism and discipline of parliamentarians, their activities in national (rather than personal and narrow group) interests. These features largely depend on the party and electoral systems and the actual mechanisms of parliamentary functioning.

Key words: parliament, parliamentarism, Bundestag, Bundesrat, Germany, separation of powers, legal status, deputies.

Introduction. The German model of parliamentarism is often used as an example for other countries. Compared to other European states, German parliamentarism has a unique history. The history of German parliamentarism is the path from the creation of the land estates to the modern Bundestag. Today, the Bundestag is one of the most stable and influential parliaments in the world, which plays a key role in shaping Germany's domestic and foreign policy.

Among the numerous studies and publications that highlight the issue of German parliamentarism, the works of the following researchers deserve special attention: O. Bandurka, A. Georgitsa, V. Hrobova, O. Skakun, Y. Todyky, O. Frytskyi, M. Tsvik, V. Shapovalva, P. Shlyakhtuna, O. Yarmysha, etc.

The purpose of the article is to analyze the formation, development and features of German parliamentarism.

The research **methods** are historical, abstract, institutional, systemic. The historical method was used to study the emergence and development of German state representative institutions. The method of abstraction made it possible to distinguish formal (legal) and informal features of parliamentarism in Germany. The institutional method involves the identification and analysis of formalized

phenomena and processes of the political life of society to one degree or another, and is used to distinguish parliamentary institutions at various stages of the formation of German parliamentarism. The application of the system method is determined by the system of higher state bodies in Germany. The systematic method is used to study the formation and functioning of German public authorities.

Discussion. The first rudiments of representative bodies in Germany appeared in the Middle Ages. These were land estates that united representatives of different strata of the population: the nobility, the clergy, and the townspeople. They took part in solving important issues related to land management. However, these bodies were not permanent and their powers were limited.

At the end of the 18th century, political movements arose in Europe that advocated national unification on a liberal basis. In Germany, this development started relatively late. After the victory over Napoleon, the Congress of Vienna from September 1814 to June 1815 conducted negotiations on the reorganization of European states. The negotiations were largely shaped by efforts to restore the pre-revolutionary order. While the goal was to restore the balance of power between European states in foreign policy, the principle of the monarchical state was to be

re-applied within the country, if possible without any concessions to liberal and democratic ideas. Instead of the nation state that many had hoped for, the German princes created the German Union. It included 37 principalities and four free cities. The only federal body was the Federal Assembly in Frankfurt am Main, which met under the presidency of Austria and was later called the «German Bundestag». Although the creative possibilities of the German Union were limited by the cumbersome nature of its institutional mechanisms, it proved to be an effective tool for suppressing the efforts of the opposition for a long time [3].

The implementation of the constitutions promised in some states has not met expectations. While a number of states in central and northern Germany adopted constitutions only later, Prussia and Austria refused to adopt constitutions for their territories until 1848. Only the southern states of Germany adopted state representative constitutions that granted liberal civil rights to a limited extent. People's representatives created in this context gave the opposition movement new opportunities for development and initiated the development of the parliament in Germany. State parliaments usually consisted of two chambers: the first one was composed of representatives of the ruling family, the high nobility, and the church, appointed by the king. The seats in the second chamber were allocated to certain social groups according to fixed quotas, whose representatives were elected by indirect elections.

Economic crises, poverty, and general political discontent destabilized the social and political order in many European countries from the early 1840s and ultimately led to the revolutionary wave that swept Europe in 1848. In Germany, rallies and demonstrations also called for the provision of basic rights and freedoms and national unity.

At the end of March 1848, a pre-parliament consisting of members of the state parliament and leading representatives of the liberal and democratic opposition decided to elect members of the German National Assembly on the basis of universal male suffrage. The legislative number of members of the Paulskirchen Parliament was 649 deputies. However, due to the boycott of the elections, there were only 587 full-time parliamentarians [3].

On May 18, 1848, members of the first all-German parliament gathered at the Paulskirche in Frankfurt to discuss a liberal constitution and the formation of a German nation-state. The first president of the National Assembly was the well-known liberal politician Heinrich von Gagern. Parliament adopted regulations and created a Constitutional Committee to draft a constitution [3].

On March 27, 1849, a constitution was adopted that formed a federal unitary German state, to which all the lands of the German Confederation belonged,

with the exception of the Austrian Empire. The head of state was the hereditary emperor. He was given the right to appoint the government. In April 1849, King Friedrich Wilhelm IV of Prussia, who was elected by the National Assembly as «Emperor of Germany», renounced this position. The parliament began to lose legitimacy among the population and was dissolved in May 1849 [3].

In 1871, the Prussian-German Empire was created. A draft constitution was developed by Bismarck, according to which the executive power was given wide powers. The Federal Council was empowered in the executive, legislative and judicial branches of government. The Reichstag was granted the exclusive right to pass laws, including the law on the state budget. In 1894, the composition of the Reichstag consisted of 382 parliamentarians, who were elected first for three years and then for five years.

In November 1918, the constitutional monarchy fell in Germany and a parliamentary republic was established. The central constitutional body of legislative power in the Weimar Republic was the Reichstag, which was elected for four years. It passed laws, including budget approval, and oversaw the imperial government. It organized its work through a system of permanent commissions. The Reich Chancellor was appointed by the Reich President, not elected by the Parliament. He depended on the confidence of the Reichstag in his administration. The Reich President, who was elected directly by the people, was endowed with broad powers under the Weimar Constitution. He had the right to dissolve the Reichstag, declare a state of emergency, issue emergency decrees that have the force of law. Elections to the Reichstag took place under the proportional electoral system (previously under the majoritarian electoral system) [4, p. 125].

On March 31, 1933, the government passed a law on the equalization of the states without the participation of the parliament. Ten months later, the «Reich Reconstruction Act» abolished the state parliaments. This was followed by the dissolution of the Reichsrat, the state representation at the level of the Reich, on February 14, 1934. After Hindenburg's death on August 2, 1934, Hitler was appointed «Führer and Reich Chancellor» thanks to a law passed – also without the consent of the parliament – combining the offices of Reich President and Reich Chancellor. He also became the supreme commander of the Wehrmacht, who swore to him personally and not to the Weimar constitution [4, p. 127].

In December 1947, the first People's Congress was still a pan-German and non-party representative of the German people after 1945. In March 1948, the second German People's Congress elected a German People's Council, a consultative body with a presidium and committee structure. The Provisional

People's Chamber was formed on October 7, 1949 from the members of the third Congress of German People's Representatives. In addition to its own presidium, the People's Chamber elected the chairman and members of the Council of Ministers of the GDR, the chairman of the National Defense Council, the president and judges of the Supreme Court and the prosecutor general. The principles of activity of these state bodies were determined by the People's Assembly. These, as well as people's representatives of volosts, poviats and districts, were accountable to the People's Assembly. Until 1963, the People's Chamber consisted of 466 representatives, then 500, who were elected for four to five years.

On May 8, 1949, the Parliamentary Council adopted the Basic Law of the Federal Republic of Germany, which established the parliamentary republic. The constitution states that the parliament of the Federal Republic of Germany is bicameral. The upper house is called the Bundesrat (Federal Council). The lower house is called the Bundestag. The members of the Bundestag are elected by direct, general, free and secret elections for a term of four years. As stated in Article 38 of the Basic Law of the Federal Republic of Germany, elected deputies "are representatives of the whole people, who are not bound by orders and instructions and obey only their conscience" [2]. Elections to the Bundestag take place under a mixed electoral system.

The Bundesrat is the upper house of the German parliament. Through the Bundesrat, the states participate in the exercise of the legislative and administrative power of the Federation. The Bundesrat consists of members of the state governments who appoint and recall them. They can be replaced by other members of these governments. Each land has at its disposal no less than three votes; lands with a population of more than two million have four votes, lands with a population of more than six million have five votes. Each land can delegate as many members as it has votes. Votes of the land can be submitted only simultaneously and by the members of the Bundesrat or their representatives (Articles 50-51 of the Basic Law of the German Federal Republic of 1949) [2].

German parliamentarism provides for the real supremacy of parliament in the legislative sphere. The formal features of parliamentarism in Germany are the separation of powers, the parliament's function of controlling the government, and the special status of parliamentarians.

The division of state power in Germany is flexible. The executive power belongs to the Federal Government, which consists of the Federal Chancellor and the Federal Ministers, the legislative power is the Bundesrat (Federal Council) and the Bundestag, the judicial power is exercised by the Federal Constitutional Court, the Supreme Federal Court,

federal courts and state courts. The Federal President of Germany is the head of state. It performs ceremonial functions.

The Bundestag is assigned the function of controlling the activities of the government. In order to effectively perform this function, deputies have the right to receive comprehensive information about all aspects of state policy. For this purpose, special tools of parliamentary control are provided, such as «Small and Large Inquiries» and «Hour of Questions to the Government» («Topical Hour»), which allow deputies to receive answers to their questions and express comments on the work of the government. «Small and Large Requests» are submitted in writing. The main difference between these two forms of parliamentary scrutiny is that «Major Inquiries» can lead to parliamentary hearings, while «Small Inquiries» are usually limited to a written response. «Hour of Questions to the Government» or «Topical Hour» is a tool of parliamentary control, which allows deputies of different factions to discuss urgent issues of state policy, and is usually convened at the initiative of opposition factions [3].

To exercise effective parliamentary control over the government, special committees are supposed to be established. At least a quarter of the Bundestag members can initiate their creation.

The legal status of deputies of the Federal Republic of Germany is determined by the Basic Law of the Federal Republic of Germany of 1949 [2] and relevant laws. The main constitutional principles of the status of German deputies are the principle of a free or mandatory mandate, parliamentary indemnity, parliamentary immunity, and the incompatibility of a parliamentarian's mandate with other activities.

The principle of a free mandate is stated in the first part of Article 38 of the Basic Law of the Federal Republic of Germany from 1949: «Deputies of the German Bundestag are elected by universal, free, equal and secret elections. They are representatives of the entire nation, not bound by orders and instructions and obeying only their conscience» [2].

The principle of imperative mandate is used in socialist countries. However, the Ukrainian scientist P. Shlyakhtun points out that in democratic states the imperative mandate is usually given to appointed members of parliament. For example, members of the Bundesrat of the Federal Republic of Germany, who are appointed by the state governments, can be recalled by them at any time [1, p. 341].

The principle of parliamentary indemnity (from the Latin *indemnitas* – compensation for damages, break-even) is derived from the principle of a free mandate and consists in the legal irresponsibility of a parliamentarian for his actions as a member of parliament [1, p. 342]. In other words, a parliamentarian is not legally responsible for

speeches, statements, votes, inquiries, submission of bills and amendments to them, participation in the work of parliamentary committees or commissions and other actions directly related to parliamentary activities, both during the period of exercising parliamentary powers and after their expiration. It is assumed that a parliamentarian speaks at plenary sessions, in the bodies of the parliament and outside its walls, votes based on his inner convictions, and for this he should not bear criminal or any other formalized responsibility. In some countries, parliamentary indemnity has an absolute character (the parliamentarian is not legally responsible for voting or any statements), and in other countries it is relative (the parliamentarian is legally responsible for defamation or insults committed by him during a session of the parliament).

In Germany, the parliamentary indemnity has a relative character. Thus, a member of the Bundestag cannot at any time be subject to judicial or administrative prosecution or otherwise held accountable outside the Bundestag for his vote or speech in the Bundestag or one of its committees. This does not apply to defamatory insults (Part 1 of Article 46 of the Basic Law of the Federal Republic of Germany of 1949) [2].

The principle of parliamentary immunity (from the Latin *immunitas* – release, freedom) consists in the legal inviolability of a parliamentarian and means that he cannot be held criminally liable, detained or arrested without the consent of the parliament [1, p. 343]. Parliamentary immunity is not absolute. It can be extended to the entire time of election of the parliamentarian of the Bundestag. However, a parliamentarian of the Bundestag is deprived of immunity if he is detained at the scene of a crime. The Basic Law of the Federal Republic of Germany from 1949 states that a deputy can be prosecuted or arrested for a criminal act only with the consent of the Bundestag, except for cases of detention during the commission of such an act or during the following day (Part 2 of Article 46) [2].

The principle of incompatibility of a parliamentarian's mandate with other types of activity means that a member of the Bundestag cannot hold positions defined by law.

In addition to legal ones, there are informal signs of parliamentarism that are not enshrined in legislation. They concern the German parliament itself and are manifested in its structure, the level of professionalism and discipline of parliamentarians, their activities in national (and not personal and narrow-group) interests. Such signs largely depend on what the party and electoral systems are like, the real mechanisms of the parliament's functioning.

Results. Thus, German parliamentarism is characterized by the supremacy of the parliament in the legislative sphere, its leading role in the exercise of state power. The features of German parliamentarism are the separation of powers, the parliament's function of controlling the government, and the special status of parliamentarians. Informal features of parliamentarism are manifested in the structure of the parliament, the level of professionalism and discipline of parliamentarians.

BIBLIOGRAPHY:

1. Шляхтун П. П. Сучасний зарубіжний конституціоналізм (основні поняття та інститути): підручник. Київ: Київський університет, 2021. 512 с.
2. Basic Law for the Federal Republic of Germany of 23 May 1949. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html (date of application: 28.08.2024).
3. German Bundestag. URL: <https://www.bundestag.de/en> (date of application: 28.08.2024).
4. Hubert Peter. Uniformierter Reichstag. Die Geschichte der Pseudo-Volksvertretung 1933 – 1945, Düsseldorf: Droste. 1992. Pp. 394.

REFERENCES:

1. Shliakhtun, P. P. (2021) Suchasnyi zarubizhnyi konstytutsionalizm (osnovni poniattia ta instytuty): pidruchnyk. Kyiv: Kyivskiy universytet. 512 s. [in Ukrainian].
2. Basic Law for the Federal Republic of Germany of 23 May 1949. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html (date of application: 28.08.2024). [in English].
3. German Bundestag. URL: <https://www.bundestag.de/en> (date of application: 28.08.2024). [in English].
4. Hubert Peter. Uniformierter Reichstag. Die Geschichte der Pseudo-Volksvertretung 1933 – 1945, Düsseldorf: Droste. 1992. Pp. 394. [auf Deutsch].

Становлення та розвиток парламентаризму Німеччини

Войчук Аліна Юріївна

доктор філософії зі спеціальності політологія,
асистентка кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1925-1307

Парламентаризм Німеччини характеризується верховенством парламенту в законодавчій сфері та його провідним становищем в системі вищих органів державної влади. Процес становлення німецького парламенту має давню історію. Ключовими етапами становлення парламентаризму було, зокрема, утворення перших парламентів у Середньовіччі, вплив революційних подій, особливості Веймарської республіки та становлення Федеративної Республіки Німеччини. Парламент Федеративної Республіки Німеччини є двопалатним. Верхня палата має назву Бундесрат (Федеральна рада). Нижня палата називається Бундестагом. Німецький парламентаризм характеризується юридичними та неформалізованими ознаками. Формальними ознаками парламентаризму Німеччини є: поділ влади, наявність у парламенту функції контролю за діяльністю уряду та особливий статус парламентаріїв. Поділ державної влади у Німеччині є гнучким. Бундестаг наділяється функцією контролю за діяльністю уряду. Щоб ефективно виконувати цю функцію, депутати мають право отримувати вичерпну інформацію про всі аспекти державної політики. Для цього передбачені спеціальні інструменти парламентського контролю, такі як «Малі та Великі запити» та «Година запитань до уряду» («Актуальна година»), які дозволяють депутатам отримувати відповіді на свої запити та висловлювати зауваження щодо роботи уряду. Для здійснення ефективного парламентського контролю за діяльністю уряду передбачається також створення спеціальних комітетів. Правовий статус депутатів Федеративної республіки Німеччини визначається Основним законом Федеративної республіки Німеччини від 1949 року. Основними конституційними принципами статусу депутатів Німеччини є принцип вільного або імперативного мандату, парламентського індемнітету, парламентського імунітету, несумісності мандата парламентарія з іншими видами діяльності. Неформалізовані ознаки німецького парламентаризму не закріплюються в законодавстві безпосередньо. Вони стосуються самого парламенту і виявляються в його структурованості, рівні професіоналізму і дисципліни парламентаріїв, їхньої діяльності в загальнонаціональних (а не особистих і вузькогрупових) інтересах. Такі ознаки значною мірою залежать від того, якими є партійна і виборча системи, реальні механізми функціонування парламенту.

Ключові слова: парламент, парламентаризм, Бундестаг, Бундесрат, Німеччина, поділ влади, правовий статус, депутати.

Гончаренко Євгеній Сергійович

Проблеми розвитку регіональних ЗМІ в умовах війни в Україні

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.6>

Гончаренко Євгеній Сергійович
магістр журналістики,
аспірант кафедри соціології
та політології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0009-0004-6837-5498

Регіональні засоби масової інформації відіграють ключову роль у політичній системі, надаючи громадянам доступ до локальних новин і підтримуючи демократичні процеси на місцевому рівні. Особливо важливою ця роль стала в умовах повномасштабного збройного конфлікту, розпочатого Росією проти України у 2022 році. Зміни, яких зазнали регіональні медіа під час війни, суттєво вплинули на їхнє функціонування, зокрема в контексті інформаційної війни, політичної мобілізації та протидії дезінформації. У статті досліджуються ці трансформації та їхні наслідки для роботи регіональних ЗМІ, а також окреслюється роль медіа в забезпеченні прозорості та протидії пропаганді в умовах сучасного конфлікту. Основна увага приділяється трьом ключовим функціям регіональних медіа під час війни: забезпечення інформаційної прозорості, протидії дезінформації та мобілізації громадян на підтримку зусиль щодо захисту країни. У роботі висвітлено виклики, з якими стикаються медіа в умовах війни. Серед основних проблем відзначаються фізичні загрози для журналістів, особливо в регіонах, наближених до зони бойових дій, а також економічні труднощі, що виникають через значне скорочення доходів від реклами, яке є наслідком економічної кризи та війни. Додатковий тиск чинять місцеві політичні діячі, які прагнуть контролювати або впливати на редакційну політику медіа. Попри ці виклики, дослідження показує, що регіональні медіа продовжують відігравати важливу роль в інформуванні населення та протидії дезінформації. Вони стали важливим інструментом політичної мобілізації, допомагаючи громадянам зорієнтуватися в складних умовах війни. Однак, діяльність цих медіа потребує значної підтримки як з боку держави, так і міжнародної спільноти. Поряд із безпекою журналістів і редакцій, необхідна також фінансова допомога для забезпечення їхньої стійкості в умовах конфлікту. Стаття також глибше розглядає вплив війни на економічний стан регіональних ЗМІ, підкреслюючи проблеми з фінансуванням, що стали особливо гострими через скорочення рекламних надходжень та інші економічні труднощі. У статті акцентується на необхідності розробки нових стратегій фінансування для забезпечення функціональності медіа в довготривалій перспективі. Важливою є не лише міжнародна підтримка, але й створення місцевих моделей фінансування, які дозволять регіональним медіа продовжувати свою діяльність, навіть за умов війни. Робота підкреслює важливість комплексного підходу до підтримки медіасектору, що включає правове, фінансове та організаційне забезпечення. Такий підхід допоможе зміцнити регіональні ЗМІ, зберегти їхню незалежність і підвищити їхню ефективність у складних умовах тривалого конфлікту.

Ключові слова: регіональні засоби масової інформації, інформаційна безпека, дезінформація, політична мобілізація, виклики для медіа, роль ЗМІ в умовах війни, підтримка медіа, економічні труднощі медіа, фінансування медіа.

Вступ. У сучасному інформаційному середовищі регіональні ЗМІ відіграють критичну роль у забезпеченні локальної інформаційної прозорості та підтримці демократичних процесів на місцевому рівні. В умовах війни, розпочатої Росією проти України у 2022 році, функціонування цих медіа стало ще важливішим. Вони не лише інформують громадян про події в їхніх регіонах, але й формують громадську думку, протидіючи дезінформації та маніпуляціям.

Однак війна принесла серйозні виклики для локальних медіа. Фізична небезпека для журналістів, економічні труднощі через зменшення рекламних доходів і тиск з боку місцевих політичних діячів створюють напружене середовище для медіа. Попри ці перешкоди, регіональні ЗМІ залишаються важливими джерелами інформації, які можуть відігравати визначальну роль у підтримці інформаційної стабільності та мобілізації громадянської підтримки.

Актуальність дослідження полягає у вивченні змін, які зазнали регіональні ЗМІ під час війни,

і у визначенні шляхів, які можуть забезпечити їхню ефективність у таких умовах. Це включає аналіз викликів, з якими стикаються медіа, та розробку стратегій для їх підтримки. Розуміння цих аспектів є важливим для забезпечення стійкості медіасектора і його здатності виконувати свої ключові функції в умовах тривалого збройного конфлікту.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз трансформації ролі регіональних ЗМІ в умовах війни, вивчення їхньої участі у забезпеченні прозорості і підзвітності місцевої влади, а також їхньої мобілізаційної функції. Окрему увагу приділено тому, як регіональні медіа, завдяки своїй близькості до подій та знанню локальної специфіки, ефективно протидіють дезінформаційним атакам, що здійснюються агресором, і підтримують політичну стабільність у регіонах.

Методи дослідження. Дослідження базується на системному і міждисциплінарному підходах, що дозволяє всебічно аналізувати проблеми регіональних ЗМІ під час війни. Використано загаль-

нонаукові методи, такі як аналіз і синтез, індукція та дедукція, для формування теоретичних висновків. Спеціально-наукові методи включають контент-аналіз для вивчення змісту медіа, а також деконструкцію і реконструкцію для розкриття впливу дезінформації та змін у функціонуванні медіа. Інтерв'ю з журналістами та представниками медіа допомогли отримати практичні дані.

Виклад основного матеріалу. Регіональні засоби масової інформації є одним із основоположних елементів сучасної політичної системи, які забезпечують громадянам доступ до локальної інформації та сприяють підтримці демократичних процесів на місцевому рівні. У звичайних умовах регіональні медіа функціонують як головний інструмент політичної комунікації між місцевими органами влади та населенням, стимулюючи громадську активність і формуючи громадську думку. Однак під час війни їхня роль суттєво трансформується та стає необхідною як для стабільного функціонування політичної системи, так і для забезпечення інформаційної безпеки держави.

Трактування терміну «регіональні засоби масової комунікації» було запропоноване Л. Змій, яка описує їх як електронні та друковані медіа, що функціонують на певній території. Ці медіа зосереджені на регіональній аудиторії, виробляючи новини, аналітичні матеріали та розважальний контент, що висвітлює події в межах регіону і враховує місцеву культуру, соціальні та історичні особливості [5].

За словами К. Коверги, регіональні медіа відображають культурні особливості мешканців різних районів і сприяють згуртуванню людей у певному регіоні. На відміну від загальнонаціональних ЗМІ, місцеві медіа краще забезпечують зворотний зв'язок і створюють платформу для комунікації між жителями однієї території [8]. У першу чергу, завдання регіональних ЗМІ – забезпечувати прозорість та підзвітність місцевої влади. В умовах війни, коли національні медіа часто зосереджені на загальнодержавних та міжнародних подіях, саме регіональні ЗМІ стають основним джерелом інформації про діяльність органів місцевого самоврядування, гуманітарні ініціативи та заходи безпеки в конкретних регіонах. Це дозволяє громадянам зберігати зв'язок із владою та розуміти, які заходи вживаються для захисту їхніх інтересів. Водночас така комунікація сприяє зміцненню політичної легітимності місцевих лідерів, оскільки вони отримують можливість прямо звертатися до своїх виборців через місцеві медіа.

Шведський дослідник медіа М. Карлссон підкреслює важливість місцевих засобів масової інформації, таких як преса, радіо, телебачення та інформаційні сайти, для функціонування муніципальної влади, інфраструктури та соціальної структури. За його словами, ці медіа мають спіль-

ний побутовий і культурний контекст з місцевим населенням, спілкуються з ним однією мовою та задовольняють важливу потребу у інформації про поточні події, муніципальне управління та зміни в комунальному житті [17].

В умовах війни медіа, зокрема регіональні, також забезпечують протидію дезінформації та інформаційним атакам з боку агресора. Інформаційна війна, що супроводжує збройний конфлікт, є одним із головних інструментів Росії для підризу політичної стабільності України. Фактично, з моменту здобуття незалежності України Росія веде систематичну інформаційну пропаганду [4]. Її інтенсивність зросла під час правління В. Януковича. На початку російської агресії, під час операції з анексії Криму, фахівці Національного інституту стратегічних досліджень відзначали, що військова кампанія Російської Федерації супроводжувалася інформаційно-психологічною кампанією, спрямованою як на російську, так і на українську та частково західну аудиторії [13]. З огляду на це регіональні медіа відіграють важливу роль у протидії поширенню фейкових новин та пропаганди, забезпечуючи громадян правдивою інформацією про події у їхньому регіоні. Локальні медіа, завдяки своїй близькості до подій та глибокому знанню регіональної специфіки, можуть швидко реагувати на інформаційні атаки та оперативно спростовувати дезінформацію, що робить їх суттєвим елементом інформаційної безпеки держави.

На додаток, регіональні медіа виконують і мобілізаційну функцію. Вона проявляється у спонуканні реципієнтів до певних суспільних або політичних дій чи, навпаки, до бездіяльності [3]. До прикладу, так місцеві ЗМІ можуть сприяти консолідації громадян навколо підтримки державних оборонних та волонтерських ініціатив. Через місцеві медіа громадяни отримують інформацію про можливості допомоги військовим, участі у волонтерських рухах та гуманітарних проєктах. Це, своєю чергою, допомагає активізувати громадянську участь та створити суспільну підтримку оборонних зусиль держави. Окрім цього, така політична мобілізація пов'язана з формуванням патріотичних настроїв та підтримки національної єдності. Медіа сприяють створенню ідентифікації громадян з державними інтересами, зміцненню національної солідарності та формуванню стійкого політичного духу. Завдяки висвітленню історій героїзму військових, волонтерів та громадських діячів, регіональні ЗМІ стимулюють відчуття гордості за націю та впевненість у перемозі. Це сприяє підтримці морального духу населення навіть у тих регіонах, що безпосередньо страждають від бойових дій, і допомагає зберігати політичну стабільність на місцевому рівні.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України у 2022 році значно вплинула на всі елементи політичного та суспільного

життя країни, зокрема йдеться і про функціонування засобів масової інформації, особливо регіональних. Від початку великої російсько-української війни ЗМІ стали активними учасниками інформаційної війни та політичної мобілізації. У контексті зміни політичного середовища, спричиненої війною, регіональні медіа тепер не лише інформують громадян, але й виступають провідними суб'єктами забезпечення політичної стійкості.

Війна суттєво вплинула на регіональні засоби масової інформації та змінила їхню роль у політичній системі. Якщо до початку збройного конфлікту регіональні медіа функціонували переважно як канали локальної журналістики, орієнтуючись на висвітлення подій місцевого рівня та контролюючи діяльність органів місцевого самоврядування, то тепер війна докорінно змінила ці функції, значно розширивши їхнє політичне значення.

Значною мірою цей процес зумовлений посиленням ролі медіа у сфері національної безпеки. З огляду на те, що збройна агресія супроводжується потужними інформаційними атаками з боку Російської Федерації, регіональні ЗМІ України виконують важливу роль у забезпеченні інформаційної безпеки держави. В сучасних умовах інформаційна складова стає такою ж важливою, як і військові дії, оскільки здатність суспільства отримувати правдиву інформацію безпосередньо впливає на політичну стабільність та здатність населення адекватно реагувати на виклики. Регіональні медіа, які мають безпосередній доступ до локальних подій та громадських настроїв, є найкраще підготовленими для протидії дезінформаційним кампаніям, які активно використовуються Росією для дестабілізації політичної ситуації в Україні. Їм найкраще вдається забезпечувати громадян точними даними про поточну ситуацію, спростовуючи фейкові новини та наративи, що поширюються агресором.

Та попри те, що регіональні ЗМІ відіграють таку вирішальну роль у політичній комунікації в умовах воєнного стану, їхнє функціонування сьогодні зазнає значних труднощів через зміни в політичному середовищі. Одним із найвагоміших чинників, що ускладнюють роботу медіа, є фізична загроза для журналістів і працівників медіа у тих регіонах, де відбуваються активні бойові дії. Знищення інфраструктури, постійні обстріли та окупація окремих територій створюють справжню загрозу для життя та здоров'я медійників. Наприклад, у багатьох випадках регіональні медіа були змушені евакуювати свої офіси, працювати в екстремальних умовах або взагалі припинити діяльність через неможливість забезпечити базові умови для функціонування. Під час активних бойових дій, особливо в східних і південних регіонах України, поширеними стали випадки прямого фізичного знищення медіаоб'єктів, таких як офіси редакцій та трансля-

ційне обладнання. Це значно обмежило здатність місцевих ЗМІ виконувати свої функції та знизило рівень доступу населення до інформації.

Окрім фізичних загроз, регіональні медіа зазнали серйозних економічних труднощів. До початку війни значну частину фінансування медіа забезпечувала реклама, проте економічна криза, спричинена війною, призвела до суттєвого скорочення доходів від неї. Це, своєю чергою, зумовило проблеми із виживанням багатьох медіа, особливо тих, що працювали у регіонах, де бойові дії або окупація унеможливили ведення бізнесової діяльності. Багато компаній збанкрутували або скоротили свої бюджети, що призвело до втрати рекламних контрактів та, відповідно, основних джерел доходу для медіа. Це створило нові виклики, адже тепер представникам медіа необхідно шукати альтернативні джерела фінансування. Грантові дотації у перші місяці війни убезпечили чимало редакцій від закриття, а також стали рушієм урізноманітнення контенту видань, адже вони передбачали створення цікавих проєктів [10]. Тож частково ця проблема вирішується завдяки міжнародній підтримці та таким грантовим програмам для медіа, проте їх недостатньо для повного покриття потреб регіональних ЗМІ. Нестабільність фінансового становища ставить під загрозу їхню подальшу стійкість та здатність виконувати свої функції в довготривалій перспективі. Крім того, регулярні медіамоніторинги свідчать про повернення джінси у регіональні видання, які у 2022 році через повномасштабне вторгнення значно скоротились [12].

Ефективним шляхом підтримки регіональних медіа стало залучення коштів через краудфандинг та добровільні пожертви від аудиторії. У деяких регіонах, особливо на заході України, де економічна ситуація є відносно стабільнішою, медіа змогли створити ефективні моделі фінансування, засновані на підтримці місцевих громад. Такі ініціативи включають як одноразові пожертви, так і регулярні внески від читачів та глядачів, які підтримують незалежні медіа в своїх регіонах. Цей підхід допомагає зберігати незалежність редакційної політики та зменшувати залежність від державного або приватного фінансування, проте цей механізм далеко не завжди є ефективним у регіонах, які постраждали від війни або мають низьку купівельну спроможність населення.

Особливу увагу слід приділити питанню державної підтримки регіональних медіа. У період війни держава має можливість надавати певні фінансові пільги або субвенції, які виконують важливу функцію з інформування населення та забезпечення національної безпеки. Однак така підтримка може мати і зворотний ефект, наприклад підживлення незалежності медіа та вплив на їхню редакційну політику. У такому випадку існує ризик, що регіональні ЗМІ стануть залежними від держав-

них інституцій, що може призвести до втрати їхньої об'єктивності та критичного ставлення до дій місцевої влади.

Ще одним перспективним напрямком розвитку фінансування регіональних медіа є розширення їхніх послуг і переходу до мультимедійних платформ. Трансмедійний сторітелінг – унікальна медіа-формація, створена шляхом поєднання крос-медійних компонентів, підкреслюючи важливість мультимедійних платформ у розвитку регіональних ЗМІ [1]. Багато регіональних медіа починають використовувати цифрові платформи та соціальні мережі як додаткові канали поширення свого контенту. Це дозволяє не лише збільшити охоплення аудиторії, але й отримувати доходи від нових рекламних угод або монетизації контенту на міжнародних платформах. Такі моделі можуть бути перспективними для тих медіа, які мають змогу інвестувати в технологічний розвиток і адаптувати свої редакції до сучасних цифрових форматів. Проте цей шлях потребує значних початкових вкладень, що знову ж таки стає проблемою для більшості регіональних ЗМІ, які працюють у воєнний час.

У квітні 2024 року у м. Вінниця презентували результати опитування регіональних медійників, проведеного соціологами ГО «Інститут соціальних досліджень і політичного аналізу» [7]. Анкету було складено на платформі Google, загалом отримано 591 відповідь із 24 регіонів. Менше відповідей отримали тільки з Херсонської (17) та Луганської (7) областей.

Головні питання опитування: який професійний вплив справила війна на журналістів місцевих ЗМІ? Як висвітлюються у спільноті теми, що стосуються різних соціально вразливих груп? Яких знань та інформації потребує журналістське середовище в різних регіонах України щодо чутливих тем і толерантного висвітлення соціально вразливих груп?

Журналісти, які відповіли на запитання щодо професійного впливу та проблем, які війна спричинила для українського медіаландшафту, відзначили збільшення навантаження (58%), підвищення небезпеки на роботі (41%), закриття ЗМІ (40%), скорочення персоналу з різних причин (37%), недостатність знань та навичок для перевірки достовірності інформації та написання матеріалів, через нові вимоги воєнного стану в роботі журналістів (29%) та вужчий вибір тем для публікацій (21%).

Більшість респондентів (60–80%) також назвали економічні та фінансові проблеми (80%), розповсюдження російської дезінформації, а також зростання кількості телеграм-каналів, що перешкоджають роботі медіа (60%) і фізичну небезпеку для журналістів (34%). Кожен третій з чотирьох респондентів вказав на психологічне виснаження та постійний стрес (75%). Деякі респонденти також

відзначили погіршення комунікації з національною та місцевою владою.

Загалом, функціонування регіональних медіа в умовах воєнного стану постало перед низкою серйозних політичних викликів, що мають безпосередній вплив на їхню діяльність та здатність ефективно виконувати свою роль у політичній системі України. Воєнний стан як особливий правовий режим створив нові умови для роботи ЗМІ, в яких медіа повинні балансувати між забезпеченням об'єктивного інформування населення та необхідністю дотримання суворих обмежень, що диктуються національними інтересами та вимогами безпеки.

Варто зазначити і те, що воєнний стан значно звузив можливості для свободи слова, що, своєю чергою, є характерною особливістю демократичних суспільств. У період війни уряд змушений застосовувати жорсткіші заходи контролю за інформаційним простором з метою захисту національної безпеки та попередження витоків стратегічно важливої інформації до ворога. В Україні, відповідно до положень законодавства про воєнний стан, запроваджено низку обмежень для ЗМІ, зокрема щодо висвітлення бойових дій, оприлюднення деталей військових операцій та критики дій керівництва держави. І. Котерлін стверджує, що в умовах сучасної війни інформація стає надзвичайно потужною «зброєю масового ураження». Він підкреслює важливість розробки такого механізму, який би одночасно забезпечував інформаційну безпеку держави та гарантував дотримання прав людини, при цьому не створюючи загрози для свобод і демократичних принципів [9].

Особливо гостро це питання постає для регіональних ЗМІ, які часто стають основним джерелом новин для мешканців регіонів, що безпосередньо потерпають від бойових дій. Тут виникає дилема: з одного боку, ці медіа несуть відповідальність за надання оперативної та достовірної інформації про стан справ на місцях, зокрема щодо загрози життю та здоров'ю громадян, з іншого — вони обмежені у можливостях розкривати деталі бойових операцій та ситуацію на фронті. У деяких випадках місцеві медіа можуть зазнавати прямих репресій з боку окупаційних адміністрацій або збройних формувань, які намагаються впливати на зміст публікацій або повністю припинити діяльність незалежних медіа. Це суттєво ускладнює їхню роботу, оскільки журналісти не завжди можуть подавати повну картину подій, що впливає на довіру аудиторії. Крім того, дефіцит інформації може бути використаний ворогом для поширення пропаганди та дезінформації.

Однією з важливих особливостей функціонування регіональних ЗМІ в умовах воєнного стану є необхідність дотримання принципу патріотизму та захисту національних інтересів, що висуває

додаткові вимоги до змісту журналістських матеріалів. У мирний час медіа мають можливість зосереджуватися на об'єктивному висвітленні подій, однак в умовах війни особливого значення набуває мобілізаційна функція журналістики. Регіональні ЗМІ повинні не лише інформувати громадян, але й сприяти зміцненню морального духу населення, підтримці політичної єдності та спрямовувати свою діяльність на зміцнення національної ідентичності. Це означає, що медіа в умовах війни можуть бути змушені адаптувати свою редакційну політику з огляду на потреби воєнного часу, що вже ставить під питання їхню журналістську незалежність.

Також, окрім фізичних загроз, журналісти нерідко стикаються з психологічним тиском та посттравматичним стресом через роботу в зоні бойових дій. Постійна небезпека, яку відчують медійники в прифронтових регіонах, негативно впливає на їхню психічну стабільність. Регіональні журналісти часто стикаються з ситуаціями високого стресу та висвітлюють емоційно наповнені історії, які можуть залишити слід на їхньому ментальному здоров'ї [15]. У багатьох випадках вони стають свідками масштабних трагедій, руйнувань, втрат людських життів, що значно ускладнює їхню здатність об'єктивно та неупереджено висвітлювати події. Професія журналіста вимагає емоційної стійкості та психологічної підготовки до виконання роботи. Психологічні травми в журналістиці широко поширені. Це пов'язано не тільки з роботою в польових умовах. Сидіння в офісі, монтаж аудіо- чи відеоматеріалів із шокуючою інформацією також може травмувати [16]. До того ж, психологічна травма журналістів часто не отримує належної уваги через відсутність належних механізмів підтримки на регіональному рівні.

Важливим фактором, що впливає на безпеку журналістів, є відсутність достатніх ресурсів для забезпечення їхнього захисту. Захисне обладнання, таке як бронезилети або каски, часто є недоступним для багатьох регіональних медіа через їхнє фінансове становище. Журналісти, які працюють у гарячих точках, не завжди мають доступ до відповідного обладнання або до навчань із безпечної роботи в умовах війни. Це суттєво підвищує ризики для їхнього життя та здоров'я, що ще більше ускладнює виконання ними своїх професійних обов'язків. Міжнародні організації, такі як «Репортери без кордонів», надають певну допомогу у забезпеченні безпеки журналістів, проте ці зусилля часто є недостатніми для покриття всіх потреб регіональних медіа в Україні.

Крім того, варто зазначити, що фізична загроза для журналістів не обмежується лише гарячими точками. Навіть у відносно спокійних регіонах України журналісти піддаються тиску через свої публікації, особливо якщо вони торкаються чутливих політичних тем або критикують дії влади.

Використання сили проти журналістів з боку різних діячів – як воєнних, так і політичних – стало загрозливою тенденцією, яка підриває свободу преси та її здатність виконувати свою функцію у демократичному суспільстві. У багатьох випадках журналісти зазнають переслідувань за свою діяльність або стають об'єктами залякувань.

Та попри силу цензури та залякувань, інформаційна війна, як вже зазначалося, є одним із центральних елементів стратегії Російської Федерації у конфлікті з Україною. Використання пропаганди, дезінформації та фейкових новин для агресора стало передовим інструментом для створення хаосу, підриву політичної стабільності та дестабілізації громадської думки як на національному, так і на регіональному рівнях.

Якщо аналізувати специфіку регіональних засобів масової інформації, можна дійти висновку, що вони мають низку переваг у протидії дезінформації, зокрема завдяки своїй близькості до локальних аудиторій та глибокому розумінню місцевого контексту. Вони здатні швидше і точніше реагувати на місцеві проблеми, спростовувати фейки, які стосуються конкретних регіонів, та оперативно надавати правдиву інформацію. Окрім того, вони зазвичай мають вищий рівень довіри серед місцевих жителів порівняно з національними ЗМІ, що робить їх кращим інструментом у збереженні стабільності й громадянської єдності в умовах війни.

З 2014 року українські ЗМІ постійно перебувають у стані напруги. З одного боку наше суспільство не було готове до інформаційної війни із зовнішніми агресорами, з іншого боку, журналісти постійно вчать і вдосконалюють свої навички в новому контексті інформаційної війни [6]. Проте боротьба з російською пропагандою є складною і багатовимірною. Однією з найбільших проблем є те, що українським регіональним медіа часто бракує ресурсів для ефективної протидії потужним і добре фінансованим інформаційним кампаніям з боку Росії. Фінансова криза, спричинена війною, обмежила можливості багатьох регіональних медіа залучати фахівців із перевірки фактів (фактчекінгу) та технологічні інструменти для виявлення дезінформації. Крім того, кібератаки на регіональні ЗМІ, організовані російськими хакерськими групами, стають дедалі частішими, що створює додаткові перешкоди для належного функціонування медіа.

Важливою особливістю інформаційної війни є те, що вона не обмежується тільки безпосереднім поширенням дезінформації. Пропаганда, яку активно використовує Росія, також спрямована на підрив морального духу населення, створення панічних настроїв та посилення розколів у суспільстві. Як відзначає журналістка Наталя Неделько, з цією метою активно використовуються маніпуляції на темах безрезультатності українських військових операцій, мобілізації, тотальної корупції

в Україні, а також неготовності до вступу в Євро-союз [11]. Регіональні ЗМІ мають можливість оперативно надавати правдиву інформацію про реальний стан справ у регіонах, тим самим зменшуючи вплив пропаганди на населення. У такій ситуації їхня діяльність стає не лише журналістською, але й суспільно важливою з точки зору підтримки морального духу та політичної стійкості громадян. Російські розважальні медіа також діють як елемент «м'якої сили» поряд з дезінформацією чи маніпуляціями, підриваючи стійкість країни та національну безпеку в контексті гібридної війни [18].

Одним із найбільш дієвих інструментів, який використовують регіональні ЗМІ для протидії російській пропаганді, є створення власних інформаційних ресурсів та медіапродуктів, спрямованих на спростування фейкових новин і поширення позитивних наративів про успіхи українських військових та волонтерів. Такі ініціативи сприяють формуванню єдиного інформаційного фронту, де державні та незалежні медіа об'єднуються задля протидії ворогу в інформаційному просторі. Це також допомагає зміцнити політичну єдність населення, знизити рівень паніки та підтримати віру в перемогу.

Водночас важливо підкреслити, що російська пропаганда часто націлена не лише на громадян України, але й на міжнародну аудиторію, з метою дискредитації української влади та спотворення інформації про реальні причини та наслідки конфлікту. Російський уряд ухвалив низку законів про фальшиві новини, які обмежують свободу преси та свободу вираження поглядів. Це дозволило уряду контролювати і регулювати поширення пропаганди і дезінформації на телевізійних каналах. RT, також відомий як Russia Today, є яскравим прикладом. Цей канал розглядається як пропагандистська зброя російської держави, метою якої є поширення матеріалів, що підривають довіру російського суспільства до західних інституцій. Через цей канал за кордоном досить активно поширюється дезінформація. Сьогодні Russia Today має аудиторію понад 700 млн. осіб у 100 країнах світу. Навіть серед країн Заходу спостерігається велика кількість реципієнтів, які сприймають інформацію, подану Russia Today, вважаючи її об'єктивною та достовірною [2]. Основний наратив поточної інформації в ЄС – загроза війни в Україні для нормального життя європейців. У цьому контексті регіональні медіа також можуть відіграти значну роль, оскільки мають можливість безпосередньо працювати з міжнародними партнерами, надавати їм правдиву інформацію про події на місцях напруги та спростовувати російські наративи, що активно поширюються за межами України. Співпраця з міжнародними медіа та організаціями, а також участь у глобальних інформаційних кампаніях дозволяє

місцевим медіа донести правду про події в Україні до широкої аудиторії за кордоном.

Водночас важливо підкреслити, що регіональні медіа також активно працюють над мобілізацією міжнародної підтримки, доносячи до світової спільноти інформацію про поточну ситуацію в їхніх регіонах та потреби населення. Завдяки партнерству з міжнародними медіа, участі у глобальних інформаційних кампаніях та співпраці з міжнародними організаціями, регіональні медіа допомагають залучати гуманітарну допомогу та політичну підтримку з-за кордону. Це має суттєве значення для тих областей, які найбільше постраждали від бойових дій або окупації, оскільки це допомагає акумулювати міжнародні ресурси для відбудови регіонів і підтримки постраждалих громад.

Однак, попри всі зусилля щодо політичної мобілізації, численні виклики, з якими стикаються регіональні ЗМІ, обмежують їхню здатність ефективно виконувати свої функції. Та варто відзначити, що ті зміни, яких зазнали регіональні медіа під час війни, можуть стати визначальними для їхнього розвитку в майбутньому. Після завершення російсько-української війни регіональні медіа матимуть унікальну можливість відіграти провідну роль у відбудові демократичних інститутів, зміцненні громадянського суспільства та відновленні регіонів.

Висновки. В умовах війни регіональні ЗМІ в Україні стикаються з численними викликами, які мають як системний, так і оперативний характер. Відсутність належної інфраструктури, недостатнє фінансування та інформаційні атаки зі сторони агресора суттєво ускладнюють роботу місцевих медіа. Особливо це стосується регіонів, які безпосередньо постраждали від бойових дій, де часто немає можливості забезпечити стабільне функціонування редакцій. Поряд із цим важливим аспектом є інформаційна безпека, коли регіональні медіа стають ціллю пропагандистських впливів з боку Росії. Місцеві ЗМІ відіграють важливу роль у підтримці комунікації між громадянами та органами влади, що робить їх незамінними в часи військової агресії. Вони надають важливу локальну інформацію, висвітлюють актуальні питання на рівні громад і сприяють формуванню суспільної думки. Проте, економічні проблеми та складні умови роботи у воєнний час ставлять під загрозу їхню стабільність та незалежність. Отже, для подальшого розвитку регіональних медіа необхідно забезпечити їхню матеріальну підтримку, покращити інформаційну безпеку та створити умови для захисту журналістів на місцевому рівні. Важливим також є підвищення рівня медіаграмотності населення, щоб посилити стійкість до дезінформації та пропаганди. Інтеграція регіональних ЗМІ у ширший національний інформаційний контекст може сприяти їхньому зміцненню в умовах війни та після її завершення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азеєв, С. (2020) Transmedia storytelling as a synergy of genres, digital content and multimedia platforms. *Dialog: media studios*. Отримано з: <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2019.25.195600> (дата звернення: 1 вересня 2024)
2. Вакулич, В., Новородовська, Н. (2023) Російська пропаганда агресії проти України (2014–2021 рр.). *Український інформаційний простір*, вип. 1, № 11, с. 119–132. Отримано з: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(11\).2023.279610](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279610) (дата звернення: 1 вересня 2024)
3. Галудзіна-Горобець, В. І. (2021) Електронні медіа: типологічний аспект. *Вчені записки*, вип. 22021209, с. 212.
4. Горбань, Ю. (2015) Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, вип. 1, с. 136–141.
5. Змій, Л. (2013) Українські регіональні засоби масової комунікації: соціологічна інтерпретація. *Харків*.
6. Зражевська, Н. І., Заїка, В. (2023) Як змінилася робота українського журналіста під час війни. *Інтегровані комунікації*, вип. 1, № 15, с. 68–77.
7. Кіпень, В. (2024) Регіональна журналістика України в розбудові толерантного інформаційного простору. *Аналітичний звіт дослідження*, с. 6–12.
8. Коверга, К. В. (2017) Особливості висвітлення проблем переселенців в регіональних ЗМІ. *Матеріали інтернет-конференції «Регіональні ЗМІ України: історія, сучасний стан та перспективи розвитку»*. Луганськ: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка.
9. Котерлін, І. Б. (2022) Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 1, с. 150–155.
10. Мірошніченко, В. (2023) Проблематика фінансування ЗМІ під час воєнного стану та шляхи її вирішення. *Діалог: медіастудії*, № 29, с. 117–124.
11. Недезько, Н. (2024) AI-військові, молитви, заклики до перевороту: як і якими ІПСО Росія атакує українців. *Радіо Свобода*. Отримано з: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ipso-internet/32730676.html> (дата звернення: 3 вересня 2024)
12. Фрей, М. (2023) Державна медійна політика: розвиток Суспільного мовлення України, роль регіональних медіа, с. 10.
13. Чмир, Я. (2019) Інформаційна війна як ключова загроза демократичному державотворенню України. *Державноуправлінські студії*, № 10, с. 1–11.
14. Чобліна, А. А. (2024) Соціальні мережі як додаткові платформи дистрибуції контенту регіональних ЗМІ, с. 12.
15. Шульга, М. О. (2024) Стандарти роботи журналіста в стресових умовах. Отримано з: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/19435> (дата звернення: 3 вересня 2024)
16. Ямборська, І., Семен, Н. Ф. (2019) Робота журналістів в екстремальних ситуаціях та вплив пережитого на подальше життя (на прикладі журналістів ВВС). *Львів: Видавництво Львівської політехніки*.
17. Karlsson, M., Hellekant Rowe, E. (2019) *Local Journalism when the Journalists Leave Town*.

Nordicom Review, вип. 40, № 2. Отримано з: [https://content.sciendo.com/configurable/contentpage/journal/s\\$002fnor\\$002f40\\$002fs2\\$002farticle-p15.xml#j_nor-2019-0025_ref_056_w2aab3b8b5b1b7b1ab2b1c56Aa](https://content.sciendo.com/configurable/contentpage/journal/s$002fnor$002f40$002fs2$002farticle-p15.xml#j_nor-2019-0025_ref_056_w2aab3b8b5b1b7b1ab2b1c56Aa) (дата звернення: 3 вересня 2024)

18. Melykh, O., Korbut, A. (2020) Entertainment media in the context of hybrid war in the post-Soviet countries: the case of Ukraine. *Economic Annals-XXI*. Отримано з: <https://doi.org/10.21003/ea.v182-03> (дата звернення: 5 вересня 2024)

REFERENCES:

1. Azieiev, S. (2020) Transmedia storytelling as a synergy of genres, digital content and multimedia platforms. *Dialog: media studios*. Retrieved from: <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2019.25.195600> (accessed 1 September 2024)
2. Vakulych, V., Novorodovska, N. (2023) *Rosiiska propahanda ahresii proty Ukrainy (2014–2021 rr.)* [Russian propaganda of aggression against Ukraine (2014–2021)]. *Ukrainskyi informatsiynyi prostir*, vol. 1, no. 11, pp. 119–132. Retrieved from: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(11\).2023.279610](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279610) (accessed 1 September 2024)
3. Haludzina-Horobets, V. I. (2021) *Elektronni media: typolohichnyi aspekt* [Electronic media: typological aspect]. *Vcheni zapysky*, vol. 22021209, p. 212.
4. Horban, Yu. (2015) *Informatsiina viina proty Ukrainy ta zasoby yii vedennia* [Information war against Ukraine and means of its conduct]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, vol. 1, pp. 136–141.
5. Zmii, L. (2013) *Ukrainski rehionalni zasoby masovoi komunikatsii: sotsiolohichna interpretatsiia* [Ukrainian regional mass media: sociological interpretation]. *Kharkiv*. (in Ukrainian)
6. Zrazhevskia, N. I., Zaika, V. (2023) *Yak zminylasia robota ukrainskoho zhurnalista pid chas viiny* [How the work of Ukrainian journalists changed during the war]. *Intehrovani komunikatsii*, vol. 1, no. 15, pp. 68–77.
7. Kipen, V. (2024) *Rehionalna zhurnalistyka Ukrainy v rozbudovi tolerantnoho informatsiinoho prostoru* [Regional journalism of Ukraine in the development of a tolerant information space]. *Analitichnyi zvit doslidzhennia*, pp. 6–12.
8. Koverha, K. V. (2017) *Osoblyvosti vysvitlennia problem pereselentsiv v rehionalnykh ZMI* [Features of coverage of IDP problems in regional media]. *Proceedings of the Rehionalni ZMI Ukrainy: istoriia, suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku: materialy internet-konferentsii (Ukraine, Luhansk, 2017)*, Luhansk: Luhansk Taras Shevchenko National University.
9. Koterlin, I. B. (2022) *Informatsiina bezpeka v umovakh voiennoho stanu u aspekti zabezpechennia informatsiinykh prav ta svobod* [Information security under martial law in the aspect of ensuring information rights and freedoms]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*, no. 1, pp. 150–155.
10. Miroshnychenko, V. (2023) *Problematyka finansuvannia ZMI pid chas voiennoho stanu ta shliakhy yii vyrishennia* [Issues of media financing during martial law and ways to solve them]. *Dialog: mediastudii*, no. 29, pp. 117–124.

11. Niedielko, N. (2024) AI-viiskovi, molytvy, zaklyky do perevorotu: yak i yakymy IPSO Rosiia atakuie ukrainsiv [AI military, prayers, calls for a coup: how and with what IPSO Russia attacks Ukrainians]. Radio Svoboda. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ipso-internet/32730676.html> (accessed 3 September 2024).

12. Friei, M. (2023) Derzhavna mediina polityka: rozvytok Suspilnoho movlennia Ukrainy, rol rehionalnykh media [State media policy: development of Public Broadcasting of Ukraine, the role of regional media], p. 10.

13. Chmyr, Ya. (2019) Informatsiina viina yak kliuchova zahroza demokratychnomu derzhavotvorenniu Ukrainy [Information war as a key threat to democratic state-building in Ukraine]. Derzhavnoupravlinski studii, no. 10, pp. 1–11.

14. Chobolina, A. A. (2024) Sotsialni merezhi yak dodatkovi platformy dystrybutsii kontentu rehionalnykh ZMI [Social networks as additional platforms for content distribution of regional media], p. 12.

15. Shulha, M. O. (2024) Standarty roboty zhurnalista v stresovykh umovakh [Standards of journalist work in

stressful conditions]. Retrieved from: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/19435> (accessed 3 September 2024)

16. Yamborska, I., Semen, N. F. (2019) Robota zhurnalistiv v ekstremalnykh sytuatsiakh ta vplyv perezhytoho na podalshe zhyttia (na prykladi zhurnalistiv VVS) [The work of journalists in extreme situations and the impact of experiences on later life (on the example of BBC journalists)]. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House.

17. Karlsson, M., Hellekant Rowe, E. (2019) Local Journalism when the Journalists Leave Town. *Nordicom Review*, vol. 40, no. 2. Retrieved from: [https://content.sciendo.com/configurable/contentpage/journals\\$002fnor\\$002f40\\$002fs2\\$002farticle-p15.xml#j_nor-2019-0025_ref_056_w2aab3b8b5b1b7b1ab2b1c56Aa](https://content.sciendo.com/configurable/contentpage/journals$002fnor$002f40$002fs2$002farticle-p15.xml#j_nor-2019-0025_ref_056_w2aab3b8b5b1b7b1ab2b1c56Aa) (accessed 3 September 2024).

18. Melykh, O., Korbut, A. (2020) Entertainment media in the context of hybrid war in the post-Soviet countries: the case of Ukraine. *Economic Annals-XXI*. Retrieved from: <https://doi.org/10.21003/ea.v182-03> (accessed 5 September 2024).

Problems of regional media development in wartime Ukraine

Honcharenko Yevhenii Serhiyovich

Master of Journalism,
Postgraduate Student at the Department
of Sociology and Political Science
Petro Mohyla Black Sea
National University
68 Desantnykiv str., 10,
Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0009-0004-6837-5498

Regional mass media play a pivotal role in the political system, providing citizens with access to local news and supporting democratic processes at the local level. This role has become particularly crucial in the context of the full-scale armed conflict initiated by Russia against Ukraine in 2022. The changes experienced by regional media during the war have significantly impacted their functioning, particularly in the context of information warfare, political mobilization, and countering disinformation. This article examines these transformations and their implications for the operation of regional media, as well as outlines the role of media in ensuring transparency and countering propaganda in the conditions of modern conflict. The primary focus is on three key functions of regional media during wartime: ensuring information transparency, countering disinformation, and mobilizing citizens to support national defense efforts. The paper highlights the challenges faced by media in wartime conditions. Among the main issues noted are physical threats to journalists, especially in regions close to the combat zone, as well as economic difficulties arising from significant reductions in advertising revenue, which is a consequence of the economic crisis and war. Additional pressure is exerted by local political actors seeking to control or influence media editorial policies. Despite these challenges, the research demonstrates that regional media continue to play a vital role in informing the population and countering disinformation. They have become an important tool for political mobilization, helping citizens navigate the complex conditions of war. However, the activities of these media require significant support from both the state and the international community. Along with the security of journalists and editorial offices, financial assistance is also necessary to ensure their resilience in conflict conditions. The article also delves deeper into the impact of war on the economic state of regional media, emphasizing funding problems that have become particularly acute due to reduced advertising revenues and other economic difficulties. The paper stresses the need to develop new funding strategies to ensure media functionality in the long term. Not only international support is important, but also the creation of local funding models that will allow regional media to continue their activities, even under war conditions. The work underscores the importance of a comprehensive approach to supporting the media sector, which includes legal, financial, and organizational support. Such an approach will help strengthen regional media, preserve their independence, and enhance their effectiveness in the challenging conditions of prolonged conflict.

Key words: regional mass media, information security, disinformation, political mobilization, media challenges, role of media in wartime, media support, economic difficulties of media, media funding.

Гороховський Денис Ілліч
Зенкін Михайло Васильович

Еволюція української політичної системи після здобуття незалежності

УДК 321
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.7>

Гороховський Денис Ілліч
кандидат політичних наук,
доцент кафедри історії і філософії
Львівського торговельно-економічного
університету
вул. Туган-Барановського, 10,
Львів, Україна
ORCID: 0009-0008-5934-9094

Зенкін Михайло Васильович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії
та політичної теорії
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»
просп. Дмитра Яворницького, 19,
Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-9824-629X

Стаття присвячена дослідженню змін, що відбулися в українській політичній системі після здобуття незалежності у 1991 році. Актуальність дослідження зумовлена важливістю розуміння змін, що відбулися в політичній системі України, особливо у світлі сучасних викликів, таких як повномасштабна війна з Росією та необхідність інтеграції в євроатлантичну спільноту.

Мета статті – виявлення ключових проблем і викликів, які стоять перед українською політичною системою, та визначення оптимальних шляхів їх подолання.

Для досягнення мети в ході дослідження виконано ряд завдань: визначено сутність поняття «політична система», проаналізовано основні етапи еволюції політичної системи в Україні, оцінено вплив сучасних викликів на політичну систему та запропоновано рекомендації для її подальшого розвитку. В ході дослідження використано загальнонаукові методи пізнання, такі як аналіз, синтез, порівняння, історичний метод, системний підхід та моделювання.

За результатами дослідження встановлено, що українська політична система в еволюційному розвитку пройшла кілька ключових етапів, кожен з яких має свої особливості та впливає на формування сучасного політичного ладу України. Сучасний етап еволюції політичної системи відзначається значними змінами в інформаційному просторі, функціонуванні політичних інститутів та у суспільних процесах. Війна призвела до зменшення довіри до парламенту та політичних партій, посилила поляризацію політичного простору і змінила роль нових медіа. Суспільство продемонструвало високу здатність до самоорганізації, але також зросли соціальні та економічні проблеми. Рекомендації щодо подолання зазначених викликів включають регулювання нових та підтримку незалежних медіа, реформу політичних інститутів, інтеграцію військових у політику, подолання кризи партійної системи, активізацію співпраці з громадськими організаціями. Зазначені кроки сприятимуть стабільності та розвитку політичної системи України.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів для формування ефективних політичних стратегій і реформ, які сприятимуть стабільності та розвитку політичної системи України в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: еволюція, політична система, політична партія, інформаційний простір, радикалізація суспільства.

Вступ. Після здобуття незалежності у 1991 році Україна зіткнулася з численними викликами у становленні своєї політичної системи. Перехід від радянської моделі до демократичного ладу був складним і супроводжувався як успіхами, так і серйозними труднощами. Перші роки незалежності характеризувалися політичною нестабільністю, економічними кризами та численними змінами у керівництві країни.

Повномасштабна війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, змінила українську державу та громадянське суспільство. З одного боку, вона сприяла національній єдності, коли політики та громадяни залишили осторонь політичні розбіжності, щоб зосередитися на військових зусиллях. З іншого боку, післявоєнна відбудова є складним викликом для України. Подолання, можливо, найсерйознішої демографічної кризи з часів Другої світової війни, відновлення економіки та інтеграція в євроатлантичну політичну, економічну структуру та структуру безпеки є завданнями, які неможливо виконати, маючи неефективну політичну систему.

Росія, найімовірніше, не вдалася б до таких агресивних дій, якби Україна була міцною державою з ефективними інституціями і сильною

армією. Слабкість державних інституцій, політична боротьба та розбіжності в суспільстві Росія використовує з 2014 року, щоб поширювати уявлення про Україну як про «державу, яка не відбулася» («failed state») [7]. Всупереч цьому сприйняттю, Україна виявилася стійкою і далеко не легкою мішенню, що спростовує припущення Кремля. Зрозуміло, що ціна війни для України могла б бути нижчою, якби інституційна спроможність країни була сильнішою.

Україні вдалося сформувати коаліцію проукраїнських союзників, включаючи деякі з найрозвиненіших держав світу, такі як Сполучені Штати Америки, Канада, Велика Британія, Японія та Австралія [5]. Це дає підстави для оптимізму щодо остаточного завершення війни. Однак, хоча колективний Захід і може запропонувати зброю, фінансову та технологічну підтримку, завдання побудови сильної української держави та її інституцій належить виконувати, насамперед, самим українцям. Запровадження воєнного стану фактично призупинило політичний процес у нашій державі. Водночас, цей складний період також відкрив нові можливості для ретельної оцінки та зміни політичної системи. Тільки розбудова сильної та ефективної

політичної системи здатна забезпечити стабільний розвиток України та її інтеграцію у міжнародне співтовариство.

З огляду на зазначене вище, можна зробити висновок, що тема нашого дослідження є надзвичайно актуальною, адже розуміння еволюції української політичної системи допоможе визначити оптимальні шляхи для побудови міцної та стійкої держави в умовах сучасних викликів.

Проблеми формування політичної системи, як основи стабільного розвитку суспільства та держави, посідають провідне місце у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців. Різні аспекти цієї проблеми висвітлюють у своїх роботах А. Корж [7], Г. І. Зеленько та колектив авторів [2], G. Almond [1], С. Taylor, В. Russett [2], В. М. Кириченко [6], О. М. Майборода [8], Т. Тарасюк [11] та інші. Однак недостатньо дослідженим залишається питання еволюції політичної системи України після здобуття незалежності. В зв'язку з цим, є потреба у поглибленому аналізі сучасних трендів та викликів, що постають перед політичною системою нашої держави. Подальші дослідження мають сприяти кращому розумінню механізмів функціонування політичної системи України та виробленню ефективних стратегій для подолання існуючих проблем і забезпечення сталого розвитку країни.

Мета та завдання. Мета статті полягає у виявленні ключових проблем і викликів, які стоять перед українською політичною системою та визначенні оптимальних шляхів їх подолання. Досягнення поставленої мети пов'язане з вирішенням низки завдань, головними з яких є: визначення сутності поняття «політична система», аналіз основних етапів еволюції політичної системи в Україні, оцінка впливу сучасних викликів на політичну систему та вироблення рекомендацій щодо її подальшого розвитку.

Методи дослідження. В ході дослідження використано загальнонаукові методи пізнання, такі як аналіз, синтез, порівняння, історичний метод, системний підхід та моделювання.

Результати. Вивчення політичних систем бере початок від античних філософів, таких як Платон і Аристотель. Однак сучасна теорія політичної системи виникла лише в 1960-х роках, насамперед завдяки роботі Девіда Істона. У своїх основоположних працях «Політична система», «Концептуальна структура політичного аналізу», «Системний аналіз політичного життя» та «Основи політичного аналізу» американський вчений застосував системний аналіз до вивчення політики. Він трактував політичну систему як структуру, через яку суспільні цінності, вироблені всіма її членами, поширюються авторитетно, запобігаючи таким чином конфліктам. На думку Девіда Істона, основна функція політичної системи полягає в тому, щоб управляти розподілом цінностей і забезпечити, щоб цей роз-

поділ був прийнятий як обов'язковий. По суті, він стверджував, що розподіл цінностей у політиці ґрунтується на владі та забезпечується державним примусом [3].

Американські політологи Габріель Алмонд і Карл Дойч також є ключовими фігурами у розвитку класичної теорії політичних систем. Габріель Алмонд у своїх працях «Порівняльні політичні системи» та «Порівняльний політичний аналіз» дає визначення політичної системи як структури взаємодій, що слугує для інтеграції та адаптації суспільних елементів через використання або потенційне використання різного ступеня легітимного фізичного примусу. На його думку, політична система функціонує як легітимна влада, яка підтримує суспільний порядок і управляє трансформаційними процесами, забезпечуючи, таким чином, згуртованість і цілісність суспільства [1].

Карл Дойч розглядає політичну систему через модель обробки інформації, що характеризується схемою «вхід-вихід». Автор виділяє три ключові фактори, що впливають на ефективність політичної системи: якість інформації, отриманої із зовнішніх джерел («вхід»), ефективність механізмів системи для обробки цієї інформації («перетворення») та якість реакції системи на зовнішні стимули («вихід») [2].

Девід Істон, Габріель Алмонд і Карл Дойч заклали основу для різних інтерпретацій концепції політичної системи, кожна з яких внесла свій внесок у системний аналіз політики, запропонувавши унікальні перспективи і підходи.

Структура політичної системи складається з кількох основних компонентів (рис. 1).

Кожен із зазначених компонентів є важливим для існування, функціонування та ефективності політичної системи та для досягнення її цілей.

Таким чином, комплексне визначення «політичної системи» включає мережу державних і недержавних політичних інституцій, які взаємодіють між собою та своїм середовищем, керуючись установленими нормами та практикою, сформованими політичними відносинами та під впливом переважаючої політичної культури. Ця цілісна структура сприяє функціонуванню та еволюції політичної системи, забезпечуючи її адаптивність і реакцію на суспільні потреби та зміни.

Еволюція політичної системи України після здобуття незалежності включає кілька основних етапів, кожен з яких має свої характерні риси та ключові події [8].

1. Перший етап (1991–2004 рр.): від незалежності до Помаранчевої революції. Ключовими подіями цього етапу є:

– проголошення незалежності (1991 р.): 24 серпня 1991 року Україна проголосила незалежність, що стало початком формування нової політичної системи;

Рис. 1. Структура політичної системи

Примітка: систематизовано автором на основі [6]

– прийняття Конституції України (1996 р.): прийняття основного державного документа закріпило основи демократичної правової держави, розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову.

2. Другий етап (2004–2013 рр.): від Помаранчевої революції до Євромайдану. Ключовими подіями цього етапу є:

– *Помаранчева революція (2004 р.):* масові протести проти фальсифікацій на президентських виборах призвели до повторного голосування і перемоги Віктора Ющенка; спроби демократизації та європейської інтеграції;

– *конституційна реформа (2004 р.):* перехід до парламентсько-президентської республіки зменшив повноваження президента;

– *повернення до президентсько-парламентської республіки (2010 р.):* під час президентства Віктора Януковича скасовані конституційні зміни 2004 року та повернута президентсько-парламентська форма правління.

3. Третій етап (2013–2014 рр.): Євромайдан та Революція гідності. Ключовими подіями цього етапу є:

– *Євромайдан (2013–2014 рр.):* масові протести проти відмови діючого президента підписати угоду про асоціацію з ЄС, які переросли у Революцію гідності, що завершилася зміною влади;

– *анексія Криму та війна на сході України (2014 р.):* росія анексувала Крим, а на Донбасі за підтримки росії почалися збройні конфлікти.

4. Четвертий етап (2014 р. – теперішній час): постмайданний період. Ключовими подіями цього етапу є:

– *реформи та євроінтеграція:* впровадження численних реформ, спрямованих на боротьбу з корупцією, децентралізацію, реформування судової системи та євроінтеграцію;

– *президентство Петра Порошенка (2014–2019 рр.):* зміцнення проєвропейського курсу, боротьба з корупцією, реформи в економіці та безпековому секторі;

– *президентство Володимира Зеленського (з 2019 р.):* подальший розвиток реформ, протез викликами у вигляді пандемії COVID-19 та ескалації війни з росією;

– *повномасштабне вторгнення Росії (2022 р.):* початок широкомасштабної війни, яка призвела до значних соціально-економічних викликів та мобілізації всіх ресурсів для захисту державності та суверенітету України.

Кожен із зазначених етапів має свої особливості та вплив на політичну систему України, формуючи її сучасний вигляд та виклики, які перед нею стоять. Сучасний етап, який розпочався у 2022 році і триває дотепер, є надзвичайно важливим і значущим. Повномасштабне вторгнення та запровадження воєнного стану має значний вплив на політичні процеси в нашій державі. Законом України «Про правовий режим воєнного стану» призупинено вибори до органів всіх рівнів, заборонено проведення референдумів, мітингів та демонстрацій, створено військові адміністрації тощо [10]. Триває еволюція політичної системи, яка характеризується такими ознаками:

1. Зміна інформаційного простору:

– *короткий часовий горизонт:* в умовах війни учасники політичного процесу, експерти і медіа

часто зосереджуються на подіях, які актуальні лише протягом одного-трьох тижнів;

- *зміна структури інформаційного поля*: домінування одного телеканалу на телебаченні замість конкуренції кількох каналів;

- *зростання активності в Інтернеті на платформах Facebook, YouTube, Telegram, Tiktok, які юридично не є українськими*;

- *зростання впливу нових медіа*: використання месенджерів як джерела новин, хоча вони не відповідають демократичним стандартам і продують не стільки новини, скільки трактування.

2. Функціонування політичних інститутів в умовах війни:

- *незмінність системи управління*: основні гілки влади продовжують функціонувати, але зменшується роль парламенту;

- *криза довіри до парламенту*: зменшення довіри до Верховної Ради на фоні зростання довіри до силових структур; згідно з опитуванням «Громадяни і парламент: довіра, взаємодія та відкритість в умовах воєнного стану», проведеним Міжнародним республіканським інститутом спільно з Інтерньюз-Україна в рамках Програми USAID «РАДА: наступне покоління», встановлено, що у 2024 році довіра українців до Верховної Ради України суттєво знизилася (лише 29% українців заявили, що вони «цілковито» або «швидше» довіряють парламенту, тоді як у 2022 році цей показник становив 56%) [4];

- *криза партійної системи*: втрата довіри до політичних партій, їхня неактивність в умовах війни, відсутність нових потужних політичних проєктів;

- *поляризація політичного простору*: існує реальна можливість виникнення двох основних груп партій – «військових» та «цивільних».

3. Суспільство, яке змінила війна:

- *здатність до самоорганізації*: під час війни українці продемонстрували високу здатність до самоорганізації;

- *радикалізація суспільства*: в Україні виникли різні соціальні групи, які можуть стати об'єктом цілеспрямованої радикалізації. Нараховується кілька мільйонів внутрішньо переміщених осіб, понад мільйон (ймовірно, кількість зростатиме) військовослужбовців, багато з яких усе життя відчуватимуть наслідки війни; багато біженців за кордоном мають труднощі з інтеграцією в західні суспільства і можуть зіткнутися з проблемами адаптації у разі повернення до України; макроекономічні проблеми – підвищення рівня бідності та зниження якості життя; підвищення рівня легітимації насильства [11].

Проаналізувавши сучасний етап еволюції політичної системи в Україні, можна сказати, що він відзначається як позитивними, так і негативними тенденціями.

Сучасний етап, розпочатий у 2022 році, демонструє, що політична система перебуває на стадії значних трансформацій. З одного боку, війна призвела до суттєвих змін в інформаційному просторі (коротші часові горизонти новин, домінування окремих медіаканалів та зростання впливу нових медіаплатформ). Це дозволяє швидше реагувати на події та забезпечує нові можливості для комунікації, але також створює ризики через нерегульованість та потенційну дезінформацію.

Функціонування політичних інститутів в умовах війни також зазнало змін, хоча основні гілки влади й продовжують свою діяльність, зокрема зростає роль силових структур на фоні зменшення довіри до парламенту і політичних партій. Поляризація політичного простору, можливість виникнення «військових» та «цивільних» груп партій, а також криза партійної системи можуть ускладнити процеси управління та формування політики.

Суспільство, яке змінила війна, продемонструвало високу здатність до самоорганізації, що стало важливим фактором для підтримки гуманітарних ініціатив та волонтерських рухів. Однак радикалізація суспільства може загрожувати соціальній стабільності.

Отже, сучасний етап еволюції політичної системи України характеризується як позитивними зрушеннями, так і серйозними проблемами, що потребують комплексного підходу до їх вирішення для забезпечення стабільності і прогресу країни в умовах війни. Для підтримання стабільності та розвитку політичної системи доцільними є такі кроки:

- *регулювання нових медіа*: розробити законодавчі ініціативи для регулювання медіаплатформ, таких як Telegram і Facebook, щоб забезпечити їх відповідність демократичним стандартам і підвищити відповідальність за поширення інформації;

- *підтримка незалежних медіа*: підтримувати розвиток незалежних медіа, які можуть протистояти маніпуляціям і забезпечувати різноманітність думок у суспільстві;

- *реформа політичних інститутів*: провести реформу парламенту для підвищення ефективності його роботи та поліпшення іміджу, що включає боротьбу з лобізмом, підвищення депутатської дисципліни та впровадження норм етичної поведінки;

- *залучення військових до політики*: розробити механізми для інтеграції військових у політичні партії, щоб забезпечити їх вплив на питання безпеки та оборони без ризику для їхнього авторитету;

- *подолання кризи партійної системи*: заохочувати створення нових партійних проєктів, які незалежні від олігархічних груп і орієнтовані на інтереси громадян;

- *діалог з громадськими організаціями*: активувати співпрацю з громадськими організаціями

та волонтерами для створення політичних проєктів, що відповідають сучасним викликам;

– *психосоціальна підтримка*: запровадити програми психосоціальної підтримки для осіб, що постраждали від війни з метою зменшення ризиків радикалізації та соціальної напруги;

– *активізація громадянського суспільства*: сприяти розвитку громадянського суспільства через підтримку волонтерських ініціатив та забезпечення умов для активної участі громадян у політичному процесі;

– *адаптація виборчої системи*: розробити та реалізувати механізми дистанційного голосування для внутрішньо переміщених громадян для забезпечення їхньої участі у виборчих процесах;

– *захист виборчих прав*: внести зміни до Виборчого кодексу для запобігання участі у виборах осіб, які визнані судом державними зрадниками чи колаборантами [9].

Зазначені кроки сприятимуть стабільності та розвитку політичної системи України.

Висновки. Українська політична система пройшла кілька важливих етапів розвитку, кожен з яких суттєво вплинув на сучасний політичний устрій країни. Сучасний етап характеризується значними змінами в інформаційному просторі, у функціонуванні політичних інститутів та суспільних процесах. Війна з росією знизилася довіру до парламенту та політичних партій, посилила політичну поляризацію та змінила роль нових медіа. Хоча суспільство й показало високу здатність до самоорганізації, одночасно загострилися соціальні та економічні проблеми.

Рекомендації для подолання цих викликів включають регулювання нових медіа, підтримку незалежних ЗМІ, реформу політичних інститутів, інтеграцію військових у політику, подолання кризи партійної системи, активізацію співпраці з громадськими організаціями. Ці заходи сприятимуть стабільності та розвитку політичної системи України.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів для розробки ефективних політичних стратегій та реформ, які забезпечать стабільність і розвиток української політичної системи в умовах сучасних викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Almond G. Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*. 1956. Vol. 18, no 3. P. 391-409. URL: https://gavsispanel.gelisim.edu.tr/Document/ycililer/20190218092030868_829a7f14-9e76-4f4f-815d-b3f6f81288a9.pdf (date of access: 5.09.2024).
2. Karl W. Deutsch: Pioneer in the Theory of International Relations / ed. by C. L. Taylor, B. M. Russett. Springer International Publishing AG, 2019. 326 p.
3. System Theory Exploring David Eastons Framework for Political Analysis. *Political Science Solution*. 2023. URL: [https://politicalsciencesolution.com/system-](https://politicalsciencesolution.com/system-theory-exploring-david-eastons-framework-for-political-analysis/)

[theory-exploring-david-eastons-framework-for-political-analysis/](https://politicalsciencesolution.com/system-theory-exploring-david-eastons-framework-for-political-analysis/) (date of access: 5.09.2024).

4. Громадяни і парламент: довіра, взаємодія та відкритість в умовах воєнного стану. Друга хвиля опитування. 2024. URL: RADA Survey 2024_UKR.pdf – Google Диск (date of access: 5.09.2024).

5. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Г. І. Зеленько (кер., наук. ред.) та ін. Київ: ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.

6. Кириченко В. М., Кириченко Ю. В., Соколенко Ю. М. Політико-правова система України: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 304 с.

7. Корж А. Чому росія заслужила статус failed state: держава путіна, що не відбулася. *Слово і Діло. Аналітичний портал* 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/statija/polityka/chomu-rosiya-zasluzhyla-status-failed-state-derzhava-putina-nevidbulasya> (date of access: 4.09.2024).

8. Майборода О. М. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 704 с.

9. Політична система України в умовах війни. *НІДС*. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny> (дата звернення: 5.09.2024).

10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 4.09.2024).

11. Тарасюк Т. Радикалізація як інструмент: актуальність та оцінка ризиків. *Фонд Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва*. 2023. URL: <https://dif.org.ua/article/radikalizatsiya-yak-instrument-aktualnist-ta-otsinka-rizikiv> (дата звернення 3.09.2024).

REFERENCES:

1. Almond, G. (1956). Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*, vol. 18, no 3. pp. 391-409. URL: https://gavsispanel.gelisim.edu.tr/Document/ycililer/20190218092030868_829a7f14-9e76-4f4f-815d-b3f6f81288a9.pdf
2. Taylor, C. L., Russett, B. M. (ed.) (2019). Karl W. Deutsch: Pioneer in the Theory of International Relations. Springer International Publishing AG.
3. System Theory Exploring David Eastons Framework for Political Analysis. *Political Science Solution*. 2023. URL: <https://politicalsciencesolution.com/system-theory-exploring-david-eastons-framework-for-political-analysis/> (date of access: 5.09.2024).
4. Hromadiany i parlament: dovira, vzaemodiia ta vidkrytist v umovakh voiennoho stanu. *Druha khvyliia opytuvannia* [Citizens and Parliament: Trust, Interaction and Openness under Martial Law. The second wave of the survey]. (2024)/ URL: RADA Survey 2024_UKR.pdf – Google Диск [in Ukrainian].
5. Zelenko, H. I. (red.) (2023). Politychna systema Ukrainy: konstytutsiina model ta politychni praktyky: monohrafiia [Political system of Ukraine: constitutional model and political practices: monograph]. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Kyrychenko, V. M., Kyrychenko, Yu. V., Sokolenko, Yu. M. (2021). Polityko-pravova systema Ukrainy:

pidruchnyk [Political and legal system of Ukraine: textbook]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

7. Korzh, A. (2022). Chomu rosiya zasluzhyla status failed state: derzhava putina, shcho ne vidbulasia [Why russia deserved the status of a failed state: putin's state that did not happen]. Word and Deed. Analytical portal. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/stattja/polityka/chomu-rosiya-zasluzhyla-status-failed-state-derzhava-putina-ne-vidbulasya> [in Ukrainian].

8. Maiboroda, O. M. (2021). Politychnyi protses u nezalezhnii Ukraini: pidsumky i problem [Political process in independent Ukraine: results and problems]. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

9. Politychna systema Ukrainy v umovakh viiny [The political system of Ukraine in the conditions of war]. (2022). NIDS. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viiny> [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy Pro pravovy rehym voiennoho stanu [Law of Ukraine On the legal regime of martial law] : vid 12.05.2015 r. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

11. Tarasiuk, T. (2023). Radykalizatsiia yak instrument: aktualnist ta otsinka ryzykiv [Radicalization as a tool: relevance and risk assessment. Democratic Initiatives Fund named after Ilka Kucheriva]. Fond Demokratychni initsiatyvy im. Ilka Kucheriva. URL: <https://dif.org.ua/article/radykalizatsiya-yak-instrument-aktualnist-ta-otsinka-rizykiv> [in Ukrainian].

Evolution of the Ukrainian political system after independence

Gorokhovskiy Denys Ilyich

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of History and Philosophy
Lviv University of Trade and Economics
Tugan-Baranovskoho str., 10,
Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0008-5934-9094

Zienkin Mykhailo Vasylovych

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of History and Political Theory
Dnipro University of Technology
Dmytra Yavornytskoho Ave., 19,
Dnipro, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9824-629X

The article is devoted to the study of the changes that have taken place in the Ukrainian political system since independence in 1991. The relevance of the study is due to the importance of understanding the changes that have taken place in Ukraine's political system, especially in light of current challenges, such as a full-scale war with Russia and the need to integrate into the Euro-Atlantic community.

The purpose of the article is to identify the key problems and challenges facing the Ukrainian political system and to determine the best ways to overcome them.

In order to achieve this goal, the study performed a number of tasks: defined the essence of the concept of 'political system', analysed the main stages of the evolution of the political system in Ukraine, assessed the impact of current challenges on the political system and proposed recommendations for its further development. The study uses general scientific methods of cognition, such as analysis, synthesis, comparison, historical method, systematic approach and modelling.

The study has established that the evolution of the Ukrainian political system has passed through several key stages, each of which had its own characteristics and influence on the formation of the modern political system of Ukraine. The current stage of evolution of the political system is marked by significant changes in the information space, functioning of political institutions and social processes. The war has led to a decline in trust in the parliament and political parties, increased the polarisation of the political space and changed the role of new media. Society has demonstrated a high capacity for self-organisation, but social and economic problems have also increased. Recommendations for overcoming these challenges include regulating new media and supporting independent media, reforming political institutions, integrating the military into politics, overcoming the crisis of the party system, and intensifying cooperation with civil society organisations. These steps will contribute to the stability and development of Ukraine's political system.

The practical significance of the study lies in the possibility of applying the results obtained to formulate effective political strategies and reforms that will contribute to the stability and development of Ukraine's political system in the face of current challenges.

Key words: evolution, political system, political party, information space, radicalisation of society.

Давиденко Олена Павлівна

Система територіальної організації влади в Польщі: досвід для України

УДК 327:352

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.8>

Давиденко Олена Павлівна
аспірант кафедри парламентаризму
Навчально-наукового інституту
публічного управління
та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Антона Цедіка, 20, Київ, Україна
ORCID: 0009-0007-5664-5149

Стаття присвячена дослідженню системи територіальної організації влади в Польщі та можливості використання їх досвіду для України. Метою публікації є аналіз процесу становлення та функціонування системи територіальної організації влади в Польщі із визначенням аспектів зарубіжного (польського) досвіду, що може представляти інтерес для вдосконалення системи організації влади на місцевому рівні в Україні. Для розкриття проблем теми автором використано наступні методи дослідження: метод системності, який дозволяє сприймати територіальну організацію влади в Польщі як систему взаємопов'язаних між собою політико-правових, організаційних та емпіричних засад; метод ретроспективи, орієнтований на розгляд процесу становлення та розвитку системи територіальної організації влади в Польщі на етапі модернізації системи суспільно-політичного управління країною, метод порівняльного аналізу, пов'язаний із визначенням особливостей польського досвіду системи територіальної організації влади в аспекті його можливого застосування в модернізаційних процесах в Україні. В статті окреслено процеси реформування системи територіальної організації влади в Польщі та визначено політико-правову базу її реалізації, проаналізовано результативність реформ та особливості функціонування територіальної організації влади в Польщі на сучасному етапі, виявлено аспекти реформ системи територіальної організації влади в Польщі, які можуть представляти інтерес для вдосконалення системи організації влади на місцевому рівні в Україні. Особлива увага приділяється етапам та рівням реалізації адміністративно-територіальної реформи в Польщі, починаючи з підготовчих, закінчуючи етапом впровадження та моніторингу результатів. Акцентовано увагу на те, що важливою складовою успіху Польщі в реформі децентралізації був моніторинг заходів та змін, що супроводжували даний процес. У висновках автор наголошує про відповідність польської системи регіональної влади стандартам ЄС та використання досвіду Польщі в контексті євроінтеграційних прагнень України. Автор наголошує на важливості того, що система територіальної організації влади в Україні стала тим хребтом держави, її опорою, що дала змогу вистояти в найтяжчі моменти широкомасштабного військового вторгнення, та є тим дороговказом, що визначає вектор європейської інтеграції для України.

Ключові слова: децентралізація, органи місцевого самоврядування, адміністративна реформа, зміна, повіт, воєводство, європейська інтеграція.

Вступ. Реформа децентралізації є однією з найуспішніших реформ за часи незалежності України. Створено модель територіальної організації влади, яка передбачає нову взаємодію, розподіл повноважень та відповідальності між представницькими та виконавчими органами місцевого самоврядування, удосконалення державної регіональної політики.

На місцевий рівень було передано додаткові повноваження та ресурси, що зумовило ріст відповідальності органів місцевого самоврядування, їх перехід до стратегічного управління громадами, розробку довгострокових цілей економічного, демографічного, соціального розвитку. Водночас зміна статусу громад, необхідність вирішення їх поточних завдань та проблем життєдіяльності сприяло формуванню відповідальності місцевої влади, залученню не лише місцевих ресурсів, а й ресурсів державного чи міжнародного рівня, посилення самостійності та запровадження публічності щодо прийняття рішень.

В процесі реформ почала формуватися нова генерація політиків та службовців місцевого рівня, здатна відповідати на численні виклики та вирішувати перспективні завдання місцевого розвитку [6]

Всі країни, що здійснювали адміністративні реформи аналізували та ефективно використовували набутий досвід інших країн, які успішно здійснили процеси трансформації державної влади та місцевого самоврядування.

Не зважаючи на різноплановість процесів трансформації, різні вихідні умови, воєнний стан, в якому перебуває Україна сьогодні, досить цінним для нас є досвід децентралізації найближчого сусіда у Центральній Європі – Республіки Польща. За оцінками експертів Ради Європи в Польщі було вдало проведено адміністративну реформу в 90-х роках ХХ ст., скориговано повноваження органів місцевого самоврядування та державної влади. Органам місцевого самоврядування розширено права щодо управління відповідними територіальними одиницями, що дозволило сконцентрувати їх увагу на вирішенні проблем пересічних мешканців територій, тобто результатом трансформаційних реформ стало створення держави нового типу, що служить громадянам та дає можливість громадянському суспільству як формувати, так контролювати органи державної та місцевої влади [12].

Варто зазначити, що за основу польської системи організації місцевої влади була взята французька модель.

Досвід Польщі, здобутий у процесі здійснення адміністративної реформи, може стати в нагоді українським політикам, управлінцям, політологам тощо, особливо враховуючи, що трансформація, структуризація, функціонування польського урядування значно сприяла їх зближенню із структурами ЄС і НАТО, членства у яких прагне і наша держава. Проблеми, яким польські дослідники приділяли значну увагу є актуальними для українських політологів та управлінців і, безперечно, заслуговують на увагу з їхнього боку.

Слід визнати, що проблеми становлення та функціонування системи територіальної організації влади в Польщі знаходять відображення у вітчизняній і зарубіжній (зокрема, польській) історіографії. Серед авторів, що мають напрацювання у відповідній сфері, насамперед Гудзь Л. [5], Камінські М. [9], Климкову І. [10], Марчук Д. [12], Малиновський В. [14], Панкулич Л. [15], Савка О. [16], Сірик З. [17], Пилипенко Я. [18], Шаповалова Н. [19], Чепель О. [20], чії роботи створюють базис для розуміння проблем територіальної організації влади в Польщі. Водночас питання теми потребують їх подальшого поглибленого осмислення – як з урахуванням узагальнення накопиченого матеріалу, доповнення уявлень про систему територіальної організації влади в Польщі новими даними, так і сприйняття зазначеного матеріалу у вимірі реформ децентралізації та становлення нової системи організації органів влади на місцевому рівні в Україні.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз процесу становлення та функціонування системи територіальної організації влади в Польщі із визначенням аспектів зарубіжного (польського) досвіду, що може представляти інтерес для вдосконалення системи організації влади на місцевому рівні в Україні.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні завдання дослідження:

- 1) окреслити процес реформування системи територіальної організації влади в Польщі та визначити політико-правову базу її реалізації;
- 2) проаналізувати результативність реформ та особливості функціонування територіальної організації влади в Польщі на сучасному етапі;
- 3) виявити аспекти реформ системи територіальної організації влади в Польщі, які можуть представляти інтерес для вдосконалення системи організації влади на місцевому рівні в Україні.

Методи дослідження. Для розкриття проблем теми автором використано наступні методи дослідження: метод системності, який дозволяє сприймати територіальну організацію влади в Польщі як систему взаємопов'язаних між собою політико-

правових, організаційних та емпіричних засад; метод ретроспективи, орієнтований на розгляд процесу становлення та розвитку системи територіальної організації влади в Польщі на етапі модернізації системи суспільно-політичного управління країною, метод порівняльного аналізу, пов'язаний із визначенням особливостей польського досвіду системи територіальної організації влади в аспекті його можливого застосування в модернізаційних процесах в Україні.

Результати. Спочатку для здійснення аналізу окреслимо основні напрями та результати адміністративної реформи в Польщі в згідно з її євроінтеграційною політикою.

В 90-х роках ХХ ст. польським урядом було ініційовано ряд реформ в тому числі адміністративна реформа [1, 2].

Були визначені стратегічні напрями адміністративної реформи:

- запровадження триступеневого адміністративного поділу замість двохступеневого;
- запровадження територіального самоврядування на рівні повіту та воєводства замість раніше існуючих лише на рівні міст та селищ;
- зміна територіального устрою;
- збільшення частки територіального самоврядування в державних витратах;
- зміна системи бюджетного фінансування, завдяки новому розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади;
- децентралізація функцій державної адміністрації [7].

Польська адміністративна реформа базувалась на як на європейському досвіді та традиціях, що лежать в основі стратегії розвитку країн-членів Євросоюзу, так і на власних традиціях і практиці. Адміністративно-територіальна реформа складалась з двох взаємопов'язаних реформ, які проводилися одночасно, – реформи територіального устрою та реформи місцевого самоврядування [15]. Принципи, закладені у проведення адміністративно-територіальної реформи: субсидіарність, ефективність, прозорість, відкритість і підзвітність, гнучкість [19].

Вагомим здобутком є те, що реформа децентралізації в Польщі характеризувалась послідовністю та відбулась в два етапи. На першому етапі згідно з Законом «Про територіальне самоврядування» від 8.03.1990 р. [2] здійснено реформи, які стосувались базового рівня місцевого самоврядування – гміни. На другому етапі (1999 р.) реформовано інші органи місцевого самоврядування [17]. Тобто були створені передумови для раціональної системи державного управління та ефективного функціонування органів самоврядування. Напрацювання в результаті реформ органів місцевого самоврядування на рівні гмін, відкритість схеми

перетворень стало підґрунтям для здійснення подальших реформ [7]. Між першим та другим етапом реформування на розгляд уряду було подано значна кількість проєктів регіонального розподілу. Сеймом було ухвалено три закони, які встановили принципи організації територіальної влади: «Про самоврядування повіту», «Про самоврядування воєводства», «Про урядову адміністрацію у воєводстві». Зміст цих законів відповідав основним принципам реформ і нормам Конституції, відповідно до яких новий основний територіальний поділ складається з трьох ланок – гміни (основний рівень), повіти (місцевий рівень, до складу входять декілька гмін) й воєводства (регіональний рівень, об'єднує кілька повітів) та відповідає принципів, що кожна одиниця поділу повинна бути водночас одиницею місцевого самоврядування з відповідним обсягом повноважень, з 5 червня 1998 р. [20].

Між трьома рівнями самоврядування немає відношення організаційної залежності. Вони є рівноправними, різняться за поставленими перед ними завданнями. У результаті цієї реформи змінено головний принцип організації польського суспільства: «Місцеве самоврядування організує людей навколо їхніх місць проживання, а не навколо робочих місць» [8].

Станом на 1 січня 2024 року адміністративний поділ Польщі включає:

- 16 воєводств,
- 314 повітів і 66 міст з повітовими правами,
- 2477 гмін (у тому числі 302 міських, 711 місько-сільських і 1464 сільських).

Згідно з Конституцією Республіки Польща гміна є найважливішою одиницею місцевого самоврядування, яка була запроваджена для виконання завдань, що не увійшли до компетенції інших адміністративно-територіальних одиниць (ст. 164 Конституції РП). Відповідно до ст. 11 та 15 Закону «Про самоврядування гмін» керівним та контролюючим органом гміни є рада гміни, склад якої обирається на загальних, рівних, таємних виборах місцевого самоуправління строком на 4 роки. Рада гміни обирає правління – орган виконавчої влади в гміні (ст. 28 Закону). Очільником сільських гмін є *wojt* (пол. *wojt*), невеликих міст – бурмістр (пол. *burmistrz*), великих – президент (пол. *prezydent*) (ст. 26 Закону). Починаючи з 2002 року запроваджено прямі вибори голів гмін. Гміна виконує всі державні функції місцевого характеру, які не належать до компетенцій інших органів (у сфері територіального порядку, комунального господарства, соціальної допомоги, початкової освіти, охорони здоров'я тощо) [20]. В середньому гміни налічують близько 15 тисяч населення.

Наступний рівень місцевого самоврядування – повіт, який виконує завдання надмуніципального рівня (боротьба з безробіттям, охорона громадського порядку, протипожежна безпека, середня

освіта, захист прав споживачів, охорона здоров'я на рівні спеціалізованих госпіталів, будівництво і утримання міжгмінних доріг тощо). Повітам можуть делегуватись права воєводств в тих питаннях, які можуть вирішуватись на місці. Повіт має окремий бюджет, його доходи не залежать від доходів гмін. Повіт не здійснює нагляд за діяльністю гмін, не може перебирати їх права чи втручатися у фінансове управління [10].

Як і в гмінах обирається рада повіту, яка приймає й контролює рішення. Рада обирає правління повіту – його виконавчий орган, який очолює староста [9]. Повіти поділяються на сільські і міські (міста на правах повіту). Місто на правах повіту – це місто, в якому проживають більше 100 тисяч населення (в середньому 190 тисяч). В основному повіти охоплюють однорідну за суспільними та економічними зв'язками територію. Всього налічується 380 повітів, з них 66 міст з повітовими правами.

На початковій стадії реформ в Польщі не було передбачено наявність повітів. Поява повітів та їх імплементація в практику місцевого самоврядування країни дозволило: 1) подолати функціональний розрив між гмінами та воєводствами, 2) структурувати систему організації влади на місцях [14].

Воєводство – це найбільша одиниця територіального самоврядування Польщі. В процесі реформ їх кількість суттєво зменшилась: з 49 до 16, вони відповідають регіонам типу NUTS-2 за класифікацією Європейського Союзу.

Самоврядування воєводства виконує завдання у сфері регіональної політики (визначення напрямів розвитку воєводства, створення умов для економічного розвитку та інвестицій, розвиток суспільної й технічної інфраструктури, пошуку і поєднання публічних і приватних коштів, охорона природи та культурної спадщини). Органи воєводського самоврядування – сеймик воєводства (рада, що обирається на прямих виборах) і правління воєводства (виконавчий орган на чолі з маршалком), яке обирається сеймиком. Державне управління у воєводстві здійснює воєвода як представник уряду в регіоні [19, 20].

У процесі реформування найбільшою проблемою стало здійснення розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади. Для того аби визначити чіткі межі відповідальності усіх територіально-адміністративних органів слугували два принципи розподілу повноважень – за адміністративними функціями та за споживачами послуг органів державного управління [16].

Чіткого розподілу повноважень зазнала в процесі адміністративних реформ і фінансова система органів місцевої влади Польщі. Так, гміни відповідали за початкову освіту, усі комунальні послуги, частину дорожньо-транспортного господарства, базові функції соціальної сфери та охо-

рони здоров'я. Повіти мали дбати про розвиток середньої освіти, соціальне забезпечення, вирішувати деякі питання використання землі та місцевої політики працевлаштування. Воєводська влада була уповноважена провадити регіональну політику, спрямовану на підвищення рівня життя населення. Центральний уряд відповідав за встановлення стандартів надання державних послуг та їх виконання [5].

Важливою складовою успіху Польщі в реформі децентралізації був моніторинг заходів та змін, що супроводжували даний процес. Це всебічно сприяло вчасному виявленню помилок і проблем та їх коригуванню і усуненню. Безпосередніми розробниками реформи стали науковці, які попередньо працювали над цією темою та виробили оптимальну модель адміністративної системи. Вони проводили компаративні дослідження спільно з представниками університетів Данії, Великої Британії, Швеції, Норвегії, Італії, Бельгії, Франції і США, створювали моделі фінансування місцевого самоврядування. Рада Європи, в свою чергу, забезпечувала їм експертну підтримку. Поширення інформації щодо реформи займалася Комісія Місцевого Самоврядування при Громадянському Комітеті та неурядова організація «Фонд розвитку місцевої демократії». Були створені консультаційні та тренінгові центри. До 1998 р. тренінг-курси пройшли близько 50 тис. учасників [19].

Звичайно, на шляху впровадження адміністративної реформи виникали певні труднощі. На жаль так і не вирішена основна проблема регіонів – брак фінансових ресурсів, не вдалось подолати соціально-економічний дисбаланс певних воєводств.

Реформа державного управління мала складний характер через кардинальні зміни в територіальній системі та поєднання адміністративної реформи з трьома іншими ключовими реформами – пенсійного забезпечення, освіти та охорони здоров'я. Певні перешкоди виникали і в політичному контексті: спостерігалась відсутність згоди в парламенті між різними партіями, деякі галузеві міністерства та відомства не хотіли передавати повноваження чи змінювати свою компетенцію тощо. В масштабах країни через різний обсяг наявних ресурсів нових органів самоврядування спостерігалась нерівномірність інституційної спроможності, брак аналітичної інформації про державний сектор [5].

Проте отримані результати підтвердили правильність обраного шляху в регіональній політиці – в діяльності органів місцевої влади відбулись позитивні зміни, підвищилась якість надання соціальних послуг для населення регіонів, зменшилось нецільове використання коштів. Дослідники відзначають також зміни в способі мислення і місцевої влади, і населення, зростання відповідальності органів місцевого самоврядування за

розвиток територій, підвищення активності громадян під час їх залучення до суспільного життя адміністративно-територіальної одиниці.

Висновки. Досвід Польщі у проведенні адміністративної реформи свідчить про те, що державне управління без децентралізації не може бути ефективним. Цей підхід має універсальний характер, оскільки наслідки та принципи реформування в країнах Європи є подібним. Саме тому при формуванні нової системи територіальної організації влади в Україні було використано досвід Польщі та інших європейських країн. Було враховано як схожість ментальних та соціально-економічних умов розвитку, так відмінності в традиціях та історичному досвіді.

В умовах російсько-української війни реформа децентралізації стала найуспішнішою реформою за часів незалежності України [6].

Більшість органів місцевого самоврядування, що утворились в процесі децентралізації, продовжують функціонувати в умовах воєнного стану, в умовах значної міграції населення, згортання виробництва та бізнесу, зменшення надходжень до місцевих бюджетів. Нова система територіальної організації влади стала тим хребтом держави, її опорою, що дала змогу вистояти в найтяжчі моменти широкомасштабного військового вторгнення, та є тим дороговказом, що визначає вектор європейської інтеграції для України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1997. № 78.
2. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. O samorządzie terytorialnym. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1990. № 16. Poz. 95.
3. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. O samorządzie województwa, Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. O samorządzie powiatowym, Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. O organach administracji rządowej w województwie. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1998. № 91.
4. Адміністративно-територіальна реформа 90-х років. Польський досвід для України. URL: // varta.kharkov.ua/politaktiv/anal
5. Гудзь Л.В. Польський досвід для України в управлінні розвитком первинної самоврядної одиниці. *Громадянське суспільство і політика органів місцевого самоврядування (проблеми теорії і практики)*: Матеріали науково-практичної українсько-польської конференції (Львів 4–5 березня 2002 р.). Львів: Добровичинський громадський фонд ім. князя Осмомисла. Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 2003. 182 с.
6. Давиденко О. Децентралізація як важливий чинник стабільності регіонів в умовах повоєнної відбудови України. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу* : матеріали щоріч. Всеукр. круглого столу (Київ, 23 листоп. 2022 р.) : / за ред. Л. Г. Комахи,

В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. С. 45–46.

7. Зозуля Є. Адміністративна реформа: польський досвід. Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. *Вісник центру*. 2000. № 88. С. 8–9.

8. Історія, принципи та етапи реформи місцевого самоврядування в Польщі. URL: gazeta.dt.ua/internal/decentralizaciya

9. Камінські М. Досвід проведення адміністративної реформи в Польщі і можливості його застосування в Україні. *Економічний часопис*. 2000. № 7–8. С. 17–18.

10. Климкова І.І. Реформування органів місцевого самоврядування Польщі і України в контексті трансформацій виборчих систем. *Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції: 8–9 лютого 2006 р.* / Укл. Г.О. Нестеренко / За ред. В.П. Беґа. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. 303 с.

11. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

12. Марчук Д. Адмінреформа в Україні через призму досвіду Польщі. *Главком*. 24.01.2011. С. 4.

13. Марчук М.І. Територіальне самоврядування республіки Польща у контексті європейської інтеграції. *Форум права*. 2011. № 1. С. 624–628.

14. Малиновський В.К. Уроки польської адміністративно-територіальної реформи для України. *Державне та муніципальне управління в умовах політико-адміністративної реформи: матеріали наук.-практ. конф. (Луцьк 17–18 травня 2007 р.)*. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. С. 15–18.

15. Особливості реформування адміністративно-територіального устрою Польщі. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 701–706.

16. Савка О. В. Регіональна політика Польщі – уроки для України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія*. 2015. Вип. 12. С. 279.

17. Сірик З.О. Адміністративно-територіальний устрій Польщі: вертикально-рівнева система управління. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 6. С. 7–13.

18. Пилипенко Я. В. Порівняльний аналіз реформи децентралізації в Україні та Польщі. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 2 (21). С. 92–100.

19. Шаповалова Н. Пресняков І. Адміністративна реформа у Польщі: напрямки змін та реальні результати. *Діалог*. 15.06. 2005. С. 2.

20. Чепель О.Д. Реформа муніципальних органів та адміністративно-територіального устрою: на прикладі України, Польщі й Латвії. *Підприємництво, господарство і право*. Науково-практичний господарсько-правовий журнал 2019. №5. С. 185–189.

REFERENCES:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (1997). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, no 78.

2. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. O samorządzie terytorialnym. (1990). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, no 16, poz. 95.

3. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. O samorządzie województwa, Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. O samorządzie powiatowym, Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. O organach administracji rządowej w województwie. (1998). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, no 91.

4. Administratywno-terytorialna reforma 90-tych lat. Polski dosвід dla Ukrainy [Administrative-territorial reform of the 90s. Polish experience for Ukraine]. URL: varta.kharkov.ua/politaktiv/analiz

5. Hudz L.V. (2002). Polski dosвід dla Ukrainy v upravlinni rozvytkom pervynnoi samovriadnoi odynitsi. [Polish experience for Ukraine in managing the development of a primary self-governing unit]. *Civil Society and Politics of Local Self-Government Bodies (Problems of Theory and Practice): Materials of the Scientific and Practical Ukrainian-Polish Conference (Lviv, 4–5 March, 2002)*. Lviv: Dobrochynnyi hromadskyi fond im. Kniazia Osmomysla. Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka, 182 p.

6. Davydenko O. (2022). Detsentralizatsiia yak vazhlyvyi chynnnyk stabilnosti rehioniv v umovakh povoiennoi vidbudovy Ukrainy. [Decentralization as an important factor of regional stability in the context of post-war reconstruction of Ukraine]. *Domestic Parliamentarism: Modern Dimensions of Dignity and Freedom of the Ukrainian People: Materials of the Year. All-Ukrainian Round Table (Kyiv, November 23, 2022)*. /Ed by L. G. Komakha, V. A. Hoshovskaya]. Kyiv : Navch.-nauk. in-t publ. upr. ta derzh. sluzhby Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka, pp. 45–46.

7. Zozulia Ye. (2000). Administratyvna reforma: polskyi dosvid. Informatsiyni biuleten Mizhnarodnoho tsentru perspektyvnykh doslidzhen [Administrative Reform: Polish Experience. Newsletter of the International Centre for Policy Studies]. *Visnyk tsentru*. No 88, pp. 8–9.

8. Istorii, pryntsyipy ta etapy reformy mistsevoho samovriaduvannia v Polshchi [History, Principles and Stages of Local Self-Government Reform in Poland]. URL: gazeta.dt.ua/internal/decentralizaciya

9. Kaminski M. (2000). Dosvid provedennia administratyvnoi reformy v Polshchi i mozhlyvosti yoho zastosuvannia v Ukraini [Experience of administrative reform in Poland and the possibility of its application in Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopy*, no 7–8, pp. 17–18.

10. Klymkova I.I. (2006). Reformuvannia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia Polshchi i Ukrainy v konteksti transformatsii vyborchykh system [Reforming Local Self-Government Bodies in Poland and Ukraine in the Context of Electoral System Transformations]. *Transformatsiia politychnykh system na postsotsialistychnomu prostori: Materialy mizhnarod-noi naukovo-teoretychnoi konferentsii: 8–9 liutoho 2006 r.* / Ukl. H.O. Nesterenko / Za red. V.P. Bekha. K.: NPU im. M.P. Drahomanova, 303 p.

11. Konstytutsiia Ukrainy (2013). [Constitution of Ukraine]. Kyiv : КМ, 96 p.

12. Marchuk D. (2011). Adminreforma v Ukraini cherez pryzmu dosvidu Polshchi [Administrative Reform in Ukraine through the Prism of Poland's Experience]. *Hlavkom*, 24.01.2011, p. 4.

13. Marchuk M.I. (2011). Terytorialne samovriaduvannia respubliky Polshcha u konteksti yevropeiskoi intehratsii [Territorial Self-Government of the Republic of Poland in the Context of the European Integration]. *Forum prava*, no1, pp. 624–628.

14. Malynovskyi V.K. (2007). Uroky polskoi administratyvno-terytorialnoi reformy dlia Ukrainy [Lessons of Polish administrative-territorial reform for Ukraine]. *Derzhavne ta munitsypalne upravlinnia v umovakh polityko-administratyvnoi reformy : materialy nauk.-prakt. konf. (Lutsk 17–18 travnia 2007 r.)*. Lutsk: Volynska oblasna drukarnia, pp. 15–18.

15. Osoblyvosti reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu Polshchi [Peculiarities of reforming the administrative-territorial structure of Poland]. (2011). *Derzhava i pravo*, Vyp. 53, pp. 701–706.

16. Savka O. V. (2015). Rehionalna polityka Polshchi – uroky dlia Ukrainy [Poland's Regional Policy – Lessons for Ukraine]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: istoriia, politolohiia.*, Vyp.12, pp. 279.

17. Siryk Z.O. (2015). Administratyvno-terytorialnyi ustroi Polshchi: vertykalno-rivneva systema upravlinnia [Administrative-territorial structure of Poland: vertical-level management system]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, Vyp. 6, pp. 7–13.

18. Pylypenko Ya. V. (2019). Porivnialnyi analiz reformy detsentralizatsii v Ukraini ta Polshchi [Comparative Analysis of the Decentralization Reform in Ukraine and Poland]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvanni*, no 2 (21), pp. 92–100.

19. Shapovalova N. Presniakov I. (2005). Administratyvna reforma u Polshchi: napriamky zmin ta realni rezultaty [Administrative Reform in Poland: Directions for Change and Real Results]. *Dialoh*, 15.06. 2005, p. 2.

20. Chepel O.D.(2019). Reforma munitsypalnykh orhaniv ta administratyvno-terytorialnoho ustroiu: na prykladi Ukrainy, Polshchi y Latvii [Reform of municipal bodies and administrative-territorial structure: on the example of Ukraine, Poland and Latvia]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Naukovo-praktychnyi hospodarsko-pravovy zhurnal*, no 5, pp. 185–189.

The system of territorial organization of government in Poland: experience for Ukraine

Davydenko Olena Pavlivna

Postgraduate Student at the Department of Parliamentarism
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv
Antona Cedika str., 20, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0007-5664-5149

The article is devoted to the study of the system of territorial organization of government in Poland and the possibility of using their experience for Ukraine. The purpose of the publication is to analyze the process of formation and functioning of the system of territorial organization of government in Poland with the identification of aspects of foreign (Polish) experience that may be of interest for improving the system of organization of government at the local level in Ukraine. To address the problems of the topic, the author used the following research methods: the method of systematicity, which allows to perceive the territorial organization of government in Poland as a system of interrelated political, legal, organizational and empirical principles: the method of the method of retrospection, focused on the process of formation and development of the system of territorial organization of government in Poland at the stage of modernization of the system of socio-political governance of the country; the method of comparative analysis, related to the determination of the peculiarities of the Polish experience of the system of territorial organization of government in terms of its possible application in modernization processes in Ukraine. The article outlines the processes of reforming the system of territorial organization of government in Poland and defines the political and legal framework for its implementation, analyzes the effectiveness of reforms and peculiarities of the functioning of the territorial organization of government in Poland at the present stage, and identifies aspects of reforms of the system of territorial organization of government in Poland that may be of interest for improving the system of organization of government at the local level in Ukraine. Particular attention is paid to the stages and levels of implementation of the administrative-territorial reform in Poland, from the preparatory stage to the stage of implementation and monitoring of results. It is emphasized that an important component of Poland's success in the decentralization reform was the monitoring of the activities and changes that accompanied this process. In conclusion, the author emphasizes the compliance of the Polish system of regional government with EU standards and the use of Poland's experience in the context of Ukraine's European integration aspirations. The author emphasizes the importance of the fact that the system of territorial organization of government in Ukraine has become the backbone of the state, its support, which allowed it to survive in the most difficult moments of a large-scale military invasion, and is the guiding light that determines the vector of European integration for Ukraine.

Key words: decentralization, local self-government, administrative reform, gmina, county, voivodeship, European integration.

Кобетяк Андрій Романович
Кірушок Юрій Вікторович

Роль православних церков у євроінтеграційних процесах: приклад Румунії

УДК 322+2-67
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.9>

Кобетяк Андрій Романович
доктор політичних наук, доцент
кафедри філософії та політології
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40,
Житомир, Україна
ORCID: 0000-0001-6899-0571

Кірушок Юрій Вікторович
магістр, здобувач
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40,
Житомир, Україна
ORCID: 0009-0000-5782-6899

Вивчення ролі православних церков у євроінтеграційних процесах є актуальним у зв'язку з очікуваним входженням до ЄС країн, в яких православна церква є одним з головних релігійних об'єднань, зокрема і України. Мета статті – дослідити роль православних церков у процесах євроінтеграції на прикладі Румунії, визначивши яким чином позиція православної церкви позначається на політичній діяльності. Використовуючи метод порівняльного аналізу, автори порівнюють різні інституційні рівні православної церкви та характер їх взаємовідносин із політичними процесами. Аналізуючи еволюцію підходів православних церков до євроінтеграційних процесів починаючи з 2007 р. (приєднання Румунії до ЄС), автори ідентифікують аспекти євроінтеграції, що отримали позитивну підтримку від православної церкви, та визначають як проблемні питання європейської інтеграції для православних церков матеріалізуються у ставленні церков до євроінтеграції в цілому. Дане дослідження пропонує виділяти три інституційні рівні в структурі православної церкви: «офіційну церковну еліту», представлену Патріархом та Синодом, «неофіційну церковну еліту» – впливових ієрархів, священиків, ченців та богословів, що мають значну популярність або ж авторитет всередині церкви та рівень «церковних громад». За результатами дослідження автори роблять висновок, що Румунська православна церква на рівні «офіційної церковної еліти» загалом послідовно підтримує державну політику євроінтеграції, таким чином солідаризуючись із румунським суспільством. Однак, ця підтримка не стосується всіх аспектів євроінтеграції, а головним чином зосереджується на економічній та помірній політичній консолідації. Коли йдеться про зближення в соціально-культурній сфері, православна церква не є настільки відкритою, оскільки в питаннях толерантності, плюралізму, недискримінації, рівності та прав людини підхід православної церкви та європейських інституцій є часто діаметрально протилежним. Зокрема, православна церква, особливо на рівні «неофіційної церковної еліти» та «рівні церковних громад» виступає проти оновлень у законодавстві та суспільному дискурсі для консолідації соціальних європейських норм, правил та підходів. Зважаючи на це, робиться висновок, що інтеграційні процеси в соціально-культурному та правовому полях будуть включати серйозні виклики для залучених сторін – державної влади країни, інших країн ЄС та європейських інституцій.

Ключові слова: євроінтеграція, Європейський Союз, православна церква, Румунська православна церква, політика, релігія.

Вступ. Сучасне європейське суспільство все більш помітно секуляризується. Це, зокрема, проявляється у зниженні загального рівня релігійності населення, у відриві законодавчих та суспільних норм і правил від релігійних приписів і настанов. Також загальноприйнятним не лише на законодавчому рівні, а й на практиці є відокремлення держави та церкви. Європейський Союз (ЄС), як наддержавне утворення, також був заснований на принципах секуляризму та плюралізму. Тобто жодна з релігій не отримала якихось преференцій, а отже, напряду релігія не впливає на законодавство та державну політику. Однак чи означає це, що релігія та релігійні спільноти не мають жодного впливу на політичні процеси та поведінку громадян об'єднаної Європи?

Справді, значна частина населення може не відвідувати регулярно релігійні служби чи свято дотримуватися релігійних правил та настанов, але для багатьох релігія має значення як маркер ідентичності. Про це, зокрема, говорить соціолог релігії Хосе Казанова, наголошуючи що насправді «секулярні» та «християнські» культурні ідентичності взаємопов'язані. У розділі збірника *Religion in an Expanding Europe*, опублікованого в 2006 р.,

він посилається на приклад Польщі, що є виразно католицькою на противагу більш секулярній Західній Європі [1, с. 66]. Казанова також зазначає, що питання включення до ЄС мусульманської Туреччини виявилось справжнім викликом для офіційно «секулярної» Європи і тому напрошується висновок, що насправді Європа 2000-х була надто пов'язана зі своєю християнською ідентичністю аби прийняти мусульманську Туреччину до європейської спільноти [1, с. 74]. Зростання популярності та впливості у Європі у 2020-х роках правих партій, що декларують необхідність захисту християнських цінностей та християнського спадку, і правих християнських рухів, підтримує припущення про проблематичність повного відмежування релігійного фактора при огляді політичних процесів, зокрема і євроінтеграційних процесів. У цьому контексті вивчення питання впливу релігійної ідентичності та релігійних інституцій на євроінтеграційні процеси є важливим задля кращого розуміння їх взаємозв'язку та визначення їх точок дотику.

Європейський Союз довгий час був спільнотою, де переважав протестантсько-католицький історичний релігійний спадок. Однак, з приєднанням Греції (1981 р.), Кіпру (2004 р.), Болгарії та Руму-

нії (2007 р.) у ЄС з'явилася доволі чисельна православна та східно-католицька присутність. А з такими країнами як Північна Македонія, Чорногорія, Сербія, Албанія, Україна, Молдова, які є кандидатами на вступ до ЄС, ця присутність може зрости ще відчутніше. При цьому, для православних церков євроінтеграційні процеси можуть і часто стають справжнім викликом, адже євроінтеграція означає зближення не лише економічно-політичне, а й цивілізаційно-культурне єднання із Західною Європою, яка сприймається православним середовищем країн Східної та Центральної Європи як «католицька», «протестантська» чи «секулярна», а то й «нехристиянська» або «постхристиянська». Для православних церков, які фактично відіграють роль національних церков та історично тяжіють до спадку Візантії і «Сходу», єднання із «Західною» Європою у формі Європейського Союзу може сприйматися як справжня екзистенційна загроза. Проте, чи справді православні церкви на різних рівнях – інституційному, що представлений офіційною структурою церкви, та місцевому, що преставлений місцевими громадами та священиками й мирянами, – автоматично виступають проти будь-якої ідеї європейської солідарності та консолідації?

Щоб з'ясувати яку роль відіграють православні церкви в євроінтеграційних процесах, пропонуємо звернутися до прикладу Румунії. Ця країна цікава у нашому випадку з кількох причин:

- По-перше, Румунія була частиною соціалістичного блоку, в якому релігія примусово витіснялася на задвірки суспільного життя, а православна церква перебувала під строгим контролем державної влади та використовувалася для досягнення політичних цілей. Постсоціалістичний період ознаменувався демократизацією суспільно-політичного життя в Румунії, а в релігійному плані православна церква пережила процес відновлення та повернення впливу в суспільстві. Відповідно, актуальним є вивчення ролі православних церков у постсоціалістичних країнах, як інституцій, що впливають на суспільно-політичні процеси перехідного суспільства.

- По-друге, православна церква у Румунії історично виконувала функцію національної інституції, що підтримує самовизначення свого народу. Тому важливо визначити як православна церква відреагувала на зміну парадигми державно-церковних відносин, а саме появу наддержавного утворення у формі ЄС.

Дослідженням тематики ролі релігійного фактора в політичних процесах, зокрема впливу православ'я на політику, в останні роки займалися такі українські науковці як Віктор Єленський [2], Віктор Бондаренко [3; 4], Сергій Здіорук [5; 6], Людмила Филипович, Анатолій Колодний та Віра Титаренко [7; 8]. Ці дослідження вказують на загальні

особливості державно-церковних відносин, звертаючи особливу увагу на співвідношенні релігійних та політичних процесів у контексті існування кількох конкуруючих православних церков.

У європейській політичній та соціальних дослідницьких галузях питання взаємозв'язку релігії та політики з особливим акцентом на ролі православних церков вивчають Лучіан Леуштян [9], Даніела Калкандієва [10], Лавінія Стан та Лучіан Туреску [11; 12], Ґабріель Андреєску [13], Марко Ґуґлієлмі [14]. Ці праці зосереджуються на вивченні загального впливу православних церков на політичне життя, в контексті чого звертається увага і на питання ставлення церков до приєднання їх країн до ЄС та євроінтеграцію. Дослідники відзначають складнощі сприйняття православними церквами входження до ЄС та дотримання нового європейського законодавства та правил. Як вказують ці дослідження, православні церкви виступали з обережністю до вступу до ЄС, і через впливовість консервативних елементів і поглядів всередині церков, інколи відкрито виступали проти євроінтеграційних процесів. Наша розвідка продовжує наукову дискусію, доповнюючи вже існуючу історіографію аналізом ролі православних церков у процесах євроінтеграції та беручи до уваги майже двадцятирічний досвід діяльності православних церков в умовах ЄС.

Мета та завдання. Мета статті – дослідити роль православних церков у процесах євроінтеграції на прикладі Румунії, визначивши яким чином позиція церков позначається на політичній діяльності.

Для розкриття цієї мети ставляться такі дослідницькі завдання:

- визначити позицію Румунської православної церкви в історичній перспективі двох десятиліть щодо процесів європейської інтеграції;
- з'ясувати яка діяльність різних рівнів структури православної церкви впливає на євроінтеграційні процеси;
- ідентифікувати аспекти євроінтеграції, що отримали позитивну підтримку від православних церков;
- визначити проблемні питання європейської інтеграції для православних церков та як вони матеріалізуються.

Методи дослідження. Використовуючи метод порівняльного аналізу, автори порівнюють різні інституційні рівні православної церкви та характер їх взаємовідносин із політичними процесами для можливого прогнозування подальшого розвитку євроінтеграційних процесів у країнах із значним впливом православної церкви. Окрім цього автори використовують ці приклади для визначення потенційних моделей розвитку церковно-державних відносин в Україні. При цьому автори спираються на інституціональний підхід досліджень, зіставляючи взаємовплив політичних та церковних інституцій.

Головна увага в цій розвідці зосереджується на вивченні особливостей сприйняття процесів євроінтеграції з боку церковної структури і, відповідно, зворотного впливу на політичні процеси та політичну поведінку громадян.

Результати. Перш ніж перейти до викладу основного матеріалу варто уточнити в якому значенні в цій статті використовуються деякі ключові терміни. Євроінтеграцію в широкому розумінні можна визначити як процес економічного, політичного, правового, соціального і культурного зближення європейських країн. У вузькому розумінні євроінтеграція – це процес приєднання країн до наддержавного політичного союзу – Європейського Союзу, коли частина державних функцій країн-членів ЄС делегується цьому союзному утворенню. У цій статті використовується перше визначення євроінтеграції, як процесу зближення країн Європи у різних аспектах життя, яке, звісно ж, зумовлене формальним приєднанням чи курсом на приєднання країн до структури ЄС. Щодо терміну «православна церква», то він тут вживається для означення окремої національної інституції, як-от Румунської православної церкви. Дана коротка розвідка не має на меті надати вичерпний звіт про ставлення до євроінтеграції всієї Православної Церкви, як однієї з гілок християнства. Натомість, вона покликана розглянути особливості підходу до євроінтеграції окремих національних церков як незалежних релігійних інституцій.

Приєднанню Румунії до ЄС у 2007 р. передувало тривалий процес підготовки ще з 1990-х років. Румунія мала виконати низку вимог, зокрема щодо змін до законодавства, аби мати можливість приєднатися до ЄС. Румунська православна церква на той час вже стала доволі сильним незалежним актором, що впливає на різні аспекти суспільного життя. І, як важлива інституція в румунському суспільстві, також виступала з оцінюванням європейських прагнень румунської політичної еліти та суспільства. Варто відзначити, що це ставлення не було однозначним та універсальним всередині церкви. У своєму аналітичному дослідженні від 2004 р. Габріель Андрееску наводить приклади різних антиєвропейських висловів високопоставлених ієрархів Румунської православної церкви, що стверджували про «моральний занепад» Європи, тоді як на рівні офіційних декларацій від Патріархату, Румунська православна церква неодноразово висловлювала офіційну підтримку прагненням Румунії до вступу в ЄС [13, с. 16-17, 72, 75].

Дослідники Лавінія Стан та Лучіан Турческу пропонують розглядати неоднозначність ставлення православної церкви до ЄС через такі дихотомії – офіційні і неофіційні заяви, заяви національних лідерів та регіональних митрополитів/священників/богословів. З одного боку в офіційних заявах Патріарх Румунський висловлює підтримку

євроінтеграції, з іншого боку керівництво церкви та ієрархи й духовенство в регіонах виступали проти низки законодавчих ініціатив, необхідних для входження до ЄС, як-от щодо питань декриміналізації гомосексуалізму, надання учням права відмовитися від уроків релігії та послаблення вимог для реєстрації нових релігійних течій. Стан та Турческу роблять висновок, що керівництво церкви усвідомило неможливість зупинити процес вступу Румунії до ЄС, тому й обрало стратегію підтримки інтеграції в цілому, при цьому намагаючись стримувати ті наслідки інтеграції, які вважала негативними [12, с. 4, 9].

Розвиваючи цю тезу далі, напрошується питання чи такий підхід церковного керівництва був виключно ситуативним чи він насправді свідчить про адаптацію церкви до нових реалій. І тут ми знову маємо повернутися до питання різних церковних рівнів та відмінності позицій на кожному з них. Ці різні рівні пропонуємо умовно визначити як «офіційну церковну еліту», представлену Патріархом та Синодом, «неофіційну у церковну еліту – впливових ієрархів, священників, ченців та богословів, що мають значну популярність чи авторитет всередині церкви, та «церковні громади», які представлені духовенством та активними мирянами. На кожному з цих рівнів підхід до важливих суспільних питань може суттєво відрізнятись. Тому, для формування цілісного уявлення про ставлення православної церкви до євроінтеграції, необхідно враховувати відмінності, які можуть існувати на кожному з цих рівнів.

Простежуючи історію офіційної позиції Румунської православної церкви, тобто на рівні «офіційної церковної еліти», бачимо послідовну підтримку зближення з ЄС. Такий підхід є зрозумілим, адже він віддзеркалює загалом позитивне ставлення до ЄС румунського населення. Прикладом співпраці Румунського Патріархату з європейськими інституціями є відкриття у 2007 р. постійного представництва при ЄС, яке покликане моніторити політики та діяльність європейських інституцій в соціальній та екологічній сферах, освітніх політиках, питаннях прав людини та біоетики, забезпечення комунікації та діалогу між церквою та європейськими інституціями. Під час візиту в Брюссель 2013 р. у своїй промові Патріарх Румунський Даниїл наголошував на таких цінностях ЄС як свобода, верховенство права, демократія, права людини, солідарність та відзначав роль ЄС як рушія економічного розвитку, зазначивши про проекти Румунської православної церкви у сфері соціального захисту, освіти та реставрації культурних і релігійних пам'яток, які отримали фінансування ЄС [15]. Прикладом такого церковного проекту, що фінансується ЄС, є освітній проект «Обери школу», який сприяє залученню дітей до шкільних активностей [16]. Отже, Румунська православна церква на офіційному рівні про-

довжує політику співпраці з ЄС, та загалом підтримує державу і суспільство у процесах солідарності європейської спільноти, особливо цінюючи роль ЄС як інституту, що сприяє економічному зростанню Румунії, а також захисту прав людини.

Варто зауважити, що уявлення Румунської православної церкви про поняття прав людини відрізняється від того, що вкладають в це поняття європейські інституції та інші країни ЄС. Європейська спільнота через відповідні інституції захищає свободу вибору та плюралізм, тоді як православна церква схильна обстоювати ексклюзивність в площині релігійній – наголошуючи на своїй особливій ролі як національної церкви румунів, і в площині морально-етичній – обстоюючи традиційні цінності.

Особливо гарячим та контроверсійним між Румунською православною церквою та європейськими інституціями є питання ставлення до гомосексуальних стосунків. Якщо європейські інституції включають права ЛГБТ до сфери захисту прав людини, Румунська православна церква виступає проти такого підходу. Очевидно, що позиція Румунської православної церкви не є унікальною і поділяється багатьма іншими християнськими течіями та деномінаціями. Проте багато протестантських та католицьких церков Західної Європи обирають шлях діалогу щодо питань гендеру та сексуальних меншин, уникаючи відкритої політичної конфронтації. Румунська православна церква навпаки виявилася однією з рушійних сил в політичній дискусії щодо питань одностатевих стосунків. Зокрема, вона була одним з ініціаторів проведення у 2018 році референдуму щодо внесення змін до конституції, де би визначення шлюбу фігурувало, як союзу чоловіка та жінки. На офіційному новинному сайті є ціла низка публікацій, які закликають до участі в референдумі аби не повторити досвід інших країн, в яких дозволені одностатеві шлюби [17]. Хоч результати референдуму не зумовили конституційних змін через низьку явку, активна підтримка проведення референдуму та заохочення до участі в ньому з боку представників Румунської православної церкви, свідчить про наявність дискусійних питань євроінтеграції, де церква займає категоричну позицію.

На рівнях «неофіційної церковної еліти» та «рівні церковних громад» критика окремих аспектів суспільних змін, які пов'язуються з євроінтеграцією, є ще більш вираженою та рішучою. І на цьому рівні вона інколи переходить безпосередньо в політичну площину. Наприклад, під час виборів до парламенту Румунії у 2020 р. багато членів Румунської православної церкви агітували за новостворену партію Альянс за єдність румунів, яка має праворадикальну ідеологію, та декларує серед основних цінностей сім'ю, націю, християнську віру та свободу. Ця підтримка партії з боку консервативно налаштованого духовенства та мирян

була зумовлена бажанням мати політичну силу, яка розділятиме їх сприйняття ЄС як загрози традиційним румунським цінностям та загрози втрати румунської національної ідентичності через європеїзацію. Цитуючи свої дослідницькі інтерв'ю як зі священниками-представниками консервативного крила, так і представниками прогресивного крила, Сергіу Гергіна та Сергіу Міскою відзначають, що респонденти загалом підтримують членство Румунії в ЄС, оскільки це – можливість для економічної стабільності держави. Водночас, священники не бачать європейську спільноту як арену спільних з Румунією культурних цінностей, і занепокоєні тим, що вони вважають негативними наслідками вестернізації та європеїзації: потенційне визнання одностатевих шлюбів, вживання наркотиків, зменшення рівня релігійності та відвідування церков [18, с. 239]. Саме тому, на рівні церковних громад багато священників, особливо тих, хто представляє більш консервативне крило церкви, вирішили включитися з політичний процес та підтримати партію, яка би могла бути представляти релігійні інтереси на політичній арені, зокрема захищаючи традиційні цінності та устрій. Як бачимо, на рівні церковних громад в Румунській православній церкві євроскептицизм буває більш яскраво вираженим. Альянсу за єдність румунів, заручившись зокрема і підтримкою духовенства, вдалося пройти в парламент. Цей приклад залучення церкви до політичного процесу підкреслює неоднозначне ставлення в церковному середовищі до процесів євроінтеграції.

Можна підтримати міркування Марка Гуглієльмі, що Румунська православна церква обрала тактичний підхід стосовно питань євроінтеграції в питаннях прав людини: уникаючи відкритого протистояння та повного відмежування від обговорення питання прав людини, Румунська православна церква змістила фокус на конкретних прикладних принципових проблемах [14, с. 12-13]. Таким чином, церква знаходить можливості для співпраці з ЄС в багатьох площинах, і виступає на підтримку економічного та політичного зближення країн ЄС задля благополуччя румунського суспільства. Повертаючись до нашого визначення євроінтеграції як економічного, політичного, правового, соціального та культурного зближення, можна підсумувати, що Румунська православна церква як на рівні керівництва, так і периферійному рівні, стримано, а інколи й категорично, не приймає спроби соціальної, правової та суспільно-культурної консолідації у просторі Європейського Союзу.

Беручи до уваги досвід Румунії та моделюючи його для України, можна очікувати, що в процесі очікуваного приєднання до ЄС та євроінтеграції Україна може стикнутися зі схожими викликами в контексті церковно-державних відносин. Як і в Румунії, в Україні православними себе іденти-

фікує значна частина населення. На відміну від Румунії, де існує одна автокефальна православна церква, в Україні православ'я наразі представлене Православною церквою України та Українською православною церквою в єдності з Московським Патріархатом. Тому підходи до європейської інтеграції необхідно окремо докладно розглядати в контексті кожної із цих церков. Однак, зважаючи на досвід Румунії, можна стверджувати, що православна церква в Україні може мати потенціал сприяння євроінтеграції. Однак, консервативні традиції та цінності православної церкви можуть мати стримуючий ефект щодо окремих елементів євроінтеграції, що своєю чергою може впливати і на політичні процеси.

Висновки. Підсумовуючи, православна церква у Румунії, пройшла етап відновлення у постсоціалістичний період та зайняла місце у суспільстві як важливий суспільно-політичний актор. Європейська інтеграція стала викликом не лише для цих країн, які мали переглянути законодавство та вирішити низку проблем аби влитися в європейську спільноту. Така зміна суспільно-політичного напрямку розвитку стала також викликом для православних церков. Це було викликом з точки зору знаходження точок дотику із ліберальним християнським та секуляризованим середовищем Західної Європи для релігійних традицій, що історично пов'язані з Візантією, та захищають строгі правила східного аскетизму. Зважаючи на загальну підтримку приєднання до ЄС населенням Румунії, православна церква сприйняла вступ країни до цього політично-економічного союзу із стриманою підтримкою, роблячи наголос на вигодах політично-економічної єдності. Коли ж йдеться про консолідацію суспільних норм, правил та підходів з рештою спільноти ЄС, то православна церква доволі категорично виступає за збереження статус-кво та відособлення.

Ми не можемо стверджувати про пряму кореляцію між позицією церков щодо тих чи інших питань та політичною поведінкою громадян. Однак, православна церква досі відіграє роль як важливий маркер ідентичності та має вплив на прийняття рішень політичними силами. Тому питання глибини євроінтеграційних процесів, особливо зважаючи на зростання євроскептизму загалом, залишається відкритим. Європейські інституції будуть змушені визначитися чи готові прийняти євроінтеграцію в дещо обмеженому визначенні політично-економічного союзу, чи будуть наполягати на подальшому зближенні всіх країн і на інших рівнях, наприклад соціально-культурної консолідації. Потенційне збільшення кількості країн із значною кількістю православного населення, ставить це питання ще гостріше для ЄС. Ця стаття сфокусувалася на визначенні ставлення та впливу православних церков на приєднання до ЄС та євроінте-

грацію. Надалі важливо продовжити дослідження ролі православних церков, але з ракурсу європейських інституцій та формування ними загальної стратегії співіснування у об'єднаній Європі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Casanova, J. (2006). Religion, European Secular Identities, and European Integration. In *Religion in an Expanding Europe*, TA Byrnes & PJ Katzenstein, eds. (pp. 65-92). Cambridge University Press.
2. Єленський В. Православ'я в процесі політичних трансформацій посткомуністичного простору. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2021 (1), С. 123-141. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235504>
3. Бондаренко В. Єдність православних в Україні як основа консолідації української нації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова*. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. 2019 Випуск 40. С. 3-9. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/26479>
4. Бондаренко В. Унезалеження православних як чинник впливу на релігійно-церковне та суспільно-політичне життя сучасної України. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 145 (2). С. 12-16. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145(2)_4).
5. Здіорук С. Україна на шляху інтеграції до європейського співтовариства. *Politology bulletin*. 2020. Вип. 84. С. 170-191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2020_84_15
6. Zdiuruk S. (2017). Ethno-confessional features of Ukrainians integration into the united Europe. *Relihiina Svoboda*. pp. 107-119. URL: www.researchgate.net/publication/329875737_Ethno-confessional_features_of_Ukrainians_integration_into_the_united_Europe
7. Fylypovych L, Kolodnyi A. (2021). The Culture of State-Church and Church-State Relations: The Ukrainian Case. *Roczniki Kulturoznawcze*. Vol 12, no. 2. pp. 9-30. URL: <https://ojs.tnkul.pl/index.php/rkult/article/view/16149>
8. Филипович Л., Титаренко В. Проблемні аспекти міжконфесійних та державноконфесійних відносин у сучасній суспільно-політичній ситуації в Україні. *Релігійна свобода*. 2020. № 24. С. 55-64. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/religfree_2020_24_7.pdf
9. Leustean L. (2018). The politics of Orthodox churches in the European Union *International Journal for the Study of the Christian Church*. Vol. 1, Issue 2-3. pp. 146-157. URL: https://publications.aston.ac.uk/id/eprint/38017/1/Lucian_Leustean_Article.pdf
10. Kalkandijeva D. (2011). A Comparative Analysis on Church-State Relations in Eastern Orthodoxy: Concepts, Models, and Principles. *Journal of Church and State*. Vol. 53, no. 4, pp. 587-614. URL: https://www.researchgate.net/publication/268386296_A_Comparative_Analysis_on_Church-State_Relations_in_Eastern_Orthodoxy_Concepts_Models_and_Principles
11. Stan L, Turescu L. (2012). Religion and Politics in Romania: From Public Affairs to Church-State Relations. *Journal of Global Initiatives: Policy, Pedagogy, Perspective*. Vol. 6, No. 2, Article 7. pp. 97-107. URL: <https://digitalcommons.kennesaw.edu/jgi/vol6/iss2/7>

12. Stan L, Turescu L. (2010). Orthodoxy and EU Integration: Opportunity or Stumbling Block? *Sfera Politici*. Vol. 146. pp. 9-17. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=152099>

13. Andreescu G. (2004). The Romanian Orthodox Church as an "Active" Participant in the Process of European Accession. pp. 1-79. URL: https://www.academia.edu/35596141/THE_ROMANIAN_ORTHODOX_CHURCH_AND_EU_INTEGRATION_PROCESS_doc

14. Guglielmi M. (2021). The Romanian Orthodox Church, the European Union and the Contention on Human Rights. *Religions*. Vol. 12, no. 1: 39. URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/1/39>

15. Un deceniu de la aderarea României la Uniunea Europeană. Diversitatea spirituală și culturală a Europei este marea sa bogăție care trebuie păstrată, subliniază Patriarhul Daniel. URL: <https://basilica.ro/un-deceniu-de-la-aderarea-romaniei-la-uniunea-europeana-diversitatea-spirituala-si-culturala-a-europei-este-marea-sa-bogatie-care-trebuie-pastrata-subliniaza-patriarhul-daniel/> (дата звернення: 27.07.2024)

16. Sinteza activităților Bisericii Ortodoxe Române în anul 2023. URL: <https://basilica.ro/sinteza-activitatilor-bisericii-ortodoxe-romane-in-anul-2023-text-integral/> (дата звернення: 27.07.2024)

17. Comunicat privitor la acuzațiile aduse Bisericii Ortodoxe Române în legătură cu sprijinul acordat Coaliției pentru Familie. URL: <https://basilica.ro/comunicat-privitor-la-acuzatiile-aduse-bisericii-ortodoxe-romane-in-legatura-cu-sprizhinul-acordat-coalitieii-pentru-familie/> (дата звернення: 27.07.2024)

18. Gherghina, S., & Mișcoiu, S. (2022). Faith in a New Party: The Involvement of the Romanian Orthodox Church in the 2020 Election Campaign. *Politics, Religion & Ideology*. Vol. 23(2). pp. 226-242. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21567689.2022.2080669>

REFERENCES:

1. Casanova, J. (2006). Religion, European Secular Identities, and European Integration. In *Religion in an Expanding Europe*, TA Byrnes & PJ Katzenstein, eds. (pp. 65-92). Cambridge University Press.

2. Yelenskyi V. (2001). Pravoslavia v protsesi politychnykh transformatsii postkomunistychnoho prostoru [The Orthodoxy in the process of the post-communist area's political transformations]. *Political Studies*. Vol. 1, p. 123-141. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235504>

3. Bondarenko V. (2019). Yednist pravoslavnykh v Ukraini iak osnova konsolidatsii ukrainskoi natsii [The unity of Orthodox Christians in Ukraine as the basis for the consolidation of the Ukrainian nation]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni MP Drahomanova*. Serii 7: Relihiieznavstvo. Kulturolohii/ Filosofii. Vypusk 40. s. 3-9. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/26479>

4. Bondarenko V. Unezalezhnennia pravoslavnykh iak chynnyk vplyvu na relihiino-politychne zhyttia suchasnoi Ukrainy [The independence of Orthodox churches as a factor influencing religious, church-state, and socio-political life in contemporary Ukraine]. *Hileia: naukovyi*

visnyk. 2019. Vyp. 145 (2). s. 12-16. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145(2)_4).

5. Zdioruk S. (2020). Ukraina na shliakhu intehratsii do ievropeiskoho spivtovarystva [Ukraine on the path to integration into the European community]. *Politology bulletin*. 2020. Vyp. 84. s. 170-191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2020_84_15

6. Zdioruk S. (2017). Ethno-confessional features of Ukraines integration into the united Europe. *Relihiina Svoboda*. pp. 107-119. URL: www.researchgate.net/publication/329875737_Ethno-confessional_features_of_Ukraines_integration_into_the_united_Europe

7. Fylypovych L, Kolodnyi A. (2021). The Culture of State-Church and Church-State Relations: The Ukrainian Case. *Roczniki Kulturoznawcze*. Vol 12, no. 2. pp. 9-30. URL: <https://ojs.tnkul.pl/index.php/rkult/article/view/16149>

8. Fylypovych L, Tytarenko V. (2020). Problemni Aspekty Mizhkonfesiinykh ta Derzhavnokonfesiinykh vidnosyn u suchasni suspilno-politychnii sytuatsii v Ukraini. [Problematic aspects of interfaith and state-confessional relations in the current socio-political situation in Ukraine.]. *Relihiina Svoboda*. No. 24. s. 55-64. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/religfree_2020_24_7.pdf

9. Leustean L. (2018). The politics of Orthodox churches in the European Union *International Journal for the Study of the Christian Church*. Vol. 1, Issue 2-3. pp. 146-157. URL: https://publications.aston.ac.uk/id/eprint/38017/1/Lucian_Leustean_Article.pdf

10. Kalkandijeva D. (2011). A Comparative Analysis on Church-State Relations in Eastern Orthodoxy: Concepts, Models, and Principles. *Journal of Church and State*. Vol. 53, no. 4, pp. 587-614. URL: https://www.researchgate.net/publication/268386296_A_Comparative_Analysis_on_Church-State_Relations_in_Eastern_Orthodoxy_Concepts_Models_and_Principles

11. Stan L, Turescu L. (2012). Religion and Politics in Romania: From Public Affairs to Church-State Relations. *Journal of Global Initiatives: Policy, Pedagogy, Perspective*. Vol. 6, No. 2, Article 7. pp. 97-107. URL: <https://digitalcommons.kennesaw.edu/jgi/vol6/iss2/7>

12. Stan L, Turescu L. (2010). Orthodoxy and EU Integration: Opportunity or Stumbling Block? *Sfera Politici*. Vol. 146. pp. 9-17. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=152099>

13. Andreescu G. (2004). The Romanian Orthodox Church as an "Active" Participant in the Process of European Accession. pp. 1-79. URL: https://www.academia.edu/35596141/THE_ROMANIAN_ORTHODOX_CHURCH_AND_EU_INTEGRATION_PROCESS_doc

14. Guglielmi M. (2021). The Romanian Orthodox Church, the European Union and the Contention on Human Rights. *Religions*. Vol. 12, no. 1: 39. URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/1/39>

15. Un deceniu de la aderarea României la Uniunea Europeană. Diversitatea spirituală și culturală a Europei este marea sa bogăție care trebuie păstrată, subliniază Patriarhul Daniel [«A decade since Romania joined the European Union. The spiritual and cultural diversity of Europe is its great wealth that must be preserved.» emphasizes Patriarch Daniel]. URL: <https://basilica.ro/un-deceniu-de-la-aderarea-romaniei-la-uniunea-europeana-diversitatea-spirituala-si-culturala-a-europei-este-marea-sa-bogatie-care-trebuie-pastrata-subliniaza-patriarhul-daniel/>

europena-diversitatea-spirituale-si-culturala-a-europei-este-marea-sa-bogatie-care-trebuie-pastrata-subliniata-patriarhul-daniel/ (data zvernennia: 27.07.2024)

16. Sinteza activităților Bisericii Ortodoxe Române în anul 2023 [A summary of the activities of the Romanian Orthodox Church in the year 2023]. URL: <https://basilica.ro/sinteza-activitatilor-bisericii-ortodoxe-romane-in-anul-2023-text-integral/> (data zvernennia: 27.07.2024)

17. Comunicat privind acuzațiile aduse Bisericii Ortodoxe Române în legătură cu sprijinul acordat Coaliției pentru Familie [Statement regarding the

accusations against the Romanian Orthodox Church regarding its support for the Coalition for Family]. URL: <https://basilica.ro/comunicat-privitor-la-acuzatiile-aduse-bisericii-ortodoxe-romane-in-legatura-cu-sprizijnul-acordat-coalitie-pentru-familie/> (data zvernennia: 27.07.2024)

18. Gherghina, S., & Mișcoiu, S. (2022). Faith in a New Party: The Involvement of the Romanian Orthodox Church in the 2020 Election Campaign. *Politics, Religion & Ideology*. Vol. 23(2). pp. 226-242. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21567689.2022.2080669>

The role of the Orthodox Churches in the Euro-integration processes: Romania's case

Kobetiak Andrii Romanovych

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Political Science
Zhytomyr Ivan Franko State University
Velika Berdychivska str., 40,
Zhytomyr, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6899-0571

Kirushok Yuriy Viktorovych

Master, Acquirer
Zhytomyr Ivan Franko State University
Velika Berdychivska str., 40,
Zhytomyr, Ukraine
ORCID: 0009-0000-5782-6899

The study of the role of Orthodox churches in European integration processes is relevant due to the anticipated accession of countries where the Orthodox Church is one of the main religious organizations, including Ukraine, to the EU. The goal of this article is to examine the role of Orthodox churches in the processes of European integration on the example of Romania, determining how the position of the Orthodox Church affects political activity in this country. Using the method of comparative analysis, the authors compare different institutional levels of the Orthodox Church and the nature of their relationships with political processes. Analyzing the evolution of the Orthodox Church's approaches to European integration processes since 2007 (accession of Romania to the EU), the authors explain how the activities of different structural levels within the Orthodox Church affect these processes. The aspects of European integration that have received positive support from the Orthodox Church have been identified. Also, it is determined how issues of European integration, which are problematic for Orthodox Churches, manifest in the Church's attitude towards the European integration in general. This study proposes to distinguish three institutional levels within the structure of the Orthodox Church: the "official church elite," represented by the Patriarch and the Synod; the "unofficial church elite" – influential hierarchs, priests, monks, and theologians who have significant popularity or authority within the church; and the level of "church congregations". Based on the research results, the authors conclude that the Romanian Orthodox Church at the level of the «official church elite» generally supports the state policy of European integration, thus showing solidarity with Romanian society. However, this support does not pertain to all aspects of European integration and is mainly focused on economic and moderate political consolidation. When it comes to alignment in the socio-cultural sphere, the Orthodox Church is not as open to that because approaches of the Orthodox Church and European institutions to the issues of tolerance, pluralism, non-discrimination, equality, and human rights are often diametrically opposed. In particular, the Orthodox Church, especially at the level of the "unofficial church elite" and "level of church congregations," opposes updates in legislation and in the public discourse aimed at consolidating European social norms, rules, and approaches. Given this, it can be concluded that integration processes in the socio-cultural and legal fields will present significant challenges for the involved parties – namely, the national government, other EU countries, and European institutions.

Key words: European integration, European Union, Orthodox Church, Romanian Orthodox Church, politics, religion.

Матухно Генріх Робертович

Інституційна структура та особливості нормативного регулювання як чинники функціонування інститутів молодіжної політики: проблемно-перспективний вимір

УДК 323.2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.10>

Матухно Генріх Робертович
аспірант кафедри політології, соціології та публічного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
просп. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0003-3677-369X

Стаття присвячена виявленню та аналізу основних проблем, які прослідковуються крізь призму аналізу інституційної структури та особливостей нормативного регулювання вітчизняних політичних інститутів, що відповідають за вироблення молодіжної політики та/або взаємодію з молоддю. Актуальність обраної проблематики обумовлена тим, що наразі сучасна молодіжна політика в Україні продовжує знаходитись у стані трансформації, який передбачає як одночасне забезпечення імплементації європейських підходів, так і подальшої адаптації до реалій воєнного часу та відновлення країни в умовах війни. Водночас успішна реалізація зазначеного потребує наявності спроможної інституційної основи, здатної забезпечити реалізацію пріоритетних цілей і завдань вітчизняної молодіжної політики. Саме тому метою даного дослідження є виявлення основних проблем в інституційній структурі та особливостях нормативного регулювання функціонування різних політичних інститутів, діяльність яких сконцентрована на молодіжній політиці та/або взаємодії з молоддю.

Методологічною основою дослідження є поєднання експертного оцінювання, здійсненого за індивідуально-колективним методом (метод Дельфі), а також фокус-групового опитування. Зокрема, на першому етапі експертам було надано анкету із пропозицією індивідуально оцінити різні чинники впливу на функціонування інститутів молодіжної політики за десятибальною шкалою. Після цього респондентам було надано можливість переглянути свою оцінку, на основі розкриття усім учасникам опитування середнього арифметичного за кожним з компонентів. Надалі оцінений перелік з 12-ти чинників було висунуто на фокус-групу, акцент у питаннях якої було сконцентровано на проблемному і перспективному вимірах кожного з відповідних компонентів. Водночас фокус, зроблений у даній статті на інституційній структурі та особливостях нормативного регулювання діяльності інститутів молодіжної політики, обґрунтовується виявленням релевантних проблем, що впливають на функціонування відповідних політичних інститутів.

За результатами дослідження було виявлено перелік проблем, які прослідковуються крізь призму аналізу інституційної структури та особливостей нормативного регулювання інститутів молодіжної політики. Визначено основні причини і наслідки висвітлених проблем, а також окреслено їх вплив на функціонування відповідних політичних інститутів. Розкрито зміст положень нормативних актів, що потребують вдосконалення, та обґрунтовано доцільність внесення змін до відповідних нормативних актів. Розроблено перелік пропозицій і рекомендацій, направлених на виправлення та мінімізацію наслідків визначених проблем, що впливають на функціональність інституційної основи вітчизняної молодіжної політики сьогодення.

Ключові слова: *молодь, молодіжна політика, державна молодіжна політика, політичні інститути, інститути громадянського суспільства, політична участь.*

Вступ. Ефективна реалізація цілей і завдань, поставлених перед сучасною вітчизняною молодіжною політикою, вимагають коректного функціонування відповідної інституційної основи, на яку спирається молодіжна політика сьогодення. Адже саме політичні інститути, які відповідають за взаємодію з молоддю, є фундаментальною основою успішного планування, коригування та реалізації молодіжної політики в Україні. Водночас потрібно розуміти, що в нинішніх умовах наявності широкого спектру проблем, діяльність відповідних політичних інститутів залежить від комплексу чинників, що впливають на їх функціональність. Так, чинна нормативна база демонструє неповну адаптованість до викликів війни, в той час як спроможність та інституційний розвиток окремих державних структур знаходяться під загрозою через недосконалі норми. Актуальності набуває також і питання

відсутності уніфікованих підходів до структурування та визначення пріоритетів у діяльності таких елементів молодіжної політики, як молодіжні ради. Значною проблемою є також дефіцит кадрів, що прямо впливає на функціонування як державних політичних інститутів, так й інститутів громадянського суспільства, що працюють з молоддю.

Наразі в Україні наразі діє істотна нормативна база, яка регулює ключові аспекти молодіжної політики. Зокрема, Закон України «Про основні засади молодіжної політики» встановлює гарантії та механізми залучення молоді до процесу формування та реалізації молодіжної політики, визначає її мету, завдання та пріоритети. У цьому законі також нормативно закріплено зміст та інструменти молодіжної роботи, а також пояснюються основні терміни, пов'язані з молодіжною політикою [10]. Зі свого боку, Національною молодіжною стратегією до 2030 року

визначено основні пріоритети молодіжної політики, до яких належать: безпека, здоров'я, залучення молоді до участі у суспільному житті, підвищення рівня самостійності, конкурентоспроможності, а також розвиток мобільності, соціальної та культурної інтеграції молоді в українське та світове суспільство. Стратегія також окреслює і комплекс завдань для досягнення цих пріоритетів [9]. Важливо зазначити, що деякі з них збігаються з цілями Молодіжної стратегії Європейського Союзу на 2019–2027 роки [2] та політиками ЄС і Ради Європи щодо молоді [1; 3]. Крім того, на основі Національної молодіжної стратегії діє Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки, якою визначено комплекс завдань, заходів і очікуваних результатів для розвитку молодіжної політики на цей період [5]. Важливо зазначити, що попри затвердження первинної редакції цього документу у 2021-му році, чинна версія охоплює питання, пов'язані із подоланням наслідків війни, оскільки була суттєво допрацьована у 2022–2024 рр. Разом з тим, інша ситуація спостерігається на прикладі Стратегії, яка досі перебуває у редакції 2021-го року [9]. Крім цього, актуальною залишається проблема недосконалості норм в інших підзаконних актах, що безпосередньо впливають на діяльність таких інституцій, як Український молодіжний фонд, молодіжні ради, а також молодіжні центри і простори різних форм власності. Водночас з позиції інституційної структури важливим є питання оцінки наявного рівня спроможності різних інститутів молодіжної політики до реалізації цілей і завдань, визначених у нормативному вимірі, з метою виокремлення причин найбільш типових проблем, що спостерігаються у розрізі різних інститутів молодіжної політики. Це, в свою чергу, свідчить про необхідність проведення дослідження, яке матиме фокус на проблемному вимірі особливостей нормативного регулювання та інституційної структури інститутів молодіжної політики, з метою виокремлення причин виникнення відповідних проблем та розробки відповідних рекомендацій, спрямованих на їх вирішення.

Мета та завдання. Метою даного дослідження є виявлення основних проблем в інституційній структурі та особливостях нормативного регулювання функціонування різних політичних інститутів, діяльність яких сконцентрована на молодіжній політиці та/або взаємодії з молоддю. Своєю чергою, досягнення поставленої мети спирається на необхідність виконання наступних завдань:

обґрунтувати доцільність виокремлення структури та особливостей нормативного регулювання функціонування інститутів молодіжної політики як окремих інституційних чинників, пріоритетних для здійснення дослідження;

забезпечити проведення фокус-групи та експертного оцінювання, направлених на виявлення основних проблем у розрізі різних інститутів моло-

діжної політики крізь призму їх структурного аналізу та оцінки особливостей нормативного регулювання;

проаналізувати результати відповідей респондентів та здійснити характеристику основних проблем, виокремлених за результатами проведення фокус-групового опитування;

розробити перелік пропозицій і рекомендацій, направлених на виправлення/мінімізацію наслідків визначених проблем.

Методи дослідження. Методологічною основою нашого дослідження виступило поєднання декількох послідовних кроків, які, по-перше, передбачали проведення експертного оцінювання, та, по-друге, організацію фокус-групи. Зокрема, експертне оцінювання було здійснене за індивідуально-колективним методом (методом Дельфі) та охопило 14 експертів у сфері молодіжної політики, які здійснюють свою професійну діяльність на національному рівні. На першому колі кожному експерту було надано анкету із пропозицією індивідуально оцінити різні інституційні чинники відносно реалій функціонування різних політичних інститутів, діяльність яких сконцентрована, передусім, на питаннях розробки і реалізації молодіжної політики та взаємодії з молоддю. За результатами первинного заповнення анкети нами було підраховано середнє значення за кожним компонентом оцінювання та передано усім учасникам експертного опитування інформацію щодо загального отриманого середнього арифметичного та їх оцінок у табличній формі. Своєю чергою, на другому колі експертного оцінювання учасники отримали можливість повторно, без обговорення з іншими експертами, виставити свої бали, тим самим переглянувши свою початкову оцінку. Водночас окремо було проговорено, що у випадку різкої відмінності індивідуальної думки від загальної точки зору, експерт має написати обґрунтування своєї точки зору, для чого було передбачено окремий стовпчик у підготовленій індивідуально для кожного експерта таблиці, яка застосовувалась на другому колі опитування.

По завершенню другого кола експертного опитування, усі дані було систематизовано повторно та надано учасникам дослідження для фінального ознайомлення. Надалі вони стали предметом обговорення у рамках фокус-групи, де кожен експерт зміг висловити свою думку щодо проставлених балів та обговорити проблеми, які впливають на спроможність політичних інститутів сприяти забезпеченню умов для публічної політичної участі вітчизняної молоді, крізь призму відповідних чинників. Це, своєю чергою, дозволило виокремити перелік проблем, які стосуються розглянутих чинників. Водночас фокус, зроблений у даній статті на інституційній структурі та особливостях нормативного регулювання діяльності інститутів молодіжної

політики, обґрунтовується виявленням релевантних проблем, що впливають на функціонування відповідних політичних інститутів.

Результати. За результатами проведення двох етапів експертного оцінювання, нами було отримано наступне ранжирування інституційних чинників, які безпосередньо впливають на діяльність політичних інститутів, що відповідають за вироблення молодіжної політики та/або взаємодію з молоддю. Так, у таблиці 1 можна побачити середнє арифметичне розподілу оцінок, зроблених за результатами двох кіл оцінювання:

Як ми бачимо, порівняння розподілів відповідей демонструє мінімальне відхилення балів між першим та другим колом. При цьому, з одного боку, ми отримали певний рейтинг найбільш пріоритетних інституційних чинників, що впливають на функціонування інститутів молодіжної політики у частині сприяння забезпеченню політичної участі молоді, але з іншого, враховуючи, що у більшості випадків проставлені бали мають мінімальну різницю, можемо констатувати, що більшість з них однаково характеризуються високим впливом. Разом з тим, інституційна структура та особливості нормативного регулювання посідають одне з пріоритетних місць серед загального переліку чинників, що вказує на наявність їх суттєвого впливу на функціонування відповідних політичних інститутів.

Фокусуючись на інституційній структурі, як важливого чиннику функціонування політичних інститутів, що відповідають за вироблення молодіжної політики та/або взаємодію з молоддю, важливо зазначити, що за результатами другого етапу дослідження – фокус-групи, експерти дійшли згоди, що наразі у більшості інституцій спостерігається дефіцит кадрів, що впливає на їх функціональність. На структурному рівні це призводить до

неукомплектування різних структурних одиниць, нерівномірного розподілу навантаження, а також зниження спроможності до вчасного і якісного виконання закріплених за різними структурними одиницями функцій. Можемо погодитись, що брак кадрів як мінімум гостро спостерігається у секторі державної служби – за даними Національного агентства України з питань державної служби, станом на II квартал 2024 року загалом налічується 34865 вакантних посад, що становить 17,55% штатного розпису всіх посад державної служби в Україні [4]. Втім, як виявилось, у сегменті молодіжної політики дана проблема має й іншу сторону медалі – через значне скорочення обсягу штатних посад на рівні профільних відділів, управлінь і департаментів місцевих державних адміністрацій (зокрема, здійснення масової реструктуризації департаментів в управлінні) у 2023-му році, відповідні органи влади мають менше можливостей перекрити проблему недостатнього рівня функціональності. Так, за словами одного з учасників фокус-групи, на його досвіді більше половини найбільш спроможних фахівців з часом змінюють місце роботи, застосовуючи набуті контакти, досвід та знання для пошуку більш вигідних альтернатив. Водночас найм фахівця співставного рівня часто нівелюється неспівпадінням реальних і бажаних ним умов працевлаштування. Частковим виходом із такої ситуації він бачить наявність більшого обсягу штатних посад, що б дозволило наймати працівників, які ще потребують навчання, та розподіляти між ними функції, які міг би виконувати більш досвідчений та універсальний фахівець. Нині ж, на його думку, державна служба характеризується тим, що на посади категорії «В» часто й так приходять недосвідчені фахівці, але при цьому обсяг штатних місць є дуже обмеже-

Таблиця 1

**Середнє значення розподілу відповідей на питання:
«Оцініть, будь ласка, за десятибальною шкалою, якою мірою, на Вашу думку, кожен чинник у структурі політичних інститутів впливає на ефективність їх функціонування, де 1 – не впливає взагалі, 10 – здійснює максимальний вплив»**

Назва чинника / результати кола	Коло №1	Коло №2
безпекова ситуація	9,93	10,00
рівень фінансування та обсяг наявних матеріальних ресурсів	9,71	9,86
інституційна структура	9,29	9,29
особливості нормативного регулювання	9,36	9,36
людський потенціал	9,07	9,14
алгоритми функціонування політичних інститутів	8,93	8,93
характер та умови співпраці із зовнішніми стейкхолдерами	8,57	8,57
інституційна пам'ять	8,36	8,36
особливості зовнішнього сприйняття відповідного політичного інституту	8,29	8,29
рівень інклюзивності політичних інститутів	8,21	8,21
політична воля	8,14	8,14
комунікативні ресурси	8,07	8,07

ним. Як наслідок, спостерігається подвійна ситуація: з одного боку, у профільні державні структури йдуть працювати недосвідчені кадри, при тому що кількість наявних посад є дуже обмеженою – що, зрештою, суттєво знижує рівень адаптивності відповідної структури. На його думку, виходом із цієї ситуації могла би послугувати розробка і затвердження адаптивного механізму, який передбачає більш систематичний перегляд кількості штатних посад на основі співставлення запланованих і реальних показників відповідної структурної одиниці органу публічної влади.

Окрім місцевих органів влади, питання розвитку інституційної структури є й актуальним і для частини інститутів громадянського суспільства. Зокрема, на думку учасників фокус-групи, інституційна сталість таких структур, як громадські об'єднання, часто порушується швидкою змінюваністю команди та пулу волонтерів, що пов'язано з частою нестачею фінансових ресурсів для запровадження системи матеріальної винагороди, співставної обсягу діяльності членів команди. Водночас залучення молоді сприяти діяльності громадського об'єднання на волонтерських засадах стикається з необхідністю пропонування інших мотиваційно вагомих елементів – визнання, розуміння неадекватності власного волонтерства, навчання, віру у майбутні перспективи тощо. Звісно, практика доводить наявність і стійких команд, які здійснюють діяльність на волонтерських засадах, однак такі випадки базуються або на індивідуальній самореалізованості її членів, або на дуже глибокій мотивації, чи, як третій варіант, на поєднанні зазначених елементів. В інших умовах, коли в інституті громадянського суспільства спостерігається надто динамічний плин включених у її його структуру людей, виникає питання спроможності до стратегічного і, навіть, тактичного планування його діяльності, а також адаптації його структури під визначені цілі і завдання, а не швидкоплинну змінюваність дійових осіб.

Значною проблемою, виокремленою за результатами фокус-групи, є питання відсутності узагальнених підходів до структурування та визначення пріоритетів у діяльності таких елементів молодіжної політики, як молодіжні ради місцевого та регіонального рівнів. Зокрема, через відсутність концептуально усталених моделей їх структури, поєднане з широким нормативно затвердженим набором функцій і завдань [8], кожне нове скликання самотужки визначає пріоритети власної діяльності, та, відповідно, структуру, яка не завжди є дієвою. Так, існують випадки, за яких після формування нових скликань молодіжних рад затверджувались не повною мірою коректні структура та розподіл повноважень, що в подальшому призводило до фактичного замороження діяльності відповідної молодіжної ради. Погоджуючись

з учасниками фокус-групи, ми пов'язуємо це з тим, що на етапі формування молодіжних рад місцевого і регіонального рівнів часто відсутні фільтри, які направлені на те, щоб оцінити фаховість, експертність та, як мінімум, мотивацію брати участь у роботі молодіжної ради. Як наслідок, нестача досвіду і знань з боку більшості її членів не сприяє формуванню ефективної інституційної структури, яка якісно відображає нормативно передбачений функціонал молодіжної ради. Така ситуація, своєю чергою, призводить до формування нефункціональних скликань, які, де-факто, не виконують закладені у їх основу функції.

Переходячи до нормативного регулювання, як важливого інституційного чинника, що знаходиться у стані прямого взаємозв'язку із нинішньою проблематикою неефективного функціонування частини молодіжних рад, маємо зазначити, що коріння такої проблеми знаходиться в основі двох типових положень, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198. Так, положеннями передбачено перелік суб'єктів висування, які можуть висувати кандидатури на участь у засіданні установчих зборів молодіжної ради (або нового скликання молодіжної ради), на яких, своєю чергою, затверджується кількісний і персональний склад нового скликання відповідного консультативно-дорадчого органу. Однак перелік підстав для відхилення кандидатур на участь в установчих зборах містить тільки одну сутнісно-оцінювальну підставу (подання від інституту громадянського суспільства, який не здійснює фактичної діяльності), в той час як усі інші мають суто формально виражений характер (вчасність подання документів, достовірність відомостей тощо) [8]. За таким умов участь в установчих зборах може взяти, фактично, будь-яка молода людина, яка дотрималась усіх формальних вимог, навіть не володіючи знаннями щодо особливостей функціонування молодіжних рад. З цієї причини низка молодіжних консультативно-дорадчих органів в Україні стикаються з ситуацією, за якої відсутність знань та мотивації призводить до неякісного пропрацювання структури молодіжної ради, яка надалі наражає її на нефункціональність. Також непоодинокими є випадки, коли частина членів молодіжних рад набули цієї ролі виключно з міркувань особистого статусу, але фактично не приймають участь у її роботі. Як наслідок, набуваючи суттєвих кількісно виражених обсягів, сукупність таких випадків часто призводить до того, що інституція працює за рахунок лише декількох активних членів, або навіть повністю призупиняє свою діяльність. Разом з тим, на нашу думку, якісна організація конкурсу здатна знизити такі ризики, що підтверджується кейсами, за яких молодіжні ради місцевого та регіонального рівнів при формуванні нових скликань використовували конкурсні процедури, апелюючи до від-

сутності такої заборони у профільному типовому положенні. Проте реалізація даного підходу вимагає готовності органу публічної влади, на базі якого формується молодіжна рада, до імплементації такого варіанту, що, на нашому досвіді, не завжди є можливим через позицію юридичного відділу або політичні причини. Так, учасники фокус-групи, які підтримують існуючі практики організації конкурсів на участь в установчих зборах нового скликання молодіжної ради місцевого та регіонального рівнів попри відсутність релевантних норм у відповідних типових положеннях, обґрунтовують свою думку тим, що чинна нормативно-правова база не містить прямої заборони на організацію таких конкурсів. Зі свого боку, колеги, які виступають проти, зазначають, що формулювання «типове положення» передбачає обов'язковість буквальної імплементації її норм. Так чи інакше, незалежно від точки зору, усі учасники фокус-групи погоджуються із такою тезою: нормативне закріплення необхідності організації конкурсів на участь в установчих зборах молодіжних рад місцевого і регіонального рівнів у відповідних типових положеннях є одним із актуальним завдань сучасної вітчизняної молодіжної політики.

Окрім молодіжних рад, питання недосконалості нормативно-правової бази стосується й інших політичних інститутів, структур і організацій, діяльність яких так само сконцентрована на взаємодії з молоддю. Так, чинне визначення категорії «бюджетний грант» у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» негативно впливає на всю державну систему у відповідній галузі державної політики, фактично нівелюючи можливість здійснення фінансування державних конкурсів, спрямованих на підтримку молодіжних ініціатив, з боку донорських організацій, що не мають статуту надавачів міжнародної технічної допомоги. Зокрема, статтею 1 Закону визначено, що бюджетний грант у сфері молодіжної політики є «цільовою допомогою у вигляді коштів або майна, що надається на безоплатній і безповоротній основі за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги суб'єктам молодіжної роботи за результатами конкурсного відбору на реалізацію молодіжних проектів як проектна або інституційна підтримка» [10]. Проте в сучасних умовах нестачі фінансових ресурсів у державному бюджеті, уряд України практикує підхід, за якого надання бюджетних грантів на підтримку молодіжних проектів має спиратись на донорську підтримку. На підтвердження цього свідчить й той факт, що постановою Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867, серед переліку усіх надавачів бюджетних грантів, Український молодіжний фонд визначено як такий виключно у частині надання бюджетних грантів суто за рахунок коштів проектів міжнародної технічної допомоги [7]. Проте

колізія полягає у тому, що програми і проекти низки міжнародних організацій, які підтримують розвиток молодіжної політики і молодіжну роботу в Україні, не мають такого статусу і, отже, де-юре не можуть профінансувати надання такого гранту. До прикладу, програми більшості міжнародних донорських структур фінансуються через офіційні представництва відповідних міжнародних організацій в Україні, що не вимагає проходження складної процедури з реєстрації наданих ресурсів як проекту міжнародної технічної допомоги. Крім цього, наявний підхід до нормативного регулювання бюджетних грантів у сфері молодіжної політики позбавляє можливості отримати фінансування з боку вітчизняних донорських організацій, які мають відповідний рівень спроможності. Як наслідок, з моменту свого створення Український молодіжний фонд перебуває у ситуації, за якої він фактично не може організовувати конкурси з надання бюджетних грантів відповідно до прописаних юридично умов – коштів державного бюджету для відповідних цілей не передбачено, в той час як необхідність проходження надання кожному окремому проекту статусу міжнародної технічної допомоги не відповідає алгоритмам роботи низки міжнародних донорських організацій.

Іншим нюансом у площині особливостей нормативного регулювання, який було розглянуто за результатами фокус-групи, є недосконалість виконання критеріїв якості для молодіжних центрів, затверджених наказом Міністерства молоді та спорту України від 3 серпня 2017 р. № 3284 [6]. Зокрема, як було виявлено, з моменту затвердження цих критеріїв, жодному з вітчизняних молодіжних центрів так і не було присвоєно Національний знак якості, оскільки жоден з них не пройшов відповідне оцінювання. На думку учасників фокус-групи, це пов'язано з тим, що відповідні критерії запозичені зі стандартів Ради Європи, однак не було адаптовані під українські реалії. Більше того, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну ще більше вплинуло на спроможність молодіжних центрів, негативно відобразившись на стані їх матеріальної бази, доступу до благ і ресурсів та людському потенціалі. Наприклад, оцінка діяльності місцевого молодіжного центру за критерієм орієнтування на роботу з молоддю та створення відповідних умов для громадської діяльності молоді враховує такі компоненти, як наявність опалення та освітлення, а також доступу до мережі Інтернет, що не всюди та не завжди є можливим у сучасних умовах [6]. І хоча можна погодитись, що перелічене – це фундаментальні речі, які потрібні для якісної організації молодіжної роботи, такі вимоги, на відміну від зазначеної, як забезпеченість регіонального молодіжного центру навчальними і житловими приміщеннями з робочими зручностями, при тому що оренда при-

міщень, відповідно до цього ж переліку критеріїв, є недопустимою, вже викликають питання щодо їх досяжності [6]. Навпаки, на практиці молодіжні центри не мають у своїй власності навіть основного приміщення – частіше ним розпоряджаються на правах оренди. Існують випадки, коли немає й орендованого, – зокрема, таким прикладом, свого часу, був Дніпропетровський обласний молодіжний центр. Виконання інших критеріїв, таких як кількість персоналу, розробка інноваційних методів молодіжної роботи, а також наявність філіалів в обласних молодіжних центрів так само розбиваються від реалій сьогодення – такий рівень здатні дозволити собі виключно молодіжні центри, які мають значне фінансування, що є рідкістю у сучасних умовах. При цьому визначені критерії не адаптовані під реалії війни, адже крайній раз будучи переглянутими у 2019 році, не враховують таких важливих вимог, як наявність укриття безпосередньо на території або у піший доступності від молодіжного центру [6]. На додачу зазначимо, що у нормативному полі відсутня затверджена процедура проходження оцінювання на відповідність встановленим критеріям, що теж, на нашу думку, є однією з причин, чому наразі жоден з молодіжних центрів України не отримав присудження Національного знаку якості.

Висновки. Таким чином, наразі функціонування сучасних вітчизняних політичних інститутів, що відповідають за вироблення молодіжної політики та/або взаємодію з молоддю, стикається з наявністю достатньо виражених проблем, які прослідковуються крізь призму аналізу їх інституційної структури та особливостей нормативного регулювання. З огляду на це, нами було сформовано наступний перелік пропозицій і рекомендацій, направлених на виправлення та/або мінімізацію наслідків визначених проблем:

- вдосконалити зміст формулювання «бюджетний грант» у Законі України «Про основні засади молодіжної політики», а також внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867, нормативно передбачивши можливість для Українського молодіжного фонду проводити конкурси на підтримку молодіжних проєктів за кошти недержавних установ, що не мають статусу надавачів міжнародної технічної допомоги;

- розробити механізм, який передбачає більш систематичний перегляд кількості штатних посад у структурі органів влади, що спиратиметься на співставлення запланованих і реальних показників відповідної структурної одиниці органу публічної влади;

- внести зміни до типового положення про молодіжну раду регіонального рівня, а також типового положення про молодіжну раду місцевого рівня, нормативно передбачивши механізм конкурсного відбору потенційних членів молодіжних рад;

- оновити перелік критеріїв оцінки якості молодіжних центрів у частині вдосконалення їх досяжності та забезпечення відповідності реаліям воєнного часу. Розробити порядок, направлений на запровадження та регулювання процедури проходження оцінювання на відповідність оновленим критеріям;

- запровадити державні ініціативи, орієнтовані на підвищення спроможності молодіжних центрів;

- розробити і затвердити стандарти роботи молодіжних рад, орієнтовані на впорядкування пріоритетів їх діяльності, запровадження критеріїв та показників оцінки їх роботи, інструментів міжвідомчої взаємодії, а також визначення варіантів типової структури та розподілу функцій між різними структурними елементами молодіжних рад.

У такий спосіб, розроблені пропозиції і рекомендації можуть бути використані для подальшого вдосконалення важливих аспектів молодіжної політики в Україні, крізь призму створення умов для вирішення актуальних проблем та посилення відповідної інституційної основи, на яку спирається молодіжна політика сьогодення. Це, своєю чергою, сприятиме якісній реалізації цілей і завдань, що поставили перед даним напрямом державної політики, орієнтованої, передусім, на забезпечення первинних і вторинних потреб вітчизняної молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Siurala L. A European framework for youth policy. *Directorate of Youth and Sport Council Publishing*. 57 p. URL: <https://rm.coe.int/european-framework-for-youth-policy-eng/16809096b6> (дата звернення: 10.09.2024)
2. The European Union Youth Strategy 2019-2027. *Official Journal of the European Union*. 2018. Vol. 61. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=OJ:C:2018:456:FULL> (дата звернення: 10.09.2024)
3. Youth Policies of the European Union. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/youth_en (дата звернення: 10.09.2024)
4. Дашборд щодо кількісного складу державних службовців в Україні. *Офіційний сайт Національного агентства України з питань державної служби*. URL: <https://nads.gov.ua/test?v=66de8f59549ff> (дата звернення: 14.09.2024)
5. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України (у редакції від 18.05.2024 р.): Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 року № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2024)
6. Про затвердження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 3 серпня 2017 року № 3284 (у редакції від 24.05.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17#Text> (дата звернення: 15.09.2024)

7. Про затвердження переліку надавачів бюджетних грантів: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 867 (у редакції від 12.09.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.09.2024)

8. Про затвердження типових положень про молодіжні ради: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1198 (у редакції від 19.11.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.09.2024)

9. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text> (дата звернення: 10.09.2024)

10. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX (у редакції від 31 березня 2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 10.09.2024)

REFERENCES:

1. Siurala L. A European framework for youth policy. *Directorate of Youth and Sport Council Publishing*. 57 p. URL: <https://rm.coe.int/european-framework-for-youth-policy-eng/16809096b6> (data zvernennia: 10.09.2024) [in English]

2. The European Union Youth Strategy 2019-2027. *Official Journal of the European Union*. 2018. Vol. 61. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=OJ:C:2018:456:FULL> (data zvernennia: 10.09.2024) [in English]

3. Youth Policies of the European Union. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/youth_en (data zvernennia: 10.09.2024) [in English]

4. Dashboard shchodo kilkisnoho skladu derzhavnykh sluzhbovtiv v Ukraini [Dashboard on the number of civil servants in Ukraine]. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho ahentstva Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby. URL: <https://nads.gov.ua/test?v=66de8f59549ff> (data zvernennia: 14.09.2024) [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy «Molod Ukrainy» na 2021–2025 roky ta

vnesennia zmin do deiakykh aktiv Kabinetu Ministriv Ukrainy (u redaktsii vid 18.05.2024 r.) [On the approval of the State Target Social Program «Youth of Ukraine» for 2021–2025 and amendments to certain acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 chervnia 2021 roku № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 10.09.2024) [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho znaku yakosti ta kryteriiv yakosti dlia molodizhnykh tsestriv [On the approval of the National Quality Mark and Quality Criteria for Youth Centers]. Nakaz Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy vid 3 serpnia 2017 roku № 3284 (u redaktsii vid 24.05.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17#Text> (data zvernennia: 15.09.2024) [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia pereliku nadavachiv biudzhetykh hrantiv [On the approval of the list of budget grant providers]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 serpnia 2021 r. № 867 (u redaktsii vid 12.09.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 15.09.2024) [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia typovykh polozhen pro molodizhni rady [On the approval of standard regulations on youth councils]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 hrudnia 2018 roku № 1198 (u redaktsii vid 19.11.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 15.09.2024) [in Ukrainian].

9. Pro Natsionalnu molodizhnu stratehiu do 2030 roku [On the National Youth Strategy until 2030]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 bereznia 2021 roku № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text> (data zvernennia: 10.09.2024) [in Ukrainian].

10. Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky [On the basic principles of youth policy]. Zakon Ukrainy vid 27 kvitnia 2021 roku № 1414-IX (u redaktsii vid 31 bereznia 2023 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (data zvernennia: 10.09.2024) [in Ukrainian].

Institutional structure and peculiarities of normative regulation as factors of functioning of youth policy institutions: problem-prospective dimension

Matukhno Henrikh Robertovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Science, Sociology
and Public Administration
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarina Ave., 72, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3677-369X

The article focuses on identifying and analyzing the main problems through the lens of the institutional structure and the features of normative regulation of Ukrainian political institutions responsible for the development of youth policy and/or interaction with young people. The relevance of the chosen issues stems from the fact that modern youth policy in Ukraine is currently transforming. This transformation includes the simultaneous implementation of European approaches and continued adaptation to the realities of wartime and restoration of the country in the conditions of war. At the same time, the successful implementation of these approaches requires an institutional framework capable of supporting the achievement of the priority goals and objectives of national youth policy. Therefore, this study aims to identify the key problems within the institutional structure and the regulatory features of various political institutions, whose activities are focused on youth policy and/or interaction with young people.

The methodological basis of the research is a combination of expert evaluation conducted using the individual-collective method (Delphi method) and a focus group survey. At the first stage, experts were given a questionnaire with a proposal to individually evaluate various factors influencing the functioning of youth policy institutions on a ten-point scale. Afterward, the respondents had the opportunity to revise their assessments after being presented with the arithmetic mean for each component, which was disclosed to all participants. The estimated list of 12 factors was then submitted to the focus group, with the questions emphasizing the problematic and prospective aspects of each relevant component. The focus of this article on the institutional structure and features of normative regulation of youth policy institutions is justified by the identification of the relevant problems affecting the functioning of the respective political institutions.

As a result of the research, the list of problems associated with institutional structure and the features of the regulatory regulation of youth policy institutes was identified. The main causes and consequences of the highlighted problems were determined, and their impact on the functioning of relevant political institutions was outlined. The provisions of normative acts requiring improvement were identified, and the necessity of making changes to these documents was substantiated. The list of proposals and recommendations aimed at correcting and minimizing the consequences of the identified problems affecting the functionality of the institutional framework of contemporary Ukrainian youth policy was developed.

Key words: youth, youth policy, state youth policy, political institutions, civil society institutions, political participation.

Назаров Микола Сергійович
Лимонько Анастасія Олександрівна

Огляд державної політики України щодо забезпечення стійкості на рівні регіонів та територіальних громад¹

УДК 321.022
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.11>

Назаров Микола Сергійович
доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
вул. Харківська, 116, Суми, Україна
ORCID: 0000-0002-4504-7908

Лимонько Анастасія Олександрівна
студентка IV курсу
Сумського державного університету
вул. Харківська, 116, Суми, Україна
ORCID: 0009-0006-2663-1937

Під час війни Україна проявила безпрецедентну стійкість, реагуючи як на саму агресію, так і на її наслідки для цивільного населення. Органи місцевого самоврядування виявили здатність до адаптації, стикаючись із різними викликами, такими як переміщення мільйонів українців усередині країни, забезпечення безперебійної роботи служб в умовах відключень електроенергії та постійних ракетних обстрілів. У цьому дослідженні ми розглядаємо стійкість громад, зокрема органів місцевої влади, як їх здатність адаптуватися до криз і протистояти зовнішнім викликам.

На стійкість громад впливають кілька факторів, включаючи безпековий контекст, а також наявність економічних, людських і матеріальних ресурсів. Однак у даному дослідженні ми зосередилися на процесах прийняття управлінських рішень на місцях та реагування на кризи, включаючи планування, комунікацію та координацію. На відміну від ресурсів і безпекового контексту, органи місцевого самоврядування можуть швидко змінювати свої управлінські практики, спираючись на досвід інших громад, специфіку свого контексту та доступні ресурси. Саме тому для підвищення стійкості українських громад важливо обмінюватися успіхами та проблемами.

Обмін досвідом та практиками між громадами дозволяє не лише запозичувати найкращі рішення, а й адаптувати їх до специфічних умов, з якими стикається кожна з них. Це сприяє формуванню мережі підтримки, де органи місцевого самоврядування можуть взаємодіяти, обговорювати проблеми та шукати спільні рішення. Крім того, важливо забезпечити активну комунікацію між громадами, державними установами та громадським сектором, щоб зібрати та систематизувати інформацію про наявні ресурси, потреби та виклики. Така співпраця може сприяти розробці комплексних стратегій, що включають не лише короткострокові заходи, а й довгострокове планування розвитку громади.

Ключові слова: стійкість, повномасштабна війна, органи місцевого самоврядування, довгострокове планування, громадська участь.

Вступ. В умовах повномасштабної війни, що триває в Україні, органи місцевого самоврядування виявили надзвичайну стійкість, здатність адаптуватися до нових викликів та реагувати на кризові ситуації, а саме: переміщенням громадян, безперервними ракетними обстрілами, відключеннями електроенергії та необхідністю підтримки інфраструктури. Це поставило під загрозу не лише безпеку, а й життєздатність місцевих громад.

Стійкість у даному контексті визначається як здатність громад та їхніх органів влади ефективно реагувати на зовнішні шоки та кризові явища. Важливими факторами, що впливають на цю стійкість, є не лише наявність економічних і матеріальних ресурсів, а й процеси прийняття рішень на місцях. Цей звіт зосереджується на управлінських практиках, комунікації та координації, які є ключовими елементами у забезпеченні стійкості громад.

В умовах війни українські громади демонструють значну стійкість і здатність до адаптації, незважаючи на численні виклики. Це підкреслює важливість стратегічного підходу до управління, готовності до змін та активного залучення населення, що врешті-решт сприяє зміцненню місцевих громад і їхньої спроможності до подолання криз.

Метою цього дослідження є огляд державної політики України щодо забезпечення стійкості на рівні регіонів та територіальних громад.

Результати. Стійкість визначається як здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін у безпековому середовищі, забезпечуючи стабільне функціонування за рахунок мінімізації внутрішніх і зовнішніх вразливостей. Національна стійкість – це можливість держави й суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження, адаптуватися до змін, підтримувати стабільність і швидко відновлюватися до бажаного стану після кризових ситуацій. Загрози національній безпеці можуть бути визначені як явища, тенденції та фактори, які ускладнюють або загрожують захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного ладу та інших життєво важливих національних інтересів [1]. Таким чином, поняття стійкості відображає співвідношення між можливим рівнем загроз та здатністю держави і суспільства реагувати на ці загрози.

Національна безпека України включає в себе захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного ладу та інших

¹ Робота виконана в рамках наукового проекту «Корупція в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови: оптимальна модель протидії» (номер державної реєстрації 0124U000556)

національних інтересів від реальних і потенційних загроз. Безпека є інтегрованим станом системи, що забезпечується її стійкістю до різних загроз, а також внутрішніми властивостями системи, які сприяють забезпеченню необхідних якостей. Вищий рівень безпеки спостерігається тоді, коли стійкість досягає рівня невразливості.

Взаємозалежність між національною стійкістю та національною безпекою полягає в тому, що безпека є найвищим і найпотрібнішим станом системи. Стійкість не обов'язково передбачає досягнення стану безпеки; її мета полягає в відновленні нормального стану після впливу негативних факторів. Отже, забезпечення стійкості є необхідною, але недостатньою умовою для забезпечення безпеки. Для досягнення адекватного рівня безпеки, крім стійкості, потрібно також врахувати певні показники, такі як ефективність, диверсифікованість та автономність [2].

При цьому забезпечення безпеки часто не враховує динаміку змін системи та її елементів, фокусуючись лише на кінцевому результаті. Натомість стійкість розглядає (через механічні аналогії) динаміку втрати рівноваги та процесу її відновлення. Це дозволяє виявити вразливі місця системи та вжити заходів для підвищення безпеки через покращення її внутрішніх і зовнішніх характеристик.

Оцінка стійкості регіонів та територіальних громад (ТГ) має базуватися на аналізі національної стійкості до конкретних загроз. Відповідно до Стратегії національної безпеки 2020 року, критерії реагування можуть бути сформульовані з урахуванням таких актуальних загроз для регіонів і ТГ:

- Неefективність державних органів, що ускладнює розробку та реалізацію ефективної політики. Необхідно визначити критерії для оцінки ефективності та створити методологічну базу для таких оцінок.

- Низький рівень добробуту, який викликає зневіру та невпевненість у майбутньому, може призводити до насильства та сприяти виникненню радикальних настроїв. Це, в свою чергу, є основою для політичного насильства, сепаратизму, незаконних збройних формувань і тероризму. Рівень добробуту вимірюється державними статистичними органами; до початку широкомасштабної агресії він був досить прийнятним (згідно з міжнародними стандартами, бідність визначається рівнем менше 2 доларів на день).

- Непослідовність і незавершеність реформ разом з корупцією потребують визначення критеріїв стійкості до реформ та корупційних проявів.

- Недостатній захист прав власності, повільний розвиток ринкових відносин, велика роль державного сектору в економіці, а також низький рівень інвестицій – всі ці аспекти потребують визначення критеріїв для оцінки відповідних загроз і проведення практичних оцінок.

- Низький рівень конкуренції та домінування монополій у певних секторах (наприклад, в енергетиці) істотно знижують конкурентоспроможність країни. Оцінка цього рівня може бути проведена на основі визначених критеріїв, проте наразі оцінка конкурентоспроможності окремих регіонів і ТГ лише починається.

- Посилення загроз для критичної інфраструктури вимагає визначення критеріїв стійкості та реалізації певного комплексу заходів для суттєвого підвищення надійності критично важливих структур.

- Погіршення умов життєдіяльності – ці дані вимірюються державними статистичними органами для країни та регіонів, але не для ТГ. Тому поточним завданням є розробка критеріїв для оцінки та проведення розрахунків на основі статистичних даних.

- Демографічні загрози в країні вимагають визначення граничних критеріїв та проведення практичних оцінок стійкості.

- Посилення еміграції, особливо серед кваліфікованих спеціалістів та молоді – дослідження вже проводяться на рівні країни, але необхідні додаткові дослідження для регіонів і ТГ [3].

Для більшості ТГ ситуація залишається нерівноважною, хоча й стійкою, оскільки вони ще не досягли повної втрати функціональності. Водночас ця ситуація не є стабільною, що свідчить про недосяжність стану стабільної рівноваги. Забезпечення стійкості та безпеки як для держави в цілому, так і для окремих її регіонів та ТГ є важливими складовими захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного ладу та національних інтересів України від реальних і потенційних загроз.

Стійкість регіонів та їхніх ТГ формується на основі ідентифікації реальних і потенційних загроз їхній безпеці. Для кількісної оцінки стійкості та безпеки необхідно розробити методологію, що включає визначення видів стійкості (до чого саме), критеріїв оцінки (які показники використовуються для визначення рівня стійкості) та критичних і граничних рівнів показників (до якого значення показника систему можна вважати стійкою).

Сьогодні основною загрозою стійкості та безпеки країни, її регіонів і територіальних громад залишається збройна агресія з боку РФ. Це вимагає концентрації зусиль державних і місцевих органів влади, а також військових адміністрацій на вирішенні цієї проблеми [4].

На рівні територіальних громад, регіонів і держави в цілому відсутній єдиний комплексний механізм для координації діяльності в рамках повного циклу забезпечення національної стійкості, який включає оцінку ризиків, виявлення вразливостей, підготовку, планування, реагування та посткризове відновлення. Існуючі формати міжвідомчої взаємо-

дії в основному зосереджені на підготовці та реагуванні уповноважених органів на конкретні загрози, такі як терористичні атаки, військові дії та надзвичайні ситуації.

Вертикальні зв'язки між центральними органами влади та регіонами мають переважно відомчу спрямованість. У результаті комплексний підхід до протидії загрозам будь-якого походження на всіх етапах не реалізується, і не враховуються можливі каскадні ефекти від реалізації цих загроз [5].

Згідно з концептуальними засадами розвитку національної стійкості, основні завдання забезпечення стійкості регіонів і територіальних громад повинні формуватися навколо таких цілей:

- Зміна мислення: відповідальність за забезпечення стійкості має лежати на всіх, а не лише на державі; стійкість регіонів і громад формується на місцевому рівні, а не в централізованому порядку.

- Модель ефективного управління: реалізація принципів широкої міжвідомчої взаємодії та взаємопідтримки, визначення зон спільної відповідальності, координація державної та регіональної політики, а також перерозподіл відповідальності на користь місцевих органів управління і лідерства на регіональному та місцевому рівнях.

- Згуртованість: об'єднання навколо питань безпеки та стійкості, що включає міжвідомчу діяльність і співпрацю з недержавним сектором і населенням, оскільки це стає спільною загальнодержавною метою.

- Спільні можливості: розвиток спроможностей регіонів і територіальних громад для забезпечення належної готовності та ефективного реагування на широкий спектр загроз і кризових явищ.

- Удосконалення планування: узгодження стратегій безпеки та програм з документами соціально-економічного розвитку, а також формування планів дій щодо запобігання загрозам, реагування та відновлення після криз.

- Формування культури безпеки: підтримка культури безпеки в суспільстві, що включає в себе також забезпечення ефективного громадського контролю за використанням ресурсів регіонів і громад [6].

Державна політика України щодо забезпечення стійкості на рівні регіонів та місцевих громад є важливим елементом управлінської стратегії країни, особливо в умовах сучасних викликів, зокрема військової агресії, економічних труднощів і змін клімату. Основними завданнями цієї політики є підвищення здатності регіонів і громад до ефективного реагування на кризові ситуації, розвиток їх економічного потенціалу, забезпечення соціальної стабільності та поліпшення якості життя населення.

Згідно з урядовими ініціативами, ключовим аспектом є децентралізація, яка дозволяє місцевим громадам отримувати більше повноважень

і ресурсів для вирішення своїх проблем. Цей процес сприяє створенню більш гнучких механізмів управління, які відповідають на специфічні потреби регіонів. Важливими складовими децентралізації є розвиток інфраструктури, покращення системи надання публічних послуг, а також залучення інвестицій у місцеві проєкти [7].

Також значну увагу приділяється підвищенню рівня громадської участі у прийнятті рішень, що дозволяє враховувати думки та потреби місцевих жителів. Для цього реалізуються програми з інформаційної відкритості, сприяння участі населення у місцевому самоврядуванні та розробки стратегій розвитку на основі місцевих ініціатив.

Крім того, важливим аспектом є співпраця з міжнародними організаціями та сусідніми державами для обміну досвідом, залучення інвестицій та впровадження найкращих практик у сфері стійкості. Програми, які фінансуються міжнародними партнерами, допомагають у розвитку стратегій, що сприяють адаптації до змін клімату, відновленню інфраструктури після військових дій та покращенню соціальних умов для населення.

Слід зазначити, що у контексті військової агресії РФ, яка триває з 2014 року, особливо важливою стає підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Держава розробляє програми адаптації та інтеграції ВПО у нові громади, що включає забезпечення житлом, освітою, медичними послугами та соціальними гарантіями. Це дозволяє не лише допомогти людям, які втратили домівки, але й підвищити соціальну стабільність у приймаючих громадах.

Окрім того, важливим аспектом політики є розвиток економічної стійкості регіонів. Уряд реалізує ініціативи, спрямовані на підтримку малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць і розвиток підприємництва. Це включає надання кредитів, пільг, грантів, а також навчання підприємців основам ведення бізнесу та маркетингу. Таким чином, державна підтримка економіки на місцях сприяє зменшенню безробіття і покращенню фінансової ситуації в громадах [8].

Одним із ключових елементів стійкості є екологічна політика. Українська влада працює над поліпшенням екологічної ситуації, зокрема через реалізацію проєктів, спрямованих на зменшення забруднення повітря і води, а також на збереження природних ресурсів. Важливе місце у цій політиці займає енергетична незалежність, що включає впровадження відновлювальних джерел енергії та енергоефективних технологій у регіонах.

Не менш важливим є розвиток інфраструктури, зокрема транспортної, освітньої та медичної. Держава активно інвестує в модернізацію доріг, мостів, лікарень і шкіл, що позитивно впливає на якість життя населення і забезпечує доступ до необхідних послуг. Реалізація таких проєктів не лише під-

вищує рівень життя, а й створює нові робочі місця. Крім того, актуальним є питання забезпечення безпеки в регіонах. В умовах військової загрози важливо забезпечити захист місцевих громад через створення системи цивільного захисту, підготовку населення до надзвичайних ситуацій, а також забезпечення роботи правоохоронних органів.

Можна сказати, державна політика України щодо забезпечення стійкості на рівні регіонів та місцевих громад має багатогранний і інтегрований характер. Вона включає в себе соціальні, економічні, екологічні та безпекові аспекти, які разом формують стійкість громад до сучасних викликів. Впровадження цієї політики є важливим кроком до створення стабільного і процвітаючого суспільства, здатного ефективно реагувати на зміни та виклики [9].

Важливо також зазначити значення інформаційної безпеки та управління кризовими ситуаціями. В умовах гібридних загроз, які включають дезінформацію та пропаганду, формування адекватної інформаційної політики є пріоритетним завданням. Держава реалізує ініціативи, спрямовані на підвищення медіа-грамотності населення, що дозволяє громадянам критично оцінювати інформацію, отримувану з різних джерел. Це сприяє формуванню стійкості до маніпуляцій та дезінформації, які можуть дестабілізувати суспільство.

Окрему увагу держава приділяє розвитку системи соціальної підтримки. У контексті забезпечення стійкості важливо не лише матеріальне забезпечення населення, але й підтримка психологічного здоров'я. В Україні реалізуються програми психологічної підтримки для людей, які постраждали від військових дій, а також для тих, хто переживає труднощі в адаптації до нових умов життя. Психологічна допомога стає важливим елементом у формуванні стійкості населення [10].

У свою чергу, інтеграція технологій у процеси управління також є важливою складовою стійкості. Впровадження електронного урядування на рівні місцевих громад дозволяє спростити процедури надання послуг, зробити їх більш доступними та прозорими. Такі ініціативи сприяють підвищенню довіри населення до державних інститутів, що, в свою чергу, зміцнює соціальну стабільність.

Значним фактором у забезпеченні стійкості регіонів є співпраця між різними гілками влади, місцевими органами самоврядування та громадами. Уряд розробляє механізми для стимулювання партнерства між державними установами, бізнесом та громадським сектором. Це дозволяє об'єднати зусилля для досягнення спільних цілей і вирішення проблем, які постають перед місцевими громадами [11].

Також важливою складовою стратегії є розвиток молодіжної політики. Участь молоді у місцевих процесах управління, розвиток їхніх ініціатив та під-

тримка освітніх програм сприяють формуванню активного громадянського суспільства. Молодь, яка залучена до процесів прийняття рішень, стає важливим ресурсом для розвитку місцевих громад і забезпечення їх стійкості.

Висновки. Державна політика України щодо забезпечення стійкості на рівні регіонів та місцевих громад є комплексним підходом, що охоплює соціальні, економічні, екологічні та інформаційні аспекти. Реалізація цих стратегій і ініціатив не лише підвищує здатність регіонів та громад до адаптації і розвитку, але й формує основи для побудови стійкого суспільства, здатного протистояти сучасним викликам та забезпечувати якість життя своїх мешканців. Ключовими елементами успішної реалізації цієї політики є децентралізація, співпраця між усіма учасниками процесу, розвиток інфраструктури, підтримка соціальної стабільності та забезпечення інформаційної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Київ : НІСД, 2010. 288 с.
2. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Засади національної безпеки України. Київ : Інтертехнологія, 2009. 272 с.
3. Домарєв В. В. Система ситуаційного управління: теорія, методологія, рекомендації. Київ : Знання України, 2017. 347 с.
4. Качинський А. Б. Індикатор могутності як інтегральний показник безпеки держави. Математичне моделювання в економіці. 2015. № 2. С. 75–91.
5. Корнієвський О. Національна безпека. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с. С. 489–490.
6. Патицька Х.О. Формування фінансово-економічного потенціалу територіальних громад в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування. Дисертація на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук. Спец. 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», Львів, 2018. 254 с.
7. Тимечко І. Територіальна громада у транскордонному просторі: чинники, закономірності, пріоритети розвитку: [монографія]. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2019. 444 с.
8. Гринчишин І. М. Спроможні територіальні громади: теоретичний дискурс. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 6 (134). С. 51–56.
9. Беновська Л. Я. Територіальна громада як суб'єкт регулювання розвитку територій: теоретичні аспекти. Регіональна економіка. 2018. № 1. С. 30–39.
10. Павлюк А. П. Економічні аспекти формування спроможних територіальних громад в Україні. Стратегічні пріоритети: наук. аналіт. зб. 2016. № 1(38). С. 162–168.
11. Сембер С. В., Чубарь О. Г., Машіко К. С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансо-

вої спроможності та фінансових ресурсів територіальної громади. Регіональна економіка. 2015. № 3. С. 81–90.

REFERENCES:

1. Horbulin V. P., Kachynskiy A. B. Stratehichne planuvannya: vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky. Kyiv : NISD, 2010. 288 s.
2. Horbulin V. P., Kachynskiy A. B. Zasady natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Kyiv : Intertekhnolohiia, 2009. 272 s.
3. Domariiev V. V. Systema sytuatsiinoho upravlinnia: teoriia, metodolohiia, rekomendatsii. Kyiv : Znannia Ukrainy, 2017. 347 s.
4. Kachynskiy A. B. Indykator mohutnosti yak intehralnyi pokaznyk bezpeky derzhavy. Matematychni modeliuvannya v ekonomitsi. 2015. # 2. С. 75–91.
5. Korniiievskiy O. Natsionalna bezpeka. Politychna entsyklopediia / redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy). Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo, 2011. 808 s. S. 489–490.
6. Patytska Kh.O. Formuvannya finansovo-ekonomichnoho potentsialu terytorialnykh hromad v umovakh realizatsii reformy mistsevoho samovriaduvannya. Dysertatsiia na zdobuttia nauk. stup. kand. ekon. nauk. Spets. 08.00.05 – rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika. NAN Ukrainy, DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy», Lviv, 2018. 254 s.
7. Tymechno I. Terytorialna hromada u transkordonnomu prostori: chynnyky, zakonmirmosti, priorytety rozvytku: [monohrafiia]. Lviv : DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy», 2019. 444 s.
8. Hrynchyshyn I. M. Spromozhni terytorialni hromady: teoretychnyi dyskurs. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. 2018. Vyp. 6 (134). S. 51–56.
9. Benovska L. Ya. Terytorialna hromada yak subiekt rehuliuвання rozvytku terytorii: teoretychni aspekty. Rehionalna ekonomika. 2018. # 1. S. 30–39.
10. Pavliuk A. P. Ekonomichni aspekty formuvannya spromozhnykh terytorialnykh hromad v Ukraini. Stratehichni priorytety: nauk. analit. zb. 2016. # 1(38). С. 162–168.
11. Sember S. V., Chubar O. H., Mashiko K. S. Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti finansovoi spromozhnosti ta finansovykh resursiv terytorialnoi hromady. Rehionalna ekonomika. 2015. # 3. S. 81–90.

Overview of the state policy of Ukraine on ensuring resilience at the level of regions and territorial communities

Nazarov Mykola Serhiovych

Associate Professor at the Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies Sumy State University
Kharkivska str., 116, Sumy, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4504-7908

Limonko Anastasia Oleksandrivna

4th year Student
Sumy State University
Kharkivska str., 116, Sumy, Ukraine
ORCID: 0009-0006-2663-1937

During the war, Ukraine showed unprecedented resilience, responding both to the aggression itself and to its consequences for the civilian population. Local self-government bodies have demonstrated their ability to adapt when faced with various challenges, such as the displacement of millions of Ukrainians within the country, ensuring the uninterrupted operation of services in conditions of power outages and constant rocket attacks. In this study, we consider the resilience of communities, particularly local governments, as their ability to adapt to crises and withstand external shocks.

The resilience of communities and local governments is influenced by several factors, including the security context, as well as the availability of economic, human and material resources. However, in this report we have focused on the processes of on-the-ground management decision-making and crisis response, including planning, communication and coordination. Unlike resources and a security context, local governments can quickly change their management practices based on the experience of other communities, the specifics of their context, and available resources. That is why we sincerely believe that it is important to share successes and problems in order to increase the stability of Ukrainian communities.

The exchange of experiences and practices between communities allows not only to borrow the best solutions, but also to adapt them to the specific conditions faced by each of them. This contributes to the formation of a support network where local governments can interact, discuss problems and seek joint solutions. In addition, it is important to ensure active communication between communities, government agencies and the public sector to collect and systematize information about available resources, needs and challenges. Such cooperation can contribute to the development of comprehensive strategies that include not only short-term measures, but also long-term community development planning.

Key words: resilience, full-scale war, local self-government bodies, long-term planning, public participation.

Назарчук Олександр Миколайович

Еволюція парадигми міжсекторальної взаємодії в контексті оптимальної моделі для України

УДК 323.2(327)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.12>

Назарчук Олександр Миколайович
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-2616-6020

У статті проаналізовано еволюцію поглядів на міжсекторальну взаємодію, її провідні парадигми, їх переваги та суперечності в контексті можливостей застосування як теоретичного підґрунтя для стимулювання сучасних форм міжсекторальної взаємодії в Україні.

Актуальність проблематики дослідження зумовлена важливістю ефективної міжсекторальної взаємодії в умовах глобальних загроз та повоєнної відбудови, а також євроінтеграційних прагнень України та необхідністю визначення її оптимальної вітчизняної моделі.

Мета статті – аналіз становлення і розвитку основних теоретичних моделей міжсекторальної взаємодії та визначення можливостей їх застосування в Україні.

Методи дослідження: для вивчення етапів еволюції концепції міжсекторальної співпраці застосовано історичний метод. В основі зіставлення різних моделей тристоронньої взаємодії лежить компаративний метод. SWOT-аналіз використано для визначення переваг та слабких сторін провідних європейських моделей співпраці держави, бізнесу і громадянського суспільства. Емпіричну базу дослідження склали соціологічні опитування та статистика щодо розвитку приватного та громадського секторів на сучасному етапі.

У результаті дослідження було визначено можливості застосування західноєвропейських парадигм неокорпоративізму та плюралізму для організації міжсекторальної взаємодії у пострадянських країнах, зокрема у вітчизняному контексті. З огляду на домінування держави у суспільних відносинах, слабкість громадського та приватного секторів через відсутність інституціоналізованих правил і процедур взаємодії, високий потенціал поляризації та конфліктності різних соціальних груп, неокорпоративізм соціал-демократичного зразка видається доцільнішим у адаптації на національному ґрунті.

Також вивчено перспективи та тенденції зміни парадигми в умовах кризи, зокрема мілітарної загрози та відкритої військової агресії. З'ясовано високий рівень інтеграції суспільства навколо припинення та подолання наслідків повномасштабного вторгнення, зростання ваги громадського сектору, проте ситуативного несистемного характеру.

Сформульовано рекомендації щодо оптимізації міжсекторальної взаємодії в Україні на сучасному етапі на засадах неокорпоративістської парадигми, а саме – розвиток державних ініціатив із залучення найвпливовіших акторів громадського та приватного сектору до ухвалення та реалізації владних рішень для досягнення спільних цілей та формування інтегрованих цінностей; стимулювання об'єднання зусиль організації одного спрямування, активізації грантової діяльності із залучення представників бізнесу до реалізації соціально важливих програм.

Ключові слова: міжсекторальна взаємодія, соціальне партнерство, тристороння співпраця, громадянське суспільство, неокорпоративізм, плюралізм.

Вступ. Поступ сучасного суспільства забезпечується, зокрема, завдяки наявності системної взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства. Історично вона мала різні форми та напрями, еволюціонує від відвертого протистояння до консолідованої співпраці.

Нині ідейні витоки та концептуальні засади міжсекторальної взаємодії знову набувають актуальності в контексті можливості запозичити досвід побудови цивілізованих та ефективних відносин для пострадянських країн у короткий проміжок часу. Варто зазначити, що природне і поступове визрівання і кристалізація інтересів всіх груп суспільства, притаманне західному світу, для постсоціалістичного простору є майже неможливим або надто тривалим у часі з огляду на вплив авторитарних практик. Остаточне викорінення останніх зі сфери міжсекторальної взаємодії можливе лише завдяки свідомим зусиллям та наявності стратегії зближення і консолідації навколо європейських цінностей.

Джерельною базою статті є роботи класиків з неокорпоративізму [3, 5-8] і плюралізму [4], вітчизняних науковців [10, 11, 15], емпіричні дані у вигляді результатів соціологічних опитувань та статистики [9, 12]. Варто зазначити, що наукова розробка поняття міжсекторальної взаємодії ведеться, здебільшого в контексті конкретних сфер і галузей суспільного життя або економіки. Натомість, актуальною залишається потреба аналізу загальнотеоретичних моделей тристоронньої співпраці, особливо в світлі глобальних та регіональних викликів, що зумовлюють подальшу еволюцію досліджуваного концепту.

Мета і завдання. Тож метою статті є з'ясування оптимальної теоретичної моделі міжсекторальної взаємодії для вітчизняної політичної системи.

Її досягнення вимагає послідовного виконання наступних **завдань:**

– вивчення еволюції концепцій міжсекторальної взаємодії;

– визначення основних чинників та особливостей міжсекторальної взаємодії в Україні та можливостей застосування її сучасних парадигм;

– формулювання рекомендацій щодо оптимізації міжсекторальної взаємодії на сучасному етапі.

Методи дослідження. Для вирішення окреслених завдань доцільним видається застосування історичного методу для аналізу еволюції моделей міжсекторальної взаємодії, порівняльного – для зіставлення переваг і недоліків різних форм взаємодії, узагальнення – для виявлення оптимальної та найімовірнішої моделі для вітчизняної практики.

Результати дослідження. Історично першим різновидом міжсекторальної взаємодії є корпоративізм. Він здебільшого асоціюється з авторитарними режимами, які реалізували співпрацю за явного домінування держави та у її інтересах. Корпорації мали зобов'язання перед державою і були адміністративно залежні, що закріплювалось у нормативних документах. Формування нових асоціацій, прийом нових членів, призначення керівників вимагало наявності дозволу державних інститутів для їхньої роботи. Вочевидь, не маючи жодної самостійності, корпорації не мали змоги представляти альтернативні інтереси.

Яскравим прикладом державного корпоративізму вважають міжсекторальну взаємодію у міжвоєнних Італії, Греції, Португалії [6]. З певними модифікаціями корпоративізм був характерний і для СРСР. Тому його впливу зазнала і сучасна політична практика України, зокрема у створенні владою «кишенькових» громадських організацій, що покликані легітимізувати дії державних інститутів, забезпечити лише формальну участь народу в політичному процесі, обмежити неконтрольований вплив громадянського суспільства.

Більш сучасною парадигмою міжсекторальної взаємодії є неокорпоративістська європейська модель. У літературі на позначення такої форми взаємодії застосовують поняття соціальне партнерство або трипартизм (відносини в трикутнику «влада – бізнес – профспілки»). Варто зауважити, що відносини між секторами трансформувались у зв'язку з об'єктивними чинниками: зближенням економічної та політичної сфер, усвідомленням необхідності соціальної держави та забезпечення балансу інтересів.

За визначенням К. Шміттера, це форма представництва інтересів, за якої великі соціальні групи беруть участь у підготовці та здійсненні державної політики в обмін на лояльне ставлення до державної влади. На практиці вона передбачає формальні консультації між основними групами інтересів і державою, пряму участь у процесі прийняття рішень під патронатом держави [7].

Ця парадигма базується на ідеї взаємовідності відносин держави, бізнесу та інститутів

громадянського суспільства. У цьому трикутнику кожний елемент відіграє свою роль. Так, держава надає можливість участі конкретних організацій в ухваленні політичних рішень. Також вона забезпечує підтримку громадських ініціатив. Натомість, владні інститути очікують сприяння громадянського суспільства у реалізації владних рішень, підтримки легітимності органів влади в очах громадськості, виконання деяких функцій соціального захисту [10].

Неокорпоративізм став одним з фундаментальних принципів західноєвропейських соціал-демократів, що відстоюють ідею ролі корпорацій як незалежних, рівноправних з державою суб'єктів політичного процесу, ідеологічного плюралізму, автономних, територіальних спілок, відкритих і конкурентних виборів. Внутрішня організація і процеси корпорації визнаються виключно її прерогативою. На практиці співпраця громадських організацій і держави означає укладання соціальних угод.

Окреслений вид міжсекторальної взаємодії Г. Лембрух називає ліберальним корпоративізмом та визначає його як «особливий тип участі великих організованих груп у виробленні державної політики» [5].

Варто відзначити, що соціал-демократи на міжнародному рівні визначають та переосмислюють основні засади своєї ідеологічної позиції. Відповідно, соціал-демократична парадигма міжсекторальної взаємодії динамічно розвивається, зокрема й у контексті воєнної агресії на території України і пандемії COVID-19 [13]. Зокрема, у резолюції Соціалістичного Інтернаціоналу підкреслювалось значення «досягнення широкого консенсусу» не лише між секторами суспільства, але й між представниками різних політичних сил, політичними акторами з метою стабілізації соціальної системи, подолання глобальних загроз і криз, сприяння економічній реконструкції [2].

Отже, неокорпоративізм є доволі популярною на сьогодні парадигмою і відображає цілком традиційну для західного світу ідею утилітаризму (корисності). Проте, вона має і недоліки. Наприклад, державний сектор залучає до співпраці лише найвпливовіші організації, чим утверджує їх домінуюче становище і закриває доступ для нових організацій до участі в управлінні. Наслідки такої взаємодії яскраво демонструє практика пострадянських країн. Це прагнення держави встановити контроль за цими організаціями та загалом підпорядкувати собі громадські ініціативи.

Цікава особливість неокорпоративізму впадає в око при його порівнянні з іншою моделлю міжсекторальної співпраці – плюралістичною [4]. Остання акцентує увагу на потребі стимулювання розвитку різноманітних груп інтересів та їх вільну, рівну

конкуренцію, горизонтальну комунікацію, що має визначальне значення в процесі співпраці. Зворотною стороною плюралізму є високий потенціал соціальних конфліктів.

Неокорпоративізм пропонує уникати суперництва громадських інститутів, надмірного радикалізму в суспільстві шляхом контролю за їх виникненням і чисельністю. В ідеалі у суспільстві мають сформуватись неконкурентні об'єднання, що доповнюють одне одного. Їхня співпраця будується на принципі «вертикальної стратифікації» та ієрархічного порядку [11, с. 43].

Недоліки кожної із моделей міжсекторальної взаємодії спонукають дослідників до їх подальшого переосмислення та доповнення. Доволі цікавою є концепція А. Сіароффа. Він застосовує до процесу міжсекторальної взаємодії поняття «інтеграція» на позначення функціональних ролей і моделей поведінки економічного управління соціальних партнерів на різних рівнях (наприклад, управління на організаційному рівні, переговори про заробітну плату у певній галузі і спільне формування національної політики в питаннях освіти, соціальної політики [8, р. 188].

Звертаючись до питання вибору оптимальної моделі міжсекторальної взаємодії для України звернемо увагу на доволі давні традиції побудови консенсусних відносин і соціально відповідального бізнесу. Для прикладу, меценатство українських підприємців [14] або кооперативний рух товариства «Просвіта» [15] XIX століття цілком можуть бути розглянуті як варіанти співпраці секторів суспільства.

На жаль, напрацьовані практики були повністю стерті в радянський період в умовах відсутності приватного сектора та повної залежності від держави громадського. Відповідно, у сучасній Україні утвердився гібридний характер міжсекторальної взаємодії. Формально вона відповідає всім демократичним стандартам. Фактично – зберігає низку авторитарних атрибутів, що доводять емпіричні дані.

По-перше, опозиційні громадські активісти досі не почуваяться безпечно через свою громадську діяльність. Так, за інформацією Центру прав людини ZMINA за 2021 рік зафіксовано 108 переслідувань громадських лідерів і це більше, ніж у попередні роки.

Найчастіше переслідувань зазнають активісти, які захищають права ЛГБТ (17 випадків), борються з корупцією (16) та захищають довкілля (11), протидіють незаконному будівництву (13). Їх залякують (27), пошкоджують їхнє майно (24), здійснюють фізичні напади (20). Потерпілі часто не отримують належної допомоги від правоохоронних органів, стикаються з відмовою у відкритті проваджень за своїми заявами, бездіяльністю слідства або зволіканням зі збором доказів [12].

В умовах повномасштабної війни громадські активісти постали перед загрозою фізичного знищення на тимчасово окупованих територіях. Це вказує на відсутність дієвих механізмів захисту громадського сектору від незаконного тиску і становить загрозу для повноцінної та рівноправної участі неурядових організацій у міжсекторальній співпраці.

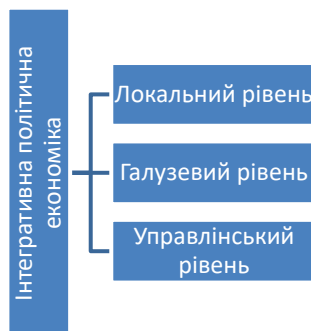

Рис. 1. Складено автором на основі джерела 8

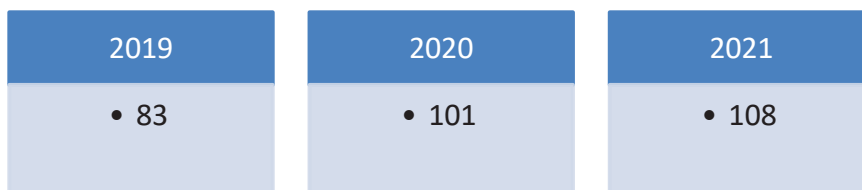

Рис. 2. Складено автором на основі джерела 12

По-друге, на ефективність громадського сектору істотно впливають джерела їхнього фінансування. За результатами опитування організацій, які були створені у період з 2022 року, 2/3 з них фінансуються за рахунок пожертв, членських та благодійних внесків. Наступні за масштабами фінансування є міжнародні гранти (21.6%) і доходи від власної економічної діяльності (15.3%) [1].

По-третє, великий бізнес (ФПГ) і досі відіграє суттєву роль у політичних процесах через неформальні патронажно-клієнтелістські практики, що ставить під сумнів автономність приватного сектору. Попри іміджеві та інвестиційні переваги ведення соціально відповідального бізнесу, підприємці лише декларують свої компанії соціально відповідальними. Проте, динаміка оприлюднення нефінансових звітів є доволі повільною: у 2012 році це робили лише 9% із 100 найбільших українських компаній, а у 2016 – 17% [9]. Тобто, держава на сьогодні все ж домінує у процесах тристоронньої співпраці.

Отже, з огляду на викладені особливості можемо проаналізувати можливості застосування класичних парадигм. Унаочнити переваги і недоліки у контексті їхнього застосування в Україні на сучасному етапі можна, представивши результати цієї складової дослідження у вигляді SWOT-аналізу.

Схема демонструє, що основною вадою плюралізму на вітчизняному ґрунті є і без того поляризований характер українського суспільства. Наявність та стимулювання політичними силами і медіа крайнього плюралізму, суперечки щодо вектору політичного розвитку, конфлікт старих і нових політичних цінностей неодноразово ставали причиною соціальних розколів. Тому реалізація плюралістичної моделі взаємодії видається дещо проблематичною.

Водночас, небезпека авторитарного домінування держави у неокорпоративізмі є значною загрозою для пострадянських країн, де основні механізми та цінності демократичної взаємодії лише формуються. В Україні, попри значний поступ у розвитку громадського сектору, все ще наявні такі проблеми як прагнення владних інститутів використовувати громадські організації для

маніпуляцій громадською думкою, легітимації влади, лобіювання власних інтересів.

До цього додамо, що кризові ситуації часто провокують радикалізацію суспільних настроїв і вимагають швидких рішень. Тобто, в умовах війни і повомовної відбудови доцільніше виглядає застосування переваг корпоративізму. При цьому підкреслимо, що неокорпоративістська модель міжсекторальної взаємодії в жодному разі не передбачає домінування одного з трьох секторів.

Висновки. Таким чином, сучасне розуміння міжсекторальної взаємодії акцентує увагу на рівноправності всіх партнерів, багаторівневості співпраці, розумінні спільної вигоди для всіх сторін та інтересів із досягнення цілей сталого розвитку, добровільність, відкритість та прозорість роботи секторів суспільства. Ці принципи є фундаментальними для усіх демократичних моделей, незалежно від їх концептуальної основи. Водночас, кожна з провідних західних моделей (корпоративізм і плюралізм) не є універсальною і має як свої переваги, так і суперечності. Тому вибір пріоритетної вітчизняної моделі взаємодії влади і громадянського суспільства має базуватись на ідеї досягнення політичної стабільності, інтеграції суспільства, ефективного представництва інтересів.

З огляду на численні маловпливові організації, відсутність сталих традицій взаємодії, слабкість приватного і громадського секторів в Україні найімовірнішим видається застосування для оптимізації міжсекторальної співпраці моделі соціал-демократичного неокорпоративізму. При цьому його позитивний потенціал реалізуватиметься лише за умови усталених та загальноновизнаних правил співпраці, що перешкоджатиме наростанню авторитарних тенденцій, зокрема домінування інтересів та впливу держави.

Пріоритетними завданнями з реалізації сучасного демократичного корпоративізму є розвиток державних ініціатив із залучення найвпливовіших акторів громадського та приватного сектору до ухвалення та імплементації владних рішень, стимулювання інтеграції та укрупнення організацій одного спрямування, активізації фандрайзингової діяльності для залучення представників бізнесу до реалізації соціально важливих програм.

Схема «Моделі міжсекторальної взаємодії»

Плюралізм	Неокорпоративізм
<ul style="list-style-type: none"> • <i>S: відображає різноманітні суспільні інтереси; артикулює всі наявні потреби.</i> • <i>W: розділяє суспільство на дрібні групи; уповільнює процес ухвалення рішень.</i> • <i>O: формування і відображення багатоманітності думок і поглядів.</i> • <i>T: посилення соціальних конфліктів і поляризація суспільства.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>S: відображає провідні найвпливовіші суспільні інтереси; стимулює становлення впливових неурядових організацій.</i> • <i>W: не сприяє розвитку альтернативних думок і поглядів;</i> • <i>O: стабільність міжсекторальних зв'язків, ефективність ухвалення рішень;</i> • <i>T: домінування держави; авторитарні тенденції.</i>

Складено автором

ЛІТЕРАТУРА:

1. 77% громадських організацій допомагають ЗСУ, але прагнуть поступово повертатися до основних напрямів діяльності – результати дослідження. Детектор медіа. 21 лютого 2023. <https://cs.detector.media/community/texts/185203/2023-02-21-77-gromadskykh-organizatsiy-dopomagayut-zsu-ale-pragnut-postupovo-povertatysya-do-osnovnykh-napryamiv-diyalnosti-rezultaty-doslidzhennya>
2. Declaration on Haiti Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3-4 June 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/>
3. Baccaro, L. (2003). What is Alive and What is Dead in the Theory of Corporatism. *British journal of industrial relations*, 41(4), 683-706.
4. Dahl, R. A. (2023). *A preface to economic democracy* (Vol. 28). Univ of California Press.
5. Lehbruch, G. (2003). Liberal corporatism and party government. *Verhandlungsdemokratie: Beiträge zur vergleichenden Regierungslehre*, 68-102.
6. Molina, O., & Rhodes, M. (2002). Corporatism: The past, present, and future of a concept. *Annual review of political science*, 5(1), 305-331.
7. Schmitter, P. C. (1974). Still the century of corporatism? *The Review of politics*, 36(1), 85-131.
8. Siaroff, A. (1999). Corporatism in 24 industrial democracies: Meaning and measurement. *European Journal of Political Research*, 36(2), 175-205.
9. Біла, С.О. Соціальна відповідальність бізнесу. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Соціальна_відповідальність_бізнесу
10. Гапоненко, В. А. Система інституційних чинників політичної демократизації в Україні: монографія. Київ: КНЕУ, 2020. 311, [1] с.
11. Іванова, І. І. Підходи до аналізу неокорпоративізму в сучасній політичній науці. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія „Питання політології”*. 2015. Вип. 28. С. 42-48.
12. Матяш, Т. У 2021 році в Україні сталося 108 випадків переслідування активістів, майже половина – в Києві. LB. https://lb.ua/society/2022/02/04/504717_2021_rotsi_ukraini_stalosya_108.html
13. Назарчук, О. (2023). Соціалістичний Інтернаціонал в системі міжнародних відносин 2022 року: аналіз діяльності та геополітичне значення. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, (5(65), 28-37. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-5)
14. Ніколаєва, Т. М. (2014). Добročинність українського бізнесу в другій половині ХІХ–на початку ХХ ст. у розвитку початкової освіти. *Історичний архів*, (13), 86-94.
15. Рейтерович, І. В., & Пухкал, О. Г. (2013). Особливості формування соціально відповідального бізнесу в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*, (10), 131-134.

REFERENCES:

1. 77% hromadskykh orhanizatsii dopomahaiut ZSU, ale prahnut postupovo povertatysya do osnovnykh napryamiv diialnosti. Detektor media. [77% civil organizations help AFU but try to slowly return to main directions of activity]. 21 liutoho 2023. <https://cs.detector.media/>

- community/texts/185203/2023-02-21-77-gromadskykh-organizatsiy-dopomagayut-zsu-ale-pragnut-postupovo-povertatysya-do-osnovnykh-napryamiv-diyalnosti-rezultaty-doslidzhennya/ [in Ukrainian].
2. Declaration on Haiti Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3-4 June 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/>
3. Baccaro, L. (2003). What is Alive and What is Dead in the Theory of Corporatism. *British journal of industrial relations*, 41(4), 683-706.
4. Dahl, R. A. (2023). *A preface to economic democracy* (Vol. 28). Univ of California Press.
5. Lehbruch, G. (2003). Liberal corporatism and party government. *Verhandlungsdemokratie: Beiträge zur vergleichenden Regierungslehre*, 68-102.
6. Molina, O., & Rhodes, M. (2002). Corporatism: The past, present, and future of a concept. *Annual review of political science*, 5(1), 305-331.
7. Schmitter, P. C. (1974). Still the century of corporatism? *The Review of politics*, 36(1), 85-131.
8. Siaroff, A. (1999). Corporatism in 24 industrial democracies: Meaning and measurement. *European Journal of Political Research*, 36(2), 175-205.
9. Bila, S.O. Sotsialna vidpovidalnist biznesu. [Social responsibility of business]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. URL: https://vue.gov.ua/Sotsialna_vidpovidalnist_biznesu
10. Haponenko, V. A. Systema instytutsiinykh chynnykyv politychnoi demokratyzatsii v Ukraini: monohrafiia. [The system of institutional factors of political democratization in Ukraine]. Kyiv: KNEU, 2020. 311, [1] c. [in Ukrainian].
11. Ivanova, I. I. Pidkhody do analizu neokorporativizmu v suchasni politychnii nauksi. [The approaches to analysis of new corporatism in modern political science]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina, seriia „Pytannia politolohii”*. 2015. Vyp. 28. S. 42-48. [in Ukrainian].
12. Matiash, T. U 2021 rotsi v Ukraini stalosia 108 vypadkiv peresliduvannia aktyvistiv. [In 2021 there was 108 accidents of persecution of activists]. LB. https://lb.ua/society/2022/02/04/504717_2021_rotsi_ukraini_stalosya_108.html [in Ukrainian].
13. Nazarchuk, O. (2023). Sotsialistychnyi Internatsional v systemi mizhnarodnykh vidnosyn 2022 roku: analiz diialnosti ta heopolitychne znachennia. [The Socialist International in the system of international relations in 2022: analysis of activity and geopolitical significance]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*, (5(65), 28-37. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-5) [in Ukrainian].
14. Nikolaieva, T. M. (2014). Dobročynnist ukrainskoho biznesu v druhii polovyni KhKh–na pochatku KhKh st. u rozvytku pochatkovoї osvity. [Charity of Ukrainian business in the second half of the 19th and early 20th centuries. in the development of primary education]. *Istorychnyi arkhiv*, (13), 86-94. [in Ukrainian].
15. Reiterovych, I. V., & Pukhkal, O. H. (2013). Osoblyvosti formuvannia sotsialno vidpovidalnoho biznesu v Ukraini. Investysii: praktyka ta dosvid, [Peculiarities of the formation of socially responsible business in Ukraine]. (10), 131-134. [in Ukrainian].

The evolution of the paradigm of intersectoral interaction in the context of the optimal model for Ukraine

Nazarchuk Oleksandr Mykolajovych

PhD of History Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Taras Shevchenko Kyiv National
University
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2616-6020

The article analyzes the evolution of views on intersectoral interaction, its leading paradigms, their advantages and contradictions in the context of the possibilities of application as a theoretical basis for stimulating modern forms of intersectoral interaction in Ukraine.

The relevance of the research issues is determined by the importance of effective cross-sectoral interaction in the conditions of global threats and post-war reconstruction, as well as Ukraine's European integration aspirations and the need to determine its optimal domestic model.

The purpose of the article is to analyze the formation and development of the main theoretical models of intersectoral interaction and to determine the possibilities of their application in Ukraine.

Research methods: the historical method was used to study the stages of evolution of the concepts of intersectoral cooperation. Comparison of different models of tripartite interaction is based on the comparative method. SWOT analysis was used to determine the strengths and weaknesses of the leading European models of cooperation between the state, business and civil society. The empirical basis of the research was made up of sociological surveys and statistics on the development of the private and public sectors at the current stage.

As a result of the study, the possibilities of applying the Western European paradigms of neocorporatism and pluralism for the organization of intersectoral interaction in the post-Soviet countries, in particular in the domestic context, were determined. Given the dominance of the state in social relations, the weakness of the public and private sectors due to the lack of institutionalized rules and procedures for interaction, the high potential for polarization and conflict between different social groups, neo-corporatism of the social-democratic model appears to be more expedient in adaptation on a national basis.

The prospects and trends of the paradigm shift in the conditions of crisis, in particular military threat and open military aggression, were also studied. A high level of integration of society around the termination and overcoming of the consequences of a full-scale invasion, the growing importance of the public sector, however of a situational non-systemic nature, was revealed.

Recommendations for optimizing intersectoral interaction in Ukraine at the current stage are formulated on the basis of the neo-corporatist paradigm, namely, the development of state initiatives to involve the most influential actors of the public and private sectors in the adoption and implementation of authoritative decisions to achieve common goals and form integrated values; stimulating the unification of efforts of organizations of the same direction, intensification of grant activities to attract business representatives to the implementation of socially important programs.

Key words: *intersectoral interaction, social partnership, tripartite cooperation, civil society, neocorporatism, pluralism.*

Проноза Інна Іванівна

Політичний консалтинг в умовах гібридних загроз та інформаційної війни: виклики для демократичних процесів

УДК 328

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.13>

Проноза Інна Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент викладач кафедри політичних
наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-2683-0630

Стаття присвячена дослідженню питання трансформації політичного консалтингу в умовах сучасних загроз, зокрема гібридних атак та інформаційних війн, які стають важливими чинниками впливу на політичні процеси. Вивчено підходи до визначення поняття «політичний консалтинг» у контексті глобальних змін, що відбуваються під впливом новітніх технологій та інформаційних стратегій. Визначено, що політичний консалтинг, який традиційно фокусується на формуванні передвиборчих стратегій та побудові комунікації між політичними суб'єктами та суспільством, зазнає суттєвих змін під впливом нових викликів. Зокрема, політичні консультанти зітворюються з необхідністю розробки новітніх підходів до управління ризиками, пов'язаними з дезінформацією та кіберзагрозами.

Досліджено роль політичного консалтингу в умовах поширення гібридних загроз, які включають не лише військові дії, а й інформаційні кампанії, спрямовані на підірив стабільності політичних систем та суспільної довіри. Проаналізовано інструменти, які використовуються у політичному консалтингу для протидії цим загрозам, зокрема адаптацію комунікаційних стратегій, моніторинг інформаційного простору та застосування аналітики великих даних для виявлення та нейтралізації потенційних атак.

Особливу увагу приділено аналізу політичного консалтингу як ключового інструмента формування політичних стратегій в умовах інформаційної війни. Виявлено, що політичний консалтинг відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективної комунікації між політичними суб'єктами та суспільством в умовах, коли інформаційні атаки стають дедалі витонченішими. З'ясовано, що основні завдання політичного консалтингу включають розробку стратегій реагування на інформаційні загрози, планування кризових комунікацій та управління інформаційними ризиками, що виникають у процесі виборчих кампаній та політичної діяльності.

У статті також проаналізовано успішні практики використання політичного консалтингу для захисту політичних систем від інформаційних та гібридних загроз. Виявлено, що новітні технології, такі як штучний інтелект, аналітика великих даних та автоматизовані платформи для моніторингу інформаційного простору, значно підвищують ефективність політичного консалтингу, забезпечуючи своєчасне виявлення та нейтралізацію загроз. Крім того, підкреслено важливість інтеграції міжнародного досвіду у формуванні політичних стратегій, спрямованих на протидію інформаційним війнам та зміцнення демократичних процесів.

Доведено, що політичний консалтинг є не лише інструментом для успішної реалізації політичних кампаній, але й важливим механізмом захисту демократії в умовах сучасних загроз. Ефективність політичного консалтингу значно зростає завдяки застосуванню новітніх технологій та систематичному аналізу інформаційного простору, що дозволяє політичним суб'єктам зберігати стабільність та довіру громадськості перед обличчям гібридних атак.

Ключові слова: політичний консалтинг, гібридні загрози, інформаційна війна, дезінформація, політичні стратегії, комунікаційні технології, виборчі кампанії, інформаційний простір, політичний процес, демократичні процеси.

Вступ. Сучасний політичний ландшафт характеризується швидкими змінами, що викликані як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. У зв'язку зі зростанням гібридних загроз та інформаційних війн, роль політичного консалтингу стає дедалі більш значущою. Гібридні загрози, які включають військові, економічні, кібернетичні та інформаційні атаки, можуть серйозно підіривати стабільність політичних систем та демократичних інститутів. У цих умовах політичний консалтинг виявляється важливим інструментом для розробки ефективних стратегій захисту від таких загроз, сприяючи формуванню стійких політичних кампаній.

Політичний консалтинг, як сфера, що інтегрує знання з різних сфер, від соціально-поведінкових наук до технологій комунікації, стає критично

важливим для аналізу та реагування на динамічні виклики. В умовах інформаційної війни, де дезінформація та маніпуляції з інформацією стали звичним явищем, завданням політичних консультантів є не лише підтримка кандидатів у виборчих кампаніях, а й захист демократичних цінностей та інституцій. Це вимагає нових підходів до формування політичних стратегій, які враховують реалії сучасного інформаційного середовища.

Зазначимо, що розуміння важливості політичного консалтингу в контексті гібридних загроз та інформаційної війни дозволить не лише підвищити ефективність політичних кампаній, а й зміцнити довіру громадськості до демократичних інститутів.

Мета та завдання. Дослідити роль політичного консалтингу в умовах гібридних загроз та інфор-

маційної війни, визначити його вплив на демократичні процеси.

Методи дослідження. Основними методами, що були використані в процесі дослідження, є системний, міждисциплінарний та структурно-функціональний методи. Системний метод дозволяє оцінити взаємозв'язки між різними елементами політичного консалтингу та їх вплив на демократичні процеси в умовах гібридних загроз. Міждисциплінарний підхід сприяє інтеграції знань з політичних наук, комунікаційних технологій і соціології, що забезпечує комплексний аналіз предмета дослідження. Застосовувалися також такі загальнонаукові методи пізнання, як індукція і дедукція, що сприяли формуванню загальних висновків на основі конкретних спостережень та аналізу специфічних випадків. Метод аналізу і синтезу дозволяє детально дослідити складові частини політичного консалтингу, а також інтегрувати отримані результати в цілісну картину. Компаративний аналіз використовувався для оцінки різних стратегій консалтингу в контексті гібридних загроз.

Результати. Політичний консалтинг набуває дедалі більшої значущості у світовій політичній практиці, зокрема в умовах зростання гібридних загроз та інформаційних атак. В епоху діджиталізації та глобальних інформаційних потоків політичні процеси все частіше стають об'єктом маніпуляцій через медіа-ресурси, що вимагає адаптації політичних стратегій до нових реалій. Відповідно, зростає необхідність у чіткому визначенні та розумінні сутності політичного консалтингу, його ролі у забезпеченні стійкості політичних систем та демократичних процесів. Це дослідження спрямоване на вивчення теоретичних основ і еволюційних аспектів політичного консалтингу, що дозволяє глибше зрозуміти його значення у сучасному світі.

Поняття «політичний консалтинг» не має єдиного загальноприйнятого визначення, що відображає його багатогранність та динамічність. Вчені й практики пропонують різні трактування цього терміну залежно від того, на яких аспектах діяльності політичного консультування вони зосереджуються.

Варто підкреслити, що в зарубіжне наукове поле містить значний теоретичний матеріал, присвячений визначенню сутності та ролі політичного консалтингу (Medvis S, 1998; Geiger 2009; Nimmo, 1970). В свою чергу вітчизняні науковці також досить ґрунтовно аналізують та досліджують окремі аспекти і складові політичного консалтингу. Проте на сьогодні є замало ґрунтовних досліджень з даної проблематики. Серед них можна виокремити наукові праці В. Верба (2011), Ю. Дзюбенко (2018), В. Рубанов (2022) З. Свирид (2014), Л. Хорішко (2012). Водночас актуальним залишається перегляд цих висновків з урахуванням сучасних процесів глобалізації,

демократизації та цифровізації світової й української політики.

Сьогодні політичний консалтинг є важливою частиною демократичного прийняття рішень. У представницьких демократіях люди делегують повноваження щодо прийняття рішень членам парламенту задля підвищення ефективності процесу прийняття рішень [8]. Оскільки представники часто не володіють достатнім досвідом у певних галузях, вони звертаються до зовнішніх експертів щодо їхніх конкретних знань, як зазначає (Niedereichholz, 2006). З точки зору головного агента, політичне консультування можна інтерпретувати як делегування завдань від політичних акторів (принципалів) консультантам (агентам) для підвищення ефективності в демократичних країнах (Geiger, 2009) [7].

Для політиків і громадськості робота агентів має бути цінною, щоб досягти бажаної ефективності. Тривала критика громадських політичних консультантів підтверджує цей аргумент (Rügemer, 2004) [9, 10]. Отже, постає питання про те, як виміряти результати та їх цінність, цілком природні.

Хоча існує приблизне розуміння завдань політичного консультування, дослідники поки що не змогли дійти згоди щодо загального визначення цього терміну. Німецька асоціація політичних консультантів (de'ge'pol) дає таке визначення: «Політичний консалтинг в ідеалі – це послуга, яка надає політичним діячам індивідуальні поради в потрібний час, у потрібній кількості, необхідної якості та в потрібному місці» (de'ge'pol n.d: 7). Згідно з Falk і Römmele (2009), політичне консультування ґрунтується на суспільних інтересах, на відміну від управлінського консультування, яке базується на приватних інтересах.

Зазначимо, що Niedereichholz (2008) вказує на відмінності з точки зору завдання та літератури. Відповідно до завдання, політичні консультації включають дослідження, експертні звіти, встановлення порядку денного, розробку концепцій і стратегії реалізації, тоді як у літературі розрізняють наукове політичне консультування економістів і політичне консультування консультантів з управління [11, с. 5-6].

Також дослідники зосереджуються на науковому політичному консультуванні та труднощах у його визначенні через неоднорідні форми консультування залежно від ролей обох акторів. Такі ролі були запропоновані в моделях рішучих, технократичних і прагматичних. Ці моделі були спочатку описані Габермасом (1971):

- модель прийняття рішень припускає, що політики приймають рішення щодо цілей політики, а потім вчені пропонують засоби до того, як політики їх реалізують;

- технократична модель припускає, що вчені пропонують як цілі, так і відповідні засоби до того, як політики втілять їх у життя;

- прагматична модель припускає, що цілі, а також засоби обговорюються демократично, перш ніж політики втілять їх у життя. Як подальший розвиток прагматичної моделі Еденгофер і Коварш описують «прагматично-просвітлену модель» (РЕМ) наукової політики, яка передбачає, що «формування проблеми, цілі та засоби (у їх взаємозв'язку) досліджуються вченими та громадськістю спільно, перш ніж почнеться публічне обговорення альтернативних варіантів політики. Результати політики оцінюються спільно після впровадження політиками» [11, с. 7-9].

Перші дві моделі припускають, що можливі ціннісно-нейтральні наукові дослідження засобів політики (децизіоністська модель) і цілей (технократична модель), вказуючи на те, що вчені можуть виступати в якості ціннісно-нейтральних експертів-консультантів. Прагматична модель заперечує це припущення і розглядає вчених радше як консультантів процесу. Ці припущення мають великий вплив на можливість оцінки роботи вчених як консультантів, як буде показано пізніше.

Заслуговує на увагу точка зору дослідників, що вважає політичний консалтинг «інструментом політичної комунікації, спрямованим на формування громадської думки та вплив на політичні процеси через маніпуляцію інформацією, використання медіа та новітніх комунікаційних технологій», підкреслюючи роль медіа-технологій у сучасному політичному консалтингу, що є особливо актуальним у контексті інформаційних війн та цифрових маніпуляцій.

Важливим є також визначення, яке пропонує (McKenzie, 2017). Він акцентує увагу на ролі аналітики даних та прогнозуванні виборчих результатів, вважаючи політичний консалтинг «сферою, що об'єднує аналіз великих даних, психологію та маркетингові технології для підвищення ефективності політичних кампаній і формування довгострокових політичних стратегій». У цьому визначенні підкреслюється важливість використання інноваційних технологій та аналітичних інструментів.

Свирид З. звертає увагу на зовнішній політичний консалтинг, де доцільним є залучення політиками незалежних політичних консультантів, які реально працюють на результат, незалежно від власної позиції у політичному спектрі. Тому перспективою майбутнього є зовнішній політичний консалтинг [4, с. 129].

Таким чином, теоретичні засади поняття «політичний консалтинг» охоплюють широкий спектр діяльності, від виборчих кампаній до управління політичною комунікацією на різних рівнях. У сучасних умовах важливим аспектом політичного консалтингу є використання цифрових технологій, моніторинг інформаційного простору та протидія дезінформації. Відтак, політичний консалтинг еволюціонував з обмеженої діяльності в рамках

виборчих кампаній до стратегічного інструменту управління політичними процесами.

Сфокусуємо увагу на ролі політичного консалтингу в умовах інформаційної війни, адже в умовах сучасного політичного середовища, яке характеризується дедалі більшою інтеграцією інформаційних технологій у процеси комунікації та управління, політичний консалтинг стає стратегічним інструментом. Особливо це стосується умов, коли країни стикаються з гібридними загрозами, серед яких інформаційна війна відіграє ключову роль. Інформаційна війна спрямована не лише на дестабілізацію внутрішньої ситуації в країні, але й на підрив довіри до демократичних інститутів, зниження ефективності уряду та підрив морального духу суспільства. У цьому контексті політичний консалтинг виступає як важливий механізм для забезпечення стійкості політичних систем і ефективного функціонування демократичних процесів.

Інформаційна війна, як зазначає Проноза І., є комплексом заходів, спрямованих на маніпуляцію громадською думкою, дезорієнтацію електорату та підрив довіри до урядових структур [3]. Ці заходи включають дезінформацію, фейкові новини, пропаганду, кібернетичні атаки та використання соціальних мереж для поширення маніпулятивних повідомлень. Особливістю інформаційної війни є те, що вона ведеться не лише проти військових і політичних структур, але й проти громадянського суспільства, змушуючи його діяти всупереч власним інтересам. Політичний консалтинг, у таких умовах, виконує кілька критично важливих функцій:

По-перше, політичний консалтинг стає невід'ємною частиною системи протидії інформаційним загрозам. Використовуючи сучасні аналітичні інструменти та моніторингові системи, політичні консультанти здатні відслідковувати потоки інформації, виявляти джерела дезінформації та прогнозувати потенційні загрози. Зокрема, застосування аналітики великих даних дозволяє швидко виявляти аномалії у поширенні інформації, які можуть свідчити про організовані кампанії дезінформації. Завдяки цьому політичні суб'єкти можуть оперативно реагувати на ці загрози, коригуючи свої стратегії комунікації.

По-друге, політичний консалтинг допомагає формувати кризові комунікаційні стратегії, які спрямовані на нейтралізацію шкідливих інформаційних кампаній. Це включає розробку алгоритмів швидкої реакції на фейкові новини, підготовку коректної та достовірної інформації для громадськості, а також організацію інформаційних контркампаній, які дозволяють знизити вплив дезінформації на електорат. Політичні консультанти активно співпрацюють з аналітичними центрами, які спеціалізуються на вивченні методів поширення фейкових новин і створенні ефективних механізмів для боротьби з ними [7].

Постає важливе питання також щодо впливу інформаційних технологій на політичний консалтинг, адже із зростанням ролі цифрових технологій, соціальні мережі стали основним каналом для поширення інформації. Це створило нові можливості для політичного консалтингу, але водночас значно ускладнило завдання захисту політичних систем від зовнішніх втручань. Роль політичного консалтингу у протидії інформаційній війні полягає не лише у створенні політичних стратегій, але й у захисті громадської думки від маніпуляцій.

Стає зрозумілим, що політичний консалтинг в умовах інформаційної війни потребує інтеграції сучасних технологій, таких як штучний інтелект (AI) та машинне навчання. Ці технології дозволяють аналізувати великі обсяги даних у реальному часі, відстежуючи інформаційні кампанії у медіа-просторі, автоматично розпізнавати потенційні загрози і допомагати у формуванні ефективних комунікаційних відповідей. За допомогою AI можна не лише виявляти фейкові новини, але й прогнозувати можливі сценарії їхнього поширення, що дозволяє політичним консультантам діяти проактивно.

Зазначимо, що дослідники, такі як Дж. Фрідман (Friedman, 2020), підкреслюють важливість інтеграції технологій у політичний консалтинг для розробки стратегій протидії інформаційним загрозам. Він зазначає, що «в умовах, коли інформаційна війна стає основним інструментом дестабілізації політичних систем, роль політичного консалтингу у формуванні захисних механізмів стає критичною». За його словами, консалтингові компанії вже сьогодні активно використовують алгоритми для відстеження медіа-активності та аналізу потенційних дестабілізаційних загроз.

Не можемо не звернути увагу на неабиякий вплив політичного консалтингу на стабільність демократичних процесів, адже «політичний консалтинг в умовах інформаційної війни відіграє важливу роль у захисті демократичних процесів та збереженні політичної стабільності. Одним з основних викликів інформаційної війни є підрив довіри до демократичних інститутів через поширення фейкових новин і маніпуляцій» [5]. Це може мати катастрофічні наслідки для держав, які перебувають у перехідних фазах розвитку демократії або стикаються з зовнішніми втручаннями у свої політичні процеси. Політичний консалтинг забезпечує підтримку демократичних процесів через створення прозорих і зрозумілих механізмів комунікації між державою і громадянами. Він допомагає структурувати політичну комунікацію так, щоб вона була зрозумілою і доступною, а також сприймалася як надійна. Консультанти допомагають політичним суб'єктам будувати такі комунікаційні стратегії, які підвищують рівень довіри до політичних інститутів та урядових структур.

Особливу увагу слід звернути на успішні кейси використання політичного консалтингу для захисту політичних систем від інформаційних атак. Наприклад, під час президентських виборів у США у 2020 році, кампанія Джо Байдена успішно використовувала політичний консалтинг для протидії дезінформаційним кампаніям. Використання сучасних аналітичних інструментів і залучення фахівців з кризових комунікацій дозволило кампанії успішно нейтралізувати ряд фейкових новин та посилити підтримку серед виборців.

Політичний консалтинг відіграє ключову роль у формуванні та реалізації сучасних політичних рішень. Як один із основних інструментів політичного управління, консалтинг забезпечує підготовку, прийняття та впровадження оптимальних рішень у складних політичних умовах. Його завданням є допомога політикам і партіям у прийнятті стратегічних рішень, плануванні виборчих кампаній, формуванні іміджу та управлінні суспільною думкою.

Висновки. З огляду на вищевказане можемо наголосити на ключовій ролі політичного консалтингу в умовах гібридних загроз та інформаційної війни, що має суттєвий вплив на політичні процеси та демократичні інститути. Дослідження показало, що гібридні загрози та інформаційні атаки стають не лише засобом впливу на громадську думку, але й інструментом дестабілізації політичних систем. У цьому контексті політичний консалтинг виступає як ефективний механізм для реагування на ці виклики та створення стійких політичних стратегій, а проаналізовані інструменти політичного консалтингу, зокрема такі як: використання аналітики великих даних, цифрових технологій та кризових комунікацій, дозволяють політичним суб'єктам своєчасно виявляти та нейтралізувати інформаційні загрози. Визначено, що у сучасних умовах завдання консалтингових агентств виходять за межі традиційних виборчих кампаній та вимагають інтеграції новітніх технологій для моніторингу й аналізу інформаційного простору. Також дослідження підкреслило важливість міжнародного досвіду та застосування найкращих практик для підвищення ефективності політичних стратегій в умовах гібридних загроз.

Отже, політичний консалтинг в умовах гібридних загроз та інформаційної війни виконує не лише функцію підтримки політичних кампаній, а й стає ключовим елементом у забезпеченні стійкості демократичних інституцій. Подальший розвиток технологій та покращення аналітичних інструментів сприятимуть підвищенню ефективності політичних стратегій, що дозволить успішно протидіяти сучасним викликам інформаційного середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бай С. І., Миколайчук І. П. Консалтинг : навч. посіб. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 432 с.

2. Дзюбенко Ю. М. Формування політичного консалтингу в Україні: особливості та перспективи. Актуальні проблеми політики. 2018. Вип. 62. С. 199-205.

3. Проноза І. І. Інформаційна війна: сутність та особливості. Актуальні проблеми політики. 2018. Вип. 61. С. 76-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2018_61_9

4. Свирид З. В. Типологія та функції політичного консалтингу. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології. 2014. № 1111, вип. 26. С. 123-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPPO_2014_1111_26_25

5. Центр політичного консалтингу. URL: <https://cpc.com.ua/>

6. Шведа Ю. Вибори від А до Я: настіл. кн. менеджера виборчої кампанії. Львів : Астролябія, 2015. 383 с.

7. Geiger, A. Ökonomische Aspekte des Lobbying in der EU, in Zeitschrift für Politikberatung, (2009). Vol. 2, No. 3, pp. 427-446.

8. Michel, Andreas Dirk: Market Conditions for Electronic Commerce in the People's Republic of China and Implications for Foreign Investment, 2000, 39 p.

9. Rügemer, W. Der Mythos der ökonomischen Effizienz. Berater als Akteure der neoliberalen Globalisierung in Rügemer (ed.): Die Berater – Ihr Wirken in Staat und Gesellschaft, transcript Verlag, Bielefeld, 2004b). pp. 68-110.

10. Rügemer, W. Schlanker Staat, fette Beute, in konkret: Politik & Kultur, 2004c. Vol. 4, pp. 22-24.

11. Stockklauser S, Tomenendal M. The Value of Political Consulting – A Segmentation of Services and Evaluation Tools. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/88590/1/774544325.pdf>

REFERENCES:

1. Bai S. I., Mykolaichuk I. P. (2018). Konsal'tynh : navch. posib. [Consulting: study guide]. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t., 432 p.

2. Dziubenko Yu. M. (2018). Formuvannia politychnoho konsal'tynhu v Ukraini: osoblyvosti ta perspektyvy. [Formation of political consulting in Ukraine: peculiarities and prospects]. Aktualni problemy polityky. Vyp. 62. pp. 199-205.

3. Pronoza I. I. (2018). Informatsiina viina: sutnist ta osoblyvosti. [Information war: essence and features]. Aktualni problemy polityky. Vyp. 61. pp. 76-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2018_61_9

4. Svyryd Z. V. (2014). Typolohiia ta funktsii politychnoho konsal'tynhu. [Typology and functions of political consulting]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia : Pytannia politolohii. № 1111, vyp. 26. pp. 123-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPPO_2014_1111_26_25

5. Tsentr politychnoho konsal'tynhu. URL: <https://cpc.com.ua/>

6. Shveda Yu. (2015). Vybory vid A do Ya: nastil. kn. menezhера vyborchoi kampanii. [Elections from A to Z: table. book election campaign manager]. Lviv : Astroliabiiia, 383 p.

7. Geiger, A. (2009). Ökonomische Aspekte des Lobbying in der EU, in Zeitschrift für Politikberatung, Vol. 2, No. 3, pp. 427-446.

8. Michel, (2000). Andreas Dirk: Market Conditions for Electronic Commerce in the People's Republic of China and Implications for Foreign Investment, 39 p.

9. Rügemer, W. (2004b). Der Mythos der ökonomischen Effizienz. Berater als Akteure der neoliberalen Globalisierung in Rügemer (ed.): Die Berater – Ihr Wirken in Staat und Gesellschaft, transcript Verlag, Bielefeld, pp. 68-110.

10. Rügemer, W. (2004c). Schlanker Staat, fette Beute, in konkret: Politik & Kultur, Vol. 4, pp. 22-24.

11. Stockklauser S, Tomenendal M. The Value of Political Consulting – A Segmentation of Services and Evaluation Tools. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/88590/1/774544325.pdf>

Sociological research (survey) as a political technology of informational and manipulative influence on political consciousness

Pronoza Inna Ivanivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2683-0630

The article is devoted to the study of the transformation of political consulting in the conditions of modern threats, in particular, hybrid attacks and information wars, which are becoming important factors of influence on political processes. Approaches to defining the concept of "political consulting" in the context of global changes taking place under the influence of the latest technologies and information strategies have been studied. It was determined that political consulting, which traditionally focuses on the formation of pre-election strategies and building communication between political subjects and society, undergoes significant changes under the influence of new challenges. In particular, political consultants are faced with the need to develop new approaches to managing the risks associated with disinformation and cyber threats.

The role of political consulting in the conditions of the spread of hybrid threats, which include not only military actions, but also information campaigns aimed at undermining the stability of political systems and public trust, is studied. The tools used in political consulting to counter these threats are analyzed, including the adaptation of communication strategies, monitoring of the information space, and the use of big data analytics to identify and neutralize potential attacks.

Special attention is paid to the analysis of political consulting as a key tool for the formation of political strategies in the conditions of information warfare. It was found that political consulting plays a crucial role in ensuring effective communication between political actors and society in conditions where information attacks are becoming more and more sophisticated. It was found that the main tasks of political consulting include the development of response strategies to information threats, planning of crisis communications and management of information risks arising in the process of election campaigns and political activities.

The article also analyzes successful practices of using political consulting to protect political systems from informational and hybrid threats. The latest technologies, such as artificial intelligence, big data analytics and automated platforms for monitoring the information space, have been found to significantly increase the effectiveness of political consulting, ensuring timely detection and neutralization of threats. In addition, the importance of the integration of international experience in the formation of political strategies aimed at countering information wars and strengthening democratic processes was emphasized.

It has been proven that political consulting is not only a tool for the successful implementation of political campaigns, but also an important mechanism for protecting democracy in the face of modern threats. The effectiveness of political consulting increases significantly due to the use of the latest technologies and systematic analysis of the information space, which allows political entities to maintain stability and public trust in the face of hybrid attacks.

Key words: political consulting, hybrid threats, information warfare, disinformation, political strategies, communication technologies, election campaigns, information space, political process, democratic processes.

Свекла Костянтин Анатолійович

Технології е-голосування: політико-комунікативний вимір

УДК 323.233:007:004

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.14>

Свекла Костянтин Анатолійович
аспірант кафедри політичних
наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0009-9020-3680

Статтю присвячено визначенню політико-комунікативного виміру електронного голосування (е-голосування). Відзначено, що цифровізація суспільства, яка охоплює усі соціальні простори, не обмежується суто технологічним впливом на політичний вибір індивіда. Передусім, трансформується політико-комунікативний вимір. Актуальність теми статті обумовлюється значною суспільною потребою у визначенні сутності трансформацій політико-комунікативного виміру е-голосування.

Під впливом цифровізації змінюється освіта та наука, економіка і фінанси, політика та урядування. У цьому широкому контексті індивідуального вибору епохи цифровізації слід визначити переваги та недоліки е-голосування. Йдеться про формування Інтернет-культури, розвиток е-комерції, необхідність протидіяти маніпуляціям під час агітації у мережі Інтернет та потенційним фальсифікаціям безпосередньо під час та після е-голосування. Відзначено, що поряд із ієрархічними організаціями, побудованими на основі вертикального руху інформації, утворюються мережі, у яких інформація поширюється горизонтально. Метою статті є визначення сутності політико-комунікативного виміру технологій е-голосування. Дослідницькі завдання: – визначити основні напрямки формування цифрового суспільства та інтернет-культури, спираючись на візію М. Кастельса; – розглянути е-голосування у контексті економічних, соціокультурних та політичних трансформацій; – визначити переваги та ризики технології е-голосування в Україні. Методологічний індивідуалізм виступає основою дослідження політико-комунікативного виміру технологій е-голосування. Також використовувались компаративний метод й інституційний метод. Відзначено зв'язок між поведінкою індивідів на ринку е-комерції (яка стали частиною повсякденного життя для мільйонів українців, перетворилась на рутину) та їх вибором під час е-голосування. Соціокультурні умови поведінки та прийняття рішень у мережі Інтернет є, безумовно, спільними як для е-комерції так і для е-голосування. Обґрунтовано, що в основі трансформацій політико-комунікативного виміру е-голосування є цінності, які продукуються мережевими спільнотами та стають фундаментом соціокультурних змін. Передусім, йдеться про свободу. Інтернет є простором свободи слова, доступу та технологічного розвитку.

Відтак, на перший план у процесі впровадження новітніх політичних технологій, передусім – е-голосування певнено виходить політико-комунікативний вимір. Ідеологічна боротьба та відносини між класами мережевого суспільства поступово переходять до віртуального простору інтернет-комунікацій. Формується нова політична культура – Інтернет-культура. Щодо класів та класової боротьби у мережі Інтернет, то до креативного класу слід віднести «вільних» індивідів – представників хакерської культури та новий середній клас – мережних підприємців, які зайняли нішу е-комерції. Відповідно, змінюються політичні умови та комунікативні засади е-голосування. З одного боку, індивіди в інтернеті голосують за політичних акторів нібито як за певні товари та послуги е-комерції, до якої вони вже призвичаїлись. Вибір під час е-голосування можна визначити за аналогією з е-комерцією. З іншого боку, е-голосування та агітація в інтернеті мають власну специфіку, яка обумовлена необхідністю протидіяти маніпуляціям, фальсифікаціям та нерівному доступу різних соціальних груп до мережі Інтернет.

Суто технологічні проблеми відходять на другий план, поступаючись місцем визначенню соціокультурних умов політико-комунікативного виміру е-голосування.

Ключові слова: е-голосування, політика, політична комунікація, політико-комунікативний вимір, е-комерція, Інтернет-культура, креативний клас.

Вступ. Розвиток цифрового суспільства створює нові можливості у різних соціальних просторах – від освіти та науки, економіки та фінансів до політики та урядування. Цифровізація означає не лише появу та широке впровадження новітніх (електронних) технологій. Трансформуються також політико-комунікативний вимір індивідуального та колективного вибору та його соціокультурний контекст. Наголос на процедурі політичного та електорального вибору є вкрай важливим у контексті дослідження е-голосування. Як зазначає В. Панкратова, розглядаючи е-голосування в якості елемента е-демократії, «...електронне голосування охоплює кілька різних видів викорис-

тання електронних засобів на виборах для безпосередньо голосування та/або підрахунку голосів» [3, с. 152].

Цілоком слід погодитись із тим, що «В умовах демократії політичний вибір стає одним із визначальних факторів формування публічної влади, вироблення та реалізації публічної політики. Він складається із усвідомлення індивідом свого становища як ситуації вибору, визначення проблеми, яка потребує вирішення шляхом вибору та альтернативних варіантів дій, нарешті – здійснення рішучих кроків щодо реалізації вибору. Політичний вибір, завдяки загальному виборчому праву (обирати і бути обраними) стосується усіх громадян

та здійснюється як на рівні формування органів державної влади (загальнонаціональні вибори) так і на рівні місцевого самоврядування. Електоральний вибір є складовою політичного вибору, його відображенням на дільниці для голосування» [10, с. 212].

Поряд із ієрархічними організаціями, побудованими на основі вертикального руху інформації, утворюються мережі, у яких інформація поширюється горизонтально. Людська діяльність (праця та дозвілля) переноситься в Інтернет, набуваючи нових ознак та утворюючи феномени е-комерції, е-урядування, е-торгівлі, е-правочину, е-демократії тощо. Як відповідь на виклики часу поступово утворюється правова база цифрового суспільства.

Зокрема, у Законі України «Про електронну комерцію» визначено «електронний правочин» (дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-комунікаційних систем) та «е-комерцію» (відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру) [4].

М. Кастельс пише про формування культури Інтернет. Він зазначає: «Інтернет-культура – це культура творців Інтернету. Під терміном «культура» я розумію набір цінностей і переконань, які визначають поведінку людини. Повторювані моделі поведінки породжують звичаєві норми, дотримання яких контролюється інституціями та неформальними соціальними організаціями. Культура відрізняється від ідеології, психології чи проявів окремої індивідуальності. Оскільки культура має видиме вираження, вона є колективною побудовою, вищою за індивідуальні вподобання, і здатна впливати на діяльність людей у культурному середовищі, у даному випадку – на виробників/користувачів Інтернету» [1].

Саме формуванням особливої мережевої культури, яка впливає на усі відносини у цифровому суспільстві, зокрема – на нові політичні технології агітації та голосування, обумовлена актуальність дослідження політико-комунікативного виміру технологій е-голосування.

Мета та завдання. Метою статті є визначення сутності політико-комунікативного виміру технологій е-голосування. Поставлена мета обумовила необхідність вирішення наступних дослідницьких завдань:

– визначити основні напрямки формування цифрового суспільства та інтернет-культури, спираючись на візію М. Кастельса;

– розглянути е-голосування у контексті економічних, соціокультурних та політичних трансформацій;

– відзначити переваги та ризики технології е-голосування в Україні.

Методи дослідження. Фундаментом дослідження технологій е-голосування є методологічний індивідуалізм. В основі якого є уявлення про суспільство як суму індивідів, їх поведінки та вибору (останній якраз і знаходиться у фокусі даного дослідження). Адже, голосує кожний індивід особисто, незалежно від форми вибору (на дільниці чи дистанційно, за допомогою е-технологій). Відповідно, саме індивідуалізм дозволяє визначити обмеження попередньої (індустріальної) епохи та сутнісні характеристики цифровізації й формування мережевого суспільства. В основі даного підходу знаходиться «...людина, наділена власними намірами (інтенціями), ототожнюється з діючим суб'єктом, отже, може впливати на події історії. Крім того, йдеться про фіксування необхідності врахування особливостей світогляду конкретної людини – учасника конкретних подій. Дії людини в рамках даної концепції обмежені відносинами між людьми... кожна людина має певну мету і знаходиться у певній об'єктивній ситуації, а тому оцінює її, виходячи зі своїх власних цілей. Крім того, оцінка ситуації може бути правильною або неправильною. Принцип раціоналізму... свідчить, що події людини залежить від цілей, реалізованих за умови індивідуального бачення ситуації конкретною людиною» [7, с. 36].

Також використовувався компаративний метод для порівняння механізмів політичного вибору та голосування у індустріальному та мережевому суспільствах й інституційний метод задля визначення сутності та етапів процесу інституціоналізації новітніх політичних технологій, передусім – політико-комунікативного виміру е-голосування у мережевому суспільстві.

Результати. Технології е-голосування представляють собою не лише окремі новації, які використовують мобільні додатки чи мережу Інтернет. Е-голосування стає частиною повсякденного життя індивідів, їх культури та комунікативного середовища. У цьому сенсі е-голосування відбувається у контексті інших дій індивіда (його/її вибору). Передусім, йдеться про електронну торгівлю та е-комерцію, до якої вже призвичаїлись українці. Так, ринок е-комерції дуже швидко розвивався в Україні до війни та демонструє гарні показники відновлення навіть під час воєнного стану.

Наведемо цитату: «...до початку повномасштабного вторгнення ринок е-commerce в Україні демонстрував стабільне зростання. Очікувалось, що у 2022 році показники наблизяться до позначки 4 млрд. доларів, однак з початком вторгнення обсяги ринку е-commerce впали до 310 млн. дола-

рів... Багато хто очікував, що відновлення буде дуже повільним. Проте вже в 2023 році обсяги відновилися майже до рівня 2019 року і становили 1,7 млрд. дол. За прогнозами, в 2024 році ця сума сягне позначки \$2,08 млрд., а в 2025 – 2,5 млрд дол. (І. Воловий) [6].

Слід відзначити той зв'язок, який існує між поведінкою індивідів на ринку е-комерції (яка стала частиною повсякденного життя для мільйонів українців, перетворилась на рутину) та їх вибором під час е-голосування. Соціокультурні умови поведінки та прийняття рішень у мережі Інтернет є, безумовно, спільними як для е-комерції так і для е-голосування. Зазначимо: «E-Commerce – це модель економічних відносин, яка реалізується в інтернеті. Електронну комерцію можна порівняти з торговельним центром – величезний асортимент товарів, які покупець може роздивитись і придбати, і все це не виходячи з дому. Характерна особливість е-Commerce – всі транзакції відбуваються з електронних пристроїв, які підключені до мережі. Для підприємців електронна комерція – це в першу чергу надання послуг або продаж товарів за допомогою інтернету» [8].

За аналогією можна цілком обґрунтовано стверджувати, що е-голосування є моделлю політичних відносин, яка реалізується у мережі Інтернет. Ба більше, комунікативний вимір е-голосування можна порівняти із напрямками комунікації індивіда при здійсненні покупок чи торгів у Інтернет.

Наприклад, для е-комерції є характерними такі її шість видів, які позначаються B2B, B2C, C2C, C2B, B2A та C2A.

Йдеться про наступне: «B2B – взаємодія двох бізнесів. Тобто одна компанія надає свої послуги або продає продукцію іншій компанії, а не кінцевому споживачу. Наприклад, сфера реклами – компанія, яка займається маркетингом, надає свої послуги іншим компаніям, які потребують реклами своєї продукції. B2C – взаємодія компанії та клієнтів. Бізнес продає товар безпосередньо кінцевим споживачам – найпопулярніший вид комерції. Будь-який інтернет-магазин працює за напрямком B2C. C2C – взаємодія між споживачами. Одна людина продає товар іншій через онлайн-майданчик та водночас не є виробником цього продукту. Наприклад, користувач інтернет-дошки оголошень виставляє на продаж річ, яку він десь придбав, а її купує такий самий користувач. C2B – взаємодія споживача з бізнесом. Людина постачає сировину або готову продукцію бізнесу. Наприклад, графічний дизайнер-фрілансер створює логотип для компанії. B2A – взаємодія бізнесу та адміністрації. Наприклад, держзакупівля в інтернеті. C2A – взаємодія споживача з адміністрацією. Наприклад, оплата медичних послуг онлайн або віддалене навчання» [8].

Під час е-голосування індивід буде включений у схожий комунікативний контекст: конкуренція між

різними політичними акторами (індивідуальними та колективними) за голоси виборців, взаємодія з інформацією щодо кандидата та суб'єктами її виробництва та розповсюдження (партії, виборчого блоку тощо), яка отримується безпосередньо від «продавців» політичного іміджу, обговорення цієї інформації з іншими індивідами (членами своєї мережі; це відповідає взаємодії із іншими споживачами у процесі е-комерції). Нарешті, петля зворотного зв'язку, тобто – відповідь на отриману політичну інформацію у вигляді коментарів, постів, інших меседжей (текстових, або відео-повідомлень). Безумовно, важливою складовою є взаємодія із організаторами виборів, відстежування інформації від «адміністраторів» виборчого процесу задля кращого розуміння правил гри та правового контексту.

Вже доводилось наголошувати на тому, що «Готовність суспільства до проведення виборів – одна з провідних ознак його демократичності, здатності до вирішення нагальних проблем мирними політичними методами. Вибори як концентроване вираження політичного ринку є одним з механізмів легітимації влади, що забезпечують політичну стабілізацію в суспільстві. Завдання політиків – пропонувати на ринку свій специфічний товар – образ, тобто поводити себе як типові продавці. Факт голосування при цьому рівноцінний факту покупки. Відтак спостерігається процес вторгнення в політологію терміна «політичний маркетинг», що, у свою чергу, виражає визнання можливості розглядати виборчі технології у поняттях ринкової поведінки – як сукупність засобів проведення виборчої кампанії, впливу на електоральний вибір громадян» [5, с. 220].

Відтак, констатуємо певну схожість умов та сутності вибору індивідом у полі економіки та політики під час здійснення е-комерції та е-голосування. Але існують і суттєві відмінності. Адже, трансформації політико-комунікативного виміру е-голосування, обумовлені переходом суспільства та влади від ієрархічних взаємодій епохи модерну (індустріального суспільства) до мережевої організації суспільства цифрової епохи. Фіксуються зміни у соціальній структурі суспільства. Локомотивом модернізації став середній клас, а наразі на перший план виходить креативний клас мережевого суспільства.

Відзначимо: «Порівняно з епохою індустріалізації, коли міста розвивались, перетворюючись на концентрацію фабричних труб, а пролетарські райони замкнули кільце навколо центральних районів – осередків «буржуазної культури» (театрів, кав'ярень та музеїв), сучасна інформаційна епоха перетворила фабрики на хаби, а буржуазію – на креативний клас. Змінились умови праці та культурне середовище, технології та економіка, і місію модернізації політичної системи, яка здій-

снів середній клас в індустріальну епоху, належить продовжити креативному класу в інформаційну епоху» [9, с. 101].

Люди творчих професій впливають на політичний вибір, визначають його альтернативи для інших індивідів. Про це яскраво свідчать, зокрема, результати президентської кампанії в Україні 2019 року. Тоді переконлива перемога у другому турі шоумена та представника креативного класу В. Зеленського утворила новий тренд, який було закріплено на наступних парламентських виборах (за результатами яких до ВР України потрапила не лише політична сила «Слуга народу», а і партія «Голос» за лідерства іншого представника креативного класу – С. Вакарчука).

В основі трансформацій політико-комунікативного виміру е-голосування є цінності, які продукуються мережевими спільнотами та стають фундаментом соціокультурних змін. Передусім, йдеться про свободу. Інтернет є простором свободи слова, доступу та технологічного розвитку. Для мережових спільнот, які взаємодіють у Інтернет-просторі не є прийнятними жодні обмеження свободи – від державної цензури автократій до намагань економічних монополій встановити обмеження щодо розповсюдження нових технологій та доступу до програмних продуктів.

Недарма однією із потужних спільнот, які формуються у мережевому суспільстві є хакери. Вони запозичили від наукової (академічної) спільноти критичність, раціональність, креативність та неприйняття будь-яких обмежень у Інтернет-просторі.

На це аргументовано звертає увагу М. Кастельс: «Інтернет-культура характеризується чотирирівневою структурою: техномеритократична культура, хакерівська культура, культура віртуальних громад та підприємницька культура. Разом вони створюють ідеологію свободи, яка поширена у світі Інтернету. Ці культурні рівні розташовані в ієрархічному порядку: техномеритократична культура набуває рис хакерівської через створення правил і звичаїв у кооперативних мережах, націлених на технологічні проекти. Культура віртуальної громади додає соціальний фактор до взаємного використання технології, роблячи Інтернет середовищем вибіркової соціальної взаємодії та символічної приналежності. Підприємницька твориться з хакерівської культури та культури вільного співтовариства громади для того, щоб завдяки поширенню Інтернету в усіх сферах суспільства отримати прибутки... Поширення Інтернету в суспільстві залежить не лише від підприємницької активності. Його успіх є також породженням університетської та науково-дослідної спільноти, де виникли критерії досконалості, фахової оцінки та відкритого спілкування під час науково-дослідної роботи» [1, с. 34].

Безумовно, головним трендом у процесі трансформацій політико-комунікативного виміру

е-голосування стає постання мережевого суспільства та розвиток горизонтальних комунікативних зв'язків між індивідами (мережових спільнот). На думку класика теорії інформаційного суспільства М. Кастельса, який, досліджуючи культуру інтернет, робить екскурс у історію формування спільнот, майбутнє людства саме за мережевою організацією.

Він зазначає: «Мережа – це група взаємопов'язаних вузлів. Мережі – дуже стара форма людської практики, але вони отримали нове життя в наші часи, ставши інформаційними мережами, що підживлюються Інтернетом. Мережі як організаційні засоби мають неабиякі переваги через властиві їм гнучкість та адаптаційність – принципів якості для виживання й успіху в довіллі, що жваво змінюється. Ось чому мережі поширюються в усіх сферах економіки та суспільства, переважаючи та перемагаючи вертикально організовані корпорації та централізовані бюрократії... Упродовж більшого часу людської історії, на відміну від біологічної еволюції, мережі як інструменти використовувалися організаціями, спроможними збирати ресурси довкола централізовано визначених цілей, що досягаються впровадженням завдань через раціоналізовані, вертикальні ланцюжки передачі команди та контролю... Зараз, однак, упровадження комп'ютеризованих інформаційних та комунікаційних технологій і, зокрема, Інтернету, дозволяє мережам проявляти свою гнучкість та можливість адаптації, забезпечуючи відтак їхню еволюційну природу. Тим часом ці технології дозволяють винищувати координацію та управління складними завданнями. Це спричиняє безпрецедентну комбінацію гнучкості та виконання завдань, координованого прийняття рішень та децентралізованого виконання, індивідуалізованої виразності та глобальної, горизонтальної комунікації, що впроваджує вищу організаційну форму людської діяльності» [1, с. 1-2].

З урахуванням трансформацій політико-комунікативного виміру становлення мережевого суспільства, до основних переваг е-голосування слід віднести наступні. По-перше, це переваги, пов'язані із доступом до голосування за допомогою мережі Інтернет. Для голосування не треба особисто приходити на дільницю для голосування, а можна швидко і зручно проголосувати з будь-якої точки світу. По-друге, оптимізація організації виборів та підрахунку бюлетенів. По-третє, економія витрат на вибори (як їх безпосередню організацію так і агітацію) завдяки використанню технології е-голосування.

У цілому слід погодитись із М. Ліллестрьомом щодо переваг е-голосування: «Технологія електронного голосування має на меті пришвидшити підрахунок виборчих бюлетенів, зменшити кількість персоналу, необхідного для підрахунку голосів

вручну, і може підвищити доступність для виборців. Очікується, що інвестиції в нові системи окупляться в довгостроковій перспективі, оскільки очікується зменшення операційних витрат. Інші очікувані вигоди включають те, що результати голосування можна отримати та публікувати швидше, а - у разі онлайн-голосування - виборці заощаджують час та кошти завдяки можливості голосувати незалежно від свого місцезнаходження, що може збільшити загальну явку виборців. Групи громадян, які найбільше виграють від проведення онлайн-виборів, це ті, що проживають за кордоном, громадяни, які проживають у сільській місцевості далеко від виборчих дільниць, та люди з обмеженими фізичними можливостями» [2].

Серед ризиків впровадження е-голосування в Україні, окрім очевидних проблем, пов'язаних із правовим режимом воєнного стану, слід відзначити: загрози фальсифікацій, нерівність доступу до новітніх технологій Інтернет-комунікацій та мобільного зв'язку для різних вікових груп (молодь є більш обізнаною («просунутими юзерами»), у той же час у представників старших поколінь іноді виникають складнощі), можливість хакерських атак та порушення таємниці голосування, досить низький рівень довіри громадян до е-голосування.

Отже, подальших досліджень потребують як політичний вимір застосування технологій е-голосування, зокрема – визначення ролі різних соціальних груп та класів у процесі політичного вибору цифрового суспільства, так і їх комунікативний вимір, а саме – перехід від вертикально організованої комунікації до горизонтальних мереж.

Висновки. Відтак, на перший план у процесі впровадження новітніх політичних технологій, передусім – е-голосування впевнено виходить політико-комунікативний вимір. Ідеологічна боротьба та відносини між класами мережевого суспільства поступово переходять до віртуального простору інтернет-комунікацій. Формується нова політична культура – Інтернет-культура. Щодо класів та класової боротьби у мережі Інтернет, то до креативного класу слід віднести «вільних» індивідів – представників хакерської культури та новий середній клас – мережевих підприємців, які зайняли нішу е-комерції. Відповідно, змінюються політичні умови та комунікативні засади е-голосування. З одного боку, індивіди в інтернет голосують за політичних акторів нібито як за певні товари та послуги е-комерції, до якої вони вже призвичаїлись. Вибір під час е-голосування можна визначити за аналогією з е-комерцією. З іншого боку, е-голосування та агітація в інтернет мають власну специфіку, яка обумовлена необхідністю протидіяти маніпуляціям, фальсифікаціям та нерівному доступу різних соціальних груп до мережі Інтернет.

Суто технологічні проблеми відходять на другий план, поступаючи місцем визначенню соціо-

культурних умов політико-комунікативного виміру е-голосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / Пер. з англ. Київ: «Видавництво «Ваклер» у формі ТОВ, 2007. 304 с.
2. Ліллестрьом М. Переваги та ризики електронного голосування та онлайн-голосування. *Децентралізація*. 2 листопада 2020 року. URL: <https://decentralization.ua/news/12905>
3. Панкратова В.О. Електронне голосування як елемент електронної демократії: досвід країн ЄС. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 152-156. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294405/287190>
4. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
5. Свекла К. А. Функціональні особливості виборчих технологій та їх вплив на масову свідомість. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 56. С. 219-227. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/56_2015/29.pdf
6. Український ринок e-commerce активно відновлюється – головні тенденції інтернет-торгівлі. *Українська Рада Торгових Центрів*. 23 січня 2024 року. URL: <https://www.ucsc.org.ua/ukrayinskyj-rynok-e-commerce-aktyvno-vidnovlyuyetsya-golovni-tendenciyi-internet-torgivli/>
7. Швець О. Методологічний індивідуалізм Джона Уоткінса і проблеми сучасного історіє писання. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2013. № 3(6). С. 33–38. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2013_6\(3\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2013_6(3)_10).
8. Що таке e-commerce. *Київстар Бізнес Хаб*. 7 лютого 2020 року. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-take-e-commerce>
9. Яковлев Д. В. Креативний клас – феномен інформаційного суспільства. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру: матер. III Всеукр. наук.-практич. конф., (22 березня 2024 р.)*. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 100-104. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-27>
10. Яковлев Д. В. Політичний вибір посадових осіб публічної влади в Україні: політико-психологічні чинники. *Науковий журнал «Габітус»*. 2023. Вип. 53. С. 212-217. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.53.36>

REFERENCES:

1. Kastels M. (2007) Internet-galaktyka. Mirkuvannia shchodo Internetu, biznesu i suspilstva [Internet galaxy. Reflections on the Internet, business and society] / Per. z anhl. Kyiv: «Vydavnytstvo «Vakler» u formi TOV. 304 s. [in Ukrainian]
2. Lillestrom M. (2020, lystopada 2) Perevahy ta ryzyky elektronnoho holosuvannia ta onlain-holosuvannia. Detsentralizatsiia [Advantages and risks of electronic voting and online voting] Retrieved from: <https://decentralization.ua/news/12905> [in Ukrainian]
3. Pankratova V.O. (2023) Elektronne holosuvannia yak element elektronnoi demokratii: dosvid krain YeS [Electronic voting as an element of electronic

democracy: experience of EU countries] *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 6. S. 152-156. Retrieved from: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294405/287190> [in Ukrainian]

4. Pro elektronnu komertsiiu [About electronic commerce]: *Zakon Ukrainy vid 03.09.2015 № 675-VIII. Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> [in Ukrainian]

5. Svekla K. A. (2015) Funktsionalni osoblyvosti vyborchych tekhnolohii ta yikh vplyv na masovu svidomist [Functional features of election technologies and their impact on mass consciousness] *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 56. S. 219-227. Retrieved from: http://app.nuoua.od.ua/archive/56_2015/29.pdf [in Ukrainian]

6. Ukrainskyi rynek e-commerce aktyvno vidnovliuietsia – holovni tendentsii internet-torhivli (2024, sichnia 23) [The Ukrainian e-commerce market is actively recovering - the main trends in Internet trade]. *Ukrainska Rada Torhovykh Tsentriv*. Retrieved from: <https://www.ucsc.org.ua/ukrayinskyj-rynok-e-commerce-aktyvno-vidnovlyuyetsya-golovni-tendencziyi-internet-torgivli/> [in Ukrainian]

7. Shvets O. (2013) Metodolohichni indyvidualizm Dzhona Uotkinsa i problemy suchasnoho istoriie pysannia

[Methodological individualism of John Watkins and the modern issues of writing history] *Filosofii ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. № 3(6). S. 33-38. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2013_6\(3\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2013_6(3)_10). [in Ukrainian]

8. Shcho take e-commerce [What is e-commerce?] (2020, liutoho 7) *Kyivstar Biznes Khab*. Retrieved from: <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-take-e-commerce> [in Ukrainian]

9. Yakovlev D. V. (2024) Kreatyvnyi klas – fenomen informatsiinoho suspilstva [The creative class is a phenomenon of the information society]. *Transformatsiia ukrainskoho suspilstva v tsyfrovu eru : mater. III Vseukr. nauk.-praktych. konf.*, (22 bereznia 2024 r.). Lviv–Torun : Liha-Pres, 2024. S. 100-104. Retrieved from: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-27> [in Ukrainian]

10. Yakovlev D. V. (2023) Politychnyi vybir posadovykh osib publichnoi vlady v Ukraini: politykopsykholohichni chynnyky [Political choice of public authorities in Ukraine: political and psychological factors]. *Naukovi zhurnal «Habitus»*. Vyp. 53. S. 212-217. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.53.36> [in Ukrainian]

E-voting technologies: the political and communication dimension

Svekla Kostiantyn Anatoliiovych

Postgraduate Student at the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0009-9020-3680

The article is devoted to the definition of the political and communicative dimension of electronic voting (e-voting). It is noted that the digitalization of society, which covers all social spaces, is not limited to a purely technological impact on the political choice of an individual. First of all, the political and communication dimension is being transformed. The relevance of the topic of the article is due to the significant social need to determine the essence of transformations in the political and communicative dimension of e-voting.

Education and science, economics and finance, politics and governance are changing under the influence of digitalization. In this broader context of individual choice in the digitalization era, the advantages and disadvantages of e-voting should be identified. This includes the formation of Internet culture, the development of e-commerce, the need to counteract manipulations during campaigning on the Internet and potential fraud directly during and after e-voting. It is noted that along with hierarchical organizations built on the basis of vertical information flow, networks are being formed in which information is distributed horizontally. The purpose of the article is to determine the essence of the political and communicative dimension of e-voting technologies. Methodological individualism is the basis of the methodology for studying the political and communicative dimension of e-voting technologies. The comparative method and the institutional method were also used. The author notes the connection between the behavior of individuals in the e-commerce market (which has become a part of everyday life for millions of Ukrainians and has become a routine) and their choice during e-voting. A new political culture is being formed – the Internet culture. It is proved that the transformations of the political and communicative dimension of e-voting are based on the values that are produced by online communities and become the foundation of socio-cultural changes. The Internet is a space of freedom of speech, access and technological development.

The ideological struggle and relations between the classes of the network society are gradually shifting to the virtual space of Internet communications. The creative class includes "free" individuals – representatives of hacker culture and the new middle class – network entrepreneurs who have occupied the e-commerce niche. Accordingly, the political conditions and communicative foundations of e-voting are changing.

Key words: e-voting, politics, political communication, political-communicative dimension, e-commerce, Internet culture, creative class.

Чигідін Валерій Вікторович

Політичне представництво в Україні: динаміка демократичних змін

УДК 321.7 (477)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.15>

Чигідін Валерій Вікторович
аспірант кафедри політичних теорій
Національного університету
«Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0009-1548-2165

У статті визначено динаміку демократичних змін системи політичного представництва в Україні. Актуальність дослідження обумовлена завершенням пострадянського етапу та необхідністю подальшої демократизації системи політичного представництва навіть в умовах російської широкомасштабної збройної агресії. Це потребує визначення інститутів політичного представництва та дослідження маркерів їх демократизації. Відзначено, що демократичне політичне представництво є наріжним каменем легітимності публічної влади (як всередині країни так і з точки зору визнання легітимності правління в Україні з боку партнерів по демократичній коаліції), ефективності міжінституційної взаємодії, підтримки соціального порядку та демократичного політичного ладу в умовах війни. Мета статті полягає у визначенні динаміки демократичного політичного представництва в Україні. У процесі дослідження рівня демократичного політичного представництва застосовувались інституційний, компаративний та системний методи. Особливо слід відзначити методологію дослідження, яка використовується для підготовки щорічного глобального звіту про політичні права та громадянські свободи. Визначено, що відстану політичних прав та громадянських свобод напряду залежить рівень демократичності політичного представництва у країні: розвиток парламентаризму, наявність вільних виборів, партійний плюралізм та конкуренція, свобода слова у масмедіа тощо. До маркерів демократизації політичного представництва в Україні віднесено наявність змагальних та чесних виборів, політичний плюралізм та рівень політичної участі громадян, свободу слова у масмедіа, а також вільне вираження громадянами власних політичних поглядів та переконань. Серед проблем, які заважають демократизації системи політичного представництва в Україні відзначено мажоритарну та змішану виборчі системи, вплив олігархів та постійні медіа-скандали. У цілому, попри російську війну проти України, відзначено позитивні зрушення у системі демократичного представництва, які є фундаментом продовження курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію України.

Ключові слова: політика, політичне представництво, демократія, пострадянська епоха, «Свобода у світі».

Вступ. Проблема забезпечення демократичного політичного представництва, яка постала перед Незалежною Україною у 1991 році, знаходилась на порядку денному української влади та суспільства усі роки пострадянської епохи. Завершення пострадянської епохи (на думку М. Мінакова «Пострадянська епоха завершилась 2022 року з початком російського вторгнення в Україну. Попри те, що війна в Україні розпочалась ще 2014 року, саме ця повномасштабна агресія поставила крапку в нетривалій історії періоду, поштовх до виникнення якого дали розпад СРСР, а також створення нових демократичних держав і ринкових економік у Східній Європі та Північній Євразії» [2, с. 7]) утворило нові виклики щодо політичного представництва. Один із них – необхідність політичного (передусім – парламентського) представництва для середнього класу. Без цього, як свідчить історичний досвід демократизації та модернізації у Західній Європі та Північній Америці, демократичне політичне представництво неможливе. Слід безумовно погодитись із тим, що «Середній клас – це соціальна група, яка найбільше зацікавлена в політичній та економічній конкуренції, оскільки саме середньому класу вигідні демократія та ринкова економіка... У сучасних умовах це клас добровольців, активістів та волонтерів, які захищають

Україну від широкомасштабного військового вторгнення. Новий суспільний договір, спрямований на здійснення європейської та євроатлантичної інтеграції України на основі демократичних цінностей та інститутів, неможливий без активної політичної участі середнього класу» [11, с. 93].

В умовах російської широкомасштабної збройної агресії проблема демократичного політичного представництва загострюється ще більше. Адже повноцінне політичне представництво є наріжним каменем легальності та легітимності публічної влади (як всередині країни так і з точки зору визнання легітимності правління в Україні з боку партнерів по демократичній коаліції), ефективності міжінституційної взаємодії, підтримки соціального порядку та демократичного політичного ладу в умовах війни.

Вже доводилось відзначати, що «Принцип політичного представництва є фундаментальним для сучасної демократії. Дотримання принципу політичного представництва у діяльності таких інститутів, як партії, парламент, вибори тощо забезпечило демократичним політичним режимам минулого сталий розвиток... Майбутнє демократичних політичних режимів також напряду пов'язується із пошуком оптимальної моделі політичного представництва» [3, с. 181].

Проблема демократичного політичного представництва має не лише теоретичний вимір, а й потребує емпіричного вимірювання. З цією метою було створено та впроваджено відповідні «індекси» та визначено маркери демократичного урядування. Одним із таких, найбільш релевантних індексів у вимірюванні рівня свободи та демократії можна вважати звіти «Свобода у світі» від Freedom House [5]. Щорічні звіти «Свобода у світі» охоплюють визначення рівня демократії на основі експертних оцінок у 195 країнах світу. Спираючись на дослідження демократії в Україні з 2020 по 2024 роки та виокремлюючи питання, пов'язані із рівнем демократії у взаємодії влади та громадян, у даній статті буде визначено динаміку забезпечення демократичного політичного представництва в Україні.

Мета та завдання. Мета статті полягає у визначенні динаміки демократичного політичного представництва в Україні. Дана мета обумовила необхідність вирішення наступних дослідницьких завдань:

- визначити інституційний вимір демократичного політичного представництва;
- обґрунтувати, на основі звітів «Свобода у світі» від Freedom House основні показники демократичного політичного представництва;
- визначити рівень забезпечення демократичного політичного представництва в Україні у період з 2020 по 2024 роки.

Методи дослідження. У процесі дослідження рівня демократичного політичного представництва застосовуються наступні методи: 1) інституційний підхід задля визначення та аналізу інститутів політичного представництва (парламент, політичні партії, інститут виборів тощо); 2) компаративний метод для порівняння рівня демократичності інститутів політичного представництва в Україні у 2020–2024 роках на основі «Свободи у світі»; 3) системний метод, який дозволяє визначити демократизацію інститутів політичного представництва у контексті розвитку політичної системи України у зазначений період. Окремо слід відзначити методологію дослідження, яка використовується для підготовки щорічного глобального звіту про політичні права та громадянські свободи [5]. Відзначимо: «Методологія... значною мірою походить від Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році. «Свобода у світі» базується на передумові, що ці стандарти застосовуються до всіх країн і територій, незалежно від географічного положення, етнічного походження, або релігійного складу, або рівня економічного розвитку... «Freedom in the World» оцінює реальні права та свободи, якими користуються окремі особи, а не уряди чи діяльність уряду як таку. На політичні права та громадянські свободи можуть впливати як державні, так і недержавні

суб'єкти... Freedom House не вважає, що юридичні гарантії прав є достатніми для реалізації цих прав на місцях. Хоча як закони, так і фактичні практики враховуються при прийнятті балів, більший акцент робиться на реалізації» [5]. Йдеться про експертну оцінку (команди внутрішніх та зовнішніх щодо країни аналітиків та експертів-консультантів) за шкалою від 0 до 4 балів за кожний з 10 індикаторів політичних прав та 15 індикаторів громадянських свобод [5].

Очевидно, що від стану політичних прав та громадянських свобод напряду залежить рівень демократичності політичного представництва у країні: розвиток парламентаризму, наявність вільних виборів, партійний плюралізм та конкуренція, свобода слова у масмедіа тощо.

Результати. Демократичне політичне представництво, задля збереження та підтримки належного рівня легітимності публічної влади, потребує постійної уваги з боку суспільства у цілому, різних груп та спільнот (зокрема, наголосимо на необхідності представництва «середнього класу»). Громадяни не повинні втрачати пильності щодо захисту власних політичних прав та громадянських свобод, брати активну участь у виборах та діяльності такого важливого інституту політичного представництва, як політичні партії. Щорічні звіти «Свобода у світі» формують глобальний контекст дослідження політичного представництва. Вони дозволяють визначити рівень демократичних змін у широкому міжнародному контексті, утворюють уявлення у громадян, національних експертів та представників публічної влади щодо рівня демократичного політичного представництва. Погодимось: «Політичне представництво виступає фундаментом сучасної демократії. Рух теорії та практики політичного представництва, – від зухвалої ідеї філософів епохи Просвітництва (її паростки можна знайти в Античності та Середньовіччі) до узвичаєного феномену демократичних країн та обов'язкового елементу перехідних режимів, – є невід'ємною складовою розвитку інститутів публічної влади у традиційному, модерному та інформаційному суспільстві» [1, с. 55].

Відзначимо, що детермінанти демократичних змін політичного представництва поділяються на інституційні та неінституційні. До перших відносяться політичні партії, парламентаризм та інститут масмедіа. Але також вкрай важливим є формування демократичної політичної культури. «Проблема забезпечення демократичного представництва є однією із визначальних для сучасного політичного процесу як на глобальному так і національному рівнях. Адже розвиток демократичного політичного процесу історично пов'язується саме із пошуком оптимальних форм політичного представництва... демократичне політичне представництво потребує як розвитку та удосконалення

інститутів політичного представництва (парламентаризму, політичних партій та виборчої системи) так і формування демократичної політичної культури» [4, с. 38].

Наголосимо: «Щодо України, то навіть в умовах російської широкомасштабної агресії продовжуються дискусії щодо взаємодії між основними інститутами політичного представництва сучасності: інститутом виборів, політичних партій, парламенту, масмедіа тощо. Очевидно, що від моделі виборчої системи залежить якість депутатського корпусу, стан розвитку партійної системи та парламентаризму. Результат виборчих кампаній у інформаційну епоху характеризується зростанням впливу масмедіа (як традиційних, так і мережі інтернет) та визначається переважно колами медіакратії. Масмедіа формують електоральний порядок денний, а політики та партії змушені підлаштовуватись під нього» [3, с. 181].

Безумовно, фундаментом демократичного політичного представництва є політична участь та активність громадян, яка не обмежується лише виборчим періодом. Якщо ж йдеться тільки про вільні вибори, які відповідають мінімальним стандартам, то такий режим слід ідентифікувати як «електоральна демократія». Навпаки, лише ті країни, де є постійна увага до верховенства права та повна повага до політичних прав та громадянських свобод, можуть маркуватись як «ліберальні демократії». У звіті «Свобода у світі» визначено підкатегорії щодо оцінки політичних прав (виборчий процес (3 питання), політичний плюралізм і участь (4 питання) і функціонування уряду (3 питання), а оцінка громадянських свобод здійснюється за чотирма підкатегоріями (свобода вираження поглядів і переконань (4 запитання), права на асоціації та організації (3 питання), верховенство права (4 питання) та особиста автономія та права особи (4 питання) [5].

На основі експертних оцінок визначається статус країни: вільний, частково вільний, або невільний.

У 2020 році Україну було визнано «частково вільною», а результатом експертної оцінки стали 62 бали зі 100 (плюс 2 бали порівняно із 2019 роком). При цьому, політичні права було оцінено у 27 балів з 40, а громадянські свободи у 35 з 60 балів [6].

Щодо маркерів демократичного політичного представництва, то виборчий процес оцінено у 9 балів з 12 (найбільшої критики зазнала змішана виборча система), політичний плюралізм та участь – 12 з 16 балів, а свободу вираження поглядів і переконань на 11 балів з 16 (зокрема, відповідь на питання: «Чи існують вільні та незалежні медіа?» отримала 2 бали з 4). Також досить позитивну оцінку експертів отримав інститут політичних партій. зазначається, що «За винятком

заборони Комуністичної партії України, не існує офіційних перешкод для утворення та діяльності політичних партій. Нові політичні партії створюються часто. Законом, який набув чинності у 2016 році, передбачено фінансування політичних партій з державного бюджету, проте ця норма фактично надає перевагу вже наявним партіям над новоствореними» [6].

Відзначено «змагальні та чесні» президентські вибори та «деякі проблеми» у проведенні «у цілому» змагальних та чесних парламентських виборів. Зазначено: «Місія Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) зі спостереження за виборами вказала на деякі порушення, зокрема «широко поширену практику купівлі голосів, зловживання владою і використання всіх можливих прогалин у законодавстві», що позбавило рівних можливостей кандидатів» [6].

Щодо факторів, які заважають демократичній динаміці політичного представництва відзначено вплив олігархів на політичні партії та масмедіа. Зазначено: «...молодим політичним партіям важко конкурувати з уже відомими партіями, які користуються заступництвом та фінансовою підтримкою пов'язаних з політичними силами бізнес-магнатів, відомих як олігархи. Українські олігархи мають значний вплив на політику завдяки фінансовій підтримці різних політичних партій... значна кількість ЗМІ перебуває у власності і під контролем бізнес-магнатів, які використовують їх як інструмент для просування власних інтересів. Президент Зеленський отримав значну підтримку від медіа, підконтрольних магнату Ігорю Коломойському, пов'язаному із банківським бізнесом. Інші партії також висвітлюються у позитивному ключі у дружніх до них ЗМІ» [6]. Дана оцінка діяльності масмедіа не змінилась і у наступному році. У 2021 році рейтинг України знизився з 62 балів до 60. Проте, це було пов'язано не зі зниженням рівня демократичного політичного представництва (у 9 з 12 балів оцінено рівень демократичності виборчого процесу, 12 із 16 отримав політичний плюралізм та участь), а зі скандалами навколо Конституційного суду. Зазначено: «У жовтні 2020 року у ЗМІ з'явилися численні повідомлення про те, що голова Конституційного суду Олександр Тупицький нібито незаконно отримав у власність землю в окупованому Криму, не задекларував елітну нерухомість у Києві й був причетним до гучної справи щодо суддівського шахрайства... Конституційний суд скасував численні норми антикорупційного законодавства, якими була встановлена вимога про публічне декларування активів державними службовцями та іншими публічними посадовими особами й передбачалося притягнення до кримінальної відповідальності за неподання декларацій... Президент Зеленський намагався розпустити Конституційний суд після скасування останнім

важливих положень антикорупційного законодавства. Хоча Суд так і не розпустили, Верховна Рада прийняла нові, проте м'якші, норми законодавства на заміну скасованим антикорупційним положенням» [7].

Окремо наголошено на негативних факторах. Серед них відзначено, передусім, «...заполітизовану роботу територіальних виборчих комісій, численних заяв про підкуп виборців та зловживання державними ресурсами», зовнішній вплив на українську політику («Після відсторонення від влади Януковича вплив Росії на українську політику продовжив зменшуватися, проте Москва зберігає свій вплив у деяких східних і південних областях» та роль олігархів та адміністративного ресурсу («Українські олігархи мають значний вплив на політику завдяки фінансовій підтримці ними різних політичних партій і лобіюють призначення своїх людей на ключові посади в державних структурах. Хоча виборчим законодавством заборонено використання державних ресурсів у виборчих кампаніях, державні посадові особи використовували адміністративний ресурс під час виборчої кампанії місцевих виборів, а правоохоронці закривали очі на ці правопорушення») [7].

У Звіті, опублікованому у 2022 році рейтинг України виріс з 60 до 61 балу завдяки забезпеченню можливості проведення вільних зібрань громадян та «...оскільки протягом року поліція діяла більш ефективно, забезпечуючи проведення масових заходів, зокрема ЛГБТ+-прайдів, з мінімальним втручанням з боку противників цих заходів» [8]. Також у Звіті відзначається декілька подій, які напряму пов'язані із забезпеченням демократичного політичного представництва. По-перше, запровадження санкцій «...проти кількох телеканалів, пов'язаних із проросійським політиком і бізнесменом Віктором Медведчуком. У лютому Зеленський підписав указ про блокування трансляції телеканалів NewsOne, ZIK та 112; водночас наприкінці грудня під аналогічні санкції потрапили телеканали «Перший незалежний» та UkrLive» [8]. По-друге, окремо відзначено непрозоре фінансування політичних партій: «Фінансування політичних партій в Україні залишається непрозорим попри наявність потужних законів, які регулюють це питання. У вересні 2021 року Верховна Рада ухвалила закон, який забороняє фінансування політичних партій пов'язаними з політичними силами бізнес-магнатами, відомими як олігархи. Президент Зеленський підписав цей закон у листопаді» [8].

У зв'язку із широкомасштабним російським вторгненням значно погіршився стан із політичними правами та громадянськими свободами на тимчасово окупованих територіях. Саме тому, у Звіті, опублікованому у 2023 році, рейтинг країни було знижено до 50 балів зі 100. Зазначено:

«Мільйони українців були вимушені залишити свої домівки, а російські військові вчиняли позасудові страти, катування і сексуальне насильство по відношенню до місцевих жителів. На територіях, які перебували під окупацією протягом тривалого часу, російська влада використовувала залякування, свавільні затримання й катування, щоб встановити контроль над політичними поглядами, системою освіти та багатьма іншими аспектами цивільного життя» [9].

Також, у звіті окремо досліджено кроки української влади щодо спротиву агресії у політичному полі. Передусім, щодо партійної діяльності та необхідності обмеження впливу проросійських політичних сил: «...у травні 2022 року Зеленський підписав закон про заборону політичних партій, які виправдовують, визнають правомірною або заперечують збройну агресію Росії проти України. Як наслідок, більше десятка політичних партій були визнані «проросійськими» та заборонені, включно з найбільшою опозиційною партією ОПЗЖ. П'ять партій оскаржили це рішення в судах... Деякі члени заборонених партій знайшли спосіб залишитися на посадах. Низка членів ОПЗЖ вийшли з партії та утворили дві нові депутатські групи «Платформа за життя та мир» (ПЗЖМ) і «Відновлення України» (ВУ). Ці депутати протягом 2022 року неодноразово голосували за підтримку ініціатив Зеленського, демонструючи готовність співпрацювати з провладною партією» [9]. Також, у зв'язку із об'єктивною необхідністю впровадження правового режиму воєнного стану, відзначено, що «... зміни до Кодексу законів про працю обмежили можливість профспілок представляти інтересів працівників і захищати їхні права у період дії воєнного стану» [9].

У Звіті, опублікованому у 2024 році, рейтинг України визначено у 49 балів зі 100. Російська широкомасштабна збройна агресія значно погіршила стан політичних прав та громадянських свобод українських громадян. Також у Звіті категорично засуджено проведення незаконних місцевих виборів на окупованих територіях. Зазначено: «Українська влада, іноземні уряди та міжнародні організації засудили ці вибори, які супроводжувалися залякуванням виборців російськими військовими, і в яких взяли участь виключно російські або проросійські кандидати, які підтримали окупацію» [10].

Водночас, відзначаючи успіхи України у війні, експерти повертаються до питань, пов'язаних із забезпеченням демократичного політичного представництва. Вони аргументовано відзначають маркери демократичного політичного представництва:

1) «Нинішній уряд України провів низку реформ, спрямованих на зміцнення демократичних інститутів, але в країні все ще доводиться боротися з корупцією в уряді, судовій системі та інших сферах» [10];

2) «У листопаді президент Володимир Зеленський оголосив, що проведення парламентських виборів, запланованих на кінець 2023 року, буде відкладене, поки діє воєнний стан і країна перебуває в стані війни. Це рішення викликало певну критику, однак соціологічні опитування показали, що суспільство його підтримує» [10];

3) «У грудні лідери Європейського Союзу (ЄС) ухвалили рішення Європейської комісії про початок переговорів з Україною про вступ до ЄС. Цей крок став результатом багаторічної роботи українського уряду та громадянського суспільства» [10].

Серед проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням демократичного політичного представництва, у Звіті відзначено наступні. По-перше, «Правляча партія Зеленського наразі зосередила в своїх руках майже всю повноту політичної влади. Ознакою українського політичного середовища є активна міжпартійна конкуренція. У парламенті представлені опозиційні групи, політичній діяльності яких у цілому не перешкоджають ані адміністративно, ані шляхом судових переслідувань» [10].

По-друге, «Згідно з указом президента від 2022 року, загальнонаціональні новинні канали транслюють лише схвалений урядом контент і надають ефірний час переважно представникам правлячої партії, при цьому можливість для опозиційних сил висвітлювати свою діяльність обмежується... Можливості опозиції змагатися за владу також обмежило перенесення парламентських виборів 2023 року» [10].

У Звітах «Свобода у світі» повною мірою відображено пострадянські трансформації політичного представництва в Україні, як динамічний рух від радянського авторитаризму до демократії. Слід відзначити, що у даних Звітах представлено візії, які мають бути доповнені іншими «рейтингами» чи «індексами». Натомість, саме «Свобода у світі» відображає загальні характеристики політичних прав та громадянських свобод, які визначають інституційні маркери політичного представництва. Попри усі проблеми, експерти позитивно оцінюють динаміку демократичних змін у системі політичного представництва в Україні.

Висновки. Відтак, за результатами виокремлення та подальшого аналізу відповідних маркерів, можна визначити динаміку демократичного політичного представництва в Україні. До маркерів, які забезпечують позитивну динаміку демократичного політичного представництва в Україні віднесено: 1) виборчий процес. Проведення вільних, змагальних та чесних виборів є безумовним здобутком системи політичного представництва в Україні; 2) політичний плюралізм та достатньо високий рівень політичної участі громадян. Це напряму сприяє демократизації політичного представництва; 3) свобода слова у масмедіа, а також

вільне вираження громадянами політичних поглядів та переконань. Водночас, до проблем, які заважають демократизації системи політичного представництва в Україні слід віднести: – мажоритарну та змішану виборчі системи. Цей показник негативно впливав на демократичну динаміку політичного представництва до 2019 року, коли Верховна Рада ухвалила, а Президент В. Зеленський підписав виборчий закон, яким частково було запроваджено пропорційну виборчу систему з відкритими партійними списками (для парламентських та місцевих виборів); – вплив олігархів. Відзначається негативний вплив олігархічних кланів передусім на масмедіа та політичні партії; – медіа-скандали, пов'язані із Конституційним судом, Приватбанком та діяльністю масмедіа (від необхідної заборони проросійських медіа та сумнівних санкцій щодо деяких опозиційних медіа до утворення телемарафону).

У цілому, попри російську війну проти України, слід відзначити позитивні зрушення у системі демократичного представництва, які є фундаментом продовження курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воробйов В. А. Інституційні детермінанти політичного представництва: партії, парламент, масмедіа. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. 2022. Вип. 69. С. 55-60. DOI: <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1302>
2. Мінаков М. Пострадянська людина та її доба. Спроба філософського осмислення пострадянської епохи. Київ – Мілан: Лаурис – Koivî, 2024. 198 с. URL: https://www.koine.community/wp-content/uploads/2024/01/Postradyanska_lyudina.pdf
3. Чигідін В. В. Демократичне політичне представництво: інституційний вимір. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 43. С. 181-186. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/43_2023/30.pdf
4. Чигідін В. Демократичне представництво у сучасному політичному процесі. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри* : матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2023. С. 38-42.
5. Freedom in the World Research Methodology. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/uk/node/347>
6. Ukraine. Freedom in the World 2020. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2020>
7. Ukraine. Freedom in the World 2021. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2021>
8. Ukraine. Freedom in the World 2022. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2022>
9. Ukraine. Freedom in the World 2023. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>

10. Ukraine. Freedom in the World 2024. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2024>

11. Yakovlev D., Yakovleva L., Koltsov V. Middle Class In Ukraine: Government or Opposition? *Baltic Journal of Economic Studies*, 2023. Vol. 9 (3). P. 86-95. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/2133>

REFERENCES:

1. Vorobiov V. A. (2022) Instytutysiini determinanty politychnoho predstavnytstva: partii, parlament, mas-media [Institutional Determinants of Political Representation: Parties, Parliament, Mass Media]. *Aktualni problemy polityky: zb. nauk. pr.* Vyp. 69. S. 55-60. Retrieved from: <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1302> [in Ukrainian].

2. Minakov M. (2024) Postradianska liudyna ta yii doba. Sproba filosofskoho osmyslennia postradianskoi epokhy [Post-Soviet man and his era. An attempt at a philosophical understanding of the post-Soviet era]. Kyiv – Milan: Laurus – Koiiv. 198 s. Retrieved from: https://www.koine.community/wp-content/uploads/2024/01/Postradyanska_lyudina.pdf [in Ukrainian].

3. Chyhidin V. V. (2023) Demokratychne politychne predstavnytstvo: instytutysiinyi vymir [Democratic political representation: the institutional dimension]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. № 43. S. 181-186. Retrieved from: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/43_2023/30.pdf [in Ukrainian].

4. Chyhidin V. (2023) Demokratychne predstavnytstvo u suchasnomu politychnomu protsesi [Democratic representation in the modern political process]. *Suchasni politychni protsesy: hlobalnyi ta natsionalnyi vymiry : materialy III Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii* (m. Odesa, 30 lystopada 2023 r.) / za zah. red. S. V. Kivalova. Odesa. S. 38-42. [in Ukrainian].

5. Freedom in the World Research Methodology. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/uk/node/347>

6. Ukraine. Freedom in the World 2020. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2020>

7. Ukraine. Freedom in the World 2021. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2021>

8. Ukraine. Freedom in the World 2022. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2022>

9. Ukraine. Freedom in the World 2023. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>

10. Ukraine. Freedom in the World 2024. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2024>

11. Yakovlev D., Yakovleva L., Koltsov V. Middle Class In Ukraine: Government or Opposition? *Baltic Journal of Economic Studies*, 2023. Vol. 9 (3). P. 86-95. Retrieved from: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/2133>

Political representation in Ukraine: dynamics of democratic changes

Chigidin Valery Viktorovich

Postgraduate Student at the Department of Political Theories
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska Doroha str., 23,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0009-1548-2165

The article analyzes the dynamics of democratic changes in the system of political representation in Ukraine. The relevance of the study is due to the completion of the post-Soviet stage and the need for further democratization of the system of political representation even in the context of Russia's large-scale armed aggression. This requires defining the institutions of political representation and studying the markers of their democratization. It is noted that democratic political representation is a cornerstone of the legitimacy of public authorities (both within the country and in terms of recognition of the legitimacy of the government in Ukraine by the partners in the democratic coalition), the effectiveness of inter-institutional interaction, and the maintenance of social order and democratic political system in times of war.

The purpose of the article is to determine the dynamics of democratic political representation in Ukraine. In the course of the study of the level of democratic political representation, institutional, comparative and systemic methods were used. Special mention should be made of the research methodology used to prepare the annual global report on political rights and civil liberties.

It has been determined that the level of democratic political representation in a country directly depends on the state of political rights and civil liberties: the development of parliamentarism, free elections, party pluralism and competition, freedom of speech in the media, etc. The markers of democratization of political representation in Ukraine include competitive and fair elections, political pluralism and the level of political participation of citizens, freedom of speech in the media, and the free expression of citizens' political views and beliefs. Among the problems that impede the democratization of the political representation system in Ukraine are the majoritarian and mixed electoral systems, the influence of oligarchs, and constant media scandals. In general, despite the Russian war against Ukraine, positive changes in the system of democratic representation are noted, which are the basis for continuing the course of Ukraine's European and Euro-Atlantic integration.

Key words: politics, political representation, democracy, post-Soviet era, "Freedom in the World".

Шиманова-Стефанишин Ольга Володимирівна

Вплив політичної комунікації на державотворчі процеси в Україні

УДК 321:316.77

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.16>

Шиманова-Стефанишин Ольга
Володимирівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних
дисциплін
Львівського державного університету
фізичної культури
імені Івана Боберського
вул. Т. Костюшка, 11, Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-9637-7109

У статті розкрито базові теоретико-методологічні підходи до поняття «державотворення». Виокремлено особливості нового етапу державотворення, що розпочався в 1991 році і вимагав формування та усвідомлення національної ідеї, докорінних змін в політичній та економічній системах. Акцентовано увагу на тому, що всі виборчі кампанії загальнодержавного рівня і відповідні зміни в системі влади впливали на державотворчі процеси. Ключовими моментами новітнього державотворення стали: прийняття Конституції України, Помаранчева революція, Революція Гідності, повномасштабне вторгнення РФ і запровадження воєнного стану. Доведено, що практично вибудована комунікація здатна інформувати та впливати на цільову аудиторію, формувати тісний зв'язок ідентифікації. На державному рівні комунікативні зв'язки доцільно базувати на засадах рівноправності держави та людини. Визнано, що нерозвиненість громадянських комунікацій пов'язана з невідповідністю діяльності учасників комунікативного процесу загальнолюдським і загальноприйнятним цінностям. Вказано на успіхи в побудові ефективної комунікації шляхом використання різноманітних каналів комунікації, ієрархічної комп'ютерної мережі органів державної влади та місцевого самоврядування. Ключовим завданням стратегічних комунікацій є формування зовнішньої і внутрішньої громадської думки, розуміння стратегії державного розвитку, а інструментами – публічна дипломатія, зв'язки з громадськістю, військово-цивільне співробітництво, інформаційні кампанії.

Введення воєнного стану посилює горизонтальну та вертикальну координацію зусиль різнорівневних суб'єктів влади. Визначено, що комунікативні нововведення (марафон «Єдині новини», регулярні звернення представників вищих щаблів влади до громадян України і представників світової спільноти, активізація діяльності дипломатичного корпусу) позитивно вплинули на побудову багаторівневої комунікації, формування довіри громадян і державотворчі процеси загалом.

Ключові слова: державотворення, політична комунікація, державно управлінська комунікація, громадянська комунікація, стратегічні комунікації, комунікативна взаємодія.

Вступ. Проблема державотворення в українській політичній науці далеко не нова, проте її унікальність і складність актуалізує аналіз нових аспектів. Здобуття Україною незалежності започаткувало черговий етап політичного та комунікаційного становлення державності, змусило до подолання викликів, пов'язаних з пошуками оптимальних «маркерів» розвитку. В умовах повномасштабного вторгнення та запровадження воєнного стану державотворчі процеси в Україні повинні базуватись не лише на нових моделях колективної та національної безпеки, а й корелюватись з національними інтересами та використанням інноваційних комунікаційних практик.

Історико-правовий аналіз державотворчих процесів здійснювали М. Драгоманов, Д. Донцов, М. Грушевський, П. Куліш, М. Костомаров, В. Липинський, Т. Шевченко, І. Франко. Серед сучасних дослідників варто згадати В. Бакуменка, М. Білинську, В. Куйбіду, В. Нестеровича, Ю. Лебединську, І. Грицяка.

Метою даної статті є з'ясування впливу політичної комунікації на державотворчі процеси в Україні на сучасному етапі. В процесі написання було використано ряд наукових методів, зокрема: історичний, порівняльний, системний, аналітичний.

Результати. Термін «державотворення» було запропоновано американським дослідни-

ком Ч. Тіллі у 1975 році для окреслення еволюції формування державності країн Західної Європи. На думку Ч. Тіллі, постійно триваючі війни в Європі – основний чинник виникнення та розвитку західноєвропейських держав, тому громадяни почали активно шукати інституцію, яка б їх захистила. Очевидно, що нею стала держава. Сам же процес довготривалого становлення було позначено дефініцією «державотворення» [15, с. 71, 456, 491].

З юридичної точки зору державотворення – це «історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів і забезпечення їх функціонування» [11, с. 164].

На думку С. Коника, процес державотворення першочергово актуалізує національну ідею в сфері державного управління, напрацьовує та реалізує ідеологію державотворення, сприяє створенню і становленню держави як системи владних інститутів, від яких залежить життєздатність і розвиток держави. Державотворчий процес неможливий без комплексу взаємопов'язаних чинників – правових, геополітичних, військово-оборонних, соціально-економічних, природничо-географічних, духовно-світоглядних, лінгвістичних, етнопсихологічних, культурно-гуманітарних. Це безперервний процес,

що передбачає досягнення запланованої стратегії розвитку держави з чітким делегуванням повноважень органам державної влади [4].

І. Федорченко вважає, що в процесі державотворення створюються та удосконалюються певні організаційні структури, нормативні та ідеологічні засади взаємодії громадян та держави в різних сферах суспільного життя з метою забезпечення суспільних і приватних інтересів. Для будь-якої держави важливо віднайти найоптимальніші форми політико-правового регулювання і управління соціальними процесами. Окрім створення ефективної управлінської системи, держава повинна подбати про «вкорінення» і легітимації державності в свідомості громадян. Це вимагає формування відповідних мотиваційних, емоційних, інтелектуальних і диспозиційних структур, що прямо впливає на специфіку національного характеру [8, с. 13].

Ряд дослідників ототожнює поняття «державотворення» з поняттям «державне будівництво», маючи на увазі розбудову держави, її владних інституцій і забезпечення відповідних умов для формування та реалізації державної політики. Будь-який державотворчий процес стикається з перехідним періодом становлення, який остаточно вирішує питання закріплення державності, формування ефективної владної системи, визначення основних пріоритетів розвитку держави [2, с. 165].

Період сучасного українського державотворення розпочався у 1991 році після розпаду Радянського Союзу, проте державотворчі процеси на наших теренах були започатковані ще в додержавний період, коли існували так звані протодержавні утворення [8, с. 14].

Державотворення в Україні в умовах постколониального суспільства пов'язане з тривалими етапами усвідомлення суті незалежності, розбудовою державних атрибутів, створенням нової політичної та економічної системи. Для України важливою є національна ідея, інституювання держави як гаранта ефективного функціонування громадянського суспільства, формування суспільних і політичних інститутів, організації влади та державного управління. В новітній історії України певними поворотними моментами були Помаранчева Революція та Революція Гідності, а повномасштабне вторгнення РФ стало поштовхом для інтенсифікації євроінтеграційного курсу, формування демократичної держави з верховенством права, з владною вертикаллю, відповідною європейським стандартам [6, с. 92].

В. Нестерович виокремив специфічні риси державотворення в Україні [7, с. 89-90]:

1. Унікальність державотворення в Україні пов'язана з суттєво відмінним розумінням цього поняття в інших державах і мовах.

2. Історичний контекст державотворення в Україні пов'язаний з багатовіковим складним процесом зародження та розвитку державності, що зумовило проголошення незалежності та державного суверенітету.

3. Завдяки програмному характеру можна визначати подальші напрями, принципи та перспективи розвитку українського суспільства та держави.

4. Багатовимірність українського державотворення зумовлена взаємозв'язками та взаємовпливами внутрішніх та зовнішніх аспектів соціальних, політичних, правових, національних, територіальних, культурних та економічних чинників.

5. Аксиологічний характер дозволяє трактувати державність України як цивілізаційне надбання української нації.

Сучасні державотворчі процеси неможливі без ефективної комунікації, яка повинна привертати увагу потенційних споживачів і безпосередньо цільової аудиторії, формувати тісний зв'язок ідентифікації, коли цільова аудиторія чітко «прив'язує» повідомлення до його джерела і організації, якої воно стосується, довіру до джерела і змісту повідомлення. Зміст інформації повинен викликати довіру, позитивний інтерес, бути доступним, сформованим з використанням певної асоціативної знакової системи, спонукаючим до відповідного сприйняття чи дії і з впливом на трьох рівнях: афективному (установки), когнітивному (свідомість) та конативному (підсвідомість) [5, с. 17].

Комунікативні процеси в державотворенні часом трактують як сукупність цілеспрямованих контактів з обміну та споживання певної інформації. Тому комунікацію рівні держави варто трактувати як основоположний компонент суспільної комунікативної мережі, що по суті є головним регулятором та координатором відносин суспільства і держави, гарантом стабільності та ефективності суспільно-політичної системи [3, с. 31-31].

Політична комунікація в державно-управлінській системі функціонує в межах певної комунікативної мережі, що включає органи виконавчої влади під час реалізації ними повноважень, інші органи державної влади, державні підприємства, установи, організації.

Ю. Габермас вважав, що основою політичної комунікації між державою і громадянами мають бути суб'єкт-суб'єктні відносини, коли людина державна і людина приватна є рівноправними. Це модель діалогової комунікації з горизонтальною рівністю учасників інформаційного обміну [9, с. 84-90].

Однією з проблем неможливості своєчасної адаптації політичної системи України до реалій сьогодення є нерозвиненість громадянської комунікації. Тобто діяльність учасників комунікативного процесу далеко не завжди корелюється з загаль-

нолюдськими цінностями, перш за все, цінностями безпеки і миру, екологічними і сімейно-родинними цінностями. Це ставить під загрозу життєздатність як суспільства, так і держави [3, с. 42-43].

На етапі сучасного державотворення для України саме комунікативна взаємодія основних політичних та суспільних інститутів є запорукою успішної демократизації системи державного управління та суспільного життя. Важливо розуміти, що впровадженням громадянської та громадської комунікації – це довготривалий і багатоетапний процес. Прикладом взаємних поступок, домовленостей і компромісів стало прийняття Конституції України 28 червня 1996 року. Цим практично було продемонстровано готовність до демонтажу старої авторитарної системи управління і впровадження європейських демократичних засад. Варто зауважити, що такі форми безпосередньої демократії, як вибори чи референдуми, не дозволяють народу впливати та контролювати владу при вирішенні нагальних проблем і повсякденних потреб [3, с. 166-167].

В умовах сьогодення Україні вдалось сформулювати основні передумови ефективного функціонування політичної комунікації. Так, комунікативна інформаційна інфраструктура об'єднує різноманітні канали зв'язку – від радіорелейних кабельних до супутникових. Єдина ієрархічна комп'ютерна мережа органів державної влади та місцевого самоврядування, фірм та організацій може в своїй діяльності використовувати систему національних інформаційних ресурсів і розраховувати на захист комплексною системою інформаційної безпеки, що мінімізує загрози руйнування системи, несанкціоновані втручання в бази даних, розповсюдженню суспільно небезпечної інформації [3, с. 211].

Державноуправлінська комунікація передбачає обов'язкове використання широкого спектру форм ділової комунікації – дискусій, бесід, засідань, нарад, переговорів, брифінгів, презентацій, прес-конференцій, прийомів з особистих питань, телефонних розмов, ділових переписок, які дозволяють встановити прямий контакт з підприємствами, установами, організаціями та індивідами з приводу їхньої безпосередньої діяльності, виробництва, побуту чи дозвілля.

Одночасно потребує підсилення громадянська комунікація, яка на даному етапі стикається з рядом проблем і перепон, що уповільнюють нормальний процес її функціонування. По-перше, для українського суспільства притаманний фрагментарно-перехідний тип політичної культури з поєднанням нових і старих цінностей, норм та зразків поведінки і переважанням рис авторитарно-підданського типу. По-друге, громадяни уникають активної позиції, очікуючи державної протекції і вирішення власних проблем. По-третє, спостерігається підміна державних інтересів особистими

інтересами елітарних груп, при цьому пересічні громадяни жодним чином не проявляють своєї громадянськості. По-четверте, в умовах ринкової економіки і приватного підприємництва має місце бюрократичність і централізованість соціальних та економічних відносин. По-п'яте, недостатня політична воля у вищих органах державної влади перешкоджає впровадженню громадянської комунікації [3, с. 212-213].

Одним з основних завдань стратегічних комунікацій є вплив на формування як зовнішньої, так і внутрішньої громадської думки з приводу державної політики, розуміння стратегії державного розвитку не лише в мирний час, а й в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Ключовими інструментами стратегічних комунікацій є публічна дипломатія, зв'язки з громадськістю, військово-цивільне співробітництво, інформаційні кампанії. Таким чином суб'єкти політики можуть артикулювати власну позицію з проблем державного розвитку, інформувати та переконувати цільові аудиторії, синхронізувати зусилля урядових структур при прийнятті державних та політичних рішень.

В. Ліпкан запропонував 4 типи інструментів стратегічних комунікацій: інтеракціоністські – включають взаємодії з лідерами думок, органами державної влади, громадськістю, мас медіа, використання публічної дипломатії; інформаційно-психологічні зводяться до проведення різного роду інформаційних, психологічних, спеціальних операцій; технічні пов'язані з забезпеченням кібербезпеки та протиборством в електромагнітному просторі; військові стосуються налагодження військово-цивільного співробітництва, документування полії, демонстрації сили.

Ефективність стратегічних комунікацій пов'язана з можливістю використання різноманітного інструментарію – аналогічно ефективного і в інших сферах суспільного життя – економічній, воєнній, інформаційній, політичній.

Введення воєнного стану актуалізувало посилення горизонтальної та вертикальної координації зусиль різнорівневих суб'єктів влади. Першочергово мова йде про Генштаб, Міністерство оборони, урядові структури і співпрацю з міжнародними партнерами. Проте завдяки вертикальній координації зусиль можна не лише сформувати цілісну концепцію державної політики, а й реалізувати її на практиці.

За допомогою стратегічних комунікацій військово-політичні суб'єкти можуть об'єднати спільні зусилля для здійснення максимально ефективного впливу на цільову аудиторію; координувати зусилля та дії основних урядових структур та партнерських організацій; оцінити комунікативні зусилля інших держав, державних та недержавних структур та їх вплив на державну політику; сформувати стратегічно національний наратив, який би

концептуалізував національні цінності з подальшим їх досягненням і «правильним» вкоріненням в громадській думці; документувати дії різноманітних суб'єктів та розповсюджувати отриману інформацію в реальному часі; моніторити дружні сигнали потенційних та реальних партнерів і давати прогнози розвитку військово-політичних дій та ситуації [14, с. 1071-1072].

Завдяки сучасним мас медіа індивід може засвоїти індивідуальний досвід в різних сферах суспільного життя. Отриману інформацію кожна людина сприймає індивідуально, виходячи з рівня наукових знань, культури, потреб та інтересів. Функціональні можливості засобів масової інформації щодо формування політичної та правової свідомості, цінностей та світоглядних позицій потрібно максимізувати при розповсюдженні соціальної держави [1, с. 23].

Ефективне функціонування управлінської підсистеми можливе за умови взаємодії з середовищем та використання інформації з цього середовища та передачі інформації йому. Основою для становлення публічного демократичного простору та запорукою успішного реформування економічної, соціальної, правової та політичної сфер є врахування інтересів громадян, громадських організацій та інституцій при прийнятті та імплементації владно-політичних рішень. Очевидно, що інформація, що циркулює в суспільстві може містити стратифікаційний, національний, політичний, економічний, управлінський контекст і віддзеркалювати інтереси, потреби, культурні та психологічні особливості окремих індивідів, груп, колективів і суспільства загалом. Тому існує нагальна потреба в розробці і прийнятті основних засад державної комунікативної політики з обов'язковим впровадженням стандартів інформаційного обміну між громадськістю, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та мас медіа [3, с. 190-191].

Правильно організована багаторівнева комунікація в умовах воєнного стану залишається основоположним інструментом довіри громадян. Повномасштабне вторгнення внесло суттєві корективи в формування інформаційного порядку денного, контенту, наративів, ведення радіо- та телеэфірів, соціальних мереж. До цього медійна сфера України працювала за іншими правилами гри. Серед нововведень варто згадати про телевізійний марафон «Єдині новини», регулярні звернення Президента України Володимира Зеленського як до громадян, так і до світової спільноти, нові підходи в роботі дипломатичного корпусу. Таким чином, політична комунікація стала одним з інструментів боротьби проти ворога. Частина превентивно-обмежувальних заходів пов'язана з закриттям або обмеженням доступу до веб-сторінок органів місцевого самоврядування для забезпечення безпеки публічних

та персональних даних органів місцевого самоврядування та членів територіальних громад. Важливим джерелом інформації для пересічних громадян стали соціальні медіа – чат-боти, телеграм-канали, viber/signal-чати [10, с. 137].

На думку американського дослідника Т.Кумбса, є кілька важливих правил кризових комунікацій: 1) інформація повинна подаватись швидко і оперативно після настання певної події чи нового етапу розгортання кризи. Для заповнення інформаційного вакууму та/або структурування потоку надмірної інформації з різних джерел відповідь або перша заява має бути оприлюднена протягом першої години; 2) інформаційні повідомлення повинні бути угоджені, скоординовані, несуперечливі і послідовні; 3) прозорість і відкритість в контексті готовності співпраці з мас медіа та цільовими аудиторіями [12].

Окрім того, вважаємо, що має бути дотримана певна субординація інформаційних повідомлень різних органів влади в залежності від місця, яке вони займають в структурі влади. Наступна важлива характеристика – системність, тобто кожен орган, починаючи від глави держави і закінчуючи головами міських адміністрацій та представників спецструктур, повинен інформувати про поточну ситуацію на своєму рівні, часом йдучи на випередження складним ситуаціям, коли ворог може робити викиди неправдивої, фейкової чи маніпулятивної інформації.

На думку Г. Даулінга, для налагодження ефективного діалогу з засобами масової інформації потрібно дотримуватись трьох правил: 1) правило негайної комунікативної реакції дозволяє зайняти більш активну і виграшу позицію з отриманням додаткового часу для підготовки подальших дій; 2) правило оперативного інформування ЗМІ і з можливістю управління інформаційними потоками; 3) правило жалю і співчуття вимагає негайної заяви представників влади з вживання заходів для мінімізації збитків, висловлення стурбованості та занепокоєння з приводу події, повідомлення початку розслідування тощо [13, с. 2-40].

Висновки. Новий етап державотворення в Україні розпочався в 1991 році після розпаду СРСР і був пов'язаний з формуванням і усвідомленням національної ідей, створенням якісно нових економічної і політичної систем. Кожна наступна зміна влади в Україні впливала на державотворчі процеси. Серед ключових варто згадати прийняття Конституції України, Помаранчеву Революцію, Революцію Гідності, повномасштабне вторгнення РФ та запровадження воєнного стану, що триває і до сьогодні. Серед специфічних рис українського державотворення слід виокремити унікальність, історичний контекст, багатомірність, програмний та аксіологічний характер. Державотворчий процес неможливий без правильно побу-

дованої комунікації, здатної інформувати і одночасно впливати на цільову аудиторію, формувати тісні ідентифікаційні зв'язки. Політична комунікація на державному рівні повинна будуватись в суб'єкт-суб'єктному форматі зі збереженням рівноправності держави та людини з обов'язковим використанням стратегічних, державно управлінських та громадянських комунікацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вербицький П. Взаємодія органів державної влади і мас-медіа як категорія науки про соціальні комунікації. *Діалог: медіа-студії : зб. наук праць*. 2016. Вип. 22. С. 17–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dialog_2016_22_4 (дата звернення 24.09.2024)
2. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
3. Козаков В. М., Рашковська О. В., Ребало В. А. Державно-громадянська комунікація: шлях від кризи до взаємодії: монографія. Київ: Персонал, 2017. 288 с.
4. Коник С. М. Державотворення як управлінська категорія. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_6 (дата звернення 20.09.2024)
5. Лашкіна М. Г. Нові підходи до комунікації в публічному просторі державного управління. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 1. С. 10–18.
6. Мединська О. Проблеми державотворення у пресовому дискурсі (за матеріалами газети «День»). *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Випуск 46. С. 92–100.
7. Нестерович В. Ф. Поняття «державотворення в Україні» та його сутнісні риси. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 83–91.
8. Федорченко І. М. Український національний характер як чинник державотворення: автореферат дисертації ... кандидата філософських наук: 09.00.12. Київ: [б.в.], 2010. 22 с.
9. Хабермас Юрген. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації. *Першоджерела комунікативної філософії*. К.: Либідь, 1996. С. 84–90.
10. Шегида Л. Кризові комунікації як інструмент забезпечення стійкості громад. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2022. №27. С. 135–142.
11. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах/ редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. К.: «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана. 1999. Т. 2: Д – Й., 743 с.
12. Coombs, W. Timothy. Parameters for Crisis Communication. 2010. URL: https://www.academia.edu/2675404/Parameters_for_crisis_communication (дата звернення 15.09.2024)
13. Dowling, R. Grahame. Corporate image: meaning, measurement and management. Kensington: University of New South Wales, Australian Graduate School of Management, 1988. 41 p.
14. Khorishko L. Strategic Communications of Ukraine in the Context of the Russian-Ukrainian War. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical,*

political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. pp. 1069–1077.

15. The Formation of national States in Western Europe / Edited by Charles Tilly; contributors, Gabriel Ardant. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1975. 711 p.

REFERENCES:

1. Verbyts'kyj, P. (2016) Vzaiemodiia orhaniv derzhavnoi vldy i mas-media iak katehoriia nauky pro sotsial'ni komunikatsii [Interaction of state authorities and mass media as a category of social communication science]. *Dialoh: media-studii : zb. nauk prats'*, Vyp. 22, 17–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dialog_2016_22_4 (accessed 24 September 2024) (in Ukrainian)
2. Surmin, Yu. P. (2010). *Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedic dictionary of public administration]. Kyiv: NADU. (in Ukrainian)
3. Kozakov, V. M., Rashkov'ska O. V., Rebkalov V. A. (2017). *Derzhavno-hromadians'ka komunikatsiia: shliakh vid kryzy do vzaiemodii* [State-citizen communication: the path from crisis to interaction]. Kyiv: Personal. (in Ukrainian)
4. Konyk, S. M. (2012). Derzhavotvorennia iak upravlins'ka katehoriia [State building as a management category]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_6 (accessed 20 September 2024) (in Ukrainian)
5. Lashkina, M. H. (2013). Novi pidkhody do komunikatsii v publichnomu prostori derzhavnoho upravlinnia [New approaches to communication in the public space of state administration]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, Vyp. 1, 10–18. (in Ukrainian)
6. Medyn'ska, O. (2019). Problemy derzhavotvorennia u presovomu diskursi (za materialamy hazety «Den») [Problems of state formation in the press discourse (according to the materials of the newspaper “Den”).] *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriiia Zhurnalistyka*, Vypusk 46, 92–100. (in Ukrainian)
7. Nesterovych, V. F. (2020). *Poniattia «derzhavotvorennia v Ukraini» ta joho sutnysni rysy* [The concept of “state formation in Ukraine” and its essential features]. *Pravo i suspil'stvo*, № 1, 83–91. (in Ukrainian)
8. Fedorchenko, I. M. (2010). *Ukrainian national character as a factor of state formation*: PhD thesis abstract. K. (in Ukrainian)
9. Khabermas, Yurhen (1996). Komunikatyvna diia i diskurs – dvi formy povsiakdennoi komunikatsii [Communicative action and discourse are two forms of everyday communication.]. *Pershodzherela komunikatyvnoi filosofii* (pp. 84–90). K.: Lybid'S. (in Ukrainian)
10. Shehyda, L. (2022). Kryzovi komunikatsii iak instrument zabezpechennia stijkosti hromad [Crisis communications as a tool to ensure the stability of communities.]. *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*, 27, 135–142. (in Ukrainian)
11. Shemshuchenko, Yu. S. (1999). *Yurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopedia]. (Vol. 2): K.: «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana. (in Ukrainian)
12. Coombs, W. Timothy. (2010). Parameters for Crisis Communication. URL: https://www.academia.edu/2675404/Parameters_for_crisis_communication

edu/2675404/Parameters_for_crisis_communication (accessed 24 September 2024) (in English)

13. Dowling, R. Grahame. (1988) Corporate image: meaning, measurement and management. Kensington: University of New South Wales, Australian Graduate School of Management (in English)

14. Khorishko, L. (2022) Strategic Communications of Ukraine in the Context of the Rus-

sian-Ukrainian War. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects.* (pp. 1069–1077) Riga, Latvia : “Baltija Publishing” (in Ukrainian)

15. Tilly, Charles (1975) *The Formation of national States in Western.* Princeton, N.J. : Princeton University Press. (in English)

The influence of political communication on state-building processes in Ukraine

Shymanova-Stefanyshyn Olha
Volodymyrivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Humanitarian Disciplines
Ivan Boberskyi Lviv State University
of Physical Culture
T. Kostyushka str., 11, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9637-7109

The article reveals the basic theoretical and methodological approaches to the concept of “state building”. The peculiarities of the new stage of state formation, which began in 1991 and required the formation and awareness of the national idea, fundamental changes in the political and economic systems, are highlighted. Attention is focused on the fact that all election campaigns at the national level and corresponding changes in the system of government influenced the state-building processes. The key moments of the latest state formation were: the adoption of the Constitution of Ukraine, the Orange Revolution, the Revolution of Dignity, the full-scale invasion of the Russian Federation and the introduction of martial law. It has been proven that properly structured communication is able to inform and influence the target audience, to form a close bond of identification. At the state level, communication links should be based on the principles of equality between the state and the individual. It is recognized that the underdevelopment of civil communications is related to the inconsistency of the activities of the participants in the communicative process with universal and generally accepted values. Success in building effective communication through the use of various communication channels, a hierarchical computer network of state authorities and local self-government is indicated. The key task of strategic communications is the formation of external and internal public opinion, understanding of the state development strategy, and the tools are public diplomacy, public relations, military-civilian cooperation, and information campaigns.

The introduction of martial law strengthened the horizontal and vertical coordination of the efforts of different authorities. It was determined that communicative innovations (marathon “Single News”, regular addresses of representatives of the highest echelons of government to citizens of Ukraine and representatives of the world community, activation of the activities of the diplomatic corps) had a positive effect on the construction of multi-level communication, the formation of citizens’ trust and state-building processes in general.

Key words: state building, political communication, public management communication, civil communication, strategic communication, communicative interaction.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Лисянський Павло Леонідович

Використання освітнього процесу авторитарними режимами як інструмент ідеологічного підкорення населення

УДК 32.019.5:37.014.5

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.17>

Лисянський Павло Леонідович
 доктор філософії з політичних наук,
 директор
 ГО «Інститут стратегічних
 досліджень та безпеки»
 Софіївська вул., 30/4, Одеса, Україна
 ORCID: 0000-0003-3997-9335

У статті досліджується використання освітнього процесу авторитарними режимами як інструмент ідеологічного підкорення населення. Авторитарні режими часто застосовують освіту для формування світогляду громадян таким чином, щоб підтримувати та легітимізувати свою владу. Це здійснюється через контроль над змістом навчальних програм, поширення ідеологічно забарвлених матеріалів та репресії проти інакодумців у системі освіти. Така практика пригнічує критичне мислення та обмежує доступ до об'єктивної інформації, що має довгострокові негативні наслідки для розвитку суспільства. Метою статті є дослідження механізмів використання освітнього процесу авторитарними режимами для ідеологічного підкорення населення та аналіз впливу цих механізмів на суспільство. Методи дослідження включають аналіз документів, порівняльний аналіз, історичний аналіз та контент-аналіз. Результати показують, що освіта за авторитаризму часто використовується як інструмент пропаганди для контролю над населенням та формування ідеологічно прийнятних поглядів. Історичні та сучасні приклади Росії, Казахстану та Китаю демонструють різноманітні підходи до використання освіти з цією метою. В російській федерації, починаючи з радянського періоду, освіта була тісно пов'язана з ідеологією держави. В Казахстані освіта використовується для зміцнення національної ідентичності та легітимізації авторитарного режиму. В Китаї комуністична партія активно контролює зміст навчальних програм з метою формування лояльності до партії. Використання освіти як інструменту пропаганди в авторитарних режимах є поширеною практикою, спрямованою на утвердження контролю над населенням, формування відповідних ідеологічних поглядів та легітимізацію влади. Основні негативні сторони включають обмеження критичного мислення та інтелектуальної свободи, що призводить до спотворення історичних фактів та одностороннього сприйняття світу. Ідеологічний контроль формує зміст навчальних програм таким чином, щоб підтримувати офіційну ідеологію та владу, впливаючи на якість освіти та формування світогляду здобувачів освіти.

Ключові слова: авторитарні режими, освітній процес, ідеологічне підкорення, пропаганда, критичне мислення, росія, Казахстан, Китай.

Вступ. Використання освітнього процесу авторитарними режимами як інструмент ідеологічного підкорення населення є складною і багатогранною проблемою, що має важливе значення як у науковому, так і в практичному контексті. Авторитарні режими часто використовують освіту для формування світогляду населення у спосіб, що сприяє підтримці та легітимізації їхньої влади. Це досягається через контроль над змістом навчальних програм, поширення ідеологічно забарвлених матеріалів та репресії проти інакодумців у системі освіти. Така практика пригнічує критичне мислення та обмежує доступ до об'єктивної інформації, що має довгострокові негативні наслідки для розвитку суспільства.

Наукове дослідження цієї проблеми є важливим з огляду на розуміння механізмів, через які авторитарні режими впливають на освітні системи. Це включає аналіз історичних та сучасних прикладів використання освіти як інструмента пропаганди, дослідження впливу ідеологічного контролю на якість освіти та розвиток критичного мислення,

а також вивчення психологічних та соціальних наслідків індоктринації. З практичної точки зору, розуміння цих механізмів може допомогти розробити стратегії для протидії ідеологічному впливу на освіту, захисту академічної свободи та забезпечення доступу до неупередженої інформації. Це має особливе значення для суспільств, що переживають перехід до демократичних форм правління, та для міжнародних організацій, які працюють над підтримкою освітніх реформ у таких контекстах.

Мета і завдання. Мета статті полягає у дослідженні механізмів використання освітнього процесу авторитарними режимами для ідеологічного підкорення населення та аналізі впливу цих механізмів на суспільство. Стаття також спрямована на виявлення шляхів протидії ідеологічному контролю в освіті та надання рекомендацій для захисту академічної свободи.

Завдання статті включають:

1. Аналіз історичних та сучасних прикладів використання освіти як інструмента пропаганди в авторитарних режимах.

2. Вивчення впливу ідеологічного контролю на зміст навчальних програм та якість освіти.

3. Дослідження наслідків ідеологічного підкорення для розвитку критичного мислення та соціальної стабільності.

4. Виявлення стратегій та методів протидії ідеологічному впливу в освітніх системах.

5. Надання рекомендацій для міжнародних організацій та урядів щодо підтримки освітніх реформ, спрямованих на захист академічної свободи та забезпечення доступу до об'єктивної інформації.

Методи дослідження. Методи дослідження, використані у цій статті, включають аналіз документів, порівняльний аналіз, історичний аналіз та контент-аналіз. Аналіз документів передбачав вивчення офіційних документів, навчальних програм та підручників, щоб визначити ідеологічні наративи, які просуваються через освіту. Порівняльний аналіз допоміг виявити риси та відмінності у використанні освіти як інструмента ідеологічного підкорення в різних країнах. Історичний аналіз дозволив зрозуміти еволюцію методів та наслідків ідеологічного контролю на прикладі таких режимів, як РФ, Казахстан тощо. Контент-аналіз сприяв вивченню змісту навчальних матеріалів та медіа для виявлення ідеологічних послань, що передаються через освіту.

Результати. Освіта в авторитарних режимах часто використовується як інструмент пропаганди для контролю над населенням та формування ідеологічно прийнятних поглядів. Історичні та сучасні приклади російської федерації, Казахстану та Китаю демонструють різноманітні підходи до використання освіти з цією метою.

В російській федерації, починаючи з радянського періоду, освіта була тісно пов'язана з ідеологією держави. Шкільні програми включали значну кількість матеріалу, присвяченого героїзації радянських лідерів, історичним подіям, викладеним з точки зору комуністичної партії, та марксистсько-ленінській ідеології. Після розпаду СРСР освіта в Росії залишається важливим інструментом пропаганди, особливо під час правління Володимира Путіна [1]. Зміст навчальних програм підкреслює патріотизм, військову славу Росії та її роль у світовій політиці, одночасно виключаючи або перевертаючи інформацію про суперечливі аспекти історії.

Казахстан також демонструє використання освіти як інструмента пропаганди, особливо після здобуття незалежності у 1991 році. За правління Нурсултана Назарбаєва в країні відбулася кардинальна реформа освітньої системи з метою зміцнення національної ідентичності та легітимізації авторитарного режиму. Навчальні програми в Казахстані наголошують на унікальності казахської культури, мови та історії, одночасно звеличуючи роль Назарбаєва як батька нації. Після від-

ставки Назарбаєва у 2019 році, новий президент Касим-Жомарт Токаєв продовжує цю політику, хоча й з деякими корективами [2].

Китай, де комуністична партія активно контролює зміст навчальних програм, є ще одним прикладом використання освіти як інструмента пропаганди. Китайська освітня система спрямована на формування лояльності до партії, підкреслення досягнень соціалістичної держави та виключення критичних поглядів на історичні події, ілюстрацією яких є те, що відбулось на площі Тяньаньмень у 1989 році.

Отже, використання освіти як інструмента пропаганди в авторитарних режимах є поширеною практикою, спрямованою на утвердження контролю над населенням, формування відповідних ідеологічних поглядів та легітимізацію влади. Історичні та сучасні приклади Росії, Казахстану та Китаю демонструють різноманітні підходи та методи досягнення цих цілей (табл. 1).

Аналіз показує, що використання освіти як інструмента пропаганди в авторитарних режимах пов'язано з прагненням до централізованого контролю над інформаційними потоками та бажанням формувати у населення відповідні ідеологічні переконання. Це допомагає легітимізувати владу, створювати національну єдність та посилювати патріотизм, що є важливими елементами для підтримки стабільності в авторитарних режимах.

Основні негативні сторони використання освіти як інструмента пропаганди включають обмеження критичного мислення та інтелектуальної свободи. Освітні програми, що акцентують увагу на певних ідеологічних аспектах і виключають інші, призводять до спотворення історичних фактів та одностороннього сприйняття світу. Це може зменшити здатність здобувачів освіти до аналізу та розуміння складних суспільних і політичних явищ, що в довгостроковій перспективі знижує рівень інноваційності та адаптивності суспільства.

Також, таке використання освіти може викликати соціальне напруження та конфлікти, оскільки часто ігноруються або маргіналізуються альтернативні погляди та культурні ідентичності. Це призводить до поляризації суспільства і може сприяти виникненню протестних рухів та нестабільності. До того ж, централізований контроль над освітою часто супроводжується цензурою та репресіями проти вчителів та науковців, які відходять від офіційної лінії, що додатково обмежує академічну свободу та пригнічує розвиток науки і культури [7]. Ідеологічний контроль в освітніх системах Росії, Казахстану та Китаю суттєво впливає на зміст навчальних програм та якість освіти. Ці країни використовують освітню систему як інструмент для формування національної ідентичності та підтримки чинної політичної влади.

Таблиця 1

Порівняння використання освіти як інструмента пропаганди в авторитарних режимах

Країна	Основні риси освіти як інструмента пропаганди	Методи реалізації
росія	Патріотизм, військова слава, націоналізм	Включення патріотичних тем у шкільні програми, виключення суперечливих аспектів історії
Казахстан	Зміцнення національної ідентичності, звеличення лідерів	Акцент на культурі та історії, реформи освітньої системи, персоніфікація влади
Китай	Лояльність до партії, соціалістичні досягнення	Контроль змісту навчальних програм, виключення критичних поглядів

Джерело: сформовано автором на підставі [3-6]

У росії державний контроль над змістом навчальних програм особливо помітний у викладанні історії, літератури та суспільствознавства. Наприклад, історичні події трактується з акцентом на героїчне минуле росії та її роль як захисника слов'янських народів. Відповідно до офіційної ідеології, навчальні програми включають теми, які підкреслюють значення російської державності та православної церкви. Це створює однобічний підхід до викладання, де альтернативні думки або ігноруються, або критично оцінюються.

В Казахстані зміст навчальних програм також регулюється державою з метою підтримки національної ідентичності та зміцнення позицій влади. З часу здобуття незалежності освітня система Казахстану зазнала численних реформ, спрямованих на інтеграцію національних традицій та культури у навчальні програми. Важливим аспектом є викладання казахської мови та історії, що підкреслює спадкоємність з давніми казахськими традиціями. Однак, на відміну від росії, Казахстан прагне досягти балансу між національною ідентичністю та глобальною інтеграцією, включаючи в навчальні програми міжнародні стандарти освіти.

Китай характеризується жорстким ідеологічним контролем над освітньою системою, основним

завданням якої є виховання громадян, відданих ідеям Комуністичної партії Китаю. Викладання історії, політики та ідеології має виразну пропагандистську спрямованість, де ключову роль відіграє прославлення китайської цивілізації та значення соціалістичних цінностей. Навчальні програми розроблені таким чином, щоб формувати у здобувачів освіти почуття патріотизму та лояльності до партії. Таблиця 2 демонструє вплив ідеологічного контролю на різні аспекти навчальних програм у росії, Казахстані та Китаї.

Історія в росії зазнає ретельного державного контролю, що призводить до викладання подій з акцентом на героїзмі російського народу та ролі православної церкви. Це створює однобічне уявлення про історичні події, ігноруючи або спотворюючи альтернативні точки зору. У Казахстані викладання історії спрямоване на підкреслення національної ідентичності через інтеграцію казахських традицій. Однак включення міжнародних стандартів допомагає створити більш збалансований підхід до викладання. В Китаї історія викладається через призму досягнень китайської цивілізації та значення соціалістичних цінностей, що обмежує критичне розуміння глобальної історії.

Таблиця 2

Вплив ідеологічного контролю на різні аспекти навчальних програм у росії, Казахстані та Китаї

Дисципліна	росія	Казахстан	Китай
Історія	Героїчне минуле росії, православна церква	Казахські традиції, інтеграція міжнародних стандартів	Прославлення китайської цивілізації, соціалістичні цінності
Література	Російська класика, національна ідентичність	Національні традиції, культура	Партійна ідеологія, соціалістичні цінності
Суспільствознавство	Патріотизм, роль держави	Національна ідентичність, глобалізація	Патріотизм, лояльність до партії
Мовознавство	Пріоритет російської мови	Підтримка казахської мови	Пріоритет китайської мови, вивчення мандарина
Політичні науки	Державна ідеологія, антизахідна риторика	Політична нейтральність, регіональна інтеграція	Ідеї Комуністичної партії, соціалістичні цінності

Джерело: сформовано автором на основі аналізу [8-11]

Література в росії зосереджується на класичних творах, які підкріплюють національну ідентичність і патріотизм. Казахстан включає в навчальні програми національні традиції та культуру, водночас намагаючись залишатися відкритими до світової літератури. В Китаї література наголошує на ідеології Комуністичної партії, що обмежує доступ до творів, які можуть суперечити офіційній лінії.

Суспільствознавство в росії спрямоване на виховання патріотизму та підтримку державної влади. В Казахстані навчання зосереджено на національній ідентичності та глобалізації, прагнучи досягти балансу між традиційними цінностями та сучасними викликами. У Китаї суспільствознавство має виразну пропагандистську спрямованість, підкреслюючи лояльність до партії та соціалістичні цінності.

Мовознавство в росії надає пріоритет російській мові, обмежуючи вивчення інших мов, що може зменшити міжкультурну комунікацію. В Казахстані особлива увага приділяється казахській мові, зберігаючи національну спадщину, але також включається вивчення інших мов. У Китаї пріоритет надається мандаринській мові, підкреслюючи єдність нації та ідеологічну одноманітність.

Політичні науки в росії підпорядковані державній ідеології, часто з антизахідною риторикою. В Казахстані навчальні програми з політичних наук намагаються зберігати політичну нейтральність та сприяти регіональній інтеграції. В Китаї політичні науки спрямовані на прославлення ідей Комуністичної партії та соціалістичних цінностей, що обмежує критичний аналіз політичних процесів.

Ідеологічний контроль формує зміст навчальних програм у такий спосіб, щоб підтримувати офіційну ідеологію та владу. Це впливає на якість освіти, стримуючи критичне мислення та доступ до альтернативних поглядів, і, зрештою, впливає на формування світогляду здобувачів освіти, спрямованого на лояльність до держави та патріотизм (рис. 1).

Ідеологічний контроль в освітніх системах росії, Казахстану та Китаю спричиняє суттєвий вплив на розвиток критичного мислення та соціальної стабільності. Цей вплив відбувається через кілька ключових факторів, таких як зміст навчальних програм, методи викладання, доступ до інформації та визначення освітніх цілей. Всі ці компоненти впливають на формування у здобувачів освіти сприйняття світу, їхню здатність до аналізу та участь у суспільному житті.

Таблиця 3 демонструє вплив ідеологічного контролю на критичне мислення та соціальну стабільність у трьох країнах.

Таблиця показує, як ідеологічний контроль впливає на критичне мислення та соціальну стабільність у росії, Казахстані та Китаї. У кожній країні зміст навчальних програм, методи викладання, доступ до інформації та освітні цілі спрямовані на підтримку державної ідеології. Це забезпечує соціальну стабільність, але обмежує розвиток критичного мислення та інноваційного потенціалу здобувачів освіти. В росії та Китаї такий контроль найбільш жорсткий, у Казахстані вплив не такий потужний, що дозволяє зберігати баланс між національною ідентичністю та глобалізацією. Розглянемо основні компоненти цього впливу, зокрема

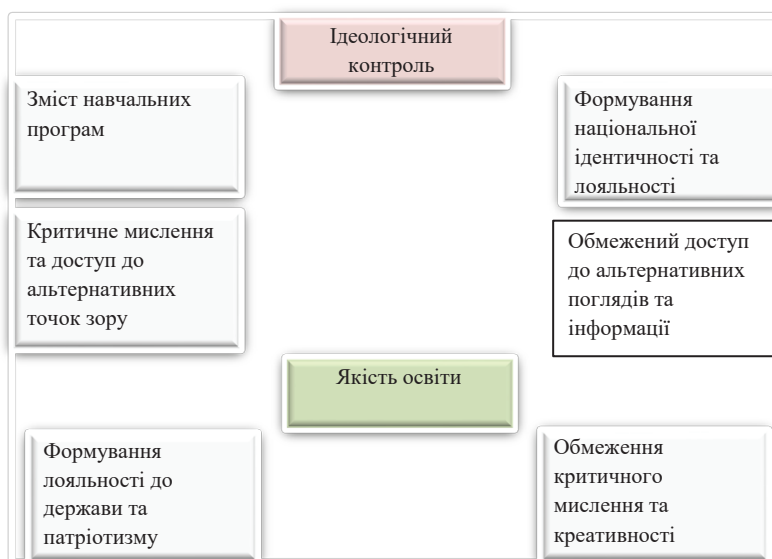

Рис. 1. Комплексний вплив ідеологічного контролю на освітні процеси

Джерело: сформовано автором

Таблиця 3

Вплив ідеологічного контролю на розвиток критичного мислення та соціальну стабільність

Фактор	Вплив на критичне мислення	Вплив на соціальну стабільність
Зміст навчальних програм	Однобічне уявлення про світ, обмеження критичного аналізу	Формування лояльних громадян, підтримка офіційної політики
Методи викладання	Мінімізація дискусій, акцент на зазубрювання	Підтримка державної ідеології, обмеження критичних настроїв
Доступ до інформації	Інформаційна ізоляція, обмеження доступу до альтернативних джерел	Зниження можливості виникнення критичних настроїв, підтримка стабільності
Навчальні цілі	Виховання лояльних громадян, обмеження інноваційного потенціалу	Високий рівень соціальної стабільності, обмеження креативності

Джерело: сформовано автором на основі аналізу [11-15]

структурні та поведінкові фактори, які впливають на розвиток критичного мислення та соціальну стабільність (рис. 2).

Схема відображає вплив ідеологічного контролю на розвиток критичного мислення та соціальну стабільність через структурні та поведінкові фактори. Структурні чинники включають обмеження академічної свободи, яка лімітує можливості для відкритого наукового дослідження та дискусії, що є ключовими для розвитку критичного мислення. Система оцінювання та заохочення, побудована на основі ідеологічної відповідності, створює умови, в яких академічна успішність визначається не за об'єктивними критеріями знань та навичок, а за відповідністю державній ідеології.

Поведінкові фактори включають створення страху та тиску, що знижує здатність здобувачів освіти та викладачів до критичного мислення та висловлювання незалежних думок. Контроль над інформаційними потоками забезпечує інфор-

маційну ізоляцію, обмежуючи доступ до альтернативних джерел знань. Цензура та саморегуляція в академічному середовищі підсилюють ефект обмеження критичного мислення.

Ці фактори взаємодіють та впливають на розвиток критичного мислення здобувачів освіти, що має прямий вплив на суспільний консенсус та соціальну стабільність. Суспільний консенсус формується через однобічне подання інформації та обмеження критичного аналізу, що сприяє підтримці офіційної державної ідеології. Разом з тим, соціальна стабільність підтримується через створення умов, в яких громадяни менше схильні до критичних настроїв та опору офіційній політиці.

В сучасному світі стратегічний вибір методів протидії ідеологічному впливу в освітніх системах є критично важливим для збереження академічної свободи, підтримки критичного мислення та забезпечення соціальної стабільності. Ідеологічний контроль, що накладається на освітні процеси,

Рис. 2. Структурні та поведінкові фактори впливу ідеологічного контролю

Джерело: сформовано автором

може призвести до значних негативних наслідків, зокрема обмеження свободи висловлювань, деформації наукових досліджень та зниження якості освіти. Тому, важливо розробляти та впроваджувати стратегії, які дозволяють зберігати незалежність освітніх інституцій та сприяти розвитку критичного мислення (табл. 4).

Вибір стратегії протидії ідеологічному впливу залежить від багатьох факторів, як-от: рівень контролю з боку держави, доступність ресурсів, міжнародна підтримка та внутрішня готовність академічного середовища до змін. Наприклад, у країнах з високим рівнем державного контролю над освітою незалежні освітні інституції можуть відігравати ключову роль у підтримці академічної свободи. Водночас у країнах з відносно високим рівнем свободи, де основною проблемою є дезінформація та пропаганда, акцент може бути зроблений на підвищення медіаграмотності та розвитку критичного мислення серед здобувачів освіти.

Методи протидії ідеологічному впливу є різноманітними і включають як організаційні, так і педагогічні підходи. Організаційні методи передбачають створення та підтримку незалежних освітніх інституцій, забезпечення прозорості та доступу до різноманітних джерел інформації, а також залучення міжнародних партнерів та організацій. Педагогічні методи спрямовані на розвиток навичок критичного мислення, аналізу інформації та розпізнавання пропаганди серед здобувачів освіти.

Кожна з цих стратегій має свої переваги та недоліки, які слід враховувати під час їх реалізації. Наприклад, розвиток незалежних освітніх інституцій сприяє академічній свободі та високому рівню досліджень, проте потребує значних ресурсів і може зустрічати опір з боку уряду. Підвищення рівня медіаграмотності дозволяє знизити вплив пропаганди та розвивати аналітичні навички у здобувачів освіти, але створює запит на інтеграцію нових навчальних програм та підготовку викладачів.

Забезпечення прозорості та доступу до інформації через створення онлайн-ресурсів та відкритих бібліотек сприяє формуванню незалежного

мислення та надає доступ до альтернативних джерел знань. Це також допомагає зменшити інформаційну ізоляцію, проте вимагає розвитку інфраструктури та технічної підтримки. Активна участь у громадських дискусіях через організацію дебатів та підтримку студентських ініціатив сприяє розвитку демократичних цінностей та захисту академічних свобод. Це дозволяє здобувачам освіти і викладачам вільно висловлювати свої погляди та брати участь у формуванні суспільного дискурсу, але може бути пов'язано з ризиками репресій та політичного тиску. Тож, стратегії протидії ідеологічному впливу мають бути комплексними та враховувати специфіку кожної освітньої системи.

Діяльність міжнародних організацій та урядів щодо підтримки освітніх реформ, спрямованих на захист академічної свободи та забезпечення доступу до об'єктивної інформації, є важливим аспектом для збереження якості освіти та розвитку критичного мислення. В умовах посилення ідеологічного контролю, міжнародні організації та уряди можуть відігравати вагомий роль у підтримці освітніх реформ, які сприяють захисту академічної свободи. Це включає підтримку незалежних освітніх інституцій, розвиток медіаграмотності, забезпечення прозорості та доступу до інформації, а також сприяння активній участі освітян у громадських дискусіях. Алгоритм підтримки освітніх реформ запропоновано на рис. 3.

Кожен крок запропонованого алгоритму відображає важливі аспекти процесу, які потребують ретельної уваги та підтримки. Нині в сучасному світі викликів і можливостей достатньо. Підтримка освітніх реформ, спрямованих на захист академічної свободи та забезпечення доступу до об'єктивної інформації, зустрічає перепони з боку політичних інтересів, технологічних викликів та соціокультурних перетворень. Однак із правильним плануванням, міжнародною співпрацею та розумінням потреб сучасного освітнього середовища, досягнення значних результатів є можливим.

Висновки. Так, авторитарні режими широко використовують освітній процес як інструмент для ідеологічного підкорення населення, формування

Таблиця 4

Стратегії протидії ідеологічному впливу

Стратегія	Метод	Результат
Розвиток незалежних освітніх інституцій	Створення приватних університетів, міжнародні партнерства	Академічна свобода, високий рівень досліджень
Підвищення рівня медіаграмотності	Навчальні програми з критичного мислення та аналізу інформації	Зниження впливу пропаганди, розвиток аналітичних навичок
Забезпечення прозорості та доступу до інформації	Створення онлайн-ресурсів, відкритих бібліотек	Формування незалежного мислення, доступ до альтернативних джерел
Активна участь у громадських дискусіях	Організація дебатів, підтримка студентських ініціатив	Розвиток демократичних цінностей, захист академічних свобод

Джерело: сформовано автором

Рис. 3. Алгоритм підтримки освітніх реформ

Джерело: сформовано автором

лояльності та легітимізації своєї влади. Контроль над змістом навчальних програм, поширення ідеологічно забарвлених матеріалів та репресії проти інакодумців є ключовими механізмами, через які авторитарні режими здійснюють свій вплив. Це має негативні наслідки для розвитку критичного мислення та доступу до об'єктивної інформації, що, своєю чергою, впливає на якість освіти та формування світогляду громадян.

На основі проведеного дослідження можна рекомендувати декілька стратегій для зменшення негативного впливу авторитарних режимів на освітній процес. По-перше, важливо забезпечити незалежність освітніх інституцій та академічну свободу, що дозволить зменшити контроль з боку держави над змістом навчальних програм. По-друге, необхідно підтримувати розвиток критичного мислення та надавати здобувачам освіти доступ до різних джерел інформації, щоб вони могли самостійно оцінювати та аналізувати отримані знання. По-третє, міжнародні організації та інституції можуть відігравати важливу роль у моніторингу та підтримці академічної свободи в країнах з авторитарними режимами, надаючи фінансову та інституційну підтримку незалежним освітнім проєктам.

Перспективи подальших досліджень включають глибший аналіз впливу авторитарних режимів на освіту в різних країнах та регіонах, а також розробку конкретних механізмів протидії цьому впливу. Важливо вивчити роль цифрових технологій та соціальних мереж у поширенні альтернативної інформації та розвитку критичного мислення серед молоді. Крім того, доцільним є проведення порівняльних досліджень між країнами з різними рівнями авторитаризму для виявлення спільних закономірностей та особливостей впливу на освітній процес. Подальші дослідження також можуть зосередитися на вивченні історичних аспектів впливу авторитарних режимів на освіту та аналізі довгострокових наслідків такого впливу для розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Краснодемська І. Й. Створення радянських маріонеткових республік на Південному Сході України

як інструмент більшовицької експансії на початку 1918 р. *Українознавство*. 2019. № 4. С. 25–49.

2. Підберезних І., Кременська Ю. Визначення поняття авторитаризму та проблеми класифікації. *Вісник науки та освіти*. 2024. Вип. 2(20). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1638-1649](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1638-1649) (дата звернення: 18.07.2024).

3. Шипунов Г. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. Львів, 2014. Вип. 5. С. 329–338.

4. Бік К. В. Поняття авторитарності і його трактування в структурі політичної свідомості й діяльності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. Харків, 2012. Вип. 43(1). С. 27–34.

5. Ханстантинов В. О., Казачинський Є. Г. Тиск авторитарної свідомості на цінності толерантності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22, Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін* : збірник / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 6. С. 96–102.

6. Березовська-Чміль О. Порівняльний аналіз демократичного та авторитарного політичних режимів. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2023. Т. 1, № 15. С. 11–17. URL: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-1-2> (дата звернення: 18.07.2024).

7. Цветкова Г. Теорія «відкритого лідерства» як шлях подолання авторитаризму в освіті. *Освітньо-науковий простір*. 2024. № 6 (1). С. 172–181. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\).2024.17](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.17) (дата звернення: 18.07.2024).

8. Храбан Т., Храбан М. Лідерство як передумова ефективного навчання у системі вищої військової освіти. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. С. 165–172. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-77-1-165-172> (дата звернення: 18.07.2024).

9. Рябченко В. Врядування в закладах вищої освіти та критерії його дієвості, результативності й ефективності. *Проблеми та перспективи розвитку системи вищої освіти в сучасному суспільстві*, 2020, 26. URL: <https://philarchive.org/archive/LEBPAP-3#page=26>

10. Поліщук В. М. Психологія авторитаризму і професійна самодостатність вченого (інформаційний зріз). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. № 5. С. 78–82. URL: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.5/13> (дата звернення: 18.07.2024).

11. Лаврут О. Освіта в УРСР у другій половині 1940-х – наприкінці 1980-х років: сучасні польські візії. *Літопис Волині*. 2022. С. 94–97. URL: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.spec.17> (дата звернення: 18.07.2024).

12. Carnevale A. P., Fasce A., Avendaño D. The Role of Education in Taming Authoritarian Attitudes. Georgetown University Center on Education and the Workforce. 2020. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED609008> (date of access: 27.06.2024).

13. Giroux H. A. Thinking dangerously: The role of higher education in authoritarian times. *Chowanna*. 2020. Vol. 54, No. 1. P. 1–12. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=951488> (дата звернення: 27.06.2024).

14. Giudici A. Seeds of authoritarian opposition: Far-right education politics in post-war Europe. *European Educational Research Journal*. 2020. P. 147490412094789. URL: <https://doi.org/10.1177/1474904120947893> (date of access: 18.07.2024).

15. Fasce A., Avendaño D. Opening the can of worms: A comprehensive examination of authoritarianism. *Personality and Individual Differences*. 2020. Vol. 163. P. 110057. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110057> (date of access: 18.07.2024).

REFERENCES:

1. Krasnodems'ka, I. Y. (2019). Stvorennia radians'kykh marionetkovykh respublik na Pivdni Skhodi Ukrainy yak instrument bil'shovyt's'koi ekspansii na pochatku 1918 r. [Creating Soviet puppet republics in the Southeast of Ukraine as a tool of Bolshevik expansion in early 1918]. *Ukrayinoznavstvo*, (4), 25–49. [in Ukrainian].

2. Pidbereznykh, I., Kremins'ka, Yu. (2024). Vyznachennia ponyattia avtorytarizmu ta problemy klasyfikatsii [Defining the concept of authoritarianism and classification issues]. *Visnyk nauky ta osvity*, 2(20). [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1638-1649](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1638-1649) (date of access: 18.07.2024). [in Ukrainian].

3. Shipunov, H. A. (2014). Avtorytarnyi politychnyi rezhym: teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia [Authoritarian political regime: Theoretical and methodological approaches to definition]. *Visnyk Lvivs'koho universytetu. Filosofs'ko-politolohichni studii*, (5), 329–338. [in Ukrainian].

4. Bik, K. V. (2012). Ponyattia avtorytarnosti i yoho traktuvannia v strukturi politychnoi svidomosti i diial'nosti [The concept of authoritarianism and its interpretation in the structure of political consciousness and activity]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia*, 43(1), 27–34. [in Ukrainian].

5. Khanstantynov, V. O., Kazachyns'kyi, Ye. H. (2011). Tysk avtorytarnoi svidomosti na tsinnosti tolerantnosti [The pressure of authoritarian consciousness on the values of tolerance]. *Naukovyi chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 22, Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsial'no-politychnykh dystsyplin:*

zbirnyk / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova, (6), 96–102. [in Ukrainian].

6. Berezovs'ka-Chmil', O. (2023). Poriivnyi analiz demokratychnoho ta avtorytarnoho politychnykh rezhymiv [Comparative analysis of democratic and authoritarian political regimes]. *Visnyk Prykarpats'koho universytetu. Seriiia: Politolohiia*, 1(15), 11–17. URL: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-1-2> (date of access: 18.07.2024). [in Ukrainian].

7. Tsvetkova, H. (2024). Teoriia «vidkrytoho liderstva» yak shliakh podolannia avtorytarizmu v osviti [The theory of «open leadership» as a way to overcome authoritarianism in education]. *Osvitn'o-naukovyi prostir*, 6(1), 172–181. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\).2024.17](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.17) (date of access: 18.07.2024). [in Ukrainian].

8. Khraban, T., Khraban, M. (2024). Liderstvo yak peredumova efektyvnoho navchannia u systemi vyshchoi viis'kovoï osvity [Leadership as a prerequisite for effective learning in the system of higher military education]. *Visnyk Natsional'noho universytetu oborony Ukrainy*, 165–172. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-77-1-165-172> (date of access: 18.07.2024). [in Ukrainian].

9. Riabchenko, V. (2020). Vriaduvannia v zakladakh vyshchoi osvity ta kryterii yoho diievosti, rezul'tatyvnosti i efektyvnosti [Governance in higher education institutions and criteria for its effectiveness, efficiency, and performance]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku systemy vyshchoi osvity v suchasnomu suspil'stvi*, 26. URL: <https://philarchive.org/archive/LEBPAP-3#page=26> [in Ukrainian].

10. Polishchuk, V. M. (2021). Psykholohiia avtorytarizmu i profesional'na samodostatnist' vchenoho (informatsiinyi zriz) [Psychology of authoritarianism and professional self-sufficiency of a scientist (informational slice)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriiia: Psykholohiia*, (5), 78–82. URL: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.5/13> (date of access: 18.07.2024). [in Ukrainian].

11. Lavrut, O. (2022). Osvita v URSR u druhii polovyni 1940-kh – naprykintsi 1980-kh rokiv: suchasni pol's'ki vizii [Education in the Ukrainian SSR in the second half of the 1940s – the late 1980s: modern Polish visions]. *Litopys Volyni*, 94–97. URL: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.spec.17> (date of access: 18.07.2024). [in Ukrainian].

12. Carnevale, A. P., Fasce, A., & Avendaño, D. (2020). The role of education in taming authoritarian attitudes. Georgetown University Center on Education and the Workforce. Retrieved June 27, 2024, from <https://eric.ed.gov/?id=ED609008>

13. Giroux, H. A. (2020). Thinking dangerously: The role of higher education in authoritarian times. *Chowanna*, 54(1), 1–12. Retrieved June 27, 2024, from <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=951488>

14. Giudici, A. (2020). Seeds of authoritarian opposition: Far-right education politics in post-war Europe. *European Educational Research Journal*. Retrieved July 18, 2024, from <https://doi.org/10.1177/1474904120947893>

15. Fasce, A., & Avendaño, D. (2020). Opening the can of worms: A comprehensive examination of authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 163, 110057. Retrieved July 18, 2024, from <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110057>

The use of the educational process by authoritarian regimes as a tool for ideological subjugation of the population

Lisyansky Pavlo Leonidovich

PhD in Political Science, Director
Institute for Strategic and Security Studies
Sofiiivska str., 30/4, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3997-9335

The article explores the use of the educational process by authoritarian regimes as a tool for ideological subjugation of the population. Authoritarian regimes often employ education to shape the worldview of citizens in a way that supports and legitimizes their power. This is achieved through control over the content of educational programs, dissemination of ideologically charged materials, and repression of dissent within the education system. Such practices suppress critical thinking and limit access to objective information, leading to long-term negative consequences for societal development. The aim of the article is to investigate the mechanisms through which authoritarian regimes use the educational process for ideological subjugation of the population and to analyze the impact of these mechanisms on society. Research methods include document analysis, comparative analysis, historical analysis, and content analysis. The results show that education in authoritarian regimes is often used as a propaganda tool to control the population and shape ideologically acceptable views. Historical and contemporary examples from Russia, Kazakhstan, and China illustrate various approaches to using education for this purpose. In the Russian Federation, education has been closely tied to state ideology since the Soviet period. In Kazakhstan, education is used to strengthen national identity and legitimize the authoritarian regime. In China, the Communist Party actively controls the content of educational programs to foster loyalty to the party. The use of education as a propaganda tool in authoritarian regimes is a widespread practice aimed at establishing control over the population, shaping corresponding ideological views, and legitimizing power. The main negative aspects include the restriction of critical thinking and intellectual freedom, leading to the distortion of historical facts and a one-sided perception of the world. Ideological control shapes the content of educational programs to support the official ideology and power, affecting the quality of education and the formation of students' worldviews.

Key words: authoritarian regimes, educational process, ideological subjugation, propaganda, critical thinking, Russia, Kazakhstan, China.

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Антонюк Наталія Володимирівна
Краєвська Оксана Анатоліївна

Інституційна структура Європейського Союзу: формальні та політичні межі

УДК 341.17
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.18>

Антонюк Наталія Володимирівна
доктор історичних наук, професор,
завідувачка кафедри європейських
та регіональних студій
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0000-0003-2532-782X

Краєвська Оксана Анатоліївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри європейських
та регіональних студій
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-6997-3490

У статті розглянуто історію, функції та особливості головних політичних інститутів Європейського Союзу, які становлять його унікальну інституційну структуру. Серед цих політичних інститутів велику увагу приділено Європейському парламенту, Європейській комісії, Раді Європейського Союзу і Європейській раді, за допомогою структуризації функціоналу яких здійснено спробу окреслити своєрідну наднаціональну політичну систему Європейського Союзу. З одного боку, виявлено, що ззовні наднаціональна політична система Європейського Союзу нагадує свої гомологи на національному рівні (в рамках держав) – особливо в парламентських системах, у яких відбувається взаємодія урядів та парламентів. З іншого ж боку, жодний із аналізованих політичних інститутів Європейського Союзу не відіграє ролі класичної гілки влади, як це притаманно для парламентської системи правління. Відтак політичні інститути Європейського Союзу переплітаються за рахунок того, що вони делегують або діляться своїми повноваженнями і взаємодоповнюють їх, зумовлюючи специфічну конструкцію міжінституційних відносин, принаймні порівняно зі ситуацією в країнах-членах Європейського Союзу. У результаті аргументовано, що в рамках Європейського Союзу немає дійсно «справжніх» (як у державах) політичних інститутів і повноцінних гілок влади, а натомість функціонує унікальна, виняткова або безпрецедентна інституційна інфраструктура як умовна політична система. Відтак, можна зробити висновок, що Європейський Союз доволі суттєво відрізняється від звичних національних політичних систем, а тому не є державою, хоч і має державоподібні ознаки, а також не є класичною міжнародною організацією. Означений синтез виявляється в тому, що Європейський Союз сконфігурований як щось усереднене між федеративною державою та міжнародною організацією, що забезпечено багаторівнево і згідно з принципом субсидіарності.

Ключові слова: інституційна структура, влада, політична система, Європейський Союз.

Постановка проблеми. Від моменту ініціювання і створення Європейського Союзу (ЄС), причому на різних етапах цього процесу і в межах різних політичних формацій, які свого часу були гомологами або попередниками ЄС, ця міжнародна організація і наднаціональна/міждержавна структура завжди характеризувалась відносною зовнішньою єдністю та своєрідністю, втім числі своєї політичної системи й інституційного дизайну. З одного боку, це виявилось у формуванні ЄС, оскільки більше немає таких випадків міжнародних організацій, в рамках яких держави-члени погодились би передати настільки багато свого народного суверенітету у дуже широкому діапазоні політичних сфер з національного рівня політики й урядування на рівень наднаціональний (тим самим виробивши та запровадивши так зване багаторівневе урядування, котре нерозривно пов'язує субнаціональний, національний і наднаціональний рівні влади). З іншого боку, йдеться про розріз функціонування ЄС, адже за великим рахунком ніде більше політика, урядування і політичні інститути, які генерують своєрідну інституційну інфраструктуру й умовно наднаціональну політичну систему ЄС, не є настільки розвиненими і витонченими. Навіть на тлі найекзотичніших кейсів політичних

систем окремих країн, не кажучи вже про політичні системи країн-членів ЄС, які традиційно класифікуються як парламентські демократії із парламентськими республіками й монархіями та напівпрезидентськими/змішаними республіками. З огляду на це, деталізованої уваги потребують принаймні базові чи найвищі (але не всі) політичні інститути ЄС, які слугують рамкою його наднаціональної політичної системи та своєрідною інституційною інфраструктурою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Означена тема широко репрезентована в політичній науці і теорії міжнародних відносин. Крім того, ця проблема наскрізно емпірична на тлі еволюції і чинного стану політичних інститутів Європейського Союзу й практики їхнього повсякденного функціонування упродовж всієї історії існування цієї наднаціональної структури. Засвідчено це в дуже широкому масиві як експертних й аналітичних документів самого ЄС, так і праць цілої низки вчених. З-поміж них можна виділити таких, як С. Балмер та В. Весселс [1], М. Вестлейк [2], Д. Джадж та Д. Ерншоу [3], Д. Дінан [4; 5], М. Доннеллі та Е. Рітчі [6], Г. Едвардс і Д. Спенс [7], К. Ендо [8], Дж. Коломер [9], Р. Корбетт, Ф. Джей-

кобс і М. Шеклтон [10], У. Пуеттер [11], М. Сіні [12], Ф. Хейс-Реншоу і Х. Уоллес [13], В. Шарлеті і М. Манженот [14] та багато інших. Перелічені й інші вчені розмірковують з приводу основних політичних інститутів Європейського Союзу, причому на підставі їхньої формальної чи номінальної регламентації, реальної або фактичної уповноваженості, а також відносин між собою із приводу тих чи інших питань політики й урядування в ЄС – загалом й у контексті членства окремих країн в ЄС. Відповідно, враховуючи ідеї та висновки, запропоновані в працях перелічених й інших вчених, зокрема з огляду на їхню різну хронологію і періодизацію, в науковій статті наголошено на систематизації й актуалізації наявних теоретичних та емпіричних знань про політичні інститути ЄС (їхні формальні й фактичні рамки), які генерують його інституційну інфраструктуру чи умовно політичну систему.

Формулювання цілей статті. Враховуючи це, ключовою дослідницькою ціллю наукової статті є виявлення, структуризація та систематизація сутності політичної системи Європейського Союзу, зокрема головно за рахунок його базових політичних інститутів. Для цього у дослідженні буде з'ясовано формальні (номінальні) та фактичні (політичні) рамки формування та функціонування наднаціональних політичних інститутів Європейського Союзу, які сумарно комбінують інституційну інфраструктуру цієї міжнародної та міждержавної організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різносторонній огляд наявної наукової літератури і практики функціонування ЄС доволі часто створює підстави замислитись з приводу того, а яким же чином інституційно сконструйовано цю міжнародну організацію та наднаціональну структуру. Попри різні думки з цього приводу, дослідники традиційно сходяться у позиції, що, пройшовши різні етапи свого становлення й розвитку, навіть на тлі поступового поглиблення міри та рівня інтегрованості країн-членів і виникнення європейських партій, ЄС все-ж ніколи не був і досі не став наддержавою, федерацією, імперією [4; 9]. Хоч він і наділений власною інституційною архітектурою, котра візуально є незмінною навіть попри фундаментальні зміни у складі, функціях, ролі й обов'язках самих політичних інститутів, серед яких на різних рівнях багаторівневого урядування (особливо на рівні ЄС і рівні країн-членів, залучених до ЄС) є «безліч глав урядів, глав держав і президентів» [4]. Однак безпосередньо політичних інститутів ЄС, які умовно зумовлюють та впорядковують його політичну систему, не так і багато, хоча і їх – Європейську раду, Раду міністрів, Європейську комісію, Європейський парламент – очолюють «президенти».

Відповідно, все це вимагає відповіді на питання про те, а хто ж все-таки керує ЄС, а дати цю відпо-

відь можна винятково на підставі аналізу інституційної інфраструктури/дизайну ЄС – структуризації формальних та фактичних рамок функціонування базових політичних інститутів. Серед них наголос буде зроблено на Європейському парламенті (який через всенародні вибори і партії організовує представництво європейського населення загалом), Раді міністрів і Європейській раді (які, відповідно, територіально і політично репрезентують країни-члени ЄС) та Європейській комісії (яка є втіленням виконавчої влади в ЄС), які власне й умовно комбінують політичну систему Європейського Союзу (через це уваги не приділено судовій системі, хоча вона є частиною механізму поділу влади в ЄС).

Серед усіх перелічених і найвищих політичних інститутів ЄС, які типово приймають політичні й владні рішення, Європейський парламент (Європарламент) зазнав найбільших змін із плином часу – від моменту ініціювання й оформлення ЄС (та його попередників) і до сьогодні. Спершу «парламент» фактично не мав повноважень, а його члени не вибирались всенародно, а делегувались кожним із національних парламентів країн-членів, тому він сприймався як інструмент «морального переконання» та діяв у ролі «сумління ЄС» [4]. Причому розмір кожної національної делегації до Європарламенту був та досі є визначеним в установчих договорах і договорах про вступ окремих країн у ЄС. Так, станом на момент аналізу номінальний розмір Європарламенту у рамках змін до Лісабонської угоди був обмежений до 705 мандатів [15] (а до «Брекзиту» ж – до 751 мандата), яких розподіляють з-поміж країнами-членами на підставі принципу дегресивної пропорційності із мінімальним бар'єром 6 мандатів (у Мальті) та максимальним бар'єром 96 мандатів (у Німеччині) [16; 17]). Тут цікаво те, що Римська угода 1957 р., яка власне й заснувала Європейську економічну спільноту – попередника Європейського Союзу, – недвозначно регламентувала утворення Європарламенту і навіть прями/всенародні вибори до нього, але залишила національним урядам завдання вирішувати, коли і як ці вибори відбудуться. А відбулось це зовсім не відразу, а лише після поглиблення інтеграції між країнами-членами, внаслідок чого Європарламент поступово почав набувати ролі наднаціонального інституту та легітимізуватись і функціонально посилюватись (в тім числі за рахунок деякого послаблення національних парламентів країн-членів) [18]. Якщо точніше, то перші всенародні вибори до Європейської легіслатури відбулись лише 1979 р. (і відтак й надалі всенародно відбувають кожні п'ять років) і цьому сприяв той факт, що дещо раніше – 1974 р. – було створено Європейську раду (як вищий політичний орган ЄС із функціоналом регулярних зустрічей глав держав та урядів країн-членів), яку вирішили балансувати й урівноважувати за рахунок парламенту [9].

Як наслідок, Європарламент поступово отримав і розширив повноваження бюджетного та законотворчого плану, не кажучи про посилення своєї первинної консультативної ролі з приводу діяльності Європейської комісії (найвищого органу виконавчої влади), Європейської ради й інших інститутів. Це чи не найбільше виявилось за наслідками Амстердамської угоди 1997 р., коли в ЄС врешті було запроваджено відносно справедливу процедуру спільного прийняття рішень і натомість (майже) скасовано діючу раніше практику консультацій і процедур посередницької співпраці (хоча Європарламент так і не зміг отримати права законодавчої ініціативи [9]). На противагу, легіслатура разом із Європейською радою отримали значні повноваження приймати рішення щодо питань єдиного ринку і більшості сфер економічної, соціальної, екологічної, науково-технічної та культурної політики тощо. Як результат цього, Європарламент чи не вперше постав рівноправним «партнером» інших вищих політичних інститутів ЄС [4]. З одного боку, цьому – переважно формально – сприяло згуртоване просування та відстоювання цієї ідеї керівництвом легіслатури. З іншого боку, фактично у цьому значну роль відіграла концептуалізація та сприйняття Європарламенту як всенародно виборного інституту й промоутера представницької демократії (тим паче, на тлі політичного дискурсу про «дефіцит» демократії в ЄС).

Це привело до того, що внаслідок поступового уповноваження Європарламенту (фактично за результатами кожної рамкової угоди, в тому числі і Лісабонської від 2007/2009 рр.) ЄС забезпечив та гарантував собі додаткову легітимність і довіру населення, яка, знову-таки, ретрансльована виявилась передусім у факті політичного посилення євролегіслатури. А вже на цьому тлі наявність ролей і функцій бюджетного характеру фактично дозволяє Європарламенту впливати чи не на всі сфери політики ЄС, навіть на ті, за які легіслатура формально не відповідальна чи в яких обмежена. Чинно формально це навіть виглядає таким чином, що сьогодні інші вищі політичні інститути ЄС зобов'язані безумовно консультуватись з Європарламентом на предмет вироблення та прийняття тих чи інших владних й управлінських рішень. У підсумку це дає підстави вважати, що Європарламент володіє масивом як формальних, так і неформальних функцій та повноважень (причому не тільки бюджетних і законодавчих, але й навіть віднедавна призначальних, контрольних та наглядових, в тому числі й стосовно інших найвищих політичних інститутів ЄС [9]) і вони й далі мають тенденцію посилюватись інституційно та політично. А чи не єдиним «інгібітором» у цьому випадку є не стільки національна, скільки політична структура парламенту, що складається з політичних груп і представників європейських наднаціональних партій [4], а тому

може бути політично неконгруентним і непослідовним через відсутність стабільної більшості і формування розмаїтих форм парламентських (але головню так званих пов'язано-виграшних – між ідеологічно «сусідніми» партіями по ліво-правому ідеологічному спектру, навіть незалежно від розміру [9]) коаліцій (в тому числі із приводу обрання президента Європарламенту кожні 2,5 рока та різних питань порядку денного тощо).

Функціонально Європейський парламент доволі часто переплітається за своїми ролями і повноваженнями, як зазначено вище, з Європейською радою, хоч інституційно вона відіграє роль найвищого політичного представництва країн-членів [4] і одного з керівних інститутів ЄС [11]. Такий висновок релевантний на тлі того факту, що саме Європейська рада спільно з Європарламентом беруть участь в обговоренні тих чи інших законодавчих рішень, ініціатив і пропозицій, які походять з Європейської комісії (про яку йтиметься нижче), а приймаються в Європейському парламенті (про який говорилось вище). Більше того, не маючи права законодавчої ініціативи і формальної законодавчої влади, Європейська рада все-таки може дати поштовх для спрямування законодавчої політики через Європейську комісію, відтак мотивуючи останню ініціювати законодавство [19, с. 219]. На противагу, Європейська рада, яка формально створена, як вказано вище, лише 1974 р. [20; 21], а фіналізована як політичний інститут взагалі лише згідно з Лісабонською угодою 2009 р. (хоч її неформальні витоки йдуть ще з 1961 р.), ініціально не була елементом оригінальної інституційної інфраструктури ЄС (слугувала як платформа для впливових неформальних зустрічей керівників країн-членів [9]), а стала ним з політичних мотивів країн-членів (спершу Європейської економічної спільноти, а згодом і ЄС), які були націлені на більшу міждержавну інтегрованість та спільне запобігання кризовим ситуаціям. Саме внаслідок цього Європейська рада власне й стала інститутом політичного представництва або радше представництва політичного керівництва (глав держав або глав урядів) країн-членів ЄС. У рамках ЄС це відображено в тому, що Європейська рада поступово оформилась як стратегічний орган розв'язання криз і забезпечення загальних політичних напрямів та пріоритетів ЄС – навіть умовно як колективне головування чи президентство ЄС. Навіть більше, оскільки чинно Європейська рада наділена (з поступовим збільшенням цього обсягу) низкою повноважень у виконавчій владі, фактично суттєво паралелізує цю сферу влади з роллю Європейської комісії.

Такий синтез розмаїтих (представницьких, законодавчих та виконавчих) повноважень Європейської ради і її частково надінституційний (стосовно інших інститутів влади) характер сприяв

тому, що вона майже відразу після свого формування почала суттєво впливати на цілу низку рішень і реформ ЄС. Так, саме завдяки впливу Європейської ради було поступово розширено і поглиблено політичну й економічну євроінтеграційну складову та членство в ЄС, зокрема у формі запуску й інституціоналізації Європейської валютної системи, збільшення кількості країн-членів ЄС, прийняття Єдиного європейського акту, розробки і просування всіх поетапних рамкових угод ЄС (від Маастрихтської до Лісабонської) [4; 9]. Крім того, Європейська рада стала чи не основним інститутом, на який свого часу було покладено функції врегулювання наслідків світової фінансової кризи в ЄС і європейської міграційної кризи тощо (саме на цьому тлі в рамках Європейської ради 2008 р. було створено додатковий інститут Європейського саміту глав держав або глав урядів країн-членів Євразони, а не всього ЄС [22]).

З іншого боку, Європейська рада подібно до Європарламенту є політично фрагментованою, оскільки компонується (на основі принципу паритетності, а не пропорційності, хоча не зовсім реальної рівності) представниками дуже різних національних та європейських партій, які водночас є національними лідерами своїх країн (до складу Ради також входять її президент і президент Європейської комісії). Тому це суттєво впливає на ефективність і характер прийняття рішень у рамках цього політичного інституту, а також на переважання або відносно більший вплив (а останнім часом і консенсус) національних лідерів деяких країн-членів ЄС [4] – передусім Німеччини і Франції (з поступовим найбільшим переважанням чи «гегемонією» саме першої [23]), а також свого часу частково Сполученого Королівства [24] – і невдоволення такою монополією з боку інших (особливо малих та нових) країн-членів. Адже саме через Європейську раду найсильніші країни-члени ЄС здатні відстоювати позиції і просувати політику, яка часто суперечлива та не має широкої підтримки в інших країн-членів ЄС. Хоч, разом з цим, політична динаміка Європейської ради є дуже індивідуальною залежно від параметрів політичного лідерства та політичних й соціально-економічних обставин як у ЄС, так і в окремих його країнах. А тому навіть малі країни-члени (особливо коли їхні лідери мають особисту харизму, досвід управління на рівні ЄС, дипломатичні здібності та політичну проникливість, а їхні аргументи переконливі й обґрунтовані [4]) можуть бути доволі впливовими у Європейській раді.

Щоправда, потрібно зазначити, що потенціальний вплив або принаймні помітність, публічність та престижність малих і нових країн-членів ЄС у рамках Європейської ради було формально суттєво лімітовано після імплементації в 2009 р. Лісабонської угоди. Адже внаслідок цього було від-

мінено ротаційний (через призначення кожні шість місяців), а натомість запроваджено постійний (через обрання терміном на 2,5 рока з можливим повторним переобранням [9]) принцип головування (за рахунок введення посади президента) в Європейській раді, хоча звикло інституціоналізованою в ній і далі залишається нейтральність президентів на предмет можливого просування національних інтересів і переваг своїх країн [5; 14; 25]. Тим паче, що в ідеалі Європейська рада діє на національно й консенсусно (хоч і номінально можливе прийняття рішень кваліфікованою більшістю) та в інтересах ЄС, навіть якщо її обговорення переважно базуються на національних перспективах [26, с. 1259–1262]. У доповнення, фактично в ЄС з цього періоду було апробовано прецедент обрання на посаду президентів Європейської ради представників не обов'язково найсильніших країн-членів, а значно слабших [4] (зокрема таких, як Бельгія, Польща).

Відтак від моменту свого створення і до сьогодні постійно відбувається політичне посилення Європейської ради (часто без формальних повноважень у певних сферах, але все-таки фактично визначаючи порядок денний в ЄС та будучи його імпульсом і політичним орієнтиром [9]). Паралельно відбувається і посилення її конкуренції з Європейським парламентом (що фактично навіть впливає на зміну обрисів міжінституційних відносин і політичної системи ЄС), оскільки національні лідери (як члени Ради) більше, аніж раніше залучені до прийняття рішень в ЄС і схильні неусвідомлено наполягати на національних інтересах своїх країн, тим самим підриваючи контроль з боку Європарламенту і навіть послаблюючи легітимність урядування в ЄС. Така ситуація частково зумовлена наслідками Лісабонської угоди, котра посилила функціонал та повноваження одночасно і Європейського парламенту, і Європейської ради, що вочевидь відбулось за рахунок послаблення ролі та значення Європейської комісії [4] (про яку йтиметься згодом).

Паралельно з цим, вартує зазначити, що поряд з Європейською радою (і навіть раніше – з 1967 р.) функціонує Рада Європейського Союзу, яку формально часто іменують Радою, а неформально – Радою міністрів. Це політичний інститут територіального представництва, який є одним із органів влади, котрі мають законодавчі повноваження, оскільки вона разом чи паралельно з Європейським парламентом приймає та контролює бюджетні і законодавчі рішення, вносить поправки, затверджує чи ветоє пропозиції Європейської комісії, яка одноосібно (за винятком деяких обмежених питань) має право законодавчої ініціативи. Як наслідок, дехто [27, с. 147] вважає, що Рада ЄС є умовним еквівалентом верхньої палати легіслатури ЄС, хоча про це й не вказано у норматив-

них документах, угодах і договорах. Натомість або водночас із цим, Рада ЄС (як і Європейська рада) номінально/формально є радше міжурядовим наднаціональним інститутом представництва виконавчої влади (урядів) країн-членів ЄС, адже складається з їхніх міністрів. Історично же, до імплементації Лісабонської угоди, Рада ЄС взагалі формально реалізовувала виконавчу владу в ЄС, яку після цього передала Європейській комісії.

При цьому, в рамках Ради ЄС існують різні (станом на момент дослідження їх 10) галузеві конфігурації/структури представництва міністрів національних урядів (по 1 міністру від кожної країни у кожній конфігурації), які охоплюють повний спектр діяльності ЄС (довкілля, закордонні справи, сільське господарство тощо) [4]. Головування Радою ЄС (в цілому і всіма її структурами, за винятком Ради закордонних справ) на ротацийній і порядково узгодженій основі здійснює президент, який з-поміж представників країн-членів ЄС змінюється кожні шість місяців (як раніше у Європейській раді) [9]. Також додатково в рамках усіх структур Ради ЄС формуються головуєчі тріо із представників різних країн-членів (у випадку власне Ради – із трьох послідовних президентів), відтак гарантуючи безперервність управління та покращуючи узгодженість рішень (у тому числі тих, які приймає Європарламент). Хоча координація всередині кожного тріо і галузевих конфігурацій Ради ЄС значно відрізняється, а головні рішення у цих конфігураціях приймаються за правилом кваліфікованої (подвійної – на рівні 55 відсотків представників країн-членів і 65 відсотків представників у перерахунку на чисельність населення країн-членів) більшості (раніше застосовувалась практика наявності в кожній країні-члена права національного вето) [4; 9], а інколи згідно із принципом одностайності.

Відповідно, і в цьому випадку (як й у випадку Європейської ради) малі і нові країни-члени ЄС особливо зацікавлені в отриманні головуєчих посад у структурах Ради ЄС, оскільки це престижно та є предметом гордості, а також побічно слугує інструментом просування їхніх національних інтересів (однак номінально це не декларується). Хоча на тлі Ради ЄС все-ж очевидно, що розрив між великими та малими країнами-членами ЄС доволі глибоко вкорінений і не подоланий ані інституційно, ані політично. Ситуацію найбільше увиразнює той факт, що саме Рада ЄС значною мірою відповідальна чи відіграє важливу роль у призначенні членів і президента Європейської комісії, президента і виконавчої ради Європейського центрального банку, президента Європейського валютного інституту, членів Рахункової палати тощо. З іншого боку, правило подвійної кваліфікованої більшості для прийняття рішень дещо упереджено діє супроти більших/великих країн-членів ЄС, тим самим посилюючи федеральний

принцип територіального представництва в Раді ЄС та відтак сприяючи балансуванню міжінституційних відносин на користь Європейського парламенту [9]. Це особливо вірно з огляду на те, що членами Ради ЄС (і Європейської Ради) є національні міністри (і глави держав чи глави урядів), які представляють різні/змінювальні партії на рівні своїх країн та ЄС, а тому політичне балансування (у форматі досягнення кваліфікованої більшості) відбувається і в рамках ліво-правого ідеологічного спектра. Тому на практиці Рада ЄС (та Європейська рада) хоч і приймає більшість важливих рішень кваліфікованою більшістю, але націлена на консенсус (тобто якомога більшу кількість голосів «за» ті чи інші рішення).

Врешті, ще одним дуже важливим чи можливо найважливішим політичним інститутом ЄС є Європейська комісія, заснована ще в 1958 р., а у первинному вигляді – як Вищий орган Європейської спільноти з вугілля та сталі – в 1951 р. Адже поточно Єврокомісія є втіленням ЄС і навіть умовно його політичної системи, про що може засвідчувати логіка формування та функціонування, а також повноваження цього політичного інституту. Так, цілком очевидно, що Європейська комісія з певного часу стала та залишається в центрі системи ЄС передусім за рахунок наділення цього політичного інституту виконавчою владою і законодавчою ініціативою. Більшою мірою жоден інший політичний інститут ЄС сьогодні на це не здатний, хоча законодавчі ініціативи Комісії не можуть стосуватись питань зовнішньої політики і політики безпеки, а звернуті головню до економічних питань [28, с. 152]. Однак ще на момент створення Єврокомісія мала відносно обмежені повноваження й законодавчу ініціативу і сприймалась найперше у ролі міжнародного секретаріату із переважанням міжурядових відносин. Натомість інституційне розширення сфери влади та повноважень Єврокомісії (уже головню як органу виконавчої влади, яка також частково належить Європейській раді [21]) відбулось після прийняття й імплементації так званого Єдиного європейського акту в 1986 р. і трансформації ЄС в чинний формат [9] (йдеться про період президентства в Єврокомісії Ж. Делора). Хоча чи не найбільшу роль у цьому процесі відіграла, як вже було зазначено вище, Європейська рада, а чимало сфер повноважень Європейської комісії стали наднаціональними [4]. Із часом наслідком такого розширення повноважень, особливо на тлі світової фінансової кризи і ще більшого економічного посилення інституту, стало збільшення розриву між «керованими» і «керуючими» в ЄС, а відтак і «дефіцит демократії» [29–32]. Це виявилось однією з причин розгляду варіантів про послаблення спочатку повноважень президента Європейської комісії, а згодом і загалом Європейської комісії на користь інших політичних інститутів ЄС

[33], особливо в межах та за наслідками Лісабонської угоди. Тим не менше, Єврокомісія і надалі сприймається як найуповноваженіша в рамках ЄС, оскільки вона володіє ініціативою у визначенні порядку денного ЄС та одноособово/безконсультаційно пропонує проекти законодавчих актів (як у випадку урядів в парламентських системах), забезпечує виконання договорів ЄС та загалом є носієм широких виконавчих повноважень, а також виступає посередником між іншими інститутами ЄС і країнами-членами та представляє ЄС в інших країнах і багатьох міжнародних організаціях [34, с. 32].

Структурно-організаційно ж Єврокомісія є наднаціональною, бо формується як директоріальна система на засадах паритетності призначенням однакової кількості представників/комісарів [35, с. 20] (по 1 кожні 5 років) від кожної з країн-членів ЄС (навіть попри обговорення ідеї про зменшення кількості членів Комісії до двох третин та їхнє ротаційне заміщення [9], що провалилась в ході прийняття Лісабонської угоди). Причому за етичної вимоги до комісарів, що вони не виконують чи не повинні виконувати вказівок від національних урядів своїх держав та не обіймають у них жодних національних посад. Відтак часто звучить думка, що Європейська комісія – це «єдине тіло, якому платять, щоби думати по-європейськи» [36]. Адже за час роботи кожного складу Єврокомісії відбуваються національні вибори в тій чи іншій країні ЄС, що сприяє тому, щоб Комісія була цілком незалежною від урядів країн-членів і політичного складу інших інститутів ЄС. Теоретично така логіка сприяє керованості, але не достатньо (через невиборність членів Єврокомісії) легітимізує владу в ЄС (не кажучи про сам інститут), що вже доволі давно є чи не найобговорюванішою проблемою цієї наднаціональної організації [37]. Тим паче, що на практиці очікуваної етичності позицій членів Єврокомісії досягнути занадто складно, а тому остання діє як своєрідний медіатор між вимогами національного та наднаціонального рівнів європейського урядування [4], бо інколи єврокомісари все-таки наполягають на захисті національних інтересів своїх держав [38, с. 119].

Із погляду же реалізації виконавчої влади, яку передусім покладено на Єврокомісію, це робить аналізований політичний інститут відносно не дуже внутрішньо ефективним та згуртованим у прив'язці до його розміру (аніж це могло би бути внаслідок іншої логіки формування Комісії). А тому багато що в управлінському процесі Єврокомісії залежить від її президента та його чи її вправності внутрішнього менеджменту. З іншого боку, легітимність (виконавчої влади) Європейської комісії посилюється механічно, бо вона частково впливає з того факту, що членство/представництво у ній відповідає членству в ЄС. Тим паче, що Єврокомісія і її президент

призначаються/формується і можуть бути звільнені (через вотум недовіри, хоч останній жодного разу не був достатнім у підтримці) шляхом залучення або втручання як Ради ЄС (яка пропонує склад і кандидатуру президента), так і Європейського парламенту (який затверджує склад і може відправити Комісію у відставку згідно з правилом кваліфікованої (2/3) більшості) [9; 39, с. 99–100, 118]. Рішення же у Єврокомісії приймають абсолютною більшістю її членів (хоча фактично вони намагаються це робити якомога консенсусніше) за вимоги, що президент не контролює порядок денний засідань та, як і інші комісари, має лише один голос. Додатково цьому сприяє і той факт, що Єврокомісія має дуже широкий адміністративний персонал та пул (у десятки тисяч службовців) і складається з департаментів чи так званих генеральних директоратів як своєрідних міністерств, відповідальних перед єврокомісарами.

Відтак з огляду на таку інфраструктуру політичних інститутів в ЄС (інші інститути влади у цій статті опущено) можна констатувати, що здійснюється спроба доволі ефективно розподілити владу (внаслідок взаємодії цих інститутів) між країнами-членами ЄС та їхніми представниками (детально див. табл. 1), і тим самим підвищити легітимність влади в цілому й самого Європейського Союзу. Хоча це зовсім не означає (і про це частково зазначалось вище), що не ведеться робота з приводу зміни чи вдосконалення інституційної архітектури ЄС, в тому числі у рамках довготривалих зусиль по прийняттю європейської конституції. Але поки що більшість політичних інститутів в ЄС формуються на засадах принципу паритетності представництва країн-членів і лише Європейський парламент конфігурується за рахунок механізмів дегресивної пропорційності. Відповідно, принцип паритетності значно частіше доповнюється прийняттям рішень у належних політичних інститутах в рамках правил кваліфікованої (в тому числі подвійної) більшості, оскільки у Європарламенті задіяно більш розмаїті конструкції голосування. Хоча загалом політичні інститути ЄС вже традиційно апелюють до консенсусу (чи якомога більшої кількісної підтримки) у прийнятті своїх рішень, тим самим додатково легітимізуючи владу в ЄС.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Загалом у результаті розгляду проблематики політичних інститутів та інституційної інфраструктури в рамках Європейського Союзу встановлено, що сума цих політичних інститутів становить умовну політичну систему ЄС, хоч характер міжінституційних відносин із цього приводу потребує додаткового розгляду. З одного боку, ззовні наднаціональна політична система ЄС нагадує гомологи на національному/державному рівні, особливо в парламентських системах. Адже в рамках ЄС функціонує Європейська комісія (яку часто

Інституційна інфраструктура Європейського Союзу та розподіл влади у ній між представниками країн-членів, станом на 2023 р.¹

Країна	Частка населення в ЄС, %	Кількість мандатів в ЄП	Частка мандатів в ЄП, %	Кількість членів в ЄР	Кількість членів в РЄС	Кількість членів в ЄК
Німеччина	18,63	96	13,62	1	1	1
Франція	15,19	79	11,21	1	1	1
Італія	13,21	76	10,78	1	1	1
Іспанія	10,62	59	8,37	1	1	1
Польща	8,43	52	7,38	1	1	1
Румунія	4,26	33	4,68	1	1	1
Нідерланди	3,94	29	4,11	1	1	1
Бельгія	2,60	21	2,98	1	1	1
Чехія	2,35	21	2,98	1	1	1
Греція	2,34	21	2,98	1	1	1
Швеція	2,34	21	2,98	1	1	1
Португалія	2,32	21	2,98	1	1	1
Угорщина	2,17	21	2,98	1	1	1
Австрія	2,01	19	2,70	1	1	1
Болгарія	1,53	17	2,41	1	1	1
Данія	1,31	14	1,99	1	1	1
Фінляндія	1,24	14	1,99	1	1	1
Словаччина	1,22	14	1,99	1	1	1
Ірландія	1,13	13	1,84	1	1	1
Хорватія	0,86	12	1,70	1	1	1
Литва	0,63	11	1,56	1	1	1
Словенія	0,47	8	1,13	1	1	1
Латвія	0,42	8	1,13	1	1	1
Естонія	0,30	7	0,99	1	1	1
Кіпр	0,20	6	0,85	1	1	1
Люксембург	0,14	6	0,85	1	1	1
Мальта	0,12	6	0,85	1	1	1
Загалом	≈100	≈705	≈100	27	27	27
Кваліфікована більшість	–	–	–	15/20	15/20	15

іменують виконавчою владою), Європейський парламент (як законодавча влада) і Європейська рада (як колективне головування чи президентство) тощо. З іншого боку, жодний з аналізованих політичних інститутів не відіграє ролі класичної гілки влади, бо: законодавча влада (до якої найближчий Європейський парламент) не має всіх типових законодавчих повноважень (приміром, права законодавчої ініціативи); виконавча влада (передусім Європейська комісія) відносно слабо обмежена на предмет своєї відповідальності, але є єдиним інститутом з правом законодавчої ініціативи; представницька влада (Європейська рада) є лише умовним інститутом глави ЄС, адже частково (як і Рада ЄС) виконує законодавчі функції і функції умовного колективного головування тощо. Відповідно, всі політичні інститути в ЄС переплітаються за рахунок того, що вони діляться своїми повнова-

женнями і взаємодоповнюють їх, генеруючи специфічну конструкцію міжінституційних відносин, принаймні порівняно з ситуацією в країнах-членах ЄС.

З цього слідує, що в ЄС немає «справжніх» (звиклих – як у державах) політичних інститутів (наприклад, немає уряду, а лише є засоби урядування тощо), а натомість реалізовано унікальну, виняткову або ж безпрецедентну інституційну інфраструктуру чи навіть умовно політичну систему. Як наслідок, ЄС суттєво відрізняється від звичних національних систем, а тому не є державою, хоча й має державоподібні атрибути. Інакше кажучи, ЄС сконфігурований як щось по середині між федеративною державою і міжнародною організацією. Разом із цим, ЄС паралельно чи одночасно організований за допомогою різних (територіальних, політичних і функціональних) інституційних формул чи має численні інституційні структури/конфі-

¹ Умовні позначення: ЄС – Європейський Союз; ЄП – Європейський парламент; ЄР – Європейська рада; РЄС – Рада Європейського Союзу; ЄК – Європейська комісія. Таблицю складено на підставі власних підрахунків і за власною логікою, використовуючи деяку наявну статистику [40].

гурації, що накладаються одна на одну в рамках багаторівневого урядування. Із-поміж них політична інституційна інфраструктура, яку проаналізовано в статті, є лише окремою частиною у зрізі взаємозв'язків законодавчої і виконавчої влади, головування і багаторівневого урядування в ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bulmer S., Wessels W. The European Council: Decision-making in European Politics. London: Macmillan, 2016. 288 p.
2. Westlake M., Galloway D., Digneffe T. The Council of the European Union. London: John Harper, 2006. 456 p.
3. Judge D., Earnshaw D. The European Parliament. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008. 356 p.
4. Dinan D. The political system of the European Union // Magone J. *Routledge Handbook of European Politics*. London and New York: Routledge, 2015. P. 202–218.
5. Dinan D. The Post-Lisbon European Council Presidency: An Interim Assessment. *West European Politics*. 2013. Vol. 36. No. 6. P. 1256–1272.
6. Donnelly M., Ritchie E. The College of Commissioners and their Cabinets // Edwards G., Spence D. *The European Commission*. London: Cartermill, 1997. P. 33–67.
7. Edwards G., Spence D. *The European Commission*. London: Cartermill, 1997.
8. Endo K. The Presidency of the European Commission under Jacques Delors. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1999. 260 p.
9. Colomer J. The European Union: A Federal, Democratic Empire? // Colomer J. *Comparative European Politics: Third edition*. London and New York: Routledge, 2008. P. 280–306.
10. Corbett R., Jacobs F., Shackleton M. The European Parliament. London: Taylor & Francis, 2019. 298 p.
11. Puetter U. Europe's Deliberative Intergovernmentalism: The Role of the Council and European Council in EU Economic Governance. *Journal of European Public Policy*. 2012. Vol. 19. No. 2. P. 161–178.
12. Cini M. The European Commission: Leadership, Organisation and Culture in the EU Administration. Manchester: Manchester University Press, 1996. 244 p.
13. Hayes-Renshaw F., Wallace H. The Council of Ministers. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2017. 320 p.
14. Charlety V., Mangenot M. Le Systeme presidential de l'Union europeenne apres Lisbonne. Strasbourg: ENA, 2012.
15. Redistribution of seats in the European Parliament after Brexit // *European Parliament*. January 31, 2020. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200130IPR71407/redistribution-of-seats-in-the-european-parliament-after-brexit>
16. Distribution of EP seats: Constitutional Affairs Committee approvals proposal. *European Parliament*. October 4, 2007.
17. Baysal A. National Representation in European Democracy: Seat Apportionment in the European Parliament // *European Union Studies Association Fifteenth Biennial Conference* (Miami, May 4–6, 2017). 45 p.
18. Knudsen A.-C. The 1970 and 1975 Budget Treaties: Enhancing the Democratic Architecture of the Community // Laursen F. *Designing the European Union: From Paris to Lisbon*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012. P. 98–123.
19. Gilbert M. Surpassing Realism – The Politics of European Integration since 1945. Rowman & Littlefield, 2003. 277 p.
20. Imbrogno A. The founding of the European Council: Economic reform and the mechanism of continuous negotiation. *Journal of European Integration*. 2016. Vol. 38. No. 6. P. 719–736.
21. Stark C. Evolution of the European Council: The implications of a permanent seat // *The Future of Europe: The UACES Thirty-second Annual Conference and Seventh Research Conference* (Queen's University Belfast, September 2–4, 2002). 30 p.
22. Jean-Claude Juncker on Saving the Euro: It Would Be Wrong to Create Taboos // *Spiegel*. 2011. URL: <https://www.spiegel.de/international/europe/jean-claude-juncker-on-saving-the-euro-it-would-be-wrong-to-create-taboos-a-741183.html>
23. Paterson W. The Reluctant Hegemon? Germany Moves Centre Stage in the European Union. *Journal of Common Market Studies*. 2011. Vol. 49. No. S1. P. 57–75.
24. Krotz U., Schild J. Shaping Europe: France, Germany and Embedded Bilateralism from the Elysee Treaty to Twenty-First Century Politics. Oxford: Oxford University Press, 2013. 340 p.
25. Barber T. The Appointments of Herman Van Rompuy and Catherine Ashton. *Journal of Common Market Studies*. 2010. Vol. 48. No. 1. P. 55–67.
26. Goebel R. The European Union and the Treaty of Lisbon. *Fordham International Law Journal*. 2011. Vol. 34. No. 5. P. 1251–1268.
27. Börzel T., Cichowski R. The State of the European Union: 6: Law, politics, and society. New York: Oxford University Press, 2003.
28. Peterson J., Shackleton M. The Institutions of the European Union. Oxford: Oxford University Press, 2006. 390 p.
29. Follesdal A., Hix S. Why There Is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik. *Journal of Common Market Studies*. 2006. Vol. 44. No. 3. P. 533–562.
30. Habermas J. The Crisis of the European Union: A Response. Cambridge: Polity Press, 2014. 120 p.
31. Hobolt S. Citizen Satisfaction with Democracy in the European Union. *Journal of Common Market Studies*. 2012. Vol. 50. No. 1. P. 88–105.
32. Moravcsik A. In Defence of the «Democratic Deficit»: Reassessing the Legitimacy of the European Union. *Journal of Common Market Studies*. 2002. Vol. 40. No. 4. P. 603–634.
33. Bermann G. Executive Power in the New European Constitution. *Jean Monnet Working Paper*. 2004. No. 5/04. 13 p.
34. Hix S. The political system of the European Union. Basingstoke: St. Martin's Press, 1999. 427 p.
35. How the European Union works: Your guide to the EU institutions // *European Commission*, 2006.

44 p. URL: http://publications.europa.eu/resource/cellar/bdc6e27e-e519-4308-8e47-73acd9b3977b.0022.02/DOC_1

36. Interview with European Commission Secretary-General Catherine Day // *EurActiv*. September 25, 2006.

37. Rhinard M. The Democratic Legitimacy of the European Union Committee System. *Governance*. 2002. Vol. 15. No. 2. P. 185–210.

38. Eppink D.-J. *Life of a European Mandarin: Inside the Commission* / Translated by Ian Connerty (1st ed.). Tiel: Lannoo, 2007. 386 p.

39. Schütze R. *European Constitutional Law*. Cambridge University Press, 2012. 484 p.

40. Facts and figures on life in the European Union // *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/life-eu_en

Institutional structure of the European Union: formal and political framework

Antoniuk Nataliia Volodymyrivna

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of European
and Regional Studies
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2532-782X

Kraievska Oksana Anatoliivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of European and Regional Studies
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6997-3490

The article examines the history, functionality and specifics of the main political institutions of the European Union, which constitute its unique institutional structure. Among these political institutions, particular attention is given to the European Parliament, the European Commission, the Council of the European Union and the European Council. Through the functional structuring of these institutions, an attempt is made to outline the distinctive supranational political system of the European Union. On the one hand, it is observed that the supranational political system of the European Union externally resembles its counterparts at the national level (within member states), particularly in parliamentary systems where interactions between governments and parliaments occur. On the other hand, none of the analyzed political institutions of the European Union play the role of a classical branch of power, as typically found in parliamentary systems. Therefore, the political institutions of the European Union intertwine by delegating or sharing their powers, resulting in a unique configuration of inter-institutional relations, distinct from the situation in member countries of the European Union. As a result, the argument is made that within the framework of the European Union, there are no truly «real» political institutions and full-fledged branches of power as in nation-states. Instead, there exists a unique, exceptional or unprecedented institutional infrastructure, constituting a conditional political system. This implies that the European Union significantly differs from conventional national political systems, and while it possesses state-like attributes, it is not a state, nor is it a classical international organization. This synthesis demonstrates that the European Union is configured as something intermediate between a federal state and an international organization facilitated through the multilevel governance and the principle of subsidiarity.

Key words: political institution, institutional infrastructure, power, political system, the European Union.

Буряченко Олексій Валентинович

Криза міжнародної безпеки: еволюція НАТО в умовах російсько-української війни

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.19>

Буряченко Олексій Валентинович
кандидат політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних
відносин та стратегічних студій
Національного авіаційного університету
просп. Любомира Гузара, 1,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-5308-2570

Актуальність проблеми міжнародної безпеки, що виникла через російсько-українську війну, зумовлює потребу в нових підходах до оборони та стратегічного управління. Агресія Росії виявила недоліки традиційних моделей безпеки та поставила перед НАТО нові виклики, такі як гібридні війни, кіберзагрози, ядерний шантаж тощо. Автор ставить за мету дослідити та проаналізувати адаптацію НАТО до сучасних викликів та вплив Альянсу на відносини з Росією. Під час дослідження автором були використані методи порівняльного аналізу та експертних оцінок для виявлення ключових моментів у діяльності НАТО. Методи дослідження охопили історичний аналіз, аналіз і синтез наукових джерел, а також застосування системного підходу до вивчення діяльності Альянсу.

Проведене дослідження дозволило автору зробити наступні висновки, а саме: російсько-українська війна спровокувала значні зміни у стратегії НАТО, звернувши увагу на те, що традиційні військові загрози вже не є єдиним викликом для Альянсу; сучасні виклики, такі як гібридні війни, кіберзагрози, ядерний шантаж тощо, вимагають оновлених підходів в сфері оборони; Альянс адаптується до нових загроз, активізуючи підтримку України в реформуванні її оборонних структур через різні інституційні механізми, зокрема через програми «Партнерство заради миру» та Хартію про особливе партнерство; хоча процес вступу України до Альянсу юридично не визначений в часі, Альянс постійно підтримує її прагнення до членства, надаючи важливу військову й оборонну допомогу; Альянс підкреслює важливість суверенітету та територіальної цілісності України через дипломатичні зусилля і військову допомогу; агресія Росії спонукала НАТО переглянути свої стратегії та посилити оборонні ініціативи; прийняття нової Стратегічної концепції та розширення НАТО, зокрема через включення Швеції та Фінляндії, свідчать про прагнення забезпечити стабільність у Європі. Автор, також, звертає увагу, що НАТО продовжує адаптуватися до нових викликів (кіберзагрози, інформаційні війни тощо), розширюючи свою співпрацю з партнерами для підтримки глобальної стабільності та безпеки.

***Ключові слова:** міжнародна безпека, НАТО, російсько-українська війна, контроль озброєнь, сфера оборони.*

Вступ. Криза міжнародної безпеки, спричинена російсько-українською війною, стала важливим етапом у переосмисленні ролі Північноатлантичного альянсу (надалі – НАТО) та його стратегічної значимості в сучасному світі. Агресія Росії показала, що традиційні військові загрози вже не є єдиним викликом для Альянсу. Сучасні виклики включають гібридні війни, кіберзагрози та ядерний шантаж, які потребують нових підходів до оборони. На тлі цих загроз, НАТО було змушене адаптувати свою стратегію, зосередивши увагу на зміцненні оборони своїх країн-членів і підвищенні рівня співпраці з країнами-сусідами, зокрема Україною. Мадридський саміт 2022 року став ключовим моментом, що призвів до перегляду стратегічних завдань НАТО. Прийняття нової Стратегічної концепції підкреслило необхідність посилення оборони на східному фланзі та зміцнення зв'язків із країнами, які безпосередньо знаходяться поблизу зон конфлікту. У той час, коли світ зіткнувся з новими загрозами, підтримка таких країн, як Україна, стала не просто символом солідарності, але й реальною необхідністю. Посилена співпраця у військовій сфері та допомога у реформуванні оборонних структур України стають важливими елементами стратегії НАТО для стримування російської агресії та забезпечення стабільності в Європі.

Мета та завдання. Метою статті є спроба дослідити та проаналізувати адаптацію НАТО до сучасних викликів та вплив Альянсу на відносини з Росією. Для ґрунтовно розкриття мети автор ставить наступні завдання: дослідити та проаналізувати історію та еволюцію НАТО, та оцінити адаптацію союзу до нових загроз; проаналізувати вплив розширення НАТО на відносини з Росією та його наслідки для глобальної безпеки; дослідити та провести аналіз ролі НАТО у підтримці України та її інтеграції з Альянсом.

Методи дослідження. Методи дослідження корелюють з метою та завданням дослідження. Відповідно до них були використані методи історичного аналізу, що дозволило окреслити основні події та аспекти розвитку Альянсу. Аналіз та синтез наукових джерел, а також застосування системного підходу до вивчення діяльності НАТО, дозволили уникнути повторення вже існуючих висновків наукових розробок з обраної проблематики, і водночас виявити деякі сфери для подальшого її розвитку. В ході дослідження були використані методи порівняльного аналізу та експертних оцінок для виявлення ключових викликів діяльності НАТО.

Виклад основного матеріалу. НАТО було створено в 1949 році і його метою було забезпечення колективної безпеки проти загроз, що вини-

кли після Другої світової війни, особливу увагу приділивши Радянському Союзу. Головним принципом Альянсу є, закріплена у Статті 5, колективна оборона, яка вважає, що напад на одного члена Альянсу, буде рівнозначно нападу на всіх. З розпадом СРСР (1991 рік) НАТО почало розширювати свої кордони, приймаючи в свої члени нові країни, зі Східної Європи, що, зокрема, вплинуло на напругу у відносинах з Росією. Відмітимо, в сучасних умовах НАТО адаптується до нових викликів, таких як тероризм, кіберзагрози та нестабільна ситуація в Європі. Разом з тим Альянс активно зміцнює співпрацю з партнерами та працює над адаптацією своєї діяльності для реагування на сучасні загрози, з гібридною війною та кібербезпекою включно. Важливою частиною діяльності є участь у міжнародних миротворчих і стабілізаційних операціях у різних регіонах світу. Якщо звернути увагу на контекст російсько-української війни НАТО відіграє важливу роль у стримуванні агресії, надаючи військову допомогу Україні через своїх членів та партнерів, а також посилюючи оборонні можливості країн-членів на східному фронті [1].

Звернемо увагу, відносини між НАТО та Україною з часом розширилися через кілька ключових інституцій. Починаючи з 1991 року, Україна доєдналася до Північноатлантичної ради співробітництва та з 1994 року почала брати участь у програмі «Партнерство заради миру» (PfP). Програма забезпечила ґрунт для подальшої військової співпраці та оборонної реформи. Важливим кроком стало підписання Хартії про особливе партнерство між НАТО та Україною у 1997 році, що сприяло створенню Комісії НАТО-Україна, яка керувала відносинами та впроваджувала спільні ініціативи. Ця співпраця не була обмежена лише політичним діалогом, а включала військові навчання та обмін інформацією, спрямовані на зміцнення обороноздатності України. Незаконна анексія Криму (2014 рік) та подальша агресія Росії на Донбасі призвели до посилення партнерства між НАТО та Україною. Альянс почав активніше надавати підтримку Україні шляхом оборонних навчань і надання нелетальної зброї. У 2016 році НАТО запустило Комплексний пакет допомоги (CAP), надаючи Україні широкомасштабну підтримку в сферах кібербезпеки медичної реабілітації та логістики. Одним із ключових аспектів допомоги НАТО є підвищення спроможності України досягти відповідності до стандартів Альянсу. У 2017 році Україна офіційно закріпила свій курс на членство в НАТО в Конституції, що поставило крапку стосовно незмінності її євроатлантичного курсу. Вже в 2008 році на саміті НАТО в Бухаресті союзники погодилися, що Україна стане членом Альянсу, щойно виконає всі необхідні умови. Незважаючи на складну ситуацію з війною на сході України, НАТО послідовно підтримувало прагнення України

до членства та продовжує надавати всебічну допомогу в реформуванні її оборонних структур. Основна роль НАТО полягає не лише у військовій підтримці, але й у сприянні політичним і економічним реформам. Згідно з новими програмами, Україна отримує підтримку в реформуванні сектору безпеки та оборони, що дозволяє наблизитися до стандартів Альянсу. НАТО допомагає Україні адаптувати її оборонні інституції та посилити прозорість, яка є невід'ємною частиною демократичного контролю над збройними силами. Співпраця між НАТО та Україною є важливим фактором регіональної стабільності. Партнерство продовжує розвиватися на політичному, військовому та економічному рівнях, з чітким акцентом на підтримку України у протистоянні зовнішнім загрозам та підготовці до майбутнього членства в Альянсі [7].

Зауважимо, співпраця між країнами є важливою для підтримки міжнародної стабільності, а російська агресія проти України показала те, що політика сили знову стала панувати на міжнародній арені. Це сприяло відновленню конкуренції між великими державами і спонукало дослідження військових союзів. Дослідники НАТО аналізують роль західних альянсів у сучасності на тлі зростання політики сили та агресії авторитарних держав, таких як Росія. При цьому наголошується, що в основі функціонування військових союзів, все ж, різні можливості забезпечувати стабільність і безпеку у світі. Відзначається, що не дивлячись на проблеми з вигодами для окремих країн, ризиками примусової участі в конфліктах та страхами виходу союзників, альянси все ще залишаються невід'ємною складовою міжнародної безпеки. У сучасному контексті зростає важлива роль НАТО, яке продовжує адаптуватися до нових загроз. Західні альянси, попри складнощі, залишаються фундаментом для стримування агресії та забезпечення глобальної стабільності, особливо в умовах зростання геополітичної конкуренції. Акцент ставиться на важливості співпраці між союзниками, у ситуації коли НАТО залучає нових партнерів і реформує свою стратегію для підвищення ефективності в умовах зміни світової безпекової архітектури. Мета активного діалогу між членами вбачається у забезпеченні надійних механізмів колективного захисту та запобіганню конфліктів, одночасно зберігаючи максимальну мобільність та готовність реагувати на конкретному етапі [6].

Після анексії Криму в 2014 році та початку війни на Донбасі НАТО рішуче підтримало Україну, наголошуючи на важливості її суверенітету та територіальної цілісності. Основною формою співпраці України та Альянсу стала Комісія Україна – НАТО (КУН), що працювала над питаннями безпеки та взаємодії у воєнних умовах. Однак, не зважаючи на ці зусилля, процес вступу України до НАТО затягнувся, що спричинило певні диплома-

тичні непорозуміння між сторонами. Як відмічають аналітики, якби Україну прийняли до Альянсу ще в 2008 році під час Бухарестського саміту, то ця подія цілком могла б запобігти ескаляції конфлікту. Проте надання Україні Плану дій щодо членства не відбулося і це залишило країну в уразливому становищі, що призвело згодом до дестабілізації ситуації в Європі та загострення глобальної кризи безпеки [4, с. 279-299].

Важливу роль у посиленні зв'язків між Україною та НАТО, на думку Н.Яковенко, відіграла дипломатія, адже протягом років війни Україна активно працювала з Альянсом, зокрема через зустрічі на рівні керівників держав та саміти НАТО. Незважаючи на значні дипломатичні досягнення, НАТО не завжди діяло превентивно. Кілька позачергових самітів було скликано Альянсом у 2022 році, але ці заходи були спрямовані більше на декларації підтримки України, ніж на реальні дії щодо захисту її інтересів. Зволікання з прийняттям більш рішучих рішень лише збільшувало масштаби конфлікту на рівні військової підтримки [4, с. 302]. Окремо держави-члени НАТО виказували підтримку Україні в боротьбі з агресією, надаючи військову та фінансову допомогу, що включало: постачання зброї, зенітно-ракетних комплексів, гуманітарну допомогу. Однак ця підтримка виражалась лише в окремих випадках, а не організації загалом. Під час війни НАТО підтвердило прихильність до євроатлантичних прагнень України, але одночасно Альянс був проти прямого військового втручання [4, с. 300].

Грунтовно можемо зазначити, що криза міжнародної безпеки, до якої призвела російсько-українська війна, спонукала НАТО шукати нові шляхи реагування на агресію та ефективно стримування. Важливою подією українські дослідники вважають, і ми з ними погоджуємося, прийняття нової Стратегічної концепції на Мадридському саміті НАТО 2022 року, що визначає основні напрями діяльності Альянсу в умовах сучасної геополітичної реальності. Ця концепція акцентує на необхідності зміцнення оборони на східному фланзі та збільшення співпраці з країнами, що знаходяться безпосередньо близько до зони конфлікту, такими як Україна. Незважаючи на ризики, Альянс підвищив підтримку Україні, включаючи постачання захищених засобів зв'язку, систем ППО та іншої військової допомоги [2, с. 68-77]. Відмітимо, що зближення України з НАТО стало невідворотним за логікою війни, яка вимагає інтенсифікації співпраці з країнами-партнерами Альянсу, особливо Великою Британією, Польщею та країнами Балтії. Хоча НАТО не бере безпосередньої участі у війні, вирішальною для української обороноздатності є підтримка з боку країн-членів Альянсу. Особливої уваги заслуговує ініціатива США, а саме, зустрічі у форматі «Рамштайн» на яких обговорюється військова допомога Україні.

Разом з тим, одночасно виражається критика стосовно недостатньої швидкості реакції НАТО на агресію та залежності від колективного консенсусу в ухваленні важливих рішень. Важливим фактором стало питання ядерного шантажу, який використовує Росія, та реакція західних країн на цю загрозу. Олаф Шольц (федеральний канцлер Німеччини, 2021 – по н.ч.), наприклад, після того як Путін заявив про бойову готовність ядерних сил РФ, вирішив виділити 100 мільярдів євро на зміцнення обороноздатності Німеччини. Звернемо увагу, що ядерний шантаж Росії став однією з основних загроз, що як наслідок вплинуло на гальмування міжнародної підтримки України. Така погроза була націлена на те, щоб міжнародна спільнота обмежила підтримку України, зокрема військову, а також погодилась на укладання угоди, вигідної для Росії. Відповіддю на це стало суттєве підвищення оборонних бюджетів, проте незважаючи на залякування, західні держави, країни-члени НАТО зокрема, продовжували постачати Україні зброю та надавати іншу військову підтримку. Це є доказом того, що ядерний шантаж не досяг своєї мети, хоча й став вагомим аспектом, що вплинув на політику стримування в Європі [2, с. 67].

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, 24 лютого 2022 року, співпраця України з НАТО набула особливої ваги не лише через оборонні питання, а й через необхідність зміцнення позицій на міжнародній арені. Підтримка з боку НАТО стала символом для України, що вона не самотня у протистоянні з агресором. Альянс активно залучений у дипломатичні процеси, підкреслює важливість територіальної цілісності України. Партнерство з НАТО надає Україні можливість розвивати політичні й військові зв'язки з іншими країнами-членами, що сприяє посиленню її геополітичної ролі в регіоні. Окрім цього, війна продемонструвала необхідність зміцнення європейських систем безпеки, а Україна стала своєрідним плацдармом для випробування ефективності міжнародних альянсів і стратегій стримування агресії. Відносини з НАТО виходять за межі не тільки військової підтримки – вони включають і важливий політичний компонент, що дозволяє Україні посилювати свої позиції в сфері міжнародних відносин. Зауважимо, суттєвим питанням для Альянсу стало забезпечення безпекових гарантій Україні, тобто як надання військової допомоги, так і включення України до складу НАТО.

Значним кроком, на нашу думку, є прийняття рішень розширити НАТО за рахунок Швеції та Фінляндії, що зміцнило безпеку на Північному фланзі Європи. Розташування нових військових об'єктів у Польщі та країнах Балкан, яке спрямоване, в своїй основі, на протидію російській агресії. Такі кроки свідчать про готовність НАТО до забезпе-

чення стабільності в Європі, незважаючи на зростаючу загрозу з боку Росії.

Важливим напрямом у політиці НАТО стало створення нових механізмів безпеки, для України зокрема, Україна де-факто стає частиною НАТО, хоча юридичне членство залишається під питанням. Альянс може запропонувати Києву безпекову угоду з окремими країнами-членами НАТО, що надасть необхідні гарантії для України в умовах продовження конфлікту, що дозволить подолати внутрішній опір тих країн-членів НАТО, які побоюються прямого зіткнення з Росією. Альтернативою цього, як відмічають аналітики, можуть стати багатосторонні угоди, які дозволяють досягти нового балансу сил у Європі, включно з розміщенням військових баз НАТО в Україні та її включення до системи колективної оборони. Слід також зазначити можливість денуклеаризації Росії як одного з ключових елементів стабільної системи міжнародної безпеки. Як відмічає С. Федуняк, – «після поразки у війні Росія може бути позбавлена ядерного статусу, що суттєво зменшить її загрозу для Європи та світу. Цей процес може складатись із ліквідації засобів доставки ядерних зарядів і створення демілітаризованих зон на кордоні між Україною та Росією» [3, с. 132-138].

Важливо розуміти, що сучасна криза міжнародної безпеки не обмежується лише конфліктом на полі бою, а несе в собі широкі геополітичні трансформації. Трансформація НАТО є вимушеною, «ідучи в ногу» з сучасними реаліями, де інформаційні війни, кіберзагрози та технологічні досягнення стали новими інструментами впливу. Спостерігається зростаюча роль регіональних та глобальних альянсів. НАТО, реагуючи на ескалацію конфлікту, посилює співпрацю з країнами, що не є членами Альянсу та розширює свою присутність у стратегічно важливих регіонах, прикладом цього є Україна. Такі заходи, як розміщення навчених підрозділів на східних кордонах, спільні військові навчання між країнами та активізація оборонних угод із сусідами, стають основними елементами нової стратегії НАТО. Це показує прагнення Альянсу до підтримки балансу сил і стабільності на європейському континенті в умовах зростаючої військової загрози з боку Росії.

Зауважимо на проблемі, на яку також звертає увагу ряд науковців та аналітиків, а саме – установлені моделі контролю озброєнь у Європі більше не відповідають викликам нової реальності, зокрема в контексті стратегічної конкуренції між державами. Суперництво, спричинене військовою агресією Росії проти України, спонукало НАТО до посилення оборонних ініціатив, таких як створення підрозділів високої готовності та збільшення кількості військ на східному фланзі НАТО. Особливою увагою користується створення умов для швидкого розгортання військ у разі кризової ситуації, тобто

розміщення нових військових об'єктів у Польщі та країнах Балтії. Також значні зусилля НАТО зробило для зміцнення європейської оборони шляхом розгортання сил передової присутності та створенням нових стратегічних планів у ситуації ескалації конфліктів. Постійне нарощування сил і проведення масштабних військових навчань на території України та суміжних з нею країн стало важливим елементом стратегії Альянсу у відповідь на військову загрозу Росії [5, с. 220-223].

Зазначимо, новими викликами у контексті міжнародної безпеки в умовах російсько-української війни осмислюються й питання реформування та модернізації системи контролю за озброєннями в Європі. Проте, швидкий технологічний розвиток та нові стратегії ведення війни, такі як використання безпілотних літальних апаратів і високоточних ракет, вказали на необхідність перегляду стандартних підходів до військової стабільності та безпеки. Ці нові чинники, як відмічають аналітики, і ми погоджуємося з їхньою позицією, змінюють характер конфліктів, посилюють ризики ескалації, зменшують можливості для використання усталених механізмів контролю озброєнь. Зміни у підходах НАТО до колективної безпеки, які викликала російсько-українська війна, показують нові виклики, що стоять перед міжнародною системою безпеки. Отож, еволюція Альянсу вбачається багатьма дослідниками саме з позицій посилення оборонних можливостей і розробки нових стратегій для стримування ворога, а також перегляду підходів до військової стабільності в умовах нової геополітичної реальності [5, с. 233-236].

Як було неодноразово зауважено, повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало початком найбільшого конфлікту в Європі з часів Другої світової війни, а коріння його західні аналітики простежують у політиці, яка після холодної війни спрямована на консолідацію НАТО як домінуючої сили в Європі. Така англо-американська стратегія мала на меті утримати політичний і військовий контроль в регіоні. Розширення НАТО, а також окремі втручання США в інші країни, створили конфронтаційне геополітичне середовище. Росія прийняла націоналістичний та мілітаристський курс, особливо у відповідь на розширення НАТО. Цей зростаючий розрив зрештою спричинив російські ультиматуми у 2021 році, які складались із вимог припинення розширення Альянсу. Відмітимо, Україна має значну геополітичну цінність як для Росії, так і для Заходу. Для США та європейських союзників інтеграція України в Західну економічну та політичну орбіту мала свій зиск у стратегічних та економічних можливостях, враховуючи освічену робочу силу та аграрні ресурси України. В той час Росія розглядала Україну як важливу буферну зону та основного гравця у своїх планах створення Євразійського економічного союзу. Це зма-

гання загострилось після анексії Криму в 2014 році та конфлікту на Донбасі, що як наслідок призвело до нинішньої ескалації [8].

Російсько-українська війна багатьма аналітиками розглядається як прояв масштабних геополітичних змін у світі, де геополітичний лідер (США) стикаються з дедалі більшими викликами з боку Китаю і Росії. З розширенням НАТО Сполучені Штати все більше залучені до управління кризами на обох полюсах Євразії, що стає все складнішим завданням. Агресія Росії в Україні та її союз із Китаєм демонструють виникнення багатопольного світового порядку, де Західне домінування постійно піддається сумніву. Хоча Вашингтон, можливо, здобув тимчасову перемогу, консолідувавши НАТО через включення Швеції та Фінляндії, довгострокова стабільність цієї стратегії ще стоїть під питанням. Вчені зауважують, що великі стратегії як Росії, так і США стикаються з безпрецедентними викликами, оскільки світовий порядок стає все більш фрагментованим. З ескалацією таких конфліктів, як в Україні, та зростаючою глобальною економічною нестабільністю, світ швидко переходить у реальність багатопольності. Обидві держави повинні переглянути свої стратегії, щоб відповісти на складні виклики цього нового порядку [8, с. 4-18].

Висновки. Російсько-українська війна започаткувала нову фазу в розвитку НАТО, де традиційні військові загрози вже не є єдиним викликом. Сучасні виклики, такі як гібридні війни, кіберзагрози та ядерний шантаж, потребують оновлених підходів до оборони. Агресія Росії змусила НАТО переглянути свої стратегії, посилити оборонні ініціативи. Альянс не тільки надає військову допомогу Україні, але й активно підтримує її суверенітет через дипломатичні зусилля. Прийняття нової Стратегічної концепції та розширення НАТО, зокрема включення Швеції та Фінляндії, свідчать про зусилля забезпечити стабільність у Європі. НАТО продовжує адаптуватися до нових викликів, таких як кіберзагрози та інформаційні війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мадж Р. Що таке НАТО і для чого його створили? *DW*. 09.02.2022. URL: <https://www.dw.com/uk/shcho-take-nato-i-dlia-choho-yoho-stvoryly/a-60710869>.
2. Потехін О. НАТО та повномасштабне вторгнення РФ до України. *Україна дипломатична*. 2022. № 23. С. 66–83.
3. Федуняк С. Вплив російсько-української війни на діяльність провідних інститутів безпеки в контек-

сті формування нової моделі міжнародних відносин. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2022. No. 11. P. 131–140. URL: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.11.131-140>.

4. Яковенко Н. Дипломатичні зусилля України у відносинах із НАТО в умовах російсько-української війни. *Україна дипломатична*. 2022. № 23. С. 296–304.

5. Graef A. Beyond Stability: The politics of conventional arms control in Europe. *Zeitschrift für Friedens- und Konfliktforschung*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1007/s42597-022-00070-y>

6. Pilster U. Західні альянси в часи політики сили – огляд. *Nato reviev*. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2023/03/28/zahdn-al-yansi-v-chasi-poltiki-sili-oglyad/index.html>.

7. Relations with Ukraine. *NATO OTAN*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm?selectedLocale=en.

8. Ukraine, multipolarity and the crisis of grand strategies / A. Cafruny et al. *Journal of balkan and near eastern studies*. 2022. P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.1080/19448953.2022.2084881>.

REFERENCES:

1. Madzh, R. (2022). Shcho take NATO i dlia choho yoho stvoryly? *DW*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/shcho-take-nato-i-dlia-choho-yoho-stvoryly/a-60710869>
2. Potiekhin, O. (2022). NATO ta povnomasshtabne vtorhnennia rf do Ukrainy. *Ukraina dyplomatychna*, (23), 66–83.
3. Feduniak, S. (2022). Vplyv rosiisko-ukrainskoi viiny na diialnist providnykh instytutiv bezpeky v konteksti formuvannia novoi modeli mizhnarodnykh vidnosyn. *Mediaforum: Analityka, prohozy, informatsiinyi menedzhment*, (11), 131–140. <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.11.131-140>
4. Yakovenko, N. (2022). Dyplomatychni zusylia Ukrainy u vidnosynakh iz NATO v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. *Ukraina dyplomatychna*, (23), 296–304.
5. Graef, A. (2022). Beyond Stability: The politics of conventional arms control in Europe. *Zeitschrift für Friedens- und Konfliktforschung*. <https://doi.org/10.1007/s42597-022-00070-y>
6. Pilster U. Zakhidni aliansy v chasy polityky syly – ohliad. *Nato reviev*. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2023/03/28/zahdn-al-yansi-v-chasi-poltiki-sili-oglyad/index.html>.
7. Relations with Ukraine. *NATO OTAN*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm?selectedLocale=en.
8. Ukraine, multipolarity and the crisis of grand strategies / A. Cafruny et al. *Journal of balkan and near eastern studies*. 2022. P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.1080/19448953.2022.2084881>.

International security crisis: evolution of NATO in the context of the Russian-Ukrainian war

Buriachenko Oleksii Valentynovych

Ph.D. in Political Science,
Associate Professor,
Professor at the Department
of International Relations
and Strategic Studies
National Aviation University
Liubomyra Huzara Ave., 1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5308-2570

The urgency of the international security problem caused by the Russian-Ukrainian war necessitates new approaches to defense and strategic management. Russia's aggression has exposed the shortcomings of traditional security models and posed new challenges to NATO, such as hybrid warfare, cyber threats, nuclear blackmail, etc. The author aims to study and analyze NATO's adaptation to modern challenges and the Alliance's impact on relations with Russia. In the course of the study, the author used the methods of comparative analysis and expert assessments to identify key points in NATO's activities. The research methods included historical analysis, analysis and synthesis of scientific sources, as well as the application of a systematic approach to the study of the Alliance's activities.

The study allowed the author to draw the following conclusions, namely: the Russian-Ukrainian war has provoked significant changes in NATO's strategy, drawing attention to the fact that traditional military threats are no longer the only challenge for the Alliance; modern challenges, such as hybrid warfare, cyber threats, nuclear blackmail, etc. require updated approaches to defense; the Alliance is adapting to new threats by stepping up support for Ukraine in reforming its defense structures through various institutional mechanisms, including the Partnership for Peace and the Charter on a Distinctive Partnership; although the process of Ukraine's accession to the Alliance is not legally defined in time, the Alliance has consistently supported Ukraine's aspirations for membership by providing important military and defense assistance; the Alliance emphasizes the importance of Ukraine's sovereignty and territorial integrity through diplomatic efforts and military assistance; Russia's aggression has prompted NATO to review its strategies and strengthen defense initiatives; the adoption of the new Strategic Concept and NATO's enlargement, in particular through the inclusion of Sweden and Finland, demonstrate the desire to ensure stability in Europe. The author also draws attention to the fact that NATO continues to adapt to new challenges (cyber threats, information warfare, etc.), expanding its cooperation with partners to maintain global stability and security.

Key words: international security, NATO, Russian-Ukrainian war, arms control, defense sector.

Gurbanzada Fakhri Siyavush oglu

The influence of pull factors in the migration process (case of Germany)

UDC 320

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.20>

Gurbanzada Fakhri Siyavush oglu
Postdoctoral Student
Academy of Public Administration
under the President of the Republic
of Azerbaijan
Lermontov str., 74, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0000-0001-7002-5324

Purpose. The purpose of this article is to examine the role and significance of pull factors as an influential tool in the migration process, to explore the theoretical basis of these factors, and to illustrate the various pull factors for different migration groups and their impact on migration flow to a specific country, using Germany as an example.

Method. While working on the article, the author made an effort to provide a comprehensive view of the subject using statistical data from official institutions. The article employs theoretical methods such as content analysis and deduction and research methods such as comparative analysis to offer a detailed explanation of the topic.

Scientific innovation. The article delves into the role and significance of pull factors in people's choice of destination during the migration process. It specifically investigates the impact of these factors in the context of Germany, backed by specific facts.

Practical Importance. This article holds both scientific and practical significance as it thoroughly examines all aspects of pull factors in the migration process. It extensively illustrates these factors, particularly in the case of Germany, making it a valuable resource for research papers, textbooks, and monographs in this field.

Conclusion. The article underlines the influence of pull factors on the migration process, emphasizing their importance in people's decision to migrate to Germany. It also highlights Germany's interest in attracting migrants to the country by creating favorable conditions, aligning with the country's migration policy goal of attracting foreign labor to support its workforce.

Key words: migration, attractive factors, Germany, German migration policy.

Introduction. The migration process is a pressing issue in today's world. It has been happening throughout history, but it has accelerated in modern times, partly due to the impact of science, technology, and globalization. According to the International Organization for Migration, there are currently more than 283 million international migrants and over 760 million internal migrants worldwide. [2, p. 4]. This means that approximately one out of every 7 people in the world is living outside their place of birth. These numbers continue to increase annually, highlighting the need to study the migration process and its triggers.

The migration process varies by region and country, with some experiencing faster migration than others. The differing conditions and factors in each country and region contribute to this.

In modern times, the European region is one of the areas with the highest immigration rates, with over 40 million migrants currently residing there [2, p. 78]. Factors such as higher standards of living, abundant job opportunities, and higher wages in Western European countries attract people to the region.

Notably, the Federal Republic of Germany stands out, with the largest number of migrants in Europe. Germany is a top destination for individuals seeking education, work, and asylum, with 13.9 million migrants currently living in the country [5]. Therefore, it is crucial to study the migration processes in Germany, the reasons that pull people to the country, and the factors that contribute to this influx.

The article aims to analyze the role of pull factors as influencers of the migration process, the theoretical

basis of these factors, and their impact on different migration groups. The example of Germany will be used to illustrate these pull factors and their influence on the flow of migration to the country.

Method. The article adopts a comprehensive approach, utilizing statistical data from official institutions and employing theoretical methods such as analysis and deduction, as well as research methods like comparative analysis, to provide a detailed explanation of the topic.

Main text. When discussing the migration process, it is important to first investigate the factors that lead to its occurrence. Migration itself is a complex process, and the factors contributing to it are varied. Factors such as wars, political instability, economic problems, unemployment, poverty, lack of social services, natural disasters, and more are the main causes and driving forces behind migration. In recent years, the emergence of war and conflict has resulted in the migration process becoming more massive and intense.

Various theories have been proposed to explain the reasons for the migration process. It is important to note that no single theory fully explains the complexity of the migration process, as each theory approaches it from a specific perspective.

However, some theories remain relevant as they explain the migration process from the perspectives of both the destination country and the country of origin. One such theory is the push and pull factors theory, proposed by Professor Everett Lee of Georgia State University in 1966. According to this theory, there are factors in the country of origin that push

people to leave, and factors in the destination country that pull them there [3, p. 379].

According to this theory, there are four basic factors underlying migration:

- 1) factors related to the migrant's place of residence,
- 2) factors related to the intended destination,
- 3) obstacles to this process,
- 4) personal factors [4, p. 30].

Push factors are problems related to the migrant's place of residence, which compel people to migrate. Pull factors are the favorable conditions in the destination country that attract people to migrate there. Examples of push factors include issues such as wars, political conflicts, unemployment, poverty, low wages, floods, and droughts in the country of origin. Pull factors include higher wages, better living standards, more job opportunities, and access to quality education, healthcare, and other social services in the destination country.

According to this theory, there are both push and pull factors in the place of residence and the destination, and they should be considered together [1, p. 73]. In any given location, there are not only push or pull factors but a combination of both. The dominant factor determines the direction of migration. If there are more push factors, migration tends to occur in that area. Conversely, if there are more pull factors, the migration process accelerates.

Additionally, according to Lee, the migration process is complex, and some obstacles influence a person's decision to migrate. Therefore, it is important to consider not only the push and pull factors but also the macro- and micro-level obstacles that hinder the migration process. Personal factors, such as family circumstances and individual preferences, can act as micro-level obstacles. For example, for a family with children, educational opportunities in the destination act as a pull factor, but for a person without children or migrating alone, this factor is irrelevant. Additionally, macro-level obstacles encompass migration policies of the destination country, integration challenges, and the physical and psychological preparation of the individuals [1, p. 73].

When examining modern migration processes, it becomes evident that both internal and external migration are influenced by various motivating and attractive factors. The presence of numerous pull factors in certain countries has significantly impacted the migration flow to those regions. Specifically, the European region, particularly the Federal Republic of Germany, stands out in this regard.

Currently, Germany has a population of 83 million, making it the most populous country in Europe. Additionally, it is one of the countries with the highest number of migrants globally, ranking second only to the United States. As of 2023, there are 21.1 million people with a migrant background living in Germany, indicating that one in four individuals in the country

has a migrant background [6]. The term «migrant background» refers to individuals who or at least one of their parents migrated to the country. While some of these migrants are German citizens, a significant portion, approximately 13.6 million, hold citizenship of foreign countries [7].

In Germany, 30.4% of migrants are from European Union countries, 31.3% are from European nations that are not EU members, and the remaining percentage comprises individuals from non-European countries. The primary countries of origin for migrants in Germany are Turkey, Ukraine, Syria, Romania, and Poland [6].

Similar to other immigrant-receiving countries, Germany's immigration flow is influenced by pull factors such as favorable job opportunities, high salaries, a clean environment, low crime rates, well-developed public transportation, quality and accessible health and social services, good educational opportunities, and free education [8]. Furthermore, Germany boasts a robust social security system, assisting individuals who are unable to support themselves. This support includes monthly allowances based on the individual's previous work history and salary.

Children below the age of 18 receive a monthly allowance of 250 euros per child, increasing to 255 euros in 2025. This benefit is not exclusive to German citizens and is also available to foreigners [9].

Moreover, individuals in Germany who are capable of working but are either unemployed or work less than 3 hours a day, have not yet reached retirement age, or reside in families requiring support are eligible for a citizenship allowance [10].

Additionally, the state provides adequate pensions for individuals upon reaching retirement age, with the average monthly pension amounting to 1309 euros, which is higher than the average in most European countries.

These factors underscore the state's commitment to enhancing the well-being of its citizens and ensuring a decent standard of living.

It's worth noting that Germany has consistently maintained positive net migration since the 1980s, except for a few years. This trend indicates that the number of arrivals in the country exceeds the number of departures. In 2023, the migration balance was 663 thousand, with the highest migration balances recorded in 2022 and 2015, reaching 1.1 million and 1.5 million, respectively. These were the highest indicators observed since 1950. The significant increase in migration flow in 2015 was a result of the civil war in Syria, prompting millions of people to seek refuge in Europe. Furthermore, Russia's intervention in Ukraine and the subsequent arrival of over 1 million Ukrainians in Germany led to a substantial migration flow in 2022 [11].

It's important to highlight that Germany's population growth is primarily driven by migration, as the country

experiences weak natural growth and a declining population, making migration crucial for Germany's demographic stability. Germany itself has a vested interest in attracting migrants to the country.

If we examine the migrant flows to Germany, they primarily come for employment, to seek asylum, and to pursue education. Each group has its compelling reasons for choosing Germany.

As of 2023, there are 5.3 million foreign workers in Germany. The primary countries of origin for labor migrants are Poland, Turkey, and Romania [12]. Workers are drawn to Germany due to numerous job opportunities, high wages, and a high standard of living. It's important to note that Germany actively seeks to attract migrant workers to address labor shortages. In 2022, the country will need 1.7 million workers, a number that is projected to increase to 7 million by 2035 [13].

The demand for labor in Germany is increasing primarily due to demographic changes and an aging population. As more people retire than enter the labor market, there is a decrease in the number of young people, exacerbating the situation. Additionally, gaps in the education system lead to a mismatch between the skills of job seekers and the demands of employers, particularly in the industrial and high-tech sectors. Rapid economic growth in sectors such as manufacturing, engineering, and IT is also driving up demand for skilled workers, often surpassing the available supply [14].

At the same time, Germany boasts a robust economy, ranking first in Europe and third in the world in terms of GDP. The rapid economic development has also caused an increase in the demand for workers.

In 2023, Germany implemented a new migration law to address issues in the area. The law aims to make it easier for skilled labor to enter the country and to enhance its appeal to migrants. One key feature of the law is the introduction of the Opportunity Card, which operates on a point system. Under this system, foreign citizens with at least a university or professional education who score a minimum of 6 points will be eligible for a one-year residence permit to seek employment in the country.

Furthermore, many foreigners, especially young people, come to Germany to pursue their education. The number of foreign students studying in Germany exceeds 469,000, and this figure continues to increase annually [15]. There are several reasons why foreign students choose to study in Germany. These reasons can be outlined as follows:

Firstly, education is free in Germany. Since 2014, all public universities in Germany have been tuition-free. Students only pay 150-250 euros in administrative fees [16].

Additionally, the cost of living in Germany is not high and there are job opportunities available for students. They can comfortably live with 992 euros

per month, and can also work part-time during their studies. After completing their studies, students have the option to stay in Germany for 18 months to look for a job. [16]

Furthermore, Germany's higher education system is highly regarded worldwide, with its diplomas being recognized around the globe. At the same time, Germany offers numerous scholarship programs for foreign students, providing additional opportunities. The diverse student population from all over the world fosters cultural diversity, making it easier for foreign students to adapt and creating a positive educational environment. The countries with the highest number of foreign students in Germany include India, China, Syria, Austria, and Turkey [16]. The most popular majors among students are engineering, law, economics, and social sciences.

Germany is among the countries with the highest number of refugees and asylum seekers. The right to asylum holds special significance in Germany due to the country's Constitution. Unlike many other countries, the right to asylum in Germany is not only established by the 1951 Geneva Convention which is related to the status of refugees, but is also enshrined in the German Constitution as a fundamental right. This demonstrates Germany's willingness to fulfill its historical and humanitarian obligation to accept refugees.

Germany is ranked among the top five countries in the world in terms of the number of refugees with 2.6 million refugees, which places the country fourth in the world after Iran, Colombia, and Turkey [17]. In recent years, the outbreak of wars in the Middle East and Eastern Europe has led to millions of people seeking asylum in Germany.

The primary reason refugees choose Germany is the opportunities the country provides for them. If a person is granted refugee status, they receive a residence permit in Germany and are entitled to the same benefits as German citizens in the social insurance system. This includes access to social benefits, allowances for raising children, language courses for integration into society, and more. The top three countries of origin for refugees in Germany are Ukraine, Syria, and Afghanistan [17].

Germany places high importance on integrating refugees and migrants into society, and this also influences the selection of those coming to Germany. Integration courses have been offered in Germany since 2005, and both refugees and migrants are eligible to participate in these courses. These courses include language classes and orientation programs. Proficiency in the German language is particularly crucial for daily life, work, and social interactions in Germany. The language part of the courses teaches participants German up to the B1 level, as well as practical language use, such as writing letters, filling out forms, and answering the phone. The orientation

courses provide refugees with knowledge about the German legal system, history, and culture, as well as rights and responsibilities in Germany, coexistence in society, and essential values in Germany. While there is typically a fee for these courses, government assistance is available for those unable to afford it [18].

Conclusion. As it can be seen pull factors play a significant role in influencing the migration process. The presence of these factors is a key driver of people's decision to migrate to a particular place. Germany, being a major destination for immigration, attracts migrants for various reasons owing to its many appealing aspects. Due to demographic shifts, Germany is actively seeking to accelerate the immigration process and draw in migrants to the country. The recent adoption of the Migration Law in 2023 serves as a clear indicator of this intent. It can be observed that Germany's migration policy is primarily focused on two main directions. Firstly, Germany aims to address its need for skilled labor, leading to the establishment of rules that expedite and simplify this process. Consequently, there has been an influx of labor migrants to Germany, both from European Union countries and other nations.

One of another main priorities is to ensure the protection of asylum seekers who require international protection and facilitate their integration into society. This also aligns with the obligations outlined in the German Constitution. Germany's refugee programs provide opportunities for individuals from different conflict zones worldwide, as well as those facing persecution in their own countries for political reasons, to seek asylum in Germany.

Also, it's worth noting that individuals seeking asylum in the country can also become part of the labor force. Once they are granted refugee status, they are entitled to the same rights and privileges as citizens, including the right to work. This contributes to the country's economy.

BIBLIOGRAPHY:

1. Çağlayan S, Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi, Muğla Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, №17, s. 67-91.
2. McAuliffe, M. and L.A. Oucho (eds.), 2024. World Migration Report 2024. International Organization for Migration (IOM), Geneva, 2024, p. 386.

3. Todaro, M. P., Internal Migration in Developing Countries, International Labour Office, Geneva, 1980, p. 361-400.

4. Yalçın C., Göç Sosyolojisi, Anı, Ankara, 2004, p. 192.

5. Bevölkerung – Migration und Integration. https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/_inhalt.html

6. Bevölkerung in Privathaushalten nach Einwanderungsgeschichte Insgesamt. <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/Tabellen/liste-einwanderungsgeschichte-geschlecht.html#644556>

7. Bevölkerung mit Migrationshintergrund in Deutschland. <https://www.bamf.de/DE/Themen/Forschung/Veroeffentlichungen/Migrationsbericht2019/PersonenMigrationshintergrund/personenmigrationshintergrund-node.html>

8. Why do people move to Germany?. <https://rttax.com/articles/people-move-germany/>

9. So bekommst Du 250 Euro Kindergeld für jedes Kind. <https://www.finanztip.de/kindergeld/>

10. Bürgergeld: Voraussetzungen, Einkommen und Vermögen. <https://www.arbeitsagentur.de/arbeitslos-arbeit-finden/buergergeld/finanziell-absichern/voraussetzungen-einkommen-vermoegen>

11. Germany: Net immigration sinks sharply in 2023. <https://www.dw.com/en/germany-net-immigration-sinks-sharply-in-2023/a-69489487>

12. Arbeitskräfte aus dem Ausland. <https://mediendienst-integration.de/migration/arbeitskraefte.html>

13. Fachkräftemangel: Wie viel Personal in Deutschland fehlt. <https://www.br.de/nachrichten/wirtschaft/fachkraeftemangel-in-deutschland-wie-viel-personal-fehlt,TjEWKwG>

14. How to Leverage Germany's Labour Shortage. <https://www.expatrio.com/about-germany/germanys-labour-shortage>

15. Deutsche und internationale Studierende an Hochschulen in Deutschland 2023/24/ <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/199049/umfrage/anzahl-der-deutschen-studierenden-an-universitaeten-und-fachhochschulen/>

16. Germany International Student Statistics 2024. <https://www.studying-in-germany.org/germany-international-student-statistics/>

17. Germany. <https://www.unhcr.org/dach/wp-content/uploads/sites/27/2024/02/Bi-annual-fact-sheet-2023-09-GERMANY.pdf> Integrationkurse. <https://www.bamf.de/DE/Themen/Integration/ZugewanderteTeilnehmende/Integrationskurse/InhaltAblauf/inhalttablauf-node.html>

Вплив факторів тяги на міграційний процес (приклад Німеччини)

Гурбанзада Фахрі Сіявуш огли

докторант
Академії державного управління
при Президентіві Азербайджанської
Республіки
вул. Лермонтова, 74, Баку,
Азербайджан
ORCID: 0000-0001-7002-5324

Мета. Мета цієї статті полягає в тому, щоб вивчити роль і значення факторів притягування як впливового інструменту в міграційному процесі, дослідити теоретичні основи цих факторів і проілюструвати різні фактори притягання для різних міграційних груп та їх вплив на міграційний потік в конкретну країну, на прикладі Німеччини.

Метод. Працюючи над статтею, автор намагався дати комплексне уявлення про тему, використовуючи статистичні дані офіційних установ. У статті використовуються теоретичні методи, такі як контент-аналіз і дедукція, і методи дослідження, такі як порівняльний аналіз, щоб запропонувати детальне пояснення теми.

Наукова інновація. У статті розглядається роль і значення факторів притягання у виборі людьми місця призначення під час міграційного процесу. Автор досліджує вплив цих факторів у контексті Німеччини, підкріплюючись конкретними фактами.

Практична значимість. Ця стаття має як наукове, так і практичне значення, оскільки ретельно досліджує всі аспекти факторів притягання в процесі міграції. Він широко ілюструє ці фактори, особливо у випадку Німеччини, що робить його цінним ресурсом для наукових робіт, підручників і монографій у цій галузі.

Висновок. У статті підкреслюється вплив факторів притягування на міграційний процес, наголошується на їх важливості у прийнятті людьми рішення мігрувати до Німеччини. Це також підкреслює зацікавленість Німеччини в залученні мігрантів до країни шляхом створення сприятливих умов, що узгоджується з метою міграційної політики країни щодо залучення іноземної робочої сили для підтримки робочої сили.

Ключові слова: міграція, чинники привабливості, Німеччина, міграційна політика Німеччини.

Дмитрашко Світлана Анатоліївна

Цінності й практика дипломатичної діяльності Генрі Кіссінджера

УДК 327:327.8(73)(045)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.21>

Дмитрашко Світлана Анатоліївна
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політичних
наук і права
ДЗ «Південноукраїнський педагогічний
національний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-4803-4387

У статті розглянуто складну проблему взаємовідносин мети, засобів, цінностей, практики, наслідків дипломатичної діяльності видатного діяча США Генрі Кіссінджера. Метою та завданнями статті є аналіз дипломатичної діяльності доктора Генрі Кіссінджера в контексті дискурсу про цінності та пріоритети зовнішньої політики США; виявлення стратегій і тактик розв'язання конфліктів, які застосовував Генрі Кіссінджер та визначення їх впливів на проведення переговорного процесу в умовах сучасних трансформацій світової системи. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано методи: аналіз дипломатичних кейсів, синтез прикладного матеріалу та узагальнення у вигляді висновків, дескриптивний метод викладу матеріалу, системний метод дослідження міжнародних відносин, аксіологічний метод дослідження політико-культурних і ціннісних впливів на обрання зовнішньополітичних стратегій, тактик. Проаналізовано цінності та пріоритети зовнішньої політики США часів Холодної війни та визначено, що принципи балансу сил, справедливості і легітимності угод створюють дієву політику реалізації довгострокових угод сторонами конфлікту. З'ясовано, що сучасна зовнішня політика США, КНР, РФ насичені блефом, створенням блоків, що в умовах трансформації світової системи ускладнюють повторення відомого трикутника Кіссінджера, проте піднімає проблему багатополарності системи міжнародних відносин. Розглянуто дискусію щодо мети, засобів і наслідків зовнішньої політики та визначено проблему співвідношення етики і практики зовнішньополітичної діяльності лідерів в межах ментальних інтелектуальних карт теоретичних підходів до прийняття зовнішньополітичних рішень. Проведений аналіз цінностей і конкретних кейсів Г. Кіссінджера дозволили встановити, що його діяльність – це уміння досягати баланс сил і домовлятися про світовий порядок, проте методи реалізації прийнятих рішень не є одновимірними.

Ключові слова: дипломатія, зовнішня політика, баланс сил, трикутник Кіссінджера, човникова дипломатія, світовий порядок, політичні еліти, політичне лідерство, політична влада, політичний процес, дипломатичне лобювання, міжнародні відносини.

Вступ. Одним із впливових діячів США другої половини XX століття був Генрі Кіссінджер. Він визначав напрями та реалізовував зовнішню політику, поєднував у певний період дві найважливіші посади – радника з національної безпеки та державного секретаря. Саме йому належить пріоритет у застосуванні «човникової дипломатії» у спробі розв'язання надзвичайно складних конфліктів. Проте його дипломатична діяльність має як вірних прибічників, так і запеклих критиків, що, в кінцевому результаті, примусило його написати книги, що пояснювали його діяльність. Навіть сьогодні точиться дискусія щодо цілей, засобів і наслідків його дипломатичної діяльності. Найвпливовіші міжнародні аналітики висловлювали свою оцінку дипломатичній діяльності доктора Г. Кіссінджера. Безумовно, дипломатія державного секретаря Г. Кіссінджера описана ним самим, адже він також науковець і дослідник міжнародних систем. Окремі аспекти дипломатичних переговорів розглянуті в фундаментальних працях Г. Кіссінджера, в мемуарах дипломатів, таких як А. Зленко. В американській історіографії діяльності Г. Кіссінджера великий доробок належить Т. Ліппману, М. Індіку, У. Айзексону, К. Хітченсу, У. Шокроссу, Дж. Фрідману, Б. Родесу, Дж. Наю мл. Вплив Генрі Кіссінджера на визначення цінностей і пріоритетів зовнішньої політики багатьох адміністрацій президентів США неможливо недооцінити. Зазначені автори, глибоко досліджують дипломатичну

діяльність Генрі Кіссінджера, проте існує нагальна потреба у подальшому вивченні та осмисленні застосування стратегій і тактик зовнішньополітичної діяльності лідерів держав в період трансформації системи міжнародних відносин.

Метою нашого дослідження є аналіз дипломатичної діяльності доктора Генрі Кіссінджера в контексті дискурсу про цінності та пріоритети зовнішньої політики США; **завданнями дослідження** є виявлення стратегій і тактик розв'язання конфліктів, які застосовував Генрі Кіссінджер та визначення їх впливів на проведення переговорного процесу в умовах сучасних трансформацій світової системи.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи:** аналіз дипломатичних кейсів, синтез прикладного матеріалу та узагальнення у вигляді висновків, дескриптивний метод викладу матеріалу, системний метод дослідження міжнародних відносин, аксіологічний метод дослідження політико-культурних і ціннісних впливів на обрання зовнішньополітичних стратегій, тактик.

Результати. Генрі Кіссінджер творив зовнішню політику США другої половини XX ст. – початку XXI ст., проте сам пережив у молодому віці жорстокий вплив ідеократичної держави, що привело до еміграції до США. Він був людиною небуденних талантів, мав глибоку наукову підготовку, великий і складний досвід прийняття важливих

державних і міжнародних рішень. Бен Роудс, бувши заступник радника з національної безпеки, розмірковуючи над діяльністю Генрі Кіссінджера, зазначав, що сім'я майбутнього державного секретаря ледве не опинилася під колесом історії, коли незадовго до Хрусталевої ночі виїхала до Америки. Цей досвід вселив настороженість стосовно месіанської ідеології, пов'язаної з державною владою [11], у наслідок чого, доктор Кіссінджер став одночасно автором і породженням американської держави національної безпеки. Заради неї він прагматично нехтував, коли вважав за потрібне, цінностями демократії, історією та ідеологією. У свою чергу, Девід Е. Сенгер, фахівець з національної безпеки, який більше сорока років висвітлював проблеми національної безпеки, прямо свідчить, що Кіссінджер зробив більше для формування дипломатії і геополітичної могутності своєї прийомної нації, більше ніж хто інший у ХХ столітті [16]. Неможливо однозначно визначити діяльність Генрі Кіссінджера, проте досліджувати, осмислювати діяльність людини, яка є архітектором могутності США вкрай потрібно. Можна погодитись з міністром закордонних справ України Анатолієм Зленко, який у книзі «Дипломатія і політика. Україна в процесі дипломатичних геополітичних змін» писав, що «мені здається, багато проблем початкового етапу українсько-американських відносин полягали в тому, що на той момент в американській адміністрації не знайшлося дипломата і політика-реаліста на кшталт Генрі Кіссінджера, здатного не тільки «ламати» й виховувати партнера по переговорах, але й іти з ним на компроміс, навіть не зовсім поділяючи його міркування» [1, с. 333].

Дипломатична майстерність проявлялася навіть у звичайних дрібницях або дипломатичних нюансах. Він вмів спілкуватися з медіа, навіть отримав доброзичливі прізвиська як «Генріх К» або «суперсекретар», а в 1974 р. Newsweek зобразив його на обкладинці в образі супергероя з характерним підписом «Це Супер-К!» Тим не менш, доктор Кіссінджер вкрай жорстко ставився до будь якого витоку інформації стосовно державних справ. Як до речі, і особистих планів. Цікаво, що The New York Times написала, коли з'явилась інформація про його шлюб з Ненсі Магіннес, що «пан Кіссінджер не давав ніяких вказівок про те, що він збирається одружуватися, коли сьогодні коментував його переговори з міністром оборони Ізраїлю Моше Даяном» [12]. Неможливо не підтримати розумне ставлення до комунікації з пресою, особливо, коли, це людина, що відповідає за національну безпеку держави, відповідно, кожне слово здатне вплинути на позитивний чи негативний результат. Одночасно звернемо увагу на здатність йти на компроміси, коли це відповідало його інтересам. Харизма Кіссінджера проявляється навіть в описах Томаса Ліппмана, який був дуже

добре знайомий з ним, оскільки висвітлював його дипломатичну діяльність в Індокитаї та Близькому Сході. «Завдяки своєму німецькому акценту, гострої дотепності, совиної зовнішності і стремлінню до спілкування у Голлівуді та знайомству із кінозірками, він був миттєво визнаний у світі» [10]. Це був справжній новаторський крок, оскільки він був автором складних геостратегічних праць, а з іншого боку, він був зіркою таблоїдів, що різко контрастувало з попередніми образами джентльменів–дипломатів. Безумовно, держсекретар Генрі Кіссінджер уміло маніпулював пресою. Усі його важливі місії проходили в повній секретності – від того, що він позначився хворим, коли таємно вилетів до КНР, що міг спеціально бурмотіти до того, що здійснюючи свою «човникову дипломатію», не попереджав американських послів про свої візити до іноземних держав. Дійсно, Кіссінджер умів здивувати світ. Навіть, коли мав 95 років, він міркував про небезпеки штучного інтелекту, який може впливати на стратегічні рішення та дестабілізувати держави. Тим не менш, погодимося із Девідом Сенгером, який тонко написав, що протиріччя Генрі Кіссінджера у тому, «що мало хто використовував грубу національну міць більш грубо, і, не думав про це більш витончено» [16].

Мартін Індик, почесний член ради з міжнародних відносин, а також спеціальний посланець президента Б. Обама з питань миру на Близькому Сході, високо оцінює діяльність Генрі Кіссінджера, навіть, пропонує поміркувати, якби державний секретар діяв на Близькому Сході у реаліях 20-х рр. ХХІ ст. Спецпосланець пояснює, що на дипломатію Кіссінджера вплинуло його осмислення Віденської системи міжнародних відносин, тобто системи балансу сил [8]. Баланс сил у ХІХ ст. був підґрунтям для відносної стабільності в Європі практично сто років. Генрі Кіссінджер вважав, що порядок можливий, якщо постійно підтримувати стабільний баланс сил. Підхід Клеменса Меттерніха та лорда Роберта Каслрі до підтримки стабільного балансу сил був прикладом для Кіссінджера, який буде застосовувати його для побудови нового порядку у ХХ ст. Проте Кіссінджер осмислює його по своєму. Він вважав, що стабільності й рівноваги буде недостатньо для сталого порядку. Щоб порядок був усталеним, потрібна підтримка загальноприйнятих правил всіма державами. Якщо держави дотримуються цього набору правил, то вони відчуватимуть справедливість. Відчуття справедливості у певній кількості держав сформує сталий порядок, який держави будуть вважати легітимним [3, с. 244]. Саме відчуття певної справедливості, що веде до визнання легітимності існуючого порядку, важливіше, для Кіссінджера, ніж мир. Дипломат вважав, що мир на Близькому Сході, практично неможливо досягти, бо він буде, з одного боку, хитким, а, з іншого, проголошення миру – єдиною метою

діяльності лідерів держав, може привести до страху війни, відповідно до безжальної політики [8]. За думкою Кіссінджера, гарантією виконання угод буде зацікавленість сторін у стабільності та дотриманні порядку. Саме у цьому, держсекретар вбачав парадокс миру! Миру можна добитися лише поступовістю дій, «поетапною дипломатією», коли треба діяти обережно і, навіть, скептично. Отже, стратегічний підхід Кіссінджера до конфліктів полягав у намаганні досягнути сталого порядку, який можливий лише у випадку, коли сторони конфлікту вважатимуть цей порядок – певною мірою справедливим, відповідно, легітимним, отже, будуть його дотримуватися.

Він зміг добитися підписання трьох угод між Єгиптом, Сирією та Ізраїлем після війни 1967 року та закласти підґрунтя для наступних угод, у наслідок яких, мир не було досягнуто, проте, час отримали усі сторони конфлікту. Надалі важливим було як цей час використати держави: бути зацікавленими у збереженні існуючого порядку; нарощувати свої потенціали; втомитися від конфлікту; стати жертвою вторгнення або кинути виклик домінуванню супердержаві. Кіссінджер розумів, що для того, щоб жодна з держав, у будь-якому регіоні, не могла кинути виклик США, Штати повинні підкріплювати свою дипломатичну діяльність реальною загрозою воєнних дій. Одночасно, за його думкою, рівновага світової системи буде стабільною. До прикладу, така ситуація була у 1970 р., коли Організація звільнення Палестини спробувала повалити владу короля Хусейна в Йорданії. За підтримки мобілізації Ізраїлю і США, які розвернули авіаносні групи біля Ливанського узбережжя та в Середземному морі, криза завершилася. Так само у 1973 р., коли Єгипет вторгається до Синайського півострову, а Сирія намагається повернути Голанські висоти, Кіссінджер підтримує Ізраїль не тільки дипломатією, а й силою. Проте, саме Кіссінджер не схвалив рішення Армії оборони Ізраїлю знищити Третю єгипетську армію. Це дозволило єгипетському лідеру Анвару аль Садату зберегти владу та приєднатися до переговорного процесу. Після чого Кіссінджер орієнтує Єгипет не вступати у коаліції з іншими арабськими державами, оскільки мав за мету – припинення ревізії кордонів, регіонального порядку та дотримання статус-кво. Безумовно, прикладом слугувала система маніпулювання порядком за часів Віденської системи міжнародних відносин з деякими новаціями самого американського дипломата.

Генрі Кіссінджер пише у «Світовому порядку», що «мир буде укріплений, не порушений, як він (Ніксон – С. Д.) оцінював, постійною демонстрацією американської могутності і доведеною готовністю діяти глобально, що викликало асоціацію з Теодором Рузвельтом, який посилав Велику білу флотилію обігнути земну кулю у 1907–1909 роках»

[3, с. 244]. Однак, підкреслимо, що Кіссінджер не був прибічником «нав'язування миру» сторонам конфлікту. Для того, щоб «основоположним принципом було прагнення до побудови міжнародного порядку, що пов'язував силу з легітимністю в тому сенсі, що всі його ключові учасники вважатимуть таку домовленість справедливою» [3, с. 244], він здійснював «човникову дипломатію», бо вважав, що нав'язані рішення, підірвуть існуючий порядок, тим більше, що треба враховувати дуже важливий фактор – масштаб амбіцій державних діячів. Цікаво, що держсекретар Кіссінджер міг дозволити собі не виконувати рішення президентів Р. Ніксона, Дж. Форда, якщо вважав, що краще застосувати «човникову дипломатію», наприклад, у війні «Судного дня». У цій складній кризі, як і в інших, він дотримувався свого принципу: Сполучені Штати Америки повинні діяти як балансер, який є ближчим до конкуруючих сторін, ніж вони один до одного. Дипломат аргументував так, що, якщо США дотримуються цього принципу і діють як балансер у конфліктах, вони здатні у цьому випадку вирішувати свої стратегічні цілі та визначати шлях, який виберуть держави-сторони конфлікту: бути учасником існуючої системи міжнародних відносин або ставати державою-ревізіоністом існуючої системи міжнародних відносин.

Звернемо увагу, що після 7 жовтня 2023 р. були спроби змоделювати дії Г. Кіссінджера. М. Індик, який добре знає попередню близькосхідну миробудівничу діяльність державного секретаря, вважає, що його діяльність в нових обставинах зосередилась би, в першу чергу, на міжнародних відносинах, оскільки недержавні сили, такі як ХАМАС, мусять бути нейтралізовані, оскільки саме вони дестабілізують регіон [9]. Відповідно, необхідною умовою відновлення міцного порядку є взаємодія Ізраїлю і арабських держав. Хоча, за думкою М. Індіка, Кіссінджер підтримував державність палестинців як спосіб остаточного вирішення конфлікту, але державність мусила б створюватися поступово, починаючи з атрибутів державності – інститутів палестинського управління в Газі під опікою інших держав, наприклад, Єгипту [9]. Природний консерватизм виступав би проти нав'язування мети – створення двох держав. Тільки через відновлення довіри, яке можливе у довгостроковій перспективі. Можемо погодитися, що видатний дипломат діяв би поступово, застосовуючи «човникову дипломатію», підтримував би рішення продемонструвати силу, для чого отримав би двопартійну підтримку. Однак ситуація в близькосхідному регіоні сильно змінилася, оскільки змінилася геополітична вага Ірану, геоекономічна потуга Саудівської Аравії, посилилася роль регіонального балансира Туреччини, а роль Умми – арабської вулиці, що підтримує ХАМАС, стала дуже важливим фактором, з яким рахуються всі зазначені держави. Права

Софія Нгуен, яка доводить, що причиною також є фрагментована американська внутрішня політика [14].

У чому не можна відмовити Генрі Кіссінджеру, так це в його блискучих інтелектуальних роздумах і дослідженні дипломатії. Імовірно, однією із причин написання «Дипломатії» та інших творів, було бажання пояснити свої дії, оскільки вони були жорстко критиковані. За його думкою, причинами відходу США з війни у В'єтнамі, було те, що США застосовували принцип стримування в Азії та розпочали політичне будівництво пліч-о-пліч з військовими зусиллями, адже Америка взялася до політичної інженерії в регіоні, який протягом багатьох століть не знав самоврядування, а демократії не знав взагалі [3, с. 238]. Він пояснює, що «вільсоніанський ідеалізм не передбачав культурної диференціації, тоді як в основу теорії колективної безпеки було покладено принцип неподільності: якщо витягти хоча б один елемент із системи міжнародного ладу, все розлетиться» [2, с. 683–684]. Держсекретар виснує, що «переповнена вірою в можливість універсального застосування своїх принципів, Америка серйозно недооцінила перепони на шляху до демократизації суспільства, сформованого на засадах конфуціанства, громадяни якого боролися за політичну самоідентичність в умовах війни із зовнішніми силами» [2, с. 684]. Певну політичну хоробрість треба мати, що усвідомити це. Нажаль, сьгоднішні еліти РФ не бажають усвідомлювати, що український народ також бореться за свою політичну самоідентичність в умовах війни із зовнішніми силами.

Дуже важко назвати державного секретаря політичним ідеалістом, особливо коли його звинувачують у наказі застосовувати бомбардування у В'єтнамі та Камбоджі для прикриття виходу з війни та примусу Ханю до переговорів [13]. Едуардо Партер наголошує, що саме за Кіссінджера бу сильний розрив між проголошеними цінностями американської демократії та засобами зовнішньої політики американської держави [13]. Сам же Кіссінджер пояснює це тим, що у Ханю були представники *realpolitik*. «Як практик *realpolitik*, Хо не збирався віддавати за столом переговорів те, міг би самостійно здобути на полі бою... Фактично, Ханю вимагав безчесної капітуляції» [2, с. 665]. Накази, дії Генрі Кіссінджера дискутуються до сьогодні. Джозеф Най-молодший, видатний професор Гарварду, піднімає питання в дусі Н. Макіавеллі на шпальтах *Foreign Affairs* «Судити Генрі Кіссінджера. Чи виправдала мета засоби?». Гарвардський професор вважає, що Кіссінджер не є аморалістом. Він є дуже складним мислителем, тим більше, ще оцінювати етику в міжнародних відносинах дуже складно. Беззаперечно, досягненням Генрі Кіссінджера є те, що його рішення зробили міжнародний порядок більш стабільним і безпеч-

ним [15]. Дж. Най мл. радить практикам зовнішньої політики поєднувати три ментальні карти світової політики, які роз'яснюють як поводяться держави у міжнародних відносинах. Це політичний реалізм, лібералізм, космополітизм. Політичний реалізм, якщо приймає на себе деякі моральні зобов'язання в умовах анархії міжнародної системи, найчастіше стає позицією державних лідерів. Лібералізм дотримується принципів відповідальності держав за врахування моральних норм в глобальній політиці і дотриманні інституційних норм, які забезпечують лад світової системи. Космополіти вимагають поваги до іноземців.

Дж. Най мл. наголошує, що застосування моралі обмежене національною безпекою, проте не всі зовнішньополітичні питання є проблемою виживання, тому лідери не повинні довільно відкидати права людини та інші інститути [15]. Коли лідери приймають рішення, пов'язані з безпекою, справедливістю, порядком, вони обирають одну із двох карт – Гоббса або Локка, тобто вони можуть керуватися іншими цінностями, не спричиняючи загрозу безпеці своєї країни. Важливо як надалі відомий професор міркує: «лідери могли заявляти, що їм прийшлося здійснити жахливий вчинок, аби захистити свою країну, проте насправді, обставини надавали їм значно більшу свободу дій» [15], тому політичні аналітики мусять перевіряти рішення лідерів, скориставшись ментальними картами реалізму, лібералізму і космополітизму (саме у такій послідовності).

Наскільки ж сам Генрі Кіссінджер відповідав цим критеріям? Дж. Най мл. підкреслює, що «безумовно, досяг великих успіхів: відкрив Китай, встановив відносини розрядки з Радянським Союзом і врегулював кризи на Близькому Сході – все це зробило світ більш безпечним» [15]. Наприклад, щоб вивести світ з Холодної війни та інтегрувати КНР в міжнародну систему, президент Р. Ніксон і держсекретар Г. Кіссінджер «ігнорували потворну природу тоталітарного режиму Мао Цзедуна» [15]. Проте боротьба Ніксона і Кіссінджера за збереження авторитету Вашингтону – важливого атрибуту в міжнародних справах, – але, далеко не є очевидним, що створення скромного «пристойного» інтервалу коштувало таких руйнівних втрат» [15]. Отже, Дж. Най мл. узагальнює, що Кіссінджер є мудрий державець, після рішень якого світ став кращим, проте були не виправдані моральні проблеми із засобами реалізації прийнятих рішень.

Будь які критичні роботи, тим не менш, підкреслюють, що величними досягненням, яке змінило глобальний баланс сил є відкриття світові Китаю, початок реформ всередині Китаю і подолання бідності. І, хоча зараз, зовнішньополітичні відносини США і КНР насичені натяками, блефом і невизначеністю, за Дж. Фрідман [7], тоді, в 60–70-ті рр. ХХ ст., залучення КНР до діалогу зі США, не дозволило

реалізувати «доктрину Брежнєва». Хоча О. Косігін пропонував Л. Брежнєву налагодити стосунки з КНР [4, с. 746], «Доктрина Брежнєва» передбачала створення лояльних уряду в КНР, як це було за рік до того у Чехословаччині [2, с. 705]. Г. Кіссінджер пояснює, що уряд президента Р. Ніксона будував свою міжнародну політику на геополітичній концепції, тому не міг допустити ризику «навіть перспективи геополітичного зрушення; бо коли воно станеться, опиратися буде вже запізно, або, принаймні, вартість такого опору може зрости в геометричній прогресії» [2, с. 705]. Не можна не зауважити на ціну України в війні, яку розпочала Росія заради геополітичного зрушення балансу сил зі США.

Генрі Кіссінджер реалізував безпрецедентний шанс руйнації лиховісного американсько-радянського трикутника, оскільки американська дипломатія реалізувала нове визначення американської концепції світового порядку. «Доти, доки Сполучені Штати дбали, щоб залишатися ближче до кожної з комуністичних наддержав, ніж вони були одна до одної, привид китайсько-радянського спільного прагнення до світової гегемонії, якій переслідував американську зовнішню політику протягом двох десятиліть, вдалося подолати» [3, с. 245]. У результаті, покращені відносини з Китаєм могли привести до ізоляції Радянський Союз або, за думкою Кіссінджера, примусити добитися поліпшення відносин зі США. Так, у 1972 р. був підготовлений договір обмеження стратегічних озброєнь ОСО-1, хоча США і СРСР знаходились у стані Холодної війни.

Аналізувати метод, засоби і наслідки діяльності Генрі Кіссінджера надзвичайно складно. Багатогранна особистість, новатор, глибокий мислитель, дипломат і державний діяч, чії дії викликають гарячу підтримку або суворе засудження. Серйозну дискусію викликала його позиція стосовно широкомасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році, яке він сприймав в межах Холодної війни. Ця тема може бути предметом подальшого дослідження.

Висновки. Дипломатична діяльність видатного американського державця Генрі Кіссінджера – це мистецтво й наука зважування імовірностей, вибір можливостей, обережне ставлення до ризиків, створення балансу сил та нового ладу відносин між супердержавами. Його діяльність не одновимірною. Особливу критику отримали його методи реалізації прийнятих рішень, які викликали як жертви серед мирного населення, так і прихід до влади жорстоких політиків. У Генрі Кіссінджера можна перейняти вміння досягати компроміс і домовлятися про світовий порядок, який будуть підтримувати світові гравці. Це примусить Росію дотримуватися правопорядку, не погрожувати застосуванням ядерної зброї. У кінцевому резуль-

таті, підтримка державами справедливого правопорядку може відновити зламану світову систему міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: Фоліо, 2021. 591 с.
2. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. Київ: Наш формат, 2020. 320 с.
3. Кіссінджер Г. Дипломатія. Київ : Вид. група КМ-БУКС, 2023. 864 с.
4. Попович М. Криваве століття. Харків : Фоліо, 2017. 991 с.
5. Baker Peter. For Biden, an Era When Treaties Are More Likely to Be Broken Than Brokered. *New York Times*. April 10, 2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/04/10/us/politics/biden-good-friday-agreement-diplomacy.html> (дата звернення 3 квітня 2024)
6. Belin Celia. Monsieur Fixit The Perils of Macron's Shuttle Diplomacy. *Foreign Affairs*. February 10, 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com/france/monsieur-fixit> (дата звернення 4 квітня 2024)
7. Indyk Martin. Order Before Peace Kissinger's Middle East Diplomacy and Its Lessons for Today. *Foreign Affairs*, October 13, 2021. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2021-10-13/henry-kissinger-middle-east-peace> (дата звернення 4 квітня 2024)
8. Friedman George. Hints, Bluffs and Uncertainty. *Geopolitical Futures*. October 31, 2023. URL: <https://geopoliticalfutures.com/hints-bluffs-and-uncertainty/> (дата звернення 21 листопада 2023)
9. Indyk Martin. How would Kissinger solve the Israel-Hamas war today? Incrementally. *Washington Post*, November 30, 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/11/30/kissinger-israel-hamas-gaza-peace/> (дата звернення 30 грудня 2023)
10. Lippman Thomas W. Henry Kissinger, who shaped world affairs under two presidents, dies at 100. *Washington Post*, November 29, 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/obituaries/2023/11/29/henry-kissinger-dead-obituary/> (дата звернення 30 грудня 2023)
11. Rhodes Ben. Henry Kissinger. The Hypocrite. *New York Times*, November 30, 2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/11/30/opinion/henry-kissinger-the-hypocrite.html> (дата звернення 1 грудня 2023)
12. Robertson Katie. On Duty and Off, Kissinger Proved Mesmerizing as a Media Figure. *New York Times*, November 29, 2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/11/30/us/kissinger-media-popularity.html> (дата звернення 30 листопада 2023)
13. Porter Eduardo. The Global South hasn't forgotten Kissinger. *Washington Post*, December 3, 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/12/03/kissinger-latin-america-cambodia-cold-war-collateral-damage/> (дата звернення 30 листопада 2023)
14. Nguyen Sophia. Henry Kissinger died, and this book came to life. *Washington Post*, December 5,

2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/books/2023/12/05/kissinger-book-verso-jacobin/> (дата звернення 29 грудня 2023)

15. Nye Jr Joseph. Judging Henry Kissinger Did the Ends Justify the Means? *Foreign Affairs*, November 30, 2023. URL: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/henry-kissinger-obituary-judging-ends-means> (дата звернення 1 грудня 2023)

16. Sanger David. Henry Kissinger Always Tended to His Image, Even When It Came to His Obituary. *New York Times*, November 30, 2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/11/30/us/politics/henry-kissinger-image-obituary.html> (дата звернення 30 листопада 2023)

REFERENCES:

1. Zlenko, A. (2021) *Dyplomatiia i polityka. Ukraina v protsesi dynamichnykh heopolitychnykh zmin* [Diplomacy and politics. Ukraine is undergoing dynamic geopolitical changes]. Kharkiv: Folio, 591 p.

2. Kissindzher, H. (2020). *Svitovi poriadok. Rozdumy pro kharakter natsii v istorychnomu konteksti* [World order. Reflections on the nature of nations in a historical context]. Kyiv : Nash format, 320 p.

3. Kissyndzher, H. (2023). *Dyplomatiia* [Diplomacy] Kyiv : Vyd. hrupa KM-BUKS, 864 p.

4. Popovych, M. (2017). *Kryvave stolittia* [Bloody century]. Kharkiv : Folio, 991 p.

5. Baker Peter. For Biden, an Era When Treaties Are More Likely to Be Broken Than Brokered. *New York Times*. April 10, 2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/04/10/us/politics/biden-good-friday-agreement-diplomacy.html> (data zvernennia 3 kvitnia 2024)

6. Belin Celia. Monsieur Fixit The Perils of Macron's Shuttle Diplomacy. *Foreign Affairs*. February 10, 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com/france/monsieur-fixit> (data zvernennia 4 kvitnia 2024)

7. Indyk Martin. Order Before Peace Kissinger's Middle East Diplomacy and Its Lessons for Today. *Foreign Affairs*, October 13, 2021. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2021-10-13/henry-kissinger-middle-east-peace> (data zvernennia 4 kvitnia 2024)

8. Friedman George. Hints, Bluffs and Uncertainty. *Geopolitical Futures*. October 31, 2023. URL: <https://geopoliticalfutures.com/hints-bluffs-and-uncertainty/> (data zvernennia 21 lystopada 2023)

9. Indyk Martin. How would Kissinger solve the Israel-Hamas war today? Incrementally. *Washington Post*, November 30, 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/11/30/kissinger-israel-hamas-gaza-peace/> (data zvernennia 30 hrudnia 2023)

10. Lippman Thomas W. Henry Kissinger, who shaped world affairs under two presidents, dies at 100. *Washington Post*, November 29, 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/obituaries/2023/11/29/henry-kissinger-dead-obituary/> (data zvernennia 30 hrudnia 2023)

11. Rhodes Ben. Henry Kissinger. The Hypocrite. *New York Times*, November 30, 2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/11/30/opinion/henry-kissinger-the-hypocrite.html> (data zvernennia 1 hrudnia 2023)

12. Robertson Katie. On Duty and Off, Kissinger Proved Mesmerizing as a Media Figure. *New York Times*, November 29, 2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/11/30/us/kissinger-media-popularity.html> (data zvernennia 30 lystopada 2023)

13. Porter Eduardo. The Global South hasn't forgotten Kissinger. *Washington Post*, December 3, 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/12/03/kissinger-latin-america-cambodia-cold-war-collateral-damage/> (data zvernennia 30 lystopada 2023)

14. Nguyen Sophia. Henry Kissinger died, and this book came to life. *Washington Post*, December 5, 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/books/2023/12/05/kissinger-book-verso-jacobin/> (data zvernennia 29 hrudnia 2023)

15. Nye Jr Joseph. Judging Henry Kissinger Did the Ends Justify the Means? *Foreign Affairs*, November 30, 2023. URL: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/henry-kissinger-obituary-judging-ends-means> (data zvernennia 1 hrudnia 2023)

16. Sanger David. Henry Kissinger Always Tended to His Image, Even When It Came to His Obituary. *New York Times*, November 30, 2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/11/30/us/politics/henry-kissinger-image-obituary.html> (data zvernennia 30 lystopada 2023)

Values and practice of the diplomatic activity of H. Kissinger

Dmytrashko Svitlana Anatoliivna

Candidate of Political Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4803-4387

The article examines the complex problem of the relationship between the goals, means, values, practices, and consequences of the diplomatic activity of the outstanding US statesman Henry Kissinger. The purpose and objectives of the article are to analyze the diplomatic activity of Dr. Henry Kissinger in the context of the discourse on the values and priorities of the US foreign policy; identification of conflict resolution strategies and tactics used by Henry Kissinger and determination of their influence on the negotiation process in the conditions of modern transformations of the world system. To achieve the goal and solve the problems, the following methods were used: analysis of diplomatic cases, synthesis of applied material and generalization in the form of conclusions, descriptive method of presentation of material, systematic method of research of international relations, axiological method of research of political, cultural and value influences on the choice of foreign policy strategies and tactics. The values and priorities of US foreign policy during the Cold War were analyzed and the principles of the balance of power, justice and legitimacy of agreements between the parties to the conflict were defined. It has been found that the modern foreign policy of the USA, the People's Republic of China, and the Russian Federation is rife with bluffing and the creation of blocs, which, in the terms of the transformation of the world system, makes it difficult to repeat the famous Kissinger triangle, but raises the problem of the multipolarity of the system of international relations. The discussion on the purpose, means and consequences of foreign policy is considered, and the problem of the correlation of ethics and practice of foreign policy activity of leaders within the mental maps of decision-making in the field of foreign policy is defined. The conducted analysis of values and specific cases of G. Kissinger made it possible to establish that his activity is the ability to achieve a balance of forces and agree on the world order, but the methods of implementing the decisions are not one-dimensional.

Key words: diplomacy, foreign policy, balance of power, Kissinger's triangle, shuttle diplomacy, world order, political elites, political leadership, political power, political process, diplomatic lobbying, international relations.

Zavada Yaryna Ihorivna
Salo A. V.

The main areas of cooperation between China and Iran in the 21st century

UDC 327(510+55)»XX»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.22>

Zavada Yaryna Ihorivna
PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science and International
Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6094-5397

Salo A. V.
First-Year Master's Student of the Faculty
of International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-9960-9994

The relations between China and Iran in the 21st century are a topical study in the field of international relations, which attracts the attention of both domestic and foreign scientists and analysts. The article analyzes the main spheres of cooperation between China and Iran at the current stage, namely political, economic, energy and military. Such research methods as: historical method; document analysis; case-stage method; methods of induction and deduction were used in the article.

It is important that modern Sino-Iranian cooperation is based on the 25-year Comprehensive Cooperation Programme between Iran and China signed in March 2021, which covers various areas of cooperation. Political cooperation between Iran and China is extremely dynamic and multifaceted. It is worth noting that one of the main types of cooperation is economic cooperation, as China and Iran have significant economic ties based on mutually beneficial interests. China is one of Iran's largest trading partners, and both countries use the yuan as the unit of account. In addition, Iran is an important market for Chinese goods and technologies.

The energy sector is also important, as Iran is one of the main suppliers of oil to China, which provides the country's energy needs. China, for its part, invests in infrastructure projects in Iran, such as transport corridors and industrial facilities, and also finances in the development of oil fields, for example, one of the largest Iran's oil fields, South Pars.

The article also examines the military cooperation between Iran and China, which is defined by a wide range of interactions in the military-strategic sphere, including technology exchange, joint training, and the supply of military equipment. In particular, it is mentioned about naval training between China, Iran and Russia, which were held in 2019–2024.

Key words: China, Iran, Middle East, international relations, foreign policy.

The purpose of the study is to analyse the main areas of cooperation between China and Iran in the twenty-first century.

Research methods. The following research methods were used in the study: the historical method (to study the dynamics of Iranian-Chinese relations); document analysis (to study official materials such as international agreements, statements of politicians, diplomatic documents and other records reflecting relations between the countries); case study method (to analyse events and situations in relations between Iran and China); methods of induction and deduction (to formulate general conclusions of the study).

Results. Modern Sino-Iranian cooperation is based on the Comprehensive Cooperation Agreement between the People's Republic of China and the Islamic Republic of Iran, which was signed in Tehran on 27 March 2021 for the 25th term, with the signing ceremony attended by Foreign Minister Wang Yi on the one hand and the Ministry of Foreign Affairs (Iran) represented by its head, Mohammad Javad Zarif [8]. For Iran, participation in this agreement also means participation in the One Belt, One Road programme, initiated by China in the 2010s.

It is worth noting that the basis for the signing of the Iran-China Comprehensive Agreement was laid by the leader of the People's Republic of China, Xi Jinping, during his visit to the Islamic Republic of Iran in January 2016 [11]. The Comprehensive Partnership Agreement includes key areas of cooperation such as military, economic, political, cultural, and humanitarian. The political part of the Agreement states that

the development of bilateral relations between Iran and China is in the interests of all parties. In addition, the agreement provides for the establishment of a mechanism for regular annual meetings of the foreign ministers of the two states and periodic meetings of the respective deputy foreign ministers. The parties also strengthen cooperation between legislative bodies through inter-parliamentary exchanges and cooperation in the Inter-Parliamentary Union and the Asian Parliamentary Assembly.

Political cooperation between Iran and China is reflected in their interaction at various levels, providing both countries with new opportunities and prospects. It is also worth noting that China and Iran have held a number of high-level meetings to discuss cooperation in various fields. In 2020, Chinese Foreign Minister Wang Yi met with Iranian Foreign Minister Mohammad Javad Zarif in Tehran. This meeting was important for the development of bilateral relations between China and Iran, as it was aimed at discussing cooperation in the diplomatic sphere and the fight against terrorism. For example, at the end of 2023, it was announced that the strategic partnership between Iran and China would be expanded to include further deepening cooperation in the fields of technology, science, education, and high technology, which indicates a high level of trust and mutual interest between the two countries [12].

Economic cooperation and investment are a key element of interaction between two countries. In the field of economic cooperation, Iran and China are actively developing various joint projects that

contribute to the growth of both economics. An important part of economic cooperation is the implementation of the Chinese initiative 'One Belt, One Road', which aims to develop transport and economic infrastructure, including Iran, making it one of the key countries in supporting this initiative [2, p. 174-175]. Some of the most significant projects include the development of oil and gas industry, infrastructure projects, and the development of technology and innovation. It is worth emphasising that China is actively investing in Iran's oil and gas sector, financing the development of new oil and gas fields, modernising production and increasing its efficiency. For example, a joint project between the Chinese company CNPC and the Iranian company NIOC is to develop the South Pars gas field Pars II in Iran. Chinese investment in Iranian energy sectors, particular in the development of oil fields such as South Pars and renewable energy sources, is seen as a strategic step for both countries, contributing to sustainable economic growth.

China's investments in Iran's energy sector have a positive impact on the development energy cooperation between two countries. China is one of the largest consumers of energy resources in the world, and Iran has significant oil and gas reserves. China and Iran are actively implementing plans aimed at strengthening cooperation in the energy sector. These include important measures such as increasing oil production in Iran further increase exports of this resource to China. It is also planned to expand gas production in Iran and further export it to China [5, p. 110].

In the future, China and Iran plan to deepen cooperation in the energy sector, including the development of new oil fields, construction of new power plants and refineries, and development of infrastructure for energy transportation. An important stage is the introduction of the latest energy technologies in Iran, where China provides active assistance and support. These joint initiatives are not only aimed at strengthening energy cooperation between two countries, but also contribute to the development of economic partnership and promote stability and prosperity in the region. According to UBS, energy trade between China and the Middle East could increase by USD 423 billion by 2030, of which USD 77 billion will come from renewable energy sources [7].

China is also actively investing in infrastructure construction in Iran, including the development of railways, motorways and ports. For example, a joint project to build a railway from Tehran to the border with Afghanistan, which helps to develop a trade and transport corridor through Iran. Iran and China have resumed container rail traffic at the Aprin port in Tehran, which is aimed at improving trade relations between two countries. The resumption also marked

the launch the China-Iran-Europe railway corridor, which is intended to connect these countries with European markets. The full route will run through China, Turkmenistan and Kazakhstan. This will provide Iran with a new trade route, as currently 85% of its international trade depends on sea transport. With the new railway route, Iran will become an important trade hub between Asia and Europe, while China will gain access to the West Asia and Europe markets. This corridor will also help both countries circumvent Western sanctions that hinder their trade» [10]. The new railway line connecting China and Iran via Turkmenistan was officially launched on the 16th of July with the first transit departure train from China's Shaanxi province in the northwest to Tehran. New Iranian President Massoud Peseshkian confirmed that he will continue the course of his predecessor, stressing the importance of bilateral and multilateral cooperation with Russia and China within the framework such structures as the BRICS, SCO and the Eurasian Economic Union [9]. In the investment sphere, Iran is also actively considering opportunities for cooperation with China in high-tech industries such as information technology and telecommunications. This opens up new prospects for innovation and exchange of experience in these areas. In addition, both countries are actively developing joint projects in agriculture and manufacturing, which contributes to the diversification of economic cooperation and ensures the sustainability of resource exchange [1, p. 117-118].

It is worth noting that China is one of Iran's largest trading partners, providing it with access to the market, which contributes to the mutually beneficial exchange of goods and services. An important feature of Sino-Iranian trade relations is that both countries use the Chinese national currency, the yuan, as a unit of account. Iran supplies China with energy resources and in return receives funds in yuan, which is used to purchase goods in China [3, p. 172-173].

The particular importance for the development of economic and trade relations is the bilateral agreement between Iran and China signed in 2021 for 25 years, aimed at strengthening their strategic partnership and expanding economic ties. This initiative envisages investments of approximately \$400 billion in various sectors of the economy of both countries. In particular, it is planned to increase trade to \$600 billion by 2026, jointly build infrastructure facilities such as railways, roads and seaports, and strengthen cooperation in the fields of energy, investment, economic zones and technological exchange [8]. In general, Iran-China economic cooperation is important for both countries, as it contributes to their economic development and strengthening their national positions on the world stage.

Military cooperation between Iran and China is determined by a wide range of interactions in

the military-strategic sphere, including technology exchange, joint exercises, and the supply of military equipment. It is worth emphasising that Beijing and Tehran conduct joint military exercises and training to improve the effectiveness of their military forces. This allows them to improve tactical skills, exchange experience and develop coherence between military structures. In 2017, China and Iran held their first joint naval exercises. And, in 2019, China, Iran and the Russian Federation launched joint naval exercises in the Indian Ocean and the Sea of Oman. According to the leaders of the above-mentioned states, the purpose exercises are to deepen practical cooperation between the navies of the participating countries at sea and strengthen regional security. In 2022 of January, Iran, China, and Russia held the third joint naval exercise in the northern Indian Ocean, and exercises were held in 2023 under the name 'Northern Interaction-2023' and in 2024 'Maritime Security Belt-2024' [6].

However, it is important to note that such a military partnership, joint naval exercises and geopolitical rapprochement between China, Iran and Russia are concern to the international community, in particular to the United States, Ukraine and other European countries. After all, this significantly affects regional and global security and stability. In his book 'The Grand Chessboard', Zbigniew Brzezinski envisaged the unification of Beijing, Tehran and Moscow into an 'anti-hegemonic coalition' in Eurasia to counter the global dominance of the United States. The rapprochement between three countries has been active in recent years, but has intensified with Russia's full-scale invasion of Ukraine. If the alliance of three countries is successful, the current global order could be reformatted. If, in addition the economic cooperation, states agree on military and military-technical cooperation, the global security system may undergo significant transformations [4].

Conclusions. Thus, having analysed the main areas of cooperation between China and Iran, we can conclude that the countries are actively cooperating in the economic, energy, military and political spheres. It is important that modern Sino-Iranian cooperation is based on the 2021 Comprehensive Cooperation Programme between Iran and China, which covers various areas of cooperation. Political cooperation between Iran and China is well developed. Both countries assist each other in achieving strategic goals both regionally and globally. The economic cooperation and investment between Iran and China constitute an important foundation for the development of both countries. The technologies exchange, innovations and investment resources contributes creating mutually beneficial conditions for economic growth and strengthening their national positions on the global stage. The One Belt, One Road initiative is the basis and incentive for the development of infrastructure

and transport links, which facilitates trade exchange and promotes cooperation in various sectors of the economy. The energy sector is also important for the countries, as China is one of the largest energy consumers in the world, and Iran has significant oil and gas reserves. Tehran supplies China with large volumes of energy resources and in return receives funds in yuan, which it uses to purchase goods from the latter. That is why the prospects for cooperation between China and Iran in the energy sector are quite high. Military cooperation between Iran and China is determined by a wide range of interactions in the military-strategic sphere, including technology exchange, joint exercises, and the supply of military equipment. It is worth noting that since 2017, China and Iran have been conducting joint naval exercises. The latest joint naval exercise, Maritime Security Belt 2024, took place in 2024 in the trilateral format of China-Iran-Russia.

In general, the partnership between Iran and China is an example of how countries can jointly develop and promote their own interests. Thus, Iranian-Chinese relations can be described as mutually beneficial, covering various areas of cooperation. However, it should be emphasised that China's strong economic, military and diplomatic relations with Iran are due for two key factors: first, Iran's growing international isolation, especially from the West, and second, the authoritarian nature of both the Iranian and Chinese regimes. That is why relations between two countries can hardly be called equal, as China has much better geopolitical position.

BIBLIOGRAPHY:

1. Бондаренко В.Д. Сучасний огляд на геополітичний трикутник Китай-Іран-США у контексті контрбалансу сили США у регіоні Близького Сходу. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 4. С. 113-120.
2. Гуцало С.Є. Близькосхідна політика КНР на сучасному етапі. In: Україна - Китай - 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях»: монографія / кер. авт. колективу і науковий редактор О.М.Олійник. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. 392 с.
3. Ліпкан В.А. Геостратегія сучасного Китаю: на прикладі Ірану. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип 71. С. 171-178.
4. Орлова В.М. Чи зможе Захід протистояти союзу КНДР, Ірану, Китаю та Росії - пояснення експерта. *УНІАН: веб-сайт*. URL: <https://www.unian.ua/world/chi-zmozhe-zahid-protistoyati-soyuzu-kndr-iranu-kitayu-ta-rosiji-poyasnennya-eksperta-12154482.html> (дата звернення 21.09.2024).
5. Сергієнко Т. Особливості сучасної політики Китайської Народної Республіки на міжнародній арені. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Політичні науки та публічне управління. 2022. № 3(63). С.106-112.
6. China-Iran-Russia joint drills not a threat, but a security belt: Global Times editorial. *Global Times*. 13 March 2024. URL: <https://www.globaltimes>.

cn/page/202403/1308713.shtml (date of access 07.09.2024).

7. China's energy trade with Middle East set to surge since Beijing brokered last year's Iran-Saudi deal, UBS says. *South China Morning Post*. 16 April 2024. URL: <https://www.scmp.com/business/china-business/article/3259077/chinas-energy-trade-middle-east-set-surge-beijing-brokered-last-years-iran-saudi-deal-says-ubs> (date of access 07.09.2024).

8. Iran and China sign 25-year cooperation agreement. *Reuters*. 29 March 2021. URL: <https://www.reuters.com/article/world/iran-and-china-sign-25-year-cooperation-agreement-idUSKBN2BJ0HG/> (Last accessed: 25.09.2024).

9. Iran, China inaugurate new freight train route via Turkmenistan. *The Cradle.co*. 17 July 2024. URL: <https://thecradle.co/articles-id/25976> (date of access 11.09.2024).

10. Iran and China inaugurate container rail link at Aprin Dry Port. *Enterprise*. 23 July 2024. URL: <https://enterprise.news/logistics/en/news/story/b1fdaf54-5cdd-4409-b97f-7b34ed12feb1/iran-and-china-inaugurate-container-rail-link-at-aprin-dry-port> (date of access 14.09.2024)

11. Martinez M. Chinese President bolsters ties with Iran on his first Mideast tour. *CNN*. 23 January 2016. URL: <https://edition.cnn.com/2016/01/23/world/chinese-president-xi-jinping-iran-mideast-tour/index.html> (Last accessed: 26.09.2024).

12. Raisi's visit to Beijing expected to deepen China-Iran relations, consolidate traditional friendship. *Global Times*. 12 February 2023. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202302/1285281.shtml> (date of access 18.09.2024)

REFERENCES:

1. Bondarenko, V. D (2023). Suchasnyy ohlyad na heopolitychnyy trykutnyk Kytay-Iran-SSHA u konteksti kontrbalansu syly SSHA u rehioni Blyz'koho Skhodu [Modern overview of the geopolitical triangle China-Iran-USA in the context of the US counterbalance of power in the Middle East]. *Political Problems of International Systems and Global Development*, No. 4. pp. 113-120 [in Ukrainian].

2. Hutsalo S. YE (2018). Blyz'koskhidna polityka KNR na suchasnomu etapi. In: *Ukrayina - Kytay - 25 rokiv spivrobotnytstva: rezul'taty ta perspektyvy. «Odyn poyas, odyn shlyakh»* [China's Middle East Policy at the Present Stage. In: *Ukraine - China - 25 years of cooperation: results and prospects. 'One Belt, One Road'*]. Kyiv: Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

3. Lipkan, V.A. (2023). Heostrategiya suchasnoho Kytayu: na prykladi Iranu. [Geostrategy of Modern China: on the Example of Iran]. *Actual problems of politics*. No 71. P. 171-178

4. Orlova, V.M. Chy zmozhe Zakhid protystoyaty soyuzu KNDR, Iranu, Kytayu ta Rosiyi - poyasnennya eksperta. *UNIAN: veb-sayt*. URL: <https://www.unian.ua/world/chi-zmozhe-zahid-protistoyati-soyuzu-kndr-iranu-kitayu-ta-rosiji-poyasnennya-eksperta-12154482.html> (date of access 21.09.2024).

5. Serhiyenko, T. (2023). Osoblyvosti suchasnoyi polityky Kytays'koyi Narodnoyi Respubliky na mizhnarodniy arena [Features of the modern policy of the People's Republic of China in the international arena]. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political sciences and public administration*, № 3(63), P.106-112.

6. China-Iran-Russia joint drills not a threat, but a security belt: Global Times editorial. (2024). *Global Times*. <https://www.globaltimes.cn/page/202403/1308713.shtml> (date of access 07.09.2024)

7. China's energy trade with Middle East set to surge since Beijing brokered last year's Iran-Saudi deal, UBS says. (2024). *South China Morning Post*. URL: <https://www.scmp.com/business/china-business/article/3259077/chinas-energy-trade-middle-east-set-surge-beijing-brokered-last-years-iran-saudi-deal-says-ubs> (date of access 07.09.2024).

8. Iran and China sign 25-year cooperation agreement. (2021). *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/world/iran-and-china-sign-25-year-cooperation-agreement-idUSKBN2BJ0HG/> (Last accessed: 25.09.2024).

9. Iran, China inaugurate new freight train route via Turkmenistan. (2024). *The Cradle.co*. <https://thecradle.co/articles-id/25976> (date of access 11.09.2024)

10. Iran and China inaugurate container rail link at Aprin Dry Port. (2024). *Enterprise*. <https://enterprise.news/logistics/en/news/story/b1fdaf54-5cdd-4409-b97f-7b34ed12feb1/iran-and-china-inaugurate-container-rail-link-at-aprin-dry-port> (date of access 14.09.2024)

11. Martinez M. Chinese President bolsters ties with Iran on his first Mideast tour. (2016). *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2016/01/23/world/chinese-president-xi-jinping-iran-mideast-tour/index.html> (Last accessed: 26.09.2024).

12. Raisi's visit to Beijing expected to deepen China-Iran relations, consolidate traditional friendship. (2023). *Global Times*. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202302/1285281.shtml> (date of access 18.09.2024)

Основні сфери співробітництва Китаю та Ірану у XXI столітті

Завада Ярина Ігорівна

доктор філософії,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-6094-5397

Сало А. В.

студентка V курсу факультету
міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0009-0009-9960-9994

Відносини між Китаєм та Іраном у XXI столітті є актуальним дослідженням у сфері міжнародних відносин, яке привертає увагу, як вітчизняних так і іноземних науковців, аналітиків. У статті проаналізовано основні сфери співробітництва Китаю та Ірану на сучасному етапі, а саме політичну, економічну, енергетичну та військову. Використовувались такі методи дослідження як: історичний метод; аналіз документів; метод кейс-стаді; методи індукції та дедукції.

Важливо, що сучасна китайсько-іранська співпраця базується на угоді про «Всеосяжну програму співробітництва між ІРІ та КНР» терміном на 25 років підписана у березні 2021 року, яка охоплює різні сфери співпраці. Політичне співробітництво між Іраном та Китаєм є надзвичайно динамічним та багатогранним. Варто зазначити, що одним із основних видів співпраці є саме економічне співробітництво, адже Китай та Іран мають значні економічні зв'язки, що базуються на взаємовигідних інтересах. Китай є одним з найбільших торгових партнерів Ірану, як розрахункову одиницю обидві держави використовують юані. Окрім того, Іран є важливим ринком збуту для китайських товарів та технологій.

Важливою є і енергетична сфера, оскільки Іран є одним з головних постачальників нафти до Китаю, що забезпечує енергетичні потреби цієї країни. Китай, зі свого боку, інвестує в інфраструктурні проєкти в Ірані, такі як транспортні коридори, промислові об'єкти, також фінансує розбудову нафтових родовищ, наприклад одного із найбільших родовищ Ірану, Південний Парс.

У статті, також розглянуто і військову співпрацю між Іраном та Китаєм, яка визначається широким спектром взаємодій у військово-стратегічній сфері, включаючи обмін технологіями, спільні навчання, постачання військового обладнання. Зокрема, зазначено про військово-морські навчання між Китаєм, Іраном і Росією, які проходились у 2019–2024 роках.

Ключова слова: Китай, Іран, Близький Схід, міжнародні відносини, зовнішня політика.

Політичні проблеми розвитку кібертероризму в міжнародному просторі

УДК 32-042.3:[343.3/7:004.056](100)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.23>

Зінченко Олександра Ігорівна
аспірантка кафедри політології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-1623-957X

Кібертероризм став однією з найзначніших загроз для міжнародного порядку, що викликано швидким розвитком технологій і зростанням залежності від комп'ютерних мереж. Ця загроза набуває дедалі більшої актуальності у світі, де цифрові технології проникають у всі сфери життя. Основні політичні проблеми, пов'язані з кібертероризмом, включають відсутність універсальних міжнародних стандартів, різні визначення тероризму в кіберпросторі, ризик ескалації міжнародних конфліктів і складність ідентифікації через анонімність в мережі Інтернет. Дослідження спрямоване на комплексний аналіз політичних проблем, які сприяють розвитку кібертероризму в міжнародному просторі, а також на визначення можливих шляхів їх вирішення з метою підвищення рівня міжнародної безпеки. В умовах швидкого зростання цифрових технологій і зростаючої глобальної залежності від комп'ютерних мереж, кібертероризм став однією з найзначніших загроз сучасного світу. Актуальність цього дослідження підтверджується стрімким зростанням кількості користувачів Інтернету по всьому світу, що створює нові виклики для безпеки. Особливо важливо врахувати, що в Україні кількість інтернет-користувачів теж продовжує зростати, що підвищує ризик кіберзагроз. Метою роботи є не тільки вивчення основних політичних проблем, що сприяють розвитку кібертероризму, але й пошук шляхів їх ефективного вирішення. Зокрема, дослідження зосереджене на вивченні теоретичних підходів до розуміння кібертероризму та його політичних аспектів, аналізі сучасного стану розвитку кібертероризму на глобальному рівні та виявленні ключових тенденцій. Для досягнення поставлених цілей було використано різноманітні методи дослідження, включаючи аналіз та узагальнення наукової літератури й документів, порівняльний аналіз політичних рішень у різних країнах, а також метод кейс-стаді для детального вивчення конкретних випадків кібертероризму. Системний підхід дозволив глибше зрозуміти взаємозв'язки між кібертероризмом та міжнародною політикою, що є критично важливим для формування ефективних стратегій боротьби з цією загрозою. Результати дослідження свідчать про те, що відсутність універсальних міжнародних стандартів та різні підходи до визначення кібертероризму значно ускладнюють боротьбу з цією загрозою. Це створює труднощі не лише для розслідування та покарання кіберзлочинців, але й для координації міжнародних зусиль даної сфери.
Ключові слова: кібертероризм, міжнародний порядок, критична інфраструктура, політичні проблеми, міжнародне співробітництво, витік інформації, кібербезпека.

Вступ. Кібертероризм, як явище, стає все більш значущим в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та зростаючої залежності державних, економічних і соціальних систем від цифрових інфраструктур. Це явище представляє серйозну загрозу, оскільки створює можливості для атак на критичні інфраструктури, несанкціонованого доступу до конфіденційних даних, дестабілізації роботи урядових установ та порушення глобальної безпеки. З урахуванням глобалізаційних процесів і високого рівня обміну інформацією, кібертерористичні дії мають потенціал спричинити міжнародні наслідки, що ускладнює боротьбу з ними та вимагає координації зусиль різних держав і міжнародних організацій. Дослідження політичних аспектів розвитку кібертероризму є ключовим для розуміння сучасних викликів та формування ефективних стратегій протидії цьому явищу.

Оглядаючи наукові праці, що досліджують кіберпростір як сучасну платформу для взаємодії політичних акторів і громадян, слід відзначити вагомий внесок Н. В. Василенко, Д. В. Дубової, Ю. В. Завгородньої, Д. С. Черняка, Р. О. Гриника та інших. Однак ці дослідження охоплюють лише окремі аспекти кіберпростору. Це підкреслює необ-

хідність створення узагальненого підходу до сучасного протистояння політичних суб'єктів в інформаційному просторі, їхнього впливу та визначення територіальних факторів у таких конфліктах.

Мета та завдання. Метою роботи є визначення та аналіз політичних проблем, що сприяють розвитку кібертероризму в міжнародному просторі, а також дослідження можливих шляхів їх вирішення з метою підвищення рівня міжнародної безпеки. У ході дослідження необхідно визначити основні теоретичні підходи до розуміння кібертероризму та його політичних аспектів, проаналізувати сучасний стан розвитку кібертероризму на глобальному рівні та виявити основні тенденції. Крім того, дослідження охоплює аналіз впливу політичних рішень та міжнародної політики на розвиток кібертероризму, а також визначення ключових викликів, що постають перед міжнародною спільнотою у боротьбі з цим явищем.

Методи дослідження включають аналіз та узагальнення наукової літератури й документів, порівняльний аналіз політичних рішень, а також використання кейс-стаді для вивчення конкретних випадків кібертероризму. Крім того, застосовувалися методи системного підходу для оцінки

взаємозв'язків між кібертероризмом та міжнародною політикою.

Результати. Варто зазначити, що темпи технічного прогресу настільки високі, що суспільство часто не встигає усвідомити всі його наслідки до моменту, коли ситуація вже вимагає значних зусиль для її виправлення. Кількість користувачів Інтернету постійно зростає: у США їх число на 2024 рік становить 311 мільйонів, у Китаю – 1 мільярд, у Індії – 881 мільйонів, а в Азії – 1 мільярд. В Україні, за різними оцінками, число користувачів Інтернету варіюється від 25 до 29 мільйонів осіб [10].

Впровадження новітніх інформаційних технологій у сучасний світ призвело до радикальних змін у всіх сферах життя, включно з економікою, освітою, медициною, комунікаціями та багатьма іншими галузями. Однак, поряд з позитивними змінами, з'явилися й нові виклики, одним із яких є стрімке зростання кількості злочинів, пов'язаних із використанням комп'ютерних систем та інформаційних ресурсів. Це явище, яке отримало назву комп'ютерної злочинності, охоплює широкий спектр протиправних дій, таких як незаконне втручання в роботу комп'ютерних систем, крадіжка або вимагання комп'ютерної інформації, створення та поширення шкідливого програмного забезпечення.

Однією з найбільш небезпечних форм комп'ютерної злочинності є кібертероризм – явище, яке виходить за рамки простих злочинів із використанням інформаційних технологій. Кібертероризм передбачає політично вмотивовані атаки на інформаційні ресурси та інфраструктуру держав, компаній або окремих осіб з метою досягнення певних політичних, ідеологічних або релігійних цілей. Такі атаки можуть мати далекосяжні наслідки, включно із загрозою життю людей, підривом національної безпеки, порушенням функціонування критично важливих об'єктів інфраструктури, таких як енергетичні системи, транспорт, водопостачання та медичні установи.

Кібертероризм є особливо небезпечним через його високий рівень латентності, тобто прихованість та невидимість для правоохоронних органів. Сучасні технології дозволяють злочинцям здійснювати атаки з будь-якої точки світу, використовуючи складні методи маскування своїх дій та приховування слідів. Це ускладнює виявлення, розслідування та попередження таких злочинів. Крім того, кібертерористичні атаки часто вимагають міжнародної співпраці для їхнього розслідування та нейтралізації, оскільки злочинці можуть діяти на території однієї країни, а жертвами можуть бути громадяни або організації іншої. Враховуючи глобальний характер кібертероризму та його потенційні наслідки, важливою залишається розробка міжнародних стандартів та співпраці для боротьби з цим видом злочинності. Термін «кібертероризм»

утворився з поєднання слів «кібер» (що стосується кіберпростору) і «тероризм». У сучасній літературі часто вживаються терміни «віртуальний простір» та «віртуальний світ». Виходячи з основного визначення тероризму і його інтеграції з віртуальним середовищем, кібертероризм можна визначити як цілеспрямовані політичні атаки на інформаційні системи, що створюють загрозу життю, здоров'ю людей або іншим важливим об'єктам, з метою порушення громадської безпеки, залякування населення або ініціювання військових конфліктів [2; 7].

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі щодо кіберзлочинності існують різні підходи до визначення кібертероризму. Наприклад, О. Г. Корченко бачить його як новий вид тероризму, що використовує інформаційні системи не лише як об'єкт злочину, але й як середовище його здійснення [4, с. 35].

Інші вчені вбачають у кібертероризмі дії з дезорганізації інформаційних систем, що загрожують життю людей або завдають значної шкоди, з метою порушення суспільної безпеки [6, с. 80]. Деякі дослідники також вважають, що комп'ютерний тероризм слід розглядати як неправомірний доступ до інформації з метою її модифікації або знищення, що створює небезпеку суспільно небезпечних наслідків [1, с. 318].

Також кібертероризм визначається як використання комп'ютерних систем та мереж для здійснення терористичних актів з метою створення страху, дестабілізації суспільства або порушення функціонування критичних інфраструктур. Автори, що активно займаються цією проблематикою, включають Стюарта Макадональда, Лі Джарвіса, Томаса М. Чена та Саймона Левіса [12].

Габріель Вайман у своїй праці «Кібертероризм: Наскільки реальна загроза?» визначає кібертероризм як злочинні атаки та загрози проти комп'ютерних систем і мереж, спрямовані на залякування або примушування урядів і населення для досягнення політичних чи соціальних цілей. Для кібертероризму характерні насильство або значна шкода, яка викликає страх [15].

Кібертероризм відрізняється від традиційного тероризму, зберігаючи лише основні елементи та ознаки, але має свої специфічні особливості. Хоча кібертероризм реалізується через інформаційні системи та засоби, він може мати наслідки, що наближаються до реального тероризму.

Основна мета інформаційного тероризму – це викликати значний суспільний резонанс і страх, при цьому вимоги терористів часто супроводжуються загрозою повторення атак без конкретних цілей. Кібертероризм переважно проявляється у вигляді атак на комп'ютерні системи, мережі передачі даних та іншу частину інформаційної інфраструктури, що можуть здійснюватися як органі-

зованими угрупованнями, так і окремими особами. Такі атаки можуть включати проникнення в системи, перехоплення управління або блокування інформаційного обміну. Ефективність кібертероризму залежить від специфіки інформаційної інфраструктури та її захищеності [2].

У цьому контексті наше дослідження зосередилося на політичних проблемах розвитку кібертероризму в міжнародному просторі. Ми проаналізували, як кібертероризм вплинув на політику, економіку та соціальну стабільність держав, а також розглянули приклади кібертерористичних атак, які мали значний вплив на політичні процеси.

Одним з таких прикладів є атака на ядерні об'єкти Ірану у 2010 році. Зокрема, розвідувальні служби США підозрювалися у причетності до створення зловмисного програмного забезпечення Stuxnet, яке було використано під час атаки на ядерні об'єкти Ірану у 2010 році. Обидві кіберкоманди США та GCHQ Великобританії відкрито визнавали застосування кібератак для боротьби з терористичними групами, включаючи ІДІЛ [3].

Протягом останніх 20 років російські угруповання, деякі з яких мають зв'язки з урядом Росії, нібито здійснили численні кібератаки на інфраструктуру інших країн. Одним із перших великих прикладів державного спонсорованого кібертероризму є атака на естонський парламент, банки та телевізійні станції у 2007 році, що була реакцією на суперечку про радянські військові могили в країні.

Російські спецслужби також були звинувачені у зламі електронної пошти Національного комітету Демократичної партії США в 2015 та 2016 роках, що сприяло кампанії впливу на результати виборів 2016 року в США.

У 2015 році російське угруповання відповідало за атаку на енергосистему України. У 2017 році зловмисне програмне забезпечення NotPetya, ймовірно розроблене російською розвідкою, поширилося на системи одного з найбільших у світі контейнерних перевізників, «A.P. Moller – Maersk», завдавши збитків до 300 мільйонів доларів [14].

Наступний приклад, кібератака SolarWinds у 2020 році була складною операцією зловмисного програмного забезпечення, спрямованою на програмний продукт Orion фірми SolarWinds, що використовувався для управління IT-ресурсами. Ця атака, яка залишалася непоміченою протягом кількох місяців, дозволила хакерам шпигувати за клієнтами SolarWinds і встановлювати шкідливе програмне забезпечення в їхні системи. Цілями атаки стали фірми з кібербезпеки, урядові установи США та Microsoft, і знову було звинувачено російські спецслужби.

Злом Microsoft Exchange, виявлений у січні 2021 року, вважався прямою атакою спонсорованих китайським урядом хакерів на локальні сервери обміну Microsoft, що вплинуло на уряд,

промисловість та організації громадянського суспільства. Атака використовувала вразливості нульового дня, і хакери могли мати доступ до адрес електронної пошти та паролів Microsoft ще до виявлення зламу.

Цей випадок продемонстрував розширену постійну загрозу (APT), де хакери тривалий час збирали інформацію, перш ніж атакувати. Також США підозрювали китайських хакерів у використанні кібератак як частини великомасштабної крадіжки інтелектуальної власності та промислового шпигунства [9; 11].

У березні 2022 року кілька значних кібертерористичних атак продемонстрували вплив кіберзагроз на політичну ситуацію. Наприклад, атака DDoS на Національне управління телекомунікацій Маршаллових островів порушила Інтернет-послуги на островах понад тиждень, що могло вплинути на соціальну та економічну стабільність регіону. Хакери, пов'язані з урядом Пакистану, атакували індійських державних службовців, створюючи підроблені урядові веб-сайти для доставки шкідливого ПЗ, що загострило політичну напруженість між Індією та Пакистаном.

Атака на супутниковий широкосмуговий доступ Viasat порушила інтернет-послуги по всій Європі та українські військові комунікації на початку російського вторгнення, що вплинуло на оперативну здатність українських військ. Того ж місяця хакери проникли на веб-сайти кількох російських агентств, розміщуючи антиурядові матеріали, що продемонструвало можливості впливати на внутрішню політику через кіберзагрози [13].

Міністерство юстиції США висунуло звинувачення проти російських державних службовців за хакерські кампанії, спрямовані на критичну інфраструктуру, що підкреслило міжнародну напруженість і загрози для глобальної енергетичної безпеки. Проникнення в мережі Національної дослідницької ради Канади та атака китайських хакерів на американські державні мережі виявили вразливість важливих наукових і дослідницьких інститутів, а також загрозу кібершпигунства, що могло загрожувати національній безпеці США. Ці інциденти ілюструють, як кібертероризм може суттєво вплинути на політичну ситуацію, економічну стабільність та національну безпеку.

Зазначимо, що у період січень–лютий 2024 року команда CERT-UA здійснила заходи для запобігання деструктивним атакам на три українські організації в урядовому та енергетичному секторах. Аналіз виявив, що зловмисники отримали несанкціонований доступ до інформаційно-комунікаційних систем (ІКС) заздалегідь, використовуючи скомпрометовані облікові записи VPN і вразливості програмного забезпечення публічних систем.

Водночас проведено аналіз кібершпигунства, зокрема, дій угруповань UAC-0028 (APT28) та UAC-

0003 (Turla) з використанням модифікованого шкідливого програмного забезпечення KAZUAR. У першому кварталі 2024 року активно діяло угруповання UAC-0050, пов'язане з правоохоронними структурами росії, що застосовувало різноманітні шкідливі програми, такі як REMCOS RAT, QUASAR RAT, VENOM RAT, REMOTE UTILITIES і LUMMASTEALER. Це угруповання активно використовує тактику викрадення автентифікаційних даних, що може створити технічні умови для подальших атак.

CERT-UA вживає ефективні заходи протидії щодо угруповання UAC-0010, проте масштабність загроз вимагає об'єднання зусиль не лише на рівні національних органів кібербезпеки України, але й з міжнародними технологічними стейкхолдерами [8].

Кібертероризм є однією з найбільших і найсерйозніших загроз для міжнародного порядку в умовах стрімкого розвитку сучасних технологій. Це явище виходить далеко за межі традиційного розуміння тероризму, оскільки воно включає використання комп'ютерних мереж, інформаційних систем та інших технологічних засобів для здійснення терористичних актів. Кібертероризм охоплює широкий спектр дій, які можуть мати катастрофічні наслідки для держав, підприємств і громадян по всьому світу. До таких дій належать атаки на критично важливу інфраструктуру, наприклад, енергетичні мережі, транспортні системи, водопостачання та комунікації, які є життєво важливими для нормального функціонування суспільства та економіки. Крім того, кібертерористи можуть здійснювати крадіжку або витік конфіденційної інформації, що може поставити під загрозу національну безпеку, приватне життя громадян і роботу державних установ.

Політичні проблеми, пов'язані з кібертероризмом, є надзвичайно складними і багатограними, оскільки вони торкаються різних аспектів міжнародних відносин, правового регулювання, національної безпеки та соціальної стабільності. Однією з головних труднощів, з якою стикаються уряди та міжнародні організації у боротьбі з кібертероризмом, є складність правового регулювання цього явища. Кожна країна має свої унікальні правові системи, що ускладнює створення єдиного міжнародного підходу до визначення та боротьби з кібертероризмом. Це призводить до того, що багато аспектів кібертероризму залишаються юридично не врегульованими, що створює можливості для злочинців уникати відповідальності та продовжувати свою діяльність безкарно. У таких умовах виникає необхідність у створенні нових правових механізмів і міжнародних угод, які б дозволили ефективніше боротися з цією загрозою.

Одним із найскладніших питань, пов'язаних із кібертероризмом, є визначення тероризму

в кіберпросторі. Через те, що кібертероризм відрізняється від традиційних форм тероризму використанням сучасних технологій, він потребує нового підходу до його розуміння та визначення. Відсутність єдиного визначення кібертероризму ускладнює процес розробки ефективних правових норм і політик, спрямованих на запобігання та боротьбу з цим явищем. Це також призводить до розбіжностей у підходах до розслідування і покарання кібертерористів, що, своєю чергою, знижує ефективність міжнародної співпраці в цій сфері.

Ризик ескалації конфліктів є ще одним важливим політичним аспектом кібертероризму. Атаки на критично важливу інфраструктуру можуть призвести до серйозних економічних, соціальних та політичних наслідків, які в свою чергу можуть стати каталізатором для виникнення міжнародних конфліктів. Наприклад, кібертерористичні атаки на енергетичні системи можуть спричинити масові відключення електроенергії, що призведе до порушення роботи підприємств, лікарень, транспортних систем та інших життєво важливих служб. Це може спричинити паніку серед населення, завдати значних економічних збитків і навіть спровокувати соціальні заворушення. У випадку, коли кібертерористичні атаки здійснюються з території однієї країни на іншу, це може призвести до серйозного дипломатичного конфлікту, а в деяких випадках навіть до військових дій. Отже, кібертероризм має потенціал до швидкої ескалації конфліктів, що підкреслює важливість міжнародної співпраці у боротьбі з цією загрозою. Одним з найбільш проблемних аспектів кібертероризму є анонімність, яку забезпечує Інтернет. Кібертерористи можуть діяти приховано, використовуючи складні методи шифрування та маскування своїх дій, що значно ускладнює їхнє виявлення та притягнення до відповідальності. Це означає, що кібертерористи можуть здійснювати атаки з будь-якої точки світу, не ризикуючи бути ідентифікованими або заарештованими. Така анонімність створює серйозну проблему для правоохоронних органів, оскільки вони часто не мають можливості ефективно розслідувати такі злочини та притягнути винних до відповідальності. Крім того, відсутність міжнародних стандартів для боротьби з кібертероризмом ускладнює координацію зусиль між державами, що ще більше знижує ефективність боротьби з цією загрозою.

Таким чином, кібертероризм є надзвичайно серйозною і складною загрозою для міжнародного порядку та безпеки в сучасних умовах. Він вимагає нових підходів до правового регулювання, визначення тероризму в кіберпросторі, а також посилення міжнародної співпраці для запобігання ескалації конфліктів і боротьби з анонімністю кібертерористів. Тільки через спільні зусилля та гармонізацію правових норм країни можуть ефективно

протистояти цій новітній загрозі та забезпечити безпеку в глобальному масштабі.

По-перше, відсутність універсальних міжнародних стандартів для боротьби з кібертероризмом ускладнює розслідування та покарання злочинців. Різні країни мають різні рівні захисту та законодавчі підходи до кібербезпеки, що створює правові прогалини та перешкоди для міжнародної співпраці. Наприклад, у грудні 2015 року в Україні відбулася масштабна атака на електричну інфраструктуру, що призвела до відключення електрики в кількох областях. Ця атака показала, як кібертероризм може безпосередньо вплинути на фізичну інфраструктуру та продемонструвала складність міжнародного правового регулювання.

По-друге, визначення, що саме є кібертероризмом, може варіюватися в залежності від юрисдикції. Це створює труднощі у формулюванні спільних стратегій і політик для боротьби з кібертероризмом. Конфлікт між різними визначеннями тероризму в кіберпросторі ускладнює координацію міжнародних зусиль. У 2016 році атака на електронні листи кампанії Хілларі Клінтон продемонструвала, як витік конфіденційної інформації може вплинути на політичний клімат і результати виборів, підкреслюючи важливість чіткого визначення кібертероризму.

По-третє, атаки на комп'ютерні системи критичної інфраструктури можуть призвести до серйозних наслідків для національної безпеки, економіки та суспільства, що може спричинити ескалацію міжнародних конфліктів. Наприклад, атака на компанію Sony Pictures у 2014 році, ймовірно здійснена північнокорейськими хакерами, призвела до витоку конфіденційної інформації і фінансових збитків, підкреслюючи ризик ескалації конфліктів через кібертероризм.

По-четверте, анонімність в інтернеті та глобальна природа кібернетичних інфраструктур ускладнюють ідентифікацію та затримання кібертерористів. Багато атак здійснюється з територій, де відсутні відповідні закони або контроль за діяльністю, що робить боротьбу з кібертероризмом ще більш складною.

По-п'яте, кібертероризм не тільки становить загрозу національній безпеці та економіці, але й має потенціал призводити до серйозних політичних суперечок між окремими представниками країн або навіть між самими країнами. Коли одна держава підозрює іншу у підтримці або здійсненні кібертерористичних атак, це може викликати напруженість, дипломатичні конфлікти та підвищення ризику ескалації до військових дій [5; 11].

Наприклад, коли атаки пов'язані з політично чутливими питаннями або впливають на критично важливі національні інтереси, країни можуть вдаватися до відповідних заходів, які включають санкції, кібервійни або навіть військові дії. У світі, де

Інтернет є невід'ємною частиною глобальної інфраструктури, політичні конфлікти, спричинені кібертероризмом, можуть швидко виходити за межі віртуального простору, перетворюючись на реальні загрози міжнародній безпеці та миру.

Варто зазначити, що боротьба з кібертероризмом потребує комплексного підходу, в основі якого лежить важливість міжнародного співробітництва та технологічних інновацій. Міжнародне співробітництво є критично важливим, оскільки кібертероризм є глобальною загрозою, яка не зупиняється на національних кордонах. Для ефективного реагування на такі загрози країни повинні обмінюватися інформацією про кіберзагрози, координувати дії під час атак і розробляти спільні міжнародні угоди та стандарти кібербезпеки.

Окрім цього, технологічні інновації є надзвичайно важливими для боротьби з кібертероризмом. Розвиток новітніх технологій, таких як штучний інтелект та блокчейн, сприяє вдосконаленню систем захисту від кіберзагроз і допомагає виявляти та нейтралізувати атаки. Підвищення рівня кібербезпеки включає впровадження сучасних систем захисту, регулярні оновлення програмного забезпечення та навчання персоналу. Ці заходи є критично важливими для забезпечення надійного захисту як державних, так і приватних структур від потенційних кібертерористичних атак [5; 13].

Висновки. Таким чином, політичні проблеми, пов'язані з кібертероризмом, є складними й багатогранними, адже вони охоплюють різноманітні аспекти, що включають правові, технологічні, соціальні та навіть культурні виміри. Однією з головних труднощів, яка стоїть на шляху до ефективної боротьби з кібертероризмом, є відсутність єдиного правового визначення цього явища на міжнародному рівні. Кожна держава по-різному інтерпретує термін «кібертероризм», що призводить до різних підходів у розробці законодавства, спрямованого на його попередження та боротьбу з ним. Ця неоднорідність у визначеннях створює правові прогалини, які можуть бути використані злочинцями для уникнення відповідальності, переховування від правосуддя або мінімізації наслідків своїх дій. Відсутність єдиного підходу до визначення кібертероризму ускладнює процес формування ефективного законодавства, яке б охоплювало всі можливі форми та прояви цього небезпечного явища. Крім того, однією з ключових загроз, що впливають з кібертероризму, є його потенціал до швидкої ескалації конфліктів. Атаки, здійснені в кіберпросторі, можуть бути спрямовані на критичну інфраструктуру, таку як енергетичні системи, транспортні мережі, водопостачання, фінансові установи або навіть системи охорони здоров'я. Від успішності цих інфраструктурних систем залежить нормальне функціонування держави та її суспільства. Якщо кібертерористи вдаються до атак на

такі об'єкти, це може мати катастрофічні наслідки, що виходять далеко за межі локальних проблем. Це можуть бути серйозні економічні, соціальні, політичні наслідки, які вплинуть на життя мільйонів людей, зруйнують економіки, спровокують масові безлади та навіть призведуть до політичної дестабілізації в окремих регіонах або державах. Атаки на критичну інфраструктуру можуть спровокувати ланцюгову реакцію, коли одна атака призводить до серії інших, що може призвести до ще більш масштабних наслідків.

Однак, не менш важливим аспектом кібертероризму є проблема анонімності, яку забезпечує Інтернет. У мережі кібертерористи можуть діяти практично безкарно, використовуючи складні методи шифрування, анонімні облікові записи, фальшиві ідентифікатори та інші технології, що ускладнюють їх виявлення і притягнення до відповідальності. Анонімність надає злочинцям відчуття безпеки, що стимулює їх до здійснення нових атак. Інтернет дає їм можливість діяти з будь-якої точки світу, що робить їх переслідування і арешт вкрай складним завданням для правоохоронних органів. Крім того, відсутність загальноприйнятих міжнародних стандартів для боротьби з кібертероризмом ще більше ускладнює координацію зусиль між державами. Кожна країна може мати свої власні підходи та законодавчі ініціативи в цій сфері, що призводить до розбіжностей у трактуванні дій та застосуванні покарань. Ця ситуація підкреслює нагальну потребу в посиленні міжнародної співпраці та розробці спільних підходів до виявлення, попередження і покарання кібертерористичних актів. Лише через тісну співпрацю та гармонізацію правових норм країни можуть ефективно протистояти загрозам кібертероризму. Це передбачає обмін інформацією між державами, спільні розслідування кібертерористичних актів, розробку загальноприйнятих правових норм і процедур для переслідування злочинців, а також впровадження освітніх програм, що підвищують рівень обізнаності про кібертероризм серед населення. У сучасному світі, де технології розвиваються з неймовірною швидкістю, а кібертероризм стає все більш актуальною загрозою, міжнародна співпраця є єдиним шляхом досягнення ефективної протидії цьому явищу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутузов В.М., Тітутіна К.В. Сучасні загрози: комп'ютерний тероризм. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. №17. С. 316-324.
2. Гриник Р.О., Пилипенко В.М. Кібертероризм як нова форма міжнародного тероризму. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 34-35 листопада 2016 року м. Кропивницький*. 2016. С. 61-62.

3. Іран звинуватив США у кібератаці на ядерні об'єкти. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/1174673-iran-zvinuvativ-ssha-u-kiberataci-na-yaderni-obekti>

4. Корченко О.Г. Ознаковий принцип формування класифікацій кібератак. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. №1, 2010. С. 32-38.

5. Котляров, В. Кібертероризм як загроза міжнародній безпеці. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, 2023. №(5(71)), С. 46-54.

6. Погорецький М.А. Поняття кіберпростору як середовища вчинення злочину. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. №2 (2), 2009. С. 80.

7. Соколов А.В., Степанюк О.М. Захист від комп'ютерного тероризму. Довідковий посібник. СПб.: БХВ – Петербург; Арліт 2002. 496 с.

8. Щодо обстановки в сфері кібер на 23-24 лютого 2024 року. URL: <https://cert.gov.ua/article/6277822>

9. Arora B. Exploring and analyzing Internet crimes and their behaviours. *Perspect Sci*. 2016;8:540–2.

10. *Internet Users by Country 2024*. (б. д.). World Population by Country 2024 (Live). <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/internet-users-by-country>

11. Lee CS, Choi KS, Shandler R, Kayser C. Mapping global cyberterror networks: an empirical study of Al-Qaeda and ISIS cyberterrorism events. *J Contemp Crim Justice*. 2021;37(3):333–55.

12. Macdonald, S., Jarvis, L., Chen, T. & Lavis, S. (2013). *Cyberterrorism: A Survey of Researchers*. Cyberterrorism Project Research Report (No. 1), Swansea University. URL: www.cyberterrorism-project.org

13. Plotnek JJ, Slay J. Cyber terrorism: a homogenized taxonomy and definition. *Comput Secur*. 2021;102:1–9

14. The Untold Story of NotPetya, the Most Devastating Cyberattack in History. URL: <https://www.wired.com/story/notpetya-cyberattack-ukraine-russia-code-crashed-the-world/>

REFERENCES:

1. Butuzov, V., & Titutina, K. (2007). Suchasni zahrozy: komp'yuternyy teroryzm. [Modern threats: computer terrorism]. *Borot'ba z orhanizovanoyu zlochynnistyu i koruptsiyeyu (teoriya i praktyka)* [Fight against organized crime and corruption (theory and practice)], (17), 316-324.
2. Hrynyk R., & Pylypenko V. Kiberteroryzm yak nova forma mizhnarodnoho teroryzmu [Cyberterrorism as a new form of international terrorism]. *Aktual'ni zadachi ta dosyahennya u haluzi kiberbezpeky*. Materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Actual tasks and achievements in the field of cyber security. Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference], 34-35 October 2016, Kropyvnytskyi. 2016. S. 61-62.
3. Iran zvynuvatyv SSHA u kiberataci na yaderni ob'yekty [Iran accused the US of a cyberattack on nuclear facilities]. (2011, 18 January). <https://ua.korrespondent.net/world/1174673-iran-zvinuvativ-ssha-u-kiberataci-na-yaderni-obekti>

4. Korchenko O. Oznakovyy pryntsyv formuvannya klasyfikatsiy kiberatak. Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya. №1, [The characteristic principle of forming classifications of cyberattacks. Bulletin of the Eastern Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl] 2010. S. 32-38.

5. Kotlyarov V. Kiberteroryzm yak zahroza mizhnarodniy bezpetsi. Naukovi pratsi Mizhrayonoyi Akademiyi upravlinnya personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnya, [Cyberterrorism as a threat to international security. Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political science and public administration] 2023. №5(71). S. 46-54.

6. Pohorets'kyu M.A. Ponyattya kiberprostoru yak seredovyshcha vchynennya zlochynu. *Informatsiyna bezpeka lyudyny, suspil'stva, derzhavy*. The concept of cyberspace as an environment for committing a crime. *Information security of a person, society, state*. №2(2), 2009. S. 80.

7. On the situation in the cyber sector as at February 23-24, 2024. (2024, 23 лютого). cert.gov.ua. <https://cert.gov.ua/article/6277822>

8. Arora B. Exploring and analyzing Internet crimes and their behaviours. *Perspect Sci*. 2016;8:540–2.

9. Internet Users by Country 2024. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/internet-users-by-country>

10. Lee C.S., Choi K.S., Shandler R., Kayser C. Mapping global cyberterror networks: an empirical study of Al-Qaeda and ISIS cyberterrorism events. *J Contemp Crim Justice*. 2021;37(3):333–55.

11. Macdonald S., Jarvis L., Chen T., Lavis S. Cyberterrorism: A Survey of Researchers. Cyberterrorism Project Research Report (No. 1), Swansea University. URL: www.cyberterrorism-project.org

12. Plotnek J.J., Slay J. Cyber terrorism: a homogenized taxonomy and definition. *Comput Secur*. 2021;102:1–9.

13. The Untold Story of NotPetya, the Most Devastating Cyberattack in History. URL: <https://www.wired.com/story/notpetya-cyberattack-ukraine-russia-code-crashed-the-world/>

14. Weimann G. Cyberterrorism. How Real Is the Threat? United States Institute of Peace. URL: <https://www.usip.org/sites/default/files/sr119.pdf>

Political issues in the development of cyberterrorism in the international space

Zinchenko Oleksandra Ihorivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science
V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1623-957X

Cyberterrorism has become one of the most significant threats to the international order, driven by the rapid development of technology and growing dependence on computer networks. This threat is becoming increasingly relevant in a world where digital technologies are penetrating all spheres of life. The main political issues related to cyberterrorism include the lack of universal international standards, different definitions of terrorism in cyberspace, the risk of escalation of international conflicts and the difficulty of identification due to anonymity on the Internet. The study aims to provide a comprehensive analysis of the political issues that contribute to the development of cyberterrorism in the international space, as well as to identify possible ways to address them in order to improve international security. In the context of the rapid growth of digital technologies and growing global dependence on computer networks, cyberterrorism has become one of the most significant threats to the modern world. The relevance of this study is confirmed by the rapid growth in the number of Internet users around the world, which creates new security challenges. It is especially important to take into account that the number of Internet users in Ukraine also continues to grow, which increases the risk of cyber threats. The purpose of this paper is not only to study the main political issues that contribute to the development of cyberterrorism, but also to find ways to effectively address them. In particular, the study focuses on theoretical approaches to understanding cyberterrorism and its political aspects, analysing the current state of cyberterrorism at the global level and identifying key trends. To achieve these goals, various research methods were used, including analysis and synthesis of scientific literature and documents, comparative analysis of policy decisions in different countries, and a case study method for a detailed study of specific cases of cyberterrorism. The systematic approach allowed for a deeper understanding of the relationship between cyberterrorism and international politics, which is critical for the development of effective strategies to combat this threat. The results of the study show that the lack of universal international standards and different approaches to the definition of cyberterrorism significantly complicate the fight against this threat. This creates difficulties not only for the investigation and punishment of cybercriminals, but also for the coordination of international efforts in this area.

Key words: cyberterrorism, international order, critical infrastructure, political issues, international cooperation, information leakage, cybersecurity.

Ільницька Уляна Вікторівна

Гуманітарні стратегії зовнішньої політики Європейського Союзу: актуалізація у контексті безпекових викликів та загроз

УДК 3.32.327:364.6
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.24>

Ільницька Уляна Вікторівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Інституту гуманітарних
та соціальних наук
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Митрополита Андрея, 5,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-9103-3144

У статті обґрунтовано актуальність проблеми ефективності гуманітарних стратегій безпекової політики Європейського Союзу. Наголошено, що в умовах глобальних та регіональних викликів і загроз гуманітарний вимір зовнішньої політики ЄС є пріоритетним і ключовим. Російсько-українська війна загострила протистояння інтересів, що зумовило динаміку реалізації суспільно-гуманітарних стратегій, проєктів та програм Європейського Союзу та широке використання європейських механізмів цивільного захисту. Цивільно-гуманітарні стратегії – невід’ємна складова безпекової політики та зовнішньополітичної діяльності ЄС.

В межах проблематики досліджено нормативно-правову базу та інституційне забезпечення реалізації гуманітарної безпекової політики ЄС. Зокрема, реалізація гуманітарних ініціатив та проєктів ЄС регламентується: Лісабонським договором, Європейським консенсусом щодо гуманітарної допомоги, Регламентом ЄС щодо гуманітарної допомоги тощо. Нормативно-правові документи встановлюють основні принципи та пріоритети гуманітарної політики ЄС, визначають ресурсний потенціал й інструментарій Європейського Союзу у здійсненні проєктів та програм цивільно-гуманітарної допомоги і підтримки. Структурними складовими системи інституційного забезпечення гуманітарних стратегій є інститути ЄС (Європейська комісія, Генеральний директорат з питань цивільного захисту та гуманітарної допомоги, Європейський парламент, Рада ЄС, а також – неурядові волонтерські організації та об’єднання.

У дослідженні проаналізовано ефективні механізми, форми, канали реалізації гуманітарних стратегій безпекової політики Європейського Союзу; висвітлено специфіку функціонування Механізму цивільного захисту ЄС; обґрунтовано його результативність. Доведено, що в умовах російсько-української війни гуманітарна політика та цивільно-гуманітарні стратегії Європейського Союзу – є ефективними механізмами формування системи безпеки та забезпечення миру й стабільності у регіоні.

Ключові слова: гуманітарна політика Європейського Союзу, стратегії цивільного захисту ЄС, гуманітарні стратегії зовнішньої політики ЄС, безпекові цивільно-гуманітарні стратегії Європейського союзу, Механізм цивільного захисту ЄС.

Вступ та актуальність теми. У сучасній системі міжнародних відносин, в умовах безпекових загроз, викликів, військово-політичних конфліктів, криз та протистоянь, пріоритетним напрямом зовнішньополітичної безпекової політики Європейського Союзу є гуманітарна діяльність та цивільний захист. Європейський союз є найпотужнішим суб’єктом надання гуманітарної допомоги. Суспільно-гуманітарні стратегії ЄС (що реалізуються через розгортання гуманітарних місій, впровадження проєктів відновлення постраждалих регіонів, реабілітаційних програм, надання фінансової, матеріальної, медичної, психологічної допомоги потерпілим, покращення гуманітарної ситуації) у кризових ситуаціях та військових конфліктах актуалізуються як фактори забезпечення стабільності, миру та безпеки на регіональному й міжнародному рівнях. Гуманітарні стратегії ЄС спрямовані на забезпечення захисту прав людини, соціальної справедливості, збереження гідних умов життя та сприяють врегулюванню гуманітарних катастроф в уражених регіонах, підтримку демократичних інститутів, зумовлюють соціальну інтеграцію та міжнародну консолідацію.

В умовах глобальних та регіональних викликів (зокрема, повномасштабної російсько-україн-

ської війни), дослідження гуманітарних стратегій, цивільно-гуманітарних проєктів та програм Європейського Союзу, аналіз їх ефективності, – є надзвичайно актуальним, адже сприяє розумінню впливу геополітичних чинників на гуманітарну діяльність як ЄС, так і інших міжнародних організацій і акторів світової політики, забезпечує ухвалення ефективних політичних рішень та формування міжнародних стратегій реагування на військово-політичні виклики та загрози, зумовлює скоординованість дій та консолідацію світового співтовариства.

Мета та завдання. Актуальність проблематики та необхідність наукового осмислення теми зумовлює формування мети та завдань дослідження. Мета статті – дослідити гуманітарні стратегії безпекової політики Європейського Союзу в умовах військово-політичних конфліктів, міжнародних криз, загострення протистоянь; проаналізувати особливості, специфіку, інституційно-правове забезпечення та механізми й форми реалізації гуманітарної політики ЄС; розглянути / охарактеризувати / вектори реалізації гуманітарних стратегій ЄС в умовах російсько-української війни (2014-2024).

Методи дослідження. У дослідженні використаний системний метод, що сприяв комплексному

аналізу сутності суспільно-гуманітарних стратегій та проектів ЄС в умовах безпекових викликів та загроз; структурно-функціональний метод (забезпечив аналіз нормативно-правової бази та інституційного забезпечення реалізації гуманітарної політики Європейського Союзу). Досягненню означеної мети сприяли системний, історичний, біхевіористський методи, міждисциплінарний та дискурсивний підходи. У статті застосовані загальнонаукові методи пізнання: аналіз і синтез, узагальнення, порівняння й аналогія.

Аналіз дослідження проблеми та джерельна база. В основі джерельної бази – нормативно-правові документи Європейського Союзу щодо гуманітарних стратегій безпекової політики; міжнародні Звіти ЄС з реалізації цивільно-гуманітарних програм та проектів; офіційні заяви лідерів Європейського Союзу, а також – наукові статті, медіа-ресурси.

Актуальність та значущість проблематики зумовила науковий інтерес до теми та відображення результатів наукового аналізу у публікаціях як зарубіжних, так і українських науковців. Зокрема, гуманітарна безпекова політика Європейського Союзу – тема наукових публікацій В. Бабича та О. Воронянського, О. Єгорова, Л. Коцур, Є. Скулиш [1, 7, 9]. Значна увага до реалізації безпекової гуманітарної політики ЄС зосереджена у публікаціях Л. Дорош, Я. Турчин, О. Івасечко, О. Цебенка [6, 15]. Гуманітарна політика, як напрям діяльності ЄС досліджується у науковому доробку Г. Рибікової та М. Железняк [14].

Результати дослідження. Пріоритетним напрямом зовнішньополітичної безпекової стратегії Європейського Союзу є гуманітарна діяльність/ допомога та цивільний захист, які в умовах глобальних та регіональних викликів, військово-політичних конфліктів, протистоянь та безпекових загроз актуалізуються як фактори стабільності, миру та безпеки на регіональному й міжнародному рівнях.

Гуманітарні стратегії Європейського Союзу (ЄС) – комплекс заходів, програм та проектів, спрямованих на надання гуманітарної допомоги та підтримку населення, що постраждало внаслідок військових конфліктів, криз, стихійних природних лих або інших негативних подій. Гуманітарні стратегії Європейського союзу охоплюють розгортання гуманітарних місій, надання фінансової, соціально-психологічної, матеріально-технічної, медичної допомоги, реалізацію реабілітаційних програм та заходів, спрямованих на полегшення страждань та відновлення гідних умов життя людей у складних кризових ситуаціях. Головною метою гуманітарних стратегій є забезпечення захисту прав і свобод людини, збереження життя, покращення гуманітарної ситуації в постраждалих регіонах, підтримка соціальної справедливості, збереження культурно-духовного потенціалу.

Гуманітарні стратегії Європейського Союзу відповідають нормам і принципам гуманітарного права, а їх реалізація узгоджується зі світовими інститутами надання гуманітарної допомоги, зокрема, – Організацією Об'єднаних Націй та Управлінням ООН з координації гуманітарних справ (UNOCHA). ЄС надає допомогу жертвам техногенних і природних катастроф у різних куточках світу. Щорічно понад 130 мільйонів осіб отримують гуманітарну допомогу від ЄС, що зумовило можливість для Європейського Союзу стати найбільшим світовим гуманітарним донором. ЄС у співпраці зі своїми державами-членами забезпечує близько 36% світових обсягів гуманітарної допомоги [26]. Гуманітарна політика Європейського Союзу успішно реалізовувалась під час криз, військових протистоянь, конфліктів, переломних періодів історії: війни в Югославії, геноциду в Руанді, громадянської війни в Судані. Гуманітарна допомога надавалась постраждалим від стихійних лих у Тихоокеанському регіоні, Західній Африці, на Балканах [8, с. 18]. Гуманітарні стратегії ЄС було реалізовано у Філіппінах, Буркіна Фасо, Чаді, Сирії, Судані та Бурунді тощо.

Європейська гуманітарна політика спрямована на забезпечення прав і свобод людини, зміцнення соціальної справедливості, створення умов для гідного розвитку людини; підтримку демократичних інститутів, принципів, європейських цінностей через гуманізацію політичної системи суспільства. Гуманітарна діяльність Європейського Союзу та реалізація гуманітарних програм, проектів та ініціатив ЄС здійснюється відповідно до норм міжнародного гуманітарного права й ґрунтується на основоположних принципах: гуманності, нейтральності, неупередженості, незалежності, сконсолідованості та узгодженості дій; якості, ефективності й підзвітності; різноманітності партнерських взаємодій [8, с. 17].

Гуманітарна політика Європейського союзу реалізується через систему скоординованої міжнародної допомоги – **Механізм цивільного захисту ЄС (МЦЗ ЄС)**, у складі якого держави-члени ЄС, десять найближчих партнерів Європейського Союзу, включаючи Україну. Механізм цивільного захисту ЄС визнано найбільшою у світі системою консолідованої, інтегрованої, скоординованої міжнародної допомоги та підтримки країнам, які постраждали під час військових конфліктів, криз, надзвичайних ситуацій, стихійних лих. Як координаційна система солідарності ЄС, Механізм цивільного захисту забезпечує зміцнення співпраці між усіма державами-учасницями ЄС, країнами-партнерами у запобіганні катастроф, криз, військових конфліктів та готовності оперативно реагувати на глобальні та регіональні безпекові виклики [13]. Активація Механізму цивільного захисту ЄС здійснюється за терміновим запитом країни, що

постраждала. Механізм координує надання допомоги як у кордонах ЄС, так і поза межами Європейського співтовариства. Європейська комісія здійснює управління Механізмом через Центр координації реагування на надзвичайні ситуації (ERCC) [13].

З моменту створення у 2001 році, Механізм цивільного захисту Європейського Союзу був задіяний у понад 600 надзвичайних та кризових ситуаціях. Механізм спрямований на зміцнення співпраці між країнами ЄС і державами-учасницями МЦЗ ЄС у сфері цивільного захисту з метою запобігання катастроф, стихійних лих, криз, наслідків збройної агресії. Держави-учасниці МЦЗ ЄС також співпрацюють у сфері аналітики та оцінки ризиків, прогнозування, упередження криз, катастроф, збройних та військових конфліктів.

В умовах повномасштабної російсько-української війни, через Механізм цивільного захисту, Європейський союз забезпечує політичну, військово-технічну, гуманітарну, соціально-економічну, медичну підтримку Україні. Україна стала стратегічним пріоритетом у геополітичних безпекових інтересах ЄС. Угода про приєднання України до Механізму Цивільного захисту ЄС була підписана 20 квітня 2023 року в Києві та набула чинності після її ратифікації Верховною Радою України [13].

Приєднання України до Механізму цивільного захисту Європейського Союзу дозволить нашій державі використовувати усі інструменти та програми ЄС для розвитку національної системи цивільного гуманітарного захисту; брати активну участь у повномасштабних військових та цивільних навчаннях, у регіональних ініціативах, програмах та проектах, в експертних оцінках управління кризами і катастрофами; забезпечувати Європейську систему регіональної безпеки.

Нормативно-правове регулювання реалізації гуманітарних стратегій у політиці Європейського Союзу відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності впровадження гуманітарних ініціатив, проектів та програм. Принципи надання гуманітарної допомоги, інструментарій, фінансування гуманітарних стратегій ЄС викладені у Регламенті Ради ЄС № 1257/96 від 20 червня 1996 року (Регламент про гуманітарну допомогу) [19].

Гуманітарна політика та реалізація стратегій цивільного захисту ЄС регламентується ухваленою у 2009 р. «Постановою Європейського Союзу щодо сприяння дотриманню міжнародного гуманітарного права» (EU guidelines on the promotion of compliance with international humanitarian law) та здійснюються згідно з нормами міжнародного гуманітарного права та відповідно до принципів гуманності, нейтралітету, неупередженості, справедливості, узгодженості інтересів, партнерства та координації взаємодій. Документ також визна-

чає ресурсний потенціал й інструментарій Європейського Союзу [22].

Нормативно-правове регулювання гуманітарних стратегій безпекової політики ЄС базується на ключових документах: Лісабонський договір (у якому обґрунтовано гуманітарну допомогу та співпрацю у сфері цивільного захисту як пріоритетних сфер політики ЄС); Європейський консенсус щодо гуманітарної допомоги (ухвалений у грудні 2007 року Радою ЄС); Регламент ЄС № 1257/96 від 20 червня 1996 року про гуманітарну допомогу [15, с. 107-108]; Рішення 2019 року про Механізм цивільного захисту Союзу (регулює дії ЄС у гуманітарній сфері та обґрунтовує глобальність гуманітарного впливу ЄС) [20]. Ці документи встановлюють основні принципи та пріоритети гуманітарної політики ЄС, підкреслюють важливість принципів неупередженості, об'єктивності та гуманності у політиці безпеки Європейського Союзу. У нормативно-правових документах, що регулюють гуманітарну діяльність ЄС, наголошено на безпекових цілях співтовариства: захист прав людини, збереження життя, запобігання та полегшення людських страждань, збереження честі й гідності населення, яке постраждало від збройної агресії, стихійних лих та техногенних криз і катастроф; забезпечення міжнародної безпеки та активізацію співпраці з міжнародними організаціями [14, с. 119].

Інституційний рівень реалізації політики гуманітарної та цивільного захисту ЄС відіграє ключову роль у забезпеченні ефективної та скоординованої відповіді на кризові безпекові виклики і загрози. Інституційна система гуманітарної політики ЄС охоплює різноманітні установи, структури та органи, відповідальні за планування, управління та реалізацію гуманітарних і цивільних ініціатив. Гуманітарна безпекова політика ЄС здійснюється через інститути Європейського Союзу, міжнародні урядові й неурядові організації, агентства ООН, інституції Червоного Хреста, волонтерські об'єднання та рухи, органи державної влади та місцевого самоврядування держав-членів ЄС. Структурними складовими системи інституційного забезпечення гуманітарних стратегій є інститути ЄС: Європейська комісія, Генеральний директорат з питань цивільного захисту та гуманітарної допомоги (ECHO), Європейський парламент, Рада ЄС. Окрім керівних інститутів Європейського Союзу, координацію гуманітарних стратегій здійснюють понад 30 децентралізованих установ, які мають власну правосуб'єктність, сприяють реалізації гуманітарних стратегій політики ЄС, підтримують співпрацю між ЄС і національними урядами [27].

Стратегічними завданнями вищезазначених інституцій є збереження людського життя у складних безпекових ситуаціях, запобігання людським стражданням, надання максимальної підтримки і допомоги населенню, яке постраждало від вій-

ськових дій, стихійних лих, техногенних криз, катастроф [8, с. 15]. Інституційна структура Європейського Союзу забезпечує ефективне планування, координацію та реалізацію гуманітарної допомоги та цивільного захисту, спрямованих на захист громадян, підтримку та відновлення постраждалих регіонів.

Європейська гуманітарна політика є комплексною та багатоаспектною, спрямованою на захист прав людини, сприяння соціальній інтеграції та боротьбу з дискримінацією. Гуманітарні стратегії безпекової політики Європейського Союзу централізовано координуються й здійснюються (залежно від характеру кризи, особливостей перебігу конфлікту) у різноманітних формах. Зокрема, це: продовольчі програми та ініціативи; фінансова, матеріально-технічна, медична допомога; психологічні консультації та психосоціальна підтримка; надання притулку, тимчасового житла; відновлення зруйнованої інфраструктури; освітні послуги тощо.

В основі гуманітарної політики Європейського співтовариства – операції з надання допомоги на недискримінаційній основі, підтримка та захист найбільш вразливих категорій населення третіх країн. Перевага надається постраждалим категоріям населення країн, що розвиваються, жертвам стихійних лих, антропогенних криз, таких як війни та бойові дії, або виняткових ситуацій чи обставин, що прирівнюються до стихійних лих чи антропогенних катастроф [15, с. 107-108]

Форми та механізми реалізації політики гуманітарної допомоги та цивільного захисту ЄС охоплюють розгортання гуманітарних місій, надання фінансової, матеріальної та медичної допомоги, адвокацію, реабілітаційні програми та інші проекти, ініціативи та заходи, спрямовані на полегшення страждань та відновлення життєвих умов людей у складних ситуаціях.

В межах реалізації гуманітарних стратегій ЄС, з січня 2023 року понад 4,1 мільйона людей отримали продовольчу допомогу; грошовою допомогою охоплено понад 3,7 млн осіб; послуги критичного захисту надано 4,5 мільйонам людей; для майже 6,5 мільйонів осіб відновлено доступ до чистої води та основних гігієнічних і санітарних послуг [28]. Головною метою гуманітарних стратегій ЄС є забезпечення захисту прав людини, збереження життя, надання ефективної допомоги постраждалим та покращення гуманітарної ситуації в уражених регіонах.

В умовах повномасштабної російсько-української війни гуманітарні програми, ініціативи та проекти Європейського Союзу спрямовані на допомогу цивільному українському населенню, надання підтримки та довгострокової допомоги, що свідчить про солідарність з українським народом. Європейський Союз забезпечив негайну підтримку

постраждалим від російської агресії регіонам; виділив значні фінансові ресурси для забезпечення основних потреб постраждалих громадян, надав доступ до харчових продуктів, води, медичної допомоги та тимчасового житла. Крім того, ЄС активно підтримує ініціативи з психологічної реабілітації та соціальної інтеграції вимушених переселенців. Безперервне фінансування та реалізація Європейських ініціатив, програм та проектів для України сприяли соціально-економічній стабілізації, відновленню інфраструктури підтримці внутрішньо переміщених осіб. Важливим аспектом підтримки України Європейським співтовариством є: зміцнення місцевого самоврядування, підтримка політичних реформ, адвокація у реалізації європейського та євроатлантичних векторів зовнішньої політики, що сприяє інтеграції нашої держави в європейський простір [5, с. 47].

Приєднання України до Механізму цивільного захисту Європейського Союзу дозволить країні використовувати увесь інструментарій ЄС для розвитку національної системи безпеки, оборони та цивільного захисту, а також забезпечить участь держави у повномасштабних військових навчаннях, у регіональних програмах та проектах з відновлення територій, в експертних оцінках управління кризами та військово-політичними конфліктами.

Висновок. У сучасних умовах глобальних та регіональних викликів і загроз, у контексті тривалої повномасштабної російсько-української війни, гуманітарні стратегії безпекової політики Європейського Союзу актуалізуються та стають невід'ємною складовою зовнішньополітичної діяльності ЄС. Організація має значний потенціал у координації гуманітарних дій, наданні гуманітарної допомоги, реалізації стратегій врегулювання військово-політичних конфліктів. Через скоординовану гуманітарну політику та Механізм цивільного захисту Європейський Союз забезпечує формування ефективної системи безпеки та стабільності у глобальному та регіональному вимірах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабич В., Воронянський О. Співробітництво України з Європейським Союзом. *Актуальні питання сучасного соціо-гуманітарного знання*. 2023. С. 134–136. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/46678/1/Zbirka_Aktualni_pytannya_suchasnoho_sotsiohumanitarnoho_znannya_2023_134-136.pdf/
2. Бредова Г. В. Набрання чинності Лісабонським Договором // *Право Європейського Союзу: підручник / за ред. Р. А. Петрова; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»*. Вид. 10-те, змін. і доповн. Харків: Право, 2021. [Підрозділ] 2.4. С. 29–30. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/26848329-28de-413f-b49c-827e1a3610e6>
3. Горбач О., Сигідус К. Порівняльний аналіз Європейської стратегії безпеки (2003) та Глобальної стратегії Європейського Союзу (2016). *Політичні*

науки. 2017. Вип. 2. С. 57–62. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal_paper/2018/mar/8866/dokument10.pdf

4. Горювий О. Відносини Євросоюзу і НАТО: історичні уроки. *Науково-технічні конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ)*. 2023. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/41207>

5. Горюнова Є. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014–2022 рр.). *Політикус: науковий журнал*. 2022. Спецвипуск. С. 45–51. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/16480/1/Horiunova%20Yevheniia%20Oleksandrivna.pdf>

6. Дорош Л. Реалізація проєктів постійної структурованої співпраці у сфері безпеки та оборони Європейського Союзу: проблеми та виклики. *Наукові записки*. 2023. № 9. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jun/30464/dorosh.pdf/>

7. Єгорова О. Екзистенційний вибір країн Центрально-Східної Європи в умовах російсько-української війни. *ГРАНІ*. 2023. Вип. 26 (2). С. 75–83. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1864/1831>

8. Карпчук Н. Гуманітарна допомога та цивільний захист як напрям діяльності Європейського Союзу для сприяння міжнародному миру й безпеці. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2019. №1 (5). С. 13–22. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/86/82>

9. Коцур Л. Стратегії підтримки України від ЄС та НАТО у відповідь на повномасштабну агресію російської федерації. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2023. № 13/55. С. 177–193. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/283183>

10. Лісабонська угода (договір про реформування Європейського Союзу): Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29057.pdf>

11. Підтримка ЄС Україні. *Європейський Союз*. URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-support-ukraine_uk

12. Про Європейський цивільний захист та операції з гуманітарної допомоги. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/who/about-echo_en

13. Про Механізм цивільного захисту ЄС. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/mizhnarona-diyalnist/spivrobotnic-tvo-z-mexanizmom-civilnogo-zaxistu-jes/zagalna-informaciia-1>

14. Рибікова Г., Железняк М. Гуманітарна допомога як напрям діяльності ЄС для сприяння міжнародному миру й безпеці. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір*: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р. 2023. С. 119–120. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/59409>

15. Турчин Я., Івасечко О. Принципи гуманітарної допомоги Європейського Союзу: імплементація та виклики. *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 106–111.

URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/36/19.pdf>

16. Україна приєдналася до Механізму цивільного захисту ЄС. *Представництво Європейського Союзу в Україні*. 21 квітня 2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%8F-%D0%B4%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83-%D1%86%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83-%D1%94%D1%81_uk?s=232

17. Bandov G., Gošović G. Humanitarian Aid Policies within the European Union External Action. *Journal of Liberty and International Affairs*. 2018. № 2(4). P. 25–39. URL: <https://e-jlia.com/index.php/jlia/article/view/120>

18. Communication from the commission to the European Parliament and the Council on the EU's humanitarian action: new challenges, same principles. 2021. URL: <https://ec.europa.eu/echo/files/aid/hacom-communication2021.pdf>.

19. Council Regulation (EC) № 1257/96 of 20 June 1996 concerning humanitarian aid. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31996R1257>

20. Decision (EU) 2019/420 of the European Parliament and of the Council of 13 March 2019 amending Decision № 1313/2013/EU on a Union Civil Protection Mechanism. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1553088553036&uri=CELEX:32019D0420>

21. Democracy and human rights. *European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/democracy-and-human-rights>.

22. EU guidelines on the promotion of compliance with international humanitarian law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:ah0004>

23. European Council conclusions. *European Council*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/>

24. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-union-agency-fundamental-rights_fra_en

25. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol). *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/europol_en

26. Pichon E. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the EU's Humanitarian Action: New Challenges, Same Principles. *European Parliament*. (2023). 3p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751419/EPRS_STU\(2023\)751419_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751419/EPRS_STU(2023)751419_EN.pdf)

27. Types of institutions and bodies. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en?prefLang=uk

28. Ukraine. *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*. URL: <https://civil->

protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/ukraine_en

REFERENCES:

1. Babych V., Voronianskyi O. (2023). Spivrobitnytstvo Ukrainy z Yevropeiskym Soiuzom. [Cooperation of Ukraine with the European Union.]. *Aktualni pytannia suchasnoho sotsio-humanitarnoho znannia*. S. 134–136. Retrieved from: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/46678/1/Zbirka_Aktualni_pytannia_suchasnoho_sotsiohumanitarnoho_znannya_2023_134-136.pdf [in Ukrainian].
2. Briedova H. V. (2021). Nabrannia chynnosti Lisabonskym Dohovorom. [Entry into force of the Lisbon Treaty] // *Pravo Yevropeiskoho Soiuzu: pidruchnyk / za red. R. A. Petrova; Nats. un-t «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Vyd. 10-te, zmin. i dopovn. Kharkiv: Pravo, [Pidrozdil] 2.4. S. 29–30. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/26848329-28de-413f-b49c-827e1a3610e6> [in Ukrainian].
3. Horbach O., Syhidus K. (2003). Porivnialnyi analiz Yevropeiskoi stratehii bezpeky (2003) ta Hlobalnoi stratehii Yevropeiskoho Soiuzu. [Comparative analysis of the European Security Strategy (2003) and the Global Strategy of the European Union]. *Politychni nauky*. 2017. Vyp. 2. S. 57–62. Retrieved from: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal%20paper/2018/mar/8866/dokument10.pdf> [in Ukrainian].
4. Horovyi O. (2023). Vidnosyny Yevrosoiuzu i NATO: istorychni uroky. [Relations between the European Union and NATO: historical lessons]. *Naukovo-tekhnichni konferentsii pidrozdiliv Vinnytskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu (NTKP VNTU)*. Retrieved from: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/41207> [in Ukrainian].
5. Horiunova Ye. (2022). Zovnishnia polityka YeS shchodo rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022 rr.). [Relations between the European Union and NATO: historical lessons]. *Politykus: naukovyi zhurnal. Spetsvypusk*. C. 45–51. Retrieved from: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/16480/1/Horiunova%20Yevheniia%20Oleksandrivna.pdf> [in Ukrainian].
6. Dorosh L. (2023). Realizatsiia proektiv postiinoi strukturovanoj spivpratsi u sferi bezpeky ta oborony Yevropeiskoho Soiuzu: problemy ta vyklyky. [Implementation of projects of permanent structured cooperation in the field of security and defense of the European Union: problems and challenges]. *Naukovi zapysky*. № 9. Retrieved from: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jun/30464/dorosh.pdf> [in Ukrainian].
7. Yehorova O. (2023). Ekzstentsiinyi vybir krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. [Existential choice of the countries of Central-Eastern Europe in the conditions of the Russian-Ukrainian war.]. *HRANI*. Vyp. 26 (2). S. 75–83. Retrieved from: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1864/1831> [in Ukrainian].
8. Karpchuk N. (2019). Humanitarna dopomoha ta tsyvilnyi zakhyst yak napriam diialnosti Yevropeiskoho Soiuzu dlia spryiannia mizhnarodnomu myru y bezpetsi. [Humanitarian aid and civil protection as a direction of activity of the European Union to promote international

peace and security]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*. №1 (5). S. 13–22. Retrieved from: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/86/82> [in Ukrainian].

9. Kotsur L. (2023). Stratehii pidtrymky Ukrainy vid YeS ta NATO u vidpovid na povnomashtabnu ahresiiu rosiiskoi federatsii. [EU and NATO support strategies for Ukraine in response to the full-scale aggression of the Russian Federation. Problems of humanitarian sciences: a collection of scientific works of the Ivan Franko State University of Applied Sciences]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats DDPU imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia*. № 13/55. S. 177–193. Retrieved from: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/283183> [in Ukrainian].

10. Lisabonska uhoda (dohovir pro reformuvannia Yevropeiskoho Soiuzu): Informatsiina dovidka, pidgotovlena Yevropeiskym informatsiino-doslidnytskym tsentrom na zapyt Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy. (2010). [Lisbon Agreement (Treaty on Reforming the European Union): Information document prepared by the European Information and Research Center at the request of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29057.pdf> [in Ukrainian].

11. Pidtrymka YeS Ukraini. Yevropeyskyi Soiuz. (2023). [EU support to Ukraine. European Union]. Retrieved from: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-support-ukraine_uk [in Ukrainian].

12. Pro Yevropeyskyi tsyvilnyi zakhyst ta operatsii z humanitarnoi dopomohy. (2023). [On European civil protection and humanitarian aid operations]. Retrieved from: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/who/about-echo_en [in Ukrainian].

13. Pro Mekhanizm tsyvilnoho zakhystu YeS. (2023). [About the EU Civil Protection Mechanism]. Retrieved from: <https://dsns.gov.ua/uk/mizhnarona-diyalnist/spivrobitnictvo-z-mexanizmom-civilnogo-zaxistu-jes/zagalna-informaciia-1> [in Ukrainian].

14. Rybikova H., Zhelezniak M. (2023). Humanitarna dopomoha yak napriam diialnosti YeS dlia spryiannia mizhnarodnomu myru y bezpetsi. [Humanitarian aid as a direction of EU activity to promote international peace and security]. *Svoboda, bezpeka ta nezalezhnist: pravovyi vymir: Materialy KhIII Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii, Kyiv, Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, 24 liutoho 2023 r.* C. 119–120. Retrieved from: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/59409> [in Ukrainian].

15. Turchyn Ya., Ivasechko O. (2024). Pryntsypy humanitarnoi dopomohy Yevropeiskoho Soiuzu: implementatsiia ta vyklyky. [Principles of humanitarian aid of the European Union: implementation and challenges]. *Rehionalni studii*. № 36. S. 106–111. Retrieved from: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/36/19.pdf> [in Ukrainian].

16. Ukraina pryednalasia do Mekhanizmu tsyvilnoho zakhystu YeS. Predstavnytstvo Yevropeiskoho Soiuzu v Ukraini. 21 kvitnia 2023. (2023). [Ukraine joined the EU Civil Protection Mechanism]. Retrieved from: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%>

B4%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%8F-%D0%B4%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83-%D1%86%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83-%D1%94%D1%81_uk?s=232 [in Ukrainian].

17. Bandov G., Gošović G. (2018). Humanitarian Aid Policies within the European Union External Action. *Journal of Liberty and International Affairs*. № 2(4). P. 25–39. Retrieved from: <https://e-jlia.com/index.php/jlia/article/view/120>

18. Communication from the commission to the European Parliament and the Council on the EU's humanitarian action: new challenges, same principles. (2021). Retrieved from: <https://ec.europa.eu/echo/files/aid/hacommunication2021.pdf>

19. Council Regulation (EC) № 1257/96 of 20 June 1996 concerning humanitarian aid. (1996). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31996R1257>

20. Decision (EU) 2019/420 of the European Parliament and of the Council of 13 March 2019 amending Decision № 1313/2013/EU on a Union Civil Protection Mechanism. (2019). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1553088553036&uri=CELEX:32019D0420>

21. Democracy and human rights. *European Parliament*. (2020) Retrieved from: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/democracy-and-human-rights>

22. EU guidelines on the promotion of compliance with international humanitarian law. (2021). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:ah0004>

23. European Council conclusions. *European Council*. (2020) Retrieved from: <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/>

24. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). *European Union*. (2019) Retrieved from: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-union-agency-fundamental-rights-fra_en

25. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol). *European Union*. (2019). Retrieved from: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/europol_en

26. Pichon E. (2023). Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the EU's Humanitarian Action: New Challenges, Same Principles. *European Parliament*. 3 p. Retrieved from: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751419/EPRS_STU\(2023\)751419_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/751419/EPRS_STU(2023)751419_EN.pdf)

27. Types of institutions and bodies. *European Union*. (2020) Retrieved from: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en?prefLang=uk

28. Ukraine. *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*. (2023). Retrieved from: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/ukraine_en

Humanitarian strategies of the foreign policy of the European Union: update in the context of security challenges and threats

Ilnytska Uliana Viktorivna

PhD (Political Science),
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science and International
Relations
Institute of Humanities
and Social Sciences
of Lviv Polytechnic National University
Mytropol'ya Andriia str., 5, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9103-3144

The article substantiates the relevance of the problem of the effectiveness of humanitarian strategies of the security policy of the European Union. It was emphasized that in the conditions of global and regional challenges and threats, the humanitarian dimension of the EU's foreign policy is a priority and key. The Russian-Ukrainian war exacerbated the conflict of interests, which determined the dynamics of the implementation of social and humanitarian strategies, projects and programs of the European Union and the widespread use of European civil protection mechanisms. Civil and humanitarian strategies are an integral part of the EU's security policy and foreign policy.

Within the scope of the problem, the regulatory and legal framework and institutional support for the implementation of the humanitarian security policy of the EU have been investigated. In particular, the implementation of EU humanitarian initiatives and projects is regulated by: the Treaty of Lisbon, the European Consensus on Humanitarian Aid, the EU Regulation on Humanitarian Aid, etc. Regulatory documents establish the main principles and priorities of EU humanitarian policy, determine the resource potential and tools of the European Union in the implementation of projects and programs of civil humanitarian aid and support. The structural components of the system of institutional support of humanitarian strategies are EU institutions (European Commission, General Directorate for Civil Protection and Humanitarian Aid (ECHO), European Parliament, Council of the EU), as well as non-governmental volunteer organizations and associations.

The study analyzed effective mechanisms, forms, and channels for the implementation of humanitarian strategies of the security policy of the European Union; the specifics of the functioning of the EU Civil Protection Mechanism are highlighted; its effectiveness is substantiated. It has been proven that in the conditions of the Russian-Ukrainian war, the humanitarian policy and civilian humanitarian strategies of the European Union are effective mechanisms for forming the security system and ensuring peace and stability in the region.

Key words: humanitarian policy of the European Union, EU civil protection strategies, humanitarian strategies of EU foreign policy, security, civil and humanitarian strategies of the European Union, EU civil protection mechanism.

Марусинець Маріанна Михайлівна

Проблеми еміграції в Республіці Ірландія і розвиток ірландської діаспори в світі

УДК 327.8: 94

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.25>

Марусинець Маріанна Михайлівна
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та суспільних
дисциплін,
старший науковий співробітник,
старший дослідник Науково-дослідного
центру імені Тіводора Легоцькі
Закарпатського угорського інституту
імені Ф. Ракоці ІІ
площа Кошута, 6, Берегово,
Закарпатська область, Україна
ORCID: 0000-0001-7366-9328

Актуальність дослідження зумовлена тим, що за останні три століття жодна країна Європи не постраждала від еміграції так сильно, як Ірландія – десять мільйонів ірландців залишили Ірландію й оселилися за кордоном. Численні ірландські діаспори у світі, переважно у Великій Британії, США, Канаді, Австралії та ЄС, істотно впливають на соціально-економічний і політичний розвиток Республіки Ірландія, визначають її роль і місце в сучасній системі міжнародних відносин.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі міграційних тенденцій та політики в Республіці Ірландія, а також дискусії, що з ними пов'язані. Основні завдання полягають у: визначенні і дослідженні основних передумов, етапів та проблем, що пов'язані з процесами еміграції вихідців із Республіки Ірландія; розгляд політики Республіки Ірландія по відношенню до діаспори, емігрантів ірландського походження; аналізі основних тенденцій розвитку ірландської діаспори в світі.

Для досягнення мети дослідження авторкою використовувалися загальнонаукові методи аналізу та синтезу. В рамках вивчення окремих аспектів розвитку ірландської діаспори авторка застосовувала історичний та порівняльний методи, які дозволили визначити проблеми, з якими зіштовхувалися ірландські емігранти в різних країнах світу, простежити динаміку впливу ірландської діаспори на соціально-економічний та політичний процес в країнах перебування, а також визначити перспективи збереження ірландської ідентичності в світі.

Враховуючи складність і комплексність дослідження проблеми еміграції, розвитку діаспори та вивчені міграційних тенденцій у роботі використовуються системного підхід. Він дає можливість вивчати усі проблеми, що пов'язані з міграційними тенденціями у якості взаємопов'язаних елементів, дослідити динаміку еволюції ірландської діаспори в умовах глобальних політичних трансформацій та інформаційно-комунікаційної революції. Системний підхід дозволив вивчити ірландську діаспору як систему, що динамічно розвиватиметься і складається з підсистем, які взаємопов'язані та впливають одна на одну.

Доведено, що інформаційно-комунікаційна революція дозволяє ірландській діаспорі в світі бути глобальною і цілісною. Нові мережі та цифрові платформи роблять кордони між державами «прозорими», трансформують та спрощують способи комунікацій між представниками ірландської діаспори в світі. Розвиток транспортної інфраструктури дозволяє «глобальним ірландцям» подорожувати, відвідувати Республіку Ірландія та один одного. Нові технології надають можливості для професійної та скоординованої взаємодії з ірландською діаспорою по всьому світу. Інтерес до ірландської діаспори перегукується з транснаціональними проблемами і дає поштовх програмам, що спрямовані на дослідження ірландської діаспори, розкидані по всьому світу.

Обґрунтовано, що триваюча еміграції з Республіки Ірландія все ще залишається високою і відносно малодослідженою. На сьогодні потребує кількісної і якісної оцінки еміграція громадян Республіки Ірландія, громадян які нещодавно отримали ірландське громадянство, і тих, хто ідентифікує себе як членів ірландської етнічної групи меншин, на доповнення до існуючих наукових розвідок з проблематики еміграції громадян ірландської держави. Вивчення ірландців за кордоном, ірландської міграції та ірландської діаспори у світі останніми роками набуло більшого теоретичного обґрунтування, ввібравши здобутки постколоніальної та космополітичної теорії та задіявши можливості цифрових мереж.

Ключові слова: Республіка Ірландія, діаспора, еміграція, міграція, емігранти, Північна Ірландія.

Вступ. За останні декілька століть жодна країна Європи не постраждала від еміграції так сильно, як Ірландія. Починаючи з від'їзду 1,25 млн. осіб під час Великого ірландського голоду 1845–1949 рр., масштабна еміграція стала фактом життя. Два сплески еміграції в ХХ ст. – спочатку у 1950-х рр., коли країна втратила майже 15 відсотків свого населення, а потім у 1980-х рр. – здавалося, були зведені нанівець періодом безпрецедентного економічного зростання з початку 1990-х рр. до 2007 р., коли Республіка Ірландія прийняла велику кількість іммігрантів. Однак після глобальної фінансової кризи кількість людей, які залишили

Республіку Ірландія в період з 2008 р. по 2012 р., збільшилася більш ніж утричі, і еміграція знову опинилася у центрі суспільної та політичної уваги.

Сьогоднішні потоки емігрантів значно відрізняються від попередніх тим, що значну частину тих, хто виїжджає, становлять громадяни ірландського походження, які свого часу іммігрували до Республіки Ірландія з інших країн і зараз повертаються на батьківщину або мігрують в інші країни. У попередні десятиліття переважна більшість емігрантів були громадянами Республіки Ірландія. Ще однією відмінністю є те, що сьогодні більшість ірландських емігрантів добре освічені. Хоча це частково відо-

бражає підвищення рівня освіти в країні загалом, нові дані свідчать про те, що серед тих, хто виїжджає, надто велика частка випускників університетів – 62 у віці 25–34 років проти 47 відсотків, що обумовлює початок дискусій відносно «відтоку мізків».

Безпрецедентний фінансово-економічний спад у Республіці Ірландія після глобальної фінансово-економічної кризи 2008 р., коли реальний валовий національний продукт скоротився на більш ніж десять відсотків, а безробіття й неповна зайнятість у сукупності досягли двадцяти трьох відсотків робочої сили, став серйозним поштовхом для еміграції. Особливо це стосувалося працівників таких галузей, як будівництво, яке було підірване рецесією. Неповна зайнятість і незадоволеність роботою також підштовхнули багатьох людей до від'їзду. Чимало ірландців відзначили, що не задоволені своїми довгостроковими кар'єрними перспективами або працюють за тимчасовими контрактами і не впевнені у завтрашньому дні. Деякі просто знайшли кращі можливості за кордоном; це особливо стосується фахівців у галузі інформаційних технологій та охорони здоров'я, чії навички затребувані в інших країнах.

Хоча Велика Британія, як і раніше, залишається найпопулярнішим напрямком для ірландських емігрантів, більшість тих, хто виїжджає, прямує до неєвропейських країн, а саме до Австралії, США, Канади та Нової Зеландії, а також до країн Перської затоки, що розвиваються. Однак, оскільки більшість тих, хто виїжджає за межі Європи, перебувають на тимчасових дозволах, ще належить дослідити, наскільки стійка ця тенденція. Сьогодні актуальне політичне питання полягає в тому, яким чином ірландська держава може сприяти поверненню великої кількості цих емігрантів до Республіки Ірландія. Бурхливе економічне зростання з 1995 р. по 2007 рр., коли Республіку Ірландія називали «Кельтським тигром», спонукало багатьох емігрантів 1980-х рр. повернутися на батьківщину. Очевидно, що економічне зростання є ключовим чинником, який приваблює емігрантів на батьківщину. Однак малоймовірно, що у найближчому майбутньому у Республіці Ірландія відбудеться подібне економічне зростання [29].

Сьогодні актуальним для Республіки Ірландія залишається отримання досвіду своїх висококваліфікованих громадян за кордоном. Однак, щоб отримувати користь зі своїх громадян за кордоном, ірландський уряд повинен більш глибоко дослідити ірландську діаспору в світі і скласти більш точне уявлення про закордонних ірландців. В епоху глобалізації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій виникає таке поняття, як глобальна діаспора. Глобальна діаспора – це одночасно і потенційний ресурс, і важливе зобов'язання [2]. Відносини з діаспорою мають двосторонній харак-

тер. Якщо Республіка Ірландія прагне використовувати навички ірландців за кордоном, вона має надати щось натомість. Один зі способів – дозволити ірландцям за кордоном мати право голосу у внутрішніх політичних і соціальних дебатах через певні виборчі права, що сприятиме зміцненню їхнього зв'язку з країною походження і голосу в ній.

Мета та завдання. Мета статті полягає у вивченні та аналізі міграційних тенденцій та політики в Республіці Ірландія, а також дискусій, що з ними пов'язані. Основні **завдання** полягають у: визначенні і дослідженні основних передумов, етапів та проблем, що пов'язані з процесами еміграції вихідців з Республіки Ірландія; розгляд політики Республіки Ірландія по відношенню до діаспори, емігрантів ірландського походження; аналізі основних тенденцій розвитку ірландської діаспори в світі.

Методи дослідження. Термін «діаспора» походить від грецького слова «сіяти», «розсіювати(ся)». Діаспора визначається як будь-яка групова міграція або втеча з країни або регіону; або будь-яка група, яка була «розсіяна» за межами своєї традиційної батьківщини.

Сам термін «ірландська діаспора» з'являється у науковому доробку 1954 р. «Ірландці, що зникають», але тільки у 1990-х рр. – здебільшого завдяки президентці Мері Робінсон – цю фразу почали ширше використовувати для опису ірландських емігрантів та їхніх нащадків по всьому світу. У своєму зверненні у 1995 р. до Об'єднаних Домів Ірландії, «Плекаючи ірландську діаспору», тодішня президентка Республіки Ірландія М. Робінсон звернулася до «70 мільйонів людей по всьому світу, які можуть заявити про своє ірландське походження». Далі вона заявила, що «чоловіки і жінки нашої діаспори являють собою не просто низку від'їздив і втрат. Вони залишаються, навіть коли їх немає, дорогоцінним відображенням нашого власного зростання і змін, дорогоцінним нагадуванням про багато ниток ідентичності, які складають нашу історію» [17].

Для досягнення мети дослідження авторкою використовувалися загальнонаукові методи аналізу та синтезу. В рамках вивчення окремих аспектів розвитку ірландської діаспори авторка застосувала історичний та порівняльний методи, які дозволили визначити проблеми, з якими зіштовхувалися ірландські емігранти в різних країнах світу, простежити динаміку впливу ірландської діаспори на соціально-економічний та політичний процес в світі, а також визначити перспективи збереження ірландської ідентичності в світі.

Враховуючи складність і комплексність дослідження проблеми еміграції, розвитку діаспори та вивчені міграційних тенденцій у роботі використовується системний підхід. Він дає можливість досліджувати усі проблеми, що пов'язані з мігра-

ційними тенденціями у якості взаємопов'язаних елементів, аналізувати динаміку еволюції ірландської діаспори в умовах глобальних політичних трансформацій та інформаційно-комунікаційної революції. Системний підхід дозволив вивчити ірландську діаспору як систему, що динамічно розвиватиметься і складається з підсистем, які взаємопов'язані та впливають одна на одну.

Глобалізаційні процеси та інформаційно-комунікаційна революція змінює уявлення про сучасну ірландську діаспору як цілісність. Кардинальні демографічні трансформації поряд з повсюдним розширенням мережевих можливостей ірландської діаспори дали можливість ірландцям у всьому світі мати миттєвий та постійний зв'язок. Все це, як ніколи раніше, свідчить про дедалі більший транснаціоналізм ірландського суспільства, що зумовив вибір авторки застосувати транснаціональний підхід до вивчення ірландської діаспори в світі.

Виклад основного матеріалу. Історичний огляд і демографічні тенденції в Республіці Ірландія свідчать про те, що з 1700 р. з острова Ірландія емігрувало близько 10 млн. осіб. Якщо врахувати, що населення острова – Північна Ірландія (близько 2 млн. осіб) [27] і Республіка Ірландія (близько 5,2 млн. осіб) [26] – сьогодні становить 7,2 млн. осіб, то кількість людей, які залишили його за останні декілька століть надзвичайно велика.

Еміграція – важлива частина ірландської історії. З ранньої християнської епохи ірландські місіонери подорожували Європою, з раннього нового часу ірландські солдати служили по всьому світу в різних європейських арміях і імперіях, а в сучасну епоху становище Ірландії на краю Атлантики зробило ірландських емігрантів одними з найпомітніших мігрантів в епоху масової міграції [12].

Ірландські релігійні діаспори поширюються у XIX ст., що свідчить про життєздатність християнської громади. Незважаючи на те, що Ірландія була невеликою країною на периферії Європи, вона була здатна проектувати свої цінності та культуру по всьому світу через свою діаспору. Ірландська релігійна діаспора сприяла поширенню ірландських католицьких цінностей по всьому світу протягом минулих століть. Поширення, розселення і вплив ірландських релігійних груп у континентальній Європі, Америці, Австралії та Південній Африці, починається в Лісабоні в XVI ст., що сприяло поширенню ірландської культури [22].

Кожне покоління ірландців за останні три століття тією чи іншою мірою стикалося з міграцією, як своєю власною, так і членів сім'ї та друзів. Масштаби від'їзду різко зросли з середини 1840-х рр., коли почався Великий ірландський голод. Під час цього лиха загинуло понад 1 млн. осіб, а 2,5 млн. осіб покинули острів. Унаслідок смертності та еміграції населення острова Ірландія скоро-

тилося з майже 8,2 млн. осіб у середині 1840-х рр. до 4,3 млн. осіб у 1900 р. [15, с. 578–579].

На початку XX ст. еміграція продовжувалася і у 1961 р. населення Республіки Ірландії досягло свого мінімуму у 2,8 млн. осіб, а населення Північної Ірландії складало 1,4 млн. осіб. Відтак, у той час як населення більшості західноєвропейських країн значно збільшилося, населення острова Ірландія скоротилося. Еміграція багатьох людей під час голоду призвела до створення величезних ірландських громад за кордоном, особливо у США, які на той час стали місцем призначення для переважної більшості ірландців. Жодна інша європейська країна в так звану епоху масової міграції – від середини XIX ст. до початку Першої світової війни – не мала стільки емігрантів, скільки Ірландія [14].

Навіть після того, як південні дві третини острова здобули незалежність у 1922 р., еміграція продовжилася – щоправда, цього разу більшість людей вирушила до Великої Британії, а не до США. Запровадження нових обмежень на імміграцію до США у 1920-х рр. і погіршення стану американської економіки після 1929 р. призвели до зростання еміграції з Ірландії до колишнього колоніального господаря – Великої Британії. Під час Другої світової війни до 150 тис. ірландців вирушили до Великої Британії [10, с. 17]. Після війни їхня кількість також збільшувалась.

Емігранти 1950-х рр. були переважно некваліфікованими працівниками і вихідцями з сільських округів з високою часткою дрібних ферм, багато з яких мешкали в західній частині країни. Коментатори по-різному називали 1950-ті рр. в Республіці Ірландія десятиріччям «приреченості й мороку», «найгіршим десятиріччям з часів голоду» і «втраченим десятиріччям» [23, с. 64]. У 1950-ті рр. емігрувало понад 400 тис. осіб.

Ірландія була офіційно проголошена республікою у 1949 р. відповідно до Закону про Ірландську Республіку 1948 р., її населення становило менше ніж 3 млн. осіб, і лише за одне десятиліття Республіка Ірландія втратила завдяки масовій еміграції 1950-х рр. ще майже 15 відсотків свого населення. Багато з них були дуже молоді і їхали, щоб знайти роботу за кордоном. Справді, Ірландія розділила ганебне звання єдиної країни в Європі, не враховуючи Східної Німеччини, де населення скоротилося у 1950-ті рр. [8, с. 183]. Як зазначила у середині 1950-х рр. державна Комісія з еміграції Республіки Ірландія, еміграція стала «частиною загальноприйнятої моделі життя» [5, с. 137].

Незважаючи на масовий від'їзд із країни, ірландські емігранти, як і раніше, робили істотний внесок у життя Республіки Ірландія. У 1960 р. грошові перекази становили 3,2 відсотка національного особистого доходу. Для деяких регіонів країни, особливо на західному узбережжі, грошові перекази були істотною частиною економіки, станов-

лячи 10,5 відсотків, наприклад, особистого доходу в регіоні на заході Ірландії (Майо), який пережив величезну еміграцію [32].

У 1960-ті рр., у міру розвитку ірландської економіки, еміграція значно скоротилася. Але після різкого зростання запозичень і витрат у 1970-х рр. і другого шоку цін на нафту у 1979 р. в Ірландії у 1980-х рр. виникли величезні економічні проблеми. Національний борг різко зріс, тоді як кількість людей, які працюють, залишалася відносно статичною, незважаючи на величезне зростання ринку праці, викликане бебі-бумом 1960-х рр. Зростання еміграції супроводжувалося зростанням безробіття. У 1980-х рр. Республіку Ірландія покинуло понад 200 тис. осіб; більшість виїхала в другій половині десятиліття, оскільки Ірландія продовжувала перебувати в стані рецесії, тоді як інші країни відновлювалися [9].

На відміну від 1950-х рр., у 1980-х рр. емігранти приїжджали з різних районів країни та були набагато більш освіченими, ніж їхні попередники. Однак це скоріше відображало мінливе становище Ірландії, ніж будь-які помітні зміни в структурі еміграції. Ірландські політичні кола, які вважали, що вони не в змозі впоратися з причинами економічної кризи, розглядали еміграцію як позитивну безпрограшну можливість для емігрантів та Ірландії – на відміну від більш песимістичного погляду на еміграцію, який домінував у попередніх дискусіях [9].

Республіка Ірландія пережила безпрецедентний період економічного зростання з середини 1990-х рр. до 2007 р. Досягнувши піку в більш ніж 70 тис. емігрантів у 1989 р., згодом щорічна еміграція значно скоротилася. Дійсно, у цей період зростання Республіка Ірландія прийняла безпрецедентну кількість іммігрантів. Але після краху ірландської банківської системи 2008 р. і подальшої економічної кризи еміграція значно зросла. У період з 2008 р. по 2012 р. кількість ірландців, які залишили країну, збільшилася більш ніж утричі. Відродження еміграції – одна з найбільш обговорюваних і чутливих соціальних тем в Республіці Ірландія сьогодні [9].

Після світової фінансової кризи 2008 р. Республіка Ірландія знову зіткнулася з потоком емігрантів, який був набагато масштабнішим, ніж у більшості західноєвропейських країн. Хоча цей відтік, можливо, і допоміг знизити рівень безробіття в країні, він також призвів до втрати багатьох талановитих молодих людей, за навчання яких Республіка Ірландія понесла значні фінансові витрати.

Офіційна статистика показує, що сьогодні населення Республіки Ірландії перебуває на рекордно високому рівні – 5,2 млн. осіб [26]. Констатується найбільший щорічний приріст – у середньому на майже 90 тис. осіб з 2008 р. Існує низка чинників та тенденцій, які можуть пояснити демографічний бум. Звичайно, частково збільшення

пов'язане з природним приростом. Наприклад, за дванадцятимісячний період 2022 р. було зареєстровано майже 61 тис. народжень порівняно усього із 33 тис. смертей. Рівень народжуваності збільшився на 16 відсотків порівняно з попереднім роком. Констатується, що населення Республіки Ірландія сьогодні неухильно зростає і, за прогнозами, продовжуватиме зростати [18].

Загалом, можна стверджувати, що еміграція була постійною темою в розвитку ірландської нації і торкнулася життя людей у всіх частинах Ірландії. На економічне і соціальне процвітання країни позитивно вплинули кошти, відправлені додому з-за кордону, і негативно – втрата великої кількості талановитих молодих ірландців. Республіка Ірландія у великому боргу перед усіма ірландськими емігрантами, які зробили такий великий внесок у розвиток країни свого народження. Ірландські емігранти також справили величезний вплив на розвиток країн, в яких вони оселилися. Завдяки роботі та соціальній інтеграції вони зробили великий внесок у розвиток Ірландії та країн свого перебування, а також суттєво зміцнили репутацію своєї батьківщини майже у всіх куточках земної кулі [3].

Ірландська діаспора складається з ірландських емігрантів та їхніх нащадків у таких країнах, як США, Сполучене Королівство, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Аргентина, Південна Африка та країни Карибського басейну. Великі ірландські громади також є в кожній державі-члені ЄС, а також у Японії, Аргентині та Бразилії.

Уряд Республіки Ірландія визначає ірландську діаспору як усіх осіб ірландської національності, які зазвичай проживають за межами острова Ірландія. Сюди входять громадяни Республіки Ірландія, які емігрували за кордон, та їхні діти, які є громадянами Республіки Ірландія за походженням відповідно до ірландського законодавства. Сюди також входять їхні онуки у випадках, коли вони були зареєстровані як громадяни Республіки Ірландія в Реєстрі народжень за кордоном, який ведеться в кожному ірландському дипломатичному представництві [16]. Згідно з цим юридичним визначенням, ірландська діаспора значно менша – близько 3 млн. осіб, з яких 1,47 млн. є емігрантами ірландського походження [19]. Однак використання ірландської діаспори, як правило, не обмежене статусом громадянства. У діаспорі проживає за різними даними і підрахунками 70–80 млн. осіб, що більш ніж у 10 разів перевищує населення самого острова Республіка Ірландія (7,2 млн. 2024 р.).

Перше місце за чисельністю ірландських емігрантів посідає Велика Британія. Ірландська міграція до Великої Британії відбувалася з найдавніших часів до теперішнього часу. Між островами Ірландія і Велика Британія відбувалося безперервне переміщення людей через їхню близькість. Цей приплив спадав у відповідь на політику, економіку

і соціальні умови в обох країнах. Сьогодні мільйони жителів Великої Британії або є вихідцями з Ірландії, або мають право на ірландський паспорт через те, що в них є батько або бабуся з дідусем, які народилися в Ірландії. За оцінками, до 6 млн. осіб, які проживають у Великій Британії, мають принаймні одного ірландського дідуся (близько 10% населення Великої Британії) [9].

Хоча відносини між англійцями та ірландцями протягом усієї історії взаємин були напруженими, очевидно, що ірландці вплинули на свого сусіда. Так, наприклад, колишній прем'єр-міністр Т. Блер і письменниця Ш. Бронте входять до числа багатьох відомих британців, які можуть заявити про своє ірландське походження [6]. Цікавим є те, що у 2022 р. понад 289 тис. жителів Республіки Ірландія народилися в Сполученому Королівстві (включно з Північною Ірландією, а також Англією, Шотландією та Уельсом), що значно більше, ніж тих, хто народився в інших європейських країнах [11].

Сьогодні констатується збільшення кількості осіб із подвійним ірландським громадянством. У 2022 р. майже 32 тис. осіб мали подвійне громадянство Республіки Ірландія та Великої Британії, що більш ніж удвічі більше, ніж у 2016 р. Це збільшення насамперед є реакцією на Брекзит, оскільки громадяни Великої Британії, які проживають в Республіці Ірландія, мають ті самі права, що й громадяни Республіки Ірландія [28].

США посідають друге місце за чисельністю ірландських мігрантів, у них проживає близько 132 тис. осіб. Але кількість людей, які заявляють про ірландське походження, становить майже 35 млн., згідно зі звітом Міністерства закордонних справ і торгівлі Ірландії. США були найпопулярнішим напрямком у XIX ст., і міграція ірландців туди досягла піку в 1,8 млн. осіб у 1891 р. До 1951 р. кількість ірландців у Великій Британії перевищила показник США, і до 1981 р. їх було вчетверо більше, ніж у США. З 1981 р. спостерігалися значні коливання в показниках – у 1980-х рр. знову спостерігалось зростання ірландської міграції до США (частина з яких була нелегальною), скорочення кількості тих, хто виїжджає до Великої Британії, і зростання кількості тих, хто виїжджає до інших країн ЄС. Також спостерігався високий рівень повернення і загальне скорочення абсолютної кількості емігрантів [17].

У США ірландці знайшли своєрідне віддзеркалення або доповнення: націю іммігрантів для нації емігрантів. Більшість людей знають про відмінні претензії США на те, що вона є нацією, яка складається з іммігрантів. Статус Ірландії як країни емігрантів у сучасному світі менш відомий, але, можливо, настільки ж унікальний та історичний. Протягом більшої частини XIX–XX ст. в Ірландії був найвищий рівень еміграції в Європі [21].

У контексті нашого дослідження необхідно зазначити, що класичний образ ірландського емігранта час від часу формується під впливом расистських та антикатолицьких стереотипів. У США ірландців сприймають як працелюбів. Насамперед вони пов'язані з посадами поліцейських, лідерів католицької церкви і політиків у великих мегаполісах Східного узбережжя. Американців ірландського походження налічується понад 44 млн. осіб. Це друга за чисельністю етнічна група в США після німців. Найбільшими містами ірландської Америки за чисельністю населення є Нью-Йорк, Чикаго і Бостон. У Каліфорнії проживає найбільша кількість американців ірландського походження. З точки зору частки навколишнього населення, на відміну від необроблених цифр, Бостон є найбільш «ірландським» містом у США.

Канада посідає третє місце за кількістю ірландських емігрантів. Ірландці відіграли важливу роль в історії Канади. Ірландська діаспора має довгу історію в країні, починаючи з перших ірландських переселенців-колоністів. Вплив ірландської культури простежується в багатьох аспектах канадського життя і проявляється в традиціях, святах і мистецтві країни [35]. Від їхніх ранніх поселень на Ньюфаундленді до більших хвиль міграцій у XIX ст. і дотепер ірландці постійно присутні на канадському ландшафті. Ірландські канадці зробили свій внесок у канадське суспільство і його економіку, і ірландсько-канадська ідентичність продовжує виражатися і прославлятися. Близько 4.6 млн. канадців ірландського походження проживає в Канаді, що становить 13 відсотків населення країни [34].

В Австралії, де проживає четверте за чисельністю населення ірландських мігрантів, за даними перепису населення Австралії 2021 р., приблизно 2 млн. 411 тис. мешканців ідентифікували себе як такі, що мають ірландське походження або окремо, або в поєднанні з іншим походженням. [4]. Це номіноване походження було третім після англійського та австралійського за найбільшою кількістю відповідей і становить 9,5 відсотків від загальної чисельності населення Австралії. Однак до цієї цифри не входять австралійці ірландського походження, які вирішили назвати себе «австралійцями» або іншими предками. У посольстві Австралії в Дубліні кажуть, що до 30 відсотків населення тією чи іншою мірою мають ірландське походження [3].

З огляду на велику кількість ірландських мігрантів по всьому світу, зараз урядом Республіки Ірландія обговорюється можливість надати право голосу всім ірландцям, які проживають за межами країни. Можливість проведення референдуму обговорюється на всіх рівнях державної влади і існує ймовірність його проведення наприкінці 2024 р. Якщо референдум надасть ірландцям, які живуть за кор-

доном, право голосу, вони зможуть проголосувати за допомогою поштових бюлетенів на наступних президентських виборах у 2025 р. Уряд Республіки Ірландія хоче дозволити іноземцям ірландського походження, які проживають за кордоном, брати участь у президентських виборах. Референдум дозволив би громадянам в Республіці Ірландія вирішити, чи хочуть вони надати це право ірландцям за кордоном. Наразі громадяни Республіки Ірландія, які проживають за кордоном, повинні їхати додому, щоб проголосувати на виборах і референдумах. У 2019 р. урядом було внесено законопроект, який дасть змогу громадянам-нерезидентам голосувати на президентських виборах [30].

Однією з визначальних характеристик сучасної Республіки Ірландія є маргіналізація мігрантів. Відокремлення ірландської діаспори від історіографії сучасної Республіки Ірландії свідчить про подвійну маргіналізацію ірландського емігранта: від ірландського суспільства та його історичних записів. Сформовані ірландською традицією історичних досліджень, що уособлювала першість письмового джерела, «недокументовані» історії ірландських мігрантів часто обмежувалися віддаленими спільнотами вчених діаспори [1].

Крім руху народів, Республіка Ірландія була міжнародним центром ідей і письмового слова, оплотом християнства і чернечої науки в середньовічний період, була пов'язана з європейськими католицькими центрами під час Реформації та джерелом великих європейських письменників-модерністів, таких як Дж. Джойс, С. Беккет і Е. Боуен. Таким чином, глобальна Ірландія виникла задовго до появи «Apple», «Google» і всіх центрів обробки даних, які присутні уздовж ірландського узбережжя. Водночас нещодавні зміни в Республіці Ірландія роблять необхідність у транснаціональній перспективі істотною, оскільки кордони між домом і чужиною ніколи не були більш прозорими [1].

Статистика міграції ЄС показує, що частка людей не ірландського походження в ірландській державі у 2023 р. сягнула 22 відсотка. Донедавна ліберально налаштовані ірландці отримували певне задоволення від іншої ознаки ірландської винятковості – того, що, на відміну від більшості інших європейських країн, в Республіці Ірландія не було значної антиіммігрантської чи ізоляціоністської політичної партії, руху щодо виходу Республіки Ірландія з ЄС – «Irexit». Заворушення в Дубліні наприкінці 2023 р. і зростаючі хвилювання з приводу проблеми міграції під час житлової кризи показали, що Республіка Ірландія, можливо, не так сильно відрізняється від Європи, як здавалося. За іронією долі, нещодавні заяви про етнонаціоналізм в країні змушують «Ірландію гостинності» виглядати набагато менш винятковою порівняно з іншими європейськими державами, такими як Велика Британія, Голландія та Угорщина [1].

Сьогодні, інформаційно-комунікаційна революція змінює уявлення про сучасну ірландську діаспору як цілісність. Нові мережі та цифрові платформи прагнуть перетворити дослідження ірландської діаспори у світі, зробивши їх транснаціональними не лише з погляду походження, а й з погляду того, як вони репрезентують Ірландію та ірландський народ, як ці концепції можуть співвідноситися та поширюватися по всьому світу. Нові технології також надають можливості для професійної та скоординованої взаємодії з ірландською діаспорою по всьому світу. Інтерес до ірландської діаспори перегукується з транснаціональними проблемами і дає поштовх програмам, що спрямовані на дослідження ірландської діаспори, розкиданим по всьому світу, часто в містах, що є пунктами призначення ірландської міграції, таких як Нью-Йорк, Ліверпуль і Мельбурн [1].

Вивчення ірландців за кордоном, ірландської міграції та ірландської діаспори у світі останніми роками набуло більшого теоретичного обґрунтування, ввібравши здобутки постколоніальної та космополітичної теорії та здійснивши можливості цифрових мереж. Це передбачає масове розширення прикметника «ірландський» в ірландських дослідженнях і переосмислення спрощених ідей діаспори як «альтернативного вигнання або можливості, вигнання з дому або втечі до звільнення». Те, як ідентичності розвиваються на міжнародному рівні, складні взаємини між джерелом і приймаючою нацією та як правильно ставитися до культурної взаємодії, є ключовим напрямком роздумів про діаспору в епоху глобалізації та глобальних політичних трансформацій, як фізичної, так і культурної [1].

Історія еміграції з території нинішньої Республіки Ірландія дуже довга, з піками в 1880-х, 1950-х і 1980-х рр. Цей рух був значною мірою результатом внутрішніх проблем країни і затримки економічного розвитку, внаслідок чого населення скоротилося до 2,8 млн. осіб у 1961 р. Ця чиста еміграція призвела до появи значної ірландської діаспори. Основні групи населення проживають у США, Великій Британії, Канаді та Австралії. Наприклад, за даними Бюро перепису населення США, на 2022 р. у США проживало 32,7 млн. осіб ірландського походження, з яких лише 123 тис. народилися в Республіці Ірландія [13].

Хоча Сполучене Королівство залишається важливим пунктом призначення, кількість тих, хто прямує туди з Республіки Ірландія, з часом скоротилася. Значно менше людей емігрують до Австралії порівняно з десятирічною давністю, тоді як старі держави-члени ЄС (такі як Бельгія, Німеччина, Італія, Нідерланди, Португалія та Іспанія) та інші країни за межами блоку залишаються незмінно популярними напрямками. Важко повною мірою оцінити діапазон і популярність напрямків для

емігрантів, хоча є деякі свідчення еміграції на Близький Схід, за оцінками, приблизно 10 тис. громадян Республіки Ірландія наразі проживають в Об'єднаних Арабських Еміратах. Однак, цілком ймовірно, що подальша міграція з Ірландської Республіки людей, які не є громадянами Ірландії, не буде відображена в багатьох офіційних статистичних даних [13].

Дані про потоки еміграції розрізнені й неповні, в них пріоритет віддається переїздам громадян Республіки Ірландія, і тому вони менш корисні для розуміння подальшої міграції іноземних громадян або, можливо, осіб із подвійним громадянством. При цьому важливо зазначити, що еміграція з Ірландії, зокрема ірландських громадян, залишається відносно високою. З поліпшенням економічного становища Республіки Ірландія та падінням народжуваності в країні з 1980-х рр. «старі недобрі часи» високої еміграції швидко стають частиною ірландської історії. Нині щорічно виїжджає менше ніж 18 тис. ірландців, і багато хто з них знову повернеться до Республіки Ірландія [3].

При уважному аналізі статистики центрального статистичного управління (ЦСУ) і приймаючих держав стає зрозуміло, що Велика Британія залишається головним напрямком для ірландських емігрантів з 2009 р. Австралія посідає друге місце за популярністю, за нею йдуть США, Нова Зеландія і Канада. Однак останніми роками Канада збільшила кількість робочих віз, що видаються ірландським громадянам, що призвело до зростання кількості переселенців до Канади і помітного зниження кількості ірландців, які прагнуть до Австралії. Країни Перської затоки стали популярнішими, хоча щорічні потоки в окремі країни залишаються відносно невеликими, оскільки ірландські емігранти розосереджені по всьому регіону [20].

Континентальні європейські напрямки – такі як Бельгія, Франція, Нідерланди, Скандинавія і Німеччина – продовжують приваблювати невелику кількість ірландських емігрантів, хоча їхня кількість, схоже, знизилася порівняно з показниками 1980-х рр. (Брюссель є можливим винятком). Це зниження пояснюється впливом кризи Єврозони на економіку держав і недостатнім знанням ірландськими емігрантами місцевих мов.

У розрахункову кількість людей, які вирушають у неєвропейські країни, входять ті, у кого є початкові тимчасові дозволи, наприклад, громадяни Ірландії, які в'їжджають до Австралії за однорічними або дворічними робочими візами або з дозволами на кваліфіковану роботу на обмежений термін. Однак ірландські емігранти можуть змінювати свій статус з плином часу. Наприклад, багато ірландських емігрантів, яким вдалося отримати постійне місце проживання в Австралії, спочатку приїхали по тимчасовій робочій візі, а потім отримали чотирирічний дозвіл на кваліфіковану роботу, який підтри-

мується австралійським роботодавцем, і, нарешті, отримали постійне місце проживання [7].

Залишається чимало невідомих моментів, включно з майбутнім станом австралійської економіки і тим фактом, що лише меншість ірландських мігрантів прибувають в Австралію за висококваліфікованими візами, які можуть легко призвести до довгострокового або постійного перебування. Багато з тих, хто отримує короткострокові робочі візи, найімовірніше, виявляться не в змозі залишитися в країні після закінчення максимального терміну у 24 місяці.

Тема еміграції викликає в Республіці Ірландія багато емоцій. Засоби масової інформації та політики часто обговорюють еміграцію, не розглядаючи її в контексті, що посилює невпевненість громадськості в масштабах від'їзду. Наприклад, коментатори еміграції рідко вказують на те, що майже половина тих, хто сьогодні залишає Республіку Ірландія, – це іммігранти, які повертаються додому або переїжджають до третьої країни [24]. Більша частина дискусій про еміграцію має дискурсивний характер. Наприклад, в одній газетній статті від грудня 2012 р. неправдиво зазначалося, що еміграція «підскочила до рівня, що не спостерігався з часів голоду» [33]. Посилання на «бич еміграції», як і раніше, часто трапляються в повідомленнях ЗМІ з цього питання [25]. Тому, необхідно глибоко перевіряти повідомлення в ЗМІ і враховувати, перш за все, різноманітний досвід і очікування ірландських мігрантів.

Засоби масової інформації та опозиційні партії постійно зображують еміграцію в переважній більшості випадків як негативну тенденцію. Чинні політики, навпаки, намагаються описати еміграцію в набагато більш позитивних термінах. Багато в чому цей більш збалансований і навіть позитивний погляд на еміграцію справді відображає тонкі реалії сучасної ірландської еміграції. Однак у політичних кіл Республіки Ірландія також існує спокуса підкреслити більш позитивний погляд на еміграцію з корисливих міркувань [31].

Протиріччя між поглядами на еміграцію як на катастрофу і як на безпрограшну можливість регулярно присутнє в політичних і медійних дискусіях. Необхідні набагато глибокі формулювання, які повинні враховувати, перш за все, різноманітний досвід і очікування ірландських мігрантів. Крім того, аналітики повинні чесно і реалістично оцінити ймовірність повернення емігрантів. У сучасній глобалізованій економіці праці серед мінливих, динамічних і непередбачуваних потоків мігрантів є переможці та переможені. Жоден із домінантних в Республіці Ірландія дискурсів, чи то популярний, чи то політичний, не відображає повною мірою складності і, більше того, нерівність, властиві переміщенню людей в епоху глобальних політичних трансформацій.

Нещодавня еміграція з Республіки Ірландія мала як позитивні, так і негативні наслідки для громад і окремих людей, а також для суспільства загалом, хоча її наслідки ще не повністю відчутні. У короткостроковій перспективі еміграція, схоже, принесла користь ірландській економіці. Тож еміграція, найімовірніше, допомогла знизити рівень безробіття в країні. Якби ірландці не мали доступу до ринків праці за межами ЄС, наприклад, в Республіці Ірландія не було б такого різкого зниження рівня безробіття в період з 2013 р. по 2015 р. Однак еміграція має реальні довгострокові наслідки для ірландського суспільства. До них належать, зокрема, проблеми, що пов'язані з дедалі не сприятливішим співвідношенням вікової залежності, скороченням кількості кваліфікованих, освічених та молодих працівників, а також скороченням витрат у певних секторах економіки [14, с. 49–55].

Серед негативних наслідків еміграції виділяють втрату «енергії», яка асоціюється з громадянами молодого віку, і «розрив поколінь»; зменшення кількості людей, що беруть участь у громадській діяльності та клубах, а також загальне зниження «духу спільноти»; згубний вплив на місцевий бізнес через зниження витрат. Деякі люди пов'язують закриття місцевих пабів, магазинів і готелів безпосередньо з еміграцією. Менш доступні сільські райони зазнають цих змін більшою мірою, ніж інші райони. Через невеликі розміри і тіснішу згуртованість сільських громад еміграція членів громади більш помітна, ніж у районах з великим населенням. Цікаво, що громадські організації, такі як Гелльська атлетична асоціація, і місцеві роботодавці нещодавно почали докладати зусиль зі збільшення кількості робочих місць у деяких громадах, щоб зупинити еміграцію і навіть повернути назад тих, хто виїхав після кризи, але поки що зарано оцінювати їхню ефективність [14].

Висновки. Протягом останніх трьох століть 10 млн. ірландців покинули Ірландію і оселилися за кордоном. Примітно, що ця цифра майже вдвічі перевищує сьогоднішнє населення Ірландської Республіки (5,2 млн.). Вона також перевищує населення острова Ірландія, півночі та півдня (7,2 млн.). І це більше, ніж населення Ірландії на піку свого розвитку у 1845 р., напередодні Масового голоду (8,5 млн.). Багаторічна еміграція з Ірландії призвела до утворення численної ірландської діаспори переважно в США, Канаді, Австралії, Великобританії та ЄС. Сьогодні, за різними даними, близько 70–80 млн. осіб у всьому світі заявляють про ірландське походження, більше половини з них – у США, де ірландці є другими за поширеністю походження після німців.

Триваюча еміграції з Республіки Ірландія все ще залишається високою і відносно малодослідженою. На сьогодні потребує кількісної і якісної оцінки еміграція громадян Республіки Ірландія,

громадян які нещодавно отримали ірландське громадянство, і тих, хто ідентифікує себе як членів ірландської етнічної групи меншин, на доповнення до існуючих наукових розвідок з проблематики еміграції громадян ірландської держави. Аналогічним чином, буде важливо оцінити, чи впливає на зворотну міграцію – повернення або імміграції громадян Республіки Ірландії – стурбованість з приводу якості життя в країні, особливо обмеженого і дорогого житла. Подібного роду побоювання були висловлені транснаціональними корпораціями зі штаб-квартирами в Республіці Ірландія, оскільки це може знизити їхню здатність наймати й утримувати кваліфікованих працівників з-за кордону.

Чимало ірландських емігрантів, які переїхали за межі ЄС, користуються короткостроковими візами. З огляду на відносно невелику щорічну кількість ірландських емігрантів протягом останніх років, які отримують постійні робочі візи в таких країнах, як Австралія, цілком імовірно, що значна частина цих емігрантів не зможе залишитися в країнах, у яких вони проживають нині. Це може дати можливість ірландській державі повернути емігрантів на батьківщину в найближчому майбутньому. Республіка Ірландія готова прийняти ірландців, які висловлюють бажання повернутися на батьківщину. Рівень безробіття в Республіці Ірландії, на щастя, значно знизився після пережитої фінансово-економічної кризи 2008–2013 рр. і у 2024 р. і становить близько 4,5 відсотка.

Оскільки недавні емігранти з Республіки Ірландія, судячи з усього, мають вищу кваліфікацію, ніж їхні однолітки, які залишилися на батьківщині, в інтересах ірландської держави залучити цих емігрантів до роботи на батьківщині у найближчому майбутньому. У надії на те, що ірландська економіка продовжить відновлюватися після недавніх невдач, ірландській державі було б непогано налагодити зв'язки з тими ірландськими громадянами, які залишили країну після початку економічної кризи. Першим кроком було б проведення точного і докладного перепису тих, хто виїхав. Якщо в майбутньому ірландська економіка потребуватиме працівників у певних галузях, ірландська держава може спробувати залучити тих емігрантів, які живуть за кордоном і володіють навичками, що мають найбільший попит на батьківщині – у сфері освіти, інженерії, будівництва тощо. Держава також може отримати вигоду з професійного досвіду цих емігрантів і особистих зв'язків за кордоном, коли намагаються залучити іноземні компанії до створення або розширення бізнесу в Республіці Ірландія. Також можна використовувати перепис діаспори, щоб сприяти голосуванню ірландських громадян за кордоном на президентських і загальних виборах, а також на національних референдумах.

Інформаційно-комунікаційна революція дозволяє ірландській діаспорі в світі бути глобальною

і цілісною. Нові мережі та цифрові платформи роблять кордони між державами «прозорими», трансформують та спрощують способи комунікацій між представниками ірландської діаспори в світі. Розвиток транспортної інфраструктури дозволяє «глобальним ірландцям» подорожувати, відвідувати Республіку Ірландія та один одного. Нові технології надають можливості для професійної та скоординованої взаємодії з ірландською діаспорою по всьому світу. Інтерес до ірландської діаспори перегукується з транснаціональними проблемами і дає поштовх програмам, що спрямовані на дослідження ірландської діаспори, розкидані по всьому світу. Вивчення ірландців за кордоном, ірландської міграції та ірландської діаспори у світі останніми роками набуло більшого теоретичного обґрунтування, ввібравши здобутки постколоніальної та космополітичної теорії та задіявши можливості цифрових мереж.

ЛІТЕРАТУРА:

- Aiken S., Smart C., Gannon D., McDonald R., Crozier-De Rosa S. The pasts, presents and futures of transnational and global Irish Studies: "Snapshots." *Irish Studies Review*. 2024. Vol. 32(3). P. 446–461. URL: <https://doi.org/10.1080/09670882.2024.2372139> <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09670882.2024.2372139>
- Ancien D, Boyle M., Kitchin R. Exploring Diaspora Strategies : Lessons for Ireland. *NIRSA Working Paper*. Maynooth : National University of Ireland. June 4, 2009.
- Australian Embassy Ireland. *Ministry of foreign affairs of Australia*. 2024. URL: <https://ireland.embassy.gov.au/>
- Census of Population and Housing: Cultural diversity data summary, 2021. *Australian Bureau of Statistics*. June 28, 2022. URL: <https://www.abs.gov.au/statistics/people/people-and-communities/cultural-diversity-census/latest-release>
- Commission on Emigration and Other Population Problems 1948–1954. *Reports*. Dublin: Commission on Emigration and Other Population Problems, 1956.
- 10 Countries With the Most Irish Emigrants. *US News*. March 17, 2016. URL: <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2016-03-17/10-countries-with-the-most-irish-emigrants>
- Country Profile: Ireland. *Australian Department of Immigration and Border Protection*. 2015. URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/>
- Daly M. *Slow Failure. Population Decline and Independent Ireland, 1920–1973*. Madison, WI :University of Wisconsin Press, 2006.
- Data and analysis from Census 2021. Office for National Statistic of UK. 2024. URL: <https://www.ons.gov.uk/search?topics=9731,6646,3845,9497,4262,4128,7755,4994,6885,9724,7367&filter=datasets>
- Delaney E. *The Irish in Post-War Britain*. Oxford : Oxford University Press, 2007.
- Employment Permits Statistics 2023. *Ireland Department of Enterprise, Trade, and Employment (DETE)*. January 4, 2024. URL: <http://www.ipa.gov.ie/en/ipa/pages/statistics>
- Gibney J. *The Irish Diaspora (Irish Perspectives)*. Barnsley : Pen & Sword History, 2021.
- Gilmartin M., Cliodhna M. A Small Country with a Huge Diaspora, Ireland Navigates Its New Status as an Immigration Hub. *Migration Information Source*. June 5, 2024. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/ireland-diaspora-immigration>
- Glynn I., Kelly T., Mac Éinrí P. *Irish Emigration in an Age of Austerity*. Cork : University College Cork, 2013. URL: <https://doi.org/10.13140/2.1.4766.8484>
- Hattonand T., Williamson J. After the Famine: Emigration from Ireland, 1850–1913. *The Journal of Economic History*. 1993. Vol. 53 (3). P. 575–600.
- Irish Citizens Information Board. Citizens Information, an Irish eGovernment website. 12 April, 2010. URL: https://web.archive.org/web/20100529043056/http://www.citizensinformation.ie/categories/moving-country/irish-citizenship/irish_citizenship_through_birth_or_descent
- Ireland's Diaspora. *Ireland's roots*. 2024. URL: <https://irelandroots.com/ireland-diaspora.htm>
- Irish immigration statistics. *McGinley Solicitors*. 2023. URL: <https://mcginleylaw.ie/irish-immigration-statistics-2023/>
- Irish Emigration Patterns and Citizens Abroad. *Wayback Machine. Department of Foreign Affairs and Trade, Irish Abroad Unit*. 20 June, 2017. URL: <https://web.archive.org/web/20181211151947/https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebsitemedia/newspress/publications/ministersbrief-june2017/1--Global-Irish-in-Numbers.pdf>
- Kenny C. Riding out the recession in the Middle East. *IrishTimes*. December 14, 2012. URL: <https://www.irishtimes.com/life-and-style/people/riding-out-the-recession-in-the-middle-east-1.2930>
- Kenny K. The Irish diaspora. *AEON*. September 7, 2017. URL: <https://aeon.co/essays/the-irish-experience-and-the-meaning-of-modern-diaspora>
- Maclennan A. The Irish Catholic Diaspora. *Science, Society & Culture*. 2023. Vol. 118. URL: <https://doi.org/10.3726/b18486>
- O'Grada C. *A Rocky Road: The Irish Economy since the 1920s*. Manchester : Manchester University Press, 1997.
- O'Donoghue A. Generation Emigration Survey: Where are the Irish happiest? *The Irish Time*. July 1, 2016. URL: <https://www.irishtimes.com/life-and-style/abroad/generation-emigration/generation-emigration-survey-where-are-the-irish-happiest-1.2705922>
- O'Sullivan M. The lost boys of Lixnaw: town laments scourge of emigration. *Irish Independent*. January 14, 2013. URL: <https://www.independent.ie/irish-news/the-lost-boys-of-lixnaw-town-laments-scourge-of-emigration/28958149.html>
- Population of Ireland. *Database of the Earth*. 2024. URL: <https://database.earth/population/ireland>
- Population of Northern Ireland. *Population data*. 2024. URL: <https://populationdata.org.uk/northern-ireland-population/>
- Population Usually Resident and Present in the State. *Central Statistics Office*. May 30, 2023. URL: <https://data.cso.ie/>
- Reinhardt C., Rogoff K. *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2009.

30. Referendum to allow Irish diaspora vote for president to take place before 2024). *Irish Independent*. April 4, 2022. URL: <https://www.independent.ie/news/referendum-to-allow-irish-diaspora-vote-for-president-to-take-place-before-2024/41520690.html>

31. Regan M. Coughlan: young people emigrate 'to enjoy themselves'. *Irish Examiner*. February 16, 2010. URL: <https://www.irishexaminer.com/news/arid-20112270.html>

32. Ross M. Further Data on County Incomes in the Sixties. *ESRI Papers*. No.64. Economic and Social Research Institute, Dublin, 1972.

33. Sheehan A. Emigration 'at famine levels' as 200 leave country each day. *Irish Independent*. December 3, 2012. URL: <https://www.independent.ie/irish-news/emigration-at-famine-levels-as-200-leave-country-each-day/28952883.html>

34. Single and multiple ethnic origin responses. *Statistics Canada*. January 5, 2020. URL: <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2006/dp-pd/tbt/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=92333&PRID=0&PTYPE=88971&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=2006&THEME=80&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=>

35. The peoples of Canada are a vast ethnic composition and cultural diversity in the heart of North America. *Cite about Canada*. 2024. URL: <https://canada.by/articles/narodi-kanadi-obshirnij-etnichnij-sklad-ta-kulturne-rozmaitya-v-serczy-pivnichnoi-ameriki>

REFERENCES:

1. Aiken, S., Smart, C., Gannon, D., McDonald, R., & Crozier-De Rosa, S. (2024). The pasts, presents and futures of transnational and global Irish Studies: "Snapshots". *Irish Studies Review*. Vol. 32(3), 446–461. URL: <https://doi.org/10.1080/09670882.2024.2372139> <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09670882.2024.2372139> [in English].

2. Ancien, D, Boyle, M & Kitchin, R. (2009). Exploring Diaspora Strategies : Lessons for Ireland. *NIRSA-Working Paper*. Maynooth : National University of Ireland, June, 4. [in English].

3. Australian Embassy Ireland (2024). *Ministry of foreign affairs of Australia*. URL: <https://ireland.embassy.gov.au/> [in English].

4. Census of Population and Housing: Cultural diversity data summary, 2021 (2022). *Australian Bureau of Statistics*. 28 June. URL: <https://www.abs.gov.au/statistics/people/people-and-communities/cultural-diversity-census/latest-release> [in English].

5. Commission on Emigration and Other Population Problems 1948–1954 (1956). *Reports*. Dublin: Commission on Emigration and Other Population Problems. [in English].

6. 10 Countries With the Most Irish Emigrants (2016). *US News*. March, 17. URL: <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2016-03-17/10-countries-with-the-most-irish-emigrants> [in English].

7. Country Profile: Ireland (2015). *Australian Department of Immigration and Border Protection*. URL:<https://www.homeaffairs.gov.au/> [in English].

8. Daly, M. (2006). *Slow Failure. Population Decline and Independent Ireland,1920–1973*.

Madison,WI :University of Wisconsin Press. [in English].

9. Data and analysis from Census 2021 (2024). Office for National Statistic of UK. URL: <https://www.ons.gov.uk/search?topics=9731,6646,3845,9497,4262,4128,7755,4994,6885,9724,7367&filter=datasets> [in English].

10. Delaney, E. (2007). *The Irish in Post-War Britain*. Oxford : Oxford University Press. [in English].

11. Employment Permits Statistics 2023 (2024). *Ireland Department of Enterprise, Trade, and Employment (DETE)*. January 4. URL: <http://www.ipo.gov.ie/en/ipo/pages/statistics> [in English].

12. Gibney, J. (2021). *The Irish Diaspora (Irish Perspectives)*. Barnsley : Pen & Sword History. [in English].

13. Gilmartin, M., Clíodhna, M. (2024). A Small Country with a Huge Diaspora, Ireland Navigates Its New Status as an Immigration Hub. *Migration Information Source*. June 5. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/ireland-diaspora-immigration> [in English].

14. Glynn, I., Kelly, T. & Mac Éinrí, Piaras (2013). *Irish Emigration in an Age of Austerity*. Cork : University College Cork. URL: <https://doi.org/10.13140/2.1.4766.8484> [in English].

15. Hattonand, T., Williamson, J. (1993). After the Famine: Emigration from Ireland, 1850–1913. *The Journal of Economic History*. Vol. 53 (3), 575–600. [in English].

16. Irish Citizens Information Board (2010). Citizens Information, an Irish eGovernment website. 12 April. URL: https://web.archive.org/web/20100529043056/http://www.citizensinformation.ie/categories/moving-country/irish-citizenship/irish_citizenship_through_birth_or_descent [in English].

17. Ireland's Diaspora (2024). *Ireland's roots*. URL: <https://irelandroots.com/ireland-diaspora.htm> [in English].

18. Irish immigration statistics (2023). *McGinley Solicitors*. URL:<https://mcginleylaw.ie/irish-immigration-statistics-2023/> [in English].

19. Irish Emigration Patterns and Citizens Abroad (2017). *Wayback Machine. Department of Foreign Affairs and Trade, Irish Abroad Unit*. 20 June. URL: <https://web.archive.org/web/20181211151947/https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebsitemedia/newspress/publications/ministersbrief-june2017/1--Global-Irish-in-Numbers.pdf> [in English].

20. Kenny, C. (2012). Riding out the recession in the Middle East. *IrishTimes*. December 14. URL: <https://www.irishtimes.com/life-and-style/people/riding-out-the-recession-in-the-middle-east-1.2930> [in English].

21. Kenny, K. (2017). The Irish diaspora. *AEON*. September, 7. URL: <https://aeon.co/essays/the-irish-experience-and-the-meaning-of-modern-diaspora> [in English].

22. Maclennan, A. (2023). The Irish Catholic Diaspora. *Science, Society & Culture*. Vol. 118. URL: <https://doi.org/10.3726/b18486> [in English].

23. O'Grada, C. (1997). *A Rocky Road: The Irish Economy since the 1920s*. Manchester : Manchester University Press. [in English].

24. O'Donoghue, A. (2016). Generation Emigration Survey: Where are the Irish happiest? *The Irish Time*. July 1. URL: <https://www.irishtimes.com/life-and-style/>

abroad/generation-emigration/generation-emigration-survey-where-are-the-irish-happiest-1.2705922 [in English].

25. O'Sullivan, M. (2013). The lost boys of Lixnaw: town laments scourge of emigration. *Irish Independent*. January 14. URL: <https://www.independent.ie/irish-news/the-lost-boys-of-lixnaw-town-laments-scurge-of-emigration/28958149.html> [in English].

26. Population of Ireland (2024). *Database of the Earth*. URL: <https://database.earth/population/ireland> [in English].

27. Population of Northern Ireland. (2024). *Population data*. URL: <https://populationdata.org.uk/north-ireland-population/> [in English].

28. Population Usually Resident and Present in the State (2023). *Central Statistics Office*. May, 30. URL: <https://data.cso.ie/> [in English].

29. Reinhart, C., & Rogoff, K. (2009). *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton, NJ: Princeton University Press. [in English].

30. Referendum to allow Irish diaspora vote for president to take place before 2024 (2022). *Irish Independent*. April, 4. URL: <https://www.independent.ie/news/referendum-to-allow-irish-diaspora-vote-for-president-to-take-place-before-2024/41520690.html> [in English].

31. Regan, M. (2010). Coughlan: young people emigrate 'to enjoy themselves'. *Irish Examiner*. February 16. URL: <https://www.irishexaminer.com/news/arid-20112270.html> [in English].

32. Ross, M. (1972). Further Data on County Incomes in the Sixties. *ESRI Papers*. No.64. Economic and Social Research Institute, Dublin. [in English].

33. Sheehan, A. (2012). Emigration 'at famine levels' as 200 leave country each day. *Irish Independent*. December 3. URL: <https://www.independent.ie/irish-news/emigration-at-famine-levels-as-200-leave-country-each-day/28952883.html> [in English].

34. Single and multiple ethnic origin responses (2020). *Statistics Canada*. January, 5. URL: <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2006/dp-pd/tbt/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=92333&PRID=0&PTYPE=88971&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=2006&THEME=80&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=> [in English].

35. The peoples of Canada are a vast ethnic composition and cultural diversity in the heart of North America (2024). *Cite about Canada*. URL: <https://canada.by/articles/narodi-kanadi-obshirnij-etnichnij-sklad-ta-kulturne-rozmaïtya-v-serczi-pivnichnoi-ameriki> [in English].

The problems of emigration in the Republic of Ireland and the development of the Irish diaspora in the world

Marusynets Marianna Myhaylivna

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of History and Social Sciences,
Senior Research Fellow,
Senior Researcher at the Tivadar
Lehoczky Social Sciences
Research Centre
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian
Hungarian College of Higher Education
Koshuta Square, 6, Beregovo,
Transcarpathian region, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7366-9328

The relevance of the study is due to the fact that over the past three centuries, no country in Europe has suffered from emigration as much as Ireland – ten million Irish people have left Ireland and settled abroad. Numerous Irish diasporas around the world, mainly in the UK, USA, Canada, Australia and the EU, have a significant impact on the socio-economic and political development of the Republic of Ireland, and determine its role and place in the contemporary system of international relations.

The purpose of the article is to study and analyse migration trends and policies in the Republic of Ireland, as well as the discussions related to them. The main tasks are: to identify and study the main prerequisites, stages and problems associated with the processes of emigration from the Republic of Ireland; to consider the policy of the Republic of Ireland towards the diaspora, emigrants of Irish origin; to analyse the main trends in the development of the Irish diaspora in the world.

In order to achieve the aim of the study, the author used general scientific methods of analysis and synthesis. In studying certain aspects of the development of the Irish diaspora, the author used historical and comparative methods, which allowed her to identify the problems faced by Irish emigrants in different countries of the world, to trace the dynamics of the Irish diaspora's influence on the socio-economic and political process in the host countries, and to determine the prospects for preserving Irish identity in the world.

It is proved that the information and communication revolution allows the Irish diaspora in the world to be global and integral. New networks and digital platforms make the borders between states 'transparent', transform and simplify the ways of communication between representatives of the Irish diaspora in the world. The development of transport infrastructure allows 'global Irish' to travel, visit the Republic of Ireland and each other. New technologies provide opportunities for professional and coordinated interaction with the Irish diaspora around the world. The interest in the Irish diaspora resonates with transnational issues and gives impetus to programmes aimed at researching the Irish diaspora scattered around the world.

It is substantiated that the ongoing emigration from the Republic of Ireland is still high and relatively unexplored. At present, the emigration of citizens of the Republic of Ireland, citizens who have recently acquired Irish citizenship, and those who identify themselves as members of the Irish minority ethnic group requires a quantitative and qualitative assessment, in addition to the existing research on the emigration of citizens of the Irish state. The study of the Irish abroad, Irish migration and the Irish diaspora in the world has become more theoretically grounded in recent years, incorporating the achievements of postcolonial and cosmopolitan theory and using the possibilities of digital networks.

Key words: Republic of Ireland, diaspora, emigration, migration, emigrants, Northern Ireland.

Милосердна Ірина Михайлівна

Інформаційна безпека як елемент національної безпеки: теоретичний вимір та особливості впровадження

УДК 327:351.746.1]:007(477:061.1ЄС)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.26>

Милосердна Ірина Михайлівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-2083-9500

Стаття присвячена аналізу уявлень щодо сутності феноменів «національної безпеки» та «інформаційної безпеки», а також визначення інформаційної безпеки як складової національної безпеки, яка в умовах швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій постає перед новим виміром ризиків та загроз.

В основі дослідження лежать системний і міждисциплінарний підходи, а також детермінований факторний аналіз, використання якого, дозволило виокремити ключові аспекти інформаційного виміру національної безпеки держави, а також основні загрози, перед якими вона опинилась в сучасних умовах.

Встановлено, що сучасна національна безпека держави постає перед новими викликами та загрозами, що обумовлено процесами цифровізації в усіх аспектах життя, впливом Інтернету, штучного інтелекту та соціальних мереж. В сучасних умовах держави для забезпечення національної безпеки спрямовують свою політику не тільки на посилення військового потенціалу, але й на засвоєння та контроль цифрових технологій в контексті транснаціональної транскордонної комп'ютерної злочинності та кібертероризму. У статті здійснено аналіз основних груп інформаційно-технічних небезпек: перша група пов'язана із зростанням пропаганди та дезінформації, підбурюванням до насильства, друга – новий клас соціальних злочинів, третя – використання ІКТ у політичних цілях. Встановлено, що забезпечення та удосконалення інформаційної безпеки є значною складовою національної безпеки, яка сприяє розвитку стану захищеності інформаційної інфраструктури, демократичних процедур в державі.

У статті розглядається досвід країн ЄС щодо зміцнення інформаційної безпеки держави та становлення «цифрового суверенітету», як складової національної безпеки держави. Встановлено, що особливість європейського досвіду формування та посилення інформаційної безпеки полягає у комплексному характері, який супроводжується роботою в напрямках створення цілісної системи нормативних актів, планів, інститутів, діяльність яких спрямована на реалізацію планів та протидію новим загрозам. Також у статті відзначено роль взаємодії громадянського суспільства та держави у посиленні інформаційної безпеки, забезпеченню безпеки в кіберпросторі на національному рівні.

Ключові слова: національна безпека держави, інформаційна безпека, кібербезпека, цифровізація, ЄС, Україна.

Вступ. Останні десятиліття супроводжуються посиленням ролі інформації в житті як людини, так і держави загалом, що зумовлює інтенсивні зміни всіх сфер життєдіяльності. По суті інформація стала матеріальною цінністю для всіх форм організацій і залишається найважливішим елементом їхніх систем управління. Перед сучасними державами постають різні загрози їхній національній безпеці: від фізичної загрози громадянам держави, військових загроз, за умов посилення регіональних конфліктів, до нетрадиційних загроз, спричинених стрімкими темпами розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, – інформаційна безпека та кібербезпека.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичного виміру інформаційної безпеки як елементу національної безпеки та виявленні особливостей її впровадження в сучасних умовах.

Методи дослідження. Для аналізу сутності національної та інформаційної безпеки, а також для визначення перспектив та викликів, які стоять перед сучасною національною безпекою використані системний і міждисциплінарний підходи, а також детермінований факторний аналіз,

використання якого, дозволило виокремити ключові аспекти інформаційного виміру національної безпеки держави, а також основні загрози, перед якими вона опинилась в сучасних умовах.

Результати. Національна безпека – це складне багатогранне явище, тісно пов'язане з регіональною та міжнародною безпекою і визнане однією з ключових глобальних проблем людства. Вона відображає стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз через підтримку збройних сил і захист державних таємниць.

Однак сьогодні не існує стандартного визначення національної безпеки. Дослідники вивчали її через призму певного контексту й обстановки, що зумовлює наявність широкого діапазону розуміння та застосування. На думку В. Ліппмана, «нація має безпеку, коли їй не доводиться жертвувати своїми законними інтересами, щоб уникнути війни, і здатна, якщо їй кинуть виклик, зберегти їх за допомогою війни» [17].

А Г. Ласуелл зазначав, що «відмітне значення національної безпеки означає свободу від іноземного диктату» [16]. З точки зору С. Макінди

«національна безпека описується як здатність держави забезпечувати захист і оборону своїх громадян» [18].

Відповідно до Collins dictionary «Національна безпека країни – це її здатність захистити себе від загрози насильства або нападу» [7].

Аналіз цих визначень свідчить про те, що традиційна концепція національної безпеки зосереджена на виживанні держави: фізична безпека держави від зовнішніх загроз (здебільшого військового реагування), включно з національною обороною, національною цілісністю та національним суверенітетом. Проте еволюція національної безпеки держави відбувається відповідно до викликів, з якими вона стикається, і засобів, які вона може застосувати для боротьби з цими викликами. Нетрадиційні виклики безпеці та питання інформаційної безпеки посіли важливе місце в дискурсі національної безпеки країн та світу загалом.

Згідно з Cambridge Dictionary під інформаційною безпекою слід розуміти «методи, що використовуються для запобігання незаконному отриманню або використанню електронної інформації» [6].

Термін «інформаційна безпека» означає захист інформації та інформаційних систем від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, порушення, модифікації або знищення з метою забезпечення: цілісності, що означає захист від неправомірної зміни або знищення інформації та включає забезпечення безвідмовності й достовірності інформації; конфіденційності, що означає збереження дозволених обмежень на доступ та розкриття, включно із засобами захисту особистого життя і службової інформації; і доступності, що означає забезпечення доступності та доступності. Також інформаційну безпеку можна визначити, як «захист інформації та інформаційних систем від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, порушення, модифікації або знищення з метою забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності» [20].

У «Insider threat job aid. A glossary of Basic Insider Threat Definitions» зазначається, що «інформаційна безпека пов'язана з упровадженням системи адміністративних політик і процедур для ідентифікації, контролю та захисту від несанкціонованого розкриття інформації, яку дозволено до захисту розпорядженням, статутом або регламентом. Інформаційна безпека включає в себе захист секретної, контрольованої несекретної та конфіденційної інформації» [15].

У рамках Резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/53/70 «Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки» ідея інформаційної безпеки набуває визнання та «відзначається значний прогрес у розробці й упровадженні новітніх інформаційних технологій

та засобів телекомунікації, однак, висловлюючи заклопотаність тим, що ці технології та засоби потенційно можуть бути використані з метою, несумісною із завданнями забезпечення міжнародної стабільності, та можуть негативно впливати на безпеку держав, а також на безпеку суспільства. Таким чином, у Резолюції A/RES/53/70 підкреслюється ідея «запобігання неправомірному використанню або використанню інформаційних ресурсів або технологій у злочинних або терористичних цілях» [9].

При дослідженні сутності інформаційної безпеки, на думку М.О. Шевчука, доцільно виділити кілька підходів: статичний (розглядає безпеку як стан захищеності інформаційного середовища або інформації, а також систему гарантій), діяльнісний (визначає безпеку як процес її забезпечення, здатність держави ефективно захищати національні інтереси та цінності) і комплексний (поєднує безпеку як стан і процес). І на думку дослідника інформаційну безпеку слід розглядати як «безперервний процес діяльності компетентних органів, спрямований на запобігання та протидію загрозам інформаційній сфері, застосування активних заходів інформаційного впливу, а також сукупність умов для цієї діяльності, які можуть бути реалізовані та контрольовані в довгостроковій перспективі» [5, с. 138].

Важливим наслідком поширення інформаційних та комунікаційних технологій і їх впровадження у всі сфери суспільного життя стало створення правових, організаційних та технологічних передумов для розвитку демократії, що забезпечує громадянам можливість вільного пошуку, отримання, передачі, створення та поширення інформації.

Однак із новими можливостями участі громадян у політиці, формування нового виміру реалізації національних інтересів, можна спостерігати й підвищення рівня появи нових загроз, джерела яких можуть мати як природний (помилки, стихійні лиха, випадкові події), так й умисний характер (умисне та цілеспрямоване використання ЗМІ, спеціальних програм для здійснення кібератак та ін.).

В умовах науково-технічного прогресу можна виокремити такі групи інформаційно-технічних загроз інформаційної безпеки та розвитку держави в цілому.

Перша група пов'язана з розвитком новітньої інформаційної зброї, здатної впливати як на психіку та свідомість людей, так і на інформаційно-технічну інфраструктуру суспільства. Йдеться про поширення пропаганди та дезінформації, які можуть призводити до маніпуляції даними або їх фальсифікації, що впливає на політичні процеси, сприяє дестабілізації режимів тощо.

Друга група загроз стосується нового класу соціальних злочинів, що базуються на використанні сучасних ІКТ, таких як махінації з електронними

коштами та комп'ютерне хуліганство. Особливо актуальним стає питання інформаційної безпеки в контексті зростання транснаціональної кіберзлочинності та кібертероризму. У цьому випадку під загрозою опиняється конфіденційність, оскільки кібератаки можуть бути спрямовані на різні джерела конфіденційної інформації з метою шпигунства, крадіжки персональних даних, шахрайства або «крадіжки особистості».

Третя група загроз пов'язана із використанням ІКТ у політичних цілях на національному та міжнародному рівнях, що обумовлено зростанням впливу ЗМІ на процес розроблення, прийняття та реалізацію політичних рішень, функціонування механізму політичної влади та розвитку політичного процесу.

Провідні країни світу спрямовують свою політику на розвиток, освоєння та контроль цифрових технологій, що призводить до формування технологічних сфер впливу та глобального цифрового порядку, під яким розуміють комплекс технічних, економічних, політичних і нормативних заходів, які регулюють світові інформаційні потоки. В умовах євроінтеграції України, доцільним є аналіз основних механізмів формування та забезпечення інформаційної безпеки, як елементу національної безпеки.

Слід зазначити, що на думку Деннісон С., У. Франке та П. Зерка «провідні країни-члени ЄС (такі як Данія, Бельгія, Франція, Німеччина, Іспанія, Швеція), схоже, найбільше занепокоєні кібератаками – або з погляду їхньої ймовірності, або з погляду впливу, або з погляду керованості. Така стурбованість має бути викликана усвідомленням того, що їхнє суспільство залежить від цифрових систем, оскільки ці країни вважаються «лідерами» з кіберпроблем у ЄС: Франція і Швеція домоглися значного прогресу в розробленні кіберстратегій; Данія стала першою країною-членом, яка призначила посла технологій» [8].

Сучасні загрози інформаційній безпеці як важливому елементу національної безпеки вимагають комплексного підходу до формування єдиного механізму забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки в ЄС. Так, у 2004 році було створено Агентство Європейського союзу з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) [12]. Місія ENISA полягає в підвищенні «обізнаності про мережеву та інформаційну безпеку, а також у розвитку та просуванні культури мережевої та інформаційної безпеки в суспільстві на благо громадян, споживачів, підприємств та організацій державного сектору в Союзі» [21].

У 2013 році було висловлено ідею про Стратегію кібербезпеки Європейського союзу, а у 2016 році було ухвалено Директиву 2016/11481 про безпеку мережевих та інформаційних систем (далі NIS), що передбачає «заходи для досягнення

високого загального рівня безпеки мережевих та інформаційних систем у рамках Союзу з метою поліпшення функціонування внутрішнього ринку» [11]. Кожна держава-член ЄС має ухвалити національні рамки, що включають у себе національну стратегію щодо забезпечення безпеки мережевих та інформаційних систем і призначення органів, для успішного виконання положень Директиви NIS. У 2019 році було ухвалено Закон про кібербезпеку, спрямований на досягнення високого рівня кібербезпеки, кіберстійкості та довіри в Європейському Союзі [22].

У 2020 році Європейська комісія презентувала нову стратегію ЄС у сфері безпеки на період 2020–2025 рр., зосередивши увагу на пріоритетних галузях, у яких ЄС може зробити свій внесок у підтримку держав-членів у зміцненні безпеки для всіх, хто живе в Європі. Від боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, запобігання та виявлення гібридних загроз і підвищення стійкості нашої критичної інфраструктури до просування кібербезпеки та сприяння дослідженням та інноваціям – стратегія визначає інструменти й заходи, які необхідно розробити впродовж наступних 5 років для гарантування безпеки в нашому фізичному та цифровому середовищі [14]. Дана стратегія визначає 4 стратегічні пріоритети для дій на рівні ЄС:

- стійке до майбутнього середовище безпеки – люди покладаються на ключові інфраструктури, онлайн і офлайн і для їхнього забезпечення запропоновано нові правила ЄС щодо захисту та забезпечення стійкості критичної інфраструктури, фізичної та цифрової. Визначено необхідність створення Об'єднаного кіберпідрозділу як платформи для структурованого і скоординованого співробітництва, а також наголошено на необхідності міжнародні партнерства для подальшого запобігання, стримування і реагування на кібератаки, просування стандартів ЄС для підвищення рівня кібербезпеки країн-партнерів;

- боротьба із загрозами, що розвиваються, яка передбачає зміцнення потенціалу правоохоронних органів у сфері цифрових розслідувань;

- захист європейців від тероризму та організованої злочинності, що передбачає ініціювання кроків зі зміцнення законодавства про безпеку кордонів і більш ефективного використання наявних баз даних. Співпраця з країнами, що не входять до ЄС, і міжнародними організаціями також матиме ключове значення в боротьбі з тероризмом;

- сильна європейська екосистема безпеки, яка має формуватися на основі зміцнення мандату Європолу та подальший розвиток Євроюсту для тіснішого зв'язку між судовими та правоохоронними органами [13].

У 2022 році було ухвалено Директиву NIS 2, спрямовану на досягнення високого загального рівня кібербезпеки в країнах Європейського Союзу.

Держави-члени повинні забезпечити, щоб істотні та важливі організації вживали відповідних і пропорційних технічних, операційних та організаційних заходів для управління ризиками, пов'язаними з безпекою мережевих та інформаційних систем, а також для запобігання або мінімізації впливу інцидентів на одержувачів їхніх послуг і на інші служби. Ці заходи мають бути засновані на підході, що враховує всі небезпеки [10].

Для посилення інформаційної безпеки в ЄС також передбачається створення загальноєвропейських оперативних центрів безпеки (SOC), а також механізму надзвичайних ситуацій у кіберпросторі та механізму розгляду великих інцидентів кібербезпеки. На практиці обговорювані SOC являють собою великі національні або транскордонні платформи для збору інформації про загрози; мета – підвищити ефективність виявлення, запобігання та реагування на атаки. Очікується, що завдяки фінансуванню з боку ЄС у рамках програми «Цифрова Європа» (DEP) національні SOC будуть розширені до транскордонних SOC, що зрештою призведе до створення єдиного «європейського кіберзахисту». Інформація про великомасштабні інциденти кібербезпеки, отримана через транскордонні SOC, повинна передаватися в мережу CSIRT, EU-CyCLONe та Комісії. Механізм надзвичайних кіберситуацій, своєю чергою, призначений для дій із забезпечення готовності, відновлення після великомасштабних інцидентів і взаємодопомоги між країнами-членами [23].

Зміцнення інформаційної безпеки визначається як пріоритетний напрямок формування національної безпеки і в Україні. Можна погодитися із У. Ільницькою, що «національний інформаційний простір України зазнає суттєвих загроз, викликів, які становлять небезпеку функціонування держави, її політичного та економічного розвитку, інтеграції у європейські та євроатлантичні структури» [2, с. 29]. Щодо визначення інформаційної безпеки в нормативних актах України, то відповідно Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р., та Указом Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України». Так в Законі України «Про національну безпеку України» зазначено, що «державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями» [1]. Таким чином, інформаційна безпека розглядається в контексті національної безпеки.

Як зазначає О.В. Олійник «головна мета державної політики інформаційної безпеки має полягати у захисті: конституційних прав і свобод людини

і громадянина, забезпеченні єдності їх прав і обов'язків; духовних, морально-етичних, культурних, історичних, інтелектуальних та матеріальних цінностей суспільства, його інформаційного і природного середовища; конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, інформаційної безпеки в політичній, економічній, соціокультурній, науковотехнологічній, оборонній і державної безпеки, екологічній, власне інформаційній тощо складових національної безпеки» [3].

Продовжуючи думку О.В. Олійника можна виокремити основні принципи формування інформаційної безпеки: законність, баланс інтересів особи, суспільства та держави, комплексність, системність, економічна ефективність та інтеграція з міжнародними системами безпеки.

Результати. Таким чином, електронні послуги, нові технології, інформаційні системи та мережі міцно увійшли в наше повсякденне життя, а навмисні інциденти, що призводять до порушення роботи ІТ-сервісів і критично важливих інфраструктур, являють собою серйозну загрозу для їх функціонування.

У міру розвитку інформаційно-комунікаційних технологій поняття «інформаційна безпека» стало набувати дедалі виразнішого технічного змісту. Під нею розуміли захищеність інформаційного середовища, яке, своєю чергою, трактували як сукупність інформаційних ресурсів, систем розповсюдження, формування і використання інформації та інформаційної інфраструктури.

Проведений аналіз єдиного механізму забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки в ЄС дав змогу встановити, що європейська модель інформаційної безпеки формується на основі концепції захисту інформаційних систем, що переважно охоплює сфери діяльності, які безпосередньо пов'язані з використанням технічних засобів збирання, оброблення, захисту, розповсюдження та використання інформації. Тому в межах цієї платформи оперують такими поняттями, як «кібербезпека», «кіберзагрози», «кібератаки». Однак необхідно звернути увагу й на інший бік інформаційної безпеки: деструктивний інформаційний вплив на свідомість населення та замовчування про сучасні інструменти кібервпливу (ботнети, спам, фішинг тощо).

Інформаційна безпека виступає інтегративною складовою національної безпеки та має формуватися на захищеності інтересів особистості, суспільства і держави. А найважливішим завданням системи забезпечення національної інформаційної безпеки є вдосконалення правового регулювання, включно з детальнішим врегулюванням захисту інформації; використання найефективніших сучасних методів і способів захисту інформації; удосконалення системи інформаційної безпеки; впровадження сучасних інформаційних технологій

в управлінську діяльність; пріоритетність розвитку інформаційних технологій (програмне забезпечення, інновації та застосування нанотехнологій в інформаційній безпеці, а також в інформаційній сфері).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. *Humanitarian vision*. 2016. Vol. 2. Num. 1. С. 27-32. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4352/ilnicka0.pdf>
3. Олійник О.В. Принципи забезпечення інформаційної безпеки України. *Юридичний вісник*. 2016. Вип. 4(41). С. 72-78.
4. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>
5. Шевчук М.О. До питання генези поняття інформаційної безпеки як складової національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т.2. №78. С. 134-139. URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/285994/280058>
6. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/information-security?q=information+security+>
7. Collins dictionary URL : https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/national-security#google_vignette
8. Dennison Susi, Franke Ulrike Esther, Zerka Pawel The nightmare of the dark: The security fears that keep Europeans awake at night. URL : https://ecfr.eu/special/the_nightmare_of_the_dark_the_security_fears_that_keep_europeans_aware_at_n/
9. Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security : Resolution by the General Assembly A/RES/53/70 4 December 1998 URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/760/03/PDF/N9976003.pdf?OpenElement>
10. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1972, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS 2 Directive) URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj>
11. Directive 2016/1148 of the European Parliament and the Council concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/1148/oj>
12. ENISA – The European Union Agency for Cybersecurity URL : <https://www.ENISA.europa.eu/>
13. EU Security Union Strategy: connecting the dots in a new security ecosystem. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1379
14. European Commission: The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade (2020), Joint Communication to the European Parliament and the Council, JOIN(2020) 18 final. Available online in April 2024 URL : <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/eus-cybersecurity-strategy-digital-decade-0>
15. Insider threat job aid. A glossary of Basic Insider Threat Definitions. CDSE : Center For Development of Security Excellence. 32 p. URL : <https://www.cdse.edu/Portals/124/Documents/jobajds/insider/CDSE-Insider-Threat-Definitions.pdf>
16. Lasswell Harold National Security and Individual Freedom, New York, Toronto, London. 1952. 259 p. URL : <https://ia904709.us.archive.org/17/items/nationalsecurity00lass/nationalsecurity00lass.pdf>
17. Lippmann Walter U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. URL : <https://ia804705.us.archive.org/4/items/in.ernet.dli.2015.74564/2015.74564.U-S-Foreign-Policy-Shield-Of-The-Republic.pdf>
18. Makinda Samuel M. Sovereignty and Global Security, *Security Dialogue. Sage Journals*. 1998. Volume 29 Issue 3. P. 281-292. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0967010698029003003>
19. Markopoulou Dimitra, Papakonstantinou Vagelis, Hert Paul The new EU cybersecurity framework: The NIS Directive, ENISA's role and the General Data Protection Regulation. *Computer Law & Security Review*. 2019. Volume 35, Issue 6. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0267364919300512>
20. Nieves Michael, Dempsey Kelley, Pillitteri Victoria Yan An Introduction to Information Security. NIST Special Publication 800-12 Revision 1. doi: <https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-12r1>
21. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EU. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>
22. Regulation (EU) 2019/881 on the European Union Agency for Cybersecurity and on information and communications technology cybersecurity certification (Cybersecurity Act) URL : <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-eu-cybersecurity-act.html>
23. Ruohonen Jukka The Incoherency Risk in the EU's New Cyber Security Policies. *License: arXiv.org perpetual non-exclusive license.arXiv:2405.12043v1 [cs.CR]* 2024. URL : <https://arxiv.org/html/2405.12043v1>

REFERENCES:

1. Закон Ukrayiny «Pro nacional`nu bezpeku Ukrayiny» vid 21.06.2018 r. *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian]
2. Ільницька, У. (2016) Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. [Information security of Ukraine: modern challenges, threats and mechanisms of counteracting negative information-psychological influences]. *Humanitarian vision*. vol. 2, no. 1, pp. 27-32. Retrieved from: <https://>

science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4352/ilnicka0.pdf [in Ukrainian]

3. Olijnyk, O.V. (2016) Prynцыpy zabezpechennya informacijnoyi bezpeky Ukrayiny. [Principles of maintenance of the informational security of Ukraine]. *Yurydychnyj visnyk*. no. 4(41), pp. 72-78. [in Ukrainian]

4. Ukaz Prezy`denta Ukrayiny Pro rishennya Rady nacionalnoyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 14 travnya 2021 roku «Pro Strategiyu kiberbezpeky Ukrayiny». *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12> [in Ukrainian]

5. Shevchuk, M.O. (2023) Do pytannya genezy ponyattya informacijnoyi bezpeky yak skladovoyi nacionalnoyi bezpeky. [On the question of the genesis of the concept of information security as a component of national security]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu. Seriya: Pravo*. vol. 2, no. 78, pp. 134-139. Retrieved from: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/285994/280058> [in Ukrainian]

6. Cambridge Dictionary. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/information-security?q=information+security+> [in English]

7. Collins dictionary. Retrieved from: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/national-security#google_vignette [in English]

8. Dennison, Susi, Franke, Ulrike Esther, Zerka, Paweł The nightmare of the dark: The security fears that keep Europeans awake at night. Retrieved from: https://ecfr.eu/special/the_nightmare_of_the_dark_the_security_fears_that_keep_europeans_awake_at_n/ [in English]

9. Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security : Resolution by the General Assembly A/RES/53/70 4 December 1998 Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/760/03/PDF/N9976003.pdf?OpenElement> [in English]

10. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1972, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS 2 Directive). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj> [in English]

11. Directive 2016/1148 of the European Parliament and the Council concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/1148/oj> [in English]

12. ENISA – The European Union Agency for Cybersecurity. Retrieved from: <https://www.ENISA.europa.eu/> [in English]

13. EU Security Union Strategy: connecting the dots in a new security ecosystem. Retrieved from: <https://>

ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1379 [in English]

14. European Commission: The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade (2020), Joint Communication to the European Parliament and the Council, JOIN 18 final. Available online in April 2024 Retrieved from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/eus-cybersecurity-strategy-digital-decade-0> [in English]

15. Insider threat job aid. A glossary of Basic Insider Threat Definitions. CDSE : Center For Development of Security Excellence. 32 p. Retrieved from: <https://www.cdse.edu/Portals/124/Documents/jobaids/insider/CDSE-Insider-Threat-Definitions.pdf> [in English]

16. Lasswell, Harold (1952) National Security and Individual Freedom, New York, Toronto, London. 259 p. Retrieved from: <https://ia904709.us.archive.org/17/items/nationalsecurity00lass/nationalsecurity-00lass.pdf> [in English]

17. Lippmann, Walter (1943) U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company. Retrieved from: <https://ia804705.us.archive.org/4/items/in.ernet.dli.2015.74564/2015.74564.U-S-Foreign-Policy-Shield-Of-The-Republic.pdf> [in English]

18. Makinda, Samuel M. (1998) Sovereignty and Global Security, *Security Dialogue*. Sage Journals. vol. 29, is. 3, pp. 281-292. Retrieved from: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0967010698029003003> [in English]

19. Markopoulou, Dimitra, Papakonstantinou, Vagelis, Hert, Paul (2019) The new EU cybersecurity framework: The NIS Directive, ENISA's role and the General Data Protection Regulation. *Computer Law & Security Review*. vol. 35, is. 6. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0267364919300512>. [in English]

20. Nieves, Michael, Dempsey, Kelley, Pillitteri, Victoria Yan An Introduction to Information Security. NIST Special Publication 800-12 Revision 1. Retrieved from: doi: <https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-12r1> [in English]

21. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> [in English]

22. Regulation (EU) 2019/881 on the European Union Agency for Cybersecurity and on information and communications technology cybersecurity certification (Cybersecurity Act). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-eu-cybersecurity-act.html> [in English]

23. Ruohonen, Jukka (2024) The Incoherency Risk in the EU's New Cyber Security Policies. *License: arXiv.org perpetual non-exclusive license. arXiv:2405.12043v1 [cs.CR]*. Retrieved from: <https://arxiv.org/html/2405.12043v1> [in English]

Information security as an element of national security: theoretical dimension and implementation features

Myloserdna Iryna Mykhailivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Dvorianska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2083-9500

The article is devoted to the analysis of ideas about the essence of the phenomena of «national security» and «information security», as well as to the definition of information security as a component of national security, which, in the context of rapid development of information and communication technologies, faces a new dimension of risks and threats. The study is based on systemic and interdisciplinary approaches, as well as deterministic factor analysis, which allowed to identify the key aspects of the information dimension of the national security of the State, as well as the main threats it faces in the current environment.

It is established that the modern national security of the State is facing new challenges and threats due to the processes of digitalisation in all aspects of life, the influence of the Internet, artificial intelligence and social networks. In today's environment, in order to ensure national security, states direct their policies not only to strengthen military capabilities, but also to master and control digital technologies in the context of transnational cross-border computer crime and cyberterrorism.

The article analyses the main groups of information and technical hazards: the first group is related to the growth of propaganda and disinformation, incitement to violence, the second is a new class of social crimes, and the third is the use of ICT for political purposes. The author establishes that ensuring and improving information security is a significant component of national security, which contributes to the development of the security of information infrastructure and democratic procedures in the State.

The article examines the experience of the EU countries in strengthening the information security of the State and establishing 'digital sovereignty' as a component of the national security of the State. It is established that the peculiarity of the European experience of forming and strengthening information security is its comprehensive nature, which is accompanied by work towards creating an integrated system of regulations, plans, and institutions whose activities are aimed at implementing plans and counteracting new threats. The article also notes the role of interaction between civil society and the State in strengthening information security and ensuring security in cyberspace at the national level.

Key words: national security of the state, information security, cybersecurity, digitalisation, EU, Ukraine.

Пархомчук Олена Станіславівна
Коппель Олена Арнольдівна
Пархомчук Анастасія Дмитрівна

Штучний інтелект як мегатренд: нові горизонти в глобальній політиці та міжнародних відносинах

УДК 327.82:004.8/.9:339.13:351.746.1
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.27>

Пархомчук Олена Станіславівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних
відносин та зовнішньої політики
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Ю. Ілленка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6261-3580

Коппель Олена Арнольдівна
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних
відносин та зовнішньої політики
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Ю. Ілленка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6297-5610

Пархомчук Анастасія Дмитрівна
доктор філософії, доцент кафедри
міжнародних відносин
Навчально-наукового інституту
психології та соціальних наук
Міжрегіональної академії управління
персоналом
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-9972-0504

У статті досліджується вплив штучного інтелекту (ШІ) як мегатренду на глобальну політику та міжнародні відносини. ШІ розглядається не лише як технологічний прорив, але й як феномен, який суттєво змінює структуру світового порядку, економічні моделі та міжнародні відносини. Визначаються та аналізуються ключові напрямки впровадження ШІ: військова стратегія, міжнародна безпека, економічна конкуренція та цифрова дипломатія. Особливу увагу приділено викликам, пов'язаним із правовим регулюванням, етичними аспектами та потенційними загрозами, які можуть виникнути внаслідок неконтрольованого розвитку ШІ. Пропонуються нові підходи до формування зовнішньої політики, враховуючи нові реалії, створені ШІ. ШІ розглядається не тільки як технічне досягнення, а як ключовий фактор, що змінює глобальний геополітичний ландшафт, викликаючи суттєві зміни в економічних, соціальних і безпекових аспектах міжнародних відносин.

Визначаються основні напрямки, у яких вплив штучного інтелекту є найбільш помітним. По-перше, військова сфера, де ШІ використовується для розробки нових стратегій, підвищення ефективності розвідувальних операцій та автоматизації бойових систем, що викликає перегони озброєнь і нові виклики для міжнародної безпеки. По-друге, аналізується економічний вплив ШІ, зокрема на глобальну конкуренцію між державами та транснаціональними корпораціями. Використання ШІ у виробництві, фінансах та торгівлі сприяє появі нових лідерів на глобальному ринку та зміні традиційних економічних відносин. По-третє, досліджується вплив ШІ на дипломатію та міжнародні відносини. Поява цифрової дипломатії, використання великих даних і алгоритмів для прогнозування та моделювання міжнародних ситуацій змінюють спосіб взаємодії держав на глобальній арені.

Підкреслюється необхідність розробки міжнародних норм і стандартів для регулювання розвитку та використання ШІ, щоб запобігти потенційним загрозам, таким як порушення прав людини, кібербезпека та нерівність у доступі до технологій.

Пропонуються нові підходи до формування міжнародної політики, що враховують комплексні виклики та можливості, пов'язані з поширенням ШІ. Стаття закликає до посилення міжнародного співробітництва, розробки етичних норм і впровадження механізмів регулювання, які б дозволили максимально ефективно використовувати потенціал ШІ на благо всього людства, мінімізуючи при цьому можливі ризики.

Ключові слова: штучний інтелект (ШІ), міжнародні відносини, світова політика, глобальні виклики, мегатренд, глобальна політика, кібербезпека, цифрова дипломатія, геополітика, економічна конкуренція.

Вступ. Штучний інтелект (ШІ) стрімко перетворюється на один із найважливіших мегатрендів сучасності, змінюючи не лише технологічний ландшафт, а й глобальну політику та міжнародні відносини. Вплив ШІ на ці сфери вже помітний і продовжує активно зростати починаючи з кінця 2022 року, коли людству представили такі платформи як ChatGPT, Gemini, Copilot та інші, формуючи нові виклики та можливості для держав, міжнародних організацій і приватного сектору. У міру того, як штучний інтелект стає все більш інтегрованим у різні аспекти суспільного життя, його роль у формуванні майбутніх глобальних процесів стає все більш очевидною.

Мета статті полягає у визначенні впливу штучного інтелекту (ШІ) на міжнародні відносини та глобальну політику, а також з'ясуванні, як цей мегатренд змінює структури влади, безпеку, еко-

номіку та дипломатію у світі. Для досягнення вказаної мети сформульовані наступні завдання: здійснення ретроспективного аналізу виникнення штучного інтелекту, його концепцій та етапів еволюції; визначення ключових історичних етапів розвитку ШІ та їхній вплив на глобальні політичні та економічні процеси; аналіз сприйняття та динаміки ролі ШІ у контексті міжнародних відносин від моменту його появи до сьогодення; визначення етапів розвитку ШІ з точки зору формування нових підходів у міжнародній політиці та взаємодії між державами. Цей ретроспективний аспект дозволив простежити, як історичний розвиток ШІ впливає на сучасні глобальні тренди та політичні процеси.

Методи дослідження. Використання системного підходу надає можливість досліджувати ШІ як складну систему, яка інтегрується в різні сфери міжнародних відносин. Завдяки цьому підходу

можна досліджувати ШІ як частину глобальної політичної екосистеми, що взаємодіє з економічними, соціальними та безпековими аспектами, виявити зв'язки між розвитком ШІ і трансформаціями у міжнародній політиці [2]. Історичний метод дозволяє дослідити еволюцію штучного інтелекту від моменту його виникнення до сучасного стану, визначити ключові етапи розвитку та їхній вплив на міжнародну політику. Завдяки ретроспективному аналізу можна оцінити, як зміни технологій впливали на зміну глобальних політичних стратегій та безпекових парадигм. Порівняльний метод дозволяє порівнювати підходи до впровадження ШІ в різних державах та регіонах, дослідити, як різні країни використовують ШІ у своїх міжнародних стратегіях і які політичні, економічні або культурні фактори впливають на їхні рішення. Прогностичний метод використовується для прогнозування майбутніх тенденцій розвитку ШІ та його впливу на міжнародну політику [1]. На основі поточних трендів і сценарного аналізу можна передбачити, як ШІ може змінити баланс сил, структуру міжнародних відносин та механізми глобального управління. Контент-аналіз – метод аналізу політичних документів, стратегій, наукових публікацій і медіа-матеріалів, що стосуються ШІ – допомагає вивчити, як тема штучного інтелекту обговорюється в міжнародних колах, які ризики та можливості визнаються ключовими гравцями. Ці методи забезпечують всебічне дослідження впливу ШІ на глобальну політику та міжнародні відносини, дозволяючи глибоко аналізувати як минуле, так і прогнозувати майбутні трансформації.

Перед тим, як заглиблюватися в сучасні аспекти використання штучного інтелекту та його впливу на глобальну політику і міжнародні відносини, варто звернутись до історії його виникнення. Розуміння еволюції ШІ, від перших концепцій до сучасних досягнень, допоможе краще зрозуміти, як і чому цей мегатренд набув такого значного значення у світовому контексті. Різні вчені датують виникнення штучного інтелекту по-різному, кожен крізь призму свого розуміння і наукової традиції. Пітер Грумпос у своїй статті «Критичний історичний огляд штучного інтелекту: проблеми, виклики, можливості та загрози», опублікованій у 2023 р. згадує міф про Талоса – автомата в грецькій міфології, припускаючи, що це був найперший гуманоїдний роботом в історії Стародавньої Греції. Крім того, П. Грумпос звертається до китайської міфології, підкреслюючи, що й там присутні схожі образи. Він згадує китайську міфологію, яка також присутня в історії ШІ, акцентуючи увагу на тому, що Чжуге Лянь, відомий канцлер в історії Китаю, одружився на китайській дівчині, дізнавшись що вона створювала, «розумні машини». Коли він вперше зайшов до її будинку, його зустріли дві великі собаки, які кинулись на нього. Їх вдалося зупинити

тільки слугам будинку. Коли він підійшов ближче, він зрозумів, що ці собаки насправді були «розумними машинами», виготовленими з дерева [5].

Це показує, що людство інтуїтивно уявляло штучні проекти та ідеї ще задовго до їх реальної реалізації на практиці.

Ця багатоманітність підходів відображає не тільки складність самого явища, але й глибину його впливу на майбутнє цивілізації.

Якщо переходити до практичної реалізації, слід зазначити, що історія розвитку штучного інтелекту (ШІ) розпочалася в середині ХХ століття і поділяється на кілька ключових етапів. Перший етап – виникнення самої ідеї (1940 – перша половина 1950-тих років). Ще у 1943 році Воррен Маккаллох і Волтер Піттс опублікували першу роботу про математичну модель нейронних мереж [9], що заклала основу для майбутніх розробок у галузі ШІ. У 1950 році Алан Тюрінг запропонував «Тюрінг-тест [14], як критерій для оцінки здатності машини проявляти інтелект.

Другий етап – це безсумнівно формування самого поняття ШІ, який припадає на другу половину 1950-х – 1960-ті роки. Так, у 1956 році на конференції в Дартмуті (США) офіційно виник термін «штучний інтелект» [3]. Цю подію вважають початком формального вивчення ШІ. У 1960-ті роки відбувалась розробка перших програм, здатних вирішувати задачі на рівні експертів у деяких сферах, зокрема математики та таких, як гра в шахи.

Третій етап розвитку ШІ припадає на 1970–1980-ті роки. У цей період інтерес до ШІ значно знизився через обмежені результати і невиправдані очікування. Багато проектів було заморожено або закрито через недостатність фінансування.

Четвертий етап розвитку ШІ умовно можна позначити 1980–1990-тими роками. У 1980-ті роки продовжується розвиток експертних систем, які були здатні консультивати людей у певних професійних сферах. Але вже у 1987 році відмічається падіння популярності експертних систем через високу вартість і обмежену гнучкість.

П'ятий етап можна визначити як розвиток машинного навчання, це 1990-ті – 2010-ті роки. В 1990-ті роки відбувається відновлення інтересу до ШІ через появу більш потужних комп'ютерів і алгоритмів машинного навчання. У 1997 році шаховий комп'ютер Deep Blue від IBM переміг чемпіона світу Гаррі Каспарова [6]. В 2010-ті роки відбувається початок бурхливого розвитку глибокого навчання нейромереж.

Шостий, або сучасний етап починається з 2020-х років і продовжується до сьогодення. На данному етапі спостерігається розвиток великих моделей ШІ, здатних до самонавчання і розпізнавання складних моделей, таких як GPT-3 (2020) та GPT-4 (2023). В 2022 році відбувається впровадження ШІ в широке коло сфер, включаючи меди-

цину, міжнародні відносини, дипломатію, бізнес, розваги та інші.

Всі ці вищезазначені етапи демонструють еволюцію ШІ від концептуальних ідей до практичних додатків, що впливають на наше повсякденне життя.

Якщо розглядати ШІ і його роль як мегатренду в еволюції глобальної політики, слід зазначити, що ШІ як мегатренд трансформує традиційні механізми міжнародної політики, зокрема, шляхом автоматизації дипломатичних процесів та підвищення ефективності прийняття рішень на глобальному рівні. Це підкреслює, як ШІ змінює дипломатичні практики та підходи до міжнародних відносин.

Останнім часом все активніше відбувається інтеграція ШІ в сферу безпеки та оборони, що створює нові виклики для глобальної стабільності, вимагаючи перегляду існуючих концепцій безпеки та міжнародного права. ШІ створює одночасно як нові загрози, так і нові можливості, що потребує адаптації нормативних рамок та стратегій безпеки.

ШІ сприяє розвитку нових форм співпраці та конкуренції між державами, зокрема, в галузі кібербезпеки, інновацій та економічної стратегії, що стає визначальним фактором у глобальній політиці. Як результат – акцентування уваги на впливі ШІ на міжнародні відносини в контексті технологічного суперництва.

Глобальне регулювання ШІ стає пріоритетним завданням міжнародної спільноти, оскільки відсутність спільних стандартів може призвести до нерівності, ескалації конфліктів та порушення прав людини. Постає питання щодо необхідності глобального співробітництва для ефективного управління ШІ.

ШІ формує нову епоху в міжнародних відносинах, змінюючи баланс сил та створюючи нові центри впливу, що вимагає від держав адаптації та розвитку нових стратегій у відповідь на ці зміни. Запровадження і використання ШІ призводить до переосмислення традиційних підходів до влади та її впливу на глобальній арені.

Ці тези підкреслюють багатогранний вплив ШІ на світову політику та міжнародні відносини, від змін у дипломатії до викликів глобальної безпеки та регулювання.

Дискусія про те, хто «виграє» у змаганні між штучним інтелектом (ШІ) і природним інтелектом (людиною), є складною і багатогранною. У багатьох завданнях, що потребують великої кількості обчислень, аналізу великих даних або автоматизації рутинних процесів, ШІ перевершує людину за швидкістю та точністю. Наприклад, ШІ може обробляти і аналізувати масиви даних, розпізнавати патерни та робити прогнози швидше, ніж це міг би зробити будь-який природний інтелект. Тому його почали широко використовувати Дата аналітики (Data Analyst) у різних сферах, таких

як оборонна, міжнародно-політична, економічна та інші.

Ми вважаємо що, людський інтелект на даний момент залишається неперевершеним в багатьох сферах, зокрема у сфері творчості, інтуїції та емоційного сприйняття. Хоча ШІ може генерувати мистецтво чи музику, справжнє розуміння емоційного контексту та здатність до інновацій на основі досвіду і почуттів все ще залишається виключно людською. Людський інтелект здатний приймати рішення з урахуванням етичних міркувань, соціальних норм та культурних контекстів, які на даний момент залишаються складними для ШІ. Людина може краще оцінити наслідки своїх дій в контексті моральних і соціальних норм. Головна перевага і відмінність полягає в тому, що людина володіє здатністю до навчання через досвід, адаптації до нових ситуацій і творчого вирішення проблем. ШІ здатен адаптуватися та вчитися, але це обмежено параметрами, заданими під час розробки та навчання, хронологічними межами, що може бути менш гнучким у порівнянні з людською адаптивністю.

В цьому сенсі найбільш перспективним підходом є співпраця між ШІ та людським інтелектом. Використання сильних сторін кожного виду інтелекту дозволяє досягати більш високих результатів у різних сферах, від науки і техніки до політики, дипломатії та управління.

Отже, питання про те, хто виграє, не має однозначної відповіді. ШІ і людський інтелект можуть доповнювати одне одного, а не протистояти, створюючи нові можливості для розвитку суспільства. Коли порівнюють досвід і практику людського інтелекту з штучним інтелектом, варто враховувати, що ці дві форми інтелекту мають різні сильні та слабкі сторони. Люди накопичують досвід протягом життя, і цей досвід формує їхню інтуїцію та здатність до ухвалення рішень в умовах невизначеності. Людина здатна робити висновки на основі неповної інформації, використовуючи інтуїцію, засновану на попередньому досвіді, соціальних і культурних знаннях.

ШІ навчається на основі великих обсягів даних і може виявляти складні патерни, які людина могла б не помітити. Однак ШІ не має інтуїції в людському розумінні, він робить висновки на основі статистичних моделей і алгоритмів. Його «досвід» обмежений тим, як його навчили, і він не має здатності до інтуїтивного розуміння контексту. Люди здатні до творчого мислення, генерування нових ідей та інновацій на основі унікальних комбінацій знань і досвіду. Людська креативність є результатом здатності комбінувати, переосмислювати та відходити від шаблонів. ШІ може генерувати нові ідеї або рішення на основі аналізу великих обсягів даних, але його творчість обмежена межами, закладеними алгоритмами. Він може ство-

рювати нові рішення, але без глибокого розуміння контексту або мети, що робить його творчість більш механічною. Люди здатні враховувати етичні аспекти та моральні наслідки своїх дій. Ці рішення часто залежать від досвіду, цінностей і моральних норм, які людина засвоює протягом життя. Вони можуть включати емоційні та соціальні фактори, що впливають на ухвалення рішень. ШІ може бути запрограмований для ухвалення рішень на основі певних правил або етичних рамок, але він не має власного розуміння моралі. Його рішення базуються на алгоритмах, які не враховують емоційних або соціальних аспектів у той же спосіб, як це робить людина.

Людина має високу здатність адаптуватися до нових ситуацій, змінювати підхід до розв'язання проблем і вчитися на своїх помилках. Люди можуть діяти в умовах невизначеності, використовуючи минулий досвід і творчість для знаходження нових рішень.

ШІ може адаптуватися, якщо його алгоритми були відповідно навчені, але його адаптація обмежена заданими параметрами і доступними даними. Якщо ШІ стикається з ситуацією, яка виходить за межі його навчання, він може бути менш ефективним.

Людина вчиться через досвід, освіту та соціальну взаємодію. Це навчання є безперервним і багатовимірним, охоплюючи не лише інтелектуальні, але й емоційні та соціальні аспекти.

ШІ вчиться через обробку даних і навчання на основі алгоритмів (наприклад, машинне навчання). Однак його здатність до самовдосконалення залежить від кількості та якості даних, які він отримує, і меж, визначених програмістами.

Результати. Таким чином, штучний інтелект і людський інтелект мають свої унікальні переваги та обмеження. У багатьох ситуаціях їхнє поєднання може бути найефективнішим підходом. Людський досвід й інтуїція, з одного боку, і аналітичні та обчислювальні можливості ШІ, з іншого, можуть разом забезпечити оптимальні результати в складних і динамічних ситуаціях. Хоча штучний інтелект стає все більш потужним інструментом в різних сферах, він все ж не може замінити людський інтелект у ряді ключових аспектів. Людська креативність, емпатія, етичні міркування та здатність до комплексного мислення залишаються незамінними. Тому, навіть при значному прогресі в розвитку штучного інтелекту, людський інтелект продовжує відігравати вирішальну роль у прийнятті складних рішень і формуванні майбутнього.

Відповідно, розвиток штучного інтелекту має відбуватися з урахуванням цих людських якостей. Технології мають служити доповненням до людського інтелекту, підсилюючи його, а не замінюючи. Особливо це важливо в міжнародних відносинах, де етичні рішення, дипломатія та розуміння куль-

турних нюансів не можуть бути повністю передані машинам.

Таким чином, хоча штучний інтелект і впливає на глобальні процеси, справжній прогрес можливий лише при гармонійному поєднанні штучного і людського інтелекту. Це забезпечить більш стійке і справедливе майбутнє, де технології працюватимуть на благо людства, а не навпаки.

Важливо зазначити, що в умовах глобальної політики та міжнародних відносин, де людські взаємодії часто бувають складними і багатограними, штучний інтелект може виступати інструментом підтримки прийняття рішень. Проте, вирішальна роль все ж залишається за людьми, які здатні оцінювати ситуації з урахуванням моральних і етичних аспектів, а також використовувати інтуїцію і багатий життєвий досвід.

У кінцевому підсумку, майбутнє співіснування штучного та людського інтелекту залежатиме від того, як ми зуміємо інтегрувати ці технології в наше життя, зберігаючи при цьому людяність і мудрість. Лише тоді штучний інтелект стане не загрозою, а потужним інструментом, що сприятиме розвитку суспільства і зміцненню міжнародної стабільності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пархомчук О. С. Штучний інтелект як мега-тренд глобального розвитку. Політикус : наук. журн-нал. 2023. № 4. С. 191-196.
2. Пархомчук, О., Коппель, О., & Пархомчук, А. Вплив штучного інтелекту на підготовку фахівців в галузі міжнародних відносин: виклики та перспективи. Scientific Collection «InterConf», (199), 35-40. 2024. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/6079>
3. A proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. 2006. URL: <http://www-formal.stanford.edu/jmc/history/dartmouth/dartmouth.html> .
4. Coghill G. Artificial Intelligence (and Christianity): Who? What? Where? When? Why? and How? SageJournals. Vol. 36, Issue 3. 2023. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09539468231169462>
5. Groumpos P. A Critical Historic Overview of Artificial Intelligence: Issues, Challenges, Opportunities and Threats. Artificial Intelligence and Applications Vol. XX Iss. XX yyyy. 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/372590389_A_Critical_Historic_Overview_of_Artificial_Intelligence_Issues_Challenges_Opportunities_and_Threats
6. Kasparov versus Deep Blue. 1997. URL: <https://www.chessgames.com/perl/chessplayer?pid=29912>
7. Kurmangali M., Kukeyeva F., Aktay D. Theoretical and Methodological Approaches to Studying Artificial Intelligence in the Context of International Relations and International Law. Central Asia s Affairs. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/379657021_Theoretical_and_Methodological_Approaches_to_Studying_Artificial_Intelligence_in_the_Context_of_International_Relations_and_International_Law
8. Luger G. A Brief History and Foundations for Modern Artificial Intelligence. International Journal

of Semantic Computing. Vol. 17, No 01. Pp. 143-170. 2023. URL: <https://www.worldscientific.com/doi/10.1142/S1793351X22500076>

9. McCulloch S., Pitts W. «A logical calculus of the ideas immanent in nervous activity». The Bulletin of Mathematical Biophysics 5(4):115-133. 1943.

10. Meleouni C., Efthymiou I. Artificial Intelligence and its Impact in International Relations. Journal of politics and ethics in new technologies and AI. Vol. 2, No. 1. 2023. URL: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/jpentai/article/view/35803>

11. Newborn, Monty. Kasparov versus Deep Blue: Computer Chess Comes of Age (1st ed.). Springer. 1997.

12. Quazi A. The Race of Artificial Intelligence and Challenges. International Open-Access, Double-Blind, Peer-Reviewed, Refereed, Multidisciplinary Online Journal. Vol. 4, Issue 2. 2024. URL: <https://ijarsct.co.in/Paper18167.pdf>

13. Raju T., Halmare A., Yangantiwar Y., Pavnika V. Artificial Intelligence: From Theory to Application and Ethical Considerations. International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology (IJRASET) Vol. 12, Issue V. 2024. URL: <https://www.ijraset.com/best-journal/artificial-intelligence-from-theory-to-application-and-ethical-considerations>

14. Turing A. Computing Machinery and Intelligence, Mind. LIX(236): 433—460. 1950.

15. Zhang L. Artificial Intelligence: 70 Years Down the Road. 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/369035625_Artificial_Intelligence_70_Years_Down_the_Road

REFERENCES:

1. Parkhomchuk, O. (2023). Shtuchnyi intelekt yak megatrend globalnogo rozvytku (Artificial intelligence as a megatrend of global development). Politicus. – № 4. – S. 191-196.

2. Parkhomchuk, O., Koppel, O., Parkhomchuk, A. (2024). Vplyv shtuchnogo intelektu na pidgotovku fakhivtsiv v galuzi mizhnarodnykh vidnosyn: vyklyky ta perspektyvy. (The influence of artificial intelligence on the training of specialists in the field of international relations: challenges and prospects) Scientific Collection «InterConf», (199), V. 35–40. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/6079>

3. A proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. (2006). URL: <http://www-formal.stanford.edu/jmc/history/dartmouth/dartmouth.html>.

4. Coghill, G. (2023). Artificial Intelligence (and Christianity): Who? What? Where? When? Why? and

How? Sage Journals. Vol. 36, Issue 3. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09539468231169462>

5. Quazi, A. (2024). The Race of Artificial Intelligence and Challenges. International Open-Access, Double-Blind, Peer-Reviewed, Refereed, Multidisciplinary Online Journal. Vol. 4, Issue 2. URL: <https://ijarsct.co.in/Paper18167.pdf>

6. Groumos, P. (2023). A Critical Historic Overview of Artificial Intelligence: Issues, Challenges, Opportunities and Threats. Artificial Intelligence and Applications Vol. XX Iss. XX yyyy. URL: https://www.researchgate.net/publication/372590389_A_Critical_Historic_Overview_of_Artificial_Intelligence_Issues_Challenges_Opportunities_and_Threats

7. Kasparov versus Deep Blue (1997). URL: <https://www.chessgames.com/perl/chessplayer?pid=29912>

8. Kurmangali, M., Kukeyeva, F., Aktay, D. (2024). Theoretical and Methodological Approaches to Studying Artificial Intelligence in the Context of International Relations and International Law. Central Asia Affairs. URL: https://www.researchgate.net/publication/379657021_Theoretical_and_Methodological_Approaches_to_Studying_Artificial_Intelligence_in_the_Context_of_International_Relations_and_International_Law

9. Luger, G. (2023). A Brief History and Foundations for Modern Artificial Intelligence. International Journal of Semantic Computing. Vol. 17, No 01. Pp. 143-170. URL: <https://www.worldscientific.com/doi/10.1142/S1793351X22500076>

10. McCulloch, S.; Pitts, W. (1943) A logical calculus of the ideas immanent in nervous activity. The Bulletin of Mathematical Biophysics 5(4):115-133.

11. Meleouni, C., Efthymiou, I. (2023). Artificial Intelligence and its Impact in International Relations. Journal of politics and ethics in new technologies and AI. Vol. 2, No. 1. URL: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/jpentai/article/view/35803>

12. Newborn, Monty (1997). Kasparov versus Deep Blue: Computer Chess Comes of Age (1st ed.). Springer.

13. Raju, T., Halmare, A., Yangantiwar, Y., Pavnika V. (2024). Artificial Intelligence: From Theory to Application and Ethical Considerations. International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology (IJRASET) Vol. 12, Issue V. URL: <https://www.ijraset.com/best-journal/artificial-intelligence-from-theory-to-application-and-ethical-considerations>

14. Turing, A. (1950), Computing Machinery and Intelligence, Mind. LIX(236): 433-460.

15. Zhang, L. (2023). Artificial Intelligence: 70 Years Down the Road. URL: https://www.researchgate.net/publication/369035625_Artificial_Intelligence_70_Years_Down_the_Road

Artificial intelligence as a megatrend: new horizons in global politics and international relations

Parkhomchuk Olena Stanislavivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department
of International Relations
and Foreign Policy
Educational and Scientific Institute
of International Relations
of Kyiv National University
named after Taras Shevchenko
Y. Illenka str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6261-3580

Koppel Olena Arnoldivna

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department
of International Relations
and Foreign Policy
Educational and Scientific Institute
of International Relations
of Kyiv National University
named after Taras Shevchenko
Y. Illenka str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6297-5610

Parkhomchuk Anastasia Dmitrivna

Doctor of Philosophy,
Associate Professor at the Department
of International Relations
Educational and Scientific Institute
of Psychology and Social Sciences
of Interregional Academy
of Personnel Management
Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9972-0504

The article examines the impact of artificial intelligence (AI) as a megatrend on global politics and international relations. AI is considered not only as a technological breakthrough, but also as a phenomenon that significantly changes the structure of the world order, economic models and diplomatic relations between states. Key areas of AI implementation are analyzed: military strategy, international security, economic competition and digital diplomacy. Special attention is paid to challenges related to legal regulation, ethical aspects and potential threats that may arise as a result of uncontrolled development of AI. New approaches to the formation of policy and international relations are proposed, taking into account the new realities created by AI. AI is seen not only as a technical achievement, but as a key factor changing the global geopolitical landscape, causing significant changes in the economic, social and security aspects of international relations.

The main directions in which the influence of artificial intelligence is most noticeable are determined. First, the military sphere, where AI is used to develop new strategies, improve the efficiency of intelligence operations and automate combat systems, which causes an arms race and new challenges for international security. Secondly, the economic impact of AI is analyzed, in particular on global competition between states and transnational corporations. The use of AI in production, finance and trade is contributing to the emergence of new leaders in the global market and the change of traditional economic relations. Third, the impact of AI on diplomacy and international relations is explored. The emergence of digital diplomacy, the use of big data and algorithms for forecasting and modeling international situations are changing the way states interact on the global stage.

Special attention is paid to the legal and ethical aspects of the use of AI. It emphasizes the need to develop international norms and standards to regulate the development and use of AI to prevent potential threats such as human rights violations, cyber security and inequality in access to technology.

New approaches to the formation of international policy are proposed, which take into account the complex challenges and opportunities associated with the spread of AI. The article calls for the strengthening of international cooperation, the development of ethical norms and the introduction of regulatory mechanisms that would allow the maximum effective use of the potential of AI for the benefit of all mankind, while minimizing possible risks.

Key words: artificial intelligence (AI), international relations, world politics, global challenges, megatrend, global politics, cyber security, digital diplomacy, geopolitics, economic competition.

Hidayatova Sevil Alihuseyn

Strategic shifts: the transformation of China-Russia relations from cold war to present

UDC 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.28>

Hidayatova Sevil Alihuseyn
PhD in Political Science
Baku State University
Academic Zahid Khalilov str., 23,
Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0007-2428-4203

This article examines the evolution of Sino-Russian relations from ideological rivalry during the Cold War to strategic partnership in the modern era. Initially characterized by ideological differences and territorial disputes, relations between China and Russia underwent significant changes after the collapse of the Soviet Union in 1991. The geopolitical vacuum created by the fall of the USSR prompted both countries to settle border disputes and expand economic cooperation, culminating in strategic agreements and energy projects. The 2014 Ukrainian crisis further intensified this partnership when Russia turned to China in response to Western sanctions. Based on a detailed historical analysis, the article scrutinizes the pragmatic considerations and strategic imperatives that define Sino-Russian relations. This comprehensive study provides insight into the geopolitical dynamics and economic interdependencies shaping the modern alliance between China and Russia, as well as explores its implications for global geopolitics. Hence, Beijing is balancing its relationships with the conflicting parties, while taking advantage of the weakening of its historical regional competitor, Russia, and its growing dependence on China. Understanding that under current conditions, China is a vital partner for Moscow due to its power, influence and economic potential, Beijing is advancing its own economic, political, and geopolitical interests. Meanwhile, Russia, in its efforts to assert itself, regain its superpower status and challenge the global dominance of the United States, placed a lot at stake by unleashing a conflict with Ukraine and escalating tensions with the «collective» West. Whether it will achieve its objectives remains to be seen. So far, the Kremlin has confronted with coordinated strong political opposition and massive economic sanctions from Western nations and found itself in an extremely difficult situation. This has made Russia vulnerable, forcing it to turn towards the East and, putting traditional fears about its long-standing regional rival aside, to align more closely with China and seemingly gradually to accept the role of a junior partner.

Key words: Sino-Russian relations, geopolitics, strategic partnership, BRI, Ukraine Crisis.

Introduction. The transformation of Sino-Russian relations from the antagonism of the Cold War to their current state is a clear indication of the dynamic nature of international politics. Initially marked by disagreements in various fields, Sino-Soviet relations underwent profound changes after 1991. The new geopolitical reality, the vacuum of influence created as a result of the collapse of the USSR, required a revision of foreign policy, prompting both countries to resolve historical conflicts and search for new ways of interaction and cooperation. Throughout the 1990s and early 2000s, economic imperatives contributed to the initial rapprochement, and trade and energy partnerships laid the foundation for deeper ties. This evolution was further accelerated by the 2014 Ukrainian crisis, which led Russia to align more closely with China in reaction to Western sanctions, thereby strengthening their strategic coherence. The following years were marked by the intensification of bilateral relations, covering military cooperation, economic integration and geopolitical coordination. High-profile initiatives such as the One Belt, One Road (BRI) initiative and the Eurasian Economic Union (EAEU) have highlighted the strategic interdependence of the two powers, despite the fundamental asymmetry in their economic relations. The complexity of relations is increased by China's pragmatic approach to balancing its interests with both Russia and the West. With the ongoing changes in global power structures,

the Sino-Russian partnership remains an important element in striving for a multipolar world order.

Degree of study on the transformation of Sino-Russian relations by authors from different countries is meaningful, with notable contributions from Western, Russian, and Chinese scholars. Authors from Western countries, such as Weitz R., Fong C., Maizland L. examine China-Russia relationships, particularly focusing on geopolitical strategies, military cooperation and economic collaboration. Russian academics provide an insider's perspective on the strategic partnership of the two states, while the Chinese researchers like Yu Bin and Junhua Zhang assess the bilateral ties from China's standpoint.

The novelty and scientific value of this study lies in an attempt to present a holistic picture of the evolution and current state of Sino-Russian relations, based on a comprehensive analysis of the multifaceted nature of cooperation between the two countries, including historical, economic, strategic and military-political aspects. The balanced perspective, reflected in the analysis of both strengths and problems inherent in bilateral partnership, enriches the study.

Aims and objectives. The aim of the study, conducted by the author, is to thoroughly analyze the evolution of relations between China and Russia over a period of several decades, marked by various historical and geopolitical shifts and to provide a comprehensive understanding of how these geopolitical dynamics and Sino-Russian economic

interdependencies resulted with the current alliance between the two states. The consistent solution of a number of tasks, such as the evaluation of the historical trajectory of bilateral interactions, the analysis of key economic aspects of cooperation and integration initiatives, a detailed examination of regional and global processes contributed significantly to the achievement of the study goals.

Methods of research. The author has employed a number of scientific methods to study the evolution of the China-Russia relations, including historical, content, strategic and statistical analyses. An interdisciplinary approach integrating political science, economics, and international relations ensured a holistic view on the research topic, while a case study method aided to detail specific events like the 2014 Ukrainian crisis and the Belt and Road Initiative. The combination of these multiple methods provides a comprehensive and nuanced understanding of the strategic, economic, and geopolitical factors driving the Sino-Russian partnership.

Main part

Historical Background

In the early years of the Cold War, China and the Soviet Union formed a strong alliance based on a common communist ideology. The Sino-Soviet Treaty of Friendship, Alliance and Mutual Assistance, signed in 1950, became the embodiment of this partnership aimed at countering Western influence and supporting mutual security. During the Korean War (1950-1953), the USSR provided substantial military and economic support to China, strengthening their alliance against the United States and its allies. This period was characterized by close cooperation in the military and technological spheres, when the Soviet Union helped China to build up its industrial and defense potential.

In the late 1950s and early 1960s, there was a significant ideological split between Beijing and Moscow. Differences in the interpretation of Marxist-Leninist doctrine and leadership strategies, especially under Mao Zedong and Nikita Khrushchev, led to increased tensions. Mao's criticism of Khrushchev's policies, which he called revisionist, was a vivid manifestation of the growing differences.

The ideological discord was exacerbated by territorial disputes along the long Sino-Soviet border. The peak of the diplomatic confrontation was the border conflict between the PRC and the USSR on Damansky Island in 1969, which led to armed clashes and increased tension. These clashes highlighted the strategic rivalry and deep mistrust between the two countries. The conflict was accompanied by a split in the international communist movement.

The Soviet-Chinese split significantly influenced the global dynamics of the Cold War, which led to the development of an American strategy of trilateral diplomacy. By the early 1970s, the United States,

under President Richard Nixon and Secretary of State Henry Kissinger, sought to exploit the Sino-Soviet rift by engaging Beijing as a counterweight to Soviet influence. This culminated in Nixon's historic visit to China in 1972 and the subsequent normalization of U.S.-Chinese relations.

The rapprochement between China and the United States has significantly alarmed the Kremlin, prompting it to strengthen its military presence along the Sino-Soviet border and seek to improve relations with the West in order to counterbalance China's growing engagement with the United States. The cooperation between Moscow and Washington led to a development of the arms control mechanisms, which coupled with the latter's historic rapprochement with Beijing, and essentially turned the second half of the cold War into what John Gaddis defined as a "long peace" [1].

Post-Cold War Realignment

The collapse of the Soviet Union in 1991 marked a dramatic shift in global geopolitics, ending the Cold War and creating a vacuum of influence in Eurasia. For China, this period has become both a challenge and an opportunity to review its foreign policy and regional strategy. In response to the changing geopolitical landscape, the PRC and the newly formed Russian Federation have begun exploring opportunities for cooperation. In the early 1990s, bilateral mechanisms were established to resolve border disputes and strengthen economic ties, culminating in the signing of the Sino-Russian Border Agreement in 1991, which laid the foundation for peaceful border interactions.

In the last decade of the past century, there was a gradual expansion of Chinese-Russian economic cooperation focused on trade and investment. Both countries sought to stabilize their economies through mutual cooperation: Russia supplied raw materials and energy resources, while China supplied consumer goods and investments.

Strategic Partnership Formation

In 1996, China and Russia officially consolidated their growing cooperation, declaring their determination to develop a relationship of equal and trust-based partnership aimed at strategic cooperation in the 21st century. What made this partnership strategic, among other things, was its focus on balancing the global dominance of the United States and promoting a multipolar world order.

In the early 2000s, Sino-Russian ties were further strengthened through various bilateral agreements. The 2001 Treaty on Good-Neighborliness, Friendship and Cooperation became an important milestone, committing both countries to long-term strategic collaboration and mutual support in international affairs.

Energy cooperation has become the cornerstone of Sino-Russian relations, and major projects such

as the Eastern Siberia-Pacific Ocean Oil Pipeline (ESPO), launched in 2009, which allowed oil to be transported to the Far East and to the markets of the Asia-Pacific region, contributed to the expansion of energy trade. During this period, cooperation in the field of infrastructure development also intensified, contributing to the economic integration of both countries.

In the first decade of this century, China and Russia consistently built their foreign policy in opposition to Western hegemony, in particular the unilateral approach of the United States. This consistency was evident in their consonant positions on issues such as NATO expansion, the war in Iraq and the conflicts in Syria and Libya. Both countries actively participated in multilateral forums, in particular, the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and BRICS, promoting a multipolar world order and strengthening their influence in international affairs through mutual support.

The following years were marked by an increase in geopolitical tensions between Russia and the West. The factors that played a key role in this were the Kremlin's dissatisfaction with NATO's expansion to the east, perceived by it as a direct threat to Russia's national security and violation of previous agreements, and the strengthening of the European Union's influence in Eastern Europe through initiatives such as the Eastern Partnership, which aimed to strengthen ties, in particular, with Ukraine, Moldova and Georgia. These efforts were seen by Russia as attempts to disengage these countries from its sphere of influence and integrate them into Western political and economic structures.

Impact of the Ukraine Crisis

Geopolitical tensions have reached a climax in the Ukrainian crisis. After mass protests known as Euromaidan and the establishment of a pro-Western government in Kiev, Russia annexed Crimea in March 2014 and supported separatist movements in eastern Ukraine, leading to an ongoing conflict. These events have significantly changed Russia's foreign policy orientation, turning it towards a tougher and more confrontational position towards the West. In turn, the Kremlin's actions against Ukraine led to the imposition of harsh economic sanctions by the United States and the EU, pushing Moscow to establish closer ties with non-Western countries, primarily China.

According to a number of Russian and Chinese analysts, it was the Ukrainian crisis that served as a certain turning point, since Moscow's break with the West in 2014 became a powerful catalyst for Russia's reorientation towards China and gave Sino-Russian relations a completely different strategic context [2, 3, 4].

Russia had to overcome its own deep distrust of China, reconsider the risks associated with

establishing closer liaisons with it, including the latter's use of Russian technologies obtained as a result of arms sales, the threat of China's military or demographic takeover of the Far East, as well as the risks of support and cooperation with China in Central Asia. Ultimately, this reassessment accelerated Russia's turn towards Asia. In fact, in the Kremlin, the perception of the growing threat from the West was accompanied by a decrease in the perception of the threat from the PRC.

As for China, Russia's annexation of Crimea and support for separatists in eastern Ukraine has raised a sore point. Beijing has always been sensitive to separatist movements in regions such as Tibet, Xinjiang and Taiwan, and did not want to maintain a precedent of externally imposed border changes. Nevertheless, during a series of meetings held by the group responsible for international relations within the Chinese Communist Party in April 2014, it was decided that the benefits of joining Russia outweighed the costs [5]. On the one hand, Russia's isolation from the West would open up new opportunities for Chinese enterprises, as the former sought to diversify beyond the West. In addition, from a geopolitical point of view, the Ukrainian crisis would divert US attention from Asia, giving China a respite to more decisively implement its plans in the region.

Regarding the Ukrainian crisis, China has chosen to adhere to the so-called cautious neutrality and refrain from condemning Russia's actions, advocating a diplomatic settlement. A month later, the two countries signed a joint statement calling their relationship a «comprehensive strategic partnership based on coordination» [6].

One of the areas of strengthening cooperation between Beijing and Moscow was collaboration in the field of defense. Regular joint military events have begun to be held, such as the annual Peace Mission exercises under the auspices of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and the strategic exercises Vostok and Center. These exercises have increased interoperability, strategic coordination and mutual trust between the armed forces of China and Russia.

In addition, arms trade and technology transfer between the two countries have intensified. Russia has become a major supplier of advanced military technologies to China, including fighter jets, missile defense systems and naval vessels. This cooperation has contributed to the modernization of the Chinese armed forces and the technological progress of the People's Liberation Army of China (PLA).

Strategic coordination between China and Russia has extended to regional security issues. Both countries have agreed on their policy towards North Korea, advocating dialogue and denuclearization, while opposing unilateral sanctions and military intervention.

The Central Asian region is a sensitive topic in China-Russia bilateral relations, which has manifested itself in geopolitical tensions. The Kremlin has traditionally had concerns about the growing dependence of Central Asian states on China, to the detriment of Moscow's influence. However, judging by the current situation, today a de facto dual power has formed in the region, where Russia plays a leading role in political and security issues, while China is focused on supporting trade and economic development. The powers avoid conflicts with each other and cooperate to maintain regional security within the framework of the SCO, joining forces to combat terrorism, separatism and extremism.

Economic cooperation between China and Russia has expanded significantly since 2014, due to mutual interests and complementary economic needs. The imposition of Western sanctions against Russia has prompted Moscow to seek alternative markets for its goods and services, as well as sources of investment, while China has sought to secure the energy supplies needed due to the country's rapid industrialization and urbanization and expand its economic influence in Eurasia.

Europe has traditionally been the largest market for Russian energy exports, especially natural gas. However, geopolitical tensions and sanctions forced Russia to diversify its energy export markets and were largely the reason for the turn towards Asia.

In 2013, Russia and China signed a \$270 billion agreement to double oil supplies to China over the next 25 years. And in May 2014, Russia's Gazprom and China's CNPC signed an agreement on the supply of natural gas to China via the Power of Siberia pipeline in the amount of \$ 400 billion. This deal marked a significant shift in Russia's energy export strategy to Asia. The pipeline, which was commissioned in December 2019, strengthened energy ties between the two countries and provided Russia with a stable and growing natural gas market.

«One Belt, One Road» initiative and its impact on bilateral relations

The Chinese «One Belt, One Road» (OBOR/ BRI) initiative has laid the foundation for expanding Sino-Russian cooperation in the field of infrastructure development. The initiative, unveiled by Chinese President Xi Jinping in 2013 during a speech in Kazakhstan, provided for the creation of a single Eurasian economic space and a transcontinental transport corridor between China and Europe with a main route through Central Asia. Russia's initial reaction to this initiative was the expected distrust due to the risks of expanding Chinese influence, undermining Russia's prerogatives in the area of its traditional dominance. A few months later, Moscow introduced the Eurasian Economic Union (EAEU) as its own integration mechanism in the post-Soviet area. Moreover, in an attempt to balance the status change,

the Russian authorities have put forward the idea of Russia's own macro-regional initiative, the Greater Eurasian Partnership (BEP).

However, the Kremlin's attitude towards the OBOR project soon changed, not least in connection with the Ukrainian crisis. By March 2015, Russia had overcome its suspicions, and the two heads of state signed a declaration on «cooperation and integration of the Eurasian Economic Union and the Silk Road Economic Belt.» At the same time, Moscow still chose not to join the Chinese Belt and Road initiative, opting for the format of its «pairing» with the Eurasian Economic Union. This format was supposed to confirm the equality of the Russian Federation and the PRC and the fact that one great power cannot become part of the national strategy of another great power.

For Russia, cooperation with BRI has provided an opportunity to attract Chinese investment in its infrastructure projects, especially in less developed regions such as the Far East and Siberia. It was a strategic step to support a multipolar world order and strengthen Sino-Russian ties in the face of common geopolitical challenges. In turn, China's interest in cooperating with the Eurasian Economic Union (EAEU) was driven by a number of strategic, economic and geopolitical factors – by expanding ties, diversifying trade routes, investing in infrastructure and strengthening diplomatic ties, the PRC seeks to ensure its long-term interests in the region and beyond.

To date, cooperation between Russia and China within the framework of the BRI has brought some tangible results in various areas, including infrastructure development, trade, investment and geopolitical influence. Thus, several joint infrastructure projects have been launched, such as the Moscow-Kazan high-speed railway, which is part of a broader plan to connect Moscow and Beijing. In 2019, the Power of Siberia gas pipeline connecting Russia and China was commissioned, which expanded energy cooperation, ensured stable energy supply to China and allowed Moscow to diversify the natural gas market, reducing dependence on European buyers. Joint ventures have been established for the exploration and development of oil and gas fields in Eastern Siberia and the Russian Far East. Chinese investment in Russia has increased, especially in sectors such as energy, mining and agriculture. China has become the largest foreign partner of the Russian Federation in projects for the production of liquefied natural gas (LNG) in the Arctic. Under the conditions of Western sanctions against Moscow, Beijing has provided Russia with the money and technology necessary to launch resource projects in the Russian Arctic. Thus, a balance has developed in the interests of the two countries: China has received a new source of gas and the first large sales of its Arctic technologies, Russia obtained a share in the huge

LNG market of China and money, vital for the projects that otherwise would not have been launched [7].

Russia has become one of the most important suppliers of energy, raw materials and agricultural products to China. Bilateral trade between Russia and China has grown significantly. In 2022, the trade turnover exceeded 147 billion dollars, and in 2023 it reached a record 240 billion [8].

Challenges and Criticisms of integrational efforts

Cooperation within the framework of the BRI became a pillar of the larger-scale strategic partnership between China and Russia and a platform for the parties to coordinate policies on regional and global issues. Nevertheless, the integrational efforts face a number of challenges, resulting with doubts on its effectiveness and criticism.

Some infrastructure projects have faced delays and cost overruns, reflecting the complexity of large-scale cross-border initiatives. In particular, the planned high-speed railway line through Siberia to China, and its first section – Moscow-Kazan, were not implemented, as the Russian government identified them as «economically inexpedient» [9].

Russia is extremely interested in the implementation of a large-scale Power of Siberia-2 gas pipeline project, meant to transport 50 billion cubic meters of gas per year to China via Mongolia. This project is much needed to offset to some extent the reduction in natural gas exports to Europe. However, negotiations between Moscow and Beijing on prices and other route-related issues haven't yet brought tangible results. It is obvious that China wants to avoid over-dependency on pipeline supplies, which are vulnerable to blocking, and prefers to rely on LNG to provide for its energy security [10].

Moreover, China's plans to expand the use of renewable energy sources and implement various energy technologies diminish its interest in the proposed gas pipeline, disappointing their Russian partners. Due to the low economic efficiency, the implementation of the pipeline project is uncertain, unless Beijing decides to move forward for non-commercial reasons.

The BRI initiative is considered by China as a vital for its huge exports and access to EU markets transit route to Europe. In this sense, due to comprehensive sanctions, Russia can hardly be seen as a useful partner in the foreseeable future.

Differences in the nature of regional integration initiatives between Russia and China are also challenging. The EAEU in fact is a limited customs union, while the OBOR initiative pursues a more ambitious agenda. Moreover, the EAEU requires its members to harmonize many policies and regulations, while the BRI initiative is less demanding on formal aspects.

Despite the fact that trade between the two countries has increased over the past two decades

and reached a record level in 2023, economic relations between Moscow and Beijing are heavily imbalanced. Russia is significantly more dependent on China than vice versa, which causes serious concern in Moscow. For example, while China became Russia's top trading partner, as of 2023, Russia was only China's sixth largest trading partner. China is Russia's largest market for raw materials (32% of exports) and the main supplier of goods (41% of imports). At the same time, Russia's share in Chinese exports is only 3.3% of the 3.5 trillion dollars. For comparison, the combined share of the European Union and the United States in Chinese exports accounts for about 24% [11].

The asymmetry of bilateral trade to Russia's disadvantage is aggravated by its structure, since the vast majority of Russian exports are raw materials and energy resources. As a result, Russia has become more dependent on the Chinese market, which cannot be said about China, which exports consumer and high-tech industrial goods, filling the vacuum created after the departure of Western companies.

Russia cannot dictate energy prices to China, as it once did with Europe, since the Chinese economy does not depend on Russian oil and gas supplies so heavily. Moreover, objective reasons and Russia's complicated international situation no longer allow it to redirect export flows to any other country as quickly and as effectively as it was able to do with China after the anti-Russian sanctions of Western countries. On the other hand, Beijing, recognizing its strong negotiating position, imposes its terms and prices on the purchased gas of the junior partner [12].

Personal sympathy is what matters

With Xi Jinping coming to power in China in 2012 and Vladimir Putin's re-election as president of the Russian Federation, a new stage of rapprochement between the two countries began. Sharing certain common views and principles, the leaders of the two states have formed strong and mutually respectful personal relations over more than a decade of interaction, which undoubtedly contributed to cooperation. Heads of state often call each other friends. Heads of state often call each other friends [13].

The regular high-level meetings and state visits exchanged between Xi Jinping and Vladimir Putin underline their commitment to maintaining and deepening bilateral ties and are the cornerstone of their strategic partnership. Since Xi Jinping came to power, he and the Russian president have met forty-three times, which is significantly more than the number of meetings between the Chinese president and other world leaders [14].

The similarity or even convergence of views of the leaders of Russia and China on a number of issues and problems is a significant factor in their rapprochement. Both leaders seek to counterbalance the dominance of the United States and its allies in

world politics and economics. They share a vision of a multipolar world order, where power is more evenly distributed among large nations. This mutual interest in reducing the influence of the West has led to coordination of efforts in various international forums and regional organizations. Both leaders advocate strengthening multilateral institutions that reflect the interests of emerging and developing countries.

The two heads of state have a negative attitude towards the US efforts to establish new military blocs in Asia, sharing the view that these initiatives are part of a broader strategy by Western powers to encircle and isolate both Russia and China. The two powers have responded to the creation of new defense blocs in Asia, such as AUKUS (the trilateral security pact between Australia, the United Kingdom and the United States) and Quad (the Quadrilateral Security Dialogue between the United States, Japan, India and Australia), with a combination of strategic measures, diplomatic responses and military cooperation.

China has expressed serious concern about these new defense initiatives, viewing them as an attempt to contain its growing influence in the region. Moscow shares Beijing's concerns that the Quad is turning into an Asian version of NATO, thereby undermining regional and global stability [15].

Both China and Russia advocate restraint on the Korean peninsula, while jointly expressing disagreement with Washington's deployment of the air defense system (THAAD) in South Korea.

Vladimir Putin and Xi Jinping reject Western criticism of their internal governance, characterized by strong centralized control, suppression of political dissent and the priority of state stability over human rights. They both have strict control over their political systems and the media.

The Kremlin demonstrates favorable attitude towards Beijing's requests and shares its initiatives and positions. This is reflected in the Russian president's unreserved support for the initiative of the OBOR, the «brainchild» of the Chinese leader. Vladimir Putin personally attended each Belt and Road forum in 2017, 2019 and 2023 and was hosted as an honorary guest. At the annual meeting of the Valdai International Discussion Club in October 2023, Putin denied that Moscow and Beijing had divergent interests regarding Eurasian economic integration or that the EAEU and the OBOR were competing. On the contrary, the president insisted that the two initiatives «harmoniously» complement each other in many respects [16]. According to the Russian leader, «One Belt – One Road» is «a really important global idea aimed at the future, at creating a more just multipolar world ...» [17].

Russia fully shares China's position on the Taiwan issue and remains committed to the «one China» principle, in contrast to the ambiguous attitude

of the United States on this issue. Moscow consistently chooses to stay out of the regional disputes involving China and Southeast Asian countries.

Contemporary Dynamics

In recent years, the assertion that bilateral relations have reached an unprecedented level of comprehensive partnership and strategic interaction and deserve to be called a model of interstate cooperation in the 21st century recurs repeatedly [18, 19, 20].

The deepening of the Kremlin's diplomatic relations with China was announced just before Russia's full-scale invasion of Ukraine. On February 4, 2022, at the beginning of the Winter Olympic Games in Beijing, the presidents of the two countries held a meeting and made a Joint Statement reflecting the nature of Sino-Russian relations. The programmatic document defines their bilateral relationship as a friendship with no limits or forbidden areas and unaffected by the changing international environment [21].

It is noteworthy that during this visit, Vladimir Putin signed a 30-year natural gas supply agreement with China [22]. This was the second such agreement between the two countries, with the first being signed after Russia's annexation of Crimea in 2014.

China's Strategic Ambivalence

The onset of Moscow's open military conflict with Ukraine did not harm Sino-Russian bilateral relations; rather, it even strengthened them. In general, China's position on Russia's war in Ukraine is characterized by ambivalence, as it balances a strategic partnership with the Kremlin and its broader international relations and economic interests.

Official Beijing declares its neutrality and calls for dialogue and a peaceful settlement without taking sides. This allows China to maneuver diplomatically in relation to the conflict without alienating either Russia or Western countries. For example, the Chinese authorities emphasize the importance of respecting national sovereignty and territorial integrity, which is consistent with the traditional principles of China's foreign policy and reflects its concerns about setting precedents that could affect China's own territorial problems, such as Taiwan, Tibet and Xinjiang. China recognizes Ukraine as a sovereign state and does not agree with Russian statements that this country is a Nazi puppet of the West. Beijing also maintains direct contacts with Kiev, opposes Russian nuclear threats and does not publicly support the invasion. At the same time, PRC refuses to condemn Russia's aggression against Ukraine, and, as consequence, consistently abstains from voting on this issue in the UN Security Council and the General Assembly [23, 24, 25].

Within the framework of its new Global Security Initiative, China opposes the expansion of exclusive regional military-political blocs. Beijing

views the conflict in Ukraine in the context of this paradigm, identifying the actions of the United States and NATO as efforts to strengthen Western security at the expense of Russia and other countries [26]. Chinese officials have repeatedly articulated their support for the «legitimate security concerns» that Russia is experiencing due the NATO's expansion to the east, and therefore blaming the United States and the North Atlantic Treaty Organization for «provoking» Moscow to start the war [27].

At the same time, the Chinese authorities are making diplomatic efforts to ease tensions and promote a peaceful settlement of the conflict. Positioning itself as a mediator, China in February 2023 unveiled a twelve-point peace plan for resolving the conflict, which was rejected as impractical. [28] In particular, U.S. Secretary of State A. Blinken questioned Beijing's peace proposal, saying that «The world should not be fooled by any tactical move by Russia, supported by China or any other country, to freeze the war on its own terms» [29].

China refused to participate in the «Peace Summit on Ukraine», held in June 2024 in Switzerland and attended by representatives of more than 90 countries and 8 organizations. The reason was that Russia was not invited to this international forum, which, according to the Chinese authorities, violated the most important condition for the effectiveness of peaceful negotiation efforts. «Objectively, an international peace conference cannot contribute to the establishment of peace without the participation of the warring party. It is more likely that it will turn into a congress of solidarity with Ukraine and condemnation of Russia,» they commented on their position [30].

On the eve of the peace conference, President of Ukraine V. Zelensky not only expressed concern about the absence of China, but actually accused it of trying to sabotage the international forum, noting that Beijing is actively pressuring other countries not to participate [31]. Although he did not specify which countries were targeted, in early May, China's designated representative for conflict resolution visited countries such as Turkey, Egypt, Saudi Arabia, the United Arab Emirates, Brazil, Indonesia, South Africa and Kazakhstan [27].

It should be noted that Chinese officials, including Xi Jinping personally, constantly state that their country does not provide military assistance to any of the parties to the conflict [32].

Indeed, unlike North Korea, official Beijing refrains from providing Russia with «lethal assistance» in order to ensure presence of large Western companies in China and avoid Western sanctional retaliation. However, according to experts, the supply of dual-use equipment and industrial goods from China greatly contributed to the military efforts of the Russian Federation [33, 34]. Among other things, China provides invaluable support, replacing Russia's lost

economic ties with the West, and, consequently, helping to maintain Kremlin's economic capacities to conduct military operations in Ukraine.

Nevertheless, there are limits to how far pragmatic China is willing to go for its northern neighbor. Despite all declarations that the strategic partnership with Russia has no borders, the United States and the European Union remain China's key trading partners. Beijing depends on Western technology, capital and markets. Moscow's gas conflict with the European Union has reduced the purchasing power of Chinese goods by Western consumers. In general, due to the rapprochement with Russia, Beijing's conflict with the West has noticeably escalated. China acknowledges that its relations with the USA will gradually deteriorate in the long term due to growing global rivalry. Therefore, it is crucial for Beijing not to aggravate relations with the EU, which is an extremely difficult task, given the degree of involvement of the latter in the war in Ukraine and its sensitivity for the issue [35].

Conclusion. China and Russia underwent through a significant transformation in their relationship, being ideological rivals in the Cold War era and gradually turning into strategic partners as of the recent decades, pursuing a common goal of establishing a multipolar world order, where the influence of the West would be balanced by a number of major nations.

Two big-scale international events – the collapse of the Soviet Union and the 2014 Ukrainian crisis – made tangibly significant impact on the development of the bilateral relations of Beijing and Moscow, marking turning points – after 1991 the parties started to explore opportunities for interaction and set trajectory for cooperation in various areas, while the mentioned crisis had accelerated the economic and strategic integration of Russia and China in response to Western sanctions. Both States demonstrate solidarity on issues that are sensitive to each other, thus confirming that their cooperation is based on pragmatic considerations and is driven by strategic imperatives. Meanwhile, Beijing is forced to balance its economic interests with Europe and the United States and its commitment to strategic partnership with Moscow. Of the two partners China occupies a more advantageous position, while Russia is growing more dependent on Beijing.

BIBLIOGRAPHY:

1. Gaddis J. L. *The Long Peace. Inquiries into the History of the Cold War*. Oxford University Press, Feb 2, 1989, 352 p.
2. Gabuev A. A 'Soft Alliance'? *Russia-China Relations after the Ukraine Crisis*. London: European Council on Foreign Relations, Policy Brief No. 126, February 2015, pp. 1–11.
3. Trenin D. From Greater Europe to Greater Asia? The Sino-Russian Entente. The Carnegie Russia

Eurasia Center, April 2015, pp. 3, 9. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2015/05>

4. Ma Bo. *Russia's 'Turn to the East' Strategy: motivation, prospects, and challenges*. Russian Studies, No. 3, 2017. URL: <https://interpret.csis.org/>

5. Tiezzi Sh. *China Backs Russia on Ukraine*. The Diplomat, March 4, 2014. URL: <https://thediplomat.com/>

6. *Joint Declaration of the Russian Federation and the People's Republic of China on a new stage of comprehensive partnership and strategic cooperation*. May 20, 2014. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/1642>

7. Trenin D. *Russia and China in the Arctic: Cooperation, Competition, and Consequences*. The Carnegie Russia Eurasia Center, March 31, 2020. URL: <https://carnegieendowment.org/>

8. Webster J. *China-Russia Energy Ties Feature in the Xi-Putin Lunar New Year Call*. The Diplomat, February 13, 2024. URL: <https://thediplomat.com/>

9. Turner J. *Russian revolution: is the Moscow-Kazan high-speed rail project on track?* Railway Technology, December 5, 2018. URL: <https://www.railway-technology.com/>

10. Khokhlov O. *Kak Rossiya stanovitsa syryevym pridatkom Kitaya*. Deutsche Welle, 22.01.2024. URL: <https://www.dw.com/>

11. Ghasseminejad S. *Trade Between Russia and China Surges in 2023*. Foundation for Defense of Democracies, June 15, 2023. URL: <https://www.fdd.org/analysis/2023/>

12. Milov V. *Oil, gas, and war: The effect of sanctions on the Russian energy industry*. Atlantic Council, May 23, 2024, URL: <https://www.atlanticcouncil.org/>

13. Fong C., Maizland L. *China and Russia: Exploring Ties Between Two Authoritarian Powers*. Council on Foreign Relations, March 20, 2024, URL: <https://www.cfr.org>

14. Koller F. *Entre Xi et Poutine, plus qu'une alliance, une «communauté de destin»*. Le Temps, le 16 mai 2024, URL: <https://www.letemps.ch/>

15. *Why the AUKUS, Quad and 'Five Eyes' pacts anger China*. Channel News Asia, September 23, 2021, <https://www.channelnewsasia.com>

16. Weitz R. *A View from Russia on Sino-Russian Relations in 2023-24*. The Asan Forum, March 7, 2024, URL: <https://theasanforum.org/>

17. Yu Bin. *China-Russia Relations: From Geopolitics to Geoeconomics*. Comparative Connections, Vol. 25, No. 3, pp 175-186. URL: <https://cc.pacforum.org/>

18. *Putin says Russia-China relations at highest-ever level*. Xinhua, June 5, 2021, URL: <http://www.xinhuanet.com/>

19. *Russia-China relations continue to develop despite challenging international situation, says Putin*. Xinhua, May 15, 2024, URL: <https://english.news.>

20. Bicker L. *China-Russia relations: What is Xi Jinping prepared to pay for Putin's war?* BBC, 15 May 2024, URL: <https://www.bbc.com>

21. Junhua Zhang. *The burgeoning China-Russia axis*. Geopolitical Intelligence Services, March 5, 2024. URL: <https://www.gisreportsonline.com/>

22. *The state of China-Russia cooperation over natural gas*. Strategic Comments 04, Vol. 29, The International Institute for Strategic Studies, February 2023. URL: <https://www.iiss.org/>

23. *Russia vetoes UN resolution on Ukraine annexation, China abstains*. Al Jazeera, Oct 1, 2022, URL: <https://www.aljazeera.com/news>

24. Masih N. *U.N. resolution to end Ukraine war: How countries voted and who abstained*. The Washington Post, February 24, 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/>

25. Nichols M., Pamuk H. *Russia vetoes U.N. Security action on Ukraine as China abstains*. Reuters, February 26, 2022, URL: <https://www.reuters.com/>

26. Wang Qiuyi. *The Global Security Initiative: Transcending Western security dilemmas*. CGTN, April 21, 2024, URL: <https://news.cgtn.com/news/>

27. Bohman V., Andersson P., Von Essen H. *Final blow to Chinese 'neutrality' on Ukraine war*. Politico, June 19, 2024, URL: <https://www.politico.eu/>

28. *China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis*. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, February 24, 2023, URL: <https://www.fmprc.gov.>

29. Sauer P., Davidson H. *Putin welcomes China's controversial proposals for peace in Ukraine*. The Guardian, March 21, 2023. URL: <https://www.theguardian.com>

30. Yu Zeyuan. *Why China will not attend the Swiss peace summit on Ukraine*. Think China, June 03, 2024, URL: <https://www.thinkchina.sg>

31. Rising D., Moritsugu K. *Zelenskyy accuses China of pressuring other countries not to attend upcoming Ukraine peace talks*. The Associated Press, June 2, 2024. URL: <https://apnews.com/article/>

32. Irish J., Pineau E. *China's Xi backs Macron call for global Olympic truce*. Reuters, May 06, 2024, URL: <https://www.reuters.com/>

33. Trudolyubov M. *China's Balancing Act Between the U.S. and Russia*. The Wilson Center, May 24, 2024, URL: <https://www.wilsoncenter.org/>

34. Aarup S.A., Panov S., Busvine D. *China secretly sends enough gear to Russia to equip an army*. Politico, July 24, 2023, URL: <https://www.politico.eu/article/>

35. Ferchen M. *Growing US-China rivalry in Africa, Latin America and Southeast Asia: Implications for the EU*. The Mercator Institute for China Studies, March 24, 2022. URL: <https://merics.org/en/report/growing-us-china-rivalry-africa-latin-america-and-southeast-asia-implications-eu>

Стратегічні зрушення: трансформація китайсько-російських відносин від холодної війни до сучасності

Хідаятова Севіль Алігусейн

кандидат політичних наук
Бакинський державний університет
Академіка Західа Халілова, 23,
Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0007-2428-4203

У цій статті розглядається еволюція китайсько-російських відносин від ідеологічного суперництва під час холодної війни до стратегічного партнерства в сучасну епоху. Відносини між Китаєм і Росією, які спочатку характеризувались ідеологічними розбіжностями та територіальними суперечками, зазнали значних змін після розпаду Радянського Союзу в 1991 році. Геополітичний вакуум, створений розпадом СРСР, спонукав обидві країни врегулювати прикордонні суперечки та розширити економічне співробітництво, кульмінацією якого стала у стратегічних угодах та енергетичних проєктах. Українська криза 2014 року ще більше посилила це партнерство, коли Росія звернулася до Китаю у відповідь на санкції Заходу. На основі детального історичного аналізу в статті детально розглядаються прагматичні міркування та стратегічні імперативи, які визначають китайсько-російські відносини. Це комплексне дослідження дає розуміння геополітичної динаміки та економічної взаємозалежності, що формує сучасний альянс між Китаєм і Росією, а також досліджує його наслідки для глобальної геополітики. Таким чином, Пекін балансує свої відносини з конфліктуючими сторонами, користуючись при цьому ослабленням свого історичного регіонального конкурента, Росії, і його зростаючою залежністю від Китаю. Розуміючи, що в нинішніх умовах Китай є життєво важливим партнером для Москви завдяки своїй потужності, впливу та економічному потенціалу, Пекін просуває власні економічні, політичні та геополітичні інтереси. Тим часом Росія, намагаючись самоствердитися, відновити статус наддержави та кинути виклик глобальному домінуванню Сполучених Штатів, поставила багато на карту, розв'язавши конфлікт з Україною та посиливши напруженість із «колективним» Заходом. Чи досягне він поставлених цілей, ще невідомо. Наразі Кремль зіткнувся зі скоординованою сильною політичною опозицією та масовими економічними санкціями з боку західних країн і опинився у надзвичайно складній ситуації. Це зробило Росію вразливою, змусивши її повернутися на схід і, відкинувши традиційні побоювання щодо свого давнього регіонального суперника, тісніше зблизитися з Китаєм і, здавалося б, поступово прийняти роль молодшого партнера.

Ключові слова: китайсько-російські відносини, геополітика, стратегічне партнерство, BRI, українська криза.

Чередніченко Андрій Геннадійович

Політика держав-сусідів Тайваню як фактор стримування ескалації конфлікту

УДК 327.56(529-192.2:510)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.29>

Чередніченко Андрій Геннадійович
аспірант кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19,
Львів, Україна
ORCID: 0009-0008-6949-050X

Зростання ризиків перетворення конфлікту в Тайванській протоці на пряме збройне протистояння за участі не лише КНР та Тайваню, але США та держав регіону, зумовлює актуальність теми. Метою статті є дослідження політики держав-сусідів Тайваню (Японії, Республіки Корея, Філіппін, Австралії та Нової Зеландії) в контексті стримування ескалації конфлікту в протоці. У статті використано основні загальнонаукові методи пізнання: історичний, порівняння, узагальнення, аналіз, синтез та аналогію.

У роботі розглянуто особливості встановлення державами дипломатичних відносин з Китайською Народною Республікою та розірвання їх з Китайською Республікою. Визначено позиції країн щодо «тайванського питання». Проаналізовано їхню роль у системі регіональної безпеки. Охарактеризовано можливу реакцію на спроби вирішення «тайванського питання» силою. Зазначено про зміну політики КНР з приходом до влади Сі Цзіньпіна. Звернено увагу на занепокоєння в Сеулі ризиками початку одночасної війни Кореїської Народно-Демократичної Республіки (Північна Корея) проти Кореїської Республіки (Південна Корея) та Китайської Народної Республіки проти Китайської Республіки (Тайвань).

Зазначено про розміщення американських збройних сил в Окінаві. Звернено увагу на наявність контингенту військовослужбовців армії США в Республіці Корея, зокрема в Таборі Хамфріс – найбільшій закордонній військовій базі США. Зауважено про відновлення найбільшої військової присутності США на Філіппінах за останні 30 років. Згадано резолюцію ООН 2758 1971 року, яка призвела до переходу членства від Китайської Республіки до Китайської Народної Республіки. Зауважено про одностороннє прийняття Сенатом Австралії пропозиції з твердженням, що спростовує тезу про наявність підтвердження суверенітету КНР над Тайванем в тексті резолюції ООН 2758. Зазначено про економічні зв'язки КНР з державами регіону.

Звернено увагу на те, що Австралія в межах оборонного договору під назвою AUKUS до 2030-х років має отримати на озброєння підводні човни з атомною силовою установкою. Зроблено висновки, що залучення Тайваню до співпраці з державами регіону є важливим для забезпечення регіональної стабільності, безпеки та збереження демократії.

Ключові слова: Тайвань, Китайська Народна Республіка, держави-сусіди, ескалація, Японія, Корея, Філіппіни, Австралія, Нова Зеландія.

Вступ. Держави-сусіди Тайваню відіграють важливу роль у забезпеченні балансу сил в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та стримуванні ескалації конфлікту в Тайванській протоці. Погіршення безпекової ситуації може не тільки порушити стабільність у регіоні, але й загрожувати світовій торгівлі та призвести до глобальної економічної кризи. Держави, згадані в статті, дотримуються політики «одного Китаю», аби уникати прямої конфронтації з КНР, і водночас мають неофіційні зв'язки з Тайванем. Зростання ризиків перетворення конфлікту на пряме збройне протистояння за участі не лише КНР та Тайваню, але США та держав регіону, зумовлює актуальність теми дослідження.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження політики держав-сусідів Тайваню (Японії, Республіки Корея, Філіппін, Австралії та Нової Зеландії) в контексті стримування ескалації конфлікту в протоці. Досягнення мети передбачає розгляд особливостей встановлення державами дипломатичних відносин з Китайською Народною Республікою та розірвання їх з Китайською Республікою, визначення позицій держав щодо «тайванського питання», аналіз їхньої ролі в системі регіональної безпеки та характеристику можли-

вої реакції на спроби вирішення «тайванського питання» силою.

Методи дослідження. У статті використано основні загальнонаукові методи пізнання: історичний, порівняння, узагальнення, аналіз, синтез та аналогію. Історичний метод застосовано для дослідження подій минулого. Метод порівняння використано для порівняння позицій держав щодо Тайваню. Узагальнення сприяло створенню висновків на базі опрацьованого матеріалу. Аналіз та синтез застосовано для розділення досліджуваного питання на окремі компоненти з метою їх подальшого аналізу та об'єднання результатів у єдине ціле.

Результати. Держави Азійсько-Тихоокеанського регіону зіштовхуються зі спільними викликами, серед яких – спроби КНР змінити статус-кво, і не лише в Тайванській протоці.

Японія, Республіка Корея (Південна Корея), Філіппіни, Австралія та Нова Зеландія відіграють важливу роль у системі планування відповідних заходів США у разі вторгнення КНР на Тайвань. Території цих держав ймовірно розглядаються як складові логістичного ланцюгу постачання озброєння острову.

Японія. Японія та КНР встановили дипломатичні відносини у вересні 1972 року та розірвали їх з Китайською Республікою (Тайвань). Особливістю цього процесу стало те, що офіційне Токіо змогло нормалізувати відносини з Пекіном без визнання його територіальних претензій на Тайвань і водночас зберегти офіційно «неофіційні» відносини з островом, створивши таким чином «японську формулу» [15, с. 1071]. Токіо «визнало» лише з один з трьох принципів Пекіна – що «Уряд КНР є єдиним законним урядом Китаю». Натомість Японія не погодилася і формально не висловила чіткої позиції щодо того, що «Тайвань є невід'ємною частиною КНР» та що «Мирний договір між Японією та Республікою Китай є незаконним, недійсним і його слід денонсувати» [15, с. 1074].

У Спільному комюніке уряду Японії та уряду Китайської Народної Республіки від 29 вересня 1972 року йшлося про те, що «Уряд Китайської Народної Республіки знову заявляє, що Тайвань є невід'ємною частиною території Китайської Народної Республіки. Уряд Японії повністю розуміє та поважає цю позицію Уряду Китайської Народної Республіки та твердо дотримується своєї позиції відповідно до статті 8 Потсдамської декларації» [12]. Варто зауважити, що в зазначеній статті окреслено території, до яких обмежується японський суверенітет, а в переліку відсутній Тайвань [20]. Головним у тексті є те, що використано не формулювання «погоджується» або «підтримує», а – «повністю розуміє та поважає позицію». Таку саму модель було застосовано США в перемовинах з КНР [15, с. 1088].

Важливим фактором є те, що Китайська Народна Республіка вважає японські острови Сенкаку частиною провінції Тайвань, і тому може спробувати реалізувати свої територіальні претензії також. З огляду на Договір про взаємне співробітництво та гарантії безпеки між США та Японією від 1960 року Вашингтон не зможе залишатись осторонь [21, с. 66]. Китайська Республіка теж розглядає острови як свою територію, але це не заважає розвитку відносин з Японією.

Як зазначає А. Ліфф (A. Liff), «значна присутність американських військових на японській землі, особливо на сусідній Окінаві, майже забезпечує критичну роль американсько-японського альянсу в стримуванні через протоку» [15, с. 1068].

У разі нападу КНР на Тайвань, США ймовірно втрутяться, що призведе до залучення Японії також. Окрім того, задля успішного захоплення острова Пекін має зменшити можливості для участі США, що малоймовірно без ударів по Окінаві.

Політика Японії щодо Тайваню змінилася, як змінилася і політика КНР з приходом Сі Цзіньпіна до влади. Наприклад, у 2014 році Японія розглядала відносини з Тайванем загалом через економічну призму, у той час як у 2020 році в «Синій книзі

дипломатії» (публікується щорічно) вже йшлося про те, що Тайвань «надзвичайно важливий партнер і важливий друг, з яким вона [Японія] поділяє фундаментальні цінності, такі як свобода, демократія, основні права людини та верховенство права, і має тісні економічні відносини та обміни між людьми» [4, с. 308].

У 2022 році таке саме формулювання, проте з незначними змінами, було розміщено на сторінках Стратегії національної безпеки Японії (2022). Там також зазначено, що «безпекове середовище в Японії є таким суворим і складним, як і після закінчення Другої світової війни» [17, с. 2]. Такі ж формулювання опубліковані в «Синій книзі дипломатії» за 2023 [7, с. 5] та 2024 [8, с. 19] роки.

Республіка Корея. Республіка Корея (Південна Корея) розірвала відносини з Китайською Республікою та встановила їх з Китайською Народною Республікою в 1992 році, таким чином втративши статус останнього і найстарішого дипломатичного союзника Тайбея в Азії [14, с. 751]. Формулювання спільного комюніке від серпня 1992 року були схожими на японське – «Уряд Республіки Корея визнає Уряд Китайської Народної Республіки єдиним законним урядом Китаю та поважає позицію китайської сторони про те, що існує лише один Китай, а Тайвань є частиною Китаю» [22].

У квітні 2023 року президент Республіки Корея Юн Сок Йоль зазначив, що «Тайванська проблема – це не просто проблема між Китаєм і Тайванем, це, як і проблема Північної Кореї, – глобальна проблема» [5]. Республіка Корея занепокоєна ризиком початку одночасної війни проти неї Північною Кореєю та КНР проти Тайваню. У Республіці Корея присутні військовослужбовці армії США (приблизно 28 500 осіб), більша частина з яких – в Таборі Хамфріс – найбільшій закордонній військовій базі США [23, с. 1]. Вони потенційно можуть бути залучені до захисту Тайваню в разі нападу КНР. Тому пряма участь корейських збройних сил у захисті Тайваню є малоймовірною. Офіційний Вашингтон вірогідно покладається на здатність Південної Кореї бути готовою до стримування Північної Кореї власними силами або за часткової підтримки США, аби мати змогу перекинути розміщені звідти збройні сили для захисту Тайваню.

Як Республіка Корея, так і Японія мають спільний інтерес щодо забезпечення миру та стабільності в регіоні, зокрема і в Тайванській протоці. Підтвердженням цього є насамперед участь лідерів Японії, Кореї та США в новому форматі – тристоронньому саміті в Кемп-Девіді в серпні 2023 року. Сторони підтвердили «важливість миру та стабільності по обидва боки Тайванської протоки як незамінного елемента безпеки та процвітання в міжнародному співтоваристві» [3].

У разі війни в Тайванській протоці США ймовірно розраховують на залученість **Філіппін** до

оборони острова. Про це свідчить відновлення військової присутності США в цій державі. У лютому 2023 року Маніла надала Вашингтону згоду на використання чотирьох нових військових баз на додачу до п'яти, до яких США вже мають доступ. Таким чином, це буде найбільша військова присутність США на Філіппінах за останні 30 років. Важливим є те, що на тлі зростаючої нестабільності в регіоні це забезпечить більш швидкий доступ американським військовим до Тайваню, оскільки відстань до найближчої бази тепер становить трохи більше ніж 160 км [25]. Географічне розташування Тайваню та Філіппін створює можливості для збереження сторонами нейтралітету значно важчими. Президент Філіппін Ф. Маркос у лютому того ж року зазначив, що в разі конфлікту в регіоні «важко уявити сценарій, у якому Філіппіни не будуть якось залучені» [24].

Окрім того, претензії КНР на більшу частину Південнокитайського моря, через яке щорічно проходить торгівля на суму понад 3 трильйони доларів США [19], а також напружені відносини з Філіппінами щодо Другої мілини Томаса, роблять потребу Маніли у співпраці в оборонній галузі необхідною. Варто зауважити, що Японія, Тайвань та Філіппіни є частиною «першого ланцюга островів», концепцію якого приписують Джону Даллесу [9].

Навесні 2024 року відбулися щорічні спільні військові навчання Філіппін та США, участь у яких взяли майже 17 тисяч військових з обох сторін. Особливістю є те, що навчання вперше відбулися за межами територіальних вод Філіппін [19].

Австралія встановила дипломатичні відносини з КНР та розірвала їх з КР у 1972 році. У спільному китайсько-австралійському комюніке йшлося про те, що «Уряд Австралії визнає Уряд Китайської Народної Республіки єдиним законним урядом Китаю, усвідомлює позицію Уряду Китаю про те, що Тайвань є провінцією Китайської Народної Республіки» [11]. Як бачимо, формулювання схожі з японськими та південнокорейськими: мова йде про «усвідомлення» позиції, а не про підтримку або погодження з нею.

КНР та Австралія зацікавлені в поглибленні економічних відносин. КНР потребує імпорту природних ресурсів, наприклад літій, у той час як Австралія є важливим ринком збуту, зокрема електромобілів. Проте геополітична нестабільність та напруга в регіоні свідчать про потребу захисту безпекових інтересів та відстоювання демократичних цінностей. Індикатором готовності до таких дій є одностороннє прийняття Сенатом Австралії пропозиції з твердженням про резолюцію ООН 2758 1971 року, яка призвела до переходу членства від Китайської Республіки до Китайської Народної Республіки. 21 серпня 2024 року австралійські депутати проголосували за те, що документ «не встановлює суверенітету Китайської Народної

Республіки над Тайванем і не визначає участь Тайваню в ООН чи інших міжнародних організаціях» [10]. Таким чином, зусилля Канберри спрямовані на боротьбу з дезінформацією Пекіна щодо того, що резолюція ООН 2758 слугує підтвердженням суверенітету КНР над Тайванем.

Австралія є стороною Договору з безпеки держав Тихого океану – АНЗЮС (Нова Зеландія та США), який передбачає колективну оборону в разі нападу на одну зі сторін. Варто зауважити, що гарантії безпеки АНЗЮС не поширюються на відносини США та Нової Зеландії, які в межах Договору були припинені в 1986 році у зв'язку з без'ядерною політикою та відмовою Веллінгтон у доступі до своїх портів кораблям американських ВМС, що мали ядерну зброю [1, с. 42].

Австралія є учасником оборонного договору під назвою AUKUS, до якого входять Великобританія та США, а також Чотиристороннього діалогу з питань безпеки (QUAD) між Індією, США та Японією.

У межах AUKUS, фактично наступником АНЗЮС, Австралія планує взяти на озброєння підводні човни з атомною силовою установкою до 2030-х років. Це не передбачає передачу ядерної зброї. Таким чином, Австралія може стати першою в світі неядерною державою з атомними підводними човнами, що слугуватиме елементом стримування в Тайванській протоці [16, с. 1]. **Нова Зеландія** також зацікавлена в приєднанні до Договору, але в частині обміну оборонних технологій, зокрема в галузях штучного інтелекту, кіберзахисту та гіперзвукових ракет [18].

У 2023 році КНР була найбільшим торговельним партнером Нової Зеландії [6]. Проте союзницькі зобов'язання перед Австралією передбачають допомогу в разі нападу на одну зі сторін. Утім на практиці це ймовірно залежатиме від того, де австралійські збройні сили зазнають нападу – на власній території, зокрема в південній частині Тихого океану, або в морській частині Східної Азії – неподалік Тайванської протоки, Східнокитайського або Південнокитайського морів [2, с. 251].

К. Лай (C. Lai) зазначає, що США можуть пріоритетувати свою політику щодо Тайваню через AUKUS, QUAD та IPEF (Індо-Тихоокеанська економічна рамкова угода для процвітання) [13, с. 63].

Висновки. Отже, Японія, Республіка Корея, Філіппіни, Австралія, Нова Зеландія та Тайвань зіштовхуються зі стратегічною конкуренцією з боку КНР. Залучення Тайваню до співпраці з державами регіону є важливим для забезпечення регіональної стабільності, безпеки та збереження демократії. Участь США в ключових регіональних організаціях є вагомим для цього процесу.

Як бачимо, держави, згадані в статті, встановили дипломатичні відносини з КНР та розірвали їх з Тайванем. Проте це не заважає мати нео-

фіційні відносини з останнім. Реакція держав на можливу війну в Тайванській протоці залишається невизначеною. Наприклад, пряма участь Японії, Республіки Корея та Філіппін є більш ймовірною (з огляду на географічне розташування), ніж Австралії та Нової Зеландії. У КНР це також розуміють і вірогідно розглядають різні варіанти розвитку подій. Наскільки правильними будуть розрахунки сторін, покаже час.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Український дипломатичний словник : переробл. і доповн. / М. З. Мальський та ін. 2-ге вид. Київ : Знання, 2014. 814 с.
2. Ayson R. New Zealand's alliance obligations in a China-Australia war. *Australian Journal of International Affairs*. 2023. P. 233–257. URL: <https://doi.org/10.1080/10357718.2023.2177253>.
3. Camp David Principles. *The White House*. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/08/18/camp-david-principles/>.
4. Chen Y.-H. Japan's Taiwan Policy in the Xi Jinping Era: Moving Toward Strategic Clarity. *Przegląd Strategiczny*. 2023. No. 15. P. 299–311. URL: <https://doi.org/10.14746/ps.2022.1.18>.
5. China lodges complaint over South Korean president's 'erroneous' Taiwan remarks. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/china-lodges-complaint-over-south-korean-presidents-erroneous-taiwan-remarks-2023-04-23/>.
6. Craymer L., Qiu S. New Zealand raises South China Sea, Taiwan tensions with China during foreign minister's visit. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/china-foreign-minister-willing-strengthen-communications-with-new-zealand-2024-03-18/>.
7. Diplomatic Bluebook 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100523117.pdf>.
8. Diplomatic Bluebook 2024. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100690596.pdf>.
9. Gady F.-S. Why China's Military Wants to Control These 2 Waterways in East Asia. *The Diplomat*. URL: <https://thediplomat.com/2019/09/why-chinas-military-wants-to-control-these-2-waterways-in-east-asia/>.
10. Guan J., Clarke M. Why Australia's Motion on Taiwan Won't Shake the Current Australia-China Relationship. *The Diplomat*. URL: <https://thediplomat.com/2024/08/why-australias-motion-on-taiwan-wont-shake-the-current-australia-china-relationship/>.
11. Joint Communiqué of the Australian Government and the Government of the People's Republic of China Concerning the Establishment of Diplomatic Relations Between Australia and China. *Department of the Prime Minister and Cabinet of Australian Government* URL: <https://pmtranscripts.pmc.gov.au/sites/default/files/original/00003119.pdf>.
12. Joint Communiqué of the Government of Japan and the Government of the People's Republic of China. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/joint72.html>.

13. Lai C. US-Taiwan Relations and the Future of the Liberal International Order. *The US Army War College Quarterly: Parameters*. 2024. Vol. 54, no. 1. URL: <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3272>.

14. Lee C., Liff A. P. Reassessing Seoul's "One China" Policy: South Korea-Taiwan "Unofficial" Relations after 30 Years (1992-2022). *Journal of Contemporary China*. 2022. P. 1–20. URL: <https://doi.org/10.1080/10670564.2022.2113959>.

15. Liff A. P. Japan, Taiwan and the "One China" Framework after 50 Years. *The China Quarterly*. 2022. P. 1–28. URL: <https://doi.org/10.1017/S0305741022001357>.

16. Mills C. AUKUS submarine (SSN-A) programme. House of Commons Library, 2024. 17 p. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9843/CBP-9843.pdf>.

17. National Security Strategy of Japan. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryoku/221216anzenhoshou/nss-e.pdf>.

18. Patman R. G. New Zealand eyes joining AUKUS despite China's warnings. *East Asia Forum*. URL: <https://eastasiaforum.org/2024/06/07/new-zealand-eyes-joining-aukus-despite-chinas-warnings/>.

19. Philippines, US troops begin annual combat drills. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/philippines-us-troops-begin-annual-combat-drills-2024-04-22/>.

20. Proclamation by the Heads of Governments, United States, China and the United Kingdom. *Office of the Historian, Foreign Service Institute*. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv02/d1382>.

21. Sacks D. U.S.-Taiwan Relations in a New Era: Responding to a More Assertive China. 81st ed. *Council on Foreign Relations*, 2023. 145 p. URL: https://live-tfr-cdn.cfr.org/sites/default/files/2023-06/TFR81_U.S.-TaiwanRelationsNewEra_SinglePages_2023-06-05_Online.pdf.

22. South Korea, China communique on diplomatic ties. *United Press International*. URL: <https://www.upi.com/Archives/1992/08/23/South-Korea-China-communique-on-diplomatic-ties/9864714542400/>.

23. U.S.-South Korea Alliance: Issues for Congress. *Congressional Research Service*. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11388>.

24. Venzon C. Marcos says 'hard to imagine' Philippines can avoid Taiwan conflict. *Nikkei Asia*. URL: <https://asia.nikkei.com/Editor-s-Picks/Interview/Marcos-says-hard-to-imagine-Philippines-can-avoid-Taiwan-conflict>.

25. Wong E., Schmitt E. Biden Aims to Deter China With Greater U.S. Military Presence in Philippines. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2023/02/02/us/politics/us-china-philippines.html?smid=url-share>.

REFERENCES:

1. Malskyi, M.Z., et al. (2014). *Ukrainskyi dyplomatychnyi slovnyk [Ukrainian diplomatic dictionary]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
2. Ayson, R. (2023). New Zealand's alliance obligations in a China-Australia war. *Australian Journal of International Affairs*. P. 233–257. DOI: <https://doi.org/10.1080/10357718.2023.2177253> [in English].

3. Camp David Principles. *The White House*. Retrieved from: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/08/18/camp-david-principles/> [in English].
4. Chen, Y.-H. (2023). Japan's Taiwan Policy in the Xi Jinping Era: Moving Toward Strategic Clarity. *Przegląd Strategiczny*. No. 15. P. 299–311. DOI: <https://doi.org/10.14746/ps.2022.1.18> [in English].
5. China lodges complaint over South Korean president's 'erroneous' Taiwan remarks. *Reuters*. Retrieved from: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/china-lodges-complaint-over-south-korean-presidents-erroneous-taiwan-remarks-2023-04-23/> [in English].
6. Craymer, L., Qiu, S. New Zealand raises South China Sea, Taiwan tensions with China during foreign minister's visit. *Reuters*. Retrieved from: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/china-foreign-minister-willing-strengthen-communications-with-new-zealand-2024-03-18/> [in English].
7. Diplomatic Bluebook 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. Retrieved from: <https://www.mofa.go.jp/files/100523117.pdf> [in English].
8. Diplomatic Bluebook 2024. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. Retrieved from: <https://www.mofa.go.jp/files/100690596.pdf> [in English].
9. Gady, F.-S. Why China's Military Wants to Control These 2 Waterways in East Asia. *The Diplomat*. Retrieved from: <https://thediplomat.com/2019/09/why-chinas-military-wants-to-control-these-2-waterways-in-east-asia/> [in English].
10. Guan, J., Clarke, M. Why Australia's Motion on Taiwan Won't Shake the Current Australia-China Relationship. *The Diplomat*. Retrieved from: <https://thediplomat.com/2024/08/why-australias-motion-on-taiwan-wont-shake-the-current-australia-china-relationship/> [in English].
11. Joint Communiqué of the Australian Government and the Government of the People's Republic of China Concerning the Establishment of Diplomatic Relations Between Australia and China. *Department of the Prime Minister and Cabinet of Australian Government*. Retrieved from: <https://pmtranscripts.pmc.gov.au/sites/default/files/original/00003119.pdf> [in English].
12. Joint Communiqué of the Government of Japan and the Government of the People's Republic of China. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. Retrieved from: <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/joint72.html> [in English].
13. Lai, C. (2024). US-Taiwan Relations and the Future of the Liberal International Order. *The US Army War College Quarterly: Parameters*. Vol. 54, no. 1. DOI: <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3272> [in English].
14. Lee, C., Liff, A. P. (2022). Reassessing Seoul's "One China" Policy: South Korea-Taiwan "Unofficial" Relations after 30 Years (1992-2022). *Journal of Contemporary China*. P. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1080/10670564.2022.2113959> [in English].
15. Liff, A. P. (2022). Japan, Taiwan and the "One China" Framework after 50 Years. *The China Quarterly*. P. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0305741022001357> [in English].
16. Mills, C. (2024). AUKUS submarine (SSN-A) programme. House of Commons Library. 17 p. Retrieved from: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9843/CBP-9843.pdf> [in English].
17. National Security Strategy of Japan. Retrieved from: <https://www.cas.go.jp/jp/siryou/221216nanzenhoshou/nss-e.pdf> [in English].
18. Patman, R. G. New Zealand eyes joining AUKUS despite China's warnings. *East Asia Forum*. Retrieved from: <https://eastasiaforum.org/2024/06/07/new-zealand-eyes-joining-aukus-despite-chinas-warnings/> [in English].
19. Philippines, US troops begin annual combat drills. *Reuters*. Retrieved from: <https://www.reuters.com/world/philippines-us-troops-begin-annual-combat-drills-2024-04-22/> [in English].
20. Proclamation by the Heads of Governments, United States, China and the United Kingdom. *Office of the Historian, Foreign Service Institute*. Retrieved from: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv02/d1382> [in English].
21. Sacks, D. (2023). U.S.-Taiwan Relations in a New Era: Responding to a More Assertive China. 81st ed. *Council on Foreign Relations*. 145 p. Retrieved from: https://live-tfr-cdn.cfr.org/sites/default/files/2023-06/TFR81_U.S.-TaiwanRelations-NewEra_SinglePages_2023-06-05_Online.pdf [in English].
22. South Korea, China communique on diplomatic ties. *United Press International*. Retrieved from: <https://www.upi.com/Archives/1992/08/23/South-Korea-China-communique-on-diplomatic-ties/9864714542400/> [in English].
23. U.S.-South Korea Alliance: Issues for Congress. *Congressional Research Service*. Retrieved from: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11388> [in English].
24. Venzon, C. Marcos says 'hard to imagine' Philippines can avoid Taiwan conflict. *Nikkei Asia*. Retrieved from: <https://asia.nikkei.com/Editor-s-Picks/Interview/Marcos-says-hard-to-imagine-Philippines-can-avoid-Taiwan-conflict> [in English].
25. Wong, E., Schmitt, E. Biden Aims to Deter China With Greater U.S. Military Presence in Philippines. *The New York Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2023/02/02/us/politics/us-china-philippines.html?smid=url-share> [in English].

The policy of Taiwan's neighboring states as a factor in deterring conflict escalation

Cherednichenko Andrii
Hennadiiovych

Postgraduate Student at the Department
of International Relations and Diplomacy
Ivan Franko National University of Lviv
Sichovyyh Striltsiv str., 19, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0008-6949-050X

The increasing risk of the conflict in the Taiwan Strait escalating into a direct armed confrontation, involving not only the PRC and Taiwan but also the USA and states of the region, underscores the relevance of this topic. The purpose of the article is to examine the policies of Taiwan's neighboring states (Japan, the Republic of Korea, the Philippines, Australia, and New Zealand) in the context of containing the escalation of the conflict in the strait. The article employs key general scientific methods of cognition, including historical, comparison, generalization, analysis, synthesis and analogy.

The paper examines the dynamics of states establishing diplomatic relations with the People's Republic of China while severing them with the Republic of China. The positions of these countries on the "Taiwan question" are identified, and their role in the regional security system is analyzed. The possible reaction to attempts to resolve the "Taiwan question" by force is described. It is noted that the People's Republic of China's policy has shifted with Xi Jinping's rise to power. Attention is also given to concerns in Seoul regarding the risks of simultaneous wars: one between the Democratic People's Republic of Korea (North Korea) and the Republic of Korea (South Korea), and another between the People's Republic of China and the Republic of China (Taiwan).

The deployment of American armed forces in Okinawa is noted. Attention is also drawn to a US military contingent in the Republic of Korea, particularly at Camp Humphreys, the largest overseas US military base. The restoration of the largest US military presence in the Philippines in the last 30 years is highlighted. The UN Resolution 2758 of 1971, which resulted in the transfer of membership from the Republic of China to the People's Republic of China, is mentioned. It is further noted that the Australian Senate unanimously passed a statement refuting the claim that UN Resolution 2758 confirms the People's Republic of China's sovereignty over Taiwan. The economic ties between the People's Republic of China and the states of the region are acknowledged.

Attention is drawn to the fact that, under the AUKUS defense treaty, Australia is expected to receive nuclear-powered submarines by the 2030s. It is concluded that Taiwan's cooperation with the states of the region is crucial for ensuring regional stability, security and the maintenance of democracy.

Key words: Taiwan, People's Republic of China, neighboring states, escalation, Japan, Korea, Philippines, Australia, New Zealand.

Ястребова Віра Андріївна

Участь сепаратистських рухів у створенні квазідержавних утворень на пострадянському просторі

УДК 323.15:341.232(47+57)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.30>

Ястребова Віра Андріївна
аспірант кафедри політичних теорій
Національного університету
«Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-0757-2090

Актуальність проблеми сепаратизму на пострадянському просторі, зокрема в Грузії, Україні та Молдові, зумовлена значним впливом зовнішніх сил на дестабілізацію цих країн. Сепаратистські рухи, які виникли і зміцнилися завдяки підтримці зовнішніх акторів, стали серйозною загрозою для політичної стабільності та територіальної цілісності цих держав. Ця загроза не лише підриває внутрішню єдність країн, але й створює передумови для тривалих конфліктів, що можуть мати серйозні наслідки для регіональної безпеки. У випадку Грузії, України та Молдови, зовнішні актори використовують сепаратистські рухи як інструмент для розширення свого впливу та послаблення державних інституцій, що, у свою чергу, ускладнює забезпечення їхньої незалежності.

У цьому контексті мета дослідження полягає в детальному аналізі історичного контексту виникнення сепаратистських рухів у зазначених країнах. Важливо розкрити механізми і технології, за допомогою яких зовнішні сили підтримують і сприяють розвитку сепаратизму. Це включає вивчення зовнішньо-інспірованих технологій, таких як інформаційна війна, пропаганда та використання громадських рухів для створення квазідержавних утворень.

Методи дослідження включають історико-хронологічний аналіз, який дозволяє відстежити еволюцію сепаратистських рухів у кожній з країн, порівняльний аналіз для виявлення спільних і відмінних рис цих рухів, контент-аналіз для дослідження впливу медіа і пропаганди, кейс-стаді для глибокого аналізу конкретних випадків сепаратизму, та системний аналіз для оцінки загальної картини і взаємозв'язків між різними аспектами сепаратизму.

Використання цих методів дозволяє провести всебічний аналіз проблеми, виявити основні фактори, що сприяють виникненню та розвитку сепаратистських рухів, а також дослідити роль зовнішніх сил у цьому процесі. Результати дослідження показують, що зовнішньо-інспірований сепаратизм є складним і багатоаспектним явищем, яке використовує різноманітні технології для досягнення своїх цілей.

У статті запропоновані рекомендації для запобігання подальшій дестабілізації ситуації в регіоні. Зокрема, наголошено на важливості зміцнення демократичних інститутів, підвищення правової грамотності населення та посилення міжнародної співпраці для протидії зовнішньо-інспірованому сепаратизму.

Ключові слова: історична спадщина, етнічні конфлікти, соціально-економічна нерівність, економічний спад, соціальне невдоволення, невизнане державне утворення.

Вступ. На пострадянському просторі сепаратистські рухи відіграли ключову роль у створенні квазідержавних утворень, які призвели до дестабілізації політичної ситуації в таких країнах, як Грузія, Україна та Молдова. Ці рухи, значною мірою інспіровані та підтримані зовнішніми силами, насамперед Російською Федерацією, виступали як інструменти геополітичного впливу, спрямованого на підриєв суверенітету незалежних держав. Важливо дослідити, як технології зовнішньо-інспірованого сепаратизму, у поєднанні з діяльністю громадських рухів, сприяли створенню квазідержавних утворень. Окрему увагу слід приділити методам, що використовувалися для мобілізації населення та легітимізації цих утворень у міжнародному контексті. Проблема полягає в тому, що ці квазідержавні утворення не лише порушують територіальну цілісність держав, але й стають осередками постійної нестабільності, яка загрожує безпеці всього регіону.

Мета та завдання. Мета статті – дослідити роль сепаратистських рухів у створенні квазідер-

жавних утворень на пострадянському просторі, виявити технології зовнішнього інспірування цих процесів та визначити вплив Російської Федерації на дестабілізацію політичної ситуації в Грузії, Україні та Молдові.

Завдання статті:

- проаналізувати історичний контекст виникнення сепаратистських рухів у Грузії, Україні та Молдові;

- розкрити механізми та технології зовнішньо-інспірованого сепаратизму, які були застосовані для створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі;

- запропонувати рекомендації щодо запобігання подальшій дестабілізації ситуації в регіоні шляхом протидії зовнішньо-інспірованому сепаратизму.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано комплексний підхід, що включав використання різних методів наукового аналізу. Це дозволило здійснити всебічний розгляд проблематики та виявити основні тенденції й закономірності:

– історико-хронологічний метод – використаний для аналізу історичного контексту виникнення та розвитку сепаратистських рухів у Грузії, Україні та Молдові. За допомогою цього методу було встановлено хронологічні рамки основних подій і виявлено ключові фактори, що сприяли формуванню сепаратистських тенденцій;

– порівняльний метод – дозволив провести порівняльний аналіз сепаратистських рухів у різних країнах пострадянського простору. За допомогою цього методу було виявлено спільні та відмінні риси в механізмах і технологіях зовнішньо-інспірованого сепаратизму, а також у взаємодії цих рухів із зовнішніми силами, зокрема з Російською Федерацією;

– метод контент-аналізу – застосований для аналізу інформаційних джерел, включаючи медіа, офіційні документи, звіти міжнародних організацій та інші публікації. Цей метод дозволив виявити основні напрямки пропаганди, що використовуються для підтримки сепаратистських рухів, а також вивчити роль громадських рухів у створенні квазідержавних утворень.

Результати. Після розпаду Радянського Союзу в 1991 році, на пострадянському просторі виникли численні етнічні, політичні та економічні проблеми, які стали передумовами для виникнення сепаратистських рухів у різних регіонах. Ці проблеми часто були спричинені складною історичною спадщиною, етнічними конфліктами, соціально-економічною нерівністю, а також втручанням зовнішніх сил, зокрема Російської Федерації.

Ключові передумови, що сприяли виникненню та поширенню сепаратистських рухів на постра-

дянському просторі, а також їхній вплив на формування квазідержавних утворень у зазначених регіонах, наведені в таблиці 1.

Для того, щоб визначитись з технологіями сепаратистських процесів в Україні, Молдові та Грузії, потрібно проаналізувати історичний контекст виникнення сепаратистських рухів у цих країнах, а також дослідити вплив зовнішніх факторів.

Аналізуючи сучасні процеси регіонального сепаратизму в Україні, можна дійти висновку, що проекти, які переросли у відкриті сепаратистські рухи у 2014-2015 роках, з'явилися значно раніше. Їх формування та підготовка були тривалими процесами, що розгорталися у тіні, коли створювалися умови для політичного та ідеологічного впливу, маніпуляцій з боку зовнішніх сил та використання внутрішніх протиріч. За часом вони співпадали з основними етапами становлення української державності [11]:

- проголошення незалежності в 1991 році;
- політична криза 2004 року, яка призвела до Помаранчевої революції;
- Революція гідності 2013–2014 років.

Усі ці кризові ситуації, пов'язані із сепаратистськими амбіціями окремих груп, на наш погляд, мали зовнішнє підґрунтя. Етнонаціональні відносини виявилися одним із вразливих аспектів, що підвищував конфліктний потенціал, який ще більше загострювався через інформаційну, політичну та фінансову підтримку з боку зацікавлених у дестабілізації ситуації сил.

На першому етапі основним механізмом просування сепаратизму у східних регіонах України стало впровадження єврорегіональних проектів,

Таблиця 1

Передумови виникнення сепаратистських рухів на пострадянському просторі

Передумова	Опис	Приклад	Роль у виникненні сепаратизму
Історичні та етнічні конфлікти	Радянська національна політика створювала штучні кордони, що не відповідали етнічним реаліям, викликаючи етнічну напруженість.	Абхазія та Південна Осетія (Грузія), Донбас (Україна)	Стала основою для сепаратистських настроїв та бажання автономії або незалежності.
Політична нестабільність	Відсутність сильного центрального уряду та конфлікт інтересів між національними урядами та місцевими елітами.	Придністров'я (Молдова), Донбас (Україна)	Сприяла виникненню та зміцненню місцевих сепаратистських рухів.
Економічні труднощі	Економічний спад та нерівномірний розподіл ресурсів призвели до соціального невдоволення, яке використовували сепаратистські рухи.	Донбас (Україна)	Створила умови для мобілізації підтримки сепаратизму серед місцевого населення.
Вплив зовнішніх сил	Російська Федерація підтримувала сепаратистські рухи шляхом надання військової, економічної, політичної допомоги та інформаційних операцій.	Абхазія та Південна Осетія (Грузія), Придністров'я (Молдова), Донбас (Україна)	Забезпечувала сепаратистів ресурсами та легітимізувала їхні вимоги, посилюючи конфлікти та дестабілізацію регіону.

Джерело: складено автором на основі [1-4]

за допомогою яких Росія прагнула інтегрувати місцеве населення до свого «життєвого простору» через різні форми взаємодії. Крім цих програм, в Україні реалізовувалися інші проекти, фінансовані РФ, для яких створювали спеціальні інституції, зокрема «Російські центри». Ці центри, відкриті в різних містах України з 2008 по 2014 роки, займалися просуванням ідеології «Руського мира» через стратегію «м'якої сили». Для розуміння їхнього впливу на розвиток сепаратизму в Україні необхідно детально дослідити діяльність цих центрів.

Так, у жовтні 2010 року в Одесі відбулася конференція під назвою «Федералізація України: від розколу до єдності», організована «Інститутом країн СНД» спільно з проросійською партією «Родина». На конференції були присутні відомі проросійські діячі, такі як Володимир Корнілов та Костянтин Затулін. Під час її проведення активно розповсюджувалися антиукраїнські наративи та сепаратистські ідеї.

Для розуміння процесів інспірації сепаратизму в Україні слід дослідити діяльність організацій, що просувають ідеї «Руського мира». Зокрема, важливу роль у цьому відігравали такі інституції, як «Росспівробітництво», яке просувало ідеї російського імперіалізму, та «Інститут країн СНД», що займався не лише аналітикою, але й організацією заходів, спрямованих на поширення сепаратистських ідей. Ці організації були активними учасниками формування і просування ідеї сепаратизму в Україні, починаючи з 2005 року. Партія «Донецька республіка», яка виникла у 2004 році, стала одним із інструментів для реалізації сепаратистських проєктів на сході України, що врешті-решт привело до створення так званої «Донецької народної республіки». Цей процес ілюструє алгоритм: створення ідеї, її поширення і просування, що активно використовувався для підризу української державності.

Важливе значення у формуванні сепаратистських настроїв в Україні відіграли агенти зовнішнього впливу. Ключове місце серед них займала організація «Інтернаціональний рух Донбасу» (ІРД). ІРД була створена наприкінці існування СРСР як аналог до подібних організацій у Прибалтійських республіках, що протистояли національним рухам. Проте на Донбасі цей рух залишався малочисельним і підтримувався переважно маргіналами. ІРД та інші східноукраїнські організації ізоляціоністського спрямування зосереджувалися на антиамериканській та антиєвропейській риторичній співпрацюючи з радикальними силами всередині Росії. Проросійські партії, такі як Комуністична партія України та Партія регіонів, отримували значну підтримку на Луганщині та Донеччині, починаючи з 1990-х років. Після окупації частин цих областей у 2014 році на основі членів КПУ були створені комуністичні партії «ДНР» та «ЛНР», які після анексії в 2022 році стали осередками «Комуністичної

партії РФ» на тимчасово окупованих територіях України.

16 травня 1992 року в Донецьку під головуванням Миколи Азарова відбувся Всеукраїнський Громадянський конгрес, на якому було затверджено назву нової організації – Громадянський конгрес України (ГКУ). Співголовами ГКУ обрали Олександра Базилюка, Валерія Мищерякова та Миколу Rogozіna. До тимчасової президії увійшли представники різних громадських рухів і організацій, включаючи Анатолія Волченка, Павла Хаймовича, Дмитра Корнілова, Олександра Лузана та Владислава Карабуліна.

На установчому з'їзді Громадянського конгресу України (ГКУ) були представлені різні організації, такі як Громадянський Форум, Вітчизняний Форум, Слов'янський Союз та інші. Радикальніша група відокремилася від ГКУ і згодом утворила Партію слов'янської єдності України. У 1993 році ГКУ висунув ідею створення Євразійського Союзу на основі СНД, що передбачало укладення різних союзів, зокрема економічного і оборонного. У 1995 році делегація ГКУ відвідала з'їзд у Москві, а партія проводила акції протесту в Україні. Вони брали участь у виборах, але без значних успіхів.

Сепаратизм в Україні отримав новий імпульс у 2004 році під час президентських виборів та подій Помаранчевої революції. 28 листопада 2004 року в Сєверодонецьку відбувся Всеукраїнський з'їзд депутатів, який став відповіддю на протести. Луганська та Харківська облради оголосили непокору центральній владі, створили власний виконавчий комітет та звернулися за підтримкою до Росії. Після перемоги Помаранчевої революції Росія активізувала діяльність проросійських організацій в Україні, таких як «Донецька республіка» та «Донбаська Русь», які стали найрадикальнішими.

Організація «Донецька республіка» («ДР») була створена в грудні 2005 року в Донецьку з метою боротьби за особливий статус східних областей України та створення автономної республіки. У 2006 році «ДР» об'єдналася з іншими сепаратистськими організаціями і почала активну антидержавну діяльність, виступаючи за федералізацію України. Вони проводили акції зі збору підписів і видавали пропагандистські брошури. У 2009 році «ДР» проголосила «Декларацію про державний суверенітет Донецької федеративної республіки» та поширювала тези про незалежність окремих областей як частин російської федеративної держави.

Вплив Росії на організацію «Донецька республіка» підтверджується участю її активістів у тренінгах російських радикально-націоналістичних організацій, таких як «Євразійський союз молоді» та «Євразійський фронт». Лідери «Донецької республіки» у 2006 році відвідували

військово-патріотичні збори, де їх залучили до мережі «Євразійського фронту» як представників у східних регіонах України. Ідеологом цього руху є Олександр Дугін.

Організація «Донбаська Русь» була однією з найрадикальніших проросійських груп в Україні. Її діяльність включала агітацію, заходи на історичні теми, політичні акції та наукові події. Головою організації був Сергій Бунтовський. У 2009 році «Донбаська Русь» приєдналася до виборчого об'єднання «Руський блок», яке брало участь у парламентських виборах.

«Донбаська Русь» регулярно організовувала акцію «Руський марш», яка відзначалася 6 листопада, до дня «народного єдинства» в РФ. У 2007 році в Донецьку акція зібрала близько 100 учасників з прапорами РФ та Російської імперії, а також транспарантами з написами на підтримку російської ідентичності. У 2011 році акція знову пройшла в Донецьку за участю організацій «Руський блок» та «Донбаська Русь», а також представників забороненого в Україні «Євразійського союзу молоді». У 2013 році «Руський марш» було організовано в Луганську за ініціативою з РФ. Акції також проводилися в інших містах України, що спонукало народного депутата Андрія Парубія вимагати заборони на ці заходи.

У цей період Росія збільшила фінансування проросійських проектів в Україні через дипломатичні канали та «Роспівробітництво». Було створено «Координаційну раду російських співвітчизників», яку фактично очолював депутат Вадим Колесніченко. Юридичною особою був Євген Бакланов, який також заснував кілька проросійських організацій. З 2014 року ці організації отримували гранти від Фонду «Руський мир».

Активізація проросійських рухів в Україні почалася в 2014 році. Після втечі Віктора Януковича

Росія почала активні дії проти України, захопивши Крим та організувавши новий уряд в Криму. Паралельно з окупацією Криму, в південно-східних регіонах України почалися проросійські протести, зокрема в Донецьку, Луганську, Харкові та інших містах. У Донбасі проросійські активісти, підтримані політичним керівництвом Партії регіонів, створили блокпости та захопили державні адміністрації. У березні 2014 року розпочалися спроби захоплення адміністрацій в Луганську і Донецьку, а в квітні з'явився Олександр Бородай, який оголосив себе «прем'єр-міністром» «ДНР».

Аналіз матеріалу показує, як розвивалися події від проросійських нарративів і акцій у 1990–2005 роках до фінансування проросійських організацій РФ з 2006 року, захоплення державних будівель у Луганській та Донецькій областях у 2014 році, проголошення «ДНР» і «ЛНР», і до повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році. Це свідчить про проведення гібридної спецоперації Росії для захоплення територій сусідньої держави. Отже, регіональний сепаратизм в Україні можна визначити як зовнішньо-інспірований.

Сепаратизм у пострадянських країнах мав різний характер, але зазвичай призводив до конфліктів з центральною владою, які або повторюються у військових конфліктах, або призводять до військової агресії. У таблиці 2 узагальнено інформацію щодо технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму, що використовувалися на пост радянському просторі.

Висновки. Аналіз історичного контексту виникнення сепаратистських рухів у Грузії, Україні та Молдові показав, що їхнє формування значною мірою обумовлене як внутрішніми соціально-політичними факторами, так і зовнішнім впливом, зокрема з боку Російської Федерації. Вплив Росії на ці процеси був спрямований на дестабілізацію

Таблиця 2

Технології зовнішньо-інспірованого сепаратизму, що використовувалися на пострадянському просторі

Технологія	Країна/Регіон	Приклад	Вплив
Політична підтримка та дипломатичний тиск	Абхазія, Південна Осетія	Визнання Росією незалежності Абхазії та Південної Осетії у 2008 році. ООН не визнала ці регіони як незалежні держави.	Легітимізація сепаратистських утворень на міжнародному рівні, підтримка суверенітету Грузії.
Військова допомога та безпосереднє втручання	Східна Україна (Донбас)	За даними ООН, з 2014 року Росія надала бойовикам на Донбасі понад 10 тисяч одиниць військової техніки, включаючи танки, артилерію та системи ППО.	Ескалація конфлікту, збільшення числа жертв серед цивільного населення, дестабілізація України
Економічна підтримка та фінансування	Придністров'я	Росія щорічно виділяє понад \$1 млрд на підтримку економіки та соціальних програм у Придністров'ї, згідно з даними Молдовського Інституту стратегічних досліджень.	Підтримка квазідержавного утворення, збереження конфлікту, економічна залежність Придністров'я від Росії.

Інформаційна війна та пропаганда	Крим, Донбас	Російські ЗМІ з 2014 року витратили близько \$300 млн на пропагандистські кампанії, спрямовані на підтримку анексії Криму та дій сепаратистів на Донбасі (за даними Рейтер).	Формування підтримки серед місцевого населення, дискредитація української влади на міжнародній арені, виправдання російської агресії.
Культурний та ідеологічний вплив	Донбас, Південна Осетія	Організація Росією «гуманітарних конвоїв» та культурних програм, що включали витрати на понад \$50 млн на підтримку російської культури та ідеології на цих територіях (дані ВВС).	Зміцнення проросійських настроїв серед місцевого населення, підтримка ідеї «русского мира», підризу національної ідентичності.

Джерело: складено автором на основі [5-10]

ситуації в регіоні та послаблення суверенітету цих держав.

Механізми та технології зовнішньо-інспірованого сепаратизму, які застосовувалися для створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі, включали активне використання інформаційної війни, пропаганди, а також пряму військову та фінансову підтримку сепаратистських рухів. Ці технології сприяли формуванню ідеології сепаратизму, підризу легітимності центральної влади та створенню умов для виникнення тривалих конфліктів.

Запобігання подальшій дестабілізації ситуації в регіоні вимагає комплексного підходу, який включає протидію зовнішньо-інспірованому сепаратизму через посилення інформаційної безпеки, розвиток громадянського суспільства, проведення політичних реформ та зміцнення міжнародного співробітництва.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі відкривають широкі можливості для глибшого розуміння складних процесів, що відбуваються в пострадянському просторі, та сприяють розробці ефективних стратегій для забезпечення стабільності та миру в регіоні. Подальші дослідження допоможуть не лише поглибити теоретичні знання, але й забезпечать практичні рекомендації для державних інституцій, міжнародних організацій та громадянського суспільства у боротьбі з викликами зовнішньо-інспірованого сепаратизму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маслова Н.М., Мунтян П.П. Сепаратизм у сучасному світі: суть, причини та регіональні різновиди. Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. 2018. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/konferen-2018-2019-arhiv/stratehii-innovatsiinoho-rozvytku-pryrodo-nychkh-dystsyplin-dosvid-problemy-ta-perspektyvy/sektsiia-4/7675-separatyzm-u-suchasnomu-sviti-sutrychynny-ta-rehionalni-riznovy>.
2. Лісовський В. Виникнення сепаратизму та його роль у внутрішньополітичних процесах держав.

Регіональні студії. 1 (7). 2020. С. 148-165. DOI:10.29038/2524-2679-2020-01-148-165.

3. Цебенко О. Феномен сепаратизму у сучасних міжнародних відносинах. Політичні науки. 2017. Вип. 3 (1). С. 55-59. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/nov/66777/cebenko.pdf>.

4. Лисянський П.Л., Ястребова В.А. Специфіка сучасних проявів сепаратизму в світі. Регіональні студії, 2023. №32. 115-122. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.18>.

5. Адамович С.В., Адамович І.С. Питання Абхазії і Південної Осетії в грузинсько-російських міждержавних відносинах: Збірник наукових статей. Випуск 61. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. С. 4.1-4.22. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/16537>

6. Ключ А. Протистояння української влади та проросійських сил в Криму у 1994–1995 роках: шляхи подолання кримського сепаратизму. *Молодий вчений*, 2023. №3 (115), С. 18-23. DOI <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-3-115-3>.

7. Гладченко І.А. Локальні конфлікти у Придністров'ї та на Сході України: порівняльна характеристика. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2015, вип. 44, том 2. С. 18-21. URL: DOI http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2015_44%282%29_4

8. Лисянський П. Технологія розповсюдження зовнішньоінспірованого сепаратизму. *Grail of Science*, 2023. №34. С. 260-262. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.08.12.2023.57>

9. Ястребова В.А. Інспіровано-зовнішній сепаратизм як інструмент створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2023. Вип. 44. С. 110-115. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v044.2023.18>

10. Лисянський П.Л. Регіональний сепаратизм Молдови, як інструмент впливу РФ на дестабілізацію ситуації в Україні. Одеса: Актуальні проблеми філософії та соціології. 2022. № 39. С. 147-151. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.25>

11. Лисянський П.Л. Зовнішні чинники у організації сепаратистських рухів у Луганській та Донецькій областях у 1990-х та 2000-х рр. Аналітична доповідь. ГС «Інститут стратегічних досліджень та безпеки». 2024. 26 с.

REFERENCES:

- Maslova, N.M., Muntian, P.P. (2018). Separatyzm u suchasnomu sviti: sut, prychny ta rehionalni riznovydy [*Separatism in the modern world: essence, causes and regional varieties*]. Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. <https://cusu.edu.ua/ua/konferen-2018-2019-arhiv/strategii-innovatsiinoho-rozvytku-pryrodnych-dystsyplin-dosvid-problemy-ta-perspektyvy/seksiia-4/7675-separatyzm-u-suchasnomu-sviti-sut-prychny-ta-rehionalni-riznovy> [in Ukrainian].
- Lisovskyi, V. (2020). Vynyknennia separatyzmu ta yoho rol u vnutrishnopolitychnykh protsesakh derzhav [*The emergence of separatism and its role in the internal political processes of states*]. Rehionalni studii. 1 (7). 2020. S. 148-165. DOI:10.29038/2524-2679-2020-01-148-165 [in Ukrainian].
- Tsebenko O. (2017). Fenomen separatyzmu u suchasnykh mizhnarodnykh vidnosynakh [*The phenomenon of separatism in modern international relations*]. Politychni nauky. Vyp. 3 (1). S. 55-59. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/nov/6677/cebenko.pdf> [in Ukrainian].
- Lysianskyi, P.L., Yastrebova, V.A. Spetsyfika suchasnykh proiaviv separatyzmu v sviti [Specificity of modern manifestations of separatism in the world]. Rehionalni studii, 2023. №32. 115-122. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.18> [in Ukrainian].
- Adamovych, S.V., Adamovych, I.S. Pytannia Abkhazii i Pivdennoi Osetii v hruzynsko-rosiiskykh mizhderzhavnykh vidnosynakh [The issue of Abkhazia and South Ossetia in Georgian-Russian interstate relations]: Zbirnyk naukovykh statei. Vypusk 61. Ivano-Frankivsk : Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka, 2023. S. 4.1-4.22. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/16537> [in Ukrainian].
- Klius, A. (2023). Protystoiannia ukrainskoi vlady ta prorosiiskykh syl v Krymu u 1994–1995 rokakh: shliakhy podolannia krymskoho separatyzmu. Molodyi vchenyi, №3 (115), S. 18-23. DOI <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-3-115-3> [in Ukrainian].
- Hladchenko, I.A. Lokalni konflikty u Prydnistrovi ta na Skhodi Ukrainy: porivnialna kharakterystyka [*Local conflicts in Transnistria and Eastern Ukraine: comparative characteristics*]. Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnogo universytetu, 2015, vyp. 44, tom 2. S. 18-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2015_44%282%29__4 [in Ukrainian].
- Lysianskyi, P. Tekhnolohiia rozpovsiudzhennia zovnishnoinspirovanooho separatyzmu [*The technology of spreading externally inspired separatism*]. Grail of Science, 2023. №34. S. 260-262. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.08.12.2023.57> [in Ukrainian].
- Yastrebova, V.A. (2023). Inspirovano-zovnishnii separatyzm yak instrument stvorennia kvaziderzhavnykh utvoren v krainakh postradianskoho prostoru [*Externally inspired separatism as a tool for the creation of quasi-state entities in the countries of the post-Soviet space*]. Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii. Vyp. 44. S. 110-115. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v044.2023.18> [in Ukrainian].
- Lysianskyi, P.L. Rehionalnyi separatyzm Moldovy, yak instrument vplyvu RF na destabilizatsiiu situatsii v Ukraini [*Regional separatism of Moldova as a tool of influence of the Russian Federation on the destabilization of the situation in Ukraine*]. Odesa: Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii. 2022. № 39. S. 147-151. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.25> [in Ukrainian].
- Lysianskyi, P.L. Zovnishni chynnyky u orhanizatsii separtystykykh rukhiv u Luhanskii ta Donetskii oblastiakh u 1990-kh ta 2000-kh rr. [*External factors in the organization of separatist movements in Luhansk and Donetsk regions in the 1990s and 2000s*]. Analychna dopovid. HS «Instytut stratehichnykh doslidzhen ta bezpeky». 2024. 26 s. [in Ukrainian].

The participation of separatist movements in the creation of quasi-state entities in the post-Soviet space

lastrebova Vira Andriivna

Postgraduate Student at the Department
of Political Theories
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska Doroha str., 23,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0757-2090

The relevance of the problem of separatism in the post-Soviet space, in particular in Georgia, Ukraine and Moldova, is due to the significant influence of external forces on the destabilization of these countries. The separatist movements, which arose and strengthened thanks to the support of external actors, became a serious threat to the political stability and territorial integrity of these states. Foreign-inspired separatism often leads to conflicts that worsen the humanitarian situation, weaken the economy, and exacerbate social tensions.

In this context, the purpose of the study is a detailed analysis of the historical context of the emergence of separatist movements in these countries. It is important to reveal the mechanisms and technologies by means of which external forces support and promote the development of separatism. This includes the study of externally inspired technologies such as information warfare, propaganda, and the use of social movements to create quasi-state entities.

Research methods include historical and chronological analysis, which allows tracking the evolution of separatist movements in each of the countries, comparative analysis to identify common and distinctive features of these movements, content analysis to study the influence of media and propaganda, case studies for in-depth analysis of specific cases of separatism, and systemic analysis to assess the overall picture and relationships between different aspects of separatism.

The use of these methods makes it possible to carry out a comprehensive analysis of the problem, to identify the main factors contributing to the emergence and development of separatist movements, as well as to investigate the role of external forces in this process. The results of the study show that externally inspired separatism is a complex and multifaceted phenomenon that uses a variety of technologies to achieve its goals.

The article offers recommendations to prevent further destabilization of the situation in the region. In particular, the importance of strengthening democratic institutions, increasing the legal literacy of the population and strengthening international cooperation to counter foreign-inspired separatism was emphasized.

Key words: *historical heritage, ethnic conflicts, socio-economic inequality, economic decline, social discontent, unrecognized state entity.*

Babayeva Gulshen

Armenian occupation actions against Azerbaijan and attempts to deceive the world (1990s)

UDC 159.923.3

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.31>

Babayeva Gulshen
Postgraduate Student at the Department
of Social Sciences
Ganja State University
Heydar Aliyev Avenue, 429,
Ganja, Azerbaijan
ORCID: 0009-0008-0162-6482

The main goal of the article will consider some issues of the manipulative activities of the Armenian government and their accomplices to distort the real facts of the occupation of Azerbaijani lands in the 90s of the 20th century. It is noted that in the first years of independence, when the Azerbaijani state was fluttering in a deadly struggle both inside the country and on the front lines in the face of the Soviet-Armenian attack, the world community was far from understanding the essence of the events taking place.

Methods and methodology. This article provides a broad analysis of the propaganda activities and their results carried out by Armenians in the 1990s to conceal their aggressive goals in the territory of Azerbaijan, as well as an analysis of UN documents. The article also uses official and regulatory documents on the topic, scientific works, specific facts, electronic resources, using a number of political science methods (comparative analysis, system, induction, analogy).

Novelty in the article. The article describes in detail how the Armenian lie machine, having great opportunities, concealed its aggressive and vile acts and the steps taken by the Azerbaijani side against this with the help of diplomatic levers.

Conclusions. The main result of the research work is that after achieving internal stability, the authorities of Azerbaijan under the leadership of Heydar Aliyev launched a systematic and long-term diplomatic struggle against the attempts of Armenians to deceive the world community with false information about Azerbaijan, and the world community and government officials were acquainted with the realities of Azerbaijan through continuous counter-propaganda. Targeted activities were carried out to organize the Azerbaijani diaspora, information and articles against Armenian lies were published in well-known media outlets of the world.

Key words: Karabakh conflict. Azerbaijani diplomacy, Armenian lobby, lies in the media of the Armenian Republic, territorial claims of Armenia.

Introduction. Armenians, who have strong diaspora organizations in a number of countries, especially the USA, France, Russia, Greece and Argentina, have been purposefully lobbying for many years. In particular, their lobbying activities in the United States and France, which have a favorable environment for their activities, lead to more effective results. There is no doubt that Turkiye and Azerbaijan are among the countries that suffer the most from the purposeful lobbying activities of Armenians. For many years, Armenians who deceived the world community with the lie of “Armenian Genocide” against Turkiye under the purpose of “propaganda, recognition and land demand”, also known as “3T” against Turkiye, worked continuously to achieve these goals, as a result of which they achieved these goals in a number of states.

The Azerbaijani people and state, which fell victim to ethnic-based sepratistism, which began in the 1980s, when the Soviet Union entered the stage of collapse, faced great tragedies as a result of this sepratistism. Thus, even before the collapse of the Soviet Union, the Armenian sepratistism, which began in 1988, soon concentrated large masses of people around it and turned into a process marked by a number of tragedies and genocide against ethnic Azerbaijanis

living in Armenia, as well as against Azerbaijanis living in Karabakh. In a short time, more than 250 thousand Azerbaijanis living in Erministan were expelled from their native lands. Some of them perished, some were captured. Not satisfied with this, the Armenians committed acts against more than 50 thousand Azerbaijani citizens living in Karabakh, accompanied by facts of genocide (for example, the Khojaly genocide) and made them internally displaced persons. At the same time, the Armenian army, which occupied seven surrounding regions, caused more than 700 thousand Azerbaijani citizens living in these regions to leave their native lands. Thus, as a result of the separation actions of Armenian nationalism, the reality was revealed, which resulted in 30 years of occupation, great ethnic cleansing and the living of a million people as refugees. But, unfortunately, the world community, the majority of international organizations, as well as the world community have never taken the right place for the essence of these events, their solution and restoration of Justice. They were placed next to aggressive Armenia and Armenians with false and biased information of the Armenian propaganda machine.

The return to power in 1993 of the young Republic of Azerbaijan, an experienced politician,

Heydar Aliyev, who was going through difficult times in the face of the seperative actions carried out by Armenians against the Azerbaijani state and people in such a ready and organized manner, and its grave consequences, emerged from this stage in a short time and entered the path In 1993-1995, which was the hardest stage of Heydar Aliyev's political life in Balka, the internal fragmentation and chaos were eliminated, the arbitrariness in the army was removed, coups and assassination attempts against the government were prevented, a new constitution was put into force in 1995, friendly relations were established with all states in foreign policy, and in 1994 a huge oil project Thus, with the great efforts of Heydar Aliyev, Azerbaijan emerged from a difficult period and entered its normal period of development [14, p. 13-14, 42].

There is no doubt that the most vital issue facing the young republic was the liberation of the occupied territories, the return of one million refugees and IDPs to their native lands, and thus the restoration of historical justice. For this, Heydan Aliyev and the government led by him determined a long-term and purposeful strategy, in which all the blows were dealt to one point, patiently and without interruption, and began to implement their work in this direction. In the composition of this strategy, the decaying of Armenian lies, the correct delivery of the truth of Karabakh to the world States and the public, the recognition of the genocides committed by Armenians against Azerbaijanis took an important place. This required the continuous operation of "diplomacy-diaspora-media" cooperation.

The occupation of Azerbaijani territories by Armenia. The Armenians' claims to Azerbaijani lands, including Nagorno-Karabakh, are an integral part of their strategic plans aimed at creating a "Greater Armenia". Therefore, the Armenians, remaining faithful to their "traditions", always, as soon as favorable conditions were created, began to struggle for the implementation of this plan. The last time in 1985, as a result of Mikhail Gorbachev's coming to power and at the same time the removal of Azerbaijani Heydar Aliyev from the leadership of the country, Armenian separatists became active again in the USSR [5, pp. 195-196].

The Armenian "Karabakh Committee", which used to operate secretly, and its separatist-terrorist organization "Krunck" (Crane) in the former Nagorno-Karabakh Autonomous Province began to operate openly, and a separatist movement called "Miatsum" (Unification) was formed [10, pp. 5-6]. This movement relied on the potential of Armenia, the Nagorno-Karabakh Autonomous Province, the Moscow leadership, the USSR and Armenians of the world. From February 1988, a wave of rallies by separatists and Armenian nationalists began, both in Yerevan and in Stepanakert, the center of the autonomous region. On February 20, the session of the Nagorno-

Karabakh Autonomous Province Council appealed to the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR to review the status of the province.

This fact showed that the Armenians changed their tactics compared to November 1945. They were able to create a wrong opinion about Nagorno-Karabakh in the world community thanks to their intensive propaganda during the period after World War II and with the help of the strong Armenian diaspora in foreign countries. That's why this time they decided to take their claims to the streets behind closed doors. The leadership of Azerbaijan at that time and the general public were unprepared for the new tactics of the Armenian separatists and their defenders [11, p. 5].

On January 12, 1989, the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR adopted a decision "On the introduction of a special form of administration in the Karabakh region of the Azerbaijan SSR". The goal was clear: the Special Management Committee created in Karabakh was supposed to ensure that the Autonomous Region was taken from Azerbaijan and merged with Armenia. However, as a result of the democratic struggle of the Azerbaijani people who understood this, the Special Management Committee was abolished on November 28.

Taking advantage of this situation, the Armenian SSR adopted an unconstitutional decision on the annexation of Nagorno-Karabakh to Armenia on December 1. This was an open legal act of interference by Armenia against the territorial integrity of the Azerbaijan SSR. Moscow, as expected, turned a blind eye to the fact of this rude intervention. With this, the situation became more acute. This time, the leadership of the USSR, led by Gorbachev, committed a more terrible crime against Azerbaijan. Baku was chosen as the main target. The Soviet state violated its constitutional obligation to its citizens and sent a large contingent of troops armed with the most modern equipment and weapons and committed a bloody massacre in Baku on the night of January 19-20, 1990. Armenian soldiers and officers were widely used as manpower in the Baku massacre. However, the massacre of January 20 could not break the will of the Azerbaijani people, on the contrary, it strengthened the struggle for the independence and territorial integrity of the republic [7, p. 69]. On August 30, 1991, the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR adopted a statement on the restoration of state independence, and on October 18, the Constitutional Act on state independence was adopted. The Armenian separatists of Karabakh also used the situation to continue their political organization. In September 1991, they announced the creation of a so-called "Nagorno-Karabakh Republic". The Republic of Azerbaijan refused to recognize that institution, and on November 26, the status of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region was canceled.

With the collapse of the USSR at the end of 1991, new geopolitical conditions emerged in the former Soviet space. Armenia, in fact, started an open and unjust war against Azerbaijan. The military units of Armenia violated the borders of Azerbaijan and entered Karabakh and joined with the Armenian separatists-terrorists of the region and started the occupation of Azerbaijani lands.

First, the occupation of the Azerbaijani settlements of Karabakh began. On the night of February 25-26, 1992, the most tragic event in modern history took place. Armenian military units, together with the soldiers of Russia's 366th motorized rifle regiment, committed a terrible genocide against Azerbaijanis in Khojaly. After the terrible massacres committed by fascism in the Second World War, this is the most massive and most terrible genocide committed against humanity by the Armenian military forces together with the Armenian separatists-terrorists.

In May 1992, Armenian and Russian military units also captured Shusha. In fact, the Armenians occupied the entire territory of Karabakh. The next step was the occupation of the Lachin region, which connects Karabakh with Armenia. Taking advantage of the escalation of the struggle for power in Baku, the Armenians captured Lachin. A new struggle for power during the rule of the Popular Front of Azerbaijan (May 1992 – June 1993) dealt a heavy blow to the defense of the republic. In April 1993, Kelbajar was occupied. In June, a deep political crisis occurred in Azerbaijan. Heydar Aliyev came to power at the demand of the people. Armenia continued the war against Azerbaijan and in July-October 1993 occupied the Aghdam, Fizuli, Jabrayil, Gubadli and Zangilan regions.

The Armenians resorted to the tactics of "destruction" of the lands they occupied. In the war, 20,000 Azerbaijanis died, 100,000 were wounded and 50,000 became disabled. The number of refugees and displaced persons exceeded one million. According to official information, 4,852 Azerbaijanis, including 323 women, 54 children and 410 elderly people, were captured and taken hostage by the Armenian occupiers. The Armenian fascists hid the real number of prisoners and hostages from international humanitarian organizations, treated them inhumanely, mercilessly, worked like slaves, insulted and humiliated them [5, pp. 195-196].

The United Nations (UN) has confirmed that an unjust war is being waged against Azerbaijan, that its territorial integrity has been violated and that its lands are occupied by Armenians. The UN Security Council has adopted 4 resolutions (No. 822, 853, 874, 884) on the withdrawal of Armenian armed forces from the occupied territories of Azerbaijan. However, the Armenian occupiers have not implemented these resolutions [6, pp. 185, 192, 200].

There was a great need to mobilize the military, economic and human forces of Azerbaijan in the fight

against the Armenian invaders. For this purpose, Heydar Aliyev addressed the people on television and radio on November 2, serious military-organizational measures were implemented. As a result, it was possible to create a turning point in the fair struggle of the Azerbaijani people against the invaders. In mid-November, the attack of the Armenian armed forces in the direction of Beylagan was stopped. As a result of the successful operations of the Azerbaijani army, in January 1994, the strategically important Horadiz settlement and 22 villages in the Fuzuli region, a part of the Jabrayil region, and a number of villages in the Kalbajar region were liberated from the enemy. In the battles, the enemy lost 4 thousand soldiers and officers, 50 armored vehicles, 15 artillery units, etc. Under such conditions, the Republic of Azerbaijan signed the Bishkek Protocol on May 8, 1994, and a ceasefire was reached on the front.

During the war of occupation against Azerbaijan, Armenia invaded 360 km of Azerbaijani borders and occupied up to 20% of Azerbaijani lands, and controlled 198 km of Azerbaijani-Iranian borders from Horadiz settlement in Fuzuli region to Zangilan. As a result of the Armenian occupation, 50 thousand Azerbaijanis lived in Nagorno-Karabakh, 2 cities, 1 settlement, 53 villages were captured. 890 cities, villages and settlements passed into the hands of Armenians along with the invasions carried out outside Nagorno-Karabakh. According to preliminary estimates, the damage to Azerbaijan is worth 60 billion. Damage was calculated in the amount of US dollars. In addition, all of Azerbaijan's mercury, obsidian and perlite resources, 35-60% of construction and cladding materials, 23.8% of the forest fund, 7.8% of Water Resources, etc. it falls on the occupied lands. There are also 2 sanctuaries and 3 reserves, 3 large reservoirs [8, pp. 203-204].

Attempts of Armenians to deceive the world community. Resolutions 822, 853, 874 and 884 adopted by the UN Security Council in connection with the expansion of Armenia's aggression against Azerbaijan in 1993 state the need for territorial integrity, sovereignty and inviolability of Azerbaijan's borders. Despite the fact that the documents of the UN Security Council mention the immediate and unconditional withdrawal of the occupying forces from the occupied territories of Azerbaijan, these resolutions have not been implemented so far as a result of Armenia's clear occupation position [12, p. 5]. The aggressive policy based on fascist ideology, as well as the views expressed by the Armenian leadership on the settlement of the conflict do not reflect historical realities and the true nature of the conflict. The goal is to conduct negotiations for imitation, that is, to continue the policy of occupation by extending the time [2].

At the same time, the illegal activities of the aggressor Armenia in the occupied territories of Azerbaijan in

Karabakh and the surrounding seven regions, especially the illegal settlement policy and the deliberate change of the demographic composition, the looting of the material and cultural heritage belonging to the Azerbaijani people, have been happening in front of the world community for 30 years. Recently, the Armenian leadership and the Armenian lobby purposefully used the situation in the region to illegally settle the population of Armenian origin in some Middle Eastern countries (Syria, Lebanon, etc.) in Nagorno-Karabakh and its surrounding regions under the occupation of Azerbaijan, which is contrary to all principles of international law.

The actions held by Azerbaijani diaspora organizations and communities in several countries of the world against Armenia's policy of aggression and for the purpose of defending the Motherland are also of great importance. Bringing this issue to the attention of the world community, the events held in front of the embassies of those countries and the representatives of various international organizations of Armenia are very important. In other words, diaspora organizations are taking very important steps in the direction of bringing the true voice of Azerbaijan to the world. This organization shows that Azerbaijanis in all countries of the world have mobilized, showed unity in the face of this aggressive policy, and stand by the Azerbaijani state.

One of the most tragic events of the 20th century is the Khojaly genocide, which was mercilessly committed against the people of Azerbaijan on the night of February 25-26, 1992, by the Armenian armed forces with the participation of former Soviet Army soldiers. The city was razed to the ground as a result of continuous attacks. More than 500 of the 2,500 residents of Khojaly who left the city in this genocide against Khojaly were targeted by enemy bullets. As a result of this tragedy, more than 500 residents of Khojaly, including 56 children, 106 women, and 70 elderly people, were killed, 8 families were completely destroyed, 25 children lost both parents, and 130 children lost one parent. 76 of the 487 people injured by enemy bullets were children. 1275 Khojaly residents were captured, 150 Khojaly residents went missing. State and public property was damaged in the amount of 5 billion rubles at prices as of April 1, 1992 [3, p. 5].

The fact of genocide committed by Armenians against Azerbaijanis in Khojaly to the world community and the international world's proper assessment of that event is one of the main tasks facing our diasporas. A number of joint works are being done in this direction.

"Justice for Khojaly" international propaganda campaign is one of such commendable events. "In addition to the Islamic states, Turkish diaspora organizations also provided close assistance to this campaign, which was launched on May 8, 2008, on the day of the occupation of Shusha" [13].

Colonel V. Savelyev, an officer of the 366th regiment of Russia who participated in the Khojaly massacre, writes that the Armenians, as usual, invited 47 journalists of Armenian origin from 32 countries to Khankendi to film the genocide they committed in Khojaly, with the aim of deceiving the world. The journalists reported to the world about the genocide committed by the Armenians in Khojaly with the participation of Russian military units under the slogan "Azerbaijanis are slaughtering innocent Armenians". However, this was not true and hundreds of innocent peaceful Azerbaijanis became victims of the atrocities committed by the Armenians [13, p. 73].

Today, several countries of the world recognize the events of Khojaly as genocide. The fact that the Russian officer and soldier who took part in those events confessed to the crime they committed, suffered a pang of conscience, and even turned their families away because they participated in the massacre, shows that one of the cruelest massacres in the history of the world was committed in Khojaly. The events of Khojaly will be recognized all over the world as genocide despite the efforts of Armenians to deceive the world.

During the 30-year period in which Armenia occupied the Karabakh region of the Republic of Azerbaijan and the seven regions neighboring this region, in order to end this occupation and bring the genocidal crimes committed against the Azerbaijani people to the world, it is of particular importance to promote the Khojaly genocide at the international level. It is practical in terms of conveying the facts of Khojaly to the world community as they are, the fact that Armenia occupies twenty percent of Azerbaijan's lands, that more than one million Azerbaijanis live as refugees, and that Karabakh is really Azerbaijan's land, and that Azerbaijanis are the victims of this conflict. is important [9, p. 184]. In other words, the process of communicating the realities of the Karabakh conflict to the world community and publicizing the Khojaly genocide was carried out in parallel.

Armenians have been deceiving the world community with false accusations of genocide against Turkiye, and in reality, they have been making territorial claims and acts of genocide against Azerbaijanis, often with the help of Russia, for more than a hundred years. In order to convey the acts of genocide and occupation committed by the Armenians to the world community, the state of Azerbaijan started purposeful activities and in this direction used the power of the mass media, the capabilities of the national diaspora, as well as other diplomatic means. In a word, the Azerbaijani state has started using the tools that Armenians have been using for years to convey false information to the world community. As a result, the fact that Armenia is an aggressor state, the massacres, genocides and deportations committed by Armenians against Azerbaijanis were correctly conveyed to the world community [4, p. 5].

Conclusions. Armenia and Armenians in general are perhaps one of the countries that use propaganda and propaganda tools in the most efficient way in the world. Armenians living in a number of countries of the world, including powerful countries such as the USA, France, and Russia, organized their own highly organized and powerful lobby groups from these countries and began to act purposefully. The Armenian state has used the propaganda machine of the Armenian diaspora and the pressure power of lobby organizations to hide the fact that it occupied the territories of Azerbaijan, displaced more than a million Azerbaijanis from their homeland, and a series of massacres such as the genocide crime they committed in Khojaly.

The main conclusion of the research work is that after the achievement of internal stability, the Azerbaijani authorities under the leadership of Haydar Aliyev started a systematic and long-term diplomatic struggle against the attempts of Armenians to deceive the world community with false information about Azerbaijan, and with a continuous counter-propaganda campaign, the world community and state officials were informed about the truths of Azerbaijan. has been introduced. Purposeful activities for the organization of the Azerbaijani diaspora were carried out, information and articles against Armenian lies were published in the world's well-known mass media.

BIBLIOGRAPHY:

1. Abdullayev, Ə. Azərbaycanca qarşı erməni təcavüzü və xarici havadarlıq. Bakı: İqtisad Universiteti, 2004, 214 s.

2. Erməni lobbisi Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyəti qarşısında aciz qaldı. 2020, August 10, URL: <http://shusha-ih.gov.az/az/news/566.html>

3. Xocalı A. Xocalı soyqırımının qurbanları. Bakı: Şərq-Qərb, 1999, 192 s.

4. Xocalı Soyqırımı (20 il). Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının Analitik İnformasiya Şöbəsi İnformasiya-tədqiqat Sektoru, 2012, Bakı.

5. Qafarov, T. (red) Azərbaycan tarixi. cild 7 (1941-2002-ci illər), Bakı: Elm, 2008, 608 s.

6. Qasımlı, M. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003). Bakı: Mütərcim, 2015, 648 s.

7. Qasımlı, M. Azərbaycan Respublikasının tarixi (1991-2021). I cild (1991-2003). Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 2021, 384 s.

8. Məmmədov, N. Dağlıq Qarabağ gerçəklikləri: soyqırımı, terror, deportasiya, işğal (XX yüzillik). Bakı: Təhsil, 2009, 272 s.

9. Məmmədova, A.A. ABŞ-da mövcud Azərbaycan diasporunun əsas prioritet istiqamətlərindən biri: Xocalı Soyqırımının tanıtılması. Bakı Universitetinin Xəbərləri, 2015, № 4, s. 183-188.

10. Mustafa, N. 1948-1953-cü illər deportasiyasının bəzi məqamları. "Xalq qəzeti", 6-7 yanvar, 2009, № 2, s. 5, № 3, s. 6.

11. Mustafa, N. "Azərbaycanlıların əzəli torpaqlarından sonuncu – 1988-1989-cu illər deportasiyası", Xalq qəzeti, 9-10 dekabr, 2013, № 271-272, s. 5-6.

12. Nərimanlı, A. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin hüquqi tərəfləri. Paritet. 23-24 oktyabr, 2012, № 113, s. 5.

13. Səmədov, V., Vəlizadə, R. Leyla Əliyeva: "Xocalıya Ədalət!" (Beynəlxalq erməni terroruna qarşı yeni strateji model). I cild. Bakı: CBS, 2014, 340 s.

14. Şaban, İ. "Azəri-Çıraq-Günəşli". Əsrin müqaviləsi, 1994-2022, Faktlar, sənədlər və rəqəmlər toplusu. Bakı: TEAS Press, 2023, 236 s.

Вірменські окупаційні дії проти Азербайджану і спроби обдурити світ (1990-і роки)

Бабаєва Гюльшен

аспірант кафедри соціальні науки
Гянджинського державного університету
просп. Гейдара Алієва, 429,
Гянджа, Азербайджан
ORCID: 0009-0008-0162-6482

Основна мета статті розгляне деякі питання маніпуляційної діяльності вірменського уряду та їх спільників спотворювати дійсні факти окупації азербайджанських земель у 90-ті роки 20 століття. Зазначається, що в перші роки незалежності, коли азербайджанська держава тріпотіла в смертельній боротьбі як усередині країни, так і на передовій перед радянсько-вірменським нападом, світова спільнота була далекою від розуміння суті подій, що відбуваються.

Методи та методологія. У цій статті широко аналізовані пропагандистські заходи та їх результати, що проводяться вірменами в 1990-х роках під приховуванням своїх агресивних цілей на території Азербайджану, а також аналіз документів ООН. У статті також використані офіційні та нормативні документи на тему, наукові праці, конкретні факти, електронні ресурси, за допомогою низки методів політології (порівняльний аналіз, системний, індукція, аналогія).

Новизна у статті. У статті докладно описується, як вірменська машина брехні, маючи великі можливості, приховувала свої агресивні та підлі діяння та кроки, здійснені азербайджанською стороною, проти цього за допомогою дипломатичних важелів.

Висновки. Головним результатом дослідницької роботи є те, що після досягнення внутрішньої стабільності влади Азербайджану під керівництвом Гейдара Алієва розгорнули системну і довгострокову дипломатичну боротьбу проти спроб вірменів обдурити світове співтовариство неправдивою інформацією про Азербайджан, а світова спільнота та державні діячі були ознайомлені з реаліями Азербайджану за допомогою неперервних реалій. Проводилася цілеспрямована діяльність з організації азербайджанської діаспори, публікувалися інформація та статті проти вірменської брехні у відомих засобах масової інформації світу.

Ключові слова: Карабахський конфлікт, азербайджанська дипломатія, вірменське лобі, брехні у ЗМІ Вірменської Республіки, територіальні претензії Вірменії.

Кокодзєй Євгеній Віталійович

Оцінка європейського досвіду політики мультикультуралізму: історіографія проблеми

УДК 327:008]-027.242

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.32>

Кокодзєй Євгеній Віталійович
аспірант відділу міжгалузевих
і порівняльних правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0005-9097-2958

Проаналізовано сучасні підходи дослідників до оцінки європейського досвіду політики мультикультуралізму. Аналіз історіографії показав розгляд мультикультуралізму як політики, дискурсу і набору прав. Відсутній єдиний підхід учених щодо переваг і недоліків мультикультуралізму як моделі взаємодії в умовах глобалізації та сучасних викликів. Відзначено збереження широкого спектра оцінок мультикультуралізму – від критики до потреби в продовженні такої політики в осучаснених моделях. Політику мультикультуралізму вивчають під кутом зору як її загрози, так і нових можливостей, які може створити її реалізація. Учені вказують на нечисельні спроби європейських урядів дійсно послідовно впроваджувати політику мультикультуралізму, а також невдалі проекти, які не були критично переглянуті та продовжені. Дослідники прогнозують ймовірні негативні соціальні наслідки у випадку відмови від принципів різноманітності, культурного плюралізму, а відтак акцент робиться на нагальності для урядів європейських держав вибудувати ефективну політичну взаємодію зі своїм різноманітним населенням. Наголошується, що мультикультуралізм (або його оновлені моделі) має потенціал сприяти стійкій та ефективній соціальній інтеграції в полікультурних суспільствах. Історіографія дослідження увиразнює важливість розрізнення мультикультуралізму як якоїсь ідеалізованої моделі та від реального мультикультуралізму, який може бути компромісним та адаптованим до конкретних історичних траєкторій кожного народу. В дослідженнях про мультикультуралізм звертається увага на важливості проведення сучасними європейськими державами такої політики, за якою взаємодія людей різних культур буде сприйматися як простір для можливостей, а не як загроза. Наголошено, ще не відбулось істотне удосконалення, оновлення, адаптація до нинішніх викликів дослідницьких концептуальних інструментів для вивчення мультикультуралізму.

Ключові слова: мультикультуралізм, історіографічний аналіз, культурна різноманітність, міграція, поліетнічні держави, мультикультурні суспільства, європейський культурний плюралізм.

Вступ. Сучасні суспільства характеризуються висхідною культурною різноманітністю; це особливо помітно у державах Європи та Північної Америки. Така різноманітність з-поміж інших наслідків має й різні форми посилення напруги між людьми, які належать до різних культур, етнопільнот. Низку проблем у площині міжкультурних взаємодій урядам європейських держав наразі не вдається розв'язати чи бодай пом'якшити. Такі процеси привертають увагу до потенціалу політики мультикультуралізму та її оцінки у позиціях дослідників, хоч така політика уже отримувала доволі критичну оцінку.

Мета та завдання. Ставиться метою проаналізувати історіографію проблематики європейського досвіду політики мультикультуралізму. Завданнями визначено з'ясувати, як оцінюється ученими нині реалізація політики мультикультуралізму в європейських державах, наскільки доцільним є її подальше впровадження задля сприяння культурному плюралізму.

Методи дослідження. Для оцінки стану вивчення проблематики європейського досвіду політики мультикультуралізму, а також дискусій, які ведуться довкола перспектив політики мультикультуралізму, проведено історіографічний аналіз. Він дозволив виявити тренди в оцінці політики мультикультуралізму, основні вектори дискусії про

політику мультикультуралізму, а також коло сучасних закордонних авторів, які працюють над переосмисленням європейської політики мультикультуралізму, її новим прочитанням.

Результати. Від кінця 1950-х років, відколи зародився мультикультуралізм, не сформувалося його загальноприйнятого визначення. Як показує аналіз підходів дослідників цієї проблематики, мультикультуралізм стосується різних сфер – від демографії, етнополітики до філософських, політичних ідей, цінностей і т. ін. Комплексний аналіз історіографії з проблематики засвідчує, що мультикультуралізм розглядають як політику, дискурс і набір прав. Найважливіші ґрунтовні роботи були написані наприкінці 1990-х – на початку XXI століття; нинішні ж дослідження часто є більш політизованим обговоренням мультикультуралізму.

Мультикультуралізм як політика та практика є предметом постійних дебатів – від схвалення до позиціонування як невдалий для полікультурних суспільств експеримент. Одні критики мультикультуралізму ставлять під сумнів ідеал збереження відмінних етнічних культур у державі; інші – стверджують, що політика мультикультуралізму не спромоглася залучити різні культури в суспільство, а натомість розділила європейські суспільства, узаконивши сегреговані спільноти, які самоізолювалися та підкреслюють свою ідентичність.

Від початку політики мультикультуралізму ультраправі політики відкидали його, а ліві вказували на те, що вшанування культурних відмінностей часто сприяє ігноруванню новітніх проявів нерівності. Отже, мультикультуралізм був і залишається спірним поняттям [4, с. 76]. Свого роду еластичність і плинність концепції мультикультуралізму ускладнює її використання як фіксовану політичну практику. І попри все це мультикультуралізм як явище, пережитий досвід і політика інтеграції не втрачає актуальності [9], інтерес до його нового прочитання останніми роками навіть посилюється.

Коли дослідники дають оцінку мультикультуралізму в Європі (або як його часто означають – «європейському культурному плюралізму»), то превалюють тези про його нинішню кризу [17], «смерть» [5]; у м'якших версіях – невизначене майбутнє. Такі висновки робляться з опорою на заяви починаючи від 2010 року європейських лідерів (Німеччини, Франції, Великої Британії) про крах мультикультуралізму та подальше зростання консенсусу щодо таких оцінок. Чи означає це, що настав час відкинути концепцію мультикультуралізму і замінити її іншими можливими концепціями? Вочевидь ні, адже упродовж останніх десятиліть не зупиняється академічна дискусія щодо теоретичних підходів до мультикультуралізму [6; 7; 14; 15; 18; 19]; нині його розглядають як один з підходів з управління різноманітністю, доповнюючи асиміляцію та омнікультуралізм¹.

Теоретико-методологічний діалог про мультикультуралізм синхронізований з розвитком європейських суспільств, узалежнених від нього. Відтак теоретичні обґрунтування відбивають дуже мінливі, турбулентні соціальні обставини, що особливо характерне останньому десятиліттю з його численними викликами. Активність дискусій про мультикультуралізм засвідчує, що у ньому все ще вбачається перспектива і не варто відкидати його практичне впровадження в межах культурно різноманітних європейських спільнот.

Одна з ключових проблем у сприйнятті мультикультуралізму полягає в розбіжностях між академічними, теоретичними дебатами щодо нього і тим, як ця концепція висвітлюється у медіадискурсі, відбивається у громадській думці. У повсякденному житті європейські спільноти мають справу з наслідками мультикультурних суспільств з погляду прав меншин, відмінностей у культурних цінностях, особливостей національних ідентичностей, дебатів щодо імміграції, квот біженців, надання тимчасового захисту тим, хто потребує його через безпекові ризики і т. ін. Ці питання часто обговорюються маніпулятивно, з використанням мови ворожнечі, підбурюються зацікавленими політичними силами

(радикальними), особливо в межах соціальних мереж, коментарів новин на сайтах видань і под.

Це не сприяє на рівні держав та їх спільнот виваженим оцінкам можливостей політики мультикультуралізму. Відтак, за нашою оцінкою, доцільно розробити теоретичну позицію, яка зосереджується на можливостях використання мультикультуралізму за сьогоденних обставин як відправної точки для міжкультурного діалогу, компромісу та критичного обговорення ідентичності, визнання та спільноти. Про це пишуть дослідники, але небагато зроблено на практиці, на рівні державної політики.

Аналіз історіографії про європейський мультикультуралізм засвідчує наявність розуміння академічними колами потреби активізувати дискусії «питання мультикультурності». У підходах, сконструйованих раніше (В. Кимліка, Тейлора, Т. Модуда, С. Голла та ін.), дослідники відшукують сьогодні натхнення для відновлення та поживлення дискусії про те, як інститути держави мають оптимально організувати життєдіяльність в культурно різноманітних і складних суспільствах. Те, як дослідники говорять про мультикультуралізм, політику ідентичності, колективні ідентичності, етнічну приналежність і культуру і т. ін., певною мірою впливатиме на те, як на рівні влади та європейських спільнот реагуватимуть на мультикультуралізм, практично втілюватимуть його засади. Це уже знайшло відбиття у найновіших наукових розвідках з проблематики європейського мультикультуралізму. Однак помітно, що ще не відбулось істотне удосконалення, оновлення, адаптація до нинішніх викликів дослідницьких концептуальних інструментів для вивчення мультикультуралізму.

Низка авторів стають на захист мультикультуралізму, стримують «градус критики» на його адресу. Наприклад, шведський учений Т. Р. Йохансон [4] звернув увагу, що мультикультуралізм був відкинутий як невдалий експеримент, однак академічна дискусія щодо теоретичних підходів до мультикультуралізму триває. Ми теж поділяємо думку, що це відкриває нове вікно можливостей для мультикультуралізму та його справді ефективного впровадження.

Американська дослідниця Р. Чін дослідила історію сучасного європейського культурного плюралізму, виділила його нинішні характеристики та оцінила перспективи [1]. Авторка вибудувала свого роду «траєкторію» мультикультуралізму в Західній Європі. Учена аргументує, що насправді було небагато спроб запровадити державну політику мультикультуралізму, а ті, які впроваджувалися, були явно невдалими практично зі старту. Р. Чін відтак вважає, що сьогоднішня криза підтримки європейського культурного плюралізму не є новою, а сягає корінням у 1980-ті роки. Учена розглядає основи європейського мультикультуралізму – від гострої

¹ Омнікультуралізм (англ. *omniculturalism*, від *omni* – всі) – підхід, який ґрунтується на демонстрації спільних важливих рис людей, які включають певні основні права та обов'язки [10].

потреби в працівниках після Другої світової війни до суспільного обурення через певні події, дії (на зразок публікації письменником С. Рушді «Сатанських віршів», носіння хіджабів ученицями-мусульманками французьких державних шкіл і т. ін.). Р. Чін показала конвергенцію (зближення) лівих і правих політичних сил у Європі навколо захисту низки особистих свобод на протигагу неліберальному ісламу, що загрожує підірвати прихильність до європейського культурного плюралізму. Учена прогнозує, що відмова від принципів різноманітності спричинить різні соціальні втрати. Однак, за її оцінкою, Європа ще може побудувати ефективну політичну взаємодію зі своїм різноманітним населенням.

Р. Чін вважає, що не доцільно говорити про крах політики мультикультуралізму в Європі, адже по-справжньому європейські уряди ніколи й не реалізовували її. За її оцінкою, така політика ніколи не була урядовою політикою великих полікультурних держав (як-от Німеччина, Франція), ніколи не мала належної підтримки серед політичних еліт. Тобто, Р. Чін переконує, що недоцільно звинувачувати концепцію мультикультуралізму в практичній нежиттєздатності, адже її фактично в державах Європи й не впроваджували належно. Авторка ставить слушні питання: що саме європейці уявляють заміною мультикультуралізму, як європейці примиряться з багатонаціональним розмаїттям у майбутньому?

Логіка такого поставленого питання очевидна, адже європейські держави стають щораз більше різноманітні в етнокультурному плані. Оскільки проблема нестачі робочої сили зберігатиметься у державах Європи, то саме етнокультурні меншини будуть залучені до її розв'язання. Однак вони не можуть сприйматися вузько як робоча сила, а мають стати важливою частиною процесів інклюзивного зростання, важливими акторами міжкультурного діалогу і т. ін.

Дослідник Центру європейських досліджень Університету Джавахарлала Неру (Нью-Делі, Індія) Ш. Шарма [16] відзначає нагальність зменшення відмінностей між культурно відмінними групами за допомогою інституційних рамок, які гарантують свободу та повагу до всіх. Мультикультуралізм як політика спрямована керувати культурним розмаїттям, але на практиці фіксувалися випадки, що недосконала реалізація такої політики посилювала етнічні відмінності в спільнотах європейських держав. На думку Ш. Шарма, мультикультуралізм справді наразі не зумів забезпечити життєздатне та стійке відчуття єдності в мультикультурних суспільствах, однак він має потенціал сприяти стійкій та ефективній соціальній інтеграції в таких спільнотах.

Обговоренню мультикультуралізму в скандинавських державах присвячена колективна монографія за редакцією П. Ківісто та О. Валбека

[3]. Авторський колектив розглядає, як нордичні уряди підходять до інтеграції етнічних меншин в суспільне життя. Кожна зі скандинавських держав проводила свої «експерименти з мультикультуралізму» (за словами В. Кімліка [8, с. 257]), щоб віднайти нові шляхи включення етнічних меншин до загальної спільноти. На прикладах кейсів Данії, Фінляндії, Норвегії та Швеції дослідники показали наявність розбіжностей в ставленні до політики мультикультуралізму і в громадській думці, і серед влади цих держав. Згадане дослідження ілюструє, що мультикультуралізм як якусь ідеалізовану модель слід відрізнити від того реального, справжнього мультикультуралізму, який може і бути компромісним, і переплетеним з іншими способами включення, і адаптованим до конкретних історичних траєкторій кожного народу.

Науковиця Люксембурзького університету Е. Мердок у книзі «Мультикультуралізм, ідентичність та відмінність. Досвід культурного контакту» [13] вивчила кейс багатомовного, мультикультурного Люксембурга – країни, де іноземці становлять майже половину всього населення, а відтак різноманітні міжкультурні контакти є повсякденним явищем. Важливість цього дослідження (попри специфіку такої країни) ми вбачаємо у розгляді питання про те, як держава може сприяти взаємодіям людей різних культур, формувати сприйняття таких інтеракцій як нових можливостей, а не загроз.

У книзі «Мультикультуралізм налагоджується? Політичні ліві та етнічні меншини в ліберальних демократіях» за редакцією канадських учених А. Трембле та П. Мея [12] виявлено посилення мультикультурних тенденцій після збільшення присутності лівих партій у парламенті, входження їх представників до складу коаліційних урядів. І навпаки – посилення позицій ультраправих партій і правих популістів ослаблювала, за висновками згаданих учених, політику мультикультуралізму. Власне автори дійшли до таких висновків після вивчення кейсів восьми держав, де у 2014–2024 роках відбулося бодай незначне посилення лівиці у політиці національного рівня (Швеція, Швейцарія, Німеччина, Велика Британія та ін.).

Висновки. У науковому дискурсі зберігається широкий спектр оцінок мультикультуралізму – від збереження уже багаторічної лінії критики до акцентів на важливості продовження такої політики в її переглянутих моделях. Відсутній єдиний підхід щодо переваг та недоліків політики мультикультуралізму як моделі взаємодії в умовах глобалізації та зростання масштабів широкого спектра глобальних викликів. У дослідженнях звернено увагу, що політика, яка реалізовувалася у європейських державах під гаслом мультикультуралізму, фактично не була такою повною мірою, а відтак доцільно виявити помилки такої політики мину-

лого, щоб відкоригувати її для можливої подальшої реалізації. Відтак акцентується на потребі переосмислення мультикультуралізму, бо він має низку серйозних недоліків [11, с. 69], але має конструктивний потенціал, якщо буде переглянутий, послідовно впроваджений, а також держава працюватиме з громадянами в частині формування політичної культури, цінностей.

Дослідження останніх років засвідчують активізацію обговорення т. зв. «справедливого розумного мультикультуралізму» [2]. Учені продовжують пошуки відповіді, чи є майбутнє для мультикультуралізму в ідеологічно складному середовищі Європи. Ведуться дебати про те, чи низка конкретних процесів (зростання підтримки радикальних партій, висхідний популізм і т. ін.) підірвали мультикультурну перспективу [12]. Щоразу резонансні результати виборів у тій чи іншій державі привертають увагу до того, якою може бути етнокультурна політика і як це вплине на державу, ЄС, європейську спільноту.

Той факт, що академічна дискусія про мультикультуралізм триває, відкриває нове вікно можливостей для нього. Але ще не відбулось оновлення, адаптація до нинішніх викликів дослідницьких концептуальних інструментів для вивчення мультикультуралізму.

Питання, підняті закордонними авторами в ході оцінки політики мультикультуралізму й його можливих оновлених моделей, дуже актуальні сьогодні для України. Не виключено, що й наша держава може незабаром постати перед мультикультурними викликами – з одного боку, через стрімке зростання закордонних українців, а з іншого – з огляду на ймовірні зміни в повоєнній структурі населення, якщо до відбудови держави справді доведеться залучати значну кількість трудових мігрантів. Відтак тема для нас набуває практичного інтересу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Chin R. The Crisis of Multiculturalism in Europe: A History. Princeton: Princeton University Press, 2019. 384 p.
2. Cohen-Almagor R. Why Just, Reasonable Multiculturalism? *Philosophia*. 2022. № 50. P. 2319–2322.
3. Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States. *Palgrave Politics of Identity and Citizenship Series* / eds. P. Kivisto, Ö. Wahlbeck. London: Palgrave Macmillan, 2013.
4. Johansson T. R. In defence of multiculturalism – theoretical challenges. *International Review of Sociology*. 2022. № 34 (1). P. 75–89.
5. Joppke C. Is Multiculturalism Dead?: Crisis and Persistence in the Constitutional State. Malden, MA: Polity Press, 2017. 224 p.
6. Kymlicka W. Deschooling multiculturalism. *Ethnicities*. 2019. № 19 (6). P. 971–982.
7. Kymlicka W. Multicultural Odysseys. Navigating the new international politics of diversity. New York: Oxford University Press, 2007. 320 p.

8. Kymlicka W. Testing the Liberal Multiculturalist Hypothesis: Normative Theories and Social Science Evidence. *Canadian Journal of Political Science*. 2010. № 43 (2). P. 257–271.

9. Mathieu F. The failure of state multiculturalism in the UK? An analysis of the UK's multicultural policy for 2000–2015. *Ethnicities*. 2018. № 18 (1). P. 43–69.

10. Moghaddam F. M. Omniculturalism, diversity, and human commonalities. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. 2020. № 26 (2). P. 107–109.

11. Moghaddam F. M. Rethinking Multiculturalism. *The Psychology of Multiculturalism, Assimilation, and Omniculturalism*. Cham: Springer, 2024. P. 69–86.

12. Multiculturalism on the Mend? The Political Left and Ethnic Minorities in Liberal Democracies / eds. A. Tremblay, P. May. Cham: Palgrave Macmillan, 2024. 263 p.

13. Murdock E. Multiculturalism, Identity and Difference. *Experiences of Culture Contact*. London: Palgrave Macmillan, 2016. 345 p.

14. Parekh B. Rethinking multiculturalism. *Cultural diversity and political theory*. Palgrave, 2000. 379 p.

15. Reus-Smith C. On Cultural Diversity: International Theory in a World of Difference. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 274 p.

16. Sharma S. Multiculturalism in India and Europe: Policy and Practice. *Challenges in Europe* / ed. G. Sachdeva. Singapore: Palgrave Macmillan, 2019. P. 271–290.

17. Sion Tzidkiyahu M. The Crisis of Multiculturalism in Europe: A History. *Israel Journal of Foreign Affairs*. 2018. № 12 (2). P. 283–286.

18. Warikoo N. Weak multiculturalism and fears of cultural encroachment: Meanings of multiculturalism among young elites in Britain. *Ethnicities*. 2020. № 20 (1). P. 49–70.

19. Wieviorka M. Multiculturalism: A concept to be redefined and certainly not replaced by the extremely vague term of interculturalism. *Journal of Intercultural Studies*. 2012. № 33 (2). P. 225–231.

REFERENCES:

1. Chin, R. (2019). The Crisis of Multiculturalism in Europe: A History, Princeton: Princeton University Press, 384 p. [in English]
2. Cohen-Almagor, R. (2022). Why Just, Reasonable Multiculturalism? *Philosophia*, 50, 2319–2322. [in English]
3. Johansson, T.R. (2022). In defence of multiculturalism – theoretical challenges. *International Review of Sociology*, 34 (1), 75–89. [in English]
4. Joppke, C. (2017). Is Multiculturalism Dead?: Crisis and Persistence in the Constitutional State. Malden, MA: Polity Press. 224 p. [in English]
5. Kivisto, P. & Wahlbeck, Ö. (2013). Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States. In: P. Kivisto, Ö. Wahlbeck (Eds.), *Palgrave Politics of Identity and Citizenship Series*. London: Palgrave Macmillan. [in English]
6. Kymlicka, W. (2007). Multicultural Odysseys. Navigating the new international politics of diversity. New York: Oxford University Press. 320 p. [in English]
7. Kymlicka, W. (2010). Testing the Liberal Multiculturalist Hypothesis: Normative Theories and

Social Science Evidence. *Canadian Journal of Political Science*, 43 (2), 257–271. [in English]

8. Kymlicka, W. (2019). Deschooling multiculturalism. *Ethnicities*, 19 (6), 971–982. [in English]

9. Mathieu, F. (2018). The failure of state multiculturalism in the UK? An analysis of the UK's multicultural policy for 2000–2015. *Ethnicities*, 18 (1), 43–69. [in English]

10. Moghaddam, F.M. (2020). Omniculturalism, diversity, and human commonalities. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 26 (2), 107–109. [in English]

11. Moghaddam, F.M. (2024). Rethinking Multiculturalism. In: *The Psychology of Multiculturalism, Assimilation, and Omniculturalism*. Cham: Springer, 69–86. [in English]

12. Murdock, E. (2016). Multiculturalism, Identity and Difference. *Experiences of Culture Contact*. London: Palgrave Macmillan. 345 p. [in English]

13. Parekh, B. (2000). Rethinking multiculturalism. *Cultural diversity and political theory*. Palgrave. 379 p. [in English]

14. Reus-Smith, C. (2018). *On Cultural Diversity: International Theory in a World of Difference*. Cambridge: Cambridge University Press. 274 p. [in English]

15. Sharma, S. (2019). Multiculturalism in India and Europe: Policy and Practice/ In: G. Sachdeva (ed.), *Challenges in Europe*. Singapore: Palgrave Macmillan. P. 271–290. [in English]

16. Sion Tzidkiyahu, M. (2018). The Crisis of Multiculturalism in Europe: A History. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 12 (2), 283–286. [in English]

17. Tremblay, A. & May, P. (Eds.) (2024). *Multiculturalism on the Mend? The Political Left and Ethnic Minorities in Liberal Democracies*. Cham: Palgrave Macmillan. 263 p. [in English]

18. Warikoo, N. (2020). Weak multiculturalism and fears of cultural encroachment: Meanings of multiculturalism among young elites in Britain. *Ethnicities*, 20 (1), 49–70. [in English]

19. Wieviorka M. Multiculturalism: A concept to be redefined and certainly not replaced by the extremely vague term of interculturalism. *Journal of Intercultural Studies*. 2012. № 33 (2). P. 225–231. [in English]

Assessment of the European experience of multiculturalism policy: historiography of the problem

Kokodziei Yevhenii Vitaliiiovych

Postgraduate Student at the Department of Interdisciplinary and Comparative Legal Studies

Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences Ukraine

Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-9097-2958

The article analyzes the approaches of recent researchers to the assessment of the European experience of multiculturalism policy. The analysis of the historiography shows that multiculturalism is considered as a policy, a discourse and a set of rights. There is no unified approach of scholars to the advantages and disadvantages of multiculturalism as a model of interaction in the context of globalization and modern challenges. The author notes the preservation of a wide range of assessments of multiculturalism – from criticism to the need to continue such a policy in modernized models. The policy of multiculturalism is studied from the perspective of both its threats and new opportunities that its implementation can create. The researchers point to the few attempts by European governments to truly consistently implement multiculturalism policies, as well as failed projects that have not been critically reviewed and continued. The researchers predict possible negative social consequences in case of abandonment of the principles of diversity and cultural pluralism, and therefore emphasize the urgency for European governments to build effective political interaction with their diverse populations. It is emphasized that multiculturalism (or its updated models) has the potential to promote sustainable and effective social integration in multicultural societies. The historiography of the study emphasizes the importance of distinguishing between multiculturalism as an idealized model and real multiculturalism, which can be compromised and adapted to the specific historical trajectories of each nation. Studies on multiculturalism emphasize the importance of modern European states pursuing a policy in which the interaction of people of different cultures is perceived as a space for opportunities, not as a threat. It is emphasized that there has not yet been a significant improvement, updating, adaptation to the current challenges of research conceptual tools for the study of multiculturalism.

Key words: multiculturalism, historiographical analysis, cultural diversity, migration, multiethnic states, multicultural societies, European cultural pluralism.

Мадрига Тетяна Богданівна

Участь кримських татар у політичному житті України після анексії Криму

УДК 323.15:329.15
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.33>

Мадрига Тетяна Богданівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів
та процесів
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0001-7761-9811

Проблема участі кримських татар у політичному житті України після анексії Криму є надзвичайно актуальною, враховуючи їхню ключову роль у протистоянні російській окупації та формуванні української політичної нації. Мета дослідження полягає у проведенні всебічного аналізу характерних особливостей участі кримських татар у політичному житті України після анексії Криму, а також оцінки впливу цієї участі на внутрішньополітичні процеси в Україні та на міжнародній арені. У дослідженні застосовано комплекс наукових методів, що включає історико-генетичний, порівняльно-історичний методи, аналіз документальних джерел, контент-аналіз медійних матеріалів. Вивчено ключові аспекти участі кримських татар у політичному процесі, впливі на законодавчу діяльність, а також досліджено їхні намагання забезпечити права та інтереси корінного народу в умовах окупації. Розглянуто, як анексія Криму змінила політичне життя кримських татар, змусивши їх активно долучитися до політичних процесів в Україні. Оцінено роль кримських татар у формуванні та реалізації державної політики щодо деокупації Криму та просуванні законодавчих ініціатив, що стосуються прав людини та прав корінних народів. Особлива увага у статті приділяється внеску представників кримськотатарського народу, таких як Мустафа Джемільєв і Рефат Чубаров, у законотворчу діяльність Верховної Ради України. Проаналізовано роль Мустафи Джемільєва і Рефата Чубарова у сприянні прийняття резолюцій і постанов, що стосуються міжнародного осудження порушень прав кримських татар і забезпечення міжнародної підтримки їхніх прав. Проаналізовано парламентські вибори 2019 року до Верховної Ради України, у яких кримські татари були представлені в декількох політичних партіях. Досліджено соціально-політичні умови, з якими стикаються кримські татари в умовах російської окупації, зокрема, зростання репресій та переслідувань за їхню активну політичну позицію. В результаті проведеного аналізу, можемо відзначити, що кримські татари, незважаючи на численні виклики та обмеження з боку окупаційної влади РФ, відіграють ключову роль у політичному житті України, активно впливаючи на формування внутрішньої та зовнішньої політики держави, а також у контексті боротьби за відновлення суверенітету України над Кримом та захисту прав корінних народів.

Ключові слова: кримські татари, політична активність, політична участь, анексія Криму, українське законодавство, законотворча діяльність.

Вступ. Анексія Криму у 2014 році стала переломним моментом в історії кримськотатарського народу, яка значно вплинула на їхню політичну участь у житті України. Як корінний народ півострова, кримські татари виявилися однією з найбільш уразливих груп, яка зазнала серйозних репресій з боку російської окупаційної влади. Кримські татари зіткнулися із значними викликами, які пов'язані як з порушенням прав людини з боку окупаційної влади, так і з недостатньою увагою з боку міжнародної спільноти та українських політичних сил. Внаслідок цих подій кримські татари почали активно залучатися до політичної діяльності як в Україні, так і за кордоном, прагнучи захистити свої права та інтереси, а також боротися за збереження культурної ідентичності. Кримські татари демонстрували стійкість та активну політичну мобілізацію, як на території України, так і на міжнародній арені.

Проблема участі кримських татар у політичному житті України після анексії Криму є надзвичайно актуальною, враховуючи їхню ключову роль у протистоянні російській окупації та формуванні української політичної нації. Однак, у науковій літературі питання участі кримських татар у політичних процесах після 2014 року досліджено недостатньо. Біль-

шість досліджень зосереджені на аналізі наслідків анексії Криму та становищі кримських татар на окупованих територіях, залишаючи поза увагою їхній внесок у політичне життя України. Це створює прогалину в розумінні масштабів і характеру політичної активності кримських татар, що, у свою чергу, обмежує можливості для вироблення ефективних політичних стратегій щодо цього питання. Визначення ролі кримських татар у політичному житті України після анексії Криму має не лише теоретичне, але й практичне значення. Це дозволить глибше зрозуміти механізми політичної мобілізації та спротиву в умовах окупації, а також визначити ефективні шляхи підтримки кримськотатарського народу в їхній боротьбі за права і свободи.

Наукова література, що стосується участі кримських татар у політичному житті України після анексії Криму, демонструє певні прогалини в дослідженні ненасильницького опору цього корінного народу російській окупації. Хоча тема анексії та російсько-українських відносин загалом отримала значну увагу серед науковців, зокрема в контексті геополітичних мотивів і стратегій росії, питання щодо активної політичної діяльності кримських татар та їхнього опору російській агресії залишаються недостатньо вивченими.

Значна кількість досліджень зосереджена на аналізі становища кримських татар як внутрішньо переміщених осіб у материковій частині України, де досліджуються їхні соціальні та культурні взаємини з етнічними українцями. Дані наукові дослідження в основному акцентують увагу на проблемах адаптації, інтеграції та збереження культурної ідентичності серед вимушених переселенців, що є важливим аспектом у розумінні загального контексту кримськотатарського народу під час і після анексії.

Е. Муратова [20] займається вивченням досвіду кримських татар через призму їхньої історичної травми, колективної пам'яті, прив'язаності до рідної землі та впливу інституційних змін, які відбулися після анексії. Такі дослідження надають важливий контекст для розуміння культурно-історичного значення Криму для кримських татар, а також висвітлюють їхні емоційні та соціальні реакції на окупацію.

Н. Ротар [11] проводить детальний аналіз політичного дискурсу, зосередженого на перспективах реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Авторка досліджує, як риторика політичних партій впливає на формування суспільної думки щодо майбутнього Криму та Донбасу, і як кримські татари, як частина цього дискурсу, можуть вплинути на процес реінтеграції.

К. Кирилова [7] досліджує участь кримськотатарського народу у виборах до Верховної Ради України як важливий елемент політичної боротьби за деокупацію Криму. Авторка розглядає політичні стратегії кримських татар, їхній вибір політичних партій, а також роль Меджлісу в цьому процесі. Н. Дукач [5] здійснює комплексний аналіз участі кримських татар у виборчих процесах України за період з 1994 по 2019 рік. Дослідження охоплює історичний розвиток політичної участі кримських татар, аналізує ключові події та зміни у політичних настроях цього народу, а також особливу увагу приділено еволюції політичних інститутів та ролі кримських татар у формуванні сучасного політичного ландшафту України.

Таким чином, ці праці роблять важливий внесок у розуміння політичної участі кримських татар після анексії Криму, дозволяючи оцінити як історичний контекст, так і сучасні виклики та перспективи цього процесу. Хоча наукові праці пропонують глибокий аналіз різних аспектів становища кримських татар після анексії Криму, відсутність досліджень, що фокусуються на їхній політичній мобілізації та ненасильницькому опорі, створює потребу в подальших дослідженнях цієї теми. Вивчення політичної діяльності кримських татар в Україні після анексії Криму, їхніх зусиль у боротьбі за свої права та протистоянні окупації може значно збагатити розуміння сучасних викликів та можливостей для цього корінного народу.

Мета та завдання дослідження полягає у проведенні всебічного аналізу характерних особливостей участі кримських татар у політичному житті України після анексії Криму, а також оцінки впливу цієї участі на внутрішньополітичні процеси в Україні та на міжнародній арені. Для досягнення мети визначено наступні завдання: оцінити роль кримських татар у політичних процесах України після 2014 року; вивчити участь кримських татар у виборчих процесах України та їхню інтеграцію в український політичний простір.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано комплекс наукових методів, що забезпечив всебічний аналіз участі кримських татар у політичному житті України після анексії Криму. Історико-генетичний метод дозволив простежити розвиток політичної активності кримських татар у сучасній історії України, виявляючи їхні стратегії боротьби та опору окупаційній владі. Порівняльно-історичний метод було використано для аналізу змін у політичній поведінці кримських татар до і після анексії. Аналіз документальних джерел, таких як офіційні постанови і законодавчі акти, допоміг відтворити картину політичної діяльності кримських татар на офіційному рівні. Метод контент-аналізу медійних матеріалів дозволив вивчити сприйняття політичної активності кримських татар у суспільстві. Загалом, поєднання кількісних та якісних методів дало змогу здійснити комплексний аналіз участі кримських татар у політичних процесах України після анексії Криму.

Результати. У 2014 році відбулося вторгнення РФ та подальша анексія Автономної Республіки Крим, що спричинило значний міжнародний резонанс та засудження з боку світової спільноти. Кримські татари, будучи корінним народом півострова, зазнали численних утисків та репресій упродовж багатовікової історії взаємодії з росією. Відповідно до перепису населення, на момент анексії кримські татари становили приблизно 12% від загальної чисельності населення Криму, що робило їх однією з ключових етнічних груп регіону. Історично їхнє протистояння російській експансії сягає 1783 року, коли російська імперія вперше окупувала Крим. Кримські татари в той час зазнали систематичних репресій, спрямованих на витіснення їхньої культури та релігії, що залишило значний вплив на колективну пам'ять та ідентичність цього народу [17; 19]. Особливо трагічним моментом стало масове виселення кримських татар у 1944 році, коли, за наказом Й. Сталіна, весь народ було депортовано до Середньої Азії, що призвело до смертей майже половини депортованих [8, с. 14].

Російська агресія в Україні у 2014 році стала значним випробуванням для кримських татар, які продемонстрували високий рівень політичної мобілізації і солідарності. В умовах анексії Криму їхня

організованість і рішучість у відстоюванні своїх прав стали важливим аспектом опору проти російської окупації. Кримські татари, реагуючи на російське вторгнення, сформували єдиний фронт протидії, який проявився у кількох ключових формах. По-перше, кримські татари активно бойкотували проти референдуму, який був проведений під егідою російської влади, що став важливою частиною процесу легітимації анексії Криму. По-друге, вони організували масові мітинги протесту, що стали символом їхньої стійкої опозиції до нової влади. По-третє, було ініційовано енергетичну та торговельну блокаду півострова як спосіб тиску на окупаційну адміністрацію та підтримки національного спротиву. Крім того, кримські татари відмовлялися від участі у виборах, організованих окупаційною адміністрацією, що було важливим актом політичного протесту.

Виступаючи проти російського режиму, кримські татари зіткнулися з жорсткими репресивними заходами з боку російської держави. Кремль сприймав активну опозицію кримських татар як потенційну загрозу стабільності окупованого регіону. Для придушення будь-яких проявів незгоди та відновлення контролю над півостровом російська влада вжила системних дій, що включали політичні переслідування, арешти лідерів, закриття незалежних медіа і заборону діяльності культурних та політичних організацій кримських татар [10].

На сьогоднішній день, через десять років після анексії, кримські татари залишаються однією з найбільш уразливих та репресованих груп населення на території Криму. За даними міжнародних правозахисних організацій, з 2014 року було заарештовано 190 кримських татар, 51 особа загинула під час затримання, а ще 18 людей вважаються зниклими безвісти [6]. Російська влада заборонила діяльність релігійних організацій кримських татар, обмеживши їхні можливості щодо реалізації права на свободу віросповідання та інші основні громадянські права [18]. Після анексії Криму в 2014 році кримські татари, які залишилися на півострові, опинилися в умовах значної політичної та соціальної маргіналізації. Посилення репресивних заходів, запроваджених російською владою, фактично унеможливило відкриті прояви протесту з боку кримських татар, що призвело до їхньої маргіналізації як у внутрішньому, так і в міжнародному медійному просторі.

Події лютого 2014 року, коли російські війська розпочали окупацію Криму, стали несподіванкою для багатьох спостерігачів, зокрема і для самих кримських депутатів. За півтора тижні до вторгнення мало хто передбачав масштаб наслідків, що розгорнуться. Так, 19 лютого 2014 року М. Колісніченко, відомий російський націоналіст і депутат кримського парламенту від Партії регіонів, у своїй промові зазначив, що приєднання

Криму до України в 1954 році було «катастрофічною подією», оскільки «кримчани були відірвані від росії». Він також погрожував розглянути можливість повернення Криму до складу росії, якщо в Києві не буде наведено порядок, що викликало шок серед багатьох депутатів і журналістів, які не очікували настільки відкритих сепаратистських заяв [9, с. 16].

Після анексії Криму 27 лютого 2014 року, що супроводжувалася захопленням російськими військами ключових урядових об'єктів на півострові, кримські татари виступили як найбільш згуртована та організована проукраїнська політична сила. Їхня активна участь в акціях протесту, створення патрульних загонів для захисту своїх громад та надання підтримки українським збройним силам були вирішальними у протистоянні російській агресії [2]. Важливим етапом став протест, організований Меджлісом кримськотатарського народу 26 лютого 2014 року біля будівлі Ради міністрів у Сімферополі, що завершився сутичками між проукраїнськими активістами та проросійськими силами, очолюваними С. Аксьоновим, який згодом став прем'єр-міністром Криму після захоплення урядової будівлі російськими військовими [23, с. 48].

Незважаючи на видання указу президента російської федерації від 21 квітня 2014 року «Про реабілітацію кримськотатарського та інших народів» та офіційні заяви про мультикультуралізм, реальні наміри нової адміністрації стали очевидними відразу. Вже у травні 2014 року М. Джемільєву, визначному кримськотатарському лідеру, було заборонено в'їзд на територію Криму, а в липні того ж року проти голови Меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубарова було порушено кримінальну справу за звинуваченням у сепаратистській діяльності [23, с. 48]. Ці репресивні заходи тривали у формі арештів активістів, заборони на в'їзд до Криму та захоплення об'єктів кримськотатарських медіа та благодійних організацій, зокрема «Авдет», АТР та «Кримський фонд» [21].

Найбільш серйозним ударом по суспільно-політичній структурі кримськотатарської спільноти стало придушення діяльності Меджлісу, який російська влада звинуватила в екстремістській діяльності та згодом заборонила [24, с. 20], що у свою чергу суттєво обмежило можливості кримськотатарського народу у відстоюванні своїх національних прав та інтересів. Російська влада проводила незаконні обшуки, допити, кримінальні переслідування та обмежувала свободу віросповідання, а також здійснювала захоплення приміщень Української православної церкви та обмежувала українську культурну діяльність на території Криму, зокрема забороняла українське мовлення та прояви національної ідентичності [1; 6; 21; 22; 24].

Після анексії Криму російська влада застосувала диференційовані тактики для підкорення кримських татар, зокрема маніпулювання їхніми релігійними інституціями. Враховуючи значущість ісламу для кримських татар, ці заходи мали на меті встановити контроль над мечетями та релігійними організаціями шляхом погроз і підкупу. Наприклад, щоб уникнути закриття або судового переслідування, багато релігійних установ змушені були підкорятися вимогам російської адміністрації. Так, Духовне управління мусульман Криму (ДУМК) продовжує свою діяльність тільки завдяки співпраці з російськими органами, тоді як дисиденти були змушені створювати альтернативні організації за межами Криму [20].

Незважаючи на те, що релігійні установи підкорилися новій владі, їх усе одно регулярно звинувачують у релігійному екстремізмі та тероризмі. Хоча законодавство російської федерації формально гарантує свободу віросповідання, багато кримських татар стають жертвами обвинувачень у екстремізмі, як це сталося в кількох гучних справах, таких як «Хізб ут-Тахрір» і «Таблігі Джамаат». Під виглядом боротьби з тероризмом у 2019 році було здійснено понад 80 обшуків у домівках кримських татар, більше ніж 150 осіб були затримані, проведено майже 200 допитів, понад 300 осіб заарештовано, а також зафіксовано 578 порушень права на справедливий судовий розгляд [6].

Расизм, ксенофобія та ісламофобія, з якими кримські татари стикаються щоденно, стали важливим політичним інструментом для посилення страху серед слов'янського населення Криму [15]. Захист «традиційних слов'янських цінностей» від так званої «татаризації» Криму активно використовувався в політичній риториці та медіа [23]. Після анексії Криму цей наратив став підставою для посилення контролю над всім населенням півострова, а не лише над кримськими татарами [15; 16].

Варто відзначити, що події Революції Гідності, анексія Автономної Республіки Крим та початок російсько-української війни стали визначальними моментами як для кримськотатарського народу, так і для його стосунків з українською владою. Ці події не лише вплинули на відносини кримських татар з Україною, але й визначили їхню політичну активність як на території півострова, так і за його межами. Активна участь кримських татар у політичних процесах, спрямована на захист прав людини і корінного народу на окупованому півострові, стала одним з ключових аспектів їхньої політичної стратегії.

Після втечі проросійського президента В. Януковича відбулися позачергові вибори Президента України, у результаті яких П. Порошенко став новим главою держави. Відразу після виборів було оголошено про проведення позачергових виборів до Верховної Ради України, які відбулися

26 жовтня 2014 року відповідно до статті 90 Конституції України. Вибори проходили за змішаною системою, що включала як пропорційні, так і мажоритарні елементи (225 депутатів обиралися за партійними списками в загальнодержавному багатомандатному окрузі, а 199 депутатів – у одномандатних округах) [13].

На цих виборах представники кримськотатарського народу вирішили балотуватися від президентської політичної сили – Блоку Петра Порошенка. Серед 193 кандидатів за партійним списком, кримські татари зайняли помітні позиції: М. Джемільєв був на п'ятому місці, а Р. Чубаров – на сімдесят першому. В результаті цих виборів обидва кандидати отримали мандати в багатомандатному окрузі. Хоча спочатку Р. Чубаров не проходив до Верховної Ради України, відмова від мандата С. Барни у зв'язку з його призначенням головою Тернопільської обласної державної адміністрації надала можливість Р. Чубарову зайняти депутатське крісло VIII скликання.

Згідно з результатами виборів, з партійного списку Блоку Петра Порошенка було обрано 63 народних депутати, з яких двоє були кримськими татарами, що становило 3% від усіх депутатів за списком і 1,4% від загальної кількості депутатів від Блоку Петра Порошенка [11; 13]. Як депутат, М. Джемільєв очолив підкомітет з питань етнополітики, прав корінних народів і національних меншин, жертв політичних репресій Комітету Верховної Ради з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, який був утворений у грудні 2014 року і припинив своє існування 29 серпня 2019 року. Р. Чубаров також увійшов до складу цього Комітету, де активно займався питаннями прав людини та міжнародних відносин [3; 11].

М. Джемільєв та Р. Чубаров ініціювали ряд важливих постанов Верховної Ради, спрямованих на захист прав кримських татар та засудження порушень з боку російської федерації. Серед них постанова «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, світових лідерів і всіх членів міжнародного співтовариства щодо засудження порушень прав і свобод кримськотатарського народу». Інші важливі постанови включали «Про Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та парламентів іноземних держав щодо засудження і невизнання заборони російською федерацією Меджлісу кримськотатарського народу та щодо захисту корінного народу Криму міжнародним співтовариством» та «Про проведення урочистого засідання Верховної Ради України, присвяченого 100-річчю проведення першого Курултаю кримськотатарського народу» [11].

Під час позачергових парламентських виборів у 2019 році кримські татари були представ-

лені у більшій кількості політичних сил порівняно з попередніми скликаннями. Р. Чубаров заявляв, що представники корінного народу будуть включені до списків 4–5 політичних партій. Ці вибори проходили за змішаною системою, що передбачала 5%-й бар'єр для партій, які обирали депутатів у загальнодержавному багатомандатному окрузі. У багатомандатному окрузі взяли участь 22 політичні партії, тоді як в мажоритарних округах – 52 політичні партії [13]. Варто відзначити, що даний період характеризувався зростанням політичної мобілізації кримських татар, що знайшло своє відображення в їхній активній участі в парламентських виборах і численних ініціативах, які спрямовані на підвищення обізнаності міжнародної спільноти про проблеми корінного народу Криму та засудження агресії російської федерації.

На парламентських виборах 2019 року представники кримськотатарського народу висунули свої кандидатури від ряду політичних партій. Зокрема, М. Джемільєв і А. Чийгоз балотувалися від партії «Європейська Солідарність», Р. Умеров і Т. Ташева – від «Голосу», Р. Чубаров – від «Сили і честі», Г. Юксель – від партії «Слуга Народу», а Е. Джапарова – від «Української Стратегії Гройсмана» [7]. Таким чином, кримські татари були представлені у 5 різних політичних силах на цих виборах.

Під час виборчої кампанії М. Джемільєв надав ексклюзивне інтерв'ю для «Крим. Реалії», в якому зазначив, що перед ухваленням рішення про висунення кандидатів Меджліс кримськотатарського народу ретельно вивчав програми політичних партій та погляди їхніх лідерів, зокрема їхні позиції щодо євроатлантичної інтеграції та питань, що стосуються тимчасово окупованих територій. М. Джемільєв підкреслив, що вибір партій для висунення кандидатів базувався на їхній спільній позиції щодо ключових питань. Крім того, він зазначив, що у випадку виникнення суперечностей між політичними партіями Меджліс вирішуватиме такі питання окремо, а представники кримських татар у парламенті дотримуватимуться цих рішень. М. Джемільєв також наголосив на важливості ухвалення законопроекту про національну автономію Криму, якщо він буде обраний народним депутатом [7].

Результати виборів показали, що серед 7 кандидатів від 5 політичних сил мандати отримали лише два представники кримськотатарського народу: М. Джемільєв і А. Чийгоз, які балотувалися від «Європейської Солідарності» і потрапили до першої десятки партійного списку. У відсотковому співвідношенні це становить 8% від мандатів, отриманих «Європейською Солідарністю» (25 мандатів), та 0,47% від загальної кількості мандатів у Верховній Раді (494 мандати) [13].

Як народні депутати ІХ скликання М. Джемільєв і А. Чийгоз активно займаються питаннями захисту

прав кримськотатарського народу та проблемами, пов'язаними з окупацією Криму. А. Чийгоз обіймає посаду першого заступника голови Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, а також є членом Постійної делегації у Парламентській асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва. М. Джемільєв є членом цього ж комітету і заступником члена делегації України в Парламентській асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва [3; 5].

У 2022 році Крим знову увійшов у публічний інформаційний простір України, що призвело до посилення українських політичних, культурних і соціальних аспектів серед місцевих мешканців півострова. В умовах війни, що триває на території України, місцеві жителі Криму уважно слідкують за подіями на фронті та за актами геноциду, вчиненими росією проти українців, що викликає значне занепокоєння [1].

Варто відзначити, що протягом першого півріччя 2024 року в окупованому Криму зафіксовано 71 затримання, з яких 21 стосувалося кримських татар. Для порівняння, у першому півріччі 2023 року було 101 затримання, з них 66 кримських татар. Згідно з даними Кримськотатарського Ресурсного Центру (КРЦ), за півроку в Криму відбувся 51 обшук, з яких 34 стосувалися кримських татар, та 92 арешти, серед яких 46 кримських татар. Також зареєстровано 63 випадки допитів, 28 з яких стосуються кримських татар. Порушення прав на справедливий суд торкнулися 55 кримських татар із загального числа 167 випадків. Зафіксовано 23 випадки порушення права на здоров'я, з них 21 стосувався кримських татар. Е. Барієв зазначив збільшення переслідувань в 2024 році у порівнянні з 2023 роком. Кримські татари складають понад 40% мобілізованих осіб до російської армії, що свідчить про дискримінаційні практики [4].

У 2024 році було відзначено 80-річчя депортації кримськотатарського народу, здійсненої радянським тоталітарним режимом у 1944 році. Україна визнала цей акт примусової депортації геноцидом кримськотатарського народу, спираючись на положення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, та засуджуючи політику тоталітарного режиму щодо утисків корінного народу. У 2019 році Латвія і Литва, а у 2022 році Канада визнали депортацію кримських татар актом геноциду, однак тривають зусилля для визнання цього злочину й іншими країнами [14].

Для українців важливо пам'ятати, що в Криму є сотні тисяч проукраїнських жителів, які чекають на деокупацію, незважаючи на колонізацію півострова росією, її спроби знищити місцеву ідентичність та мілітаризувати населення, а також на масову імміграцію з росії. Ключовим заходами зі

сторони України є підтримка кримськотатарської ідентичності, культури та мови. У зв'язку з цим необхідно розробити моделі кримськотатарської національної автономії в складі України, які дозволять зберегти національну ідентичність і активно брати участь у відновленні рідної землі разом з українцями [1].

Загалом, участь кримських татар у політичному житті України після анексії Криму відзначається значною активністю і досягненнями, зокрема, висунення кандидатів від різних політичних партій і їх подальша діяльність у Верховній Раді України свідчить про зростання політичної активності та впливу кримських татар, які активно відстоюють свої права і питання Криму на національному та міжнародному рівнях.

Висновки. На основі проведеного дослідження було встановлено, що кримські татари продемонстрували значну політичну активність та мобілізацію, зокрема в законотворчості, яка вплинула на формування державної політики стосовно прав корінних народів та інтеграції України в євроатлантичні структури. Визначено, що участь кримських татар у виборах до Верховної Ради України у 2019 році, хоча і продемонструвала їх інтеграцію в політичний процес, однак виявлено певні труднощі у досягненні представницьких позицій у парламенті, які відобразилися на кількісному представленні кримських татар у законодавчому органі. З'ясовано, що визнання депортації кримських татар як геноциду на міжнародному рівні, зокрема з боку України, Латвії, Литви та Канади, свідчить про глобальне усвідомлення та засудження репресій.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені автором та запропоновані в статті, можуть бути використані для формування державної політики щодо підтримки кримськотатарського народу, забезпечення їхніх прав та інтеграції в українське суспільство. Подальші дослідження можуть зосередитися на аналізі еволюції політичного впливу кримських татар в Україні, вивченні соціально-економічних умов їх життя, а також на оцінці міжнародної реакції на їхнє становище. Також перспективним є дослідження моделей автономії для кримських татар у складі України, зокрема механізмів забезпечення прав національних меншин і збереження їхньої культурної спадщини. Дослідження може слугувати основою для подальших наукових досліджень у галузі політичної науки, соціології та права, а також для аналізу ситуації в інших окупованих або конфліктних територіях. Таким чином, результати дослідження мають потенціал для впливу на політичні рішення, правозахисну діяльність і академічний дискурс, сприяючи більш ефективній підтримці та інтеграції кримських татар у сучасному політичному і соціальному контексті України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойченко А. «Кримом усе почалося, Кримом має й закінчитися». Дев'ять років спротиву окупації півострова в історіях кримли. *ШОТАМ*, 2023. URL: <https://shotam.info/krymom-use-pochalosia-krymom-maie-y-zakinchytysia-dev-iat-rokiv-sprotyvu-okupatsii-pivostrova-v-istoriiakh-kyrymly/> (дата звернення: 29.08.2024).
2. В Криму відбулась акція протесту проти референдуму. *BBC News. Україна*. 2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2014/03/140314_crimea_protest_referendum_ak (дата звернення: 29.08.2024).
3. *Верховна Рада України*. Офіційний сайт. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2024).
4. Дудка Н. У Криму зафіксували 71 випадок незаконних затримань: КРЦ опублікував звіт за перше півріччя 2024 року. *Суспільне Крим*. 2024. URL: <https://suspijne.media/crimea/791819-u-krimu-zafiksuvali-71-vipadok-nezakonnih-zatriman-krc-opublikuvav-zvit-za-perse-pivricca-2024-roku/> (дата звернення: 29.08.2024).
5. Дукач Н. Участь кримськотатарського корінного народу у виборах до Верховної Ради України (1994–2019 роки). *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 16. С. 11-19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-2-2>.
6. Жертви окупації Криму. *Crimean Tatar Resource Center*. URL: <https://ctrcenter.org/ru/zhertvy-okkupacii> (дата звернення: 29.08.2024).
7. Кирилова К. Кримські татари на виборах до Верховної Ради: на шляху до деокупації півострова. *Крим. Реалії*. 2019. URL: <https://ua.krymr.com/a/krymski-tatary-na-vyborah-do-verhovnoirady/29994099.html> (дата звернення: 29.08.2024).
8. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015) : збірник документів і матеріалів. 2-ге вид. / упоряд.: О. Г. Бажан та ін., відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Кліо, 2016. 1092 с.
9. Люди «сірої зони». Свідки російської анексії Криму 2014 року / упоряд. А. Андрієвська, О. Халімон. Київ : К.І.С., 2018. 264 с.
10. Огаркова Т. «Кримськотатарська культура – це не чебурек», – інтерв'ю з кримським активістом Алімом Алієвим. *Нромадске*. 2019. URL: <https://hromadske.ua/posts/krimskotatarska-kultura-ce-ne-cheburek-intervyu-z-krimskim-aktivistom-alimom-aliyevim> (дата звернення: 29.08.2024).
11. Ротар Н. Динаміка політичного дискурсу партії «Блок Петра Порошенка Солідарність» у моделюванні реінтеграційних перспектив Криму та Донбасу. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2019. № 1 (5). С. 124-144.
12. У новому шкільному щоденнику кримських татар звинуватили у захопленні землі та «зростанні націоналізму». *ATR T*. 2016. URL: <https://atr.ua/news/163192> (дата звернення: 28.08.2024).
13. Центральна виборча комісія. Офіційний сайт. URL: <https://www.cvk.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2024).
14. 18 травня – День пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу, у рамках 80 роковин депортації : інформаційна довідка. *Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. Кримська платформа*. 2024, 8 р. URL: <https://>

ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/infdovukrmini_compressed.pdf (дата звернення: 29.08.2024).

15. Coynash H. Russia uses hate speech to stir up fear and hatred of Ukrainians in occupied Crimea. *Human Rights in Ukraine*. 2018. URL: <http://khpg.org/en/1522717595> (date of access: 29.08.2024).

16. Coynash H., Charron A. Russian-occupied Crimea and the state of exception: Repression, persecution, and human rights violations. *Eurasian Geography and Economics*. 2019. Vol. 60 (1). P. 28-53.

17. Fisher A. *The Crimean Tatars*. Stanford : CA, Hoover Institution Press, 1978.

18. Freedom in the World 2020. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/country/crimea/freedom-world/2020> (дата звернення: 29.08.2024).

19. Magocsi P. *This blessed land: Crimea and the Crimean Tatars*. Toronto : University of Toronto Press, 2014.

20. Muratova E. The transformation of the Crimean Tatars' institutions and discourses after 2014. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*. 2019. Vol.13 (1). P. 44-66.

21. Report of the Human Rights Assessment Mission on Crimea (6–18 July 2015). *Organization for Security and Co-Operation In Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights & High Commissioner on National Minorities*. URL: <https://www.osce.org/files/documents/0/2/180596.pdf> (date of access: 29.08.2024).

22. Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine : Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2021. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3954787?ln=ru&v=pdf> (date of access: 29.08.2024).

23. *The Peninsula of Fear: Chronicle of Occupation and Violation of Human Rights in Crimea* / ed. by O. Skrypnyk, T. Pechonchuk. Kyiv : KBC, 2016. 136 p.

24. The situation of national minorities in Crimea following its annexation by Russia : Study. European Parliament : DROI. 2016, 57 p. DOI:10.2861/981109 (pdf).

REFERENCES:

1. Boichenko, A. (2023). "Krymom use pochalosia, Krymom maie y zakinchytysia". *Deviat rokiv sprotyvu okupatsii pivostrova v istoriakh kyrymly* ["Everything started with Crimea, it must end with Crimea". Nine years of resistance to the occupation of the peninsula in the history of Crimea]. *SHOTAM*. Retrieved from <https://shotam.info/krymom-use-pochalosia-krymom-maie-y-zakinchytysia-dev-iat-rokiv-sprotyvu-okupatsii-pivostrova-v-istoriakh-kyrymly/> [in Ukrainian].

2. V Krymu vidbulas aktsiia protestu proty referendumu [A protest against the referendum took place in Crimea]. (2014). *BBC News. Україна*. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/news/2014/03/140314_crimea_protest_referendum_ak [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiyni sait [Verkhovna Rada of Ukraine. Official site]. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].

4. Dudka, N. (2024). U Krymu zafiksuvaly 71 випадок незаконnykh zatryman: KRTs opublikuvav zvit za pershe pivrichchia 2024 roku [In Crimea, 71 cases of illegal detention were recorded: the CRTS published a report for the first half of 2024]. *Suspilne Krym*.

Retrieved from <https://suspilne.media/crimea/791819-u-krimu-zafiksuvali-71-vipadok-nezakonnih-zatryman-krc-opublikuvav-zvit-za-pershe-pivrichchia-2024-roku/> [in Ukrainian].

5. Dukach, N. (2024). Uchast krymskotatarskoho korinnoho narodu u vyborakh do Verkhovnoi Rady Ukrainy (1994–2019 roky) [Participation of the Crimean Tatar indigenous people in the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine (1994–2019)]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriya: Politolohiia*, 16, 11-19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-2-2> [in Ukrainian].

6. Zhertvy okupatsii Krymu [Victims of the occupation of Crimea]. (n.d.). *Crimean Tatar Resource Center*. Retrieved from <https://ctrcenter.org/ru/zhertvy-okupatsii/> [in Ukrainian].

7. Kyrylova, K. (2019). Krymski tatary na vyborakh do Verkhovnoi Rady: na shliakhu do deokupatsii pivostrova [Crimean Tatars in the elections to the Verkhovna Rada: on the way to deoccupation of the peninsula]. *Krym. Realii*. Retrieved from <https://ua.krymr.com/a/krymski-tatary-na-vyborah-do-verhovnoi-rady/29994099.html> [in Ukrainian].

8. Smolii, V. A. (Ed.). (2016). *Krym v umovakh suspilno-politychnykh transformatsii (1940–2015) : zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Crimea in the conditions of socio-political transformations (1940–2015) : a collection of documents and materials]. Kyiv : Klio [in Ukrainian].

9. Andriievska, A., Khalimon, O. (Eds.). (2018). *Liudy «siroi zony». Svidky rosiiskoi aneksii Krymu 2014 roku* [People of the "gray zone". Witnesses of the Russian annexation of Crimea in 2014]. Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].

10. Oharkova, T. (2019). «Krymskotatarska kultura – tse ne cheburek», – intervju z krymskym aktyvistom Alimom Aliievym ["Crimean Tatar culture is not cheburek", an interview with Crimean activist Alim Aliyev]. *Hromadske*. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/krymskotatarska-kultura-ce-ne-cheburek-intervyu-z-krymskim-aktivistom-alimom-aliyevim/> [in Ukrainian].

11. Rotar, N. (2019). *Dynamika politychnoho dyskursu partii «Blok Petra Poroshenka Solidarnist» u modeliuvanni reintehratsiinykh perspektyv Krymu ta Donbasu* [Dynamics of the political discourse of the Petro Poroshenko Bloc Solidarity party in modeling the reintegration prospects of Crimea and Donbas.]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*, 1 (5), 124-144 [in Ukrainian].

12. U novomu shkilmomu shchodennyku krymskykh tatar zvinuvatyly u zakhoplenniakh zemli ta «zrostanni natsionalizmu» [In a new school diary, the Crimean Tatars were accused of land grabbing and the "growth of nationalism"]. (2016). *ATR T*. Retrieved from <https://atr.ua/news/163192> [in Ukrainian].

13. Tsentralna vyborcha komisiia. Ofitsiyni sait [Central Election Commission. Official site]. Retrieved from <https://www.cvk.gov.ua/> [in Ukrainian].

14. 18 travnia – Den pamiaty zhertv henotsydu krymskotatarskoho narodu, u ramkakh 80 rokovyn deportatsii : informatsiina dovidka. [May 18 is the Day of Remembrance of the Victims of the Genocide of the Crimean Tatar People, as part of the 80th anniversary of the deportation: informational guide]. (2024). *Predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy v Avtonomnii*

Respublitsi Krym. Krymska platforma. Retrieved from https://ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/infodovukrmini_compressed.pdf [in Ukrainian].

15. Coynash, H. (2018). Russia uses hate speech to stir up fear and hatred of Ukrainians in occupied Crimea. *Human Rights in Ukraine.* Retrieved from <http://khpg.org/en/1522717595> [in English].

16. Coynash, H., Charron, A. (2019). Russian-occupied Crimea and the state of exception: Repression, persecution, and human rights violations. *Eurasian Geography and Economics*, 60 (1), 28-53. [in English].

17. Fisher, A. (1978). *The Crimean Tatars.* Stanford : CA, Hoover Institution Press [in English].

18. *Freedom in the World 2020.* (2020). Freedom House. Retrieved from <https://freedomhouse.org/country/crimea/freedom-world/2020> [in English].

19. Magocsi, P. (2014). *This blessed land: Crimea and the Crimean Tatars.* Toronto : University of Toronto Press [in English].

20. Muratova, E. (2019). *The transformation of the Crimean Tatars' institutions and discourses after 2014.*

Journal of Nationalism, Memory & Language Politics, 13 (1), P. 44-66 [in English].

21. Report of the Human Rights Assessment Mission on Crimea (6–18 July 2015). Organization for Security and Co-Operation In Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights & High Commissioner on National Minorities. Retrieved from <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/180596.pdf>. [in English].

22. Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine : Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2021. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/3954787?ln=ru&v=pdf> [in English].

23. Skrypnyk, O., Pechonchyk, T. (Eds.). (2016). *The Peninsula of Fear: Chronicle of Occupation and Violation of Human Rights in Crimea.* Kyiv : KBC [in English].

24. *The situation of national minorities in Crimea following its annexation by Russia : Study.* (2016). European Parliament : DROI. doi:10.2861/981109 (pdf) [in English].

Participation of Crimean Tatars in the political life of Ukraine after the annexation of Crimea

Madryha Tetiana Bohdanivna

PhD in Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Institutes and Processes
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
Shevchenko str., 57,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7761-9811

The issue of the participation of Crimean Tatars in the political life of Ukraine after the annexation of Crimea is highly relevant, given their key role in resisting Russian occupation and contributing to the formation of the Ukrainian political nation. The aim of the research is to conduct a comprehensive analysis of the specific characteristics of Crimean Tatars' participation in Ukraine's political life after the annexation of Crimea, as well as to assess the impact of this participation on domestic political processes in Ukraine and on the international stage. The study employs a range of scientific methods, including the historical-genetic method, the comparative-historical method, the analysis of documentary sources, and content analysis of media materials. The key aspects of the participation of the Crimean Tatars in the political process, the impact on legislative activity, as well as their efforts to ensure the rights and interests of the indigenous people in the occupation were studied. The article describes how the annexation of Crimea has changed the political life of the Crimean Tatars, forcing them to actively involve political processes in Ukraine. The role of Crimean Tatars in the formation and implementation of state policy on the de-occupation of Crimea and the promotion of legislative initiatives concerning human rights and the rights of indigenous peoples is evaluated. Particular attention is paid to the contribution of representatives of the Crimean Tatar people, such as Mustafa Dzhemilev and Refat Chubarov, in the legislative activity of the Verkhovna Rada of Ukraine. The role of Mustafa Dzhemilev and Refat Chubarov in assisting the adoption of resolutions and regulations concerning the international condemnation of violations of the rights of the Crimean Tatars and ensuring international support for their rights is analyzed. The 2019 parliamentary elections to the Verkhovna Rada were analyzed, in which the Crimean Tatars were presented in several political parties. The socio-political conditions that the Crimean Tatars face in the context of Russian occupation, in particular, the increase in repression and persecution for their active political position, are investigated. As a result of the analysis, we can note that the Crimean Tatars, despite numerous challenges and restrictions on the part of the occupying power of the Russian Federation, play a key role in the political life of Ukraine, actively influencing the formation of domestic and foreign policy of the state, as well as in the context of the struggle for the restoration of sovereignty Ukraine over Crimea and protection of indigenous peoples.

Key words: Crimean Tatars, political activity, political participation, annexation of Crimea, Ukrainian legislation, lawmaking.

Шпаченко Ярослав Борисович

Етнокультурна автономія: характеристика історіографії проблематики

УДК 323.1:930.2:39

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.34>

Шпаченко Ярослав Борисович
аспірант відділу міжгалузевих
і порівняльних правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0008-9767-4613

Досліджено особливості історіографії проблематики етнокультурної автономії. Метою статті є систематизація основних наукових джерел задля оцінки рівня вивчення тематики етнокультурної автономії та питань, які потребують з'ясування. Визначено коло авторів, видань, дослідницьких інституцій, які вивчають екстериторіальну автономію, її моделі, національні кейси. Відзначено, що хоч за останні десятиліття вивчення цього типу автономії активізувалося, але щодо її змісту, конфігурації, понятійно-категоріальної характеристики дебати продовжуються. Звернено увагу на безпідставні побоювання щодо впровадження інституту етнокультурної автономії. Це потребує формування цілісного розуміння такої автономії у широкій громадськості, а особливо – у середовищі національних меншин.

Аналіз історіографії дозволив виявити кілька тенденцій: 1) відсутня термінологічна єдність; використовується кілька понять на позначення цього виду автономії: етнокультурна, національно-культурна, екстериторіальна, нетериторіальна; 2) європейська етнополітологія приділяє найбільшу увагу тематиці етнокультурної автономізації – від початку концептуалізації інституту в межах Австро-Угорщини до нині. Саме в межах Європи останніми десятиліттями утворилися чимало етнокультурних автономій, досвід яких потребує вивчення та оцінювання; 3) у вітчизняній історіографії найбільшу увагу вивченню інституту екстериторіальної автономії приділили етнополітологи Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вони аргументували оптимальність поняття «етнокультурна автономія», неодноразово привертати увагу до доцільності її інституціоналізації в Україні.

Наголошено, що тематичі етнокультурної автономії та перспективі її запровадження в Україні доцільно надати новий поштовх. В нещодавно оновленому законодавстві про національні меншини (спільноти) відсутня навіть згадка про інститут національно-культурної автономії (як це було у Законі України «Про національні меншини в Україні» 1992 р.). Попри недооцінення законотворцями цього інструмента демократичної етнополітики, не зменшуються потреба його вивчення та запровадження.

Ключові слова: історіографія дослідження, етнокультурна автономія, етнокультурна автономізація, екстериторіальна автономія, нетериторіальна автономія, національні меншини, етнічні спільноти.

Вступ. Нинішнє глобальне протистояння демократії та неоавторитаризму, зростання безпекових викликів через політику недемократичних акторів, посилення різноманітних відцентрових тенденцій та низка інших деструктивних чинників зумовлюють необхідність наукового пошуку ефективних політико-правових інструментів захисту демократичних інститутів, спроможних протистояти масовому порушенню прав людини, утвердженню принципів правової держави та цінності справедливості, гуманізму, соціально-політичної стабільності. Зазначене задає рамки нових наукових підходів щодо осмислення тих політико-правових інститутів, які історично сформувалися у демократичних суспільствах і уже показали свою ефективність у забезпеченні й захисті прав громадян та їх спільнот. Одним із таких інститутів є етнокультурна автономія.

Досвід європейських країн демонструє консолідаційні спроможності інституту етнокультурної автономії, його роль в утвердженні міжетнічної злагоди та протидії сепаратистським проявам. Для України цей досвід має особливе значення в умовах російсько-української війни та посилення деструктивних сепаратистських впливів на національні меншини з метою спричинити розкол

в українському суспільстві, міжетнічні протистояння та дезінтеграцію. При цьому нині на жодному рівні не відбувається належна популяризація етнокультурної автономії як безпечної для територіальної цілісності держави інституту задоволення прав національних меншин (спільнот). Науковці-етнополітологи докладають зусилля в цьому напрямку, однак наразі їх не можна уважати достатніми. Це актуалізує зазначену проблематику для українського політико-правового й безпекового дискурсу, позаяк Україна гостро потребує, особливо в умовах війни, ефективних інструментів утвердження у суспільстві гармонійних етнонаціональних відносин, політичної стабільності, національної ідентичності, демократичних цінностей гуманізму й справедливості.

Для ґрунтового вивчення проблематики важливо осягнути уже представлені наукові результати з вивчення цього різновиду автономії. Аналіз історіографії важливий для оцінки рівня розробленості теми, виявлення «білих плям» у її вивченні, визначення перспективних для подальших досліджень аспектів, на результати яких є соціальний запит.

Мета та завдання. Метою дослідження визначено систематизацію основних наукових джерел,

які дозволяють поглибити пізнання тематики етнокультурної автономії. Завданнями дослідження є: вивчення як вітчизняної, так і закордонної джерельної бази; виявлення, які питання створення та функціонування екстериторіальної автономії уже досліджені, а які ще потребують аналізу.

Методи дослідження. Історіографічний аналіз уможлиблює виявлення недосліджених або мало-досліджених аспектів проблеми, концентрацію навколо них подальших дослідницьких зусиль, забезпечує актуальність і теоретичне значення дослідження, його практичну значущість в умовах конкретної політико-правової реальності.

Результати. Передусім вкажемо на той факт, що дослідники-етнополітологи оперують фактично як синонімами такими поняттями, як «етнокультурна автономія», «національно-культурна автономія», «екстериторіальна автономія», «нетериторіальна автономія», «культурна автономія» та ін. При цьому учені солідаризовані у тому, що характеристиками названих автономій є відсутність прив'язки до місця компактного чи дисперсного проживання представників тієї чи іншої національної меншини (спільноти), тобто екстериторіальність.

В європейському політико-правовому дискурсі найчастіше використовують поняття «нетериторіальна автономія» (*non-territorial autonomy, NTA*), у межах якого виділяються додатково різновиди (культурна (національно-культурна), функціональна, персональна та ін.). Натомість у вітчизняному законодавстві та науковому дискурсі тривало оперували поняттям «національно-культурна автономія». На цьому тлі вирізняється підхід дослідників Інституту держави та права ім. В. М. Корецького НАН України. Вони обґрунтували доцільність поняття «етнокультурна автономія» як такого, що найчіткіше вказує, що суб'єктами такої автономії виступають саме етноси, етнічні спільноти.

Власне ми в аналізі історіографії при посиланні на джерела вказуватимемо ту назву (екстериторіальна, національно-культурна, етнокультурна, нетериторіальна та ін.), яку використовують конкретні дослідники. При цьому ми вважаємо за необхідне упорядкувати термінологічне багатоманіття, а найбільш доцільними вважаємо поняття «етнокультурна автономія», «екстериторіальна автономія».

Закордонні вчені минулого (О. Бауер, К. Реннер та ін.) та сучасності (М. Андева, Р. Баубек, К. Беретка, В. Візі, П. Гоманс, С. Дівалд, Л. Джорджевіч, Б. Добош, К. Корделл, В. Корнея, Б. Кузмані, Т. Х. Маллой, Дж. Коуклі, Є. Німні, А. Осіпов, Л. Салат, І. Секелі, Д. Дж. Сміт, М. Суксі, Н. Шикова, А. Юпсаніс та ін.) уже доклали чимало зусиль для обґрунтування ролі інституту екстериторіальної автономії для забезпечення культурних прав та етнокультурного самовизначення національних меншин, етнічних спільнот. Вітчиз-

няні дослідники (К. Вітман, К. Гольденштейн, В. Дудченко, І. Кресіна, Я. Лазур, Л. Лойко, К. Оніщенко, О. Палько, Є. Ткаченко, М. Ходаківський, В. Явір та ін.) привернули увагу до конструктивного потенціалу інституту етнокультурної автономії. Однак наразі з багатьох питань проблематики екстериторіальної автономії не досягнуто наукового консенсусу. Політико-правовий дискурс відбиває широкий спектр оцінок етнокультурної автономії – від її розгляду як прийнятної, доцільної моделі до не надто непрактичної через концептуальну нечіткість і складність практичної реалізації у поліетнічних державах.

Наукові праці про етнокультурну автономію відбивають вплив на аналіз теми щонайменше трьох напрямків досліджень: 1) вивчення націоналізму; 2) конфліктологічні дослідження; 3) управління різноманітністю. Донедавна до вивчення етнокультурної автономії підходили дещо безсистемно, що кардинально відрізняло цей інститут від доволі добре вивченого інституту територіальної автономії. Недостатня популярність у науковій літературі, порівняна нечисленність успішних кейсів нетериторіальної автономії, часта невизначеність прав, що впливають з функціонування цього інституту, не сприяли розвитку концепції етнокультурної автономії, належній увазі дослідників до неї.

У закордонній науці дослідницький інтерес до різних видів екстериторіальної автономії зріс упродовж останніх десятиліть, результатом чого поступово заповнюються «білі плями» у її концептуалізації, виокремленні різних моделей нетериторіальних автономій. Учені в основному солідаризовані у тому, що «режими нетериторіальної автономії ідеально підходять для задоволення потреб територіально розосереджених громад, водночас обходячи потенційні загрози територіальній цілісності держави» [28, с. 425].

Історіографія етнокультурної автономії веде початок від австрійських соціал-демократів К. Реннера та О. Бауера, які першими сформулювали у своїх роботах концепцію «національно-культурної автономії». Найважливіше значення має праця К. Реннера «Держава і нація» [31], вперше опублікована в 1899 році. Для надзвичайно розмаїтої Австро-Угорської імперії було запропоновано таку автономію як модель, яка могла б потенційно запобігти розпаду цієї держави-імперії через пристосування різноманітності, відокремлене від територіальності. Згодом О. Бауер у праці «Національне питання та соціал-демократія» (1907 р.), наголошував, що саме нетериторіальна автономія уникає пасток централістсько-атомістичної національної держави («*centralist-atomist nation state*») [5, с. 274–275], яка неминуче призводить до національної боротьби. Підходи К. Реннера та О. Бауера дали старт теоретико-методологічній концептуалізації цього виду автономії.

Після Другої світової війни концепція екстериторіальної автономії стала частиною європейських дебатів про різноманітність. Екстериторіальна автономія почала розглядатися як загальний термін, обсяг якого по-різному тлумачився як науковцями, так і практиками. Практично одразу стала очевидною уся «еластичність» концепції екстериторіальної автономії, що призвело до обговорення та практичного впровадження різних її моделей.

У дослідженнях одного з фундаторів сучасної концепції екстериторіальної автономії, Є. Німні, доводиться гіпотеза, що національно-культурна автономія є альтернативою територіальному націоналізму меншин [24]. Учений розкриває переваги моделей національно-культурної автономії у розв'язанні конфліктів у суспільствах, які уже постраждали від затяжних, глибоких етнічних суперечностей. Опісля дослідники, опираючись зокрема й на підходи Є. Німні, вивчали конкретні кейси екстериторіальної автономії – як європейські, так і наявні на інших континентах [3; 7; 9; 12; 18; 33; 35]. З цих наукових розвідок очевидний географічний масштаб інтересу до етнокультурної автономії (Нова Зеландія, Канада, Норвегія і т. ін.).

На основі різних критеріїв дослідники запропонували класифікації екстериторіальних автономій. До прикладу, Т. Маллой, А. Осіпов та Б. Візі [18] класифікували їх за критерієм впливу («сили їх голосу») – від справді дієвих самоврядних інституцій до «символічних» акторів («без голосу»). Також вони класифікували цей тип автономій за правовим статусом, активністю «знизу вгору», фінансуванням.

Сучасні дослідження інституту екстериторіальної автономії, зосереджуючись на її моделях, функціях і т. ін., намагаються прагматично оцінити його цінність. Загалом наукові праці увиразнюють, що переваги для національних меншин від функціонування таких автономій часто є невеликими в силу різних причин [28, с. 427], хоч наявні й ефективні кейси. Дослідники привертають увагу, що механізми нетериторіальної автономії часто характеризуються хиткістю та непрозорістю, а також труднощами у визначенні конкретних прав етнічних спільнот, що з них випливають.

Учені відзначають пластичність, гнучкість екстериторіальної автономії як політико-правового інструмента демократичної етнополітики, що посилює інтерес до нього. Як зазначає Дж. Коуклі, нетериторіальну автономію описують як «чарівну паличку» в арсеналі тих, хто прагне впоратися з проблемами етнічної різноманітності та конфліктами [7, с. 166]. Не дивно, що таку автономію було віднесено до числа інструментів «м'якого права» міжнародного режиму прав меншин, прикладом чого є пункти 17–18 Лундських рекомендацій про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті (1999 р.).

Наразі не вироблено єдиного підходу, щодо співвідношення територіальної та нетериторіальної автономії. Група учених вважає, що режими територіальної та нетериторіальної автономії можуть бути взаємопов'язані та взаємодоповнювані. Так, одні дослідники [3; 20] стверджують, що екстериторіальна автономія може зменшувати можливі недоліки механізмів територіальної автономії (Канада, Бельгія). Інші ж учені [4, с. 98; 15, с. 138] переконані, що екстериторіальну автономію доцільно розглядати хіба як доповнення, але не як альтернативу територіальній автономії (там, де така функціонує).

Висловлювалися припущення, що створення та функціонування екстериторіальних автономій сприятиме виходу з «глухого кута» у випадках тривалих (іноді здавалося б нерозв'язних) міжетнічних ворожнеч. Ці пропозиції стосувалися в глобальному масштабі навіть Ізраїлю [25; 26], курдів [10; 11], Кіпру [8], корінних народів Канади [23] і т. ін. В ході аналізу цих кейсів дослідники підкреслювали невикористаний потенціал інституту екстериторіальної культурної автономії. Також учені привернули увагу до можливості використання цього інституту для захисту прав етносу ромів як у межах окремих держав [16], так і на міжнародному рівні [14].

Окрім фокусування на функціональності/потенційній функціональності інституту екстериторіальної автономії, наукові дослідження розвиваються й під іншими кутами зору. Наприклад, аналізується, як ті чи інші моделі екстериторіальної автономії дозволяють зрозуміти суспільства, в яких є нетериторіальна автономія, ставлення на різних рівнях до такого інституту, суспільні очікування щодо режимів захисту національних меншин. Низка дослідників [21; 34] використали підхід «знизу вгору»: через інтерв'ю давалася оцінка ефективності інституту екстериторіальної автономії, її характеристикам в окремих державах. Дослідники також розглянули випадки спотворення природи нетериторіальної автономії, зміщення цього інституту від ролі інструмента захисту різноманітності до ролі захисту інтересів держави [29].

Вкажемо на кілька неурядових дослідницьких інституцій, які досліджують різні типи екстериторіальної автономії й регулярно публікують результати досліджень: EURAC Research – Інститут прав меншин, Інститут порівняльного федералізму, м. Больцано, Італія); Центр досвіду автономії – Center for Autonomy Experience Eurac Research (м. Больцано, Італія); Європейський центр з питань меншин (Фленсбург, Німеччина); Центр вивчення демократії Клузького університету імені Бабеша-Бойяї (м. Клуж-Напока, Румунія); Румунський інститут досліджень національних меншин (м. Клуж-Напока, Румунія).

Велику увагу у вивченні проблематики нетериторіальної автономії приділяє організація COST

(Європейське співробітництво в науці та технологіях), яка фінансує дослідницькі та інноваційні мережі. Зокрема одним із проєктів в межах між-дисциплінарної дослідницької мережі COST Action є Європейська мережа нетериторіальної автономії (ENTAN, European Non-Territorial Autonomy Network). ENTAN, найперше, зосереджується на вивченні здатності механізмів екстериторіальної автономії зменшувати міжетнічну напруженість у сучасних поліетнічних державах, задовольнити потреби національних меншин і водночас – ефективно запобігти відцентровим тенденціям, можливо сепаратизму. Важливим завданням ENTAN є аргументувати, що етнічні права можна ефективно реалізовувати без ризиків сепаратизму. Це надзвичайно важливе завдання в площині підвищення рівня політико-правової культури громадян, популяризації демократичних цінностей. Зусиллями дослідників, об'єднаних ENTAN, підготовлено низку досліджень, аналітичних документів, навчальних посібників і т. ін. Ці видання стосуються інституту екстериторіальної автономії [19], окремих держав, які є прикладом практичного впровадження такого інституту [7; 34; 36], окремих видів прав національних меншин, які реалізуються та гарантуються завдяки інституту екстериторіальної автономії [13; 30; 32].

Також звернемо увагу на дослідження Європейського центру з питань меншин (European Centre for Minority Issues, ECMI). Основний акцент у його дослідженнях зроблено на питаннях меншин й межах культурної автономії, які проживають у прикордонному регіоні Німеччини та Данії. Це не випадково, адже центр ECMI функціонує на німецько-данському прикордонні (м. Фленсбург) та був заснований спільно урядами Данії, Німеччини та землі Шлезвіг-Гольштейн. Водночас Європейський центр з питань меншин приділяє дослідницьку увагу всьому спектру проблем, пов'язаних з екстериторіальною автономією, що засвідчують опубліковані від 1996 року дослідження [3; 20; 27; 35; 37]. Це впливає з публікацій періодичного видання ECMI «Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe».

Окремо звернемо увагу на спеціалізовані видання з проблематики національних меншин, у публікаціях яких підіймаються, зокрема, й питання реалізації прав меншин через інститут екстериторіальної етнокультурної автономії. Найперше, видавництво «Brill» тривало (з 1993 року) публікує журнал «International Journal on Minority and Group Rights». Видавництво «Taylor & Francis» публікує наукові журнали «Immigrants & Minorities: Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora», «Ethnopolitics» (раніша назва – «Formerly Global Review of Ethnopolitics»). Хоч у фокусі нашої уваги перебуває європейська та українська політика у сфері національних меншин, історіографія дослі-

дження охоплює публікації у виданнях міжнародного рівня, як-от американський журнал «Journal of Ethnic and Cultural Studies».

Британський науковий журнал «Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity» (Cambridge University Press) у 2020 році опублікував спеціальний випуск про національно-культурну автономію в різних політичних спільнотах (Special Issue on National Cultural Autonomy in Diverse Political Communities: Practices, Challenges, and Perspectives. 2020. № 48 (2)). У цьому спецвипуску розглянуті як характеристики інституту екстериторіальної автономії, так і кейси окремих держав (Естонії, Угорщини, Сербії та ін.).

У більшості європейських держав публікуються періодичні наукові журнали на тему етнополітики, прав національних меншин, де представлена й тематика екстериторіальної автономії, новітні підходи до гарантування прав етносів. До прикладу, угорський журнал «Hungarian Journal of Minority Studies».

В Україні питаннями етнополітики займаються, найперше, Інститут держави та права ім. В. М. Корецького НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Інститут історії України НАН України, Національний інститут стратегічних досліджень, низка урядових інституцій (як-от Державна служба України з питань етнополітики та свободи совісті, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини) та неурядових дослідницьких центрів («Борисфен Інтел», «Українська призма», Представництво в Україні Фонду ім. Фрідріха Еберта і т. ін.).

Особливе значення в історіографії посідають публікації, підготовлені ученими Інституту держави та права ім. В. М. Корецького НАН України в рамках наукового проєкту «Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна» за програмою «Національний консенсус в Україні: історичний імператив, сучасні параметри, прогностична модель». Зокрема виділимо дослідження І. Кресіної та В. Явір «Етнокультурна автономія як механізм протидії етнополітичним претензіям Угорщини» [2], наукову записку колективу авторів «Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна» [1].

Дуже важливе питання полягає у тому, щоб інститут етнокультурної автономії отримав стійке сприйняття як такий, що ефективно працює на практиці в інтересах як етноспільнот, так й інституту держави. Важливо, щоб цей інститут не залишався у вузькій площині дебатів про його доцільність/недоцільність або ж обговорення не надто вдалих кейсів реалізації екстериторіальної автономії. Для досягнення такого завдання реалізуються

просвітницькі навчальні проєкти (з підготовкою подальших публікацій). В Україні таких проєктів фактично нема (за винятком поодиноких наукових ініціатив), однак у масштабах Європи такі реалізує уже згадана вище європейська дослідницька мережа ENTAN. До таких проєктів віднесемо:

– першу школу з проблем екстериторіальної автономії, проведена в м. Фленсбурзі (Німеччина) та м. Сондерборзі (Данія) (вересень 2020 р.). У центрі уваги були національні меншини, які проживають у дансько-німецькому прикордонному регіоні та ініціювали культурні автономії. Також школою були охоплені механізми та політики етнокультурної автономії в інших державах Європи;

– другу школу з проблем екстериторіальної автономії, проведена в м. Бар (Чорногорія) (червень 2022 р.). У центрі уваги стояло питання форматів співпраці національних держав та інституту екстериторіальної автономії задля реалізації мовних, культурних та освітніх прав меншин; обговорено потенціал і недоліки різних моделей екстериторіальної автономії;

– третю школу з проблем екстериторіальної автономії, проведена в м. Загреб (Хорватія) (травень 2023 р.). В її ході розглянуто механізми екстериторіальної автономії, зафіксовані в законодавстві різних держав для покращення захисту меншин в умовах плюралізму, практичні наслідки такого законодавства для етноспільнот, політичної системи і т. ін.

Також зусиллями дослідницької мережі ENTAN проведено низку конференцій, за результатами яких опубліковані результати досліджень учених з проблематики екстериторіальної культурної автономії:

– конференція «Нетериторіальна автономія як форма багатонаціональної демократії: участь, визнання, примирення» (22–23 листопада 2019 р., м. Белград) була спрямована на обговорення, як інститут екстериторіальної автономії може підвищити цінність демократичної участі в Європі, посилюючи колективну інкорпорацію національних меншин;

– конференція «Нетериторіальна автономія як інструмент ефективної участі меншин» (24–25 вересня 2021 р., м. Будапешт). У межах цієї конференції обговорено низку питань, як-от: нетериторіальна автономія в ліберальних та неліберальних демократіях, а також в умовах неоавторитарних режимів; сучасні моделі нетериторіальної автономії у Європі та поза її межами; дотримання принципу рівності та прав людини в цілому за умови функціонування екстериторіальних автономій і т. ін.;

– конференція «Реалізація мовних, культурних та освітніх прав через нетериторіальну автономію» (13–14 травня 2022 р., м. Констанца). Обговорено такі питання, як: співпраця національних держав

та інститутів екстериторіальної автономії для реалізації мовних, культурних та освітніх прав меншин; правові та політичні аспекти угод про національну автономію для реалізації мовних, культурних та освітніх прав меншин; потенціал та недоліки різних моделей нетериторіальної автономії для реалізації мовних, культурних та освітніх прав меншин; робота з медіа задля належного висвітлення тематики нетериторіальної автономії і т. ін.;

– конференція «Теорія та практика нетериторіальної автономії в Європі: історична перспектива» (15–17 вересня 2022 р., м. Відень), організована спільно Інститутом історії Східної Європи Віденського університету та дослідницькою мережею ENTAN. У межах конференції розглянуто: як механізми нетериторіальної автономії поєднуються з іншими механізмами захисту прав національних меншин; чому сконструйована теорією модель нетериторіальної автономії не завжди працює на практиці;

– форум ENTAN «Нетериторіальна автономія від концепції до політики (24 травня 2023 р., м. Цюрих) привернув увагу до проблем: зацікавленості національних меншин у розвитку інституту нетериторіальної автономії; практичної реалізації культурних, освітніх та мовних прав через нетериторіальну автономію; використання політиками інституту нетериторіальні автономії для досягнення програмних цілей та ін.

Окрім матеріалів за результатами проведених міжнародних науково-практичних конференцій, дослідницька мережа ENTAN опублікувала низку аналітичних та консультаційних документів, посібників для викладання спецкурсів з проблематики екстериторіальної автономії.

Висновки. Хоч за останні десятиліття вивчення етнокультурної автономії активізувалося, але зміст, межі, конфігурація цього політико-правового інституту продовжує викликати активні дебати. Порівняна новизна цього інституту й безпідставна настороженість щодо перспективи його утвердження на рівні передусім громадсько-політичного дискурсу очікувано потребують зростання уваги дослідників-етнополітологів, формування (найперше – на рівні наукового дискурсу) цілісного бачення переваг та недоліків етнокультурної автономії, визначеності щодо доречності інституціоналізації цього інституту у тій чи іншій країні.

Аналіз історіографії дозволив виявити кілька тенденцій:

1) відсутня термінологічна єдність, утворено близький до синонімічного ряд понять: етнокультурна автономія, національно-культурна автономія, культурна автономія, екстериторіальна автономія, нетериторіальна автономія та ін.;

2) європейська етнополітологія в глобальному масштабі приділяє найбільшу увагу тематиці етно-

культурної автономізації – від початку концептуалізації інституту в межах Австро-Угорщини до нині. Саме в межах Європи (не в останню чергу через існування та подальші розпади різних імперій) останніми десятиліттями утворилися чимало етнокультурних автономій, досвід яких потребує вивчення та оцінювання;

3) у вітчизняній історіографії найбільша увага вивченню інституту екстериторіальної автономії тривало приділялася етнополітологами Інституту держави та права ім. В. М. Корецького (І. Кресіна, Л. Лойко, М. Ходаківський, О. Стойко, І. Явір та ін.), які аргументували виправданість поняття «етнокультурна автономія» та неодноразово привертала увагу до доцільності її інституціоналізації в Україні. Нині тематиці доцільно надати новий поштовх, з огляду на зміни законодавства про національні меншини (спільноти), в якому відсутнє бодай згадування (як у випадку з попереднім Законом України «Про національні меншини в Україні» 1992 р.) про інститут національно-культурної (етнокультурної) автономії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна: наукова записка / І. Кресіна, В. Явір, М. Ходаківський. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. 120 с.
2. Кресіна І., Явір В. Етнокультурна автономія як механізм протидії етнополітичним претензіям Угорщини. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2018. № 81. С. 3–15.
3. *Autonomy Arrangements around the World. A Collection of Well and Lesser Known Cases* / L. Salat, A. Osipov, S. Constantin, I. G. Székely (Eds.). Cluj: Romanian Institute for Research on National Minorities, 2014. 502 p.
4. Bauböck R. Political Autonomy or Cultural Minority Rights? A Conceptual Critique of Renner's Model // *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics* / E. Nimni (Ed.). Routledge, 2005. P. 83–95.
5. Bauer O. *The Question of Nationalities and Social Democracy*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000. 544 p.
6. Beretka K. Strategy-making of national councils of national minorities in Serbia as a tool of community building. *ENTAN policy paper*. 2023. № 11.
7. Coakley J. Conclusion: Patterns of Non-Territorial Autonomy. *Ethnopolitics*. 2016. № 15 (1). P. 166–185.
8. Dundas G. Cyprus from 1960 to EU Accession: the Case for Non-Territorial Autonomy. *Australian Journal of Politics and History*. 2004. № 50 (1). P. 86–94.
9. Falch T., Selle P., Strømsne K. The Sámi: 25 Years of Indigenous Authority in Norway. *Ethnopolitics*. 2016. № 15 (1). P. 125–143.
10. Gunes C. Accommodating Kurdish Demands in Turkey // *The Challenge of Non-territorial Autonomy: Theory and Practice* / E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith. Oxford: Peter Lang, 2013. P. 71–84.
11. Gunes C., Gürer Ç. Kurdish Movement's Democratic Autonomy Proposals in Turkey // *Democratic*

Representation in Plurinational States The Kurds in Turkey / E. Nimni, E. Aktprak. Cham: Palgrave Macmillan, 2018. P. 159–175.

12. Hill R. S. New Zealand Maori: The Quest for Indigenous Autonomy. *Ethnopolitics*. 2016. № 15 (1). P. 144–165.
13. Klatt M., Kurowska-Pysz J. *Minority Media. ENTAN policy paper*. 2022. № 8.
14. Klímová-Alexander I. Prospects for Romani National Cultural Autonomy // *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics* / E. Nimni (Ed.). London: Routledge, 2005. P. 124–134.
15. Kymlicka W. Renner and the Accommodation of Sub-state Nationalisms // *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics* / E. Nimni (Ed.). London: Routledge, 2005. P. 137–149.
16. Lajcakova J. Advancing Empowerment of the Roma in Slovakia through a Non-territorial National Autonomy. *Ethnopolitics*. 2010. № 9 (2). P. 171–196.
17. Légaré A., Suksi M. Introduction: Rethinking the Forms of Autonomy at the Dawn of the 21st Century. *International Journal on Minority and Group Rights*. 2008. № 15. P.143–155.
18. *Managing Diversity through Non-territorial Autonomy: Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks* / T. H. Malloy, A. Osipov, B. Vizi (Eds.). Oxford: Oxford University Press, 2015. 338 p.
19. *Minorities and Non-Territorial Autonomy: Policy Papers* / I. Dodovski (Ed.). Skopje: University American College Skopje, 2023. 148 p.
20. *Minority Accommodation through Territorial and Non-Territorial Autonomy* / T. H. Malloy, F. Palermo (Eds.). Oxford: Oxford University Press, 2015. 338 p.
21. Molnar Sansum J. The Parliamentary Debate on the Hungarian Minorities Act of 1993. *Regio*. 2017. № 25 (3). P. 182–202.
22. *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics* / E. Nimni (Ed.). London: Routledge, 2005. 276 p.
23. Nieguth T. An Austrian Solution for Canada? Problems and Possibilities of National Cultural Autonomy. *Canadian Journal of Political Science*. 2009. № 42 (1). P. 1–16.
24. Nimni E. National-Cultural Autonomy as an Alternative to Minority Territorial Nationalism. *Ethnopolitics*. 2007. № 6 (3). P. 345–364.
25. Nimni E. The twilight of the two-state solution in Israel-Palestine: shared sovereignty and nonterritorial autonomy as the new dawn. *Nationalities Papers*. 2020. № 48 (2). P. 339–356.
26. Peled Y. Challenging Zionism through Non-territorial Autonomy: From Vilna to Nazareth // *The Challenge of Non-territorial Autonomy: Theory and Practice* / E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith (Eds.). Bern: Peter Lang, 2013. P. 39–54.
27. *Political Participation of Minorities: A Commentary on International Standards and Practice* / M. Weller, K. Nobbs (Eds.). Oxford, New York: Oxford University Press, 2010. 855 p.
28. Prina F. Nonterritorial Autonomy and Minority (Dis)Empowerment: Past, Present, and Future. *Nationalities Papers*. 2020. № 48 (3). P. 425–434.
29. Prina F. The Mechanics of Consensus: Non-Territorial National Cultural Autonomy and the Russian State. *Nationalities Papers*. 2020. № 48 (2). P. 307–322.

30. Realising Linguistic, Cultural and Educational Rights Through Non-Territorial Autonomy / D. J. Smith, I. Dodovski, F. Ghencea (Eds.) Cham: Palgrave Macmillan, 2023.

31. Renner K. State and Nation / National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics // E. Nimni (Ed.). London: Routledge, 2005. P. 15–47.

32. Savaşan Z. Land Rights as Cultural Rights: The Case of the Sámi People. *ENTAN policy paper*. 2023. № 11.

33. Semb A. J. Sami Self-determination in the Making? *Nations and Nationalism*. 2005. № 11 (4). P. 531–549.

34. Tark T. Reviving Minority Identities through Cultural Autonomy: Evidence from Estonia. *ENTAN policy paper*. 2022. № 9.

35. The Challenge of Non-Territorial Autonomy: Theory and Practice / E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith (Eds.). Series: Nationalisms across the Globe, Vol. 13. Bern: Peter Lang, 2013. 258 p.

36. Tsitselikis K. On the Muslim Turkish minority of Thrace, Greece: Long-lasting problems that require immediate solutions. *ENTAN policy paper*. 2023. № 12.

37. Weller M., Wolff S. Autonomy, Self Governance and Conflict Resolution: Innovative Approaches to Institutional Design in Divided Societies. Routledge, 2005. 276 p.

REFERENCES:

1. Kresina, I., Yavir, V., Khodakivsyi, M. (2018). Etnokulturna avtonomiia yak instytut zabezpechennia prav natsionalnykh menshyn: svitovyi dosvid i Ukraina: naukova zapyska [Ethnocultural Autonomy as an Institution for Ensuring the Rights of National Minorities: International Experience and Ukraine: a Research Note]. Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine, 120 p. [in Ukrainian]

2. Kresina I., Yavir, V. (2018). Ethnocultural Autonomy as a Mechanism for Counteracting Ethnopolitical Hungarian Claims. *State and Law. Series: Political Science*, 81, 3–15. [in Ukrainian]

3. Salat, L., Osipov, A., Constantin, S., Székely, I. G. (Eds.) (2014). *Autonomy Arrangements around the World. A Collection of Well and Lesser Known Cases*. Cluj: Romanian Institute for Research on National Minorities, 502 p. [in English]

4. Bauböck, R. (2005). Political Autonomy or Cultural Minority Rights? A Conceptual Critique of Renner's Model. In: E. Nimni (Ed.), *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics*. Routledge, 83–95. [in English]

5. Bauer, O. (2000). *The Question of Nationalities and Social Democracy*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 544 p. [in English]

6. Beretka, K. (2023). Strategy-making of national councils of national minorities in Serbia as a tool of community building. *ENTAN policy paper*, 11. [in English]

7. Coakley, J. (2016). Conclusion: Patterns of Non-Territorial Autonomy. *Ethnopolitics*, 15 (1), 166–185. [in English]

8. Dundas, G. (2004). Cyprus from 1960 to EU Accession: the Case for Non-Territorial Autonomy. *Australian Journal of Politics and History*, 50 (1), 86–94. [in English]

9. Falch, T., Selle, P., Strømsne, K. (2016). The Sámi: 25 Years of Indigenous Authority in Norway. *Ethnopolitics*, 15 (1), 125–143. [in English]

10. Gunes, C. (2013). Accommodating Kurdish Demands in Turkey. In: E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith (Eds.), *The Challenge of Non-territorial Autonomy: Theory and Practice*. Oxford: Peter Lang, 71–84. [in English]

11. Gunes, C., Güner, Ç. (2018). Kurdish Movement's Democratic Autonomy Proposals in Turkey. In: E. Nimni, E. Aktprak (Eds.), *Democratic Representation in Plurinational States the Kurds in Turkey*. Cham: Palgrave Macmillan, 159–175. [in English]

12. Hill, R. S. (2016). New Zealand Maori: The Quest for Indigenous Autonomy. *Ethnopolitics*, 15 (1), 144–165. [in English]

13. Klatt, M., Kurowska-Pysz, J. (2022). Minority Media. *ENTAN policy paper*, 8. [in English]

14. Klímová-Alexander, I. (2005). Prospects for Romani National Cultural Autonomy. In: E. Nimni (Ed.), *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics*. London: Routledge, 124–134. [in English]

15. Kymlicka, W. (2005). Renner and the Accommodation of Sub-state Nationalisms. In: E. Nimni (Ed.), *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics*. London: Routledge, 137–149. [in English]

16. Lajcakova, J. (2010). Advancing Empowerment of the Roma in Slovakia through a Non-territorial National Autonomy. *Ethnopolitics*, 9 (2), 171–196. [in English]

17. Légaré, A., Suksi, M. (2008). Introduction: Rethinking the Forms of Autonomy at the Dawn of the 21st Century. *International Journal on Minority and Group Rights*, 15, 143–155. [in English]

18. Malloy, T. H., Osipov, A., Vizi, B. (Eds.) (2015). *Managing Diversity through Non-territorial Autonomy: Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. Oxford: Oxford University Press, 2015. 338 p. [in English]

19. Dodovski, I. (Ed.) (2023). *Minorities and Non-Territorial Autonomy: Policy Papers*. Skopje: University American College Skopje, 148 p. [in English]

20. Malloy, T. H., Palermo, F. (Eds.) (2015). *Minority Accommodation through Territorial and Non-Territorial Autonomy*. Oxford: Oxford University Press, 338 p. [in English]

21. Molnar Sansum, J. (2017). The Parliamentary Debate on the Hungarian Minorities Act of 1993. *Regio*, 25 (3), 182–202. [in English]

22. Nimni, E. (Ed.) (2005). *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics*. London: Routledge, 276 p. [in English]

23. Nieguth, T. (2009). An Austrian Solution for Canada? Problems and Possibilities of National Cultural Autonomy. *Canadian Journal of Political Science*, 42 (1), 1–16. [in English]

24. Nimni, E. (2007). National-Cultural Autonomy as an Alternative to Minority Territorial Nationalism. *Ethnopolitics*, 6 (3), 345–364. [in English]

25. Nimni, E. (2020). The twilight of the two-state solution in Israel-Palestine: shared sovereignty and nonterritorial autonomy as the new dawn. *Nationalities Papers*, № 48 (2), 339–356. [in English]

26. Peled, Y. (2013). Challenging Zionism through Non-territorial Autonomy: From Vilna to Nazareth. In: E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith (Eds.), *The Challenge*

of Non-territorial Autonomy: Theory and Practice. Bern: Peter Lang, 39–54. [in English]

27. Weller, M., Nobbs, K. (Eds.) (2010). Political Participation of Minorities: A Commentary on International Standards and Practice. Oxford, New York: Oxford University Press, 855 p. [in English]

28. Prina, F. (2020). Nonterritorial Autonomy and Minority (Dis)Empowerment: Past, Present, and Future. Nationalities Papers, 48 (3), 425–434. [in English]

29. Prina, F. (2020). The Mechanics of Consensus: Non-Territorial National Cultural Autonomy and the Russian State. Nationalities Paper, 48 (2), 307–322. [in English]

30. Smith, D. J., Dodovski, I., Ghencea, F. (Eds.) (2023). Realising Linguistic, Cultural and Educational Rights Through Non-Territorial Autonomy. Cham: Palgrave Macmillan. [in English]

31. Renner, K. (2005). State and Nation. In: E. Nimni (Ed.), National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics. London: Routledge, 15–47. [in English]

32. Savaşan, Z. (2023). Land Rights as Cultural Rights: The Case of the Sámi People. ENTAN policy paper, 11. [in English]

33. Semb, A. J. (2005). Sami Self-determination in the Making? Nations and Nationalism, 11 (4), 531–549. [in English]

34. Tark, T. (2022). Reviving Minority Identities through Cultural Autonomy: Evidence from Estonia. ENTAN policy paper, 9. [in English]

35. Nimni, E., Osipov, A., Smith, D. J. (Eds.) (2013). The Challenge of Non-Territorial Autonomy: Theory and Practice. Series: Nationalisms across the Globe, Vol. 13. Bern: Peter Lang, 258 p. [in English]

36. Tsitselikis, K. (2023). On the Muslim Turkish minority of Thrace, Greece: Long-lasting problems that require immediate solutions. ENTAN policy paper, 12. [in English]

37. Weller, M., Wolff, S. (2005). Autonomy, Self Governance and Conflict Resolution: Innovative Approaches to Institutional Design in Divided Societies. Routledge, 276 p. [in English]

Ethnocultural autonomy: characteristics of the historiography of the problem

Shpachenko Yaroslav Borysovych

Postgraduate Student at the Department of Interdisciplinary and Comparative Legal Studies

V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine

Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0009-0008-9767-4613

The article examines the peculiarities of the historiography of ethnocultural autonomy. The purpose of the article is to systematise the main scientific sources in order to assess the level of study of the topic of ethnocultural autonomy and the issues that need to be clarified. The author identifies the range of authors, scientific publications, research institutions that study extraterritorial autonomy, its models, and national cases. It is noted that although the study of this type of autonomy has intensified in recent decades, the debate on its content, configuration, conceptual and categorical characteristics continues. Attention is drawn to the groundless fears regarding the introduction of the institution of ethnocultural autonomy. This requires the formation of a holistic understanding of such autonomy among the public, and especially among national minorities.

The analysis of historiography has revealed several trends: 1) there is no terminological unity; several concepts are used to refer to this type of autonomy: ethnocultural, national-cultural, cultural, extraterritorial, non-territorial; 2) European ethnopolitical science pays the greatest attention to the topic of ethnocultural autonomy. This process has been observed from the beginning of the conceptualisation of the institution within Austria-Hungary to the present day. It is within Europe that many ethnocultural autonomies have been formed in recent decades, and their experience needs to be studied and evaluated; 3) in the national historiography, ethnopolitical scientists of the V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine paid the most attention to the study of the institution of extraterritorial autonomy. They argued for the optimality of the concept of 'ethnocultural autonomy' and repeatedly drew attention to the expediency of its institutionalisation in Ukraine.

It is emphasised that nowadays the topic of ethnocultural autonomy and the prospect of its introduction in Ukraine should be given a new impetus. The recently updated legislation on national minorities (communities) does not even mention the institution of national and cultural autonomy (as it was in the 1992 Law of Ukraine 'On National Minorities in Ukraine'). Despite the underestimation of this instrument of democratic ethnopolitics by lawmakers, the need for its thorough study and implementation does not diminish.

Keywords: historiography of the study, ethnocultural autonomy, ethnocultural autonomisation, extraterritorial autonomy, non-territorial autonomy, national minorities, ethnic communities.

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 4

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Ковальчук*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 29,67. Ум. друк. арк. 28,13.
Підписано до друку 31.10.2024. Наклад 150 прим. Замовлення № 1024/731

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.